

MAGYAR GAZDASÁGTÖRTÉNELMI SZEMLE

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA ÉS A NAGYM. FÖLDMIVELÉSÜGYI MINISZTERIUM
TÁMOGATÁSÁVAL

AZ ORSZÁGOS MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET

SZERKESZTI

DR. KOVÁTS FERENCZ

A POZSONYI KIR. JOGAKADÉMIAŊ A GAZDASÁG-TÖRTÉNELEM ELŐADÓJA ÉS KÖNYVTÁRNOK,

AZ EGYESÜLET RÉSZÉRŐL A SZERKESZTÉSRE FELÜGYEL

SZILASSY ZOLTÁN

AZ ÖMGE. SZERKESZTŐ TITKÁRJA.

IX. ÉVFOLYAM

== 1902. ==

BUDAPEST

„PÁTRIA” IRODALMI VÁLLALAT ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMÁSA

1902

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000841803

50458

TARTALOM.

I. ÉRTEKEZÉSEK.

	Oldal
<i>Érdúj helyi Menyhért.</i> A magyar-szerb sertés-kereskedés története. I.	97
<i>Kemény Lajos.</i> A kassai pénzverőház	248
<i>Kerekes György.</i> A kassai kereskedelmi társaság feljegyzései 1502. és 1503.	106
— Nemes Almássy István kassai kereskedő és bíró	145 300
(Előszó. 145. — I. Bevezetés. 147. — II. Almássy életrajza. 157. —	
III. Jelleme. 166. — IV. Nemesi levele. 168. — V. A Nagy-család és	
vagyoni helyzete. 171. — VI. Kassa kereskedelmének kifejlődése. 180.	
— VII. Almássy mint kereskedő. 192. — VIII. Föld-, szőlő- és házvásár-	
lásai. 219. — IX. Szőlőművelése. 224. — X. Almássy mint pénzkölcsön-	
adó. 226. — XI. Arestatiók könyve 1597—1636. 228. — XII. Almássy	
mint országgyűlési követ. 230. — XIII. Kassa régi közigazgatása. 236.	
— XIV. Almássy mint Kassa jószágainak gondviselője. 242. — XV. Bírói	
tiszte. 300. — XVI. Bethlen és Kassa összeköttetése Almássy bírósága	
alatt. 324. — XVII. Almássy társadalmi összeköttetése. 332. — XVIII.	
Ifj. Almássy István. 339. — XIX. Almássy István végrendelete. 357. —	
XX. Javainak leltára. 363.)	
<i>Kováts Ferencz.</i> Pozsony városának háztartása a XV. században. I. Forráskritika.	
II. Az 1439/40. pénzügyi év bevételei	433
<i>Sörös Pongrácz.</i> Egy falu a török időkben	289
— Egy magyar gazdaságtan író a XIX. sz. elején. Kovács Márkus benczés	254
<i>Dr. Takáts Sándor.</i> A bécsi halkereskedők kiváltságai Magyarországon 1328-tól	
1714-ig	49
✓ — Az első magyar dohánymonopolium bajai	385
<i>Zoltai Lajos.</i> Debreczen 200 év előtt. Gazdaságtörténelmi adatok	1

II. ADATOK.

XV. század.

A német-lipcei vargáknak 1471. évi márczius hó 3-án kelt czéhszabályai.	
Másolta: <i>Dr. Kármay Ödön</i> , fordította: <i>Dr. Kovács Ferencz</i>	30

XVI. század.

Pozsonyi vagyonos özvegyasszony hagyatékáról 1506. évi április 1—3. között	
felvett jegyzőkönyv. Másolta és jegyzetekkel ellátta: <i>Dr. Kovács Ferencz</i>	73
A késmárki cipész-czéh szabályai 1552-ből. Másolta: <i>Dr. Lukinich Imre</i>	370

Debreczen városi statutumok. (Az I. sz. okmány 1564. évben kelt, eredetije a vár. jkv. II. kötetében 53—54. lapon.) 1564—1592. Közli: <i>Zoltai Lajos</i>	284
Napidíjak és utiszámlák Debreczen városa közlevéltárából. (1566—1737). Közli: <i>Zoltai Lajos</i>	406
A késmárki takács-czéh szabályai 1587-ből. Másolta: <i>Dr. Lukinich Imre</i>	373

XVII. század.

Kassa város hámorának és mérőhivatalának számadása 1603-ból. A német eredeti után közli: <i>Kerekes György</i>	34
Gróf Nyári Krisztina öröklött aranyművei. 1635. Közli: <i>Dr. Merényi Lajos</i>	369
A kapuvári uradalom számvitele 1686-ban. a/ Kapuvár készpénzjövödelméről való generalis commissio 1686. — b) Kapuvári kasznár, kulcsár és konyhasáffárságrul való generalis commissio 1686. Közli: <i>Dr. Merényi Lajos</i>	419
Hg. Esterházy Pál nádor általános utasítása tisztartóihoz (1688). Közli: <i>Dr. Merényi Lajos</i>	473
Hg. Esterházy Pál nádor utasítása községi kulcsárjához. Közli: <i>Dr. Merényi Lajos</i>	467
A kapuvári uradalom személyzeti kiadásai 1690-ben. Közli: <i>Dr. Merényi Lajos</i>	470

XVIII. század.

A mosonymegyei juhászok czéhszabályai 1701-ből. Másolta: <i>Dr. Kármffy Ödön</i>	41
* A dombovári uradalom rendtartása 1729-ben. Közli: <i>Dr. Merényi Lajos</i>	77 118
Bartha Pál erdői gondviselőmnek instructiója (1729). Közli: <i>Dr. Kármffy Ödön</i>	268
Adatok a száldobágyi üvegghuta történetéhez (1736—1743). Közli: <i>Dr. Kármffy Ödön</i>	276 375
* Ház- és tanyaföldek osztása Debreczenben a XVIII. század első felében (1744—1746). Közli: <i>Zoltai Lajos</i>	416

III. IRODALOM.

Gazdaságtörténelmi irodalmunk 1901-ben. Közli: <i>Barcza Imre</i>	128
Az 1901. év második felében megjelent fontosabb külföldi gazdaságtörténelmi munkák sorozata. Közli: <i>Dr. Kováts Ferencz</i>	134
Az 1902. évben megjelent fontosabb külföldi gazdaságtörténelmi munkák sorozata. Közli: <i>Dr. Kováts Ferencz</i>	475

IV. VEGYESEK.

<i>Kemény Lajos.</i>	
Armenkremlen	139
Görög kereskedők Kassán	142
<i>Kerekes György.</i>	
Regestrom a barom- és juhvételről Kassa város számára a mészárszékre az 1617. szept.—decz. évnegyedről	142
<i>Dr. Kováts Ferencz.</i>	
Égetett mész szállítási költségei a Dunán Hainburgtól Pozsonyig 1440. évben	92
Salétromos hordók „kalapjai“	93

<i>Kropf Lajos.</i>	
A magyar forint árfolyamának történetéhez.....	93
<i>Dr. Rodiczky Jenő.</i>	
Marhahizlálók szövetkezete 1833-ban	426
<i>Dr. Takáts Sándor.</i>	
Ujabb adatok Tüzes Gáborról	93
Kénbánya Borostyánkőn a XVI. században. — Malomkőkvitel a XVI. században	94
A rohicsi víz harminczadmentessége 1677-ben. — Tokaji muskotály-aszúbor. — A katonai élelmezés és a magyar mértékek	95
Dunacsatorna terve Pest és Szolnok között 1715-ben.....	137
A jaszpisz-kő feltalálása Magyarországbán	139
Hódbörök kivitele Magyarországból. — Aszaltszilva kivitele Hollandiába	140
Kanári madarak szállítása Pozsonyba 1655-ben.....	141
Kísérlet a Vág folyó hajózhatóvá tételére 1713-ban	141
Szamarbehozatal 1542-ben	142
A törökök és pénzforgalmunk	144
A haimburgi posztógyár és Magyarország	285
Az udvari konyha szükségletei az 1687-iki országgyűlésen	286
Huszár- és lókvitel Szászországra 1731-ben.....	286
A székelyhídi és diószegi görög kereskedők kiváltsága. — A császári kasza apaldó 1721—1723-ban	287
Vasbánya-nyitás Vác mellett 1727-ben	382
Németek telepítése Tokaj vidékére.....	383
Nagyszombat városának halastava.....	429
Viaszkvitel Velenczébe 1747-ben	431
A temesi kereskedelmi társaság ütlevele, 1724-ből	432
A zsidó-adó és a kóser bor	478

V. GAZDASÁGTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ.

Folyóiratok szemléje	48
Helyreigazítás a Gazdaságtörténelmi Szemle VIII. évfolyamához.....	48

DEBRECZEN 200 ÉV ELŐTT.

— Gazdaságtörténelmi adatok. —

Irta: ZOLTAI LAJOS.

A szatmári békekötés, épen úgy, mint az egész országot, Debreczent is felette siralmas állapotban találta. A tiszántúli nagy vidék legjelentősebb kereskedelmi és ipari góczpontja keservesen megsínylette a hosszú szabadságharcz viharait. Hiszen arra sem jutott elég ideje a szerencsétlen városnak, hogy a török hódoltsággal járó szertelen szipolyozást s Caraffa generálisnak a 32 éves török uralommal felérő harácsolását, dulasát kiheverhesse. A kurucz világ pedig tökéletesen kimerítette a debreczeni népnek viszontagságokban megedzett erejét. A debreczeni res-publica polgársága éveken keresztül önfeláldozó készséggel, hazafias lelkesedéssel látta el Rákoczi seregeit fegyverrel, ruházattal, élelmiszerekkel s más számottevő, nagy összeget fizetett a fegyveres szolgálat váltságdíjául a fejedelem hadipénztárába. De nem a hazának és szabadságnak hozott emez áldozatok súlya alatt ernyedett el Debreczen termelőképessége és lőn elhagyottá, pusztává számtalan házi tűzhely. Fosztogató, gyújtogató, öldöklő labanczok, németek, rácok közeledtének hírére hol önként, hol a vezérlő fejedelem és generálisai parancsára többször szétfutott a város népe, csakhogy életét megmentse, mialatt évtizedek, nemzedékek tisztés, hősie¹⁾ munkájának gyümölcse, temérdek polgári vagyon bitang zsoldosok martalékául dobatott. Majd rettenetes pestis lépett fel (1709—10.), Ezrek és ezrek előtt nyíltak új sírok a czegléd- és hatvan-utczai temetőkben.

Isten csodája, hogy ennyi pusztulás mellett, bár lassan, mégis tudott gyarapodni a város lakossága számban, vagyonban. Már a XVIII. század elején, ha talán nemis a legnépesebb, de mindenesetre — épen mint ma — egyik legtöbb lelket számláló városa vala Debreczen.

¹⁾ *Acsády J.* „Magyarország Budavár visszafoglalása korában“ cz. munkájában e kor országot keresztül-kasul járó kereskedő rendeiről írja: „Vakmerő kísérlet volt ez, melyben az illetőnek nemcsak vagyona, hanem élete, személyes szabadsága is kockán forgott s a *debreczeni kupecz* vagy kecskeméti tőzsér, ki ilyesmire vállalkozott, valóban tanúsított annyi bátorságot s végzett oly dicséretreméltó munkát, mint azok legtöbbje, kik a véghelyeken vitézkedtek“.

Magyarországnak. A népesség számára nézve — sajnos — nem rendelkezünk pozitív adatokkal, de hozzávetőleg mégis megállapíthatjuk, hogy Debreczenben 1711. után körülbelül 11,000—13,000 ember élt.

Ugyanis az adókövetés alapjául szolgáló 1714. évi összeírás a felső járást alkotó Péterfia-, Csapó-, Hatvan-, Mester- (előbb Csemete-) utcákon 1051 gazdát, 634 lakót, az alsó járáshoz tartozó Czegléd-, Varga-, Várad-, Piacz-utcákon pedig 926 gazdát és 513 lakót, vagyis összesen 3124 adóköteles egyén nevét hagyta emlékezetben. Minthogy még akkor nem idegenkedtek a férfiak a családalapítástól, amire különben városi rendeletek is szorítottak minden önállóvá lett czéhbeli mesterembert; a gyermek-áldás is sűrűbben érte a szülőket: a népesség kiszámításánál bátran szorozhatjuk négygyel a 3124 adófizetőt.

Ezt megközelítő népessége Debreczennek már 50 évvel az előtt is volt, 1661-ben, mikor a töröknek tett második¹⁾ behódolásnál 1800 házat írtak össze s az évi török adó 10,000 tallérban állapítottatott meg.

Közvetlenül Caraffa járása előtt, a török uralom minden telhetetlensége mellett is 2247 volt a jó karban lévő házak száma. Ez az eperjesi véreb pedig néhány hét alatt úgy tönkre tette, annyira siralomvölgyévé változtatta Debreczent, hogy 1686-ban már csak 935 polgári és 460 zsellér-ház állott. Ezekből is 64 volt jó állapotban, 604-et középszerűnek minősíthettek; 336 romlásnak indult föld-alatti kunyhónak mondanak; 361 ház tökéletesen elpusztult.²⁾ A várost ért károsodásokat két millió forintra becsülték.

Tizennégy év múlva már félezerrel többre szaporodott a gazdák, a házbirtokos polgárok testülete. Onnan tudjuk ezt, hogy 1700-ban a város 4057 lépés hosszú árkanak újra ásását 1580 gazda között osztotta fel a tanács.³⁾

Társadalom- és gazdaságtörténelmi szempontból még érdekesebb annak felderítése, miből élt Debreczen lakossága. Micsoda foglalkozások voltak és milyen mértékben akkor elterjedve, és miként oszlott meg a lakosság kereseti ágak szerint. Igyekezni fogok e kérdésekre — amennyire lehet — feleletet adni.

Csalódik, aki azt hiszi, hogy Debreczen, mert már akkor is számos és nagy kiterjedésű pusztta tartozott hozzá, kiválólag a földműveléssel foglalkozott. Ugyanazon okok és körülmények, amelyek a kivitelre is termelő földművelésnek fejlődését országszerte akadályozták, Debreczenben is fennállottak. Debreczen város jegyzőkönyvei számtalanszor emlékeznek arról, főként a XVIII. század utolsó évtizedében, hogy a mezőkön

¹⁾ Szücs I. Sz. kir. Debreczen város történelme. II. k. 413. l.

²⁾ Szücs I. Sz. kir. Debreczen város történelme II. k. 477. l.

³⁾ Városi jegyzőkönyv. 1700.

dolgozó szántóvetők, aratók munkája, vagyona, élete biztosítása végett az elszaporodott lopók, tolvajok, rablók ellen puskás, fegyveres őrizőket, polgárokat és német katonákat kényszerült felfogadni a Magistratus. Az utakkal pedig a jó Istenen kívül más alig gondolt. De mégha gondol is, honnan és hogyan szállít követ utak építéséhez, fentartásához az alföld? A közlekedési viszonyok javulásának vajmi keveset használhatott a debreczeni tiszteletes tanács 1696. évi következő határozata: ¹⁾

„A pénzes földektől eddig fizetni szokott bér még helyben hagyattatik, úgy mindazáltal, hogy ebből való jövedelem város szükségére való szénakaszáltatásra és a *mezőn kutak, s gátak csmál-tatására fordíttassék.*“

Buza, rozs, tengeri, zab, árpa és köles, amit termesztettek, sehova se ment piacra maga lábán, mint a szarvasmarha. Debreczeni eleink tehát nem is törekedtek annál több gabonafélére, szemes életre, a mennyit maguk házi szükségletéhez, a gyakran rajtuk élő katonaság ellátásához elegendőnek gondoltak. Nagy terület volt pedig az, amit felszántottak, bevetettek. Mert földjük volt bőven, több, mint a mennyi a mostani debreczeni határ. Kitűnik ez az 1716-ik évi tanácsí határozatból, amely a gabonaneműek dézmálására vonatkozik. ²⁾ Íme:

„Determinaltak, in natura kell dézmálni mindenféle életből. Meghirdetessék: senki nyomtatni ne kezgyen, pecsétet válcson az Városházánál.“

Ugyanekkor dézmások a következő pusztákra küldettek:

„Szentgyörgyi, Zeleméri, Macsi praediumokra, felsőjárási Hegyesi és ház után való földekre, alsójárási Hegyesre, Kösélszszegre, Szepes, Ebes-ház után való földekre; az erdőkön: Sámsonba, Radvánra, K.-Bagosra, Guthra, Paczra, Bánkra, Fancesikára, Halápra.“

Az itt felsorolt puszták közül Szentgyörgy, Zelemér, Radván, K.-Bagos — körülbelül 10³–12 ezer hold — ma már nem tartoznak Debreczenhez; ellenben akkor is Debreczent uralták az imént nem említett: Máta, Zám, Ohat, Nagyerdő, Monostor, Apafája, Csere, továbbá Elep, Ondod, Bódogfalva, Pallag-puszták, a várost mérföldnyi szélességben övező legelők, Szovát község nagyobb része, s 1701. körül még a ma Mike-Pércshez kebelezett Bodóháza. ³⁾ Sőt ugyanakkor jussot tartott a város a szoboszlóiak által használt Koteles praedium egy részéhez is. ⁴⁾

¹⁾ Városi jegyzőkönyv. 1696. 373. lap. Febr. 19.

²⁾ Városi jegyzőkönyv. 1716. 916. l. Aug. 2.

³⁾ Városi jegyzőkönyv. 1701. 113. l.: „Bodóházi, bódogfalvi, szepesi, ebesi és paczi zálogba adott részbirtokok visszabocsátása iránt *Túrkányi* Ferencz a várost törvényesen meginteti.“

⁴⁾ Városi jegyzőkönyv. 1701. 178—188. l.

Mindezen puszták és birtokok területe együttvéve jóval meghaladja a husz négyszögmérföldet. E rengeteg területnek körülbelül egy harmada már 200 év előtt is alkalmas volt volna művelésre. De az eke sokkal kevesebbet hasogatott. Mint majd alább egy okiratból látni fogjuk: azt is a legprimitív módon és eszközökkel dolgozták, úgy annyira, hogy ugyanazon bizonyosság szerint a föld az elvetett magvak kétszeresét is alig adta vissza. Valóságos rablógazdálkodást űztek. Bár hosszú ideig hagyták pihenni a földeket, melyeket ez idő alatt legelőnek vagy kaszálónak használtak, de míg szántották, hét évig egymás után, az első év kivételével, akkor se mindenki, szakadatlanul gabonaféléket, köles vagy tengeri után tavaszi, azután őszi, ismét őszi gabonát, majd árpát, ismét árpát vagy zabot vetettek a faekével silányul felkarczott, nem trányázott földbe.

A régi debreczeni polgárság *birtokviszonyainak* két igen jellemző sajátosságát vesszük észre. Az egyik az, hogy magánjogi természetű ingatlan vagyont 1773-ig, a gróf Forgách-féle királyi biztosság idejéig a város nagy kiterjedésű határain egyedül beltelkek és kerti földek alkottak. Az óriási határ többi része, mely részint fejedelmi adomány (Ondód, Nagyerdő, Apafája, Csere, Mátá), részint zálogbavétel útján (Ebes, Szepes, Hegyes, Macs, Bánk, Haláp, Pacz, Szent-György stb.) került a város birtokába, közvagyon természetű volt, melynek haszonélvezetéhez joga volt adója és teherviselőképesége arányában minden polgárnak. Valamint különbözött e puszták megszerzéseinek a módja, azonképen különbözött azok használata is. Bizonyos pusztákon, a legrégibb időktől fogva, kizárólag legelő jószágot tartottak. Ilyen *Mátá* és *Zám* (26 + 13 ezer hold). Szikes, hajdan állandóan vízjárta, ma is folyton nedvességre szomjuhozó talajuknál fogva nem is alkalmasak egyébire. Más pusztákat felváltva fogtak szántás és legeltetés alá. Ilyenek voltak: Ebes, Szepes, Hegyes, Kötélyszeg, Elep, Macs, Zelemér, Szent-György, Pallag, Ondód s később Czuczã.¹⁾ A szántóföldek ismét két osztályt alkottak. Egyikbe tartoztak a ház után való földek; másikba a pénzes vagy béres földek. Minden belteléknek mintegy kiegészítője a külsőség, ami ingyen, jog szerint dukált a házbirtokosoknak. Ez a ház után való föld, a polgár tisztességes megélhetésének nélkülözhetetlen

¹⁾ A *Czuczahát* nevű pusztá, melyen most ház utáni földek fekszenek, a XVIII. század derekán került Debreczen birtokába. 1698-ban új donatios levélnél fogva Vay Abrahám szerezte meg. Birtokba vezettetésénél a debreczeni tanács is képviselve volt. Vár. jkv. 1698. 185. l. 1700-ban *Tamási*-pusztá (az alsó Nyírségen) zálogbavevéséről tanácskozott Debreczen. „A Tamási pusztát zálogba kell venni, ha Jármí Ferencz és Bogdányi György 300—400 frton ide adgyák. Meg kell őket hívni contrahálni“. Megkötötték-e velük a kontraktust, erre már csak a magánlevéltár tudna megfelelni.

eszköze, feltétele; föld, mely a mindennapi kenyeret, miért naponta imádkoznak, termi. E böles szociális-gazdasági rendszer nyomait már a XVI. század protocolumjaiban is feltaláljuk. De valószínű, hogy eredete még régibb korra nyúlik vissza. Mindazonáltal a ház után való földek rendszere csak az 1773. évi nagy átalakuláskor jegeczesedett meg tökéletesen. Ekkor váltak ezek a földek a polgárok magánjogi természetű örök birtokaivá, a házak elválhatatlan tartozékaivá. 1876-ig ház nélkül nem voltak elidegeníthetők s 1893-ig csak a házbirtokosok között képezhettek szabad adás-vevés és csere tárgyát.¹⁾

A ház után való földeket 1773. előtt, eleintén rövidebb, később hosszabb — hétéves — időközökben, a határ különböző részein, leginkább Ondódon, Ebesen, Szepesen, Hegyesen Macson sorshuzás, *nyilhuzás* útján osztották ki az utcák szerint a lakosok között. Innen ered a *nyilas* elnevezés, mely terménnyiséget jelentett, azt a terület-egységet, amely a földek kiosztásánál alapul szolgált. Nyilasonként osztották ki úgy a ház utáni ingyenes, mint a béres földeket. Így olvassuk az 1671. évi jegyzőkönyvben: „Az Monostori földet nyilas számra 24 lépésnyire el kell osztani, azoknak az kiknek földek nincs, fizetésért“. 1675-ben a Monostorra nézve megújítják ezt a határozatot. Ma már csak az 1854-ben örökösített polgári tanyabirtokok és a szőlőskertek területének meghatározására használják a nyilas elnevezést. Egy nyilas tanyaföld 5·6 kat. hold = 9000 □ öl; egy nyilas szőlő 400—600 □-öl.

Mindkét rendbeli földek kiosztásánál fő- és első elv volt: földet gazdák vagyis házzal bíró polgárok kapjanak. Lakók és idegenek e közvagyon használatában vagy egyáltalán nem, vagy csak kivételesen, a statutum megsértésével részesülhettek. Irányadó a polgár *tehetsége* és *fizetése*, a közteherviselési képessége és az adó. Vigyáztak arra is, hogy egyetlen illetékes, számottartó polgár el ne essék jussától. De bizonyos korlátolt számú nyilason túl többet senki nem kaphatott. Régebben hat, újabb időben tizenhat nyilas volt a maximum. Akinek ennél több földje volt, revisiók és új osztások alkalmával iziben elvették tőle, hogy jusson olyanoknak is, akiknek semmi nincs, vagy kevés van. Így akadályozták meg a nagybirtokok keletkezését. Még a XIX. század első felében is uralkodott ez az elv másik, igen jellemző sajátsága a debreczeni polgárság birtokviszonyainak.

De már régtől fogva gyakorlatba lehetett az 1894. évi mezőrendőri törvény által is követelt amaz intézkedés, hogy mindenki köteles a neki

¹⁾ Zoltai L. *Birtokmegosztás Debreczenben*. Magyar Gazdák Szemléje. V. évf. 1900. jul—szept. füzet.

kiosztott föld határát megjelölni, még pedig árokkal venni körül. Erre vonatkozik a Mester-utcai lakosok s ugyanazon utca kapitányai között támadt pörben hozott tanácsi végzés 1647-ből, amely így hangzik (Vár. jk. 1647. 99. l.): „Per consvetudinem antiquitus receptam hoc erat moris, quodocunque distribuerant Terram ad seminandam, quisque fossam pro rata portione curabat suam praeter dominum Amplissimum Iudicem, item, Reverendos dominos Pastores. ac Notarium Civittis, qui a tali cura etiam si summebant pro se terram, immunes tamen erant in ea ratione etiam de facto par ratio habenda et iudicium forendum, ut exceptis dominis supra notatis viris, reliqui quivis curet fossam suam ad opus Communitatis, hoc addito, quod si domini Exemptores praedicti ratas suas portiones alteri alicui concesserint, is qui hoc ipsum obtinet et habet, etiam Curet“.

Az imént elmondottakat még jobban megvilágítják az itt következő határozatok:

„1673. Ápr. 10. Amplissimus Senatus conclusit: Senki az Város lakosai közzül az Elepen és az Kösel Szegben *ötven lépésnél* szélesebb földet fel ne fogjon, az hossza *tíz annyi*, míg azt meg nem szántya, addig mást ne foghasson fel s csak *három* szántáson birhassa“.

Egyetlen adat, melyből következtetni lehet a régi *nyilas* terménységre. Ez aligha volt több 6259 □-ölnél.

„1696. Febr. 19. Az földek felett való sok villongásokra és panaszokra nézve concludaltatik, hogy mivel most nincsen mód benne, hogy minden földek elosztassanak, kinek-kinek értékéhez és érdeméhez föld inspector Uramék a Regestrumokat revidealván akinek sok vagyon, elszakasszanak belőle és a kinek kevés vagyon, avagy semmi nincsen, annak is juttassanak.“²⁾

1697. Mart. 1. A ház után való földek a mostani revolutiókban igen abalienalodván és sok föld nélkül való lakosok is szükségek felől panaszolkodván, újabban osztassanak el, kinek-kinek tehetségéhez és fizetéséhez képest.“³⁾

„1699. Mart. 13. A Kötélyszeg, hogy el osztassék, determináltatik, az mely lakos penig a Nyilast kiveszi, maga szánca, vesse, ne komplárkogyék (ne üzérkedjék, másnak bérbe ne adja) véle.

A béres vagy pénzés földeket senki másnak kilenczedéből, se pénzen el ne adgya, hanem maga éllye.“⁴⁾

1) Városi jegyzőkönyv. 1671. 174. l. Szept. 24.

2) Városi jegyzőkönyv. 1696. 373. l.

3) Városi jkv. 1697. 34. l. c.

4) Városi jkv. 1699. 429 l.

„1700. Aug. 18. Az Elepen senkinek szántani nem engedtetik, hanem nyugodni hagyatik, annak utánna a város népe között annak rendi szerint osztassék el.

Tettzik közönségesen, hogy a mostan nyert uj Hegyes¹⁾ osztassék fel a város lakosai között, hogy annál rendesebben mehessen véghez, rendeltetve (következik a földosztó communitásbeliek névsora), kik holnap mindgyárt hozzáfogván, revidiálják, kinek mennyi földje vagyon, hogy ahoz képest lehessen a nyilasok osztása“.²⁾

„1701. Mart. 8. Az Elep elosztattása alkalmatosságával instalván némely *köles* földes emberek, deliberaltatik, hogy most az egyszer, mivel nagy erővel törték fel, vessék be, — azután mindgyárt bocsássák ki kezökből azoknak, akiknek osztály szerint jutnak azon földek“.³⁾

„1701. Mart. 10. Az Álomszeg (ma Álomzug, Elep és Mátá között) nevű földön a Kötélszeg mellett, akik eddig szántottanak, instalván, Resolvaltattott, hogy ebben az esztendőben a *lágý szántás* meg engettetik nékiek, ugy mindazáltal, hogy tovább ne száncsák, hanem nyomásban maradjon“.⁴⁾

„1702. Apr. 3. A *ház után* való földek, hogy ujabban elosztassanak végeztetik, mivel sok pusztá fundusokon házak építtettek és földnélkül sokan szűkölködnek. Kezdődik Csapó-utcán, circulariter Péterfia, Mester, Ujhatvan. Alsó járáson Czegléd, Piacz, Várad, Varga“.⁵⁾

Néhány évvel későbből idézem ezeket:

„1714. Apr. 15. Minthogy az *ház után* való Földek felett sok villongások és controversiak vadnak, az elmúlt Pestis alkalmatosságával sok gazdák elholtanak, házaik gazdái változtanak, noha a szokott 7 esztendei terminus el nem mult, mindazáltal osztassanak ujabban mindkét Járáson, Gazdáknak kell adni, nem lakosoknak (lakóknak). Felső Járáson következik Mester (t. i. utca) első, Hatvan második,

1) Városi jkv. 1700. 745. l. Jun. 27. Hegyes nevű Praediumnak az a része, (közel 3000 hold. Z.) melyet Szoboszló városa birt zálogban, Gyulai Ferencz úr ő Naga által nekünk adattatván, ugyan jure impignorató, revocalta vala ő Nga contraktussát, de Migos Klobusiczki Ferencz Personalis ur ő Nga Protonothariusu Duornikovich János ur eleiben certificaltatván. mind ő Nagát, mind Szoboszló városát per amicabilem a szoboszlóiak a summát fl. 1840. felvévén, már az előtt adtunk volt ezen kívül az urfinak fl. 400, resignaltatik egy jurátus Bossányi Péter által.

2) Városi jkv. 1700. 778. l.

3) Városi jkv. 1701. 80. l.

4) Városi jkv. 1701. 81. l.

5) Városi jegyzőkönyv. 1701. 113. l.

Csapó harmadik, Péterfia negyedik. Alsó Járáson Várad, Varga, Czegléd, Piacz“. ¹⁾)

A civis olykor olyan földeket is művelés alá fogott, vagy tovább is szántott-vetett, melyek már a pihentetés, legeltetés sorába jutottak. Bizonyítják ezt a meg-megújuló tiltó rendeletek. Ilyen ez is 1694. ápr. 18-ról:

„Az Elepen a бүдös táján, kik a tilalom ellen magok okta gyepeket fel fogtak, megbüntettessenek. Az kik ugyanott szántani akarnak, magokat insinuallyák és proportionaliter osztás szerint akinek mit adnak, ott száncson“. ²⁾)

Vagy pedig ugyanazon évi április 25-ről:

„A Szepesi Telek körül való régi kerteknek (Szepes ugyanis 100 évvel elébb még megült helység volt) tovább való szántása meg nem engedtetik, aki szánt el tapodtassék és azon fellyül a kik okai voltanak 12 forinttal megbüntettessék“. ³⁾)

Hitvány közbiztonság, ugyanugy e földek használatában kifejtett szokás okozta, hogy a gazdák semminemű értékes beruházást nem tettek a nekik osztott földeken. Azt már említém, hogy talajjavításról szó sem volt. Szállások, tanyák, de még faültetvények is ritkák, talán ismeretlenek is a rengeteg debreczeni határon. A végtelen síkság egyhangúság alig akasztja meg más, csak egy-egy kopár örhalom, magános kutágas, mit jószágaik itatására utczai gazdaságok emeltek a nemes város fájából. ⁴⁾) Utszéli csárdák sem integettek biztatólag az elikkadt vándor felé. A Hortobágy hídjánál ugyan a vámszedő és postámester lakása mellé már 1699-ben *korcsmaház* is erigaltatott, de a többi pusztai csapszékek, Kadarc, Látókép, Ludas stb. a már békésebb időkben, a XVIII. század közepe táján meg azután elkekeztek.

Különben a városi hatóság nem is türte sem házutáni, sem béres-földeken a földbe ásott épületeket. Mert akadályozták volna az időközönként váltakozó földosztást. A tanács már 1642-ben tiltja ölak csinálásától az Apafáján legeltető disznópásztorokat. Ez ugyan az erdő védelmére történt. ⁵⁾) Jóval később, 1724 tavaszán, hasonló tilalommal találkozunk. Bagoson, Radványon, Guton 82 istálló széthányását rendeli

¹⁾ Városi jegyzőkönyv. 1714. 391. l.

²⁾ Városi jegyzőkönyv. 1694. 112. l.

³⁾ Városi jegyzőkönyv. 1694. 113. l.

⁴⁾ Városi jegyzőkönyv. 1694. 113. l. „A Dári kuttya megbomolván, minthogy Hatvan-utca 3 nyilas földet bir rajta, megcsináltassa, Biró Uram elégséges fát adgyon“.

⁵⁾ Városi jkv. 1642. 954. l.

el a tanács, minthogy mind az szolgálatot kerülék, kik ott kinn laknak, mind az erdőben sok károkat tesznek, égetik, csillyezik.“¹⁾

Pedig hogy hajdan, legalább a Szepesen, szállások csakugyan voltak, a gazdálkodás kényelmére, — megtetszik a vajai Vay László által Debreczen ellen folytatott nagy zálogperben felvett tanukihallgatási jegyzőkönyvből,²⁾ ahol is az egyik kihallgatott tanu, *Mátyos* István börvelyi lelkipásztor vallomásáról ezek jegyeztettek fel:

„Mely Szepes nevezetű Praediumnak terrenumán ennek előtte, amint Fatens Uram hallotta, a nemes Collegium Professorainak és érdemes Debreczeni Reformata Eklesia Papjainak *szállás-kertyei* is lettenek légyen: melyeknek helyei mostanában is megtettzenek.“

Ezek a szállás-kertek 1620—1660 között állhattak fenn.

Legelőkről, legeltetésről e kor jegyzőkönyveiben aránylag gyéren fordulnak elő adatok. Holott adományozott és zálogban birt puszták mind a virágzó állattenyésztésért, a bécsi piacra járó állatkereskedelemért halmozódtak össze inkább, mint földművelésért. De úgy kell lenni, hogy a nomád természetű ősfoglalkozás: a pásztorkodás feleslegessé tette írott rendszabályok sűrű ismétlését. A hagyományos szokás, mely nem tűrt változást és új módit, gazdát és pásztort már gyermekkorától fogva egyformán megtanította: mi a rend, jog és kötelesség. Megállapítható, hogy más-más járóföldet jelölgettek ki a lovak, a szarvasmarhák, a sertések legeltetésére. Nehány esetet idézek:

„1694. Apr. 18. Mivel a sertéseknek a Városon való járása az utcákon való utaknak rontására, a város körül penig a fünek és mezőnek kárára szolgál, rendeltetett, hogy senki sem ben, sem kívül ne jártassa a disznát, hanem az Hortobágy mellé hajtassa.“³⁾

„1701. Apr. 24. A lovak legeltetésére a Kötélszeg rendeltetik, egyébféle marha ott ne jártassék.“⁴⁾

„1701. Szept. Ohatot marhajáró földnek kell hagyni.“⁵⁾

„1715. Apr. Minden ember disznait hajtsa ki az Hortobágy mellé. Szorossan publikáltassék.“⁶⁾

„1715. Apr. 23. Az heverő Marhákat az szántóföldek közül minden ember kihajtsa. Publikáltatni kell.“⁷⁾

1) Városi jkv. 1724. 28. l.

2) 1771. Városi közlevéltár. Szám nélkül.

3) Városi jkv. 1694. 112. l.

4) Városi jkv. 1701. 113. l.

5) Városi jkv. 1701. 208. l.

6) Városi jkv. 1715. 582. l.

7) Városi jkv. 1715. 596. l.

Csak juhok legelőjéről, juhok legeltetéséről nem találtam még eddig említést régi jegyzőkönyveinkben. Pedig kétségtelen, hogy a juh-tenyésztés nagy virágzásnak örvendett. 1670 körül egy Szeles nevű nagyon vagyonos polgár 1500 darab juhot hagyott örökösire.¹⁾ Az 1714. évi összeírás több juhásznak nevét hagyta fenn. Gyapjúkereskedéssel a XVII. század derekán többen foglalkoztak Debreczenben. Olvastam ezt is: „Szobószlónak nem engedtetik meg a téli juhlegeltetés a Hortobágyon fizetésért sem.“²⁾

A zavargós időkben a távolabb eső pusztákról a város közelébe terelték a méneseket, gulyákat, nyájakat. Akárhányszor fegyveres őrizőket, néha német katonákat fogadott a körültekintő, óvatos tanács a marhák mellé is. Rácz Beszermént őrző labanczok, bujdosó kuruczok, szegény legények sok lovat kifogtak a ménesbül, csapat marhákat elhajtottak a gulyából. Sőt egyszer a szobószlai hajduk³⁾ 276 darab marhát hajtottak el hatalmasul a debreczeni földről. Sok protestatio után csak harmadnap mulva adták ki Tordai Ferencz főszolgabíró kezessége mellett. Ugyanezen évben, egy hónap mulva báró Broune, gr. Solari gyalog regimenteje Supremus Vigiliarum Praefectusa a Miklós-utczai kertek tekerületeiben ezer marháinknál többet hajtatott össze s negyed napig éhen-szomjan tartotta arestumban. Csak akkor bocsátotta szabadon, mikor a regement fizetésére 4000 rh. forintot fizetett le a kezébe a tanács, de még 6000 frtot követelt ezen felül.

Esőtelen, száraz évszakokban az erdős puszták adtak menhelyet az elaszott sík mezőkről kiszorult marhának. Volt idő, mikor ezért fizetnie kellett a civisnek. De a többi legelőkért nem járt díj. Legalább ennek nincs nyoma. Az erdők makktermésén sertést hizlaltak. 1674 őszén a Nagyerdő makkjára ereszti a tanács a sertést „9 pénz fizetése mellett.“⁴⁾ A szüksézávú határozatból nem tűnik ki, egy vagy több darabért szedték-e a 9 pénz legelő-adót? Az is megesett, hogy a város legelőt is bérelt szomszédos vagy távolabb eső községek határán. Például 1698-ban a *derecskei* és *konyári* földet árendálták ki lovak legeltetésére s a lovak mellé puskásokat küldtek.⁵⁾ De inkább zálogba vett, mint árendált a tanács. 1717-ben határozza: „Sároi István Uram Szent György Praediumbeli darab dülő iránt Jóna Uraimékhoz expedial-

1) Uj Debreczeni Friss Ujság. 1901. évfolyam 91. sz. Zoltai: *Debreczeni juhos gazdák 225 év előtt.*

2) Városi jkv. 1701. 25. l.

3) Városi jkv. 1698. 246. 252 l.

4) Városi jkv. 1674. 808 l.

5) Városi jkv. 1698. Máj. 1. 237 l.

tassék. Ha már kiváltani akarják, inkább actiot adgyon a N. Város reá, hogy sem árendában birjuk.¹⁾

Ily nagy állattenyésztő város mezei gazdálkodásánál igen fontos szerep jutott a takarmánytermelésnek. De mesterséges takarmányok termeléséről az egykorú források nem emlékeznek. Természetes rétek, erdőségek tisztásai gazdag füterméssel fizettek. Legtöbb szénát maga a város kaszáltatta, házi kezelés mellett. A városgazdák 1706-ban 795 frt 18 dénárt költöttek szénataktatásra.²⁾ 1722-ben kaszásoknak, gyűjtőknek, boglyázóknak, kazalrakóknak s a melléjük rendelt főző asszonyoknak 870 frt napszámot fizettek ki.³⁾

A gazdák között kiosztatni szokott kaszálók dézmájából is temérdek széna gyült össze. Kellett is a sok lovas hadi népnek. Sőt úgy látszik, hogy a kurucz világban a városnak magának is volt gulyája. Az 1706-iki városgazdai számadás NB alatt ezeket jegyzi meg:

„Az 167 ökrök dolgát, mellyek A 1705 kimaradtanak így igazíttya.

T. Dobozi István Urnak adott 66 ökröket.

87 ökröt adott el fl. 2248 r. 70.

Atta Perceptor Veresmarti János urnak, melyrül esztendőre ad számot.

7 ökör meg döglött.

Pósalaki urnál vagyon 1 ökör 1 ló.

2 ökröt el attak.

4 ökör megvagyon.

Sárándi Dániel urnál 1 ló.“

Később ismét alakított gulyát a város. Azonban 1742-ben ezt is eladta. 218 db sörét, 9 ökröt, 1 ló ráadással Károlyi Mihály és társai helybeli polgároknak 8778 rh. forinton.⁴⁾

A kaszálókért való jelentkezés idejét egy 1646. évi tanácsi határozat szabályozza, Gergely napjára tűzvéni ki a végső terminust.⁵⁾

¹⁾ Városi jkv. 1717. 83. l.

²⁾ Rationes Duorum officialium. Az 1706. Városi közleváltár.

³⁾ Város gazdái Baranyi Mihály és Toth István Uramék számadása 1722. Ekkor Ohaton, Kösélszegen, Szovorban (Szepes egy része) Zeleméren, Guthon, Bagoson, Vervölgyön s más praediumokon kaszáltatott a nemes város. A munkások 18—21 dénár nap- számot kaptak. Ezen kívül ételmet. De ennek költsége nincs felszámítva.

⁴⁾ Prot. Relacionum. 1742—55. 46. l.

⁵⁾ Városi jkv. 1546. 935 l. „Die Lunae 17. Apr. In senatu. De foenetis. et Pratis per Commansores Civittis annuatim possidentibus decernit amplissimus Senatus; ut a modo imposterium, qui ex Commansoribus Civittis volunt foenetum usuare, universiet singuli absque ulla personarum respectu a dinis (dominis) officialibus eid id destinatis coemant et sibi ipsis procurant ad testum sen dipi Gregori Papae diem, alioquin qui terminum neglexerint, si quid damnificationis consingerit, sibi ipsi et non aliis hoc totum tribuant ac imputent.“

1651-ben felujtják ezt a határozatot. 1674-ben pedig ezt rendeli a tanács: „Cautum mind Szepesi, Ebesi, Fancsikai, Bánki, Halápi földet közönségesen birják az Kaszáló s az Lovászok földén kívül.“¹⁾ Szepes és Ebes kivételével a többi erdős pusztá. Ugyanezen évi októberben a Halászon termett széna felől ilyen intézkedést olvasunk: „Az halápi földön kaszált emberek az fű árát fl. 8 adgyák meg, alioquin szénából kel Contentumot venni.“

A 18. század elején, úgy látszik, már jóval utána Gergely napnak osztották ki a polgárság között a kaszálókat. Ugyanis az 1724. évi jegyzőkönyv szerint június 25-én hozott a senatus és communitas ilyen határozatot:

„Már ki lévén szaggatva, mind a N. Város, mind az uczák számára a kaszálók, mind az Kötélyszegeben, Elepen, ugy az Ligeteken (erdőkön) is proportionate, Inspector Uramék az szegénységet is részeltessék, sine personarum respectu.“

Az erdőségen *boglyás* szerint történt a kiosztás. Boglyás kaszálónak olyan területet neveztek, amelyen hat ökrös szekérrel elszállítható boglya széna termett. Természetes, hogy a talaj minősége szerint változott a boglyás területe 3000—4500 □-öl között. Az erdős pusztákon ma is *boglyás* névvel jelölik a polgári kaszálók termennyiségét.

A szántás-vetésre, legeltetésre, kaszáltatásra egyformán alkalmas praediumokkal egyidőben kezdte zálogba venni Debreczen a várostól napkeletre fekvő s a török világ zivataraiiban ugyancsak elpusztult erdős területű községek határait. A 18. század elején a már régibb időktől fogva birt Nagyerdőn, Apafáján és Cséren kívül zálogjogon nyolcz erdőséget tartott a kezében, ú. m. Halápot, Bánkot, Fancsikát, Paczot, Monostort, Guthot, Radványt és K.-Bagost. Sőt az 1714. évi határjárásról szerkesztett jelentés szerint²⁾ erdő borította a Rákóczi-féle Zelemér egy részét is, amely praedium akkor zálog czímén Debreczenhez tartozott.

Mindemez erdőségek arra valóak voltak különöbben, hogy a túlnyomólag fából építkező debreczenieket³⁾ épületanyaggal, azután tűzifával lássák el. A polgárság néha ingyen, néha pénzért gyakorolta a közös haszonvételt képező faizás jogát. Mikor pénzért eresztették meg az erdők egyik-másik részét — amint a tanácsi határozatokból kitűnik — rendesen azon marhák száma után kellett fizetni, amelyeket a fahor-

¹⁾ Vár. jkv. 1674. 691. l. Die ultima Aprilis.

²⁾ Városi jkv. 1714. 397. l.

³⁾ A 18. század első felében a fenmaradt összeírások szerint fából épült a legtöbb lakóház. Ugyanezt bizonyítja az 1714. évi regnicolaris conscriptió.

dásnál igénybe vettek. Így történt például 1666-ban, amikor is a tanács Halápot, Cserét avarban tartani rendelte, a többi erdőt pénzre, marhaszámra megbocsátotta.¹⁾ 1682-ben a guthi erdőbeli megeresztett Lónyai részen (Kemény János fejedelem özvegye Lónyai Anna engedte át a városnak) egy marhától egy polturát kellett fizetni.²⁾ Hasonlóképpen történt 1716-ban is, amikor „szüntelen lévén az Épületre Fa, Karó az Nagyerdőnek egy darab része az város népe szükségére megbocsáttatik. Egy marha dr. 34 limitaltatván.“ Hogy pedig a városházán váltandó faosztási jegyzék felhasználása minél szigorubban ellenőriztethessék, minden kaput belakatoltak, a csapó és péterfiai kivételével.³⁾

Egy 1680. évi határozat a faizás jogát csak azoknak engedi meg, akik legalább 3 év óta e városban állandó lakással bírnak.⁴⁾

Máskor díjtalanul kapott fát a lakosság. 1701-ben Kércsi Sándor uram ide engedvén Guthon lévő portióját, határozatott: „akinek kell, hordhassa ingyen, pénz nélkül tüzre való fáját.“⁵⁾

Az 1719. évi roppant tüzi romlás után is, 1720 telén a „Nagy-erdőn egy darab erdő szakíttatik a tűz által károsult lakosság felsegélésére.“

Nem hiányoznak az erdők védelmére célzó hatósági intézkedések sem. Szigorú büntetések terhe mellett tiltják az erdőkön a gondatlan tüzcsinálást; a pihenő erdőkön a fa- és galyvágást. Az erdőkre külön csőszöket fogad a tanács. A kihasznált erdőket hosszú ideig zár alatt tartják kemény, rendszeren 12 frt büntetéssel. Például a Fancsikát 1657., 1675., 1681-ben újra meg újra tilalmazzák. De azért rendszeres erdőgazdaságról szó sincs. Különösen pedig nem gondoskodnak az elpusztult erdők felújításáról. Csak mikor az udvari kamara szigorú ellenőrzés alá veszi a város vagyonkezelését s a kormány atyáskodása kis és nagy dolgokra egyformán kiterjed: találkozunk a célszerűbb erdőnevelés egy s más intézkedéseivel. Csak az 1740-es években fordul először elő, hogy makkot szedet a tanács s árokkal, tövissel kerített be a Nagyerdőn két tiszta helyet makkvetéshez, amely munkát a *Mazensosok* végelik. Ugyanekkor tervbe vétetik a jobb conserválás végett a Nagyerdő körülárkolása is.⁶⁾

A várost e korszakban is számos szőlőskert környékezte. Érdekes, hogy a legrégebb szőlőskertek a nyugati oldalon, fekete földön kelet-

¹⁾ Városi jkv. 1666. 381. l.

²⁾ Városi jkv. 1682. 263. l.

³⁾ Városi jkv. 1714. 815. l.

⁴⁾ Városi jkv. 1680. 822. l.

⁵⁾ Városi jkv. 1701. 38. l. Január 22.

⁶⁾ Protoc. Relationum. 1745. 238. l.

keztek. Az első homoki szőlőtelepítésekkel csak a XVII. század második felében találkozunk. A Szent Miklós-utczai kapun kívül eső kertről már 1570 körül említés van téve.¹⁾ A lakosság e szőlőskerti földeket részint pénzért, részint ingyen kapta a kiosztáskor a közvagyonból s állandóan — miként a háztelkek — magántulajdont képeztek.

1715-ben, a szüret idejének megállapításakor, a tanács a következő szőlőskerteket sorolja fel:

Hatvan-utczai kert. Tégglási kert. Boldogfalvi kert. Homok kert. Golgotha hegy (talán Csapó-u. kert). Köntös hidgya melletti kert. Csemetei kertek (ma Veis kert és Csige kert). Német-utczai Kos kert. Tóczós kert. 1656 előtt szőlőskert volt Kaszákóztól északra, Mester (Bethlen) és Péterfia közt fekvő házak helyén is.

A 17. századbeli birtokbevallások (fassiok) gyakran említik az Anna-utczai kapun kívül fekvő *Szent Antal hegyét*, ugyanott a *Székfűves hegy* nevű kertet; Csemetén (ma Mester-utcza) kívül *Szent Mihály* dombját vagy hegyét, a Hatvan-u. kapun kívül a *Villangót*, mindet, mint szőlőföldeket. 1702-ben Erdélyi András a *Kincses* hegyen lévő szőlőjét 22 frt 50 pénzen eladja Váczi Istvánnak. 1708-ban pedig Homokkert *Jerikó* nevű oldalán történik szőlővásárlás. A 17. század második felében e szőlők a viszonyokhoz képest magas forgalmi értékkel bírtak s kevéssel voltak olcsóbbak, mint a belső, házas telkek. 1668-ban Nzetes Tolnai István és felesége Ilosvai Ilona a Német-u. kisajton kívül lévő szőlőskertjét a Tóczóra véggel minden ususával, fructusával és régi határral együtt 200 frton, ismét egy aranyos fedeles, kívül belől aranyos virágos serlegen adják el Nemz. Fényes Istvánnak. 1680-ban Szücs Mihály a Tégglásban 40 frtért vált meg egy nyilas szőlőtől. 1681-ben Baranyi Mihály ugyanott négy nyilas szőlőt 300 frton vásárolt. Ilyen összegért Piacz-utczában is lehetett házat szerezni.

De már a 18. század elején lejjebb szállott a kerti szőlők értéke, a házak értéke ellenben emelkedett. 1712-ben Szombathi János özvegye Portörö Anna 2½ nyilas szőlőjéért a Mester-u. kertek közt csak 30 frtot kap. Ugyanott és ugyanakkor Ujvári Andrásné jobbkarban tartott 2 nyilas szőlőjét 81 frt 61 dénárért adja el. 1714-ben a Homokkertben egy két nyilasos szőlő 57 magyar frton kelt el. Bár van példa rá 1713-ból, hogy egy nyilasért 60 frtot is fizettek.

A szőlőskertek között *veteményes* és *szérius* kertek terültek el. A szükséztől feljegyzésekből s egyéb körülményekből azt következtethetjük, hogy a polgárság ezeket szabadon és díjtalanul fogta fel a közös

¹⁾ Városi jkv. 1573. 400. Mélius Péter özvegye Erzsébet asszony a Sz.-Miklós-utcza végén lévő szőlőskertet testvére, Ferencz deák ellen 100 frt adósságért letiltja.

birtokból. Magánjogi tulajdon természettel azután sem bírtak. Adás-vétel tárgyát nem képezték. Száz meg száz ház- és szőlőfássio között egyetlen egy — igazán kivételes — ilyen esetet találtam feljegyezve: „Vetési Szabó György a külső Ispotály mellett a város felől egy *veteményes fás* kertjét adta nagyczenki Borbély Györgynek 16 fl. 54 pénzen.“¹⁾ A külső Ispotály mellett nem volt más szőlőskert a boldogfalvain kívül, — de ez túlvan feküdt az Ispotályon, — bőven pár száz lépésnyire.

A hajdankor veteményes kertjeiből egyedül a Libakert maradt meg máig. A szérűskerteket pedig, amelyek a gazdálkodásra kevésbé alkalmas felette szűk, keskeny debreczeni udvarok mellett nagyon szükségesek voltak, a békésebb idők bekövetkezése, majd a ház után való földek megörökítése, lassankint fölöslegessé tette.

1672-ben hozott tanácsi végzés rendeli: „Az város árkátul 25 lépésig nem szabad kerteket építeni, — azontúl pedig az Istállók az tulsó részeiben építhetnek.“²⁾

1695-ben a hatvan-utczai kapun kívül esett „szűrűskertekből csinált szőlőskerteket is taxa alá“ veti a tanács, „mint a többit.“³⁾ 1700-ban pedig újabb kertek felfogását a város kapuin kívül nem engedi meg.⁴⁾

A debreczeniek már az 1600-as évek elején, talán előbb is, sok szőlőbirtokot szereztek az érmelléki hegyeken. Ama korban pedig, amelylyel foglalkozom, már alig van jómódú civis, akinek nincs hegyi szőlője. E birtokszerzést, a debreczeniek terjeszkedését az Érmelléken, az a körülmény is előmozdította, hogy Debreczenben számos bihar-megyei eredetű nemes család élt.

Szüret idején félváros a hegyre takarodik; a városházán szünetel a közigazgatás és bíraskodás munkája. Az 1715. évi jegyzőkönyv elsorolja, hol vannak szőlők az Érmelléken a debreczenieknek? A diószegi, sz.-imrei, jankai, pályi, kovácsi, kólyi, székelyhidi, asszonyvásári, vajdai, csatári, ujlaki, bihari, püspöki, száldobágyi hegyeken mindenütt gazdálkodnak.⁵⁾

Néhány polgári család vagyonmérlegében nem utolsó helyen állottak a jövedelmes *szárazmalmok*. Ezeknek a száma az 1715. évi országos összeírás szerint 48 volt; de úgy kell számítani, hogy némely malmos-telken 2—3 malom is épült. Ha egy funduson több malom is állott, ezekből egy kásacsinaló malom volt. A már említett kölesföldek

¹⁾ Városi jkv. 1706. 53. l.

²⁾ Városi jkv. 1672. 312. l.

³⁾ Városi jkv. 1695. 262. l.

⁴⁾ Városi jkv. 1700. 677. l.

⁵⁾ Városi jkv. 1715. 652. l.

termését ezekben dolgozták fel köleskásával. Vízi- és szélmalom ismeretlen még ekkor Debreczenben. Az első szélmalmot körülbelül csak 1720 körül építteté a város, a következetes ipari és gazdasági politika segítségével lassankint beolvastott Bódogfalva községe határán, a mai katonai kórház helyén.¹⁾ Egy följegyzés szerint 1741-ben még élt öreg idős emberek szemtanúi voltak e malom járásának s a szomszédos falvak népe csodájára gyűlt. De rövid idő múlva elromlott. Udvarán nevére nevezve, a *Szeles* nevű csapszéket állítá fel a város. Az első *vízimalom* pedig csak 1743-ban indult meg a Hortobágy folyónál, három köre.²⁾

A szárazmalom, a deákság, az amplissimus evetus meg az ispotályi szegények malmait kivéve, mind magánosok tulajdona volt. A város ezen a téren nem akart konkurrálni polgáraival.

Nem érdekesség nélkül való, ha néhány példát idézek e malmok forgalmi értékére nézve. 1685-ben ifj. *Vigkedvü* Mihály, a váradi törökök által meggyilkolt híres főbíró fia 1000 magyar forinton váltja magához testvéreitől a péterfiai három malmot; ugyanakkor 2000 forintot fizet kielégítésül azoknak ama piacz-utczai emeletes kőházért, amelynek udvari része ma is megőrizte 215 év előtti alakját. (Piacz-utczai ház a Szikszay-család birtokában.) 1696-ban Erdődi Sámuel a Hatvan-utczán két szárazmalmát Jenei Takács Istvánnak 290, — 1698-ban Bernát Jánosné czepléd-utczai három malmát Dikó Péternek 600 frton adja el.

Amiket eddig elmondottam, alkotja hátterét az 1715. évi országos összeírás³⁾ végén olvasható ismertetésnek; keretét annak a vázlatos rajznak, amelyet a Pestvármegyéből érkezett deputatus conscriptorok: *Lacskovics* László és *Vattay* János vetettek papírra Debreczen akkori formájáról és gazdasági életéről. Ime itt következik az érdekes okmány:

Domus praevie modo conscriptae apparent quidem multae, inter quas tamen in uno fundo duae, tres et plures domus sunt aedificatae; ad instar vero aliarum Liberarum Regiarumque Civitatum (quae foelioribus temporibus fundatae sunt) nullae dantur domus integrales sic dietae ad formam Palatiorum erectae, sed praeter aliquas lateritias in foro et Platearum Frontispitijs existentes, quarum nonnullae Civitatis essent: omnes ligneae arundinibus aut straminibus tectae. Dantur etiam nonnullae domunculae aut tuguriola subterranea dispersim circa fos-

¹⁾ Uj Debr. Friss Ujság. 1901. évfolyam 120. sz. Zoltai: *Az első szélmalom Debreczenben.*

²⁾ Protoc. Relationum. 1742—1755. 124. l.

³⁾ Városi levéltár. Conscripitiók és adókvetések csomagában Másolat.

satum Civitatis prout superius plateis subjuncta sunt, cum vero praeter solius domunculae locum nullam Fundi extensionem nec appertinentias haberent; quin inhabitatores earum veluti advenae ex diversis partibus confluentes essent, parum aut nihil solverent vel publica servitia praestarent, nisi manuum laboribus de die in diem victitarent, allegabatur per Magistratum Civilem in Conscriptionem apponere esse incongruum.

Quoad Terras arabiles, Agros et Prata, quae superius specificarentur, hoc et id considerandum esset, quod separatim puri puti agri arabiles et per se pro sola dumtaxat falcatura destinata et distincta Prata prout alibi non dentur; sed si Agri jam longo tempore quiescentes et indurati, ac etiam pro foeno falcando inhabiles reddit, subarentur, primo Mill'o, vel Turcico tritico Cucuricza vulgo nuncupato: dein frumento vernali: tandem autumnali: rursus autumnali: exposit hordeo: iterato hordeo vel avena dum steriliscunt, inseminari solent. Postea pro Pratis aut pascuis reliquuntur et non prius nisi post evolutionem duodecim circiter aut quindecim vel plurium annorum ad arandum aut cultivandum reassumi possunt. Et hujusmodi Campi Territoriales juxta domos quolibet septennio subdividuntur, non aequali quidem Ingarum numero, sed pro Civium necessitate et facultatum merito, Opifices enim non in tantum indigent quam Agricola, nam plerique non nisi pro foeno unum vel medium obtinent jugerum, Frumentum in foro mercari de Hebdomada in Hebdomadam aut paratum saltem panem emere absoluti. Jugerorumque horum in universum supertorialitas ob defectum vel longinquitatem fontium, cum aqua nec ad altitudinem suprematis turrium pertingi posset, ita esset sterilis ut nec subarari soleant, nec falcari possint, nisi bene pluviosa, nimbose et humida sint tempora vernalia. Et hinc

Licet multis civibus Prata Falcatorum adscripta sint, ea tamen maxima in parte ex praenarrata ratione inculta et sterilia essent.

Fertilitas quoque Agrorum ex hac eadem ratione hic vix dici potest cum etiam foeliciori tempore dempto inseminato grano, conductaque aratura (qui jumenta non haberent, tales namque opifices essent) Taxa diurnali pro quolibet cubulo unum florenum computando et parte vel portione messoria vix sementum in duplo prosperatur; praesertim etiam ex eo quod non nisi in una aratura inseminare consueverint.

Adeoque ex oeconomia hujusmodi Agrorum Territorialium nec pro sua necessitate Cives satis habere possent. Qui tamen haberent aliquem exinde fructum in Foris Hebdomadalibus pro ratione status ementium et vendentium temporisque uberioris aut defectuosioris distrahendi facilem haberent commoditatem.

Extirpatitiae in his partibus veluti planitiae nullae essent.

Foenum equidem dum Coeli temperies favet proveniret pulchrum, et ut plurimum tres Falcatores secarent in die unum cumulum qui sex bobus vehi et in abundantia uno floreno emi potest.

Pascua in territorio Civitatis ad jactum circiter Tormenti extenduntur, ea etiam pro vaccis solum mulgihilibus et jumentis siccis molendinis injungi consvetis, ac extraneis nundinas hebdomadales frequentare solitis sat steriliter sufficiunt. Coetera jumenta greges utpote vaccarum, equorum et ovium in Praediis iure hypothecario possessis aut arendatis pascuntur.

Praedia partim, ab olim, partim recenter comparata, quorum redemptio Dnis eorum proprietarijs dum et quando placuerit libera esset, in duobus Inclytis nempe Bihariensi et Szabolcsiensi Comitatibus habet, in quibus majorem agriculturae vel falcaturae partem exerçet, pascuationesque habere solet, ex quibus nec legale investitae Capitalis multorum millium summae pecuniariae interesse in publicum redundaret prout Magistratus assereret, adeoque eorundem Praediorum emolumentum et importantia positive neququam definiri possent.

Dantur etiam alia talia Praedia titulo pignoris ad liberam Dnorum Terrestrium proprietariorum reuolutionem possessa, in quibus ob sterilem arenositatem Terrae, aliud beneficium non proveniret, nisi pro lignatione solummodo comparata essent; attamen occasione tot revolutionum, tam per vicinos, quam Cives ad proprias, et quartirizantium vigiliarumque necessitates ita succisae essent, ut maiori de parte loca solummodo aut trunci resectarum arborum apparerent, et exstarent, adeoque nulla glandinatio exinde aut aliud in publicum redundans emolumentum, nec pro Civium necessitatibus pro quotidiano foco sufficerent; sed in foro caro pretio omnes ligna emere necessitarentur.

Sylvarum itaque Praedialium praeinsinuata esset conditio, quae autem prope Civitatem in Territorio proprio situata haberetur, ea ab olim non nisi pro aedificijs si Dei Iudicio Domos ignis inopinate, aut aliter qualiter excitati voragine conflagrari contingeret, reserrata ob idque melius custodita esset et actualiter custodiretur.

Promonthorium in Territorio Civitatis, nec Vineae juri montana, nonae aut Decimae obnoxia dantur; sed Hortenses extra Fossam Civitatis, Arboribus, Lactucis, Caulibus et id genus aliis hortensibus inseminaturis intermixtae essent, in locis hortorum ubi olim Horrea et Stabula erant uti vestigia remonstrarent plantatae, quarum Uvae antequam vindemiarentur, ad proxima loca plerumque per miserioris conditionis Incolas exportantur et divenduntur polturatim vel pro frumento permutantur.

Molae aquatiles Farinaccae vel aliae quocunque titulo appellatae

in defectu Fluviorum haberentur nullae, sed nonnulla sicca molendina ad privatos Cives pertinentia sunt No 48 singula a fl. 20 computando facit in summa proventus fl. 960.

Opifices quot quot sunt prout ex Conscriptione supra scripta liqueret omnes declararunt tam unanimi voto Cehatim examinati, quam et singillatim ex suo Opificio lucrum ullum habere praeter hoc, quod ex eodem aegre admodum victitare et suas portiones, ac alias Datias Civiles persolvere possint.

Questores seu Mercatores statum quaesturae suae similiter declararunt, si quidem Exterae Nationes utpote, Graeci, Rasciani, Armeni, Iudaei, Turcae, et id genus alij mercimonijs suis totam fere Patriam inundassent et replevissent, quaestusque commoditatē ipsis eripuissent, ex qua nisi alia etiam oeconomia semet juvarent, ea quae in Civitate supportare necesse est praestare sufficire nequirent.

Questores vero Boarij negotium quaesturae suae ita explanaverunt, quod plerique aliunde ad Interesse mutuata pecunia quaestum exercere soleant, expensas etiam specificaverunt taliter. Nimirum:

Unum par Boum emitur ad minus Florenis	---	---	---	---	55 fl. — d.
Salarium Bubulci in pecunia et vestitu	---	---	---	---	1 » 28 »
Pro Hybernali Foeno	---	---	---	---	3 » — »
Pro aestivali pascuatione in Praedio arendatitio	---	---	---	---	— » 40 »
Alimentatio Bubulci	---	---	---	---	— » 94 »
Pro sale quo boves aspergi solent	---	---	---	---	— » 60 »
Telonium non obstante Privilegio Cittis sic exigitur pro quolibet boum pari:					
In ponte kakatiensi hinc Szolnokino noviter erecto	---	---	---	---	— » 02 »
Szolnokini	---	---	---	---	— » 10 »
Ibidem in transitu	---	---	---	---	— » 10 »
Telonium Pestiense et Budense	---	---	---	---	— » 30 »
Ibidem pro transitu	---	---	---	---	— » 10 »

Si ab altera parte Danubii pellantur Boves:

In Possessione Banhida Domini Tatensis	---	---	---	---	— » 04 »
Iaurini	---	---	---	---	— » 04 »
Ibidem regale	---	---	---	---	— » 10 »
In Abda super Fluvio Rabeza	---	---	---	---	— » 04 »
Övarini similiter	---	---	---	---	— » 04 »
Pro nocturnis stationibus et mausionibus	---	---	---	---	— » 08 »
Tricesimale vectigal	---	---	---	---	2 » 25 »
Annale Interesse ad pecuniam mutuo Avatam	---	---	---	---	5 » — »

Summa 69 fl. 43 d.

Si vero ac hac Danubij parte pellantur:.

In Poroszló pro quolibet pari	— fl. 10 d.
In Hatvan	— » 04 »
In Vacz pro Domino Terresti	— » 08 »
Telonium ibidem Budense exigitur	— » 10 »
In Szalka ad Fluvium Ipoly	— » 02 »
In Kemend super Fluvio Grano	— » 02 »
Ersek-Ujvarini	— » 04 »
Szered	— » 04 »
Szencz	— » 02 »
Ibidem Tricesima	2 » 25 »

Actum in Libera Regiaque Civitate Debreczeniensi Die vigesima
tertia Mensis Septembris. Anno Domini Millesimo Septingentesimo
Decimo Quinto

Ioannes Vattay
Conscriptor prm.

Ladislaus Laeskovics J Cottus
Pest, Pilis et Solt Unit. Deputatus
Conscriptor prm.

Első tekintetre is szembeötlík, hogy a deputatus urak semmit sem
szépítettek a modell után festett képen. Ez az ábrázolat nem viruló
színben lévő, piros pozsgás hajadoné. Kiaszott, nyomoruságtól, sors
üldözésétől elsenyvedt asszonyé. Jólétnek örvendő, boldog város helyett,
vagyonával élni nem tudó, inséges várost látunk magunk előtt. A kép
igaz. De mégis sok benne a túlzás. A kik festették, több jóakarattal
voltak eltelve a debreczeni polgárság, mint a telhetetlen kincstár iránt.
Ők szándékosan színezték olyan sötéten a szegénységet és becsmérelték
le annyira a debreczeni mezőgazdálkodás, ipar és kereskedelem állapotját.

Mert tudnunk kell, hogy ezt az országos összeírást, az állandó
adóalap kinyomozását, a contribuens plebs összeszámlálását az 1712—15.
évi országgyűlés rendelte el „az ország fenntartására szükséges köz-
terhek egyenletesebb elviselése” céljából.¹⁾ Nem csoda tehát, ha a
legnépszerűtlenebb volt az eljárás s mindenütt, amennyire csak lehetett,
igyekeztek eltitkolni a valódi állapotot. Néhány évvel később csakugyan
új összeírást foganatosítottak. Annyira nem felelt meg a várakozásnak
ez. Pedig épen a minél nagyobb részrehajlatlanság biztosítása végett
kellett egyik területnek a másikat összeírni: S az utasítás meghagyta a
régicák módjára az adozóknak, telkeiknek, rétjeiknek, szőlőiknek stb.
összeírását, azonkívül a földek termékenységének, a vásári viszonyoknak
feltüntetését is.

¹⁾ Szilágyi S. A Magyar Nemzet Története. VIII. k. 45. l.

Mi mégis nem kapjuk hű képét ez összeírásból Debreczen igazi gazdasági állapotjának, népe termelő erejének, kereső foglalkozásának.

Az összeírás összesen 730 házat, illetőleg telket (fundum cum appertinentiis) sorol fel, ugyanannyi polgár nevével. Ezeken kívül fel-
említ 192 olyan lakost, akiknek kis házikón vagy kunyhón kívül semmijük
nincsen. (Inquilini, Fugitivi, Adventitii nulla bona habentes praeter
domunculas et tuguriola sine ullis fundi appertinentiis, qui solum
quotidianis manuum laboribus victitant.)

Mennyire hézagos ez az összeírás, még inkább kitűnik a szomszédos
évek adókievetését (ezt már a magunk emberei magunk számára csinálták)
tartalmazó könyvek összehasonlításából. Vegyük pl. az 1714. évi adó-
kievetést. Ebben az alsó és felső járás nyolcz utcájáról 1977 gazda és
1147 lakó nevét olvassuk. Mindnyájan meg vannak adóztatva. Az igazság
kedvéért én is megjegyzem, hogy sok olyan telek tűnik ki ez adókieve-
tésből is, amelyen 2—3 gazda neve is előfordul. Ez nem csupán a
régi világ házközösségének a maradványa mellett tanuskodik, hanem
azon debreczeni öreg szokást is bizonyítja, hogy bár ugyanazon egy
teleknek lehetett több tulajdonosa is, de a telek eldarabolását csak
nagyon is kivételes esetekben engedte meg a hatóság.

Hasonlóképen kevésbé megbízható a regnicolaris összeírás amaz
adata is, amely szerint a házak után kiosztott szántók területe összesen
1196¹/₈ pozsonyi köblös földre, a kaszálóké pedig 1682¹/₂-re (köblösre-e
vagy boglyásra?) rugott. Megengedem, hogy a felsorolt 730 gazda-
ház utáni földje ennyi volt. De állítom, hogy a számításon kívül hagyott
1200 gazdának is volt annyi, vagy még több ház után való földje.

De fogadjuk el alapul az összeírást úgy, a hogy van, a birtok-
eloszlást illetőleg a következő statisztikát állíthatjuk össze:

	2 köblösön alul	2-3 köbl. közt	3-5 köbl. közt	5-10 köbl. közt	10-15 köbl. közt	15-20 köbl. közt	20-25 köbl. közt	
Szántóföldje volt	9	10	47	82	5	11	2	= 166
Kaszálója volt	177	187	49	71	12	1	—	= 497

polgárnak. Vagyis 730 beltelkes polgár közül hatszáztizenkettőnek volt
szántóföldje vagy kaszálója, vagy mindkettő; de olyant, kinek szántó-
földje is, kaszálója is volt, csak ötvenegyet találunk köztük.

Szántóföldet és kaszálót egybefoglalva, mindössze öt polgárnak
volt 20 köblösnél több ház után való földje. Ugymint:

Comáromi György főbírónak	41
Pósalaki János tanácsbelinek	32
Mártha Ferencz kereskedőnek	26
Ungvári Sámuel özvegyének (marhakereskedő)	25
Horváth Miklós marhakereskedőnek	22

Nagyon valószínű, hogy mindegyik több-kevesebb béres földet is használt a közvagyonból.

Jellemző kép tárul elbünk, ha tovább bonczolgatjuk és csoportosítjuk a Conscriptio adatait. Négy százharminczöt mesterember, kalmár és kupecz mellett mindössze háromszáztizenegy szántó-vető, mézei gazdát és más foglalkozású egyént lelünk benne. Varga-utcából, a legkisebb városrészből például csupán 12 gazdálkodót említenek az összeírók; ellenben az iparosok, üzérkedők, kereskedők száma 65.

A 435 iparos stb. közül 94-nek, a 311 szántó-vető stb. közül 24-nek nincs ház után való földje. A műhelyekben dolgozók kevésbé törik magokat szántóföld után. Igényeiket 1, 2, 3 köblös (talán boglyás) kaszáló is kielégíti. Ellenben szénatermelő földből több kell, mint a szántóföldből a boariusoknak.

A lakosság foglalkozásának tulnyomólag kalmárkodó és iparüző jellegét bizonyítja egy másik összeírás,¹⁾ amelyet a városi tanács készíttetett saját czéljaira. Őszintébb is, mint a Lacskovics uréké. Sajnálhatjuk, hogy csak a Czegléd-, Várad-, Csapó- és Hatvan-utczákról felvett példányok maradtak reánk. Két-két egyenlő nagyságú utcza mindkét járásról. De hát épen fele a városnak, ahol is akkor a következő foglalkozásokat üzték a debreczeniek:

Asztalos 2 (3).²⁾ **Állatorvos** 1. **Ács** 1. **Bodnár** 11 (5). **Bélessütő** 2. **Csillyes** ³⁾ 59. **Csizmadia** 64 (65). **Csordás** 9. **Csapó** (gubás) 6. **Csősz** 12. **Csaplár** 2. **Csőregesütő** 1. **Csutorás** 3. **Csikós** 1. **Dohányáruló** 2. **Doktor és borbély** 4 (11). **Égettbor-áruló** 2. **Éczetáruló** 1. **Eke** (járom) csináló 3. **Esztergályos** 1. **Foldozó** vagy 4. **Fazekas** 28 (14). **Faragó** 1. **Fésűs** 5 (2). **Fiscalis** 1. **Furulyás** 2. **Gombkötő** 10 (4). **Gulyás** 2. **Gyolesos és vászonáruló** 11. **Hentes** 40 (47). **Halász** 3. **Hajtogató** (hajtsár) és sörész legény 15. **Juhász** 8. **Kardcsináló** — (1). **Kalmár** 69 (19). **Kapás és napszámos** 170. **Kásacsinaló** 31. **Kupecz és csiszár** 31 (42). **Kenyér-sütő** 14. **Késcsináló** 2. **Kötélverő** 7 (4). **Kapdosó** 1. **Kerékgyártó** 14 (21). **Kertész** 1. **Kovács** 13 (17). **Kufár** 14. **Káposztaáruló** 3. **Katona** 2. **Köszmér** 12. **Könyvkötő** 1 (3). **Kupacsinaló** 1. **Kalácssütő** 2. **Lakatos** 5 (9). **Mészáros** 19. **Mézáruló** 4. **Mézeskalácssütő** 12. **Málésütő** 1. **Molnár** 13. **Méhész** 3. **Nyeregesinaló** 1. **Örlős** (kik a malmokban való állandó örlésből éltek) 79. **Olajos** 3 (2). **Ötvös** 3 (5). **Portörő** (puskaporesinaló) 3 (1). **Pereczsütő** 8. **Postás** 1. **Pecsenyesütő** 1. **Puskás** (puskamíves) 1. **Ruha-**

¹⁾ Conscriptio 1714.

²⁾ A 0-be tett számok az 1715. évi Regnicolaris Conscriptió adatai az egész városról.

³⁾ Csilyéseknek nevezték az erdőkről felszedett söremorával, a szénával kufárkodó szekeres, talyigás embereket.

festő 1. Söregyűjtő 13. Sótörő 10. Süveges 5. Sóval kereskedő 3. Sáfár 1. Sulyomáruló 1. Szabó 90 (96). Szántó-vető 154. Szűrszabó 16. Szücs 37 (24). Sziogyártó 3 2). Szolga (kocsis, ostoros, béres) 8. Szekeres 11. Sztítás 3. Szappanos 29 (14). Tösér 5. Talyigás 11. Takács 10 (6). Vöfély 4. Varga 9 (40). Vasáros 1 (2). Varróasszony 4. Vinczellér 1. Vámos 1. Összesen 93 különböző kereseti ágban 1290 személy a félvárosról. Foglalkozásuk szerint így osztályozhatók:

I. Östermelők (gazdák, mezei munkások, pásztorok)	403
II. Iparúzők, mesteremberek:	
a) élelmiszereket készítőek	238
b) ruházati czikkeket készítőek	246
c) házi, gazdasági eszközöket készítőek	151
III. Kereskedők, kalmárok, kufárok	233
IV. Műiparban foglalkozók s egyebek	19
Összesen	1290.

A városi tanács 1715-ben külön számláltatta meg a lakókat. Az összeírás megvan az alsó járásról¹⁾ s összesen 456 lakó nevét tartalmazza. Ebből a fentiekén kívül még eme foglalkozások tűnnek ki: 1—1 égetettbor-főző, főkötővarró, gyolcsnyomtató (festő), házkötő, hüvely-csináló, kásaáruló, kosárkötő, órásmester, rostáló, rézműves, sajtáruló, typographus, utczaadeákja és üveges.

Az országos összeírást kísérő magyarázat a *praediumokat* illetőleg azt a feltűnő megjegyzést teszi, hogy azoktól a befektetett sok ezer forint tőkének törvényes kamatja sem folyik be a közpénztárba s azok hozadékának értékét maga a városi hatóság sem tudja pontosan meghatározni.

Bárinily merésznek tűnjék is fel ez az állítás, ismervén a puszták használatának módját, nincs benne semmi hihetetlen s a legtöbb pusztát illetőleg megfelel a valóságnak.

A városi számnevőség régi, rendezetlen levéltárában megtaláltam az 1676—1684. és 1705—1710. évi számadások kivonatait. Bár némely tisztviselők számadásai hiányoznak, e füzetek mégis igen becses adatokat nyújtanak Debreczen hajdani háztartásának megismeréséhez.

Vegyük elő például a *praedium* inspectorok 1680. évi számadását. Az alsó járáshoz osztott Ebes, Szepes, Fancsika, Haláp, Bánk s a szepesi Lovászok földje inspectorai következő bevételekről számoltak el:

¹⁾ 1715. Processus inferioris raone Incolarum universalis Conscriptio.

Ebesi Föld jövedelme	fl. 405//87
Szepesi föld jövedelme	fl. 333//35
Fancsikai föld jövedelme	fl. 15//—
Halápi föld jövedelme	fl. 33//—
Bánki föld jövedelme	fl. 59//—
Szepesi Lovászok földje jövedelme	fl. 14//12
Tota summa	fl. 860//34

E r o g a t i o.

Administráltak diversis vicibus Biró Urnak	fl. 654//14
Deákok számára Szepesi föld jövedelméből tized pénzt attak	fl. 22 —
Kállai Dézmát ebesi Földtől kész pénzt, 2 csizmát, 2 tábla szappant	fl. 18 —
Bánki földet Török részről vették meg	fl. 44 —
Magyar részről Csomaközinek attak	fl. 12 —
Magok salariuma	fl. 24 —
Summa Erogationis et administrationis	fl. 774//24

Veszendő restantia Szilágy János Uram halála és mindkettőnek Városunk közönséges romlásakor, házokkal edgyütt Regestrumoknak megégése miatt fl. 86//20. El engettetett et sic Rest. nihil.

Felsőjárás Macs, Hegyes, Monostor, Szt. György, Zelemér, Pallag inspektori számadások:

Macsi, hegyesi pusztá proventusa	fl. 355
A többinek proventusa pro nunc semmi sem volt.	
Summa per se	fl. 355

E r o g a t i o.

Administráltak diversis vicibus Biró Urnak	fl. 86//
Macsi föld dézmájában kész pénzt attak	fl. 14 —
Két pár karmasin csizmát	fl. 4//80
Két tábla szappant	fl. 1//80
Dézmának Kállóba vitelekör költség	fl. —//84
Két macsi pástor fizetése	fl. 4 —
egyik megholt	
Monostori pástor fizetése	fl. 3//48
Azon pástor gyógyítására Borbélynak	fl. 1//50
Magok salariuma	fl. 16 —
Deáknak fizettek az írásért	fl. 5 —
Mostani Biró Urnak administráltak	fl. 35//92
Uratlan földeken maratt el	fl. 8//75

Magok költsége	fl. 3//34
Város dolgában való költség	fl. —//72
Summa Erogationis et Administrationis	fl. 206//15
Tempore Rationis administráltak	fl. 25//50
Restal	fl. 123//35.

A 18. század elején az 1705—10. évi számadások szerint még lejjebb szállott a praediumok készpénz jövedelme. Ime a tanubizonyság 1706-ból:

Alsó járási földek:

Ebesi, Szepesi földek taxája fl. 351//07

E r o g a t i o.

Kutat csináltattak az Hegyesen	fl. 6//30
Magok Salariuma	fl. 36 —
Szabad földek béri és a ki kin vezett	fl. 68//88 ¹⁾
Administráltak Perceptor Uraknak	fl. 230//10
	fl. 341//28
Restantia	fl. 9//79
Item Tikos Uram adott	fl. 9//72
	fl. 19//51.

Felső járási földek:

Macsi, Hegyesi, Szt.-Györgyi Nyilas szám No.	
757. Per dénár 30 facit	fl. 227//10
Administráltak Perceptor Uréknak	fl. 93//30
Csöszök fogadása s könyv	fl. 2 —
Két kut tövit töltették	fl. 3 —
Szabad földek béri	fl. 15//15
Magok Saláriumá	fl. 24 —
Summa	fl. 137//45
Commissio Abrud-Bányai utra	fl. 14
Rest.	fl. 75//65

A szováti, sámsoni földesúri birtokok, valamint a Tisza mellett fekvő Ohat jövedelmét a jobbágyok, illetőleg a szomszéd községek lakosai által fizetett dézsma, nona és decima képezte. A szovátiak, kik az 1701. évi összeírás szerint²⁾ 64 jobbágyot számláltak, ebben az

¹⁾ Szabad földek alatt a városi tisztviselőknek, papoknak, tanároknak, kántoroknak szabály szerint kijáró földilletményt érthetjük.

²⁾ Városi jkv. 1701. 177. l.

évben a nonát 50 köből tavaszi, 50 k. őszi buzában és 50 k. árpában subarendálták Szent Mihály napi terminus mellett. 1707-ben a tanács előző évi nyomorúságikra és káraikra nézve egy évi taksájukat elengedte, 1714-ben pedig kérésükre nonájukat 40 k. tisztabuzában és 40 k. árpában állapította meg. Ugyanekkor a sámsoniak nonáját 6 k. buzára szállította le, cum conditione, hogy a felséges svéciai király (XII. Károly) transitusának alkalmatosságira feles vadakat hozzanak.¹⁾ 1719-ben már 27 debreczeni köből tiszta buzára emelkedik a sámsoniak dézsmája.²⁾ Az 1716. évi összeírás Sámsonban 49 jobbágy földet mond a városénak.³⁾

A 9000 holdas ohati praedium egyrészét a 17. század végén és a 18. század elején az egyeki, akkor még kálvinista lakosok szántották, kaszálták, — egyidőben cserében Nagy-Iványért,⁴⁾ majd árendáért, 1714-ben az élet szűk és szegény voltához képest az ohati földekért 40 debreczeni köből tisztabuzát és 10 k. árpát kellett nona és decima fejében fizetniök. 1715 ben úgy látszik, ismét a nagyiványi praediumot kínálták cserében Ohat használatáért; mert instantiájok folytán Nagy-Ivány alkalmasb megnézésére és határinak kitanulására képviselőket küld ki a Communi'ás ilyen utasítással:

„1. Nyomása legyen. 2. Ha kaszáltatnak, egy boglyátul fizetessék dr. 34. 3. Erdeit ne usurpálhassák, mint az előtt volt, ezután is úgy legyen. Szakasszanak nékiek szántó és kaszáló földet s magunk marháinak is szakasszanak.“⁵⁾

Tehát a legtöbb pusztá, különösen pedig az erdőség alig hajtott számbavehető készpénzjövedelmet a házi pénztárnak; néha közvetlenül egy dénárt se. Nem is csupán az lebegett az előljáróság szemei előtt, hogy példának okáért az 1700-ban ismét zálogba vett Gyulai Hegyes okvetlenül behozza a 2240 frt zálogsumma kamatjait vagy az 1713-ban szerzett Zelemér az 500 frt interessét. A természetben nyert földjáradékok, a polgárság megélhetésének könnyebülése, teherviselőképességének emelkedése volt az a recompensatio, amelyet a zálogsummákért vártak.

Más jövedelmi források, nem az összehalmozott roppant földbirtok, fedezték a város százféle kiadásait, És ha csak egy-egy Szejdi, Caraffa, Galga nem csikart ki rengeteg sarczot a debreczenieken, ezek a közjövödelmek elegendők is voltak a rendes terhek viselésére.

A város legfőbb jövedelmei ezek valának:

1. bor-, ser-, égettbor-mérés, 2. rendes adók, 3. boltbérek, 4. vásári

1) Városi jkv. 1714. 419. l.

2) Városi jkv. 1719. 693. l.

3) Városi jkv. 1716. 847. l.

4) Városi jkv. 1704. 745. l.

5) Városi jkv. 1715. 596. l.

jövedelmek; 1693. után vámvételek, 5. praediumok haszna, 6. egyház-
fiak bevételei.

A *bor-* általában az *italmérés* a város közönségének privilegiumához tartozott s ezt a jogot akként gyakorolta századokon keresztül, hogy a hegyeken és kerteken termett bort az előjáróság készpénz fizetése mellett átvette a termelő polgároktól s a város korcsmaiban a városházi és kardosházi borbírák felügyelete alatt nyereséggel igyekezett kiméretni. A ser- és égettbor kimérése részint házi kezelés mellett, részint bérbeadás útján eszközöltetett. 1676-tól 1682-ig a városházi borinspectorok 25,129 cseber bort 119,190 frt értékben (évi átlag 17,027 frt), a Kardosházi borbírák 1676—1683. években 130,642 cseber bort 582,128 frt értékben (évi átlag 72,766 frt) árúsíttattak el. Ha bár tetemes összegre rugott a termelőknek fizetett bor ára; a kezelés költsége; a praedicatorok, cantorok fizetésének egy részét ez a pénztár viselte; egyéb terhek is nehezdedtek rá; olykor pedig jelentékeny károk és veszteségek érték a borüzletet: mégis nagy összegek jutottak a nyereségből a főbíró kezébe. A városházi borbírák ugyanis évente csak néhány száz forintot, de a Kardosháziaiak 1676-tól 1683-ig — nyolcz év alatt — 123,794 frtnál többet administraltak Bíró uramnak (évi átlag 15,478 frt.)

A város kétféle *sert*, méhsert és árpasert méretett. Borhoz képest kevés fogyott el mindegyikből. Csak 200—300 cseberre ment a méhserből az évi fogyasztás. Árpaserből valamivel több. Mégis a sermérésen 9 év alatt 5788 frt. haszna volt a városnak (évi átlag 643 frt). Nagyobb részét a bíró vette kezelés alá. *Égettbornak*, melyet a város korcsmaiban eladott bor seprűjéből főztek, 500 frt körül forgott az évi jövedelme. Az égettbor-bírák 6 frt salariumán kívül mind a bíró kezébe jutott.

A 18. század elején rohamosan emelkedett az ital, főként pedig a bormérés jövedelme. A városházi borbírák 1705-ben 8540, 1706-ban, noha kétszer futott el a város egész népe, 10,646, 1707-ben 20,778, 1709-ben 7285 frt, a Kardosházi borbírák pedig 1705-ben 20,968, 1706-ban a két rendbeli futáskor szenvedett 15,000 frt kár mellett is 30,257, 1707-ben rézpénzül 47,182, fehérpénzül 3720, 1709-ben 14,773 frt nyereséggel számoltak el. Csak az volt a baj, hogy a libertásnak átkozottul csekély értéke volt.

1707-ben a pálinka és aquavita árúsítása 36,021 frt nyers bevétellel járt s ebből 17,383 frt. administraltatott rézpénzben a generalis perceptoraknak.

Adókból 1676—1684 között 262,987 frt-nak kellett volna befolyjni (évi átlag 29,220 frt). De az elveszett, be nem hajtható adó minden évben felrugott 2—3 ezer forintra. A kivetett adó legnagyobb része mégis elég pontosan befolyt. A ki több évről hátrányban maradt, annak

iziben elvette házát, kertjét a város és másnak adta el. Különösen sok ingatlant elszedett a tanács portioért az 1690-es években, nem is szólván a Caraffa-féle siralmas emlékű portiozásról, amikor száz meg száz fizetni nem tudó polgár elveszítette a vagyonát. Az adóbeli jövedelmeknek közel felét a főbíró vette kezelése alá, a mondott években összesen 128,821. frtot (átlag 14,314 frt); a többi utalványokra (cedulákra), vásárlásokra és kezelésre fizették ki alsó és felső járási esküttbírák uramék, akik az adószedést végezték.

A kurucz világból csak az 1705. évi adóexactorok számadását ismerjük. Ekkor a két járásra együtt 10,753. frt adót vetettek fel, melynek körülbelül 10%-a nem volt behajtható. A generalis perceptor urakhoz a kezelés s egyéb kiadások levonása után 7743 frtot szolgáltatottak be.

A városháza és más közházak alatti boltok, melyek között párszor a váradi ház pinczéjének bére is előfordul, a török uralom idejében több jövedelmet hajtottak, mint a 18. század elején. Ezek 1676—1684. között 13,629 frtot (átlag 1947 frt), 1705—1709 közt pedig 6284 frtot rézpénzben és 222 frt ezüstben (évi átlag 1600 frt) jövedelmeztek. A futások miatt a tanács két évben is elengedte a boltbérek egy részét.

A vásárbírák 1676-tól 1684-ig — 9 év alatt — 16,387 frt jövedelemről számoltak (évi átlag 1820 frt). Később tetemesen csökkent a vásártartási jog jövedelme (évente 170—270 frt közt mozgott); de 1693 után pótolta a vámszedés haszna, mely 1705-től 1709-ig 13,357 frtot tett (évi átlag 3339 frt.)

A praediumokat már fentebb láttuk.

Az egyházfiak kezelték az ekklesiára, scholára, szegényekre tett önkéntes adományokat, s ők fizettek némely idetartozó apróbb kiadásokat. 1676—1682 között 3360 frt bevételről számoltak.

Végül 1693. előtt, újra szabad és királyi várossá lett Debreczen, külön pénztárt kezelt a főbíró. A főbírák számadási kivonatai is megvannak 1676-tól 1684-ig. Sajnos, a kiadások részletezését nem ismerjük. De aligha csalódunk abban a feltevésben, hogy közvetlenül a bíró, a debreczeni res-publica legfőbb mandatariausa fizette török és magyar részre a tributumot; ő viselte a se szerit se számát nem érő ajándékok költségeit s általában ő gondoskodott minden discret természetű kiadásokról amilyenek voltak a praediumok zálogsummái is. A már sokszor említett 9 év alatt nem kevesebb, mint 354,599 frt bevételt kezeltek lelkiösmeretes hűséggel a főbírók. Egyre-másra 39,399 frt esik minden évre. Esztendőnkint ami párszáz forint maradvány mutatkozott, számadáskor letették a tanács asztalára.

1693 után a főbírák pénzkezelési tiszte a generalis perceptorokhoz

ment át. De csak 1706-ból van feljegyezve, mennyi bevételök volt. Ebben a nyomorúságos évben is 41,968 frtot vettek át különböző pénzkezelő officialisoktól. Felsorolva van, kitől mennyit. Nagy kár, hogy kiadásaiak részletezése félbe maradt.

*

Ezzel én is végét szakíthatom igénytelen munkámnak. Egy darab követ próbáltam faragni ama nagy épület falához, amely a nemzet mezőgazdasági tevékenységének ezer éves multját hirdeti. E követ tökéletlensége, csiszolatlansága mellett is vajha beilleszthetnék az építőmesterek, ahová szántam. Olyan városnak anyagából faragtam, amely emberemlékezet óta mindig színmagyar volt; olyan kornak az anyagából, amikor a szántóvetőnek az eke mellett is szablyát-puskát kellett személye, munkája védelmére magával hordozni . . . Mikor közel és távol csak düledező romok jelölték egykor virágzó falvak helyét; a föld népét pedig vagy leölte, vagy hontalan bujdosásba kergette a török, tatár: a parlagon heverő, elvadult mezőket a csodálatos kitartású, szívós debreczeni polgárság vette gondjaiba s az erőszakkal megsémmisített kulturát azokon új életre támasztva, közjóra így gyarapította tovább a nemzeti vagyont. Erről a nehéz, hősi küzdelemlről írtam, amiket írtam.

ADATOK.

A NÉMET-LIPCSEI VARGÁKNAK 1471. ÉVI MÁRCZIUS HÓ 3-ÁN KELT CZÉHSZABÁLYAI.

Eredeti szöveg:

*Matthias Schussmo, Petrus Jns-
titor, Paulus Lanifex, Thomas Sutor,
Petrus Valach, Laurentius Martinus
Sartor, Joannes Kulhan, Jochman
Andreas Zack, Urbanus Faber,
Matthias Faber, jurati cives, nec
non tota communitas in Lypche
Thenthonicali ad universorum noti-
tiam volumus pervenire, ad quos
literae nostrae fuerint devolutae,
quod nostram in praesentiam ve-
nient sagaces honestique viri Paulus
Möeller sutor, ac Thomas Petrus
Walach, Jacobus, seniores magistri
artis sutoriae, concives et vicini
nostri, nobisque in propriis ac om-
nium aliorum magistrorum personis
quaerulose proponere et explicere
curaverunt, quod licet ipsi a mul-
tis temporibus multas graves angus-
tias, tum ex parte datiarum diver-
sarum, depredationem nobiscum
commorantes pertulissent et per-
ferrent, de praesenti, tum quod
nullam, uti in aliis civitatibus, op-
pidisque magistri artis praedictae
possident et utuntur praerogativis,
habent praerogativam, in detrimen-
tum et damnum ipsorum non mo-
dicum. Quibus habitis et stantibus
nobis humiles et devetas perrexer-
unt praeces, supplicantes. quate-
nus nos eisdem annuamus erigendi
et constituendi fraternitatem sen-
ceham, sicut in aliis civitatibus*

Fordítás:

(Mi), *Schussmo Mátyás, Péter ke-
reskedő, Pál takács, Tamás várga,
Valach Péter, Lőrincz Márton szabó,
Kulhan János, Zack Jochman An-
drás, Orbán Kovács (és) Márton ko-
vács, Német-Lipcese esküdt polgárai,
valamint az egész község, tudtára
adjuk mindenkinek, a ki elé ezen le-
velünk kerülni fog, hogy színünk
elé jöttek Möller Pál várga és
Walach Tamás Péter, (és) Jakab, a
várga mesterség idősb mesterei,
polgártársaink és szomszédaink, és
nekünk a maguk és a többi mes-
ter nevében előadták és magya-
rázták, hogy ők régi idő óta, ve-
lünk együttlakván, sok bajt, úgy
(különösen) a különböző fizetsé-
gek¹⁾ részéről, és pusztítást elszen-
vedtek és elszenvednek, kiváltképen
azért, mert az ő nagy vesztesé-
gükre és kárukra semmiféle olyan
kiváltságuk nincsen, mint a mely-
lyel más városban és mezőváros-
ban a fentemlített mesterség mes-
terei élnek. Ezeket előadván, azon
alázatos és tiszteletteljes kérelem-
mel járultak elénk, hogy engedjük
meg nekik egy testvérláda vagyis
czéh felállítását és szervezését, úgy
a hogy (az ilyenek) más városok-
ban, különösen Beszterczén vagy
Zólyomban léteznek. Mi tehát, alá-*

¹⁾ Vagy: adók, pénzszolgáltatások.

habent, et principaliter in Bistriczia seu in Neosolio. Nos itaque eorum praecibus humillibus, justis, ac juri consonis, favorabiliter inclinati, ex speciali annuentia, et voluntate ac admissione magnifici domini *Petri de Komorov* comitis Lyptoviensis et Arvensis comitatum, domini nostri, et haeredis gratiosi, annuentes admisimus, imo praesentibus admittimus praefatis magistris, eorundemque successoribus erigendi fraternitatem, seu ceham in eundem modum et formam ac ritum sicuti magistri artis praefatae, et incolae Bistriczienses habent, possident, et utuntur. Qui modus et forma inferius explicabitur.

Primus articulus. Igitur volumus et statuimus, uti praefati magistri et eorum successores hac praerogativa, libertate, et jure fruantur, ut non tantum Bistriczia seu Neosolii, sed etiam in comitatu nostro Lyptoviensi, praesertim in Sancto Nicolao libere, nemine contradicente, perones, calceos, quaecunque ortis sutoriae est (*igy*), sine omni impedimento vendere audeant; quicunque autem ac undecunque veniet, et portabit calceamenta ad forum, quae solus non formasset, aut non sciret formare manu propria, ei eadem recipiantur, et ab eo auferantur statim, et si solus formasset, et sciret formare, et non fecisset, et debuerunt uti decet ad hanc artem confici, habebunt facultatem ab eo auferendi.

Item articulus secundus. Ochreas, seu calceos, qui forent desuper decorati, quovis corrigio, et portarent ad forum, tales recipiantur.

Item articulus tertius. Cutes in foro nullus sutor extraneus valeat

zatos, jogos és a joggal egybehangzó kérelmeknek kegyesen helyt adván, méltóságos Komorói Péternek, Liptó és Árva vármegyék főispánjának, kegyes örökös urunknak beleegyezése és jóváhagyása mellett megengedtük, illetve a jelen (okmánynyal) megengedjük a fentemlített mestereknek, valamint utódaiknak, hogy egy testvérládát vagyis czéhet azon módon és azon alakban és szabályok szerint felállítsanak, a melyben a fentemlített mesterség mesterei Beszterczén szervezvék, mely mód és alak alantabb megmagyaráztatni fog.

Első pont. Akarjuk tehát és elhatározzuk, hogy a fentemlített mesterek s azok utódai azon kiváltságot, szabadságot és jogot élvezzék, hogy nemcsak *Beszterczén* vagy *Zólyomban*, hanem egész Liptó vármegyénkben, kiváltképen *Szent-Miklóson* szabadon, minden ellentmondás és akadály nélkül árulhasanak minden fajta, a vargames-terséghez tartozó bocskort és czipőt; attól pedig, bárki s akárhonnan jött legyen, a ki lábbelit vásárra hoz, a melyet maga egyedül nem gyártott, vagy sajátkezüleg elkészíteni nem képes, ezen lábbelik vétessenek és koboztassanak el; ha pedig az illető maga egyedül gyártotta azokat, és ért a gyártáshoz, de nem készítette el azokat, a hogy a mesterség szabályai megkövetelik, (a mesterek) feljogosíttatnak az elkobzásra.

(Továbbá) *második pont.* Az olyan lábbelik vagy bocskorok, a melyek felülről valamiféle szíjjal ékesíttetnek, ha a piacra hozatnak, viszsza vétessenek.

Harmadik pont. A piacon egy idegen varga sem vásárolhasson

aut audeat forisare, seu comparare, donec nostri magistri indigenae comparare incipient.

Item articulus quartus. Nullus sutor extraneus audeat aut valeat vendere in hospitio, nec ad forum exportare, donec magistri domestici exportabunt, exceptis calceis rubris, quos quibuslibet possunt venales exhibere.

Item articulus quintus. Quicumque aliunde veniens vellet in medium ipsorum adscribi, et in medium eorum commorari, tunc oportet eum coram magistris et senioribus artem sui magistri ostendere, et producere, et literam de sua genealogia infra unum annum portet, ac quomodo re alias, ubi moram traxit, tenuisset, doceat. Istitis habitis, tunc debet deponere sex talenta cerea ad fraternitatem sancti Nicolai in illo anno, in quo ista agent, in proximo ferto sancti Nicolai, patroni eorum.

Item articulus sextus. Sex pintas vini, et unum prandium magistris debet facere, in anno praefato, si potest sine suo gravamine, et dominus superioribus unam Marcham pecuniariam, et notario civitatis unum ortonem.

Item articulus septimus. Si quis incolatum voluerit habere in villa conjunctanta (igy!), debet facere cum voluntate et ad iussione praescriptorum magistrorum, prius eisdem satisfactione impensa, prout juris et consuetudinis est.

Item articulus octavus. Si quis civium vellet ab uno magistrorum discedere, illi prius pro labore non solvens suo, nullus eidem audeat

vagy vehessen bört, mielőtt idevaló mestereink vásárolni kezdenének.

Negyedik pont. Egy idegen varga sem merészeljen a vendégfogadóban árulni, sem a vásáron kirakni, mielőtt az idevaló mesterek kirakodtak, kivéven a vörös bocskorokat,¹⁾ a melyeket akárki áruba bocsáthat.

Ötödik pont. Ha valaki, máshonnan jöven, fel akarna vettetni közejök,²⁾ és közöttük maradni akarna, akkor mutassa be mesterségét, a mesterek és öregebbek előtt, és hozza el egy éven belül származási levelét,³⁾ és igazolja, hogy másutt, a hol (addig) időzött, hogyan viselkedett. Ezek után azon évben, a melyben ez történik, tegyen le hat font viaszkot Szent Miklós testvérládjába, az ő véd-szentjük, Szent Miklós legközelebb eső ünnepén.

Hatodik pont. A mestereknek hat pint bort és egy reggelit, az előljáróknak egy pénz-márkát és a városi jegyzőnek egy negyedforintot adjon.

Hetedik pont. Ha valaki a kapcsolt faluban lakni szándékozik, ezt csak a fentemlített mesterek akaratával és beleegyezésével tehesse, miután azoknak járulékait kifizette, a hogy ezt jog és szokás előírják.

Nyolczadik pont. Ha valaki a polgárok közül az egyik mestertől el akarna menni, úgy annak, ha előbb munkájáért nem fizetett, senki

¹⁾ A melyek valószínűleg bázisipar gyártmányai voltak.

²⁾ T. i. a német-lipcei vargák közé.

³⁾ Azaz hogy keresztény, szabad szülők törvényes gyermeke. V. ö. Michmay-Lichner. Buda városának törvénykönyve. Pozsony. 1845. 65. l.

et laborare, donec priori satisfactio impendatur.

Item articulus nonus. Ipsi magistri nullum in medio non debent gravare modum cum suis laboribus.

Item articulus decimus. Si filius unius magistri volnerit uxorem ducere, tunc ille habeat mediam ceham.

Item articulus undecimus. Qui voluerit recipere filiam unius magistri, ille debet habere integram ceham.

Item articulus duodecimus. Si quis sociorum reciperet magistrum, debet habere mediam ceham.

Item articulus decimus tertius. Qui alterius famulum alienaret, debet ex fraternitate ejici.

Item articulus decimus quartus. Qui comparat pelles, et alteri non vult impartari, similiter debet extra fraternitatem fieri.

Item articulus decimus quintus. Nullus die dominica mane nullas cutes debet emere, seu forizare, nisi post meridiem.

Item articulus decimus sextus. Nullus audeat signatam cutem emere.

Item articulus decimus septimus. In festo prohibito ab ecclesia nullus audeat labores aliquos exercere, seu exerceri facere, sub poena superiori expressata.

Item articulus decimus octavus. Si quis convenit juvenem, debet dare ad fraternitatem duo talenta cerae, et magistris vasculum cerevisiae. Ut autem haec omnia et singula rite et debite observentur, et perpetua stabilitate firmentur, praesentes literas nostras sigilli nostri majoris appensione jussimus communiri. Datum in *Lipschae Teuthonicali*, dominica invocavit. Anno

sem merészeljen dolgozni, a míg ez az előbbi ki nem elégítette.

Kilenczedik pont. A mesterek senkit se terheljenek munkáikkal.

Tizedik pont. Ha egy mester fia nősülni akarna, akkor a fél czéhet birja (azaz: csak a felvételi díj felét fizesse).

Tizenegyedik pont. A ki egy mester leányát nőül venni akarná, ez az egész czéhet köteles fizetni.

Tizenkettedik pont. Ha valaki a társak közül egy (özvegy?) mester nőt elvenne, fél czéhhel tartozzék.

Tizenharmadik pont. Ha valaki más tanonczát elcsalná, a testvérládából kirekesztessék.

Tizennegyedik pont. A ki bőrt vesz és egy másikat azokban részesíteni nem akarja, hasonlóképen a testvérládából kizárassék.

Tizenötödik pont. Senki vásárnapon reggel bőrt ne vegyen, vagyis vásároljon, hanem csakis délután.

Tizenhatodik pont. Senki se merészeljen jellel ellátott bőrt venni.

Tizenhetedik pont. Az egyház által előírt ünnepeken senki dolgozni, sem dolgoztatni ne merjen a fent jelzett büntetés terhé alatt.

Tizennyolczadik pont. Ha valaki egy ifjút (tanonczot) felvesz, adjon a testvérládába két font viaszot, és a mestereknek egy sörös hordócskát.

Hogy pedig mindezek egyenként szabályosan és kötelességszerűleg megtartassanak, és örökkévaló állandóságban megerősíttessenek, a jelen okmányunkat nagyobb pecsétünk ráfüggesztésével elláttuk. Kelt

domini millesimo quadringentesimo
septuagesimo primo.

Német-Lipcsén, Invocavit vasárnap-
ján (márczius 3), az Úr 1471. esz-
tendejében.

Ezen czéhszabályokat Illésházy Gáspár 1643-ban és I. Lipót király 1688-ban megerősítette. I. Lipót megerősítésének eredetije az Országos Levéltárban, neoregestrata acta, fasc. 151., nr. 10. alatt őriztetik.

Az eredeti szöveget másolta :

Dr. Kárffy Ödön.

Fordította :

Dr. Kováts Ferencz.

KASSA VÁROS HÁMORÁNAK ÉS MÉRŐHIVATALÁNAK SZÁMADÁSA 1603-BÓL.¹⁾

I. A régi maradványok és inventarium.

100 mázsa vas.
800 » zoll (hüvely) sin.
500 » középsin.
106 » jósin.
2 mázsa acél (Stahl).
13¹/₂ mázsa ólom.
11 mázsa és 90 font gelét (edény-máz).
74 font faggyu.
2 pancél pléh.
7 mázsás súly (a mivel mértek).
1¹/₂ » »
1¹/₄ » »
2 db. nyom mindenik 15 fontot.
1 » » » 10 »
1 » » » 7¹/₂ »
1 » » » 7 »
1 » » » 6 »
1 » » » 4 »
1 » » » 3 »
1 » » » 2 »
2 » » » 1 »
2 » » » 1¹/₄ »
1 nagy mérő.
1 közép »
1 pléh hacke = lemezvágó.

II. Az eszközök a hámorban és a nagyobb kovácsműhelyben.

1 fuvó.
1 réz-fuerniss (száklavas).
17 fogó feszítő gyűrűkkel.

¹⁾ E hámor ma is megvan s Kassa-Hámor a neve.

- 1 vasrúd.
- 1 werkring.
- 1 vend kalapács (vizi kalapács).
- 2 üllő.
- 2 véső.
- 1 vasnyújtó.
- 2 strachel (vasrud),
- 1 közép és 1 kis mérő.
- Egy 15 fontos súly.

III. A kis kovácsműhelyben.

- 1 fúvó.
- 2 üllő.
- 1* szarvasüllő (hornambos).
- 1 kis üllő.
- 1 szögvas (racknadeisen).
- 3 perl (pöröly).
- 1 seitenschlag.
- 1 szerszámkalapács.
- 3 schrenkmaisel (véső).
- 2 stempelhens (bélyegző).
- 1 durchschlag (lyukasztó).
- 2 unterstempel (aljkalapács).
- 3 plätzhamer (kis pöröly).
- 1 kohlhauen (szénvonó).
- 1 eslefel (mertítő kanál).
- 1 rittmeisel (véső).
- 3 nageleisen (szegfejkészítő, szegfejező).
- 1 lösspis (tűzpiszkáló nyárs).
- 2 lochring.
- 11 spanring (agykarika).
- 13 seier zangen (tűzfogó).
- 1 kohlwisch (tűzélesztő csutak).

IV. A hámor körül lévő tárgyak, melyek a kereskedelemhez tartoznak.

- 2 vert, vasazott meritő.
- 2 pár saroglya, agyaghordó.
- 2 közönséges saroglya, agyaghordó.
- 1 szénkosár.
- 1 töltő hordó.

V. A hámorban a hegyen lévő bánya előtt.

- 145 hilstein (vasércz, vaskő).
- 26 fuvar szén.
- 55 frt 30 d. ára fa az erdőben.
- 4 kocsiló.
- 2 szekér.

- 2 szánka („mit schlafen“).
- 1 „strohlat“ kaszával (szecskavágó).

VI. A hegyen.

- 30 vasszűrő.
- 4 puszker (pöröly).
- 6 handferst v. feintel (kézipöröly).
- 1 rückstang (feszítőrúd).
- 2 ékkalapács.

VII. A restantiák eladásából való bevétel.

A 100 mázsa restantia vasból eladtunk 60 mázsát és 102 fontot, mázsája 2 frt, összes 121 frt 70 d.

A város szükségére kaptak 32 mázsát és 48 fontot.

A hámor szükségére 6 mázsa 90 fontot.

Zollschin elszámolása.

A 800 zollschinből eladtunk 599 darabot, dbját 14 d.-jával.

A város szükségére elvitt 171 sint a városi sáfár és Pál kovács.

A hámor szükségére felhasználtunk 30 sint.

A közsépsinből eladtunk

az 500 mázsából 460-at, 10 denárjával = 46 frt.

A város szükségére 40 darabot.

A jó sinből.

A 100 darab restantiából 85 drbot 7 dénárjával, 5 f. 9 d. értékben.

A város parancsnoka és Pál kovács elvittek 15 sint.

A 2 mázsa aczélból

eladtak 215 fontot 4 denárjával, összesen 8 f. 60 denárért. A hámor szükségére fordítottak 25 fontot.

Az ólomból

13¹/₂ mázsát eladtak 4 f. 80 d., összesen 64 f. 80 d.

Gelétből (edénymáz).

A 11 mázsa és 90 font restantiát az összest eladták 4 f. 80 d.-jával, összesen 56 f. 40 d.-ért.

Páncépléh

a két maradék páncépléhet eladtuk 1 frtért.

Szekérlő.

A szekérlő megbetegede t, tehát eladtuk 7 f. 50 d.

Ezen maradék tesz összesen 395 f. 81 d.

VIII. A hámorban kovácsolt és vásárolt és ismét eladott vas, valamint mindenféle sin, ólom, gelét, acél és egyéb ily dolgokért bevettünk:

Ezen évben a kassai hámorban kovácsoltak 315 mázsa 36 fontot, ebből eladtunk 205 fontot, mindeniket 2 frtjával; tesz.....	410 frtot
Továbbá <i>Rohl Antal</i> eladott ez éven 242 mázsa vasat 1 f. 75 d.-jával, mi eladtuk 2 frtjával, összesen	60 f. 50 d.

Zollschin.

A kassai hámorban ez évben kovácsoltak 70 zollschint, minden párt belőle 12 dénárért, az összet.....	8 f. 40 d.
<i>Anton Rohltól</i> 170 zollschint per 10 d. vettük, eladtuk 14 d.-jával, összesen	6 f. 80 d.

Középsint.

Ezen évben a kassai hámorban 30 kovácsoltak és egyet 10 dénárért, összesen	3 f.
Vettünk <i>Rohl A.-tól</i> ez évben 816 középsint, 8 d., eladtuk 10 d.-jával.	

Kovácssint,

a csetnekitől 600-at 5 dénárjával és eladtunk 7 dénárjával, összesen	12 frtjával

Acélt.

Vettünk ez évben 1 mázsát 3 frtért, eladtuk 4 f. 80 d.-ért, haszon	1 f. 80 d.

Ólom.

Egy <i>krakkóitól</i> 11 mázsa ólmot, 3 frtjával, eladtuk 4 f. 80 d., összesen	19 f. 80 d.

Gelét

egy eperjesitől vettünk 1 mázsa gelétet 3 frtjával 47 d. s eladtuk 4 f. 80	14 f. 63 d.

Az összes bevétel 553 f. 25 d.

Az egész összeg tesz 949 f. 6 d.

IX. Készpénzkiadások.

<i>Rohl Antaltól</i> előre 1604-re 130 zollschint vettünk 10 dénárjával, tesz	13 f.
<i>Rohl Antaltól</i> 470 zollschin per 11 d., összesen	51 f. 70 d.
<i>Rohltól</i> 200 középsint	16 f.
A <i>csetnekitől</i> 100 kocsisint p. 5 d.	5 f.
A " 1 mázsa acélt p. 5. d.	3 f.
A <i>krakkóitól</i> újból készletre a többihez 10 mázsa ólmot p. 3 f. 40 d.	34 f.
Gelétet 11 mázsát p. 3 f. 50 d.	38 f. 50
" 45 fontot p. 12 d.	5 f. 40
A mérőház irtókának 1 évre	26 frtot

Több napszámot tartottunk, kik a mérőházban segítettek a mérésnél és ólmot vágtak	2 f.
Ólomvágó eszközért	33 d.
Utazásért <i>Eperjesre</i> , hol ólmot és gelétet vettek, <i>Metzenzéf</i> re vasért	4 f.

Mindenféle kiadások.

A kassai hámorra kőbányára és egyéb szükségletekre:

Két kötőrőnek ez évben 103 hilstein törésért, egyért 60 d., összesen	61 f. 80 d.

Smier (kenőcs).

16 font à 20	3 f. 20

Kocsikenőcsöt

a hocsiszolgának vettünk 2-szer	1 f. 44 d.
Fehér és veres agyag (lamb)	1 f. 80
Favágás	60 d.

Összesen 68 f. 84 d.

Szén

Ápr. 1-től máj. végéig:

Andreas Libezeit 16 fuvar.

Péter és Mihály Steyer 33 fuvar.

Tary Jakab 18 fuvar.

Összesen 85 fuvar à 55 d., összesen 46 f. 75 d.

Andreas Schinay és *Tamás Prihovszky* 42 fuvar à 60 d. 25 f. 20 d.

Szept.—nov. végéig az előbbiknek és Murányi Györgynek 114 fuvar à 55 d. 62 f. 70 d.

Fuvarra összesen 134 f. 65 d.

Tamás Prihaszky és Andreas Schandy 36 fuvar à 60 = 21 f. 60 d.

A durvakovácsoláshoz

1 szénkihordónak 14 napra 1 frt.

A vasfúrónak (eisen pleseren), ki a kemenczét megcsinálta, 1 frt.

A mint tavasszal belefogtunk a kovács munkába, a következő munkásoknak hetenkint fizettünk:

A durva munkás kovácsnak (grobschmid)	2 f. 25
A fűtőnek	1 f. 70
Vizadónak	1 f.
Vasfúrónak	2 f.
Segédjének	1 f. 20
stieberredernek (kerekhajtó)	1 f. 70
A vízárók és szén őrzőjének	60 d.

Hetenkint összesen 10 f. 50 d.

Április 20-tól máj. 18-ig 4 hétért 42 f.

Ismét oly heti bérrel dolgoztak egész okt. 6-ától nov. 13-ig 5 hétig = 52 f. 50.

A szénkihordónak 1 f. 50.

Sört vettünk 2 f.

A kis kovácsműhelyre egész éven át kiadtunk kocsigyártónak az új kerekért 16 f. 10 d.

Igáért 2 f. 75 d.

A német és magyar szijgyártónak 8 f. 75.

A kötélgyártónak kosár kötélért és posta kötélért 1:17.

Láng György vett egy fekete lovat a hámorba 19 f.

György uram „reutklepper“ 25 f.

Építési költségek:

Apr. 2. egy ácsot fogadtunk, hogy a viztartót (kasten) kijavítsa 4 f.

Egy ácsnak, ki egy vízárkot a nagy kovács műhely mellett smerdlinggel kitapasztotta 2 f. 25.

Viztartó elkészítéséhez 28 vastagabb és keskenyebb deszkát 11 et 9 d.-jával, 17-et 8 dénárjával, összesen 2:35 d.

A vízárkokhoz vettünk 64 swerdinget 3 dénárjával 1:92 d.

1200 lécszöveget 2:40.

A durvakovács műhely egy részének felfalazása ?

Favágás.

A múlt évi restantia 55 f. 30, ehhez járul még 20 f. 30 d.

Utiköltség 16 frt.

Kocsisoknak.

4 lovas kocsis 52 f. 54 d. egy évre.

Egy másik Benedek nevű kocsisnak jan. és febr.-ra 8 frt.

Két fuvar 27 mázsa vas befuvarozásért 2 f. 70 d.

Zabért.

49 köből zabért, köble 40 d. = 29:40 d.

80 » » » 60 d. = 48.

121 k. zab » 7:5 d. = 90:70.

Szénáért.

3 fuvar széna à 95 d. = 2:85.

1 kazal szénát vettünk befuvarozásával együtt 2:33 d.

Különféle kiadások:

1 napszámos, ki a széna befuvarozásánál segített 10 napra = 1:20 per 12 d.

Útjavítás 95 d.

Szénégetőknek új szénberakó hely készítése és a régi kijavítása 1 frt.

Apróságok 70 d.

Strigl (kötél?) 7 d.

Köső 48 d.

Fuvar Költség 40 d.

Üllő javítás 17 d.

Szénhordó kosár javítás 80 d.

Fűkaszalás 42 d.

Új „hilért“ 60 d.

6 deszka 60 d.

1 $\frac{1}{2}$ font timsó a fuvókhoz 12 d.
 Töltőhordó 24 d.
 1 fuvó megkenése és kijavítása 30 d.
 2 trágel 8 denár.

Az összes kiadás a hámorra és hegyre 694 f. 39 d.
 Az összes kiadás a wogra (mérőházra) 993 f. 32 d.

X. Az 1604. évre átvitt restantiák.

55 f. 74 d. készpénz.	1 $\frac{1}{2}$ mázsa nehezék.
110 mázsa vas.	1 $\frac{1}{4}$ mázsás „
600 zollschin.	Két 15 fontos nehezék.
200 középsin.	Egy 10 „ „
100 jósin.	„ 1 $\frac{1}{2}$ „ „
1 mázsa acél.	„ 7 „ „
10 mázsa ólom.	„ 6 „ „
11 „ „ gelét.	„ 4 „ „
45 font 5 nehezék faggyu.	„ 2 „ „
16 köből zab.	Két 1 „ „
1 „ „ „	„ 1 $\frac{1}{4}$ „ „
7 drb nehezék mindenik 1 mázsa.	
1 kis mérő.	
1 nagy „	
1 ólom „hacke“.	

A hámorbeli eszközök és szerszámok:

Mind a II. alatt elsoroltak.

A kis kovácsműhelyben:

Mind a III. alatt elsoroltak.

A hámor körül és a hegyen is ugyanazok, melyek előbb, csak a számuk változik némileg.

2 vert, vasazott „hil“ a köhordáshoz.

1 uj meritő.

2 uj pár saroglya.

1 szénkosár.

2 uj töltő hordó stb.

Aláírva a kiküldött felülvizsgálók:

Láng György mészáros
 és Gerstmayer Mátvás.

Kassa v. levéltára 5048. sz.

Németből: *Kerekes György.*

A MOSONMEGYEI JUHÁSZOK CZÉHSZABÁLYAI 1701-BŐL.¹⁾

Nos Leopoldus Dei gratia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Sclavoniaeque etc. Rex. Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Marchio Moraviae. Dux Lucemburgae, ac Superioris et Inferioris Silesiae. Wirthembergae, et Thecae. Princeps Sveviae, Comes Habsburgi, Tyrolis Ferreti, Kiburgi, et Goritiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod Fideles nostri Prudentes, ac Circumspecti Joannes Sumper, alter Johannes Reichart, et Jacobus Heinrich Magistri Opiliones in Comitatu nostro Mossoniensi degentes, et Commorantes, exhibuerunt, et praesentarunt Nobis certos quosdam Articulos Germanico jdiomate confectos, ac ad erigendam Ceham, seu Contubernium, bonumque inter illos servandum ordinem concinnatos, tenoris infrascripti. Supplicando iidem Magistri Opiliones Maiestati nostrae debita cum Instantia humillime, quatenus Nos praenotatos Ipsorum Articulos, omniaque, et singula in iisdem contenta, ratos, gratos et accepta haberi literisque Nostris Privilegialibus inseri et inscribi facientes. Autoritate nostra Regia acceptare, approbare, roborare, ratificare, ac pro usdem Magistris Opilionibus, Ipsorumque Posteris, et Successoribus universis perpetuo valituros confirmare et extradare dignaremur. Quorum quidem Articulorum tenor sequitur in hunc modum.

Erstlichen, Sollen die Schaaf-Hirten in der Wislburgerischen Gepsanschaft eine absonderliche Laad haben, und selbe in den Kayserl. Marckt Hung. Altenburg verbleiben, allwo die Schaaf-Maister zu gewöhnlichen Zeiten ihre Zusammenkhunft mit Zuziehung ihrer Knecht und gesündt halten zwey Zöchmaister bestellen, die Zechgewohnheiten gebührend observieren, und die Altenburgerische Schaaf-Hirten-Laad so weith sich die Wislburger Gepsanschaft erstreckhet, von Jedermänniglich für die Haubth Laad geachtet, und aestimirt werden.

Andertens. Weillen Uns an Conservir undt Erweiterung der Catholischen Religion, je- und allezeit höchlichen gelegen, als solle Kheiner für einen Maister, und Schaaf-Hirten in diese Altenburgerische Zunft an- und aufgenohmmen werden. Er sey dann so gedacht Röm. Catholischen allein Seeligmachenden Religion zugethan, und in deme bey allen Zunften, undt Handwerksschaften vor allen auf Beobachtung und forthpflanzung der Ehr Gottes zu sehen ist, und geschehen wird; also sollen alle und jede in der Wislburgerischen gepsanschaft befündliche Schaaf-Hirten-Maister, Knecht und deren Gesünde an heilligen Gottes Leichnambs Tag Morgens fruhe umb Sechs Uhr zu Hungarisch Altenburg sich fleissig einfinden, und der, anbesagten Tag, und Corporis Christi fest haltende Procession mit Staben, nnd Kertzen in der Hand, die Zöchmaister aber mit den Hirten Staab, den Zöchfahn, an welchen auf einer Seithen Christus der Herr mit einen Lamb sambt den Hirten Staab, und der König David mit den Scepter, und Cron, auf der andern Seithen aber die Geburth Christi und das Lamb Gottes

¹⁾ V. ö. a Szemle 1897. évf. 253—259. lapján a csallóközi juhászok 1717., illetőleg 1725. évi magyar czéhszabályaival.

auf einen Berg gemahlet ist, ordentlich mit andächtigen gemüth folgen, und alsdan auch den Heilligen Gottes Dienst mit schuldigster Reverenz, Andacht, und gewöhnlichen unter den Ambt der heilligen Meess reichenden opfer bis zu Ende beywohnen; darzu dan die Zöchmaister allein den Wislburgerischen Gespanschaft befündentlichen Schääffers Genossen acht Tag vorhero ausagen lassen sollen: Welcher aber aus denenselben ohne wissentlichen gewalt Gottes, oder erheblichen, erweislichen Ursachen ausbleiben, und bey erwehnten Fest, undt haltenden Andacht nicht erscheinen wurde, der solle, de Er Ein Maister, umb zwey Pfundt Wachs, oder einen Gulden Geldt, da er aber ein Knecht pr. ain pfundt Wachs, oder dreyssig Kreutzer, so zu den Kirchen-Dienst angewendet werden solle, unnachlässlich abgestraffet werden. Und gleich wie.

Drittens. Bemeelte Andacht vornehmlich zu der Ehre, und Lob Gottes angesehen, und also zu Vermehrung deroselben alle, und jede dieser Zunft Einverleibte Hierten, sambt ihren Knechten, und gesund, so vill deren ohne Versaumbnuss der Hueth abkhommen khönnen, gleicher Massen an den Heyl. Weyhnachts Tag bey der Laad zu Altenburg zuerscheinen, und der aldort haltenden Andacht bey zuwohnen haben, nebst solcher aber auch die Christliche Liebe gegen den Nächsten, Welche Gott-gefälliger Gedächtnuss der abgelebten Mit-Brüdern, und Zunft-genossen denenselben gleicher dingen erzeugt wird, in Beobachtung zunehmen ist; als solle die Bruderschaft der dieser Zunft Maistern Jährlich Einmahl, und zwahr gleich den ersten Tag nach dem Heyl. Fronleichnambs Fest für die abgestorbene Brüder und Schwester Dorthen, wo damahls die zusammenkunft ist, Ein Seelambt halten zu lassen schuldig; übrigens auch die Maister dahin beflüssen seyn, dass an denen Sonn- und Feyertägen, wo mit alle, doch Einige aus ihren Leuthen sovill möglich den Gottes-Dienst beywohnen, auf dieses aber Ehrenstlich und eyfrigst halten, dass bey unausbleiblicher Straff zu der Heyl. osters Zeit die schuldige Beicht und Communion nit unterlassen werde.

Viertens. Solle nach den vollenten Umgang, und Gottes Dienst des Heyl. Fronleichnambs Tag eine zusammen Kunft unter den Handwerkh angestellt, Ein ober- und unter Zöchmaister gesetzt zwey Schlüssel Männer, deren jeden Ein Schlüssel zu der Laad zugeben, erwöhlet, und nach gehaltener Mahlzeit der Jahr-Schilling, als nemblich von einen Maister dreysig, und von Einen Knecht fünfzehn Kreutzer ohne Vorzug, und Weigerung zu der Laad gelegt, und bezahlet alsdan auch diese Neüe Zech-Ordnung abgelesen, und solcher in allen Puncten fleissig nach gelebt werden;

Fünfftens. Solle Kheiner für Einen Maister und Schaaf-Huerten in diese Zunft an- oder aufgenommen werden, Er seye den von Ehrlichen Eltern gebohren, und habe zuvor als ein Jung Bey Einen ordentlichen Maister gedient, sich alda Treu, Ehrlich, und Redlich verhalten, wie Mann eine Schääferey führen solte, vollständig begriffen, auch das Er dessen Ein- Und anders Mittls eine Geburths und ordentlichen Lehr-Brief auch Eines gewöhnlichen Abschieds darthuen möge.¹⁾

¹⁾ Lásd a 32. l. 3. jegyzetét.

Sechstens. Hat ein Jeglicher Jung seinen Lehr-Brief, wann er zu einen gesellen gemacht wird pr. drey Gulden, und ein Knecht wan Er verlangt Maister zu werden und sich zuerhaltung der Maisterschaft fähig gemacht, auch Handwerksmässig für tauglich Befunden worden, umb Erhaltung des Maisters Brief zwölf Gulden, Wofern Er aber Eines Maisters Sohn wäre, Sechs Gulden zu der Laad zugeben, und indeme diese Neü aufgerichte Handwerkhs Ordnung fürnehmlich dahin anziehlet, dass das liederliche gesündte hinweg gebracht, guethe Zucht eingefühlet, auch die Herrschaften anständig möchten versehen werden; also solle

Sibentens, khein Schaaf-Maister in der Wislbürgerischen Gespanschaft yber ein Jahr lang bey den Vieh halten verstatet werden, das Er sich nit in diese Schaaf-Hirten Zöch Einverleiben lasse, der gestalten, wann deren Einer wurde betreten werden, der solle mit Hilf jeder Schääferrey Herrschaft mit Ernst zu solcher Schuldigkeit der obligenden Einverleibung angehalten, auf vorspürende Widersezung gestraft, und da solches nit verfangete derselbe gänzlich abgeschafft, und zu Einiger Schafhaltung, bis er sich zu bedeuther Schuldigkeit bequeme, nit annehmen, Noch von einiger Herrschaft, oder obrigkeit geschuzet oder gedultet werden; dafern aber bey dieser Zunft sich ein solcher Schaaf-Maister welcher nieh unter Einer andern Zunft gewest zu der schuldigen Einverleibung bequemet, so solle Er vorhero Zwainzig Gulden in die Laad erlegen, und zu der Kirchen zwey Pfundt Wax Verschaffen und wann aber

Achtens, ein fremder Schaafmaister, oder auch ein Knecht von einen andern Land sich vor seiner Zunft hinweg, und zu dieser Sich begeben und selbiger sich Einverlieben lassen will, so ist er Schuldigen Zöchmaistern seinen Lehr oder Maister Brief und Zeugnuß dessen Wohlverhaltens, wie auch seiner Ehrlichen Geburth halber aufzuweisen, welcher alsdan nach Befundter Sachen gegen Erlegung und zwar von Einen Maister zehen gulden, und zwey Pfundt Wax in die Kirchen, und von einen Knecht fünf gulden aufgenommen werden, und der Laad einverleibet, da aber Einer aus den Königreich Hungarn in diese Zunft einzutreten verlanget so solle der reichenden Gebühr halber (Weillen nemlichen dieses Lands Schafmaister unter kheinen ordentlichen Zunften dato gestandten) es ingleicher also gehalten wurden, das selber zu der Laad Zwainzig Gulden, und in die Kirchen drey Pfundt, zu andern Jährlichen gebühr aber weither nichts zuerlegen schuldig seyn solle, zum fahl sich aber auch hingegen ein Maister oder Knecht von dieser Zunft in Eine andere Begeben wolt, solle Ihm dieses zwahr zugelassen werden und Umverwehrt seyn, Er aber Eben jezt obangezogenes Geldts quantum neben Auslesung Eines Abschiedts Briefs zur Laad zugeben verbunden seyn.

Neuntens. Sollen die Zöchmaister zu Hungarisch Altenburg sambt einen geschwornen Mitbrudern des Jahrs zweymahl die in der Wislbürgerischen Gespanschaft Befündentliche incorporirte Maister, und einverleibte Brüder besuchen, und dero Verhalten, Handl, und Wandl durchforschen, und durchsuchen, aufsehen, ob selbe nit etvo mit liederlichen Leuthen Gemeinschaft haben; und zum fahl nun mittels solcher Untersuchung etwas sich hervor thäte, so da der Ehrbarkeit guethen

Zucht, und Gottes Ehr zu gegen, und also Strafnässig reyn thäte, so sollen obgedachte Zöchmaister nach Beschaffenheit des Verbrechens abstrafen, und in fahl solches Landgerichtlich sein thäte, selbes den Landgerichts Herrn, zur Rechtsfertigung, und Ernstlicher Abstraffung unverzüglich anzeigen, die zu solchen Visitationen Erforderenden Unkosten auch aus der Laad genohmen werden; damit auch

Zehentens die Zöchmaister, und geschworne Brüder Bey so gedachter Massen Vornehmenden Visitationen nit etwo durch die Finger sehen, und das Unrecht, und Befündentliche lasterhafte Leben vertuschen mögen, also seyndt Selbe hiemit solcher gestalten zu treuer Beobacht, und das Sie Niemanden nicht was zu Lieb, oder zu Leyd Verschwaigen oder Vornehmen solten, angehalten, dass in Widrigen wider Sie Zöchmaister, und Geschworne selbstn auf Befündlichen Fahl mit Unnachlässlicher Straff auch Auslöschungs ihres Nahmens verfahren werden solle.

Aylffkens, Wan jemanden aus denen Einverleibten zunfts genossen, Betreten wurde da mit Verbottenen Künsten, oder Zauberstukhen Umbginge, denen Leüthen mit solchen in Einen, oder anderen Fahl zu Hilf khommen, oder auch mit derley Künsten einen Schaden zuefüeg; oder dessen etwo tröhlich wäre, der solle nach Grösse seines Verbrechens von jeder Orths Obrigkeit nachdrücklichen gestrafft, und von dieser Bruderschaft gantzlichen ausgeschlossen werden; Wieauch dieses niemandten Verstattet werden solle, das Einer, so ledig ist, mit einen Menschen, oder andern Weibs Bildt einer Schafferey vorstehen solle, und ist ingleichen dieser Schaf-Hirten-Zunft so Vill eingeraumt, das wan ein Knecht von dieser hinweg gienge, und Einen Dienst Bey der Bauerschaft antrettete; sonsten aber Khein Gueth thätte, oder in der Huett Vufleissig wäre, dass Sie selben, und selbe aus dieser Zunft auszuschliessen, den Fueg haben solle.

Zwölffkens. Wan auch befunten wurd, das ein Schaf-Hierth in seiner Wohnung, Hauss, oder Hof die herumbschlaiffende und verdächtige Leuthe aufhielte, der solle für das Erstemahl umb zway Pfundt Wax gestrafft, für das andermahl aber, das Er sich dissfahls weither betreten liesse, von der Bruderschaft gantzlichen ausgeschlossen und Verstossen werden. Jedoch solle Einer jeden Herrschaft, Unter welcher sich ein solcher Maister, oder Knecht befindet, weder denselben auch mit gebührender Bestrafung zu verfahren Bevor stehen.

Dreyzehentens, Solle zu Hung. Altenburg, wo die Laad ist, und die gewöhnliche Zusammenkhunfft zuhalten seyndt, Ein oder zwey Commissarien von der aldasigen Kays. und Königl. Herrschafft Adminstration, als ober Zöchmaister Erbetten werden, welche neben denen Zöchmaistern und andern Zunfft Genossen die Rechnungs Aufnehmung, damit der Empfang, und die ausgaab richtig verraith werde, Beywohnen, und selbe ybersehen, auch darob seyn sollen, damit ybrigens dieser Handwerks ordnung gezümet nachgelebt werde, bey welcher zusammenkhunfft auch die Schaaf-Hirten Maister die Knecht zu Maistern, und die Jungen zu Knecht machen, die Jungen aufdingen, auch die jenige, welche wieder diese Articul Handwerkh Gewonheit sich vergriffen, billicher Ding zubestrafen Befuegt seyn.

Vierzehentens. Ist es denen Knechten nit Verwöhret Eine absonderliche Laad an demselben Orth, wo es ihre Maister haben, zuhalten, welcher dan zwey Maister, und Vier Zöch-Knecht zu zaigen, damit selbe solcher Laad vorstehen, und die andere Knechte, in Beobachtung dieser Bruderschafts Articulu, und vorfallenden Begebenheiten Unterweisen, auch da einer, oder anderer sich Bey der Laad oder sonsten ungebührlich verhielte, durch die Zöchmaister, und andere Zunft genossen, Erfortreder weise, gleich wie es auch Bey andern Zunften die Gewohnheith, und der gebrauch ist, abzustraffen vermögen; Und weillen Bey dergleich zusambenkhunften alle Zunften pflegen eine Zehrung zumachen, als solle fünfzehn Kreutzer von Einer Persohn zubegehren erlaubt seyn, zu welchen Tisch-Mahl, diejenige khomen mogen, welche dieser Laad einverleibt seyndt,

Fünfzehentens Solle ein Maister nit mehr als Einen Lehr-Jungen aufzuding, und zuhalten Befugt seyn, Welchen Er in den wehrenten droy Lehrjahren, mit Essen, Trünckhen, und gebührender Klaydung zu versehen hat. Und damit auch die Knechte recht gehalten, und von Ihnen der Dienst, wie sich es gebühret, verrichtet werden; Als sollen die Maister ihre Knechte zu der Jahrs Zeit zusammen ding, und aufnehmen, doch aber neben Aufweisung Eines Ehrlichen abschieds, ihnen auch ihren gebührenden Lohn geben, und nit aufhalten, wie dan Ebenmässig Ein jeder Knecht seinen Maister das Jahr, als bis auf Sanct Michael fleyssig, Trey, Gehorsamb, und ohne Klag auszudienen schuldig ist; da aber ein Knecht dem Maister, oder der Maister dem Knecht nit gefällig, solle jeder Theil dem andern den Dienst Ein Viertel Jahr zuvor aufkhündten.

Sechzehentens, Weillen auch an deme gelegen, das die Herrschaften mit stetten, und tauglichen Leüthen versehen werden, so solle khein Maister, oder Knecht befugt seyn, Innen, oder vor Verflüessung der Bedingten Zeit auszutretten, da aber ein Maister, oder Knecht zu Ende Bemelter Zeith abtreten wolte, so ist der Maister so dan schuldig von seiner Herrschaft, der Knecht aber von den Maister Einen schriftlichen Abschied seines Wohverhaltens, welche Beeder seithes ohne Endtgeldt und Aufschub zuertheillen, Zunehmen, und selbigen dem Zöchmaister vorzuzaigen, damit als ob Er etwo mit Unfueg aufgeträtten wäre, nit Bezichtiget, undt hierduch an seiner Wohlfarth nit gehindert, noch an seinen guthen Nahmmen verlezet werde, und in deme

Sibenzehentens Vür Zuerhaltung guether ordnung, und Aufhebung viller Ungelegenheiten, und Missbrauchen durch verschiedene Vnsere Generalia, das schelten Vnter denen Handweckhren, und Zunften Ernstlich verbotten, als solle auch Ein jeglicher dieser Handwerks Zunft bey hoher Straf des scheltens gänzlichen enthalten, Einer den andern nit schelten, noch Vrsach geben, das Einer auch von den andern gescholten werde; Wie dann in Widrigen fahl der Übertretter nach der Gebühr, von jeder Schafferey Herschaft, und obrigkeit auf Entnehmenden Fahl derentwillen zur Straf gezogen werden solle.

Achtzehentens. So ein Knecht oder Jung gefährlich darniter ligete, so solle der Maister nach Vermögen des Kranckhens sonderlichen fleissigen Dienste auf den seinigen herzugeben schuldig sein, oder in

Ermanglung dessen von seinen oder auch der Zunft Mitteln, den Kranken sorglich Verpflegen, auch alles Fleisses darob seyn, das der Krankhe bey Zeiten beichte, auch die heyligen Sacramenten der Christlichen Gewohnheit nach empfangen, und da er gestorben, demselben mit Beglattung der Zunft-genossen nach Gewohnheit anderer Zunften zur Enden bestatton, auch drey Heylige Seelmessen in der Pfarckirchen mit Vnkösten der Laad, für den abgestorbenen lesen lassen; und wan auch Einer dieses Zunft einverleibter Schaaf-Hierth also schwach, Müßelsichtig, und zu Treibung seiner Handtierung mithin untüchtig worden, das Er solcher nit mehr Vorstehen könte, so solle zugelassen seyn, aus Brüderlicher Liebe selben aus der Laad Etwas mitzutheillen, wie eben ein jeder Maister auch solche Schaaf-Hierten zubeherbergen, und das Essen wie seinen eigenen Dienstbotthen zu reichen die schuldigkeit haben soll.

Neünzehentens. Soll kein Maister oder Knecht Schäferereyen aufnehmen, oder Selber vorstehen, welcher nit der Zunft in deren gezürckh der Hof ligt, Einverleibt ist, wie dan auch die Ober und Unter Zöchmaister schuldig denen Herrschaften Einen tauglichen Maister, oder Knecht umb den vorigen Lohn, ohne ainige Staigerung, undt Waigerung, so oft Es die Herrschaft begehrt bey absezung des Zöchmaister Ampts, zustellen; Wie dan selbe auch jene Maister, oder Knecht welche da der Laad nit Einverleibt seyndt, mit Begrüssung der Herrschaft abzuschaffen Fug, und Macht haben und gleichwie auch,

Zwainzigstens: Diese Neue Ordnung und Bruderschaft zuerhaltung guether Manns Zucht, und ausraittung des liederlichen Gesindels aufgerichtet, und alle Unehrbahrlichkeit dardurch aufgehoben wird; als solle diese Zöch Einverleibte Schaaf Maister, dero Kinder und Eheliche nachkamblichen aller Orthen in- und ausser des Königreich-Hungarn für düchtig, und Ehrliche Leüthe, wieauch dero Kinder, gleich andern Ehrlich, und Ehrlich erzaygten Handwerkhs Kindern von jedermänniglich geachtet, und gehalten werden, also und der gestalten, das Selbe nit allein zu andern Ehrlichen, und guethen Leüthen sich verehelichen, sondern auch zu allen Handwerckhen, wie dieselben seyn und genandt werden, als Ehrlich, und dichtige Leüthe ohne allen Anstand khönnen auf, und angenehmen werden: Massen dan auf den Fahl, da jemanden wieder gegenwärtigen Articul was widriges zuezumuthen sich unterstünde, so oft solches beschen wurde Unsern Königlichen Fisco in die Straff drey Marchk Silber ipso facto fallen solle, und weillen

Ein und zwainzigstens unter denen Schaaf-Hierten-Maistern sich ofters Unterschidliche Streitigkeiten eraignen, und selbe ihre Zöch-Ordnung, und Articulu sich ofters Halsstärig widersetzen, auch wohl gar Ihren vorgesetzten Commissarien, und Zöchmaistern Einigen gehorsamb nit laisten, und dardurch denen Obrigkeiten nichts als Ungelegenheit verursachet wird; daher, und zu Verhüttung derley Vnordnung wollen Wir aus Kayserlichen, Vndt Königlichen Macht hiermit Ernstlich Befohlen haben, das alle, und Jede Herrschaften, wie die seyn mög, Nicht allein diese yber die Wislbürgerische Gespanschaft allein sich Erstreckhende Schaaf-Hierten-Zunft, schützen, und Hand haben, sondern auch Ihres dieser Bruderschaft Einverleibte Schaaf-Hierten-Maister, damit

solchen Ihren vorgesetzten Commissarien, und Zöchmaistern allen schuldigen gehorsamb zulaisten, auf jedes mahliges Begehren sich zu stellen, und dieser Schaf-Hierten-Ordnung oder Articul von Gesez zu Gesez gemessen nachzuleben, auf jeden sich eraigneten Fahl nachdrücklich anhalten sollen.

Letzt und Schliesslichen: zum Fahl yber Kurtz oder Lang in denen herumb ligenden Comitaten, un ausser Wislburgerischen Gespanschaft befündentlichen Dörfern, Märckt, und Stätte Unsers König Reichs Hungarn die Schaf-Hierten-Maister sich der gestalten Vermehreten, das Sie auch aigene Privilegien zuerheben vermöchten, als solle Ihnen bey Vnseren Königlichen Hungarischen Hof-Canzley hierumben gebührend anzumelden gänzlichen erlaubet, dieser Haupt Laad aber, wie allen andern, Ernstlich hintersagt seyn, aus dieser, und dergleichen Haupta-Laaden Ihren Einverleibten Mittmaistern inmittels anderwerths Vierte Laaden zuertheilen.

Nos itaque humillima hujusmodi antelatorum Magistrorum Opiliorum in praetactio Comitatu Mossoniensi degentium, et commorantium supplicatione nostrae modo, quo supra porrecta Maiestati Regia benignitate, exaudita clementer, et admissa, praenotatos Articulos Cehales, praesentibus Literis nostris Privilegialibus insertos, et inscriptos, praemissa Autoritate Nostra Regia acceptavimus, approbavimus, roboravimus, ratificavimus, ac pro antelatis Magistris Opilionibus, Ipsorumque Posteris, ac successoribus Universis perpetuo valituros gratiose confirmavimus, et extradidimus, prouti acceptamus, aprobamus, roboramus, ratificamus, confirmamusque, et extradamus. Salvo jure alieno Harum nostrarum Secreto Sigillo nostro minori, quo ut Rex Hungariae utimur impendenti communitarum Vigore et Testimonio Literarum. Datum per manus Fidelis Nostri nobis dilecti Reverendi Ladislai Mattyassovszky Episcopi Nittriensis, Locique, et Comitatus Ejusdem Supremi, ac perpetui Comititis, Consiliarii nostri, et Aulae nostrae per Hungariam Cancellarii, in Civitate nostra Vienna Austriae, die septima Mensis Julii Anno Domini Millesimo Septingentesimo primo. Regnorum nostrorum Romani XLIV. Hungariae et reliquorum XLVII. Bohemiae vero Anno XLV. Leopoldus m. p. Ladislaus Mattyasosky (sic) m. p. Franciscus Somogy m. p.

Anno Domini Millesimo Septingentesimo Secundo. Die Vigesima Secunda Mensis Martii in frequenti Dominorum Statuum, et Ordinum Comitatus Mossoniensis Congregatione in Oppido Ovár celebrata Praesentes Articuli Cehale, Privilegiales Exhibiti sunt, Perlecti atque cum interposita Contradictione Publicati. Per me Sigismundum Wyttniedy m. p. antelati Comitatus Juratum Notarium.

Praesentem Copiam Originali suo in Omnibus Articulis conformem esse in fidem subscriptus esse recognosco. Michael Scultety m. p. Inclity Comitatus Mosoniensis ordinarius Notorius.

Hivatalos másolata az Országos Levéltár helytartótanácsi osztályában „Mechanica“ fasc. 22. Comitatus Moson no. 7. alatt. Ezen czéhszabályok voltaképen 1668-ban keletkeztek és a Királyi Könyvek XIV. kötetének 236. lapján, ezen 1701. évi czéhszabályok pedig u. o. a XXIV. kötet 255. lapján olvashatók.

• Másolta: Dr. Kárrffy Ödön.

GAZDASÁGTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ.

I.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

BEITÄGE ZUR KOLONIALPOLITIK. 3 évfolyam. 1901—1902.
Müller E. A múlt század gyarmatpolitikájának eredményei stb.

JAHRBUCH FÜR GESETZGEBUNG, VERWALTUNG UND
VOLKSWIRTSCHAFT. 25. évf. 1901. Sieveking H. Velencei keres-
kedőkönyvekből. Adalék a nagykereskedés történetéhez a 15. században.

SZÁZADOK. 35. évfolyam. 1901. Czobor Béla. Egyházi sze-
relvények Szent István király korában — Karácsonyi János.
Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól

SZÁZADOK. 36. évfolyam. 1902. Baumgarten Ferencz.
Forrástanulmányok Nagy Lajos és Velence viszonya történetéhez. —
Ferenczi Zoltán. Kossuth és Wesselényi s az urbér ügye 1846—47-ben.

ZEITSCHRIFT FÜR KULTURGESCHICHTE. 8. kötet. 1901.
Kohlfeldt G. Könyvárak a középkor utolsó évtizedei idejéből —
Wehrmann M. Pommeráni kastélyok és intéző-lakok leltáraiból (1500
körül). — 9. kötet. 1901. Meyer Rikárd. Östörténet.

ZEITSCHRIFT FÜR DIE GESAMTE STRAFRECHTSWISSEN-
SCHAFT. 22. kötet. 1901. Knapp H. Humorosság a würzburgi jogban.

II.

Helyreigazítás a Gazdaságtörténelmi Szemle VIII. évfolyamához. A lapszámozásban
sajnos véletlen folytán hiba történt, úgy, hogy a 7. és 8. füzet között 8 lapszám,
221-től 228-ig, hiányzik. A 7. füzet utolsó lapszáma 220, a 8. füzet első lapszáma
pedig 229. — Nemkülönben az évfolyam tartalom-mutatójában dr. Finácz Ernő
kiegészítő cikke a szempezi collegium történetéhez (410—412. lap) az értékezések
közül kimaradt. Utóbbi mulasztást az ez évi folyamhoz melléklendő, a Szemle eddig
között 1—5. évfolyam tartalmát felölelő szaktárgymutatónak kiegészítésében helyre-
pótolni fogjuk.

Szerk.

A BÉCSI HALKERESKEDŐK KIVÁLTSÁGAI MAGYARORSZÁGBAN 1328-TÓL 1714-IG.

Irta: DR. TAKÁTS SÁNDOR.

Alig van város, mely a multban urainak többet köszönhetett, mint Bécs városa. A Duna völgyében, a Magyarországra vezető legkényelmesebb vízi és szárazföldi utak mentében feküdvén, nem volt nehéz a nyugatról hazánkba irányuló kereskedést kezébe vennie. Ehhez csak felsőbb támogatás kellett; s Bécs szerencséjére ebben hiány sohasem volt. Az uralkodók tetézett mértékkel osztogatták részére a kiváltságokat. Megkapta a középkorban fölötté fontos *Stapelrecht*-et, s így nemcsak a hazánkba való bevitel, de a nyugat felé irányuló kivitelnk is a bécsiek kezén fordult meg, Béctől függött s mindkettőnek jövedelmét Bécs söpörte be. Vaj ki nehéz munka lenne kimutatnunk, hogy századokon át a bécsi kiváltságok révén mit nyert e város, s mit veszített a magyar kereskedelem! De hogy fejlődésének, gazdagodásának legfőbb forrása Magyarország volt, hogy jövedelme a hazánkkal üzőtt kereskedéstől függött, azt Bécs városa maga is nyíltan bevallotta. A város tanácsa, meg az alsó-ausztriai rendek ugyanis minden himezés nélkül megírták a királynak, hogy ha Bécs elesik a magyar kereskedéstől, hamarosan olyan jelentéktelen városkává süllyed, mint bármelyik osztrák határváros. Buda eleste alkalmával, 1541 után történt ez a jelentős nyilatkozat.

Buda elfoglalása Bécsben nagy ijedelmet okozott. A város főemberei, meg az osztrák rendek eszesebbjei, nagy bölcsen belátták, hogy a magyar főváros eleste és a török betelepülése, a lehető legközelebből érinti Bécs érdekeit. Politikai és hadi szempontból is roppant fontos esemény volt ez, de a bécsieket a dolognak inkább *pénzügyi* és *kereskedelmi* oldalai aggasztották. Eddig minden baj nélkül jöhettek a magyarok jól megtömött tárházaikba vásárlás végett; akadály nélkül tarthatták a heti marhavásárokat. Felhajtottak három-négyezer marhát is hetenkint s úgy a felhajtóktól, mint a birodalom minden részéből összejött vásárlóktól Bécs a maga részét busásan kivette. A XVI. században *100,000 forint*ra tették ama jövedelmet, melyet különféle czímen eme vásárok egy év alatt hajtottak! Az 1542-ben és 1543-ban Bécsben folyt tanácskozások alkalmával a város tanácsa maga jelenti I. Ferdinandnak, hogy a hadi

adót, Bécs erősítésének költségeit, meg egyéb kiadásokat eddig a marhavásárok jövedelméből fedezte! ¹⁾ De vajjon mi lesz ezután? Ha a hódoltságiakat bebocsátják Bécsbe, nagy veszedelem támadhat belőle; ha nem eresztik be, a nagy hetivásároknak s az eddigi busás jövedelemnek lesz vége. Már most mit tegyenek? Biz' ők I. Ferdinand beleegyezésével inkább a veszedelmet választották, mint a jövedelem nélküli való biztonságot. Kimondák tehát, hogy a gyanús magyarokat s a még gyanúsabb hódoltságiakat a városba ezentúl is bebocsátják, csak hogy Bécs az eddigi jövedelmektől el ne essen.

Ugyanez az eset ismétlődött 1616-ban, mikor is a törökkel létrejött az első rendszeres kereskedelmi szerződés. E szerződés értelmében a hódoltságiak és a török kereskedők ezentúl Pozsonyig, illetve Hainburgig mehettek fel áruikkal. Ha tehát a bécsiek azt akarták, hogy tőlük vásároljanak, Pozsonyba vagy Hainburgba kellett áruikkal menniök; ami annyit jelentett, hogy ezentúl Bécs helyett eme határvárosok lesznek a kereskedés gócpontjai. Ha ez megtörténik — írják a bécsi udvari kereskedők — roppant veszedelem, sőt végromlás fenyegeti őket. Oda lesz Bécs kereskedése Magyarországgal; a kereskedők mind kivándorolnak innét s a *virágzó város hitvány faluvá törpül.* ²⁾ Így állván a dolog, nem kell csodálnunk, hogy a hazánkra nézve fölötte áldásos kereskedelmi szerződést hamarosan lejáratták.

Mivel Bécsnek legfontosabb érdekei Magyarországhoz fűzték, mivel a magyar kereskedők voltak legjelentősebb vásárlói, azt hinné az ember, hogy a magyar kereskedőket ott és az örökös tartományokban szívesen látták, s hogy igyekeztek útjokból az akadályokat elhárítani. Nagyon csalódik, aki ezt hiszi! Csak az országgyűlési emlékeinket kell elővennünk s a XVI. és XVII. századbeli sérelmeket kell lapozgatnunk, állandóan ott találjuk, hogy Bécsben, Ausztriában és Steierországban a magyarokon éppen kétszer annyi vámot vesznek, mint más becsületes nemzet fián. ³⁾ S ez a sérelem állandóan kísért akkor, midőn a magyar törvényhozás újra és újra biztosítja mindenki részére a szabad kereskedést.

Még különösebb az a körülmény, hogy míg a magyar kereskedőnek saját hazájában vámot és harminczadot kellett fizetnie, addig az

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár: Geheime Gesandtschafts-Acten.

²⁾ K. p. I. Österreich 18579. fasc. és Geheime Gesandtschafts-Acta 1615. aug. 21.

³⁾ Landtage in Hungarn 1659. „Per passum Danubialem Austriacum Thabor vocatum, crebriora itinera facientes gravem thelonii exactionem ferre cogantur, ubi duplo majus semper teloneum ab Hungaris quam Germanis et aliis conprovinciālibus exigeretur“! Az 1626-i Gravaminák között a steier és a bécsi-dupla vám szintén szerepel.

ő rovására nálunk kereskedő bécsieket minden vám és harminczad fizetése alól felmentették. De meg más jelentős kedvezményeket is biztosítottak számukra. Vegyük például a bécsi mészáros-czéh kiváltságait, melyeket — sajnos — nemzeti királyaink is többször megerősítettek. Hogy a bécsiek olcsó húshoz jussanak, s hogy a vásárjövedelem is az övéké legyen, a külföldi és birodalmi kereskedőknek megtilták a Magyarorszában való vásárlást. Ezeknek tehát, ha magyar marhát akartak venni, Bécsbe kellett menniök. A nagy magyar marhavásárokon, Győrött, Óvárott, Szenczen, Jathón stb., *a míg a császári zászló a harminczados házán lengett, csak a bécsiek és a hazai mészárosok vásárolhattak*; magyar kereskedő vagy gazda csak ő utánuk, a zászló levonása után, vehetett marhát — ha még volt! A XVII. század végén, mikor a törököt kiűzték s a keresztény hadak a magyarországi marhaállományt kipusztították, a hús ára hihetetlenül felszökött. S mi történt? Talán gondoskodtak a bajok megszüntetéséről? Német biztosok jöttek Magyarországra s az összes megyékben hivatalos hatalommal leszállították a hús árát s kijelölték a határt, melynél drágábban húst senki sem mérhet. Az árak erőszakos leszoritása természetesen Bécs érdekében történt. Aki talán nem volt tisztában ezzel, a dolog nyitját egy másik rendeletből hamarosan megértette. I. Lipót ő felsége ugyanis az egész országban kihirdettette, hogy a marhakereskedőknek marháikat Bécsbe kell hajtaniok, máskülönben *elkobozzák!* S hogy márháit senki el ne rejthesse, titkos kiküldöttek járták be hazánkat s minden marhát összeirtak.¹⁾

Ilyenformán ment tönkre egykor virágzó borkereskedésünk is. A magyar bor a XVI. és XVII. században állandóan ki volt tiltva az örökös tartományokból, de az osztrák borokkal eláraszták Magyarországot; azoknak szabad bejárásuk volt s a sok katonának az olcsó magyar bor helyett drága és rossz osztrák borokat kellett innia — Magyarországon!

Ugyanez a mód járta a sókereskedésben is. Az olcsó magyar sót aufslágokkal drágították, hogy az osztrák főtt sónak kelendőséget biztosítsanak. A végházak hadi népe nemcsak élelmezésre, de sokszor zsold helyett is osztrák sót kapott. S a hova egyszer bevitték a főtt sót, oda a magyar kősót többé be nem bocsátották.

Kénésökivitelünk főleg a XVII. században meglehetősen neki indult. Morván és Szilézián át vitték az erdélyi kénésőt Amsterdamba. Nehogy az osztrák idriai kénéső ára valahogy leszálljon, a magyar kénéső kivitelét Morván és Szilézián át betiltották. Az erdélyiek erre nagy kerülő-

¹⁾ Az erre vonatkozó iratcsomó a közös pénzügyi levéltárban van. Hungarica 1695.

vel Lengyelországon át szállították kénesejüket Danzigba. S mivel a magyar kénese nemcsak Amsterdamban, de Hamburgban és Lipcsében is olcsóbb volt az idriainál, ennek érdekében az udvari kamara három módot talált ki. Az első mód az erdélyi kénese-bányák kibérlése volt. Mivel ez sok akadályba ütközött, jobbnak látszott a harminczad alapos felemelése, vagy a Magyarországon át szállított kénese elkobzása. Az utóbbi két módot meg is kísérelték s azontúl Apaffy kénesejét a rác és görög kereskedők Törökországon át Velenczébe vitték. A többi utat elzárták előlük.¹⁾ S hogy ama csekély kivétel, ami még megmaradt, az idriai kénese-nek ne ártson, Lipót 1695-ben Komornik udvari kamarai tanácsost küldé Erdélybe, hogy magukat a bányákat vegye bérbe.²⁾

Ilyen módon minden elől, ami kivitelle s némi keresletre számíthatott, az utakat elzárták. Egyedül a marha juthatott el Bécsig s ez is csak azért, mivel rászorultak. Különben az 1695-ki császári rendelettel a külföldre, főleg Velenczébe és Lengyelországba való marhakivitelt is eltiltották.

Elzáratván az út legkelendőbb áruink elől, kereskedőink csak a belkereskedésre szorítkozhattak. Jó szomszédaink arról is gondoskodtak, hogy ez valahogy fel ne virágozhasson. Az idegen katonaság a legfőbb utakon amugy is lehetetlenné tette a kereskedést. Ez ellen hiába alkották az országgyűléseken a törvényeket. Tán ennél is nagyobb baj volt, hogy míg földieinknek ezernyi akadályal kellett küzdeniök, súlyos vámokat és harminczadokat fizetniök, addig a bécsi s más német meg olasz kereskedőknek nyakra-főre osztogatták a kiváltságokat, a vám- és harminczadmentességet. S ez a mentesség rendesen olyanoknak jutott, kik gazdagságuk alapján amugy is könnyebben fizethettek volna. Világos példa rá az udvari kereskedők kiváltsága.

Ismeretes dolog, hogy a magyar országgyűlésekre az udvar tagjai nagy kísérettel szoktak vala jönni. Nehogy baj essék, szép számú német katonaságot is rendeltek oda. Aztán az ország legvagyonosabb urai és nemesei is feles számmal gyűltek össze. Ha valamikor, úgy az ilyen alkalommal pénzelhettek derekasan a kereskedők. S szó ami szó, pénzelték is, de nem a magyarországiak, hanem a bécsi udvari kereskedők. Ezek ugyanis régi kiváltságaik alapján a magyar országgyűlések folyása alatt *Bécs és az országgyűlések helye között szabadon járhattak, s áruik után sem vámokat, sem harminczadot nem fizettek!* Az udvari kereskedők eme kiváltságát, mely a magyar kereskedőkre nézve lealázó és fölötte

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár: Hungarica 14589 fasc. 1675. Itt vannak a bécsi Niederlag-nak ez ügyben irt jelentései.

²⁾ K. p. I. Hungarica 14709. fasc. 1695. május 2.

káros vala, időről-időre megújították. Rendszeren egy-egy közeledő országgyűlés idején tevék ezt. Így 1602. február 28-án Mátyás kihirdetteti, hogy az udvari kereskedők, régi jó szokás szerint, Bécs és Pozsony között vámot és harminczadot nem fizetnek. Ugyancsak Mátyás 1602. márczius 4-én új szabadságlevelet állíttat ki részükre.

Az 1609-ki országgyűlés alkalmával az udvari kamara azt az újítást hozta be, hogy. ezentul minden udvari kereskedő részére külön-külön szabad útlevelet adtak.

Ez az újítás csak annyi terhet rótt reájok, hogy az útlevelet ki kellett váltaniok. S még e csékélység sem volt inyükre. Folyamodásukban erősen kikelnek ősrégi szabadságaikon ejtett eme sérelem ellen („wider uralten Hofsfreyheiten und Gewohnheit“) s arra kéri Mátyás főhercezet, engedje őket régi szokásaik mellett maradniok. Azelőtt — írják — sohasem kellett ilyen passus, hanem ha valamelyikük vám- vagy harminczad hivatalhoz ért, elővette szabadságlevelét (Freybrief) s ennek zárópontja szerint vámot és harminczadot nem kellett fizetnie. Mátyás ezúttal is meghallgatta kérésüket s *negyvenhárom* udvari kereskedő kapott engedélyt, hogy áruival Bécs és Pozsony között szabadon járhasson. A negyvenhárom kereskedő között — természetesen — egyetlen magyarországi sem volt; de olasz már több akadt köztük; ilyen vala Pusiano Antal, Bergamosco János, Solando Potesta, Lecco Gyula, Lucius Menescallo stb. Az udvariakon kívül még hat bécsi kereskedő kapott¹⁾ ezúttal engedélyt, hogy Pozsonyba jöhessen áruival, de e hatot már nem mentették fel a vám- és a harminczadfizetés alól.¹⁾

II.

Egykoron halkereskedésünk is virágzott s a friss, a szivatolt és beszózt halakat nemcsak a mieink vitték ki, hanem *halvásárainkat* a bécsi kereskedők is sűrűn látogatták. Ezek a német halkereskedők, kiket magyarul *tömletösök*-nek hittak, már a XIV. században ott forgolódtak a komáromi és más halvásárokon s az összevásárolt halakat rendszeren Bécsbe adták el. Károly Róbert királyunk 1328-ban kiváltságlevellel biztosította útjokat, s utódai e kiváltságlevelet egészen a XVIII. századig megerősítették. A hódoltság idején veszedelmesebbé válván az utazás, nem jöttek többé oly gyakran, de a nagyobb halászatok idején, főleg a vizafogáskor, azért megjelentek Komáromban. A komáromi várgrófok (udvarbirák) jelentéseiben gyakran találkozunk velök. Gyakori utazásukat hazánkba, a hal olcsóságán kívül, egy fontos körülmény magyarázza meg. A derék vizák, tokok, kecségék és söregek, vagyis *a legkeresettebb s leg-*

¹⁾ K. p. I. Landtags-Acten.

nemesebb halak Ausztriáig sohasem úsztak fel. Utjuk végső pontja a Csallóköz volt; itt a sok Dunaágban és a Vágban volt legkedvesebb otthonuk, de egyttal ez volt rájuk a legveszedelmesebb hely is, mert egyik viza-fogó a másikat érte e tájakon.

Hazánkra valóságos szerencse volt, hogy a nemes halak nem kívánczok Ausztriába; mert ha odáig felúsztak volna, nálunk bizonyosan betiltották volna fogásukat. Ha gondoskodtak arról, hogy a felső Dunáról és mellékfolyóiról semmiféle hal se jöhessen Magyarországba, bizonyára azt is megtették volna, hogy a nemes halak útját biztosították volna Ausztriába. De mivel a nemes halak nem úsztak odáig: vizát, tokot és kecsegét csak akkor láttak, ha Magyarországból vittek oda. S vittek annyit, hogy Bécsben a székeken épp úgy mérték ki a viza-húst, mint a marhahúst. A XVI—XVII. századokban 3—5 krajczáron kelt fontja.¹⁾

A nemes halakon kívül bőségben voltak az állandóan vizeinkben tartózkodó halak, miket *örökhalaknak* hittak. A XVI. századi feljegyzésekből tudjuk, hogy az örökhalak ára hihetetlenül olcsó volt. Bár a bőjtők szigorú megtartása miatt itthon is nagy volt a fogyasztás, azért volt bőven, s a bécsi halkereskedőknek sohasem kellett üresen hazamenniök. Mert folyóvizeinken kívül mesterséges *halastavaink* is bőven valának. Nagyobb birtok el sem képzelhető nálunk halastó vagy halászó víz nélkül. Árpádkori okleveleink, főleg a Csallóköz területén, tömérdek halastavat és halászó vizet sorolnak fel. Ez oklevelek alapján Ortway és Pesty Frigyes — egészen helyesen — a halastavak sokaságára és a mesterséges haltenyésztés elterjedésére következtettek. Herman Ottó a Magyar Halászatról írt könyvében a halastavak sokaságában való hitet megdönteni igyekszik. Ez a törekvése előttünk meddőnek látszik. Herman Ottó ismeri ugyan a nyomtatásban megjelent régi okiratainkat, de már a XVI. és XVII. század emlékeit, mikhez csak levéltári kutatások alapján juthatott volna, alig ismeri. Pedig a régi okiratok szűkszavú és érthetetlen részére egyedül ezek vethetnek világot; ezek adják meg a kulcsot amazokhoz. S bátran elmondhatjuk, hogy a XVI. és XVII. századbeli adománylevelek nemcsak nem gyöngítik a halastavak sokaságában való hitet, hanem egyenest megerősítik.

Herman Ottó, nem lévén mire támaszkodnia, a *piscina* (halastó) szónak jelentését Calepinus szótárából igyekszik megmagyarázni; s mivel Calepinus a *piscina* szónak több jelentését sorolja föl, Herman Ottó kimondja, hogy a *piscina* nemcsak halastavat jelent, hanem sok egyebet

¹⁾ A komáromi várgrófok számadásaiban majd egy évszázadról pontos árakat alálunk a viza-húsról.

is. A piscina szó gyakori szerepléséből tehát nem szabad a halastavak sokaságára következtetnünk! Igen ám, csak hogy a piscina szó XVI. és XVII. századbeli okiratainkban épp oly gyakori, mint az előbbi korban, s ezek a XVI. és XVII. századbeli iratok világosan megmagyarázzák, hogy a piscina alatt *halastó* s nem egyéb értendő! Csak néhány XVI. vagy XVII. századi urbariumot kell tehát elolvasnunk s azonnal látjuk, hogy Herman Ottó téves nyomokon jár; látjuk, hogy Ortvaynak és Pestynek, kik a halastavak sokaságát bizonyíttatták, teljesen igazuk van. Calepinusra sem szorulunk, mivel a fentebb jelzett iratok pontosan megmondják, hogy a *piscina principalis*, a *piscina parva* és a *piscinula* alatt *lacus piscosus*, azaz halastó értendő! Ha végig nézzük a püspökségek jövedelmeinek kimutatásait a XVI. században, láthatjuk, hogy külön rovatban szerepelnek vizafogók, a folyóvizek és a halastavak (*piscinae*) jövedelmei. Soha össze nem tévesztik a halastavakat a folyóvizekben lévő rekeszekkel! Így a tokaji udvarbíró részére 1569-ben kiadott utasítás ezeket írja: „Cum autem et Tibiscus ipse insignem piscium optimorum copiam praebeat, praesertim ex *claustris* quae potissimum penes vicos Dob et Tarjan *magnis roboribus defixis construi* referuntur. Unde duae ratae arci proveniat, tertia piscatoribus cedat!” Miután a rekeszeket leírta, az utasítás áttér a *piscina*-kra („et habeantur non pauci lacus piscosi seu piscinae”); ilyenek a Keresztur, Tarczal, Tokaj, Zombor, Zada, Ladán és Dob mellett levő halastavak. Ez utóbbiról megjegyzi az utasítás, hogy: „quo loco praecipui nominis lacus esse dicitur, unde certis temporibus pisces foecundissime proveniunt!” Mivel tehát a halastavak szép jövedelmet hajtanak — mondja az utasítás — az udvarbíró a *piscina*-kra kiváló gondot fordítson!

Vannak XVI. századi írott emlékeink, melyek világosan megmondják azt is, hogy mikor értendő a „*loca piscatoria*” alatt tanya, mikor halászó hely, s mikor *halastelek*. Leírják a *magna* és a „*parva clausura* usonum”-okat, a „*vivarium*”-ok s azokat az öntéseket, melyek hallal csak áradatkor telnek meg. Vannak magyarnyelvű irataink is, melyek a halastavakat, halastelkeket, haltartókat, halászó helyeket, zegyéket, vezéket, tanyákat s rekeszeket világosan és élesen megkülönböztetik egymástól. Sőt elég olyan okiratunk is van a XVI. századból, melyek *leírják* a *piscina* (*halastó*) *alakját* is, megkülönböztetvén a „*bécsi módra*” készült halastavakat a „*magyar módra*” csinált tavaktól. Sőt tovább megyünk, az Árpád- és Ánjou-kori oklevélek felsorolta halastavak közül sokat még a XVIII. század első felében is megtalálunk. Annál inkább állíthatjuk ezt a XVI. századról. Így például a komáromi várbírtok urbariumaiban (1528—1602.) és a komáromi udvarbírák (burggraf-ok) számadáskönyveiben jórészt megtaláljuk ama halastavakat, halastelkeket és tanyákat,

miket ugyane területen IV. Béla király oklevelei sorolnak fel.¹⁾ Sőt ezen kívül megtaláljuk a Csallóköz körül levő vízfogókat is. Ilyenek voltak például a komáromi nagy vízfogó a Dunán, a pozsonyi káptalané a Vágdunán. Ez utóbbi a XVI. században arról volt nevezetes, hogy az összes vízfogókat megelőzőleg, mindég itt fogtak legelőször vizákat.²⁾ Nagy hírű vala az aszód-királyföldi császári vízfogó. A gútaiaknak és az esztergomi érseknek vízfogói a Vágdunán voltak. Iványon, Uzaméren és Vámosfalván csak kisebb vízfogók (*parva clausura husonum*) voltak; de Nyárasdon már ismét nagy vízfogó (*magna clausura usonum*) állott; ez utóbbi 1571-ben 380 frt tiszta jövedelmet hozott.³⁾ Nyárasdon a Mérey családnak is volt külön vízfogója. Fel és Ekecs faluk népe kiváltságos vízfogó-verők voltak. A naszvadi jeles vízfogóról azt olvasuk, hogy abból élt a falunak száznál több jobbágy családja s abból fizette 50 frt adóját. Ám 1580-ban a Duna egyet fordult, régi medrét otthagytá s az egykori vízfogóból tó lett; a falu népe pedig koldusbotra jutott.⁴⁾ Nem utolsó volt az újfalusiak és a pannonhalmi apát dunai vízfogója sem. Eme főbb vízfogókon kívül egy csomó vizatanyát (Hausen-Wurf) is találunk ugyane tájakon.

Bár a török betörései nagyban apaszták a népet a Csallóközben is, s igen sok hely és halastó végleg elpusztult; de azért még mindég nagy számmal volt a halastó, vízfogó és a tanya. Csallóköz népe java-részt a halászatból élt a XVI. és XVII. században is.

De tekintsünk más vidék felé. Baranya vármegyében a *Hattyas* nevű halastavat (piscina) 1282-ben tíz márkáért és egy hordó borért vetik zálogba. A záloglevél nyolcz más piscina-t sorol fel ugyanott.

¹⁾ Sőt olyanokra is akadunk, miket régi okirataink nem említenek. Így vagy két századon át emlegetik az *Alsó-Szeleli* mellett lévő piscinakat: *Dombocz*, *Sásvize*, *Főges*, *Általásvány*. Aztán a *Felistál* mellett lévő piscinula-kat *Úrtova*, *Csalató* és *Egyháztó* stb.

²⁾ Közös pénzügyi levéltár 1576. 14370. fasc. Hirsch provisor jelentése szept 26-án: „a legelső vizákat a pozsonyi káptalan Arch-jában rendesen jóval előbb fogják, mint a többi Arch-ban. Rendeletet kéne a káptalanhoz meneszteni, hogy pénzért az udvar részére engedje át a vizákat”.

³⁾ K. p. l. 14366. fasc.

⁴⁾ K. p. l. 14382. fasc. 1581. A magyar kamara Ernő főherceghez 1581. máj. 11-én írja: „Accessit autem ad has multas vexationes, haec quoque calamitas, quod ramus ille *Donubii* in quo capturam *uzonum* exercebant, obstructis eius faucibus, et flumine *Danubii* in alium meatum, per medium insulae noviter factum, derivato, iam inutilis esset effectus sicque magna vitae suae sustentandae commoditas amissa captura concidisset”. Ugyanerről Zeleméry László 1581. máj. 4-én ezt írja a kamarához: „*Danubius* rupta insula quae cingebat *locum Zegye*, defluxit ad alteram partem, ita ut ubi *statio uzonum* erat, iam lacus effectus est, nec alterum locum pro *Zegye* habere possunt”.

1363-ban eme Hattyas nevű halastavat a pálosok kapják meg.¹⁾ Ugyanők 1373-ban megszerzik a *Keres*, *Gomboldus*, *Keskenzeg* és *Stora* nevű nagy halastavakat (*principales piscinas . . . cum omnibus utilitatibus et pertinentiis universis, videlicet clausuris, locis piscatoriis et aquarum meatibus vulgo Fok dictis*); továbbá a *Lapistho* és *Kosnád* nevű halastavakat (*principales piscinas prope Castrum Kuszegh*) végül az *Arman* és *Fekethe-Karassov* nevű piscina-kat. A török hódoltság után eme halastavak idegen kézre, jobbára Savoyai Jenő herceg birtokába kerültek; de a pálosok adományleveleik alapján a maguk részére követelték a halastavakat. A pör még 1738-ban is folyt.²⁾ Ez évhen a Savoyai hercegi birtokon levő halastavak január 1-től április hó elsejéig, vagyis három hó alatt 1152 frt 26 kr.-t, a vizafogók pedig külön 1193 frt 27 kr.-t hoztak a földesúrnak. A *Vaskapu*, *Nagyerdő*, *Kistanya*, *Szent-Mihály* és *Füzdánsziget* nevű s Ráczkeve alatt fekvő vizafogók a nevezett idő alatt külön 1480 frt jövedelmet hajtottak.

Ugyaníly példával szolgálhat a turóczi prépostság 1252-ki alapítólevele is. Azokat a mocsarakat, tavakat és vizeket ugyanis, miket ez okirat felsorol, a prépostságra vonatkozó 1551. évből való iratokban is feltaláljuk.³⁾

Lássunk már most olyan iratokat, melyekből világosan kitűnik, hogy a *piscina* szó alatt mesterséges halastavakat értettek. Mellőzvénn itt Nádasdy Tamásnak amúgy is ismeretes halastavait, felemlíthetjük a Zrinyi javaknak a XVI. század elején készült régi összeírását,⁴⁾ melyben eme sorokat is olvashatjuk: „*Piscina* Radenicki una et ex altera parte fossato circumdata, in ultimo exitu et decursu rivuli cum *epistefico piscium*!”

A magyar kamara 1533-ki számadásaiban olvassuk eme tételt: „in communem et quotidianam *refectionem lacuum piscinarum*”! Az esztergomi érsekség javainak udvarbirái részére kiadott XVI. századbeli utasítások mindig kiváló figyelemmel szólnak a halastavakról. Így a Zeleméry részére 1576-ban kiadott utasítás ezeket mondja: „ami a halastavakat és töltéseiket illeti, az udvarbíró *úgy a halastavakat (piscinas), mint a gátokat, jó karban tartsa és a halakat szaporítsa*. Ha jónak és alkalmasnak látszik egyes tavak megújítása, idején gondoskodjék megcsináltatásukról. A vizafogás idejét pedig jó előre jelentse be ő föl-

¹⁾ Az adomány-levél és a beigtatás hitelesített másolatai a K. p. l. 15046. fasc-ban vannak.

²⁾ A pör iratai a K. p. l. 1738. jan. Hung. 15046. fasc-ban.

³⁾ Másolathat a Közös pénzügyi levéltárban 1552. januar. Hungr.

⁴⁾ A terjedelmes összeírás ugyanott: Hungarica I. fasc.

ségének, hogy a király saját számadó emberét küldhesse a halászat-hoz.¹⁾ Rudolf 1586-ban a Csutor János részére kiadott utasításban szintén ilyenformán ír: „efficiat quoque pro sua diligentia ut piscinae et aggeres earum in bono statu conserventur et ut semper convenienti tempore clausurae husonum fiant“!²⁾

Apaffy fejedelemnek egyik piscina-jaról szintén azt olvassuk, hogy töltésekkel volt körülvéve; de mivel a nád felverte, a halak kipusztultak belőle.³⁾

Herman Ottó különösnek tartja, hogy a sok piscina-t jobbra a folyóvizek mentén találjuk. Ő ebből a körülményből azt következteti, hogy valószínűleg a folyóvizekben lévő rekeszeket nevezték piscina-knak. A fentebbi körülménynek azonban egészen más, és Herman Ottóénál természetesebb magyarázatát adhatjuk. Folyók mellett voltak a halasztavak, mivel a friss vizet árkok segítségével a folyókból vezették a tavakba és a tavakon keresztül. A vízvezető árkok készítőit a XVI. században *vízvevőknek* hitták; a folyóból kiömlő vizet pedig *fok*-nak („decursus aquarum vulgo Fok“). Csemethy István csallóközi birtokos 1588-ban a foknak akkori német nevét is megmondja, írván ökigyelme: „faciam ductus aquarum qui *oblosz* dicuntur, optimo modo“.⁴⁾

Hazánkban a halastavak vízvezető csatornáit különféleképpen készítették; a legszokásosabb módja az volt, hogy a folyóból a vizet a medenczébe vezették, s ha nagyon meggyült, zsilipszerű alkotmányon át a másik oldalon szabadjára bocsátották. Ennél sokkal ügyesebb és czélszerűbb volt az a mód, amelyet őseink az osztrákoktól tanultak s ami a XVI. században már szélteben divott. Ez a mód abból állt, hogy a vízvezető csatornát a medence középen át vezették s így a víz a tóban mindég friss volt. Ilyet készíttetett 1590-ben Homonnai György is szécsi birtokán. „Én egy új tót ásattam itthon, — írja 1590. nov. 9-én — melyben *bécsi módra* akarnám az vizet vezetni, hogy az közepén volna az csatornája!“⁵⁾

Mivel a halastavak jókarban tartása sok gonddal és munkával járt, a földesurak sokat elhanyagoltak, sokat meg átalakítottak mezőkké. Így

¹⁾ K. p. l. Hungr. 14389. fasc. „Quod autem piscinas et eorum aggeres attinet, administrator non tam piscinas quam eorum aggrores diligenter conservari et refici ac piscibus augmentari curabit“ etc.

²⁾ Ugyanott: Instructio fideli nostro egregio Joanni Csutor. Prága 1586. dec. 1.

³⁾ K. p. l. Hugn. 1715. „piscina prope templum Valachoram aggeribus munita, sed arundinibus suffocata piscibus caret“.

⁴⁾ K. p. l. 1588. 14393. fasc. Azt is igéri a kamarának, hogy a fölös vizeket saját telkére engedi vezetetni.

⁵⁾ Homonnai levele Kassa városához Tört. Tár.

a XVI. században olvassuk, hogy az Ivány mellett levő s *Landgrecz*-nek nevezett régi jeles halastavat gazdája gyepes helylyé alakította.¹⁾

Mondanunk sem kell, hogy a piscina-kra felhozott amaz adatok csak igen kis részét teszik azoknak, mely rendelkezésünkre állanak. De hisszük, hogy a piscina szó jelentésének meghatározására ennyi is elegendő.

A piscina szón kívül még egy igen elterjedt tévedést kell helyreigazítanunk. Ismeretes dolog, hogy a halászok vagy a földesuruknak, vagy a királynak bizonyos részt tartoznak beszolgáltatni a fogott zsákmányból. *Köteles halnak* szokták ezt mondani. Ez az elnevezés helyét meg nem állhatja. A köteles részre ugyanis volt más és határozottabb kifejezés. Így 1572-ben a mizslei urbariumban e szavakat olvashatjuk: „piscator libertinus ad quemlibet feriam sextam tenetur *piscis pöntökh*al vocatas portare“. ²⁾ Másutt ugyanezt *abrakhal*-nak hitták. Némely helyen a *negyed-* és *harmadrész* dívott. *Kötelesh*al vagy *kötélhal* alatt azonban egészen mást értettek. A nagy halakat ugyanis régi szokás szerint *kötélen tartották* a vízben, hogy tovább élve maradjanak. Főleg oly helyeken tették ezt, hol bárkák híján voltak. Kőszeghy Ádám uram, a komáromi harminczados, 1666. október 27-én ezeket írja a magyar kamarának a kötélhalakról: „Megént kénszerittetem az nemes consistoriumot tudositanom, hogy vagyon már több egy hetinél ki kellett az vár árkából *az halakat kötelekre fogatnom*, mivel az Duna igen megapadott és az vár árkából is az víz igen kiment. Az okból kérem alázatosan az nemes consistoriumot, méltóztassék az halak felül valami dispositiót tenni, mer bizony félek, hogy már csak egy hétig sem tartatom, annyira *elverődnek az kötélen*, és ha az nemes kamarának valami parancsolatja nem érkezik felőlök, igen nagy kárban ejtem magamat miattok!“ ³⁾

III.

A halastavak s a halászható vizek sűrű szereplése okleveleinkben, a halászati jog pontos megállapítása az adománylevelekben, mind a mellett szól, hogy a halászat már az Árpádok korában a lakosságnak egyik főfoglalkozása s jövedelmező keresetforrása vala. A későbbi századokban, egészen a hódoltságig, a halászat még inkább emelkedik; a kivitel is fokozódik s a hállovetés országos adóalappá lesz. A XVI. században legjelentősebb vizeink török kézre kerültek ugyan, de a leggazdagabb halforrás, a Csallóköz, még mindig régi állapotában maradt

¹⁾ K. p. l. Hungr. a Szentgyörgyi uradalom összeírásában „Piscina olim Landgrecz nominata est in pascuum transmutata.

²⁾ K. p. l. Hungr. 1572. jan. 26.

³⁾ K. p. l. Hung. 14561. fasc.

s egymaga annyi halat szolgáltatott, hogy Ausztriának is bőven jutott belőle.

Ha nálunk is gondot fordítottak a halászatra, gondolhatjuk, hogy az a műveltebb nyugaton még nagyobb figyelemben részesült. S csakugyan a minket leginkább érdeklő Alsó- és Felső-Ausztriában, s egyáltalán az örökös tartományokban a halászatot és az okos haltenyészést már a XV. században annyira rendezték és szabályozták, hogy amá józan rendeletek ma is kevés kívánni valót hagynának fent. S a rendeleteket nemcsak kiadták, de érvényt is szereztek azoknak, s így a rablóhalászatnak és az okatlan halpusztításnak elejét vették. A halászatra és a halászati törvények végrehajtására a *főhalázmester* (Obrister Fischmaister) és az alája rendelt *felügyelők* örködték. Volt külön *halászbírájuk* is. (Fischgericht.)

A régi halászati rendeleteket az egyes uralkodók időről-időre megújították és megebővítették. Így az 1499-ben kiadott *Losenstein*-féle „Vischerordnung“-ot¹⁾ I. Miksa 1517. november 22-én,²⁾ II. Miksa pedig 1568. július 1-én) újra kiadja. Ez a terjedelmes rendelet meghatározza, mikor és milyen nagyságban szabad az egyes halfajokat fogni. Ha a hal a kiszabott nagyságot el nem érte, vissza kellett a vízbe vetni, máskülönben elkobozták s a halászt megbírságolták. Ívás-kor semmiféle halat sem volt szabad fogni, sem eladni; aki a tilos időben halat árult, azt keményen megbüntették. Eltiltja e rendelet a „*Feder-schnur*“ használatát, továbbá a „*Zugwardt*“-ot („weill ein nachthailiger Vischzeug sey, dadurch die Wasser veredt werden sollen“).

1585. június 3-án Rudolf adja ki a „*Reformirte Vischordnung*“-ot; ebben még a folyóvizek rekeszeinek magasságát is megszabja (es solt kain Fach höher als die Lautter Reichen); a Zugwaiden-t eltiltja, valamint a *Kürbel*, *Pimbs* és *Schmelken* használatát; szabályozza a varsák felállítását, s meghagyja a halászmadarak irtását. A régi szokást, hogy t. i. a halakat csak akkor szabad fogni, ha a kiszabott nagyságot elérték, felújítja. A külföldről hozott halakra azonban ez a „*Pretlmass*“-nak nevezett szabály nem kötelező.⁴⁾

1) Közös pénzügyi levéltár: Österreich W. F. 41. 17735. Fasc.

2) K. p. l. „Vischer Ordnung in Wien“ W. F. 41. Ugyanilyen volt az 1459-ben kiadott Ordnung, mely az összevásárlást és az elővásárlást eltiltotta („allen fürkhauf der Visch bei allen Wassern im Landt“).

3) K. p. l. 17735. Fasc. Juliusban olvasták fel a halászok gyülekezetében, de mivel több pontja nem tetszett, tiltakoztak ellene. Még 1575-ben is *kilenzvenöt halázmester*, köztük 27 udvari halász küzdött ama rendelet ellen.

4) K. p. l. 17735. Fasc. E rendelet mondja a többi közt: „Es sollen auch di Stockwaider allermassen, wie die Förtfischer ohne Gahrn Reischen und andern ganz Lauttern Vischzeng gar kain Setzgarn haben, noch bey tag oder nacht nit vischen“. etc.

Bár sok üdvös rendelettel igyekeztek a halászatot és a haltenyésztést felvirágoztatni, bár Bécs alatt három helyen is elrekesztették a Dunát, hogy a halak valahogy hazánkba ne úszhassanak: ¹⁾ azért annyi halat még sem tudtak a piacra vinni, hogy a keresletet fődözheték volna. A hiányt Magyarországnak és Morvaországnak kellett pótolnia.

E körülményen nincs mit csodálnunk. Maga Bécs rendkívül sok halat fogyasztott s az udvartartás még többet emésztett fel. Ez utóbbira példával is szolgálhatunk. Az 1655-ki országgyűlésen az udvartartás *hetenkint* 2170 font pontyot, 500 font csukát, 150 font *Fehren*-t (?), 25 font *Selbling*-et, 50 font *Bratfisch*-t, 60 font *Wäxfisch*-t (?), 40 font *Rutten*-t (?), 14 font *Massgrundt*-ot, 17 font *Masskoppen*-t, 260 font tökehalat, vizát és tokot, amennyit lehetett, 1600 heringet, 2 hordó lampreti-t és 1 hordó sardellát fogyasztott el. A könnyebb megértés végett megjegyezzük, hogy az udvartartás 710 lelket tett ki. ²⁾

Magyarországra hal dolgában főleg azért szorultak az örökös tartományok, mivel *nemes halakat*, vizát, tokot és kecségét csak itt kaphattak. Azt meg tudjuk, hogy a viza keresett csemegéje volt az uri asztaloknak mindenkor. S ha az udvar Prágába vagy Regensburgba vonult is, a vizákat mindég utána kellett szállítani. Sőt megesett az is, hogy az udvar élő vizákat kívánt Regensburgba. Ez már nagyon is költséges kívánság volt; mert a XVI. században két, vizával telt bárka felvontatása csupán Bécsig, 500 frt-ba került. ³⁾

Említők már, hogy a bécsi halkereskedők már Anjouk korában sűrűn látogatták a magyar halvásárokat, s mivel a magyar halászok és halkereskedők is fellátogattak a bécsi halpiacra, a kölcsönös érintkezés útján sok okos dolgot eltanulhattak nyugati szomszédaiktól a haltenyésztés és a halászat dolgában. Főleg a csallóköziekre áll ez, akikkel leg-sűrűbb volt az érintkezés.

Milyen szemmel nézték a magyar halászokat és halkereskedőket Bécsben, nem tudjuk. Valószínű, hogy nem igen háborgatták őket, mert a bécsi halpiacson már a XV. században állandó helyük volt s útközben őket is védtek a halkereskedőkre vonatkozó rendeletek. I. Miksa

¹⁾ K. p. I. Österreich, 17404. Fasc. 9/1. Fischmaisteramt und Fischordnung. 1544-ben Bécs körül három helyen zárták el a halászok a Dunát, a Wiener Graben mellett, a „*hosszú híd*“ mellett és az „*Im Wolf*“ alatt. Az ausztriai halászok szerint ez elzárások úgy készítvék, hogy *Bécs alá Pozsonyig* legfőlebb csak a kihajított döglött halak jutottak.

²⁾ K. p. I. Hungarica 1655. január 6. Érdekes megjegyeznünk, hogy e rengeteg halfogyasztásra a magyar kamara csak annyit jegyzett meg, hogy viza, tok, s egyéb hál meg teknős béka lesz amennyi csak kell! (14534. fasc.)

³⁾ K. p. I. Hungarica 14367. Fasc. Hans Hirsch komáromi udvarbíró jelentése 1575. okt. 1.

császár idejében már zaklatásoknak lehettek kitéve, mert a császár maga mondja, hogy a halkereskedők súlyos sérelmekkel álltak elő. Meghallgatván a panaszokat, 1517. november 22-én Bécs számára új „Vischer Ordnung“-ot adott ki. E rendelet szerint *tilos halat* sem halászni, sem halkereskedőnek nem szabad vennie vagy eladnia. A bécsi halászok és halkereskedők ne merjék az utakon összevásárolni ama halakat, miket Bécsbe akarnak szállítani. A halpiacon csak a *Dunából* s más jó folyóvizekből való halat szabad eladni. Asszonyok nem árulhatnak halat; csakis a halászok feleségei tehetik ezt. Az *idegen halászok* (tehát a magyarok is) a halpiacz alatt levő kapunál („vischthur“) árulják halaikat. Az idegen halászok csakis bőjti napon árulhatnak halat. Bűdös vagy döglött halat súlyos büntetés terhe alatt tilos a többi közé keverni. „Item — mondja tovább a rendelet — *die ungerischen* behamischen und marcherischen, so sy visch haben, underhalb der andern vischer fail haben, so dann *von alter der gebrauch gewest ist*, das sy under der beruerten Tur des vischmarkts fail gehabt sollen sy es jetzt auch thuen und sich dermassen halten, damit niemandt bewogen!“ Akik kocsikon karikákban (hordókban) hozzák a halat, „*an den Hof*“ állnak meg, házakba áruikkal nem mehetnek, s csakis pénteken adhatják el halaikat. Halat a piacon csakis helybeli mester vághat ki; az idegenek a kivágásért bizonyos díjat fizetnek.¹⁾

Amíg a magyar és az osztrák halászokat és halkereskedőket (legalább, körülbelül) hasonló rendeletek védték s hasonló terhek nyomták, addig a magyar halászoknak és halkereskedőknek nem kellett az osztrák versenytől tartaniok. Ez az egyenlőség azonban nem sokáig tartott. Az élelmesebb bécsi halkereskedők ugyanis hamar kitalálták a módját, miként kerülhetnek a magyarok elé, miként ragadhatják kezükbe a magyar halkereskedést. Tudjuk, hogy az udvari kereskedőket a harminczadok és vámok fizetése alól felmentették. A bécsi halkereskedők azon a czímen, hogy a halat az udvar részére szállítják, szintén kiváltságot szereztek. Róbert Károly királytól 1328-ban (*Albo Castro feria sexta ante festum Joannis*) minden nehézség nélkül megkapták az első kiváltságot. E kiváltságlevél tartalmát nem ismerjük. A bécsi halkereskedők ugyan minden későbbi uralkodóval megerősítették, de azok nem idézik szószerint, hanem csak az adományozó király nevét és a kiváltságlevél keltét sorolják fel. Valószínűnek látszik, hogy Róbert Károly csak szabad utat nyitott nekik s csak a szabad vásárlást engedte meg. Legalább a pozsonyi főharminczados 1569-ben ezen és a későbbi kiváltságlevelek

¹⁾ K. p. I. Österreich 17735. Fasc. W. F. 41. E rendelet szerint a ki tilos halat árul, annak portékáját elkobozzák, azonkívül az Obristen Vischmaister-nek két font fennigét, s a városbírónak ugyanannyit köteles fizetni.

ben a harminczadmentességet nem tudta megtalálni. 1347-ben Nagy Lajos király újabb kiváltságlevelet adott a bécsi halkereskedőknek.¹⁾ Az ő példáját Zsigmond király is követte, akinek kiváltságleveléből annyit már tudunk, hogy ő a bécsi halkereskedőknek *Zalamegyéig* megengedte az utazást és a szabad vásárlást.²⁾ Tehát *Zsigmond idejében a bécsi halkereskedők már a balatoni halpiaczatokat is meglátogathatták.* V. László király 1453-ban szintén kiváltságlevelet adott a bécsi halkereskedőknek.³⁾ E kiváltságlevél szövegét már ismerjük. Albert osztrák hercegnek 1463. január 2-ki átírásából.⁴⁾ E szerint László király a bécsi halkereskedőknek, akik most a *halász-czéh* tagjai,⁵⁾ valamint azoknak, kik a jövőben tagjai lesznek, megengedi, hogy *szabadon járjanak Magyarországra s hogy a Bécs részére szárazon és vizen szállított hal után vámot ne fizessenek s a szállított halból vám fejében semmit sem kötelesek adni!* Mivel a magyar halászok és halkereskedők ugyanekkor hasonló kiváltságokkal nem rendelkeztek, világos, hogy a bécsiekkel többé nem versenyezhettek; világos, hogy a külföldiek nagyobb kiváltságokat élveztek nálunk, mint saját becsületes halászaink és halkereskedőink. Szinte szerencse ily körülmények között, hogy harminczadosaink és vámszedőink nem sokat adtak ama kiváltságokra s a bécsieket — rendesen — úgy megvámolták, mint a többi közönséges kereskedőt, azt hozván fel okul, hogy a vámmentesség csak Ausztriára szól.

Ha a bécsi halkereskedők Magyarországra is eljöttek kiváltságok szerzésére, gondolhatjuk, hogy Mátyás királyt is fölkeresték hasonló czélból. 1487-ben nem is kellett messze menniök, mert hisz a nagy király ott lakott közöttük. Hogy ő is adott nekik kiváltságot, már könnyebben érthető, mivel Ausztria, s így Bécs is, akkor Magyarországhoz tartozott.⁶⁾ 1494-ben már I. Miksa császártól kapnak a bécsiek hasonló kiváltságot. Ezt 1522. április 28-án I. Ferdinánd is megerősíti, sőt 1531. márczius 24-én új kiváltságlevelet állít ki részükre; de ebben szó sincs a harminczadmentességről, a király csupán az Ausztriában élvezett vámmentességet erősíti meg.⁷⁾ 1544-ben a bécsi halkereskedők azzal a

1) A későbbi kiváltság-levelekben kelte van idézve: 1347 quinto decimo Calendas Jaly.

2) Zsigmond kiváltság-levele 1394. Calendas mensis Juny. kelte idézve a későbbi kiváltság-levelekben.

3) Viennae die Veneris ante festum Margarethae.

4) K. p. I. Österreich, 17735 Fasc. W. F. 41.

5) Később a bécsi halkereskedők kiváltak a halász-czéhből s külön czéhet alkottak.

6) Mátyás kiváltság-levelének kelte: Viennae, die Mercurii ante festum Catharinae.

7) K. p. I. Hungarica 14536. fasc.

panaszszal álltak elő, hogy Ausztriában és Magyarországon „aufslág“-ot és vámot szednek tőlük és kiváltságaikat semmibe sem veszik. A király e panaszokra azt felelte nekik, hogy ez azért történt, mivel ő kiváltságaikat ez időtájt felfüggesztette; *ezentul* azonban ismét mentesek lesznek minden tehertől.¹⁾ 1565. február 7-én Miksa is megerősíti őket eme kiváltságukban.²⁾ A magyar harminczadosok azonban nem sokat adhattak a kiváltságokra, mivel a halkereskedők folyton panaszkodnak ellenök. Így 1565-ben is azzal álltak elő, hogy a stomfai harminczados nem bocsátja őket tovább, míg a harminczadot le nem teszik.³⁾ Mivel a panaszok nem szüntek meg, *vége* 1569-ben a magyar kamarát is megkérdezték a dolog felől. A magyar kamara 1569. szept. 14-én magyarán kimondta véleményét. „*Eloolván — írja — a bécsi halászoknak elönnk terjesztett kiváltságait a halhivitel dolgában, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy e kiváltságok Magyarországon nem illetik meg őket; annál kevésbé, mivel e kiváltságokat nem a magyar kancellária állította ki. Különb is törvény, hogy aki kereskedik, harminczadot fizet, már pedig ez világosan kereskedés*“.⁴⁾

Mivel a bécsi halkereskedők a pozsonyi főharminczados ellen is kikeltek, Mikulits Máté uram is hozzászólt a dologhoz. Átolvastam — írja 1569. július 16-án — a bécsi halászok és halkereskedők kiváltságait, láttam, hogy Ausztriában minden vám és adó alól felmenték őket, de semmit sem találtam bennök, amiből Magyarországon harminczadmentességre lehetne következtetni. Világos, hogy kiváltságaik csak az ausztriai vámokra, de nem a magyar harminczadra szólnak. Töméredek halat („magnum numerum piscium“) összevesznek itt, s ugyancsak baj lenne, ha mit sem fizetnének. Én elődeimtől és Prandorfer Tamástól tudom, hogy mindég megvették rajtok a harminczadot. *Én most, hivataloskodásom kezdetén, nem türom e visszaélést.* Jó is lenne, ha minden fizetés nélkül vinnék a sok vizát, tokot és efélet Bécsbe! Elődeim alatt egy hordó kisebb hal után 25 magyar dénárt vettek rajtok; a nagyobb halak után érték szerint fizettek! (Minden forint után 5 dénárt).⁵⁾

¹⁾ K. p. l. Österr. Denkbuch 50. kötet, 509. l. „An die gemainen Vischkheuß der Vischer Zech alhie zu Wien“ (Passbrief)

²⁾ K. p. l. Hungarica 14536. fasc.

³⁾ Ugyanott.

⁴⁾ „Visum est humillime, eam exemptionem illis in regno hoc non suffragari, cum neque litterae exemptionis sint ex Cancellaria Hungarica loco emanationis debito emanatae“!

⁵⁾ K. p. l. Hungarica: „praefatum contubernium piscatorum Viennensium vigore dictorum privilegiorum de universis piscibus quocunque ex Hungaria Viennam evexerint, ab omni telonii aut alicuius tributii exactione in Archiducatu Austriae liberos et immunes esse debere, nullam tamen exemptionem vel aliquam immunitatem, quam in regno Hungariae habere possent, in dictis privilegiis inveniri“!

A stornfai harminczados ugyanekkor szintén kijelenti, hogy a bécsi halászkodnak és halkereskedőknek mindég kellett harminczadot fizetniök. Most éjjelenként szoktak a határon átszökni. Ha megállítom őket, büszkén hivatkoznak kiváltságaikra. A pozsonyi főharminczados azonban meghagyta nekem, hogy csak azért is vegyem meg rajtuk a harminczadot, s ha fizetni vonakodnak, vessem őket börtönre. Egyet a minap megcsiptem *Morhegy* (Marchegg) mellett; mivel fizetni nem akart, a halat a székérrel együtt lefoglaltam és eladtam.¹⁾

Nem tudjuk minő hatással voltak eme jelentések az udvari kamarára, de annyi bizonyos, hogy Miksa 1570. május 19-én az összes udvari kereskedők kiváltságait eltörölte, s arra kötelezte őket, hogy Magyarországon épp úgy fizessék a vámokat és harminczadokat, mint a többi kereskedők. A magyar kamarának meg meghagyta, hogy az udvari kereskedőktől szedett harminczadokról külön rovatot vezettessen.²⁾

Mivel az udvari kereskedők között sok halkereskedő is volt³⁾, a fentebbi rendelet ezeket is sújtotta volna, ha az udvari kamara szabad útlevelek adományozásával nem segít rajtuk. S mivel ilyen útlevelet nem volt nehéz szerezni, a kiváltságeltörő rendeletnek nem igen lehetett fogantatja.

Dicomana Vincze udvari halkereskedő 1575-ben maga írja, hogy *évek óta* olesón szállítja a vizát, tokot, kecségét és söröget Károly főherczeg részére *Grazba*. Most hallja, — úgymond — hogy az udvar Regensburgba készül; az udvartartás részére kizárólag élő vizákat, tokokat, és kecségeket fog Gutáról szállítani. Csak a szokásos vám- és harminczadmentességet kéri Gutától Regensburgig, nehogy föltartóztassák őt valahol; a nemes halak ugyanis hamar romlanak és döglenek.⁴⁾

Dicomana és a többi halkereskedők példája is csak azt bizonyítja, hogy az udvar igen sok halat fogyasztott, s hogy az a sok hal, mit a komáromi várbirtok udvarbirája szállított, távolról sem volt elegendő. Pédig hát Komáromból is mázsaszámra vitték az udvar részére a vizát. Így épp 1575. július havában Miksa egyszerre 10 élő vizát, 300 kecségét, s tokot meg söröget (a mennyit lehet) rendelt Komáromból Bécsbe. Az udvarbiró nagyon költségesnek találta az élőviza-szállítást, „Villeicht — írja válaszában — der Ursach, weil vil Fürsten und Herrn wenig lebendige Häusen gesehen“⁵⁾

1) K. p. l. Hungarica 14536. fasc.

2) K. p. l. Hung. 14358. fasc. „exactionem ipsorum sub specialem titulum seu rubricam redigant, quo ita sciri possit, quantam summam per spacium anni conficiant“.

3) 1575-ben csupán Wels-ben és Waidthausen-ben 27 udvari halászmester élt!

4) K. p. l. 14367. fasc. Dicomana Vincze levele Károly főherczeghez.

5) K. p. l. Hungr. 1575. okt. 1. Komárom, Hans Hirsch jelentése.

Miksának az udvari kereskedők kiváltságait megszüntető rendelete hamar feledésbe ment. A halkereskedők és halászok meg gondoskodtak róla, hogy speczialis kiváltságaikat újra megerősítsék. Rudolf 1578. junus 10-én, Mátyás pedig 1610. szept. 3-án adja ki a halkereskedők kérte kiváltságlevelét.¹⁾ Ez a sok kiváltság fölötté elbizakodottá tette a bécsi halászokat és halkereskedőket. Bár Ausztriában a Vischordnung egyenesen eltiltá az elővásárlást és a hal összevásárlását, Magyar országban Mátyás idején már az *elővételi jogot* is követelték. Az udvari kamarához intézett egyik leirat (1614. decz.) azt mondja, hogy a halkereskedőknek (t. i. a bécsieknek) a vám- és harminczadmentességet nem az ő gyarapításukra adták, hanem egyedül azért, hogy Bécsben elegendő jó hal legyen. A kiváltságokat továbbra is fönt kell tartani, de az elővételi jogot teljesen be kell tiltani.²⁾ 1615. jun. 16-án a halkereskedők ő felségénél újra kísérletet tettek, hogy a vám- és harminczadmentesség mellett az elővételi jogot is megkapják. A kísérlet ezúttal sem sikerült. Ugyanez év tavaszán történt, hogy az óváriak ama kiváltságuk alapján, hogy az idegeneket (advenas), kik halat és bort vásárolnak, a városon túl nem kötelesek bocsátani,³⁾ a bécsi halkereskedőket megállították, s az Óváron túl vásárolt halakat elvették tőlük. A bécsiek régi szokásuk szerint újra előhozották régi kiváltságaikkal, s azt hangoztatták, hogy Róbert Károly, Nagy Lajos és Zsigmond megengedte nekik, miszerint Zaláig mehetnek a halfogásokhoz, s kényük-kedvük szerint vásárolhatnak. A király természetesen nekik adott igazat; 1615. április 3-án keményen meghagyta az óvári kapitánynak, hogy ilyen sérelmeket a bécsi halkereskedőkön ne tűrjön meg.⁴⁾

II. Ferdinánd idejéből keveset tudunk a bécsi halkereskedőkről. A háborus idők miatt a halkereskedés valószínűleg csak igen kis mértékben folyhatott; de azért 1623. február 2-án Ferdinánd is megerősítette a régi kiváltságokat.⁵⁾

A harminczéves háboru után, mikor ismét békés napok következtek, újra előtérbe lép a bécsi halkereskedők kiváltságainak kérdése. Ezúttal azonban nem foly le oly simán mint eddig, mivel a magyar kormányzések is beleszóltak az ügybe, sőt a magyar országgyűlésen is vita tárgyává lett.

A bécsi halkereskedők ezéhe 1651-ben járult III. Ferdinánd elé, s

¹⁾ K. p. l. 14536. fasc.

²⁾ Ugyanott 1614. decz. Ad cameram aulicam.

³⁾ K. p. l. 1615. „quod advenae ultra dictum oppidum pro piscibus et vinis emendis nequaquam descendere debeant“.

⁴⁾ Ugyanott.

⁵⁾ K. p. l. 14536. fasc.

arra kérte őt, erősítené meg régi kiváltságaikat. Ezek a kiváltságok, miket egyenkint bemutattak, akkor már oly szép számmal voltak, hogy nagy terjedelmük miatt alig volt lehetséges egyetlen új kiváltságlevélbe foglalni („*quas quidem ob prolixitatem et pluralitatem eorundem de verbo ad verbum praesentibus litteris nostris inserere supervacaneum censuimus*“). A király tehát az új kiváltságlevélben a régieket csak keltük szerint sorolja fel. Kezdi Róbert Károlynak 1328-i kiváltságlevelével, aztán időrendben Lajos királynak 1347-i, Zsigmond 1394-i (Calendas mensis Junii), László 1453-i (Viennae die Veneris ante festum Morgarethae), Albert herczeg 1463-i, Mátyás király 1487-i (Viennae die Mercurii ante festum Catharinae) kiváltságlevelét sorolja fel. Majd áttér a Habsburgok adta privilegiumokra. Végül kijelenti, hogy Magyarországon *senkinek* sem szabad a bécsi halkereskedőket föltartani, akár besózott, akár friss halat visznek. A kiváltságlevél 1651. december 20-án kelt, s hogy az egész kizárólag Magyarországra vonatkozik, az aláírók neveiből is látszik, mert azok egytől-egyig magyarok voltak. (Szelepcsényi kancellár, Lippay György, Püsky János, Kisdy Benedek, Zongor Zsigmond, Pálffy Pál nádor, Zrinyi Miklós bán.²⁾)

Ezt az újabb kiváltságlevelet 1652-ben az érdekelt megyék gyűlésein ünnepélyesen kihirdették. A kihirdetésnek azonban korántsem lett meg a kívánt eredménye. A magyar kamara tanácsosai ugyanis törvénytelennek tartották a kiváltságlevelet, s valószínűleg az ő tudtokkal a harminczadosok meg-megállították a bécsieket, s míg nem fizettek, nem bocsátották odább.

A magyar kamara élén ez időben *Zombori Lippay Gáspár* állott. Hü szolgálja volt az udvari kamarának, s Magyarországra nem adhattak ki oly káros rendeletet, melyet ő nem igyekezett volna végrehajtani. A magyar kamara elnökei között alig volt még egy, aki a magyar kereskedelemnek annyi kárt okozott, mint Lippay Gáspár. Első sorban neki

¹⁾ Nos Ferdinandus Tertius etc. memoriae commondamus, tenore praesentium significantes quibus expedit universis Quod pro parte et in persona fidelium nostrorum tribuni plebis seu magistri Czehae sive Conthubernii, singulorum mercatorum piscium Viennensium, exhibitae sunt nobis et praesentatae certae quaedam comp-lures in pergameno patenter confectae literae, Sacratissimorum olim principum ac Dominorum, Caroli quidem anno adhuc Domini millesimo trecentesimo vigesimo octavo, sub dato alto Castro, feria sexta proxima ante festum sancti Joannis Baptistae, Ludovici millesimo trecentesimo quadragesimo septimo, quinto decimo Calendas Julij, Sigismundi, millesimo trecentesimo nonagesimo quarto, Calendas mensis Junii etc. A háríraton e sorok vannak: Anno 1652. feria tertia post festum Nativitatis Beatissimae semper Virginis Mariae in Generali Congregatione Universitatis Comitatus Mosonien. in oppido Óvár celebrata privilegiales solemniter publicare per me Georgium Méhes de Nyék notarium.

köszönhetni a magyar marhakereskedés monopóliummá tevését, s ezzel a magyar marhakereskedő osztálynak koldusbotra juttatását.¹⁾ Hiába küzdött ellene a kamarai elnökségben előde, s most az ország nádora, *Pálffy Pál*, hiába emelte fel szavát a magyar érdekekért, az történt, amit az udvari kamara akart, s amit Lippay Gáspár helyesnek talált.

Ez a Lippay, akit az olasz apaldatorok is megvesztegettek, s a ki után jelentékeny hiány is maradt a kamarában,²⁾ magyar létére nem a magyar halászhalka érdekeit védte, hanem a bécsi halkereskedők érdekében szállt síkra. S bár *e káros törekvésében a magyar kamara tanácsosai közül egy sem követte*, ő maga mindent megtett, hogy a magyar törvény sárbatiprásával a bécsi halászhalka és halkereskedők kívánságai teljesüljenek.

Lippay mit sem törődve azzal, hogy a magyar kamara tanácsosai ellenkező véleményen vannak, III. Ferdinánd és az udvari kamara kívánságára, 1652. márcz. 26-án *saját neve alatt* az összes harminczadosokhoz rendeletet bocsátott, meghagyván nekik, hogy a *bécsi halkereskedő czéh tagjait, akár halászhalka, akár halkereskedők legyenek, ha igazolni tudják, hogy a czéh tagjai, ne merjék harminczaddal vagy vámmal sújtani*.³⁾

Ami derék harminszadosaink — úgy látszik — jobban ismerték és alkalmazták a magyar törvényt, mint fejük: Lippay. A bécsi halászhalka panaszleveleiből látjuk, hogy sok helyen semmibe sem vették Lippay rendeletét, s a bécsieket úgy megharminczadolták, mint a hazai kereskedőket. Dicséret illeti e derék harminczadosokat, mivel állásukat tették kockára; mert ha egy-egy bécsi halászhalka vagy halkereskedőt megállítottak, Bécsből azonnal fenyegető levelet kaptak. Így 1654. nyarán a komáromi harminczados Wenighoffer Mátyás udvari halászhalka megharminczadolta. Már augusztus 3-án szigorú rendeletet kapott Bécsből, hogy a harminczadot a halászhalka azonnal adja vissza, s az udvari halkereskedőket, ha Magyarországon halat vásárolnak, se ő, se más ne merészelje megharminczadolni.⁴⁾ Ugyan ez évben hasonló eset miatt az óvári főharminczadost is megdorgálták.

Ezek a dorgáló és fenyegető rendeletek alig használtak. A bécsi halkereskedők czéhe tehát újra a királyhoz fordult. Több mint háromszáz éve már — írják panaszlevelükben — hogy békésen és nyugodtan éltek kiváltságaikkal („iam ultra trecentos annos pacifice et quiete

1) Az erre vonatkozó irathalmaz 1650—2-ből, Lippay leveleivel együtt a K. p. l.-ban van.

2) A hiányokat rokona Lippay György esztergomi érsek fizette meg.

3) K. p. l. Hungarica, 14536. fasc.

4) K. p. l. Hungarica, 14533. fasc.

semper utentes“) Ám a magyar kamara biztatására most harminczaddal nyomorítják őket! Arra kéri ő felségét, hogy kiváltságait egész Magyarországon újra hirdettesse ki.¹⁾

III. Ferdinánd meghallgatta kérésüket, s 1654. aug. 31-én újabb rendeletet bocsátott ki a bécsi halkezeskedők védelmére. Jellemző e királyi rendeletre, hogy *nem a régi kiváltságokra támaszkodik, hanem egyesegyedül Lippay kamarái elnök törvénytelen rendeletére!* Ferdinand meghagyja az összes harminczadosoknak, hogy a kik a bécsi halkezeskedő-czéhnek három pecséttel és aláírással ellátott bizonyítványával mennek Magyarországra, azok sem vámot, sem harminczadot nem fizetnek.²⁾

Hogy e rendeletnek hatása is legyen, III. Ferdinánd („unter ihrer Kais. Maistet aigner Signatur“) a magyar kancellária útján bocsátotta azt a magyar kamarához, s ennek révén a harminczadosokhoz.

Mivel időközben Lippay is meghalt, s mivel a magyar kamara tanácsosai a leghatározottabban elleneztek a bécsi halkezeskedő-czéh kiváltságait, a királyi rendeletnek érvényt most sem szereztek. 1655. okt. 28-én Ferdinánd már újra rendeletet bocsátott az udvari kamarához, s kijelenté, hogy a bécsi halkezeskedő-czéh, mely Bécs városát és az udvart hallal látja el, meg fogja védeni ősrégi kiváltságaikban, s nem engedi, hogy Magyarországon a czéh tagjain vámokat és harminczadot vegyenek.³⁾ Ez ígéretét 1655. november 15-én teljesítette, kiadván egy dorgáló rendeletet a magyar kamara részére.⁴⁾ Újra és újra panaszkodnak a bécsi halkezeskedők, — írja a király — hogy Magyarországnak régi, szent királyaitól nyert kiváltságaik ellenére folyton háborgatják. Pedig ők a vám és a harminczad fizetésétől mentesek. E mentességet már Lippay Gáspár elnöksége idején kihirdettük, sőt patens alakjában minden harminczadosnak megküldöttük. S mégis, főleg az óvári főharminczad hivatal területén, nem csak harminczadot vesznek rajtok, de halaikat is lefoglalják. Ez állapot tovább nem tűrhető. A bécsi halkezeskedőket meg kell védeni kiváltságaikban!

E dorgáló rendelet a magyar kamarát korántsem félemlítette meg. Mivel időközben a magyar országgyűlésen is szóba került a bécsi halászok kiváltsága, a magyar kamara a törvényekre támaszkodván, 1656. okt. 18-án ő felségéhez intézett föliratában kimutatta, hogy a bécsi halkezeskedő-czéh kiváltságait Magyarországon érvényesnek nem tekinteti. A minapi országgyűlésen ugyanis a rendek kimondották, hogy a

¹⁾ K. p. I. Hungarica, 14536. fasc.

²⁾ Ugyanitt.

³⁾ Ugyanitt.

⁴⁾ Kaiserliche Anmahnungsbevelch an die Hungr. Kammer.

bécsi halászsoknak és halkereskedőknek, ha a halat nem az udvar számára szállítják, a vámokat és a harminczadot meg kell fizetniök. Az országgyűlés eme határozatát ő felsége is szentesítette. Az megköztudomású dolog, hogy a bécsi halkereskedők *évenként sok ezer forint árú halat visznek ki*, de nem az udvar számára, hanem a bécsi piacon jó haszonnal eladják. *A magyar kamara semmi szín alatt sem ajánlhatja, hogy a magyar alattvalók nagy kárára a szentesített törvényt a bécsiek érdekében megszegjék.* A ki kereskedik, az fizessen. Különb is természetellenes állapot, hogy a bécsieknek több joguk és kiváltságuk legyen Magyarországon, mint a született magyaroknak. Az ellen, hogy az udvar számára bizonyos mennyiségű halat harminczadmentesen szállítsanak, senkinek nincs kifogása; de a szállítást ne bízzák a bécsi halászcéhhre; elvégzik azt a magyar halászok is.¹⁾

Mondanunk sem kell, hogy a magyar kamarának a hazai törvényeken alapuló véleményét sem ő felsége, sem az udvari kamara nem méltatta figyelemre. 1661. október 23-án I. Lipót (egy csomó magyar zászlósúr és főpap aláírásával) megújította és megerősítette a bécsi halkereskedő-céhh kiváltságait Magyarországon.²⁾

A kiváltságlevelet tehát újra kiállították ugyan, de most sem volt, aki végrehajtsa. A magyar kamara híven kitartott előbbi álláspontja mellett, s a tőle függő harminczadosokra sem eshetett panasz, hogy a bécsieket kényük-kedvük szerint szabadon bocsátják árúikkal. 1663. február 11-én a magyar kamara ismét erőlyesen tiltakozott a bécsi halkereskedők kiváltságai ellen. Ismét és ismét kifejtettük már nézetünket — írja a kamara — többször kimutattuk, hogy ama kiváltságok törvénytelenek is, meg nagy mértékben igazságtalanok is! *Saját véreink fizetnek saját hazájukban saját árúik után, s a nyereszkező idegeneket fölmentik minden fizetés alól a rájuk nézve idegen országban, a magyar földön.* Közöséges nyereség után vágyó kereskedők a bécsiek és semmi kiváltság, semmi mentesség nem illeti meg őket Magyarországon. Az ő kiváltságaik Magyarországra fölötte károsak, amellet törvénytelenek és igazságtalanok!³⁾

Igy állván a dolog, a bécsieket hasztalanul halmozták el kiváltságokkal, hiába adták ki érdekükben egyik rendeletet a másik után, a magyar kamara harminczadosaival megvétette rajtok az adókat. Ezért

1) K. p. l. Österr. 17735. fasc. „in quantum — írja a kamara — immediati quaestus gratia et in ampliosi quidem copia multorum millium florenorum per annum educere et in foro Viennensi cum lucro maiori et utilitate propria vendere consueverunt“ etc.

2) Ugyanott.

3) Ugyanott.

a bécsi halkereskedő-czéh mesterei 1675. július havában személyesen, előszóval adták elő panaszukat. Magyarországon — mondták a jó bécsiek — semmibe sem vesszük kiváltságaikat és sehol sem utazhatnak biztosan. A határnál („an der hungrischen Strassen“) minden kocsitól halat vagy pénzt követelnek rajtuk, s míg nem fizetnek, nem bocsátják tovább.¹⁾

E panaszok vétele után a magyar kamara újabb dorgáló intőlevelet, a bécsi halkereskedők meg újabb kiváltságot kaptak.²⁾ Hogy mindkettőnek mily jelentéktelen hatása volt, láthatjuk a magyar kamara 1676. decz. 22-én kelt válaszából. Határozottan és újra kijelenti, hogy mindenben ragaszkodik előbbi fölterjesztéseihez! *Cum — írja — inter cuncta, in contrarium allegata tamque fuse deducta argumenta et documenta, nullum tanti ponderis esse dignoscatur, ut ab dicta cotum data informatione camerali renedere debeamus!* A bécsi halász-czéh kiváltságait — úgymond — az *usus* nem bizonyítja, azokkal nem éltek folyton, s így érvényüket veszítették. Különben is azóta a kereskedelemre határozott törvényeink vannak, melyek mindenkire nézve kötelezők. Furcsa dolog lenne, ha e törvényeink alól egyedül a bécsieket vennék ki. A magyar kamara végül fölötte éles és kemény szavakkal ostorolja az udvari kamara elfogultságát és törvénytelen eljárását.³⁾

Ha a magyar kamara későbbi fölterjesztését végig olvassuk, arra a furcsa eredményre jutunk, hogy az udvari kamara szóra sem méltatta a magyar fölterjesztéseket, sőt ami még több, a királynak szóló feliratokat nem is hozta ő felsége tudomására! Világosan láthatjuk ezt a magyar kamarának 1678. június 21-én kelt és az udvari kamarához intézett feliratából. Ő felsége — írja a pozsonyi kamara — *újra megerősítette a bécsi halkereskedő-czéh mestereit kiváltságaikban!* Reméltük, hogy az udvari kamarához küldött komoly és jól meggondolt információinkat kellő figyelemre méltatják. *Megütődve látjuk, a két császári végzésben még csak említés sem tételik róluk.* Pegig a bécsi halkereskedő-czéhnek adott kiváltság határozott visszaélés! Az országos rendek az eféle elavult kiváltságokat egy akarattal érvényteleneknek nyilvánították. Különben is a bécsi halkereskedők az usust nem tudták kimutatni. Mutassák be Robert Károly privilegiumát, hogy alaposan megvizsgáljuk; mert ha mostani kiváltságaik nincsenek benne, a későbbiek mit sem érnek, mert hiányzik belőlük az alap. A magyar kamara végül a leg-

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ Ugyanott.

határozottabban követeli, hogy ez ügyről adott véleményét adják elő ő felségének.¹⁾

Nem tudjuk, vajjon az udvari kamara teljesítette-e a pozsonyi kamara követelését? De ha az ügyet nem is terjeszté ő felsége elé, a magyar kamara erélyes föllépésének még is volt annyi eredménye, hogy a bécsi halkereskedők ügyét ezentúl szabadjára engedték. Különbösen lehetséges az is, hogy a háborus idők szorították le a kérdést. A mikor a török kiűzése után a béke ismét helyreállt, a bécsi udvari halkereskedők újra előállottak kiváltságaikkal. De ez alkalommal már nem az egész czéh, hanem csak egyes mesterek kaptak kiváltságleveleket. Már I. József is adott ki ilyet a Rákóczy harcok idején; 1713. július 3-án meg III. Károly adott kiváltságlevelet *Lukam József* császári udvari halászmester részére. Új dolog e kiváltságlevélben az, hogy a nevezett halásznak *elővásárlási jogot biztosít mindenütt a közönséges és a nemes halakra, a rákokra és a teknősbékákra.*²⁾

Az utóbbi kiváltságlevél azonban nem volt hosszú életű! 1714-ben — mint tudjuk — már folytak a tanácskozások az összes nemű kiváltságok megszüntetésére!³⁾

A bécsi halkereskedőknek és halászoknak évszázadokon át osztogatott kiváltságokat nem szabad kicsinyelnünk. Egyrészt tisztán látjuk belőlük az udvari kamara gazdasági politikáját Magyarországgal szemben; másrészt meg épp a magyar kamara küzdelméből meggyőződhetünk, hogy halászatunk és halkereskedésünk a letűnt századokban még mindig jelentékeny volt, noha kivitel dolgában úgyszólván csak a Csallóköz jöhetett számításba. Ha a magyar kamara csupán a bécsi halász-czéh kiváltságaiban évenként ezrekre menő kárt hangoztat, akkor, figyelembe vévén a harminczad csekélységét, bizton következtethetünk halkivitelünk jelentőségére. Ezt bizonyítják a XVIII. századból ránk maradt adatok is; mert hisz még 1743-ban is, midőn a vizák már nagyon ritkultak, Ausztriába 64,729 frt, Morvába 2886 frt, Lengyelországba 2082 frt árú folyóvízi halat vittek ki.⁴⁾

1) Károly király kiváltságleveleire ezt jegyzi meg a magyar kamara: „neque id praetermittendum, primaeva ipsorum privilegia sub Carol^o rege olim Hungariae emanata. Dictum condam regem triplici sigillo usum fuisse, ex iidem autem sigillis nonnisi unum certis signis in certo eatenus emanato articulo specificè descriptis insignitum pro valido reputari, reliqua autem privilegia et instrumenta aliis duobus sigillis expedita pariter pro invalidis et cassatis habere“.

2) K. p. l. Hoffinanz, 14004. fasc. 1713. juli 3.

3) K. p. l. Hoffinanz 1714. 14011. fasc.

4) K. p. l. Hungarica, 1743. Kimutatás az általános áruforgalomról.

ADATOK.

POZSONYI VAGYONOS ÖZVEGYASSZONY HAGYATEKÁRÓL 1506.
ÉVI APRILIS 1—3. KÖZÖTT FELVETT JEGYZŐKÖNYV.¹⁾

Im namen (des) Herrn Amenn (.) Als man zelt von Crist gebuerd
fuffzehnhundrist vnd Im Sextn Jare, an Mitichnn vor dem vasten
Sontag domine (ne longe),²⁾ habenn die Ersamen vnd namhaft Herrnn
Her Caspar *Leopold* ainer (des) Rats vnnd Georg *Stockhinger* als von
Rats wegen, der gelassnen Waysenn, So frau Anna wieland Thaman
Zellerpechenn hat verlassenn, habenn In mein als Notari(i) vnd stat-
schreiber ze prespurgh, vnd der nach geschribnen Stat genantn³⁾
Steffann *Haymers* vnnd Peter *Vaschangs* gegenwurtigkhait, als Zeugen
dar zue mit vleiss gebetten Auch entgegen seinn gewest Her Thaman
Schwer ainer (des) Rats der Stat *Offenn*, vnd Maister Hansenn *Ruebmer*
peck ze *Offen* an stat der nagstgesipptn Erbenn vnd Kinder, da man
disen nach geschribenn *Inventarj* ausgericht vnd schrewben habenn
lassenn.

(I.)

Item In der *Stubin khamer* ain Manspfaidt⁴⁾ mit ain silbrein
Lewmel — Item ain prawnne Hasuckhn mit fuxwemblenn⁵⁾ vntter
zogenn — Item ain prawnne schamlottene⁶⁾ Schawbin mit fuxwemblenn
vntter zogenn — Item ain Hasuckhenn mit fuxkleenn vntter zogen vnd
zeuoran mit wamben — Item ain Rottn Frawenn Rock schamblot mit
par gesperrnn vbergold mit aichaemen pemblen vntter fuettert — Item

¹⁾ A polgárnő neve *Zeller Anna*, ő *Zeller Tamás* pék özvegye volt. A házaspár ingatlanai a pozsonyi Tjkv tanúsága szerint egy, a belváros második részében, *Egyed* gyógyszerész háza mellett fekvő házból (a hagyatékfelvétel színhelye), egy a 102. számú szállóTjkv 5. oldalán elsőnek feljegyzett szállóból, valamint két, e leltárban is említett Vödricz patak menti malomból állott. Az egyik malmot és a szállót, ugyancsak a Tjkv adatai alapján, Zeller Tamás 1496-ban, a másik malmot („genant die *Hachmul*“, magasmalom, valószínűen a mól. sup.) 1500-ban, a házat pedig 1498-ban szerezte meg. A háznak egyharmadrésze a nőt illette, a többi ingatlanokra nézve pedig birtokközösség volt feljegyezve. Lásd Tjkv. H. CLXV. 4., Weydritz Mul 1. és Sz. CII. 5. 1.

²⁾ 1506. április 1.

³⁾ Külső tanács tagjai. V. ö. *Király*. Pozsony város joga a középkorban. Budapest 1894. 88. lapon.

⁴⁾ Férfiing.

⁵⁾ Rókaalja-prém.

⁶⁾ Teveszörből szőtt kelme. V. ö. *Lexer*. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. 5. kiad. Leipzig 1897. 210. lap.

ain Kunigwemblenne Kurssenn¹⁾ mit ainem silbrein Knoppff mit sawmischn vberzogenn — Item ain schwartzn Doppelharser mit ain silbrein par gesperr vergolt — Item ain Schwarzer gklockhnn mantl von pernischen tuech²⁾ mit ain grossenn silbrein gesperr vergoldt (408. lap).

Item ain prust phaidtl mit ainem guldein Lewmblenn — Item mer ain prustpfaittl mit ainem guldein Lewmblenn — Item ain prustphaidtl mit ainem silbreynn Lewmblein — Item mer ain schlechtz prustphaidtl — Item ain agssel phaidtn mit guldein Lewmblein — Item zwae guldenne Lewmbl Item zwae alte — Item zwae *Offner tischtuether* mit plabm garnn gewaricht — Item ain Sewmbische Joppnn³⁾ mit X par silbraenn Knoppfenn — Item ain Rats stugkhl Daffnatn — Item ain Spital Register Anno Milesimo quingentesimo Secundo ausgang — Item mer ain ander Register — Item mer gestrickte schwartze Haubn — Item mer ain lidreinn sack dar Innenn sollenn ettlich schuld brueff ligenn vnd IX par Joppn gsperr vnd zwo pettn (helyesen: *Ketten*) mit klainenn Karallenn auch klain Helbling Dar Inn verpetschafft — Item ain prawnns alts pewrtln mit ainer silbrein stettenn mit klain funnf spangenn an ain hagkenn — Item ain Rots par Handtschuech aufgehefft, des Obbemeln guet stet In ainer klaynn Kystenn vor dem pedt — Item Sybenn stuckh schlayr vnd ain vmbpinttl — Item vnd ain Schlayr ze phandt des soll der Jacob *Schneiderin* sein (409. lap).

Dar nebm In ainer grossenn truchenn bey den haubtenn — Item ain halbs stuck weisparchanndt zw pedt ziechenn⁴⁾ — Item drey klain prustphaittn — Item zwo vntterphaidtn vnd ain agssel phaidt — Item drey Handtuech — Item ain prawnn *Jannekho rock* Obm mit Harmblenn⁵⁾ verprembt — Item ain Gruenn *Janneko rock* Obm vnttn mit Haermblen verprembt verprembt — Item ain altenn Rottn schamblottn rock mit denn Ermblen verprambt — Item ain Khunig Ruckhenn kurssenn — Item ain schlechte agsell phaidtn — Item drey par Reistenne Leilachenn vnd ain Welhisch par — Item ain alter schwartz gefuertterter Rock.

Item auff der gerechttn Seytt ain laere Kistenn Item an ainer stangenn fumff weis gelidertt polster ziech — Item Zwenn Zynenn stanttern⁶⁾ — Item ain *Raes pettl* dar Inn Zwae pedt vnd tuchnat vnd ain lidrein polster — Item ain Seydnns Golter⁷⁾ Innenn weiss aussen gruenn — Item ain Wein Heber — Item an dem grossenn pett drey pedt vnd drey Hauptpolster III Khuss vnd ain Duchnat — Item drew armbrost zwo windtn zwenn Khecher vnd ain Handtpugssenn.

Item In der *kamer Obm dem Thor* — (410. lap).

Item Sechs schinpecher⁸⁾ mit vergolttenn Raeffenn vnd ain schaellel Innen vergoldt vnd ain geschlagenns pecherl vnd ain weiss silbreins Kopphl mit ainem Lid vnuergolt — Item Zweliff silbrein Loffl Obnn mit denn Ordtnn vnd Maendl vergolt vnd III der geleichen

1) Házinyúlalja-prém.

2) Veronai posztó.

3) bőrből készült kabát. „Säumisch“ (leder) lsd. Lexer. i. m. 209.

4) Cziha, ágynemű.

5) hermelin.

6) nagy kanna.

7) békelt ágytakaró. Lexis. i. m. 136.

8) diszbillikom. (schin = schön.)

Loffl vnuergolt — Item ain geschmeid an guerttl Ringkhenn sennckhel vnd spanngenn fumffundzwaintzig stuck vnd ain prawnn praittn parttn — Item ain Rotte guerttl mit sennckhel vnd guerdtt vnd sechs spangenn vbergolt sollenn sein ain phandt — Item ain silbreinns guerttl auff ainem guldein parttn mit puechstambenn vnd sechs spangel vergoldt — Item ain korallen paternuster¹⁾ mit ain silbrein crucifix vergoldt mit zambt fumffenn silbran vergulttn Knoppffen — Item drey perlez (?) parttn — Item ain klains liderenn truchl verspertt, die Obgeschribenne stuck In dem artikl beschribn seind In ainer Lad verspert vnd verpetschafft — Item drey guldein Ring, ainer soll ain phandt sein — Item XX vñgrisch groschenn.

Item In der *Kamer Obenn dem Thor* — Ain Raespedt vnd ain pedt mit ainer parichannder Ziechn, drey Hauptpolster zwae seydenne kuss vnd duchnat — Item mer In der *Stubn khamer* ain pedt Item ain duchnat ain haubtpolster vnd ain kuss (411. lap).

Item zwae messene peck²⁾ Item ain laere almar³⁾ — Item ain newenn hoppffenn Krueg — Item ain *Raczischnn goltter* mit pluemben — Item zwenn schmer Laeb alles In der bemeltn Kamer Innertier.

Item In dem *Gwelib* vor der selben Khamer — Item ain kindspett (-) stat, ain pett, ain duchnat, ain par leylach ain alter polster — Item ain plass pett an ain span pettl soll stenn zw phandtt — In der *Speiss kamer* — Item ain spann pettl gegen dem appotekher — Item ain pett ain haubtpolster — zwae Ruppheenne Leylach ain duchnat — Item ain schenneck tisch daran ein pethstat, ain pet dar Innenn vnnd Hauptpolster vnd ain par leylach Ruppffenn vnd ain duchnat die soll ze phandtt sein steen — Item ain Ruppheins par leylach vnd ain gultter ain peth, mer ain Ruppheins par leylachenn vnd noch ain peth.

Item In dem *Marstall* ain polster vnd zwen khotznn.

Item In dem *Hauskeller* ain dreyling vnd III halbe fuerder.

Item auff des Wolfgang *Hoffer* peckhn zuesagenn sollenn fumff drewling sein pey der altenn Statschrewberin dar In ist ain Rotter — Item bey Herrn Michel *Meigssner* III drewling hewrigs vnd ain drewling vierdigss.

Item In der *klaynn stubn* — Item vier new pindt kandl Item Sechs alt pindt kandl — (412. lap).

Item fumff halb kandl — Item drey halberin kannl — ain pindt-flaschenn vnd ain halbe flaschenn — Item fumff kandl — Item zwae seittl kaendl — Item zynnen schissel Ring — Item ain zynneins salez-fass — Item XIII zynnen schissel vnd ain zynn pladt — Item vier krennschussell — Item XI zynnenn scheybin In ainem fotrall — Item ain Thebich.

Item an dem selbm tag des auffgeschribes Inventarij hat maister Wolfgang *Hofer* vor denn bemeltn genanttn bechenndt, das er sider her seiner Hausfrawen abgangt enphangen hiet, vmb drey kueffl wein, vierzehen halbenn (13^{1/2}) guldenn, die er verraittn soll.

¹⁾ olvasó.

²⁾ sárgaréz-csésze (Becken).

³⁾ almárium.

Item Solhes alles abgeschriben habe, wie es Obmen Lewtt Inventirt vnd auffgeschribn Wardenn, ausgeschlossenn *Waetz*, *Mell*, Ross vnd *Wagenn*.

Item an beraittn gelt habenn die Gerhabenn¹⁾ gefunden III lb dn vnd anderhalb phenning, dauon habm sy gebm dem maister Wolfgang zwae phundt dn.

(II.)

Nachmals als man zelt Anno etc quingentesimo Sexto an phinstag vor palmarum²⁾ ist In mein als eines notarij der Stat prespurgh vnd nach geschribnn genanntn Steffann *Haymer* Peter *Vaschang* gegenwurt dar zue mit vleiss eruordertt habenn die vörbemeltn Gerhabenn (413. lap).

var vnde Hab Inuentieren vnd auffschrewn lassenn.

Item In der *Schennckstubin* hat man abgemessenn durich den Statmesser die Zeit geschwornn VII Mutt vnd ain Metzn, XXXII Metzn fur ain Mutt Zwraitn.³⁾

Item Eodem Anno et die prenomatis fuit In *Molendino superiori* Inuentatum — Item ain Mutt Waetz vngemallen In ainer poting Hantwaetz — Item drey alt lidrein polster Item III alt khotznn Item III poting.

Item In *Molendino inferiori* Eisdem Anno et die Inn . . . premissis — Item (hawnn) II Mutt Waetz den Wolfgang *Feck* schrattn hat lassenn wellenn — Item vier alt poting Item zwae schaid Syb vnd ain Sauber sib Item zwo Waetz Reitter Item zwelff pildinn (?) Item drej dreispitz vnd ain grosse Holcz sag.

Item Wolfgang *Perger* von *Perig* puerttig ein Mulknecht auff des Zellerpeckhenn zwo Mullen an der Wedritz gelegenn, Gelubt hat Herrn Casparnn *Leopold* vnd Georg *Peckhen* als Gerhabin trewlich In zwayenn Mullenn zudienn an stat der Kunder (igy).

Item Eodem die et Anno hat man angemessen Waitzn In der schenckstubb VII Mutt Waetz vnd X metznn, Dobey ist gewest Steffan *Haymer* vnd Peter *Vaschang* vnd der geschwornn statmesser.

(III.)

Anno domini etc. Sexto feria quarta ante palmarum⁴⁾ seind erfunden

(414. lap) wardenn zechenn grosse schwein vnd zechenn Saw — Item XII spennsaw⁵⁾ Item vier kchue Item drew kelbl — Item drey gesunde Ross vnd ain krumps — Item Zwenn gross wagenn, vnd ain klain dewchsel wagenn — Item Im *Hoff* ain Dreyling essich ist vmb ain vordrew spann wann gewest — Item vier zw prochenn hackhenn vnd drey gantz Hackhenn Im klain *Hoffgwelblein*, Item zwo lanng Wagen Kettenn — Item zwo

¹⁾ gyám. V. ö. Király. i. m. 105. kk.

²⁾ 1506. aprilis 2.

³⁾ valószínűen *gabona*. V. ö. az utána következő 4. kikezdést, a mely — úgy látszik — ezen kikezdésnek ismétlése.

⁴⁾ 1506. aprilis 2.

⁵⁾ malacz.

Wetkettenn Dapey ist gewesen *Gilig apothekher* vnd *Peter Vaschang* vnd *Anthoni forsprech*.

Item Eodem Anno et feria quarta premissis In dem *pratgwelb* hat man abgemessen, gepewtlitz Semelmel XXXI strich¹⁾ Denn selben tag In der kamer auff dem gang vndter seiner schlauff kamer ist gefunden warden XXV kaest vnd XXVII Hawnn, vnd zwenn Kramppn — Item XLVI strich polleins, Mer In der selbm kamer XIII strich schwartz Mell, Dabey ist gewesen *Peter Vaschang Anthoni vorsprech* vnd der geschwornn statmesser.

(IV.)

Item Eodem Anno etc. Sexto An frewtag vor palmarum²⁾ In der *hindernn kleubn kamer* hat man abgemessenn schwartz mell XI strich Mer In der *mell kamer* ain vnd fumftzig strich Dapey ist gewesen *Peter Vaschang Anthoni forsprech* vnd der stat abmesser (415. lap).

Item Eodem Anno etc. Sexto An frewtag vor dem palbm tag In der *kleubn kamer* hat man abgemessen schwartz Mell XI strich Mer In der Melkamer ain vnd fumftzig strich Dabey ist gewesen *Peter Vaschang Hanns* stat abmvsse.³⁾

Die Obgeschribenn Ding seind In mein als eines notarij vnd statschreubers der obbedachtu Zeugn vnnd genannn der massenn wie es alles obnen lautt Inuentirt vnd gefunden wardn, darumb ze pesser vrkhund, der sach hab Ich mich als ein Notarij mit meiner aygenn handgeschriff vndterschribnn Actum Annis et diebus quibus vts.

Eredetije a pozsonyvárosi legrégibb tanácsjegyzőkönyvhez hozzákötve, ezen codex 406. lapja után.

Másolta és jegyzetekkel ellátta: *Dr. Kováts Ferencz*.

A DOMBÓVÁRI URADALOM RENDTARTÁSA 1729-BEN.

(Első közlemény.)

Dombóvár, ha nem is a legnagyobb, de (kivált a budapest—pécsi vasút megépítése óta) kétségen kívül *legértékesebb uradalma* az Esterházy herczegek magyarországi hitbizományának. Kiterjedése Tolna, Somogy és Baranya vármegyék *huszonhét községének határában együtt több mint ötvennégyezer kataszteri hold*.

Mivelési ágak szerint ma az összesen 54,241 hold és 614 □-öl uradalmi területből:

44	„	„	1202	„	<i>kert,</i>
27,186	„	„	636	„	<i>szántóföld,</i>
4,917	„	„	1477	„	<i>rét,</i>
7,401	„	„	1309	„	<i>legelő,</i>
13,695	„	„	751	„	<i>erdő,</i>
2	„	„	339	„	<i>szőlő,</i>
8	„	„	1056	„	<i>nádas,</i>
984	„	„	244	„	<i>terméketlen.</i>

¹⁾ lisztmérték.

²⁾ 1506. aprilis 3.

³⁾ ezen kikezdés az előbbi kikezdés ismétlése.

Ezt a nagy területet, a szomszédos ozorai és kaposvári szép uradalmakkal együtt, jobbadán sivár pusztasággá változtatta volt a huzamos török uralom. Ujra telepítése és felvirágoztatása, a török kiűzése után, állandó gondját képezte már akkori birtokosának, Esterházy Pál nádornak. Amit ő e téren csaknem egy emberöltő serény munkájával alkotott, azt újabb pusztulásnak látta ugyan kitéve a dúló belháborúk alatt élte alkonyán; de úgy maga, mint hű munkatársa s meghatalmazott tanácsosa, Jeszenszky István, csüggedetlen munkálkodott az uradalom rendezése és újabb felvirágoztatása körül élte fogytáig.

Herczeg Esterházy Pál nádornak 1713-ban történt halála után fia és örököse József, tevékeny gazdasági felügyelőjével, Egry Lászlóval folytatta a biztaton megkezdett munkát. S jóformán Egry László inspektornak következetes és körültekintő munkálkodása s az ő tervszerű javaslatai nyomán fejlődött ki aztán és vert állandó gyökeret a dombóvári uradalomban az a rendtartás, a melyet József herczegnek 1721. június 7-én bekövetkezett halála után özvegye, Esterházy Mária-Octávia herczegné, a fiai gyámjává kinevezett Starhemberg G. és Erdődy György grófok által az alábbi „Utasítások”-ban kodifikáltatott és dombóvári tisztartójának miheztartás végett kiadott.

* * *

Instructio.

Generoso Domino Stephano Lissics Celsissimae Domus Eszterházyanae Domini Dombóvár Provisori, ad Gratosam Commissionem Excellentissimi ac Illustrissimi Domini Comitis Domini Georgii Erdődi de Monyorókerék etc., Tutoris et Curatoris extradata.

Punctum 1.

Mindeneknek fölötté legszükségesebb, hogy minden tiszt az isteni félelmet maga előtt hordozza és minden életét Isten akaratja szerint üdvösségre alkalmaztassa, hogy a maga hivataljának annyival alkalmasabban megfelelhessen és az igaz Catholica Religiót promoveálja.

2.

Ez után Méltóságos Herczegi Házhoz való igaz hűségét nagy kötelessen megtartsa; azért valamit lát, bizonyosan hall, avagy nyilván fog érteni, aki vagy személyinek, vagy akárminemű javainak is ellenkeznek: azonnal előtte járó tisztnek, a kitől mindenekben fog függni, bejelenteni köteleztetik.

3.

Minthogy ezen Apostoli Tekintetes Magyar Országban a Jus Patronatus, ugyan megírt magyarországi törvények szerint, az örökös földesurak mellett maradna: azért is tiszt uramnak kötelességiben leszen, hogy a hol a praesentatóriákat a méltóságos uraság szokta kiadni, valami vacantiá interveniálna, az ollyatén helyre jó és exempláris böcsületés plebánus embert Tekintetes Pécsi Diaecesisbeli Vicarius úrnak méltóságos uraság nevével presentáljon és az ollyatén plebánusnak installációján is jelen legyen, hogy annyival is inkább a Jus Patronatus manuteneáltathassék.

4.

Ugyan a templomoknak és egyházaknak jövedelmére szorgalmatos gondja legyen tiszt uramnak, egyetértvén mindazonáltal plebánus uraimékkal, hogy az ollyatén templomok jövedelme más haszontalanságokra ne fordíttassék; minden templom jövedelméről való computusok penig ötven forint büntetés alatt *ad Generalem Rationariam* adminisztráltassanak. Némely plebánus uraimék, minthogy votivumokra kötelesek, szorgalmatosan vigyázzon tiszt uram, hogy annak idejében híven végben vitessenek és ha negligáltatnának: előtte járó tisztit informálja végette.

5.

Ezen dominiumhoz tartozandó várak: *Dombovár*, a másik *Döbrököz* vára, melyek teljességgel el vannak pusztulva. Azok — további kegyes dispositiójáig a méltóságos uraságnak — *in statu quo* maradnak, Hanem ezen dombovári dominiumhoz tartozandó *tüskei* és *békatoí* határookban két vetés alá már elrendeltettek a méltóságos uraság táblaföldei minden vetőre ezer ezer pozsonyi mérő gabona alá, mely földeket is tisztartó uram a Kapos vizén alól való jobbágysággal excolálni köteleztetik és *cum tempore* ha megírt táblaföldeknek soványságát tapasztalná, felsőországi mód szerint trágyáztatni el ne mulassa. — Ugyan döbröközi jószágnál más hasonló notábilis oeconomia leszen, a mint hogy még az elmúlt 1727. esztendőben elrendöltetett, ugymint *kurdi* és *sztivai* határookban hasonlóképpen ezer ezer pozsonyi mérő alá való táblaföldek, melyeket tiszt uram fog coláltatni *régölyi*, *szakáli* és *jováncezi* lakosokkal, mely helyek *pro hic et nunc* árendások lévén, azért is az Excelsus Curatoratus bővebb commissiójától és kegyes rendelkezéstől fog függni ezen oeconomianak folytatása.

Hasonló notábilis oeconomia rendeltetett el a megírt elmúlt esztendőben méltóságos uraság *szarvasdi* nevű pusztáján, a mely táblaföldeket *döbröközi*, *kozári*, *turi* és *pári* hasonló árendások fogják hasonlóképpen, a mint föllebb megíratott Excelsus Curatoratus kegyes dispositiója szerint excolálni.

6.

Jöllehet megvala az inspector által a dispositió és scripto is a commissió, hogy tisztartó uram a föllül megírt *tüskei* majornál egy notábilis pajtát tizenhat oszlopút csináltatott volna, melyet is eddig elmulatván a méltóságos uraságnak kárával, mivel ugy is az illetén pajtának fölépítése a méltóságos uraságnak egy pénzébe sem telne, minthogy fája elegendő s faragó molnárjai a dominiumban vannak; azért is sokszor megírt *tüskei* és *békatoí* majornál tizenhat oszlopra a pajtát; úgy hasonlóképpen a *kurdi* és *sztíói*, nemkülönben *Szarvasdi* nevű pusztán hasonló pajtákat ezen reánk jövendő esztendőben megépíteni el ne mulassa.

7.

Ezen dombovári jószágnál a méltóságos uraságnak van *ménese*, mely ménes minthogy három felé szakasztatott, azért is azoknak tengődésére rendeltettek *alsó* és *felső iváni* és *nosztányi* határok, melyeken is tiszt uram a három felé szakasztott ménest tartani fogja.

8.

Hasonlóképpen ezen dominiumnál a méltóságos uraságnak vagyon *gulája* a leperdi pusztán. Minthogy a méltóságos uraság már elrendelt Excelsus Curatoratusnak kegyes dispositiója szerint esztendőnként göbölt tart, azért is *Szarvasdi* és *Tuskei* pusztáknak legelőmezei a göből számára rendeltettek, minthogy ugyis ezen két határ egymáshoz határos. Mely göből peniglen alább írt módszerént föl fog szállíttatni, úgymint:

9.

Ezen dombovári dominiumnál már el vagyon rendelve és a commissió kiadatott tiszt uramnak, minemő oeconomia instituáltassék a rügött ökrörborjúk eránt: hogy tudniillik két két száz föllállíttassék minden esztendőben olyformán, ha a méltóságos uraság dombovári, kaposvári és pinczehelyi gulájáról ki nem telhetnék, azon kétszáz rügött ökrörborjút pénzen is megszerezze és a kétszázat esztendőnként föllállítsa tisztartó uram egész hatodfűkoráig úgy, hogy a midőn az első föllállíttatott ökrörborjú (kétszázból álló) hatodfű kort ér, akkor föladatassék és ismét más kétszáz helyére állíttassék. És így a méltóságos uraság esztendőnként kétszáz ökröt láthat.

Hogy pediglen azon hat esztendőnek elfolyása alatt a méltóságos uraság esztendőnként a göbőlül pénzt vehessen: annuatim novemberben a negyedfű tinókat cserére fogja hajtani és a fölül írt *kaposvári* és *pinczehelyi* jószágban levő hasonló esztendőbeli tinókat erga quietantiam kezéhez venni. És — hogy annyival is inkább szebb göből állíttassék föl, — azon föllül tisztartó uram esztendőnként készpénzen göbölökörnek öt-hat párt tartozik megvenni.

10.

Ugyan S. V. a sörtés marhák eránt is még in Anno 1726. a commissió kiadatott, tiszt uramnak minemő oeconomia instituáltassék, hogy legalább háromszáz göbe sörtés kanokkal együtt ezen dominiumot adminisztráló tiszt uram által vetettessék és a szaporodását intézze el, hogy esztendőnként legalább ezer számú malacz azoktul hagyattassék úgy, hogy egy esztendőben ezer, másikban hasonlóképpen ezer, harmadikban is azon szerént legyen a malacz száma olyformán: hogy a midőn már a harmadik esztendőt azon első esztendőbeli hagyott ezer malacz fogja érni, azok eladattassanak. Ez azért így folyván, a méltóságos uraság esztendőnként ezer darabot distrahálni fog.

Azért tiszt uram mingyárt ezen 1728-ik esztendőben a föllül írt göbéket megszerezvén, úgy instituálja ezen oeconomiát, hogy fogyasztás ne legyen. Másként a defectus ő kegyelmének fog imputáltatni. A kanokat penig az igaz oeconomus-gazdáknak módjok szerint mindenkor azon legyen, hogy Szent-Pál napkor bocsáttassa a göbék közé.

11.

Jóllehet *pro hic et nunc* a méltóságos uraságnak itt e tájon juhbeli majorsága nincsen, mindazonáltal Excelsus Tutoratus kegyes dispositiója azoknak megszerzése és föllállítása iránt: Alább írt mód szerint fogja tiszt uram ezen oeconomiát folytatni, a mint hogy a tájon usus-

ban is kezdik venni. Hogy minden fejős juhnak hasznáért ad a juhász a gazdának 75 pénzt; praeterea minden száz bárányból szaporodásra, tíz nősténybárányt és egy kóst. Ellenben a méltóságos uraság is minden száz juhra három szekér szénát és elegendő szalmát fog adni, és azoknak való alkalmatosságot,

Vagy ha ezen praescribált mód nem succedálna s a méltóságos uraság be venné hasznokat *in natura*: tehát a juhász fog tartozni minden juhtól egy icceze vajjal; praeterea minden tíztől egy mázsa brenzával. Azért is tiszt uram *suo tempore* az ellő juhokat számba vegye, hogy azoktól tudhassa bevenni a jövedelmet.

Ezen juhok pedig ha birkákból fognak aléttani, tehát először *ad initium Maji*, másodszor *ad initium Septembris* fogja nyírni.

12.

Ugyan méhbeli oeconomia is elrendeltetett már ezen jószágnál. Azért tiszt uram minden esztendőben száz-száz jó rajzó méhet meg fog hagyattatni, a többit pedig fölverettetvén, ahoz értő igaz hűtös személyek előtt megmázssáltassa az igaz pozsonyi mázsával.

Item occurral, hogy a mézet a méltóságos uraság pénzen szokta bé szedni. Azért is tiszt uram előre járván végire, más urak jószágiban a méz mi áron legyen, az után itt is a bé vételt úgy instituálja.

A megvett mézet, úgy a kilenczed mézet is, a midőn be szedi tiszt uram: nem az eddig ususban bevett okával, hanem az igaz pozsonyi funttal, minden faluban bírák és esküttek előtt, mérettesse; mert az okával való mérés elég kárt okoz a méltóságos uraságnak, de a tisztnek használ. Azért mind a pénzen vett mézet, mind a nónából esendőt a föllül írt pozsonyi funttal mérettesse. És mindezekről, úgy szintén minden néven nevezendő *nonális proventusok*-ról a localis és personalis hiteles conscriptiókat tiszt uraimék a magok számadásihoz *in origine* adjungálni köteleztetnek.

13.

Mivel pedig — a mint föllül megíratott — a méltóságos uraságnak alkalmas marhája levén, azért is tiszt uram a *kaszáltatást* már a föllül megírt puszták határin *in tempore* végben fogja vinni.

Adattátik még azokhoz *Mekencsi* pusztán levő rétség.

Mindezek föllül pedig a monyasok számára való *széna takarást* tiszt uram a kiadott commissió szerént végbe vinni el ne mulassa.

14.

Kiki — instructiója nélkül is — obligatójának igaz hűsége szerént és maga tisztinek hivataljából a *váraknál*, *majoroknál*, *malmoknál*, az egész jószágbeli-mindennapi és közönséges oeconomiabeli minden interveniálandó szükséges dolgokra szorgalmasan vigyázni summé obligáltatik, hogy mindennemű dolgok annak idejében legkisebb kár nélkül végben menjenek, tudni illik: szántani, vettetni és annak idejében megáratatni: s jó száraz időben, mihelyt a szalmája megszárad, összerakadni, szénát és sarjút takartatni, úgy hogy a meleg időben mindenkori a kaszálás után mingyárt nyomokban legyenek vellások, a kik

azonnal elhíntsek és csak felére megszáradva is éjtszakára apró petrenczékbe összevegyüjtsék, hogy másnapra kelve jó idő lévén idején elhintetvén, gyorsan megszáradhasson és baglákba, nem sok idő múlva kazalba, avagy pajtába alias csűrbe rakhassák, hogy mind föllül, mind alól a baglákban ne rothadjon.

Mindazonáltal mindennemő *generice* értendő oeconomiák és industriák tiszt uram által úgy kormányoztassanak, hogy csekély cavilációkkal a gondviseletlenségét semmi uttal el nem fődözheti. Sőt ha az oeconomiában az uraságnak, a mind oda föl declaráltatott, vagyis akárminémő hivataljában a méltóságos uraságnak valami kárt fog okozni, számadásának idejében — a többi difficultásokkal együtt — tartozik mindennemő vétkeit eligazítani, vagyis minden károkat megtéríteni és fizetni.

15.

Gondviselése alá bizott jószágot és *jobbágyságot* nagy szorgalmatossággal megoltalmazni és pártulfogni tartozik és a nemes vármegye generális, úgy particuláris gyűlésén okvetetlen megjelenni; ott véghez vitt végezéseket szorgalmatosan connotálván, inspectorának mentől előbb kezéhez inveálja. Ok nélkül penig se maga az ártatlan jobbágyságot ne sanyargassa, se mások által — akárkik legyenek, úgyszintén a nemes vármegye tiszteivel is és portiókkal, vagy másféle impositáknak onusával igaz portiójokon kívül — terhelni és érdemetlenül sulyosítani és sanyargatni ne engedje. Sőt inkább mindenekhez tetszetesen és kellemetesen viselje magát. De minden falunak impositája avagy quantuma fölvetésére és quártéltartásra szorgalmatosan vigyázzon és minden esztendőnek a vége felé minden falutól számot vegyen, hogy szegénynye a jobbágyságnak, a batalmasabbak által ne sanyargattassék és enerváltassék. Minden falunak *passivum* és *activum debitumit* is szorgalmatosan és fideliter investigálja és prothocollálja. Ha miben a jobbágyság per homines comitatenses aggraváltatnék, sine ulla intermissione a nemes vármegyén claré et distincte liquidando representálja. Mert ha negligentiája által kárt vall a szegénység, mindazok nemcsak a tisztnek tulajdonittatnak, sőt refusiójára is obligáltatik.

A jobbágyságon ajándékokat sem erővel el ne vegyen, se senkivel magának ne robotoltasson. Absque extrema necessitate még *Forspontot* se hajtasson. A rendelt maga fizetésével és jobbágyságnak jóakaratiával megelégedjék, se kegyetlenségével el ne idegenítse és elszéledésekre se szökésekre okot ne adjon; a gonoszakat mindazonáltal alatta való tisztinek tudásával — az ő érdemek szerint — megbüntetni igenis el ne mulasztja, hogy azután efféléket elkövetni ne merészöljenek. Az elszökött jobbágyságok felől peniglen *vel maxime in amplioribus dominiis* minden falubeli jobbágyságoknak az öregét megesküdtetvén, úgyszintén a hites személyeket is, juxta urbarialem conscriptionem annuatim sessionként nagy szorgalmatossággal fideliter examinálja minden jobbágyságnak bátyait és öcsceit, atyját és anyjának bátyait és öcsceit, valakik voltak, hova lettek? vagy hol vannak és legyenek? Hogy az ollyatén investigáció által minden szökött jobbágyságot föltalálván, annak módja és rendi szerint viszont a dominiumba reducáltassa és semmi úttal el ne mulassa.

Occurrál az itt is, hogy némely gazda embernek három négy fia lévén, hasonlóképpen egytestvérek is, a kik magok között gyakorta meg nem egyezhetvén, egymástól elválnak, folyamodnak sokszor tiszt-uraimékhoz, kívánván néha magokat azután együvé máshová transferálni és néha más földesurak szárnya alá is. Annak okáért *sub amissione officii* tiszt uram az olyatén személyeknek manumissiót ne merészljen adni, sem az ollyas translocációt sine scitu J. Domini meg nem engedheti.

16.

Kiváltképpen ezen dombóvári dominiumban practicáltatott, hogy a midőn az uraság mézit a szegénységgel tiszt uram fölvetetni kívánja, sokszor talán nem is parancsoltatik a szegény jobbágyságnak a *fuvar*, hanem tiszt uram — erszényökre — más szekereseket és a magokét is képtelen fizetéssel fogadván a szegénységnek nagy romlásával *expost* hirt nem adván tiszt uram a maga föllebb való tisztinek, ez illeté-
nekre és netalántán más szűkségre is repartitiót teszen. Melyet ha ennek utánna tiszt uram elkövet, a méltóságos uraságnak érdemlett büntetését fogja tapasztalni.

17.

Kasznár és *kulesár* az előtte levő gondviselővel mindenekben minden kárnak eltávoztatására igyekezni köteleztetik és attól függni tartozik. És ezek se hasonló más subalternus tiszt semminemű pénzbeli perceptiójába magokat ne imittálják, hogy arról azoknak recognitióval számot adjanak. Multominus *tiszttartó deákja*, kasznár- és kulesár-*inasok*; mert ha benne tapasztaltatik, a méltóságos uraság animadversióját el nem kerüli a tiszt.

Mert az ollyan subalternusokat semminemű naturálék eladása nem illetvén, *reciproce* recognitiójok is nem acceptáltathatik. Hanem csupán csak a tisztnek azaz tiszttartónak a hivatalja mindenekec distrahálni, az eránt bevenni, a vevő személyekkel *ipso die venditionis* in instanti hitelesen attestáltatni és elégséges számot is adni. Valakitől pedig valamit vásárol, azon eladóval *modo praevio* a vásárlásról is magát recognoscáltassa és notabiliter *divenditiókba* az *inspector* híre nélkül semmi úttal ne ereszkedjék.

18.

Hogy pedig constálhasson a méltóságos uraságnak mindenféle proventusoknak perceptiója és erogációja: annak okáért tiszttartó uram *cujusvis anni de quadrante ad quadrantem* mindennemű proventusokat incassálván, *expost recipiendo ejusmodi extractus a domino clevigero et frumentario secundum extradatam et jam usu receptam angaricalis extractus ideam in triplici originali pari* az inspector kezéhez fogyasztkozás nélkül post quindenam uniuscujusque angariae, sub gravi animadversione megküldeni obligáltatik, hogy az inspector — maga instructiója szerint — egyik párt directe az Excelsus Curatoratus kezéhez, másikat a Rationáriának megküldhesse, és tandem a harmadik (pro directione) az inspector kezénél lehessen. És a hol restantiák fognak találtatni, azokat nominetenus specificce et exacte föltenni cum genuina declaratione obligáltatik; mert ha az ollyatén restantiák a headandó rátiókkal nem fognak egyezni, érdemlett büntetését fogják tapasztalni.

19.

Mindenféle *épületekre* tiszt uram szorgalmasan vigyázzon. Ha valamelyiknek készpénzben telnék igazítása vagy újonnan való fölépítése, commissió nélkül abba semmi úttal ne ereszkedjék; hanem a mi ollyas szükséges occurrálna, föltévén tiszt uram papirosra és a felől maga inspectorát tudósítván: akkor az inspector maga alázatos propositiói által Excelsus Tutoratusnak pro resolutione presentálhassa; ha penig két hét alatt resolutiója nem érkeznék, méltóságos gróf urakat Ő Excellentiájokat maga genuine informálja. Commissiója érkezvén peniglen, mesteremberekről, de mindenféle vásárlásokról is dietalis specificációt és hiteles attestációt véve, mindazokat számadásihoz adjungálja, másként nem acceptáltatnak. Praeterea mindenféle occurrentiáknak információval is tiszt uram a praemissákat observálja.

20.

Se fő se subalternus tiszt a conventionális és nagy expensákra, szükséges aprólékos erogatióin kívül, speciális commissio és parancsolat nélkül semminemű proventust ne erogáljon, hanem erga quietantionales angariatim ad Cassam Generalem Kismartonba adminisztrálja. Ha penig notabilis szükséges erogatiók occurrálnának, előtte való tisztinek insinualja a dolgot.

Kiki pedig mindenben a Conventiónálénak és commissióknak tenorához sine ulla diminutione, augmento aut variatione magát alkalmaztassa, ha a tiszt maga erszényéből meg nem akarja fizetni.

Minden tiszt penig a Conventiónálét, a ki commissió helyett vagyon, minden esztendőbeli számadásához in originali applicálja és beadni ne intermittálja. De nemcsak a Conventiónálíst, hanem mindenféle más egyéb documentumokat, commissiókat, extractusokat, contractusokat, inventáriumokat és más hasonlókat mindjárt számadó tiszt uramék pariter in origine producáljanak és a számadáshoz adjungáljanak.

A midőn peniglen a méltóságos uraság dolgaiban foglalatoskodó személyek intertentiójáról *sine declaratione* commissio interveniálna, illik tiszt- főképpen kasznár-uramnak tudni, hogy a cselédek számára — mivel egy pozsonyi mérőből $66\frac{1}{3}$ font liszt számláltatik — és így $1\frac{1}{4}$ font lisztből egy napi praevendát kölletik a cselédek számára sütni. Egy mérő buzalisztben penig 72 font számláltatván, minden személyre s egy napi praevendára egy fertály font híján kétfontos cipót süttessenek és számlálhatnak. Zabot penig napjában avagy abrakot egy lóra egy nyolczadrész mérőt erogálhatnak.

A kinek fizetnek konyhára egy személyre napjában egy font hús számláltatik, minthogy a mellé más eledelre való is accedál.

A tisztnek két icze, a deáknak penig egy icze bor. De a ki magának fizet, úgymint lovász vagy kocsis, az olyannak napjában másfél font hús adatik, és abban a servis is comprehendáltatik; ahoz fél octálfont só, böti napon penig $4\frac{1}{2}$ font buzaliszt és fél fertályfont vaj rendeltetik. Mind kulcsár és kasznár in Dietariis dietim tartozik azért az intervenienseket megnevezni, és kinek kinek a cselédje és lovai számát is híven és igazán exponálni.

21.

Történik azonban, hogy lovászmester, kasznár és kulcsár uraimék extra dominia gyakorta küldtettenek a méltóságos uraság intimációjából partim lovakkal, partim marhákkal, úgy gabonával, borokkal és más naturálékkal, úgy hasonlóképpen ispány, katona, hajdú, vagy más köteles embere a méltóságos uraságnak: az ollyatén dolgokban távozó személyeknek járulván Excelsus Tutoratus kegyes dispositiójából lovászmester, kasznár és kulcsár uraiméknak rendöltetik dietim 50 denár, ispány és lovon menendő személyeknek 15 denár, hajdúnak vagy gyalog személynek 10 denár.

22.

Járul ez is, hogy a mostani mustoha és szűk időhöz képest tiszt uram a szegénységtől a jövedelmet sine executione ha nem incassálhatná, azért is az ollyatén kiküldendő executoroknak dietimi rendeltetik 5 denár, két icze bor, két font kenyér, egy font hús.

23.

A dominiumhoz tartozandó faluknak és pusztáknak *határra* derekas vigyázással légyen tiszt uram, hogy a szomszédok miatt kárt ne engedjen a dominiumnak tenni.

Mihelyt pedig legkisebb controversia occurrálna, azonnal inspectorának értékre adni el ne mulassa, hogy manutentiójának invigilálhasson, és az Excelsus Curatoratusnál is representálhassa.

24.

Annuatim a tiszték úgy folytassák a magok dolgait, hogy mindenemű perceptióról és erogatióról juxta praescriptum 17. punctum magokat attestálhassák, az új esztendőnek belépésekor mindjárt számadásukat sine ulla remora a rationária által régen kiadott exemplár szerént clare et distincte concinnálhassák, et sub poena fl. 150, ante finem mensis Februarii annuatim ad officinam rationarium cum sufficientibus authenticis documentis, azaz hűtvös személyek attestációival tam quoad introitum quam exitum provisa, megküldeni el ne mulassák; valamennyi és minemő naturálék proventusa interveniál, avagy készpénzen procuráltatnak, mindenekről distinctim per rubricas, számadásukat elaborálják. Ahol akárminemő marha kinek-kinek dexteritására bízatik, azoknak számáról juxta aetatem, úgy a bőrökről is per rubricas, annuatim exoperálja számadását.

Minden esztendőbeli erogációkat peniglen ad cujusvis anni rationes diligentissime naponként inserálják, mert subsequenti et ulteriori anno absolute rejiciáltatik, és minden tisztnek maga kárán inputáltatik. Hasonlóképpen minden tiszt a maga députátumát *annuatim* kivegye s jobb árát vagy jobb voltát ne várja, vagy más considerációkból utóbbra ne hagyja; mert esztendőnek elfolyása után per binas admonitiones elveszti.

Viszont, ha a tiszt megszolgálván az ő fizetését, post ternas etiam requisitiones nem contentáltatik: hasonlóképpen a fizetést megtartóztató tiszt annyi büntetésben marad. A mely tiszt penig híven nem

fizeti a szolgát, mégis számadásiban sine vel cum documento erogációba teszi: in duplo megbüntettetik.

Declarative accedál tovább is, hogy tiszt uraimék mindennemő occurrentiákban recognitiókat vagyis attestatiókat olyan személyektől vegyenek, a kiknek a dolog nyilván s igazán constál. És clare et distincte exponáltassanak mindennemő dolgok, s a hol a meritum hozza magával, ne csak egy személylyel, hanem legalább hárommal. És értelmes hiteles személy előtt, a ki nyilván és igazán de omnibus punctis és clausulis recognitis a fátenseket megexaminálván és szóról szóra nativa lingua interpretálván, vonasson vélek keresztet, azután authenticálja az ollyas fassiókat hoc modo: *De omnibus praeemissis examinatus fassus est coram me N. N.* hogy authoritása meg ne sértődjék, vagy in casu obligationis a tiszttel egyenlőképpen ne oneráltassék.

A *vasatim* eladott *borok* árát maga a vevő ember attestálja, úgy szintén a gabona eladását is. Mellyeket pedig vásárookra és piaczkokra küldenek, harminczados vagy hiteles mérő személyek attestatióiival liquidáltassanak. Mindezekről egyéberánt ha más kénytelen recognitió tetetik a számadások mellé, nem acceptáltatik egyéb és más. Ha az illyeten dologban contrarium tapasztaltatik és bal recognitiókkal fogja számadásit fulciálni, — a ki ex ipsa recognitionis serie gyakran manifestáltatik, — és példának okáért midőn oly személylyel recognoscáltatja perceptióját vagy erogációját, a ki szemivel sem látta, sem a pénzt, sem a naturálékat, per consequens a dolgot is neki igazán tudni lehetetlen: a tiszt legalább *in fl. 64*, az attestans pediglen *in fl. 32*, vagy a mit a meritum expositionis dictálja, fog megbüntettetni; mert egyedül csak az bizonyíthat igazán, a ki a pénzt a maga erszényéből kiadja vagy beveszi, úgyszintén a naturálékat is administrálja vagy percipálja circa dominia; minthogy csak különféle jövedelmek szoktak extraordinarié proveniálni és causaliter interveniálni, úgymint caducitások, contrabandumok, birságok, pusztasessiók s praediumok appertinentiából, és más hasonló s különféle proventusok, melyekből ha a tiszt in rationibus semmi proventust nem mutat, azoknak defectusit elégséges documentumokkal liquidálni obligáltatik. Ha pedig az ollyas jövedelmekből annyit a mennyit számadásiban levált, hitelesen megbizonyítani köteleztetik, hogy azoknál több nem proveniált és mi okra nézve nem proveniálhatott. A mely documentumban vagyis produktumban pedig vakarások vagy akárminő correcturák casumliiter interveniálnak, azoknak hiteles oka sub gravi animadversione per authenticam personam mindenütt és mindenkor expressáltatik. Minekutánna pedig kinek-kinek az ő difficultási kiadatnak, azokat serio ruminálván, replicáival ad rationarium cum sufficientibus comperáljon, hogy maga dolgait complanálhassa. És ollyasokkal a méltóságos uraságnak költséget ne causáljon, melyek ily modalitással eligazíthatatnak; másként ha a censurát ollyakkal fogja tartóztatni: a költséget refundálni obligáltatik.

25.

Ad evitendas porro injustas exactiones et quietantionales minden falunak mindenekről proportionaliter könyve legyen, melyben minden-

nemő proventusokat a tisztt per formam quietantie beirhasson, és ott elucidálván napot, helyet és személyt, egyik faciesre a helységek vagy személyeknek obtingensit, másakra pedig a perceptiót nyilvánságosan inserálván.

Történik pedig némelykor a gabonák szemül való extractiója is; kasznár uram de perceptis similibus tartozik azért a szegénységet singulatim quietálni.

Egy szóval minden tisztt, mindennemő perceptiókról kinek kinek quietantiát adjon.

26.

Itt occurral, hogy esztendőnként egybegyűlt restantiákban nem kevés kárt szokott az uraság vallani, főképpen a tisztek változása és halála interveniálván, melyeket annuatim a számadásban sine documentis föl szoktanak tenni. Itt azért tisztt uram úgy vigyázzon, hogy az olytán restantiákat angariatim incassálván, sub gravi animadversione ad cassam generalem administrálja és semmi úttal magánál meg ne tartóztassa, minthogy — kiváltképen a melyeket mindjárt evoluto anno, az inspectora előtt a restantiáriusokat statuálván, nem liquidálhat — una cum interesse maga erszénye fogja megbánni. Ezent értvén a naturálék restantiáról is. De a liquidált restantiákat is ha immediate ipso sequenti anno nem incassálja: a tisztnak javaiából lészen az uraságnak satisfactiója.

A korcsmárosok pedig mihelyt a borokat kiárolják, tisztt uram azokkal eo facto számot vetni el ne mulassa, és az árát incassálja is, másként, ha a tisztt ezt elmulatja — ilyen haljon, szökjön el, költse el a korcsmáros, — tisztt uram fogja helyette megfizetni.

A korcsmárosokkal is a prescribált módon tisztt uram könyvet tartson, és azon más minden rendbeli quietantionális könyvet viciálni és corrigálni se merészelje. Ha valamiben error történnék, annak az okát igazán köll expressálni. A memorált restantiáknak modalitása pedig de universis naturalibus et materialibus értetődik, és minden rendbeli számadó tisztt uraméknak intimáltatik.

Ezen korcsmárosoknál incidál, hogy a méltóságos uraság korcsmáin annak szokott idejében a tisztt sohol a korcsmákat üresen ne tartsa, hogy az uraság haszna ne kisebbittessék; se pedig másoknak borait cessante lucro dominali sohol költeni ne engedje, multo minus tulajdon maga borait ne ároltassa, secus az ilyenekből proveniálendő méltóságos uraság hasznát in duplo refundálni köteleztetik.

27.

Ezen dominiumnál alkalmas kárt is okoztak olykor tisztt uraimék, midőn némely öt hat házból álló jobbagyságra tíz tizenkét akó hordóborokat erogáltak a korcsmákra, holott az illetén helyeknél sem pénz sem ollyas hely nem lévén, a hol a bor conserváltatott volna, azért is sokszor a sokáig való folyása miatt a bornak romlása és megfordulása következik. Jól observálja azért tisztt uram, hogy az olytán helyekre apró hordót, nagyobb és ország útjában lévő helyekre nagyobb hordót assignáljon, azt pedig singulariter observálván, hogy in regia via és passusokon levő helységekben mindenkor pro emolumento

I. Dominii a boroknak javát ároltassa, de a korcsmákra elocált minden borokat bépöcsételjen, s a tiszt hire nélkül senki föl se szakaszsa avagy nyissa; és gyakran visitáltatván, meg is kóstoltassa és investigálja: hogy ha a horok in primo valore maradnak-e usque ad finem, és ha per malitiam cauponis megvesztegetődnek: az ollyas korcsmáros illendősen megbüntettessék.

28.

Minthogy az naponként tapasztaltatik, hogy tiszt uraimék ezen jószágban nemcsak magok, hanem subalternusok is, alkalmas majorságot exerceálnak a méltóságos uraságnak nem kevés kárával azon okból is: hogy a méltóságos uraság nonája ő kegyelmeknél leszáll;

item a tiszt kíván magának oeconomizálni, ahoz lát, s az uraságét elhagyja;

item noha talán nem erőszakkal, de a szegény ember látván a tisztnek iparkodását, magát megkínálja a tisztnek olyankor azért a méltóságos uraság munkája cessál, mert a szegény ember tudja, hogy az által robotbul kihagyattatik a tisztnek kedvében lévén; azért is tiszt uraimék ennek utánna az oeconomia tartástól magokat óvják, és a kinek fog találtatni akármi néven nevezendő gabonája, méhe és más egyéb jószága: az igaz kilenczed kiadására obligáltatik és subalternusi obligáltatnak.

Az is világos, hogy tiszt uraimék méltóságos uraság kárával a pusztákon leghasznosabb legeltető plága földeket meg tilalmazzák, azokat magok számára kaszáltatják, a mint hogy csak ezen mostan folyó esztendőben is experiáltatott, hogy mind nagyobb kazalt rakattak tiszt uraimék magoknak, mintsem a méltóságos uraságnak.

Itt is azért per expressum declaráltatik, hogy senki tiszt uraimék közül a maga marháját a méltóságos uraság marhái között — sub confiscatione inibi reperierendorum pecorum — ne tartsa és ne legeltesse.

29.

Történik az is gyakorta: hogy a méltóságos uraság szénájából szekér számra is kölletik erogálni. Azért is a méltóságos uraság számára takartatandó szénának rakatását úgy intéztesse tiszt uram, hogy minden ölben négy négy szekér foglaltassék; a ki is úgy fog megkészozni, ha a kazalunk szélessége két öl, magassága is két öl lészen, azon ölben pedig 8 araszt avagy két réf számláltatik.

30.

Ugyanezen jószágnál, de kivált a szabad helyeknél tett vala az inspector ollyan rendelést (a mint hogy alkalmasint cõmplanalta is a lakosokat arra) hogy a pusztákon imitt amott ne szántsanak és veszenek, hanem a felső országi mód szerint egy darabon, hold számra, és egymás mellett vigyék véghez szántásokat, a ki a lakosoknak is hasznokra s a méltóságos uraságnak is jövődöbeli urbáriumja concinnálására alkalmas, úgy a tisztnek is könnyebbségire esik. Tiszt uram azért azt jól observálván, tovább is continuálni el ne mulassa.

31.

Szorgalmatos gondja legyen pedig tiszt uramnak, hogy ha valamely *jobbágy*nak halála történnék, annak mindennemő értéke conscribáltassék, hogy az árvák és maradéki között a javai ne prédáltassanak; de a *caducitásokra* igen hiven vigyázzon, melyek törvény szerint directe a földes urakat illetik, és minden bírónak megparancsolni el ne mulassa, hogy ötven forint büntetés alatt kiki bejelenteni semmi uttal el ne söketölje.

Ha pedig *osztályok* fognak interveniálni, azok is a dominiumnál nyilván írásba tétessenek és szorgalmatosan conscribáltassanak. A jobbágyságokat reá köll szoktatni, hogy mind a fundusokról s mind a szőlőkről és irtásföldről és rétekről az uraság pöcsétje alatt levelet vegyenek s azzal *stabilizálják* magokat.

Szükséges azért, hogy ezeknek beiratására a tiszt három hónap alatt, *sub poena f. 30.*, bizonyos könyveket tartson, melyekben minden rendbeli occurentiák igazán be irattassanak és hiven conscribáltassanak; minden folium azért numerusokkal igazán signáltassék. Ha pedig a tiszt valamit azon könyvekben improthocollálni avagy beírni puoquo modo omittálna: *in f. 75* büntettetik.

32.

Itt a jobbágyok között vétel és az eladás admittáltatik (salvo tamen jure dominali), Azért tiszt uram — a mint főlebb íratik — könyvet tartson, mindeneket notálván. És mivel már ezen a földön is más dominiumoknak bevett practicájok legyen, hogy minden *tíz* forintból avagy pénzből pro domino *egy* cedál: azért ezen szokást be kölletik hozni s tiszt uram el ne mulassa, és vételét expedíaltassa; egyéb iránt a kinek ilyen pöcsétes levele nem leszen: vásárlásának állandósága sem leszen, Szükség azért, hogy tiszt uram egy pöcsétet csináltasson, melyre is a méltóságos uraság czimerét kirajzoltassa és a környékire metszesse: *Sigillum J. Domini Dombóvár, Anno 1729.*

33.

Jól observálja azt is tiszt uram, hogy sokan a jobbágyok közül nequitia, fraude et denique dolo ducti: volna módjok vonós márhát szerezni, de nem cselekszik, Azért e féléket jól observálván tiszt uram, más móddal is az ollyatén marháknak megszerzésére complanálja.

34.

Mindennemő *gabona betakarításának* a dispositiója minthogy tiszt uramtól dependál: szorgalmatos gondja legyen azért, hogy minden majornál a majorság gabonának be aratása után in instanti tag számára nevezet szerint mindenféle prokreátiót, hites dézsmás és nonator uraimékkal megolvastassa, és minden keresztet húsz kévében számlálván fideliter connotáltassa, s ugyanazon hites személyek jelenlétekben mindenütt asztagba is rakassa, s szorgalmatosan fölirassa, hogy az asztagoknak inventáriumában avagy extractusában minden tábla földnek az ő procreátiója nyilván igazán inseráltathassék, és ugyanazon extractusban subnectálandó asztagok compositiója is igazán beirattassék.

A *tizednek* úgy szintén a *kilenczednek* is extractiója esztendőnként kiadott instructió szerint a hites decimátor és nonátor uraimék által mind annona diligentissime exigáltassék. Az asztagokban rakattatik, mindazoknak számát is accurate imputálván, modo previo, minden territoriumnak az ő tized- és kilenczedit locali et personali authentica conscriptione nunc cum genuina perceptione adjungendo corroboráltassa, és az asztagoknak számát s azoknak continentiait is, minden keresztet pariter húsz kévében számlálván, igazán főtétesse, tandem az egész jószágbeli illetén proventusokat rend szerint — a mint aféle munkában procedálnak, juxta exemplar iteratis vicibus transmissum — extractusba vétesse, és minden asztag a micsoda territoriumban componáltatik, azon helységnek a neve expressáltassék.

Történik pedig oly mostoha esztendő, melyben minden gabonát a gazda emberek megkaszálván, annak tizedét szemül szokták kiszámolni. Ez illetén szemül való proventust is azért minden helység, vagyis asztagok rakatása után, szemül beiratni el ne mulassa, minden határban történt időknék mostoha voltát is hitelesen és hiven declarálván, valamint hogy a memorált instructió szerint instituálandó próba gabonának szemül való proventusát is ugyanazon helység után igen exacte szükség beiratni. De a minemő három helységben fog azon próba instituáltatni, minden dominiumban a többi falu is, avagy asztagok compositióinak helységit mindenikhez hitők szerint comportative annectálják és hozzájuk írják, a melyeknek határain tudni illik egyenlőképpen fructificál mindenféle gabona.

Mindezek previo modo accurate végbe menvén, in fine ejusdem extractus a majorságbeli procreatiót distinctim egybe summáltassa: a buzát tudni illik különben, rozsot is, s úgy mindenféle gabonát különben.

Ez után a dézmának és nónának summáját subnectáltassa, szemül proveniálandó decimát vagy kilenczedet és probe gabonát is distinctim egy summában főtétesse, s így concludálván, hitvös dézmás és nonátor uraimék által subscribáltatván, usualis pöcsétekkel muniáltassa.

Minden asztagnak pedig magánosan rovást csináltassanak nonátor uraimék, és valami nemő, és valahány kereszt és kéve gabona mindekben össze rakatik, azon rovásra fölmessék, a kévéket pediglen kés hegyivel föl bögdüzzék, és azon részire valamint az extractusban inseráltatik a rovásra fölírják, *hoc modo*: 1 Acer. Anni 1729. Tüskei majorság. Continet Trit. Cruces 64: 14; in eodem continentur Siliginis cruces 16: 16. — Nonator uraimék a kévéket utánna írván a pajtagazdának, vagy hites bírók kezéhez beadják, hogy elcsépöltetvén a midőn a kasznár számadásába adatik, azon rovásnak a hátára a köbölszám szerint való proventust reámeteszessék, és a kasznár igazán rá is írhasa ily formán: Anno: T. Die T. Arituratum protulit in granis Tritici metretas T., Siliginis metretas: T., melyet subscribálván, az olyatén hitös személynek ad fideliter conservandum restituálja.

Minden asztag valamely napon fölkészül és a granumot fölméretik, in instanti annak proventusáról az attestáció is hiven elaboráltassék, a nyomtatók vagy cséplők részit is abban expressálván hogy hanyadán

nyomtatott, sub poena fl. 64. Valamely személy pedig helytelen attes-
tálni tapasztaltatik, 32 forintban megbüntettetik.

A följebb említett gabona próbáját pedig tiszt uram hitös nonátor
uraimék által *hoc modo* fogja instituálni: De optimo videlicet frumento
qualiter cunque proveniente 20 kévét, de mediocri 20 kévét, pariter et
de infimo 20 kévét kiválasztasson. Buzából tudni illik 60 kévét, rozsból
60 kévét, et consequenter de omni genere frugum, et durante eadem
locali exactione singulum genus frumenti in instanti separatim magok
szemek láttára el is csépöltessék s azoknak granumát fölméressék, és
ha a pozsonyi mérővel vagy annak negyedrésszével azon próbagabonának
a granuma végtire meg nem mérethetnék, a maradékját a pozsonyi bormérő
iczével is megmértessék, és icze számra is inserálják, már minde-
neknél világosan tudva lévén, hogy egy pozsonyi mérőben nyilván
hetvenkét pozsonyi icze contineáltatik.

(Vége következik.)

Közli: Dr. Merényi Lajos,

VEGYESEK.

Égetett mész szállítási költségei a Dunán Hainburgtól Pozsonyig 1440. évben. A pozsonyi városgazda (kamarás) 1440. évi május hó 5-én 24 dézsá égetett meszet vett egy hainburgi mészégetőtől.¹⁾ Hainburgban a mész 15 font bécsi fillérbe került. Mialatt Pozsonyba szállították, a következő költségekkel drágult a vételár:

Hét hajóslegénynek 4—4 napi dija, egy napi díjat 27 bécsi denárba számítva	3 lb 36 den.
Három evezőért a hajóra, a melyen a szállítás történt	24 den.
Hat evezőpántért (Schalten dy beslaßn sein = azon pántok, a melyekben forgatták az evezőket) ²⁾	84 den.
Pozsonyban a kirakodás (talyigával a hajóból egészen a városfal azon részeig, a hová a mész szükségeltetett) ³⁾	6 β 18 den.
Végül Hainburgban egy odaváló embernek három napi felügyeletéért ⁴⁾	3 β den.
Összesen	4 lb 6 β 12 den.

A szállítási költséghez még számíthatjuk a harminczadot is, amely dézsánként 1 garasra (7 dénár) rugott.⁵⁾ A 24 dézsá harminczadja tehát

1) Szkv. 1439/40. — 230. l.: Item Am. Am (így) pfincztag an Gotzauffart tag (1440. máj. 5.) hab wir geben vmb 24 potign kallich dem Hanns kallich prener von Hainburk fuer yede potign 5 β d wiener facit. 15 lb wiener.

2) U. o.: (1440. máj. 5.) Item vnd habn gebn Schiffleutn Ir Sibn dy das Schiff zu dem kallich von hin vntz ken Hainburgk gegen dem wasser aufher geczogen habn, vnd habn den kallich auff helffn tragen, vnd das Schieff zue zerichtn vnd sind ausbelibn vier tag, vnd habn gebn ygleichin 4 tagwerich, von ydem tag 18 new d macht 27 wiener facit 3 lb 36 d wy. — Item auch an dem tag vmb 3 Ruder zu dem kallich Schiff ye ains vmb 8 d wiener. 24 d wiener. — Item auch an dem tag vmb 6 Schalten dy beslaßn sein per 14 d facit. 84 d wiener.

3) U. o. — (1440. máj. 5.) Item wir habn gebn von den 24 potign kallich aus dem Schiff zu scheibn zu den Mawrern. 6 β 18 d wiener.

4) U. o. 231. lap. — (1440. máj. 6.) Item auch an dem tag hab wir ainem von Hainburgk als der pablik zu Hainburgk was pey dem kallich pey dem abmessen vncz an den drittn tag das er do verczert hat, von des kallichs wegn. 3 β d wiener.

5) Lsd: Városi harminczad-könyv.

5 þ 18 den. összeget tett ki, így a költségek főösszege = $5\frac{1}{2}$ lb, vagyis a vételár 36.7%-a.

Megjegyzem, hogy Pozsonyban akkortájt 210 bécsi fillér lett egy aranyforinttal egyenértékűsítve. (Lásd a Szemle VII évfolyamának 398. lapját.) A magyar aranyforint kb. 11 kor 50 fillérnek felel meg, a fentírt vételár és költségek pedig magyar aranyforintban és a mai koronaértékben következőkép kiszámíthatók:

24 dézsa mész vételára:	15 lb	= $17\frac{1}{7}$ aranyforint	= 197 K. 14 f.
„ „ „ száll. költs.	4 lb 192 den.	= $5\frac{17}{35}$ „	= 63 K. 11 f.
„ „ „ harminczadja	168 den.	= $\frac{4}{5}$ „	= 9 K. 20 f.
Összesen 20 $\frac{1}{2}$ lb		= $23\frac{3}{7}$ aranyforint	= 269 K. 45 f.

Dr. Kováts Ferencz.

A magyar arany forint árfolyamának történetéhez. — Priebatsch közöl valami öt oklevelet az 1474. április és 1482. november közötti időből (Politische Corresp. d. Kurfürsten Albrecht Achilles), melyeknek tanúsága szerint akkor 4 magyar aranyforint értéke egyenlő volt 5 rajnai forinttal. Ugyanez az arány fönnáll még 1526 és 1531 közt Mária özvegy királyné követeléseinek jegyzéke szerint, melyet Horváth Mihály közölt a Brüsszeli Okmánytár 2-ik kötetében (26. és köv. ll.), ámbár Inama-Sternegg szerint a rajnai forint időközben megrosszabult. (Deutsche Wirtschaftsgeschichte III. 2. rész. 528. lap Kruse közlései nyomán.) Továbbá ugyanez a brüsszeli okmánytár szerint 1526 és 1548 közt egy-egy magyar forintra 75 krajczár (cruciferos), egy rajnai forintra 1548-ban pedig csak 60 krajczárt számítottak (u. o. 155. lap). Ugyanebben az évben egy „hungrisch Gulden zu 100 Pfennig hungrisch oder 75 Kreutzer“.

Kropf Lajos.

Salétromos hordók „kalapjai“. A középkori czéh-rendszer egyik saját-sága volt az ipari czikkek szigorú beosztása. Pozsonyban a 15. században a kalaposok, úgy látszik, nemcsak kalapok, de minden oly fajta — szőrméből készült — fedő készítésére voltak jogosítva, a melyet „kalapnak“ neveztek. Erre vall az 1439/40. évi kamaraszámadás 319. lapján található tétel, a mely a következőképen hangzik: „Item auch an dem tag (1440. IX. 25.) hab wir gebn dem St. Huetter (kalapos) vmb 2 Huett zu dem Salniter (salétrom) 60 den. wiener“.

K. F.

Ujabb adatok Tüzes Gáborról. E folyóiratban szólottunk már Tüzes Gábor (Angelus Gabriel Gautieri de Nizza) közigazdasági működéséről. Ismertettük e tevékeny férfiú kiadatlan munkáit is. Most ismét néhány adatra bukkantunk, melyek némi világot vetnek későbbi életére.

Még I. Lipót 1703. márczius 24-én Tüzes Gábor részére az addig élvezett 1200 frt fizetés helyett évi 2000 frtot rendelt, hogy ez összegből íródeákot is tarthasson s hogy utazásokra is teljen. Lipót e rendeletéből világosan látszik, hogy Tüzes Gábort a magyar viszonyok rendezésében tovább is igénybe vették. Talán épp e miatt történt, hogy a fentebbi évi

2000 frtot is a magyar sójövedelemből utalványozták. A Rákóczy-féle harcokban azonban a sójövedelem nagyon megesappant s Tüzes Gábor 1706-ig mindössze csak 2700 frtot kapott. A hátralék 5300 frtra rugott. Ez összeg kifizetéséért 1706-ban az udvari kamarához folyamodott. Folyamodásában elmondja, hogy I. Lipót közbenjárására 1701-ben czimzetes püspökséget (Corducensis) kapott s apostoli vicariussá lett. Megélni azonban nem tud, mivel a magyar háború miatt fizetését, az évi 2000 frtot nem kapja. Pedig ő mindég kész a szolgálatra s az udvari kamara bármikor igénybe veheti csekély tehetségeit. Kéri hát a hátralék kifizetését, hogy tisztességesen megélhessen s hogy a pápai bullák költségeit kifizethesse.

I. József az udvari kamarának 1707. január 23-án kelt felterjesztésére e szavakat írta: „Es soll dem Supplicanten die Pension conferiert werden. Josephus“! E határozatnak csak annyi eredménye volt, hogy 1707. május 28-án fűlszentelése költségeire 300 frtot utalványoztak, pedig már 6500 frt járt volna neki. Így állván a dolog, Gabriel Gautieri újra az udvari kamarához fordult. Folyamodásában elmondja, hogy kölcsönökből kénytelen élni s hogy a hitelezői hihetetlenül zaklatják („ingentes molestias patiat a creditoribus“). Mivel Bécsben nem képes magát tovább fentartani, kényszerűségből elfogadta a neki felajánlott neustadti generalis vicariatus-t. Ezentúl hát itt fog élni, hogy legalább mindennapi kenyere meglegyen. Kérve kéri az udvari kamara elnökét, hogy legalább a jövőben rendesen fizessék évi járadékát! (Levele Starhenberg kamarai elnökhöz.)

(Köz. pénz. levált. Hungarica, 14,777. fasc. 1707. decz. 13.)

Dr. Takáts Sándor.

Kénbánya Borostyánkő-n a XVI. században. Az 1566. évben jelentik az udvari kamarának, hogy Borostyánkő bányáiban sok ként termelnek s most is több mint 100 mázsa van készletben. Mivel a ként eddig jobbra külföldről hozatták s mivel az jóval többbe került, mint a külföldi, az udvari kamara jónak látta, hogy innét lássák el kénnel a bécsi és a neustadti Zeughausokat. E célból először is egy igen ügyes bányászt küldtek Borostyánkőre, hogy az ottani kénbányát megvizsgálja. A kiküldött bányász azt találta, hogy a kén kitünő minőségű s hogy évenként 2—300 mázsát könnyen lehet termelni. A kén mázsáját Borostyánkőn ekkor 3 frton vesztegették. Így állván a dolog, az udvari kamara 1566. február havában szerződést kötött Kunigsberger Jánossal, hogy ő saját szekerein 4 rajnai forinton szállítja a kén mázsáját Neustadtba.

(Köz. pénz. levált. Österr. 16,710. fasc.)

Dr. T. S.

Malomkő-kivitel a XVI. században. Sárospatak mellett igen jó minőségű malomköveket készítettek, melyeknek úgy itthon, mint külföldön nagy kelendősége volt. Nem tudjuk, mi okból, de Rueber és hadnagya 1578-ban a malomkő-szállítványokat nem bocsátották át a Tiszán. Mivel a malomkő készítői és szállítói a hatalmas Dobó Ferencz alattvalói voltak, ehhez

fordultak védelemért. Viszont Dobó Ernő főherceghez fordult. Az utóbbi 1578. július 2-án rendeletet küldött Rueber Károlyhoz s meghagyá neki, hogy a malomkövek kivitelét ne merészelje akadályozni. A malomkő — írja a főherceg — nem fegyver s így szállítása nem tilos!

(Köz. pénz. levélt. Hungr. 14,374. fasc.)

A rohicsi víz harminczadmentessége 1677-ben. Petrus de Hame folya-
modott a magyar kamarához, hogy a rohicsi víz részére harminczad-
mentességet szerezzen. E mentességet az örökös tartományokba, főleg
Grazba és Bécsbe szállítandó vízre kéri. Mivel a víz az egészségre nézve
fölötte hasznosnak bizonyult, a magyar kamara melegen ajánlotta a
kérelem teljesítését az udvari kamarának. („Quantum itaque ad aquam
ipsom attineret circa illius liberam educationem nullam omnino difficultatem
videmus.) A magyar kamara csak azt kívánta, hogy éber szemmel kísérik
a rohicsi víz kivitelét az örökös tartományokba; mert a kocsikba fogott
ökrökkel sok csalást szoktak elkövetni. Befognak 4—6 ökröt is egy
szekérbe s mivel harminczadot nem fizetnek a szekerekbe fogott ökrök
után, az örökös tartományokban jó nyereséggel eladják. Az üres szekeret
meg egy ökrrel haza húztatják.

(Köz. pénz. levélt. 14,598. fasc. 1677. január 5.)

Tokaji muskotál-aszúbor. 1716-ban az udvar részére 31 hordócska
tokaji aszúbort rendeltek a szepesi kamaránál. A megrendelés szerint a
kamarának a lehető legjobb, valódi, tokaji aszút kellett küldenie. („Optimi
et verissimi Tokayani triginta vascula vini pastarum uvarum anni prioris
procreationis, nec non unum vasculum similis qualitatis pro repletura.“)
A szepesi kamarai administratio a kívánt bort idejében útnak indította.
Jelentésében azt írja, hogy a küldött borok között két hordó muskotál
aszú is van, a melyet az udvar részére most küldenek először! („Sunt
autem inter praedecolorata vascula duo asque pastorum uvarum ex meris
uvis muscatellis pastis specialiter confecta, qualia hactenus pro
necessitatibus Augustissimae Aulae missa fuisse non recondantur.“) Ez a
két hordó bor — írja a kamara — nem oly tökéletes illatú ugyan már,
mint volt szüret után, de azért így is meg lesznek vele elégedve.

Ugyanez alkalommal az udvar abszint-bor készítését is meghagyta
(pro conficiendo Absynthiaco-Vino). A szepesi kamara erre nézve
azt kérdi, vajjon idei bort használjanak-e az abszint-bor készítéséhez s
vajjon Tokajban készíttessék-e, mivel itt különös füvek találhatók! Végül
azt is jelenti a kamara, hogy az idén (1716-ban) aszúszőlőre s borra
semmi kilátás nincs.

(Köz. pénz. levélt. 1716, okt. 16. Hungarica.)

Dr. Takáts Sándor.

A katonai élelmezés és a magyar mértékek. A katonaság élelmezésénél
sok bajt okozott a magyar mértékek különfélesége. Mivel a kincstár a
gabonavásárlásban, — legalább részben — Magyarországra volt utalva,
akarva — nem akarva meg kellett ismerkednie a magyar mértékekkel.

E mértékek különfélesége s az ezzel járó nehézség, már a XVI. században arra birták a kormányzókat, hogy királyi rendelettel szabályozzák a magyar mértékeket. E rendeletnek azonban semmi eredménye sem volt s még a törvényhozás sem tudott a bajon segíteni. Minden vidék tovább is a maga mértékével élt. A hadi tanács tehát a gabonavásárlás könnyítése céljából az alsó ausztriai mérőt használtatta nálunk is; azaz eme mérő és a magyar mérők közt levő különbséget pontosan kiszámíttatta s 1659. óta a vásárlásnál, átszámítás útján, az alsó ausztriai mérő alapján fizette a gabnát. Eme átszámítások szerint 24 magyaróvári mérő 30 alsó ausztriai mérőt tett ki. A pozsonyi mérőbe $74\frac{1}{2}$ font gabna fért, a nagyszombatiba 35 font, a győribe $95\frac{1}{2}$ font, a komáromiba $76\frac{1}{2}$ font, a fülekibe 60 font, az alsó ausztriai (n. ö. Landmetz) mérőbe pedig 74 font.

Dr. T. S.

A MAGYAR-SZERB SERTÉSKERESKEDÉS TÖRTÉNETE.

Írta: ÉRDUJHELYI MENYHÉRT.

I.

Berevezetés.

Országunk életének egyik nagyfontosságú tényezője a sertés-kereskedés. Saját tenyésztésű és idegenből felhajtott sertéseket szállítunk a külföldi piacokra. A mieink mellett legnagyobb számmal a szerbiai sertések szerepelnek kereskedelmünkben. De hazai fogyasztásunk anyagának is nagy részét ezek képezik. Ezt már maga az a tény eléggé tanúsítja, hogy a magyar sertésfaj már teljesen kivészett s helyét vérkeresztezések folytán előállott újabb fajok foglalták el.¹⁾ Ebből azonban senki se következtesse azt, hogy Szerbiával való sertés-kereskedésünket valahová az ősrégi időbe vezethetjük vissza. A mohácsi vész előtt és azután a török hódoltság idején Magyarország és Szerbia közt a sertés-kereskedelemnek nyoma sincs. Szerbia a régi időben az olasz városokba, különösen Velenczébe és Raguzába szállított nagymennyiségű sertéseket.²⁾ Magyarországra nem. Csak a török háborúk után indult meg Magyarország és Szerbia közt a sertésforgalom. Ennek a forgalomnak megindítója volt az osztrák részekkel való összeköttetésünk. Négyszáz éves törekvése Ausztriának: Magyarországot osztrák provinciává tenni. Midőn a török háborúk vége felé még balkáni tartományokat is sikerült a monarchia fönhatósága alá helyezni, ez a törekvés még inkább erősödött. A karlóczai s még inkább a pozsareváci béke békepontjainak szövegezésénél már gondoskodtak a kereskedelem szabadságának biztosításáról a Balkán-félszigeten. Sőt 1718. aug. 16-án a bécsi kormány külön kereskedelmi szerződést is kötött Törökországgal.³⁾ Az állatforgalom Szerbia, Magyarország s a német részek között a XVIII. század elején megindított s a század második felében már erősen fejlődött. Ennek az

¹⁾ A bakonyi sertésnek csak keresztezett maradékai találhatók a dunántúli részekben. A szalontai nagy sertés fajából csak egy csürhe van Kis-Béren. A mangalicza eredetileg szerbiai sertés, de mai minőségében jobb a szerb sertésnél. E faj leginkább a kukoricázás folytán tökélesbül a mai magyar zsírsertéssé.

²⁾ Glasnik srpskog učenog društva. XXXVII. 205—207.

³⁾ Grunzel J. Die Handelsbeziehungen Oesterreich-Ungarns zu den Balkanländer. Wien 1892. 5. l.

állatforgalomnak fontos — mondhatnám legjelentékenyebb — része volt a sertéskereskedés. Délmagyarországon szerb, görög és albán állatkereskedők telepedtek le. Ezek részint az itt tenyésztő, részint a Szerbiából felhajtott sertéseket vitték a magyarországi jelentékenyebb piacokra: Debreczenbe, Pestre, Győrbe, Pozsonyba, Sopronba; az ottani kereskedők részint Magyarországon, részint az osztrák piacokon értékesítették a délvidékről felhajtott sertéseket. Azt a fejlődést, mely Magyarországon a török háborúk után egy század leforgása alatt létesült, talán semmi sem tanúsítja világosabban, mint a magyar-szerb sertés-kereskedelem fokozódó élénkülése. A honi tenyésztés és a szerbiai sertések behozatala oly élénk kereskedelmet létesített Magyarország és a Lajtántúli tartományok közt, amely méltán megérdemli a beható ismertetést. Tanulmányomban a magyar-szerb sertéskereskedés történetét akarom megismertetni a t. olvasóközönséggel; a mint keletkezett s fejlődött a legújabb időkig. Adataimat a budapesti országos levéltárból; a budapesti, győri, soproni és szegedi városi levéltárakból merítettem.

* * *

I.

A pozsareváczi békétől a XVIII. század végéig.

Azt az óriási tusát, mely a XVII. század második felében az osztrák-magyar monarkia seregei és a török hatalom közt megindult, dicsőségteljes győzelmek után a pozsareváczi béke követte. Szerbia nagyobb része, Bosznia a háború folyamán a monarkia főnhatósága alá került. 1717-ben a mieink elfoglalták Belgrádot. A pozsareváczi béke az elfoglalt balkáni tartományokat a monarkia főnhatósága alá helyezte.¹⁾ Az intéző körök terve az volt, hogy legelső sorban Belgrádot kell megerősíteni, azután ott, mint a vízi közlekedésre kiválóan alkalmas ponton, kereskedelmi empóriumot kell létesíteni. E célból a bécsi Hof-Kriegs-Rath német iparosokat és kereskedőket telepített Belgrádba. A viszálykodások elhárítása céljából külön közigazgatást kapott a „dunai város“, vagyis a német telep, külön a „szávi város“, a szerb rész. A kormány különös gondot fordított az ipar és kereskedelem fejlesztésére.

Szerbia elfoglalása után, még 1717-ben megindultak Bécsben a tanácskozmányok a tartomány szervezése, közállapotának rendezése iránt. A magyar rendek ismételve követelték Szerbiának ősrégi jog alapján szent István koronájához való visszakapcsolását, de eredmény nélkül. A bécsi udvar a tartományt a császár „absolutum dominium“-ának

¹⁾ Istvánffy. Regni Hungariae Historia. 667.

jelentette ki. A tartományi kormányzat 1720-ban lépett életbe. A császár által helyben hagyott szabályzat: az egyházi, jogszolgáltatási, kamarai, katonai és politikai ügyeket foglalta magában. Bennünket a kamarai ügyek érdekelnek, lássuk a szabályzatnak azon intézkedéseit, melyek az állattenyésztésre és forgalomra vonatkoznak.

A szabályzat utasítja a tartományi kormányzatot, hogy az állattenyésztést, különösen a sertésenyésztést [minden] módon előmozdítani törekedjék. A népet nem attól elidegeníteni, hanem ahhoz édesgetni kötelessége a kormányzatnak. Azért a sertésektől nem tizedet, hanem harminczadot kell szedni adózás fejében.¹⁾

Az áldott béke éveiben lendülni kezdett az állattenyésztés és abból kifolyólag a kereskedés. A nép hozzászokott a rendes polgári élethez s ennek következménye lett a jólét emelkedése.

A fölszabadítás után lassan kezd mutatkozni némi csekély forgalom. 1724-ben panaszolja a kamarai felügyelő, hogy a gabona és az állatállomány fölöttébb silány.²⁾ Ez különben nagyon természetes. Az ország néptelen volt. 415 faluban lakott kevés nép, 342 lakatlan, pusztá volt.³⁾ A csekély számú elszegényedett lakosság eladásra alig birt valamit termelni.

Hogy az állattenyésztésről, illetőleg a sertésállományról tiszta képet alkothassunk, nézzük a hivatalos összeírások adatait.

Az 1722. évi összeírás szerint volt Szerbiában kerületek szerint:

	Pozsarevác városban	Pozsarváci kerületben	Rámai ker.	Gradiškai ker.	Ressovai ker.	Jagodimeri ker.	Parakimi ker.	Sabáci ker.	Sererdai ker.	Váljevoi ker.	Palesi ker.	Belgrádi ker.	Grockai ker.	Szemandriai kerületben	Rudniki ker.	Kragujeváci kerületben	Összesen	A hajdu ségekben	Mindössze
Sertés	1205	5651	1949	2387	1465	1003	164	2012	100	178	1505	3282	1805	1118	957	1409	26189	1067	27256
Malacz	317	1592	1180	950	816	1035	221	1419	25	174	1057	3319	2170	2004	163	412	17854	940	18794

A makkoltatásért 6794 drb sertés után (2 garas egy sertésért) és ugyanannyi darab után legeltetési díjat, (darabonként egy garas) összesen

¹⁾ Langer. Serbien unter der kaiserlichen Regierung. 1717—1739. 13—23. l.

²⁾ U. ott. 48.

³⁾ U. ott. 38.

⁴⁾ U. ott. 84.

10,193 frtot kapott a kincstár.¹⁾ Ezek az adatok megbizonyítják fönnébbi állításomat, hogy a megfogyott népességnek jószágállománya csekély volt, kivitelre számbavehető mennyiség alig jutott. A sertésfőlösleget elfogyasztotta a hadsereg, valami kevés a magyarországi katonaságnak jutott. Ebből állott a kivitel.

Bármi csekély volt is a kivitel; mindazonáltal a kereskedelmi forgalom Szerbia, Magyarország és a Lajtántúli részek közt ebben az évkörben tényleg megindult.²⁾ Ez a csekély forgalom alapját képezte annak a kereskedelemnek, mely a század második felében egyre élénkült; úgy hogy a XVIII. század végén már figyelemreméltó kereskedelmet látunk Magyarország és Szerbia között.

Szerbia nem sokáig maradt a Habsburgok uralma alatt. A hős Savoyai Jenő már nem állott a császári seregek élén. A hadi szerencse megfordult, a szerencsétlen háborút követte a belgrádi béke 1739-ben, melynek folytán a szerb részek ismét török főnhatóság alá kerültek.

Habár Szerbia a török főnhatóság alá került, mindazonáltal az összeköttetés és a forgalom, mely az előbbi korszakban megindult, nem szűnt meg, sőt bizonyos kedvező körülmények folytán még inkább élénkült. Ennek egyik oka az volt, hogy a török hadaktól megtisztított Magyarországon az ipar és kereskedelem rendkívül gyors fejlődésnek indult. Városok és falvak keletkeztek oly vidékeken, hol előbb kietlen pusztaság volt. Magyarország megújodott, a török iga alól felszabadult nemzet életerejének pezsgése rövid idő alatt gyors fejlődést létesített mindenütt. A forgalom élénkülését nagyban fokozta a Lajtántúli részekkel való összeköttetésünk.

Tény az, hogy a Lajtántúli részekben, melyek nem szenvedtek a török iga alatt, sokkal nagyobb volt az ipar, kereskedelem és kultúra, mint nálunk; fejlődöttebb a városi élet, épp azért azok jobban rá voltak utalva az állatbevitelre, mint a mi városaink. A Lajtántúli részekkel való közösségünk nagyban előmozdította a sertésforgalmat Szerbia és Magyarország közt, mivel a sertésbevitel Ausztriába Magyarországon keresztül történt.

Habár a belgrádi béke Szerbia teljes leigázását vonta maga után, a változott viszonyok az állattenyésztés fejlődését nem akadályozták, sőt azt egy közbejött körülmény még inkább elősegítette. Ugyanis a török iganak első korszakában Szerbia lakossága legalább földeinek egy részét tulajdonjoggal megtartotta. Minthogy a belgrádi békét előző

¹⁾ U. ott. 61.

²⁾ Megemlítem itt, hogy Oláhországból az erdélyi piacokra a XVI. században is hajtottak marhákat. Erdély és Oláhország közt az állatforgalom a következő századokban sem szűnt meg. Kolozsvári—Óvári. Magy. Törv. hat. Jogsz. Gyűjt. I. 541.

háboruban a szerbek nyíltan a Habsburgok mellé állottak, a háború után a török a keresztény lakosságot teljesen megfosztotta földeitől. Török szpáhik lettek urai az összes földbirtokoknak, a szerbek csupán bérloi hazájuk földjének; nem csupán adófizetői, de valóságos szolgáló lettek a mohamedán vallású, többnyire szláv nemzetiségű földesuraknak. Ezek a szpáhik nagyobb részben bosnyák bégek voltak, kiknek ősei a XV. században a bogumil vallásról a mohamedán hitre tértek át.¹⁾ A szultán felosztatta Szerbiát, hűbér gyanánt adta a mohamedán bosnyákoknak, a keresztények pedig ezek bérloi lettek. Azonban a rája nem volt földhöz kötött bérloje a szpáhinak. Szabad költözködési joga volt egyik birtokról a másikra, csak az adót és tizedet kellett megfizetnie.²⁾ Habár a teljes szolgaság mélyen megalázta a szerb nemzetet, mindazáltal ez a viszony lendületet adott a szerbiai állattenyésztésnek. Ezt az állításunkat kétségtelenné teszi az a tény, hogy Szerbia földművelése a XVIII. század második felében hanyatlott, ellenben az állattenyésztés emelkedett. A dolog magyarázata ez. A szerb paraszt, minthogy nem tekinthette a földet sajátjának, nem is törekedett azt nagyobb szorgalommal művelni. Neki elég volt az, ha a föld terméséből mindennapi szükségletét fődözhetette és adóját fizethette. Épp ezért a földművelés még elhanyagoltabb állapotba jutott, mint volt a belgrádi béke előtt. Ellenben annál nagyobb lendületet vett az állattenyésztés. A tartomány török hódoltság második korszakában békét élvezett. A kövér legelőkön s a rengeteg erdőkben háborítatlanul legeltette jószágát a rája. Fű és makk volt bőven; minél több állatja volt, annál gazdagabb volt. Csupán a fűbéri és a makkoltatási díjat kellett megfizetnie a szpáhinak. Fűbér címén egy marhacsordáért két piasztert; makkoltatásért egy darabsértés után 4—10 parát fizetett a rája.³⁾ Tehát a viszonyok tényleg kedveztek az állattenyésztésnek; a minnek a következménye az lett, hogy Szerbiának állatállománya rövid idő alatt megszorodott, úgy, hogy a kivitelre évről-évre több jutott s az állatforgalom, melynek kezdetét az 1718—39-i évkörben szemléljük, Magyarország és Szerbia közt egyaránt fokozódik.

Lássuk immár azon adatokat, melyek azt bizonyítják, hogy a XVIII. században, különösen annak második felében Magyarországnak élénk állatkereskedése volt s a sertésbehozatal Szerbiából Magyarországra fokozatosan emelkedett.

Az első adatunk, mely a görögök által közvetített sertéskereskedésre vonatkozik Magyarországon, 1701. évről való. Az ügyet Márkó.

¹⁾ Klaić i. m. 340.

²⁾ Kállay. A szerbek története. 233.

³⁾ Glasnik. III. 178.

örmény sertéskereskedő panaszából ismerjük, melyet Schedel Keresztély ellen adott be a budai kamarai igazgatósághoz. A panaszlevélben előadja Márkó, hogy ő 1701. évi márczius 13-án szerződést kötött Schedel Keresztély pesti polgárral a sertéskereskedésre vonatkozólag. A szerződés szerint Schedel adja a pénzt, Márkó pedig a sertéskereskedést közvetíti embereivel. Az üzletből befolyó haszon, valamint a kár is mindkettőjük részére esik. Az egyezés szerint tehát Schedel és Márkó társaságot alapítottak a sertéskereskedés céljából. Minthogy azonban Márkó nem értette a német nyelvet, neki a szerződés pontozatait egy Hadzsi nevű örmény, pesti lakos magyarázta meg. Márkó a tolmácsot rosszul értette: s most a szerződést magára nézve sérelmesnek találja. Azért fordul panaszával a budai kamarai igazgatósághoz.¹⁾ Az idézett beadványból világos, hogy már a XVIII. század elején voltak Magyarországon bevándorlott görög kereskedők, kik a marhakereskedést üzletszerűleg folytatták, sőt az is bizonyos, hogy a sertéskereskedés közvetítése céljából Pesten társaság alakult, melynek tagjai részben görögök voltak. Márkó embereiről beszél, kik szintén görögök voltak. Schedellel és fiával kereskedelmi társaságot (Compagnie) képeztek. Márkó nevének szerb hangzásából azt kell következtetnünk, hogy ő a magyarországi lakosokkal szerbül beszélt; a mi természetes, mivel abban az időben Pesttől lefelé mindenütt találkoztunk szerbekkel, kik állattenyésztéssel foglalkoztak a Duna és Tisza mentén. Tehát Márkó a sertéseket délmagyarországi szerbektől és bunyevácoktól vette, kik a délvidék gazdag legelőin sok sertést tenyészthettek. Az azonban nem valószínű, hogy Szerbiából is szállított volna sertéseket. Mégis kiváló fontosságú ez adat ránk nézve; mivel azt bizonyítja, hogy a török hódoltság után Magyarországon a sertéskereskedés főközvetítői görög kereskedők voltak, kik a délvidéken tenyésztett sertéseket a magyarországi nagyobb piacokra vitték.

A görög kereskedők a XVIII. században mindinkább szaporodtak Magyarországon, a délmagyarországi sertésenyésztés fejlődött ugyan, azonban a fogyasztást hazánkban s a Lajtántúli részeken már nem bírta födözni. A balkáni tartományokból bevándorlott görög kereskedők kezdik Szerbiából szállítani piacainkra a sertéseket.

Az örmény Márkó kezdeményezése után néhány évtized múlva Délmagyarország összes megyéiben üzik az örmények, görögök, szerbek az állatkereskedést. A görögök a délvidéken laktak. Sertéseiket felhajtották a pesti, soproni, győri, pozsonyi, debreczeni piacokra s ott

¹⁾ Orsz. levéltár. A budai kamarai adminisztráció iratai, 59. sz. Armenier. 1703. Ápr. 2.

eladták német (Debreczenben magyar) kereskedőknek. A viszálykodás köztük s a mészárosok és magyar állatkereskedők közt csakhamar kiütt; minek folytán a helytartótanács szükségesnek látta az állatkereskedés és húselárusítás ügyének rendezését. E célból a vármegyéktől bekérte a húsarak szabályzatait.¹⁾ A beadott jelentésekben a délvidéki vármegyék panaszolják, hogy a húsarak utóbbi időkben felszöktek, a minek egyrészt a marhavész volt az oka, másrészt a görög marhakereskedők. Érdekes Győr vármegyének 1743. évi jelentése, melyben a megye közönsége előadja, hogy a vágni való jószág megdrágulását az örmény, oláh, bolgár, görög és szerb marhakereskedők okozták, kik az ország déli részeinek nagykiterjedésű és buja legelőin könnyen hizlalják barmaikat. Ezek az országban lakó külföldi honosságú marhakereskedők azelőtt Szegedre, Kecskemétre, Körösre, Pestre, Vácra és Győrbe nagymennyiségű állatot hajtottak a vásárokra; most azonban azt kívánják, hogy a hazai marhakereskedők és mészárosok lemenjenek az ő állomáshelyeikre. Különben ezek az idegen marhakereskedők nagyon összetartók. Mintha összeesküdtek volna, úgy a kezére járnak egymásnak. Bármily távol laknak is egymástól, megértik egymást. Mindegyik tudja, hogy kel a másik jószágá. Ha egyik eladta a marhaállományát, jutányosan vesz a másiktól. Bejárják a vásárokat s az olcsó állatokat összevásárolják.²⁾ Pestmegye panaszolja, hogy a marhavész miatt határozat hűztak s így a déli részéről, pl. Erdélyből, Moldvából, Oláhországból, a Bánságból, honnét az előző években a felső vidék a vágómarhát nyerte, most nem lehet kapni vágni való jószágot, azért ment föl a hús ára.³⁾ Csanádmegye föliratában előadja, hogy a görög, örmény s egyéb

¹⁾ A vármegyéktől beküldött jelentések szerint 1732. és 1743. években az ország különböző vidékein a következő húsarak voltak: 1732-ben Baranyamegyében a sertéshús fontja 4 dénár. Tolnában a marhahús fontja 2 kr., a borjúhúsé 3 kr., a bárányhúsé, mint a marhahúsé. Pest vármegyében, Buda és Pest királyi városokban 4 1/2 dénár, Váczott, Ó-Budán és Ráczkevéen 4 dénár, a falvakon 2 dénár. Komárommegyében a füstölt sertéshús fontja 7 dénár, a friss sertéshúsé 5 dénár. Bácsmegyében a marhahús okkája 6 dén., fontja 3 d., a borjúhús okkája 10 dénár, fontja 4 1/2 d., a bárányhús okkája 6 dénár, fontja 2 1/2 d., a friss sertéshús okkája 8 dénár, a füstölt okkája 10 d. Ung vármegyében a marhahús fontja 2 krajczár. Árva vármegyében a marhahús fontja 4 dénár, Barsmegyében a marhahús 4 dénár, a sertéshús 5 dén. 1743-ban Vasme gyében a marhahús 5 dénár. Turóczmegyében a marhahús fontja egy garas, a borjúhús ugyanannyi. Árva megyében: az I. oszt. marhahús fontja 5 dénár, a II. oszt. 4 d., a III. oszt. 3 1/3 d., az I. oszt. sertéshús fontja 6 dénár, a II. oszt. 5 d. Orsz. levélt. Helytartótanács. Oeconomicum. Lad. B. F. g. Nr. 2.

²⁾ U. ott.

³⁾ U. ott.

Erdélyből jövő marhakereskedők annyi legelőt bérelnek ki, hogy a hazai marhakereskedők nem juthatnak bérlethez. Ez a drágaság oka.¹⁾

A következő években is egyre jöttek a vármegyéktől a panaszok, hogy a hús áráuk drágulását a görög kereskedők idézték elő. Csongrád-megye a törvényre hivatkozva azt kéri, hogy a helytartótanács tiltsa el az örményeket s mindazokat, kiknek nincs honosságuk, az állatkereskedéstől.²⁾ Csanádmegye ismét őket okozza a húsarak felemelésével.³⁾ Sopron vármegye főirata szerint a kereskedőket nem lehet az országos vásárokon kívüli marhavételtől eltiltani, mivel a szerb, örmény és illir marhakereskedők közt sokan igen gazdagok; kik ha nem hajtánák marháikat a Bánságból s az ország egyéb legelődús vidékeiről az országos vásárra, a mi kereskedőink és mészárosaink kénytelenek volnának lemenni hozzájuk a délvidékre.⁴⁾

Már csak abból a körülményből is, hogy a görögök és szerbek élénk állatkereskedést űztek Magyarországon, joggal következtethetjük, hogy ennek a kereskedésnek egyik ágát a sertéskereskedés képezte.

De nemcsak következtetésekre alapítjuk állításunkat. Vannak kétségtelen írott adataink is, melyek azt tanúsítják, hogy a XVIII. század közepén és azután a görög kereskedők a pesti, a vidéki s az ausztriai nagyobb vásárokra sok sertést hajtottak Délmagyarországból és Szerbiából. Íme a következő példa.

1775-ben Karamanti Emánuel, Karamanti Anasztáz és a kereskedőtársaságnak többi tagjai, kik sertéskereskedéssel foglalkoztak, panasszal fordultak a magyar királyi helytartótanácsához. Panaszos levelükben előadják, hogy már több mint harmincz év óta különböző árúkat, egyebek közt nagymennyiségű sertést szállítanak a török hatalom alatt lévő tartományokból Ausztriába és az osztrák-magyar monarchia többi tartományaiba. Árúikat Magyarország némely vármegyéin keresztül szokták szállítani. A sertésekre vonatkozólag megjegyzik, hogy ezeket Baranya, Somogy, Veszprém, Győr és Sopron vármegyéken keresztül szokták nagy csürhékben hajtani. A vámot és egyéb adózásokat pontosan megfizették. Azonban az említett vármegyék lakosai már két év óta folyton háborgatják hajcsárjaikat s a csürhék keresztülhajtását akadályozzák. Nem rég történt, hogy midőn a megriadt csürhéből néhány sertés az országról a szántóföldekre szaladt, a lakosok elfogták azokat s a csürhét a legközelebbi községben feltartóztatták; habár a sertések a földeken semmi kárt nem tettek; a lakosok mégis minden darab

1) U. ott.

2) U. ott.

3) U. ott.

4) U. ott.

után 2—3 forint kártérítést vettek meg a panaszosokon. Panaszleve-
lükben hangsúlyozták, hogy a sertések az ő hibájukon kívül szaladtak
a földekre, ott kárt nem tettek s a hajcsárok azonnal az útra terelték
őket. Tehát jogtalan volt a birság, melyet fizetniök kellett. Ezért a
magyar királyi helytartótanácsához fordulnak s arra kérik, hogy a nevezett
vármegyéket, illetőleg azok lakosait az ily jogtalan birságoktól, melyek
a kereskedelemnek nagy kárára vannak, tiltsa el. A panaszlevél aláírói:
Karamanti Emánuel, Karamanti Anasztáz és a kereskedelmi társaság
többi tagjai. Erre a panaszra a magy. kir. helytartótanács 1775. évi
szeptember 18-án az említett vármegyék közönségének meghagyta, hogy
a jövőben hasonló visszaéléseknek gátat vessen. Minthogy az ily vissza-
élések akadályozzák a kereskedelmi forgalmat s különben is törvény-
ellenesek, a vármegyei hatóság szabályrendelettel intézkedjék a sertések
keresztülhajtására vonatkozólag s ha történetesen azok kárt tesznek a
földeken, a hajcsárok mérsékelt birságot fizesse; egyébként pedig a
szabályrendelet a lakosságot a panaszolt törvénytelen eljárástól tiltsa el.¹⁾

Egész terjedelmében közöltem az ügyet, a mint az Országos
levéltár helytartótanácsi osztályában találtam; hogy megvilágítsam azokat,
a miket a kor sertéskereskedésére vonatkozólag mondottam. Karamanti
panaszos ügyéből kitűnik, hogy a XVIII. század közepén (1740—50.
táján) a görög kereskedőknek egész társasága volt hazánkban, kik
évenként nagymennyiségű sertést hajtottak a nagyobb forgalmú piacokra.
A sertéseket a török hatalom alatt levő tartományokból, tehát Szerbiából
és Boszniából hajtották a vásárokra.

¹⁾ U. ott

A KASSAI KERESKEDELMI TÁRSASÁG FÖLJEGYZÉSEI 1502. ÉS 1503.

Németből: KERESKES GYÖRGY.

Kassa város levéltárában 9 darab kisebb-nagyobb iratcsomó van, melyek egy közelebből meg nem nevezett kereskedelmi „társaság” följegyzéseit tartalmazzák. A Gazdaságtörténelmi Szemle 1897. évfolyam 482. l. Kemény Lajos ismerteti az 1518-iki kassai keresk. társaságot. Valószínű, hogy ez már 1502-ben is fennállott, annnyival is inkább, mert úgy ezen általam ismertetendő iratokban, mint az 1518-ikiban ugyanazon nevek szerepelnek, pl. *Greff Máttyás*, *Seyzlich* stb. Természetesen e társaság nem azonos az akkori czéhkel, hanem csak néhány tagja bizonyos betétekkel közkereseti társasággá alakult s árukat vásárolt, egyik-másik megbízott tag aztán a vásárokon eladta, vagy itthon árusították, vagy pedig eladtak belőlök egyes kassai kereskedőknek.

Az iratok az ív hosszában közepén össze vannak hajtvva s némelyikben több ív lévén, össze is vannak varrva. Lapszámozás hiányzik. Nem egy kéz írta mindeniket, a legtöbbet azonban *Greff Máttyás* jegyezte fel.

A kassai kereskedők czéhkönyve megvan ugyan ez időből, de épen az 1502-iki följegyzések oly hiányosak, hogy a tagokat nem is sorolja fel, azonban előtte és utána pár évvel több kereskedő szerepel ott is, melyek ez iratokban föl vannak jegyezve, pl. *Richter Zsigmond*, *Katus asszony*, *Seyzlich János*, *Schneider Gergely*.

A följegyzések szerint voltak vásáron:

I. *Nagyváradon* és pedig a) Nagy László, b) Szt.-György, c) Kis László, d) Egyed, e) Ferencz, f) Imre, g) Háromkirály, h) Szent Erzsébet napi vásáron és i) pünkösdkor. Legtöbbször Nagyváradon fordultak meg s itt adtak el legtöbbet.

II. *Tisza-Varsányban* Demeterkor.

III. *Debreczenben* György napi vásáron.

Az út fáradságos és költséges lévén, vásár után nem tértek haza, hanem fölkeresték a közeli vidék vásárait és piaczeit.

Debreczenből és Tisza-Varsányból nyomban átmentek Váradra, Váradról pedig (Várad-) *Olasziba*.

E vásárokon messzevidéki kereskedők és vásárlók jöttek össze és pedig a *Nagyváradon* megjelentek közül föl vannak jegyezve: szatmáriak, debreczeniek, brassóiak, kolozsváriak, nöszeinek, segesváriak, szászrégeniek. Tisza-Varsányban simándiak, szögediek, debreczeniek. (Szerepelnek még ez iratokban Tokaj, Szandec, Krakkó.)

Debreczenben szatmári szabók (3 van följegyezve), brassóiak, váradiai, kolozsváriak, szászrégeniek, budaiak.

A forgalom nagyságára enged következtetni, hogy 1502-ben a nagyváradai nagy László-napi vásáron mintegy 800 frt értékű árut adott el a társaság.

Tekintettel arra, hogy egykor hazai kereskedelmünk a legapróbb részletekig föl léssen derítve, nem tartjuk feleslegesnek e följegyzésekben előforduló azon neveket felsorolni, melyekről származási helyök kitünik. Megfordultak tehát az alföldi vásárokon:

Nöszeniek: György szabó, Endre, Bernád, Mátyás, Maiz Fábián, Endre szolgálja több nagyváradai vásáron.

Czotmáriak (Szatmár): Szabó Pál, Cergely.

Debreczeni: Posztómető Mihály.

Váradiai: Szabó Pál és János, Szabó Kelemen, Boros János, Hanus Kálmán.

Brassóiak: Benkner János, Schwarcz Péter, Schirmer Bálint.

Kolozsváriak: Róth Péter, Agather Cziegler; Zsigmond úr, Czompol György.

Segesváriak: Hegyes Mihály szolgáljával.

Simándi: Németh Lukács.

Szegedi Király Bertalan.

Kövi: Mihály.

Régeni (Szász): Matz Márton.

Budáról: Haus Karl.

Bányai: Szabó János.

Sok név van ezeken kívül följegyezve, a nélkül, hogy városukat emlitenék. Többi közt *Thurzó Márton* is jelen van egy debreczeni vásáron.

E vásárokon aztán élénk forgalom volt. A távol vidékek kereskedői itt adták el egymásnak árucikkeiket, hogy mindenik hazaviven, otthon ismét áruba bocsássa. A kassaiak Lengyelországból, Krakkóból, beszerezvén a különféle posztókat, harasztövet, a gyarló közlekedési eszközök miatt nem szállíthatták el Erdélybe, hanem elvitték feleútig Nagyváradra, Debreczenbe. Ide eléjük jöttek a brassói, kolozsvári stb. kereskedők, de nem üresen, hanem fűszerekkel (borssal) megrakodva, hogy átadják a kassaiaknak, kik a felvidéket látták el e czikkekkal.

S a találkozási ponton az alföldiek helyben kapták az északi és keleti árúkat. Ők jártak a legjobban. Nekik kellett legkevesebbet fáradniok.

E nagyban folyó elárusításhoz járultak még: a mesteremberek vásárlása, különösen nagy számmal jártak e vásárookra a szabók, kik közül egyik-másik 70—80 frt árát is vett egyszerre; továbbá a közönség kicsiben való beszerzései. Végül e vásárokon egyenlítették ki régi számláikat az eladók és adósaik; a följegyzések szerint mindig valamely vásárra ígerte a hitelben vevő a fizetést.

A *kassai kereskedő társaság* árúczikkeit *Thurzó György* és *Haller János* krakkói kereskedőtől vette. És pedig *harris gurtelt* (harasztövet): széles, középszéles, keskeny, középkeskeny, finom és középfinom, tehát 6-féle minőségben. A posztónak igen sok fajtáját említik, többnyire a várostól, a honnan eredtek, vették nevöket: sorisi, sveinisi, mechlisch, kolciszter, neiszi, achis hoch tuch (achen?) trichtesz „forder, görliczi, weiches, praktes, lignici, cznrkisz, binches (Brügge?) és kurbal posztókat. Színre van kék, barna, szürke, fekete, vörös, fehér, zöld; minőségre hochtuch, fordertuch, közönséges, hitványabb posztók. Eladtak oly posztót is, mely nem volt a társaságé, így néhány bál nürnbergi posztót 143 frton, mely *Bornemisszáé* volt s levontak ez összegből 4 f. 25 denárt; bizonyosan az eladásért. E Bornemisszával állandó összeköttetésben állottak, mert három ízben adtak el nürnbergi posztójából. *Bornemissza Ferenczet* pestinek mondja a följegyző, fia Mátyás Debreczenben adja át neki a bálposztókat. Az árt is Bornemissza szabja meg, ők sokkalják, mert úgy nem akarják venni. Érdekes, hogy egy budai *Hauz Karl* is tőlük vesz 1 bál nürnbergi posztót, pedig úgy látszik, a nürnbergi árúk a dunamentén kerültek Pestre és innen tovább. A kassai társaságnak nincs is saját nürnbergije.

A vevők nemcsak pénzzel, de *árúval is fizetnek*. *Thurzó György* uramnak is többbizben adnak bort tartozásuk törlesztésére. Mindig következetesen föl is van jegyezve, mit fizettek és ígértek fizetni készpénzben és mit árúval. Ez árúk közt van: Fábían Endre nőszeni és Mátyás Régenből (Szász) *aszalt szilvával*, *Hanszko Hering* 12 tonna *hallal*, *Schvarcz Péter* vagy *borssal*, vagy készpénzzel fizet. *Jörg Siebenbürger* 74 frtba 4 mázsa *viaszt* ad. *Zsigmond* uram *Kolozsvárról* egy nagy *lovat* ad vásárlásaira. *Benknertől*, *kolozsváritól* 8 mázsa *cölners borsot*, *Schvarcz Pétertől* $1\frac{1}{2}$ mázsát vettek, *Aldától* és *Kilhantól* ismét 8 mázsát vettek azon posztó árába, mit ők vásároltak.

Vett a társaság még *Tokajban ezüstöt* többbizben, továbbá *olajat, hermelint* és egy szép művü *subát*, egy zsák *czérnát* Debreczenben.

A *harris gurtel* árát pontosan megjelölik a följegyzések, de a posztóét kiszámítani sem lehet, mert nem mondják meg, mennyi posztó

volt egy-egy bálban. A sózott hal hordóját 5 frtba számítja, a szilva hordóját 60 denárba. A hermelint darabonként frt 4 ort. 1.

Az, üzlet forgalom nagyságára nemcsak az alábbi részletes adatokból lehet következtetni, hanem van egy számadás is az iratok közt, melyen ugyan nincs feltüntetve, melyik évről szól, de az írás kétségtelenül arra mutat, hogy ezen időből s különben is Thurzó Györggyel való számadás.

A bevásárlások és fizetések összege külön lapon, regestrum felirattal fel van tüntetve f. 1430 ort. 1.

A regestrumban.

Vásárlási összegek: f. 1490 1 ort

„ 2676

„ 2166

„ 632

„ 675

„ 1070 3 ort

összeg f. 8692

(Hibás ez összegezés, mert tk. 8709 f. 4 ort volna.)

Fizetések összegei: f. 2501 3 ort

„ 1940

„ 801

„ 1847

„ 931

„ 946 1 ort

f. 8967

Maradt adós Thurzó uram (többet fizettek neki) f. 274.

Kézhez vettünk (ismét) Thurzó György

uramtól haraszt-övet... f. 611 d. 3

Erre kapott... „ 182 „ 17

Maradt adóságban... „ 459 „ 5

Végül maradt adóságban... „ 155 „ 8

A vásári költségeket, ha nem is egész szabatosan, de föllegyzik. Ezek közt szerepel elsősorban az egész „család“ (személyzet, segédek) élelmezése; ha tekintjük is, hogy bizonyosan vittek magukkal *enni-valókat*, mégis azt találjuk, hogy igen csekély összegek vannak följegyezve e célra: 1—4—9 frt.

Többször szerepel a kiadások közt a *vámpénz*: Thurzó György uramért kétizben 12—12 frt harminczadot fizetnek. Belföldi vámpénzt csak kétszer említ: Váradon 7 frtot, másodsor 18 denárt; a szabadkirályi városok s általában a vásárok vámmmentesek lévén, e följegyzésről nem tudni, miképen került ide.

A *fuvar* azonban mindig föl van említve. Nagy távolságokra kellvén az árukat szállítani, nem csekély összegeket tett: 800 duczat harasztövért 18 frt a fuvar. A fuvarost is említi egy helyen: Mátyásnak fuvarért *Krakkóból* 8 frt. Ismét *Krakkóból* fuvar és egyéb kiadás (élelem, szállítás?) 73 f. 29 d. A fuvarosnak, ki a gyorskocsit vezette, 2 frt. *Sóska*, kassai 8 bált szállított Nagyváradra, kapott 6 frtot; visszajövet 8 bálért *Sóska* 6, *Karay Péter* 4 frtot, Karay szolgája szintén 4 frtot kapott. Fuvarra Kassától Tisza-Varsányig Sóskának 14 bálért 10 frt, vissza 2 $\frac{1}{2}$ frt. Tisza-Varsányból Nagyváradra a fuvar 2 frt. *Debreczenből Váradig* 1 frt. Fuvarra és élelemre 7 frt. Fuvarra Debreczenből Váradra 16 bálért, minden bálért 45 denár. Más alkalommal is ennyit fizetnek. Karay Péter ismét kapott 3 bálért 4 $\frac{1}{2}$ frtot. *Váradról Olasziba* a szállítás $\frac{1}{2}$ frtba került. *Vissza* haza innen 16 f.

Boltbér Olasziban 1 f. 61 d. Helyért (szállás v. árulóhely?) Debreczenben 2 frt. Krakkóban helyért egyszer 2 frtot, másszor 11 denárt számitanak.

Említett *pénz*nek: forint, denár, ort, márka. Fizetnek tiszta, öntött ezüsttel és arannyal is.

Mennyiségek: bál, terling, tucat.

Súlyok: mázsa, font, lat, nehezék.

Pakkoltak harris gurtelt hordóba; halat és szilvát tonnába, posztót takarókba, miket külön megfizettettek, darabját 6 frtjával számítva. Borsot, czérnát zsákokba.

A Thurzó Györgytől és Haller Jánostól, krakkói nagykereskedőktől történt bevásárlások és ez árúk eladása külön csomóba összefűzött 12 oldalon vannak följegyezve. Hogy e följegyzésekről fogalmat nyujtsunk, egész terjedelmökben közöljük, annyiaval is inkább, mert épen a később hazánkban olyan nagy szerephez jutott Thurzó-család egyik ősétől történt a vásárlás.

I. oldal.

Anno domini 1502.

Thurzó György uramtól vettem Krakkóban a *társaság* részére haraszt övet (harris gurtel), egy hordóban tartalmaz:

széles tucatot	100
középfinom tucatot	100
finom	114
középszéles	114

Ára 111 frt, a fuvar stb. 5 frt.

Ismét Mária Magdolna hetének péntekjén Thurzó György uramtól egy hordóban vettem haraszt övet (harris gurtel), tartalmazott:

széles tucatot	150
középfinom	152

Oldalösszegezés frt 300 ort. 3, fuvar stb. 5.

II. oldal.

Krakkói Thurzó György uramnak fizettem az övekre Krisztus testének nyolczadában

szombat este	frt 98 d. 40
„das Geld st frau Kathi“	
Benesch fizetett 3 h. k. borral	„ 13 „ —
Mátyásnak adott fuvarért	„ 8 „ —
Schrötternének adott	„ — „ 16
A bodnárnak (?) állásdíj (talán nála álltak meg szekerral)	„ — „ 11
Harminczad Thurzó György uramért	„ 12 „ —
Benesch uram adott még Thurzó György uramnak	„ 27 „ —
Ismét adott György uramnak	„ 27 „ —
Oldalösszeg f. 182 d. 12.	

III. oldal.

1503.

Haller Jánostól vettem haraszt övet, egy hordóban volt:

széles tucat	f. 46
tucatja f. 1 d. 15, az összes	f. 52 d. 90
középfinom tucat	f. 80
tucatja f. 1, kivéve belőle $\frac{1}{2}$ ortot, összesen f. 70	
keskeny tucat	90
középkeskeny tucat	90

Két tucatot egynek számítva, tesz 90 tucatot, tucatját kaptam 1 frtjával, kivéve belőle (minus) $\frac{1}{2}$ ortot
az összes tesz pénzben f. 78.

IV. oldal.

1502.

Haller János uramnak krakkóinak a haraszt övre fizettem
Borbála szüz hetének hatodik napján pénzben f. 80.—

Ismét Haller János uramnak Mária fogantatása előtt
szombat este adtam tulajdon pénzemből pénzben f. 20.—

Ismét adott Haller Jánosnak, krakkóinak Benesch uram
és Greff Mátyás uram a mi tulajdon (társaság) pénzünkből
Tamás apostol szombat estéjén f. 50.—

Ismét neki Krisztus teste után pénteken 1605-ben f. 50.—

Az egész összeg ki van fizetve.

V. oldal.

1502.

Az övekből eladtam:

Siebenbürger Györgynek és Katus asszonynak széles
tucatot 50, egy tucat f. 1 d. 20,

összesen f. 60 d. —

Középfínomat 4 tucatot

egy tucat 1 frt, kivéve belőle (minus) 4 d.

az összes tesz f. 35 d. 40

Mária Magdolna péntekjén Katus asszony vett még Richterrel
együtt haraszt övet

Széleset 75 tucatot

egy f. 1 d. 20.

összesen f. 90.

Középfínomat 76 tucatot

egy f. minus 4 d.

összesen f. 72 d. 96

Katus asszony vett még harasztövet

Keskenyet 12 tucatot

Középszélest 12 „

Továbbá vett még Mauritius napja után f. 6

Középkeskenyet 13 „

Keskenyet 2 „

Az összes tett pénzben f. 19 d. 50.

VI. oldal.

1502.

Katus asszony fizetett nekem a harasztövre először	
pénzben	f. 98 d. 27
maradt	f. — d. 13
Katus asszony fizetett még finom ezüstben 3 márkát	
16 pisetumot, márkáját	f. 6
Tesz az összes pénzben	f. 23
Fizetett még szolgájával Laczkó-val pénzben	f. 32
Fizetett még Krisztus feltámadása oktavája nyolczadának péntekén	f. 29 d. 10
Fizetett még Katus asszonyért Benedek uram Keresztelő szent hatodik napján	f. 29 d. 10
Adott még Siebenbürger Györgynek	f. 50 d. —

VII. oldal.

Anno dom. 1502.

Benesch Stainborren uram vett az övekből

Széles tucatot	36
Széles tucatot	60
tucatját f. 1 d. 20.	
Széles tucatot	38
tucatját f. 1 d. 20.	

Az összes 136 tucat széles öv ára tesz pénzben f. 160 d. 80.

Benesch uram vett még:

Középfinom tucatot	48
"	44
"	8
"	40
"	38

tucatját f. 1 minus d. 5.

Az összes 178 tucat pénzben tesz f. 169 d. 88.

Benesch uram vett még:

Középkeskenyét, tucatot	100
"	36
Keskenyét	100
"	24

f. 1 minus d. 5 tesz pénzben f. 123 d. 50

Az összes tesz " 454 " 18

VIII. oldal.

1502.

Benesch Steinborren uram fizetett az övekért: ...	
Először pünkösdkor pénzben csak ...	f. 138 d. 25
Fizetett még 3 h. k. borért Thurzó György uramnak a város pincéjében (az ő számára vette?) ...	f. 21 d. —
Thurzó György uramnak adott ...	f. 27 d. —
Adott még nekem ...	f. 10 d. —
„Am schiff zu stehen of Geoorgii dedit“ ...	f. 2 d. —
A fuvarosnak, ki a gyorskocsit vezette s élelemért ment Rozsnyóig ...	f. 2 d. —
Továbbá Jankónak Tokajban adott, hol az ezüstöt vásároltuk ...	f. 100 d. —
Adott még ...	f. 10 d. —
Tett az összes ...	f. 390 d. —
Haller Jánosnak adott ...	f. 25 d. —
A harminczadosnak adott ...	f. 10 d. —
Sváb Jánosnak adott ...	f. 4 d. 74
Adott még Svábnak aranyban ...	f. 2 d. —
Lőrincz Weichmanniak adott Benesch uram ...	f. 32 d. —
Thurzó György uramnak adott 2 h. k. bort és pénzt, összeszámlálva tesz ...	f. 21 d. 77
Benesch uram adott Thurzó Györgynek ...	f. 23 d. —
Adott még Thurzó Györgynek ...	f. 27 d. —

IX. oldal.

1502.

Konesik Ambrus vett harasztövet:

Széles tucatot ...	37
tucatja f. 1 d. 20.	
Tesz pénzben ...	f. 44 d. 40
Középfinomot, tuczatot ...	38
tucatja f. 1 minus. d. 4.	
Tesz pénzben ...	f. 36 d. 48
Fizetett Ambrus uram pénzben ...	f. 32 d. —
Miklós napja után hétfőn pénzben ...	f. 38 d. —

X. oldal

Richter Zsigmond uram adott harasztövet:

Keskeny tucatot	3
Középkeskeny tucatot	3
Keskeny	36
Középkeskeny	36
Keskeny	6
Keskeny és középkeskeny tucatot	4
Visszaküldött belőle tucatot	2

Materna Cronnernek keskenyet és középkeskenyet 22 tucatot f. 10 d. 50 kifizette.

Vettem én, *Mathias Gräff* 1 tucat keskenyet f. — d. 46.

XI. oldal

A harasztövet kapott pénzből Thurzó György uramnak

Krisztus teste nyolcada után	f. 98 d. 40
Lőrincz, Kromer vagy Weichmannak adtam ezüstre	f. 10
Benesch uram adott neki	f. 32
Miklós harmincadosnak Benesch uram által adtam	f. 20
Scheuczlich János uramnak Zsigmond (Richter) parancsára adtam	f. 6
Haller Jánosnak adtam, mint a Regestrom mutatja	f. 20
Haller János az övekre adtam Benesch uram által	f. 50
György diáknak Tokajba Jankó részére ezüstre	f. 100
Sváb Jánosnak Benesch uram adott	f. 6 d. 74
Benesch uram velem felszámolt s a mint regestroma mutatja, fuvarra és egyébire adott	f. 73 d. 29
Miklós deák harmincadosnak Thurzó György uramért adtam	f. 12
Benesch uram adott Thurzó György uramnak 3 h. k. (kufen) borért	f. 21 d. 77
Pálnak, gölncinek adott	f. 72
Hamuszkónak, Szandeczinek heringre adtam	f. 15
Benesch uram felszámított 8 db kolciszter posztóért	f. 11
13 neuszei posztóért	f. (2)
Haller Jánosnak fizetett	f. 50
Richter Zsigmondnak, a mint ő Molnár Gergelytől vett ezüstöt	f. 50
Katus asszony Schneider Gergelyné Siebenbürgi Györgynek adott	f. 50

XII. oldal.

Thurzó György uram adott:

Erzsébet napján 1502.

Forder (elsőrendű?) köteg 4 per f. 94, lesz...	f. 376
Görliczi köteg 4 per f. 64...	f. 256
Az összes	f. 632

Háromkirály napján.

4 forder köteg per f. 96 tesz	f. 384
1 seer forder „ „ 96 „	
1 jó görlicer „ „ 65 „	
1 „ „ „ 65 „	
Az összes	f. 675
Kalciszter posztó 40, per f. 12 és 2 takarója tesz	f. 472
Meczl „ 20, „ 14 és 2 „ per 6 f. tesz	f. 302
Weiches (?) „ 24	f. 168 ort 3
Praktes „ 4	f. 12
Végző összeg	f. 1070 ort 3
Jakab napján posztó	f. 14
Demeter napján posztó 23	f. 213 minus 2 ort

Takaró 1 frt 6.

A könyvbe beillesztett két papirszeleten:

Ambrózy uram széles harasztövet 37 tucatot tesz	f. 44 d. 40
Középfinommat 38 „ „	f. 36 d. 48
Az összes tesz	f. 80 d. 88

Másikon:

Benesch uram *tölem Greff Mátyástól vett*

Széles harasztövet 134 tucatot	f. 160 d. 80
Középfinommat 178 tucatot	f. 169 d. 10
Keskeny és középkeskenyet 260 tucatot	f. 123
Borsot 1 mázsát és 17 fontot	f. 58
összesen	f. 511 d. 40
Későbbi vásárlásai a)	f. 1034
b)	f. 1023

Zsigmond úrtól borsot 42 fontot, Tölem 24 fontot s egy zsákkal 99 fontot

Fizetett f. 443 d. 51.

Másik oldalán:

Bevétel ezüstben.

Krakkó felé adtam
(így) neki --- --- --- 274 frt
Ismét 17 latot $11\frac{1}{2}$ márkát
18 nehezéket.

Kiadás.

Thurzó György uramnak
adtam
f. 13
Ismét f. 27
Hallernek f. 25.

Kassa v. Itára számozatlan.

ADATOK.

A DOMBÓVÁRI URADALOM RENDTARTÁSA 1729-BEN.

(Befejező közlemény.)

36.

Minden féle asztagoknak elcséplésére avagy nyomtatására tiszt uramnak szorgalmatos vigyázása legyen, és subalternusi által diligentissime vigyáztasson, hogy semminemő képpen a cséplők vagy nyomtatók által el ne tékoztassék; hanem igazán dolgoztatván szép tisztán föl-szórassa és mindenféle gabonának az ocsóját kiváltképpen a buzának úgy elválasztassa, hogy arról elégséges számot adhasson, amint obligáltatik is; mert tisztálatlanul hagyatván mérettetik föl a szűrüből a gabona és semmi ocsója sem hagyatván, minden ember csak a reá tekintéssel is töle elidegenedik, s megvetvén pénzre sem fordíthatatik.

Régenten practicált jó rend szerént azért minden cséplő avagy nyomtató személy keményen és circumstantialiter functiója kötelességire inspector vagy plebanus uram által sedule *megesküdtessék*, írásba foglalván a juramentumot, és a nevek azon juramentum alá iratván, ki ki a maga neve után tulajdon kezével keresztet vonjon, roborálja, s annak utána a megesküdtető uram coramisando authenticálja, és azon authenticált juramentum in officina dominali fideliter conserváltassék.

37.

A tisztán föl szórott gabonát minthogy az igazán való föl mérés követi, tiszt uram minden pajtához, vagy egymáshoz közel való két három helységbeli asztagok rakatásához, jó lelkiismeretű négy személyt választván, singulariter ezen fölmérésre (valamint a cséplők) fölesküdtessenek; a kik közül vagy foglalatosság vagy nyavala miatt mindenkorkettő a fölmérésen együtt jelen lehessen, és az universalis igaz pozsonyi mérővel csappal fölmérettetvén kiki tulajdon maga rovására minden asztagnak a granumát fideliter föl rója. És coram authentica persona kasznár uramnak azon rovásokkal hiteles relátiót tévén igazán attestálhassa, és minden asztagnak a maga rovására metszhesse és irhassa juxta precedens punctum 35.

Illik azért, hogy a kasznár is azon hiteles személyek méretése szerént sine ullo defectu mindennemő gránumot perceptióba is igazán leválván, hasonló igaz mértékkel és csapva erogálja, hogy számadásában erga fideles attestationes inserálhassa; de ezen kívül is mindennemő granumbeli perceptióban és erogációban is ugyanazon modalitással és mértékkel éljen.

38.

Minthogy pedig a fölszórott gabona esztendők által is kasznár uram keze alatt *in granis* szokott s néha kénytelenítettik *conserváltatni*, melyeknek conservatiojához szükségképpen kívántatik hogy télben minden héten egyszer, nyárban pedig háromszor meghányattassék és szellőztessék: azon szellőztetések alkalmatosságával azért a minemő poros allya és romlott gabona történék találtatni, semmi úttal vicissim a megszellőztetett gabona közé ne kevertessék, hanem félre söpörtessék.

Innen következő defectusit azért tempore erogationis similiter conservati qualiscunque a kasznárnak minden száz mérőre három mérő pro decremento ex eo applacidáltatik, hogy a kasznár házak fogatkozásából rövidsége ne lehessen.

39.

Innen pedig per expressum deciaráltatik, noha ex priori quoque punctó világosan kiki concipialhatja, hogy a szérüről valamennyi directe erogáltatik, ugymint pro inseminatura, és eladatik, s conservációra a kasznárnak nem assignáltatik, az ollyas gabonára semmi decrementum nem engedtetik. De a sörházakra is állott gabonát éppen nem fordíthatni. A malombeli vámot is a molnárok commissiókra emensurálják és a conservatoriumot soha nem ingredíálja. Mindezekre azért decrementumot a kasznár in rationibus semmi úttal számlálni ne merészeljen. Mellyek hogy annyival bizonyosabban constálhassanak, applacidált decrementumot mindenféle gabonabeli erogátiónak utolsó punctumában colloálja in rationibus, idque ante summam exitus.

Minden malomnál pedig tiszt uram hombárokat csináltatván, azokra lakatokat is szerezzen, mellyeknek kulcsai tiszt uramnál áljanak, hogy a malombírák annyival is a molnárok akarátja szerint ne mérjék, hanem mindenkor hités személylyel méretessék e proventust, melyről angariatim hiteles személyek előtt computust ineálván, arról libellust tartván, circa finem anni maga rátióihoz ezen napszám szerint authenticált computusokat in originali annectálni el ne mulassa.

Praeterea a szokott dupla rovásra is mindenféle gabona fideliter fölmetszetvén reá írjanak, s felét tiszt uram, felét pedig a másik fél, avagy molnárok, conserválják. A malmokban a régi igaz mérczék megtartassanak. Ha pedig a molnárok akárminemő hamisságban tapaszaltatnak, inspector uram által 75 forintban megbüntettessenek, vagy mindene confiscáltassék és maga proscibáltassék.

A kenyérsütőkre is szorgalmatos vigyázás legyen, és ha a gabona árához képest igaz mértékre nem sütnek, 32 forintban büntettessenek, s interessatus tiszt is hasonlóképpen megbüntettessék, uagyanez érvén minden mészárszéket is.

40.

A kulcsárnak pedig a régi bevett szokás szerint mint *tíz akóra* hetenként *egy-egy icze bor* applacidáltatik töltelére, minthogy a borok ordinarie mind apró hordókban conserváltatnak. Ha pedig erga commissionem ezen kívül valamint erogálna, mindazokról magát quietáltassa.

Tartozik pedig minden szombaton a borokat böcsületesen meg-

tisztogatni és tölteni, a hordóit is megtörülgetni és mindezeket tisztán tartani.

A hordókat, mihelyt a bor ki kél belőlök, száraz és szellős helyre tétesse minden fenekivel együtt, hogy a nedves penészben meg ne bűdösödjének és ne romoljanak.

Itt már bejött az, hogy a méltóságos uraság borai Alsó-Lendváról szoktanak leszállíttatni a Dráva vízének alkalmatosságával. Azért is olly observatio tartassék, hogy Lendváról a borokkal lejövő kulcsár a kiállott viznek partján tartozik a hordókat megtöltögetni s az után tiszt uram kezéhez vevén azon borokat, úgy serénykedjék vigyázni azoknak való vitelekben, hogy *egy iczénél több* usque ad lucum minden akóra nem fog acceptáltatni.

41.

Minthogy penig az égett bor és pálinka, a nyers bornak hasonlóságára nem apadnak, sub authencio sigillo conserváltassanak, és azon authentica személy jelenlétében töltessenek, vicissim bepöcséltessenek, hogy azoknak repleturáját ugyanazon authentica személy hitelesen áttestálhassa is.

42.

A mely jószágokban feles borbéli proventus szokott lenni, és későn incassáltathatik a majorság, hegyvám- vagy nóna- és dézsma-boroknak mihelyest forrása nagyjából megszűnik ante inventarium, hites személyek jelenlétekben, két ízben megtöltessenek és finita exactione az igaz pozsonyi akóval vasatim mogakoltassanak, s mind egyig fölirattassanak és inventáltatassanak ad formulam jara jara saepius transmissam in instanti harmadszor megtöltessenek és inventariummal együtt a kulcsár keze és számadása alá így assignáltassanak. Mellyet az inventáláskor jelenlevő hites nonator uraimék mindenkor ad minus hárman subscribáljanak és megpöcsétöljenek, annak notandumában a locális és personális nonatiót citálván és sub authentico adjungálván. Azon inventáriumnak penig valóságos és modo praevio authenticált párját sine ulla procrastinatione, per manus domini inspectorius, méltóságos gróf urunk ő excellentiájának beszolgáltassák, A kisebb dominiumokban penig, minthogy a hegyvámnak vagy nónának exactioja gyorsabban véghez mehet, csak egy repletura admittáltatik, a második pedig finita inventatione. Mindenik mindazonáltal praemisso modo coram authenticis personis, és forrásának megszünte után.

Jól observálják peniglen, hogy az illetén borokat mindenkor szombaton inventálják; hogy a repletura ab illo die hetenként helyesen folyhasson de anno in annum, és minden kulcsár az inventatiónak napján tartozik számadásiban is léválni.

Item: a megnevezett pozsonyi iczével éljenek, és a kulcsár is avval adjon számot.

43.

Történik peniglen hogy ex commissione vasatim erogáltatnának vagy eladatnának, de főképpen a midőn kocsmára erogáltatnak: az

ilyenekről hebdomadalis lajstromot kölletik a tisztnak tartani, melyben fel legyen írva minden héten dietim hány és mellyik hordó vonyatik ki, hogy a töltelékéről való lajstromot nyilván és igazán folytathassa, a kulcsár is a megküldött exemplár szerint elaborálhassa.

Ahol penig a korcsmáról a borsöprűt az uraság hasznára vissza szokták mérni, hiteles személy előtt méretessék meg, s a kulcsár számadásába és kezéhez assignáltassék, s mentül előbb penig az uraság hasznára a tisztt kiégettesse, és mentül jobb áron készpénzre fordíttassék; másként az árát maga fogja megfizetni a kinek dexteritására vagyon a gazdaság és jószág directiója bízva. Valahány hordó bor penig repleturára kél, és más móddal is a kulcsár keze alatt conserváltatik avagy más apróbb hordókba csapoltatik: minden hordónak söpreje is hasonlóképpen praesenti authentica persona, megméretessék és dietim kinek kinek a száma attestáltassék.

44.

Itt az is per expressum declaráltatik, hogy mindjárt, finito anno mind bor mind gabona inventáltassék és megméretessék, s még a kész pénz is in cassa provisoratus megolvastassék: hogy az ollyas hiteles inventációkkal kiki a maga számadását fulciálhassa.

De kiváltképpen a pénzen vett borokat is mindenkor hitelesen inventálni köteleztetnek.

*

Circa hortos, pomaria et piscinas.

45.

Ezen dombovári jószágban mindjárt a vizen túl Dombovárnak ellenében a méltóságos uraságnak igen szép pusztája vagyon, *Nyerget* nevű, mely pusztán igen ritka esztendő hogy bőséges mindenféle *gyümölcs* ne teremne.

Jöllehet tisztt uram mindeddig minden esztendőben az ott termett gyümölcsöt szárította a jobbagysággal (de ki tudja hova lett el), azért is ezen pusztán lévő gyümölcsöt tisztt uram esztendőnként szárítani és *arról számot is adni* obligáltatik.

46.

Ugyan Dombovárnál a régi vár helyén más szép *komlós kert*et kezdett az inspector építtetni; azért is tisztt uram ezen komlós kertet gyarapítani el ne mulassa.

47.

Nem különben vannak ezen dominiumnak *halászó vizei* is, ugymint *tuskei, kurdi, tárkányi, döbröközi, szakáli* és *regöli*. Annak okáért a fölül irt halászó vizekből jövedelmet mutathasson.

*

Circa sylvas.

48.

Már commitáltatott tisztt uramnak, és írásban is kiadatott, hogy a méltóságos uraság *erdejét* de kivált a *vaszarit* és *dalmadit* erős tilalom

és őrizet alatt tartsa, és senkinek, sem pénzen úgy más praetextus alatt, de kivált *tölgyfát* adni ne engedjen, azon okból is: hogy a méltóságos uraságnak napönként a tájon a borbéli jövedelme szaporodik, per consequens ahoz hordó és abríncs kívántatik. Annak okaért a föllül irt erdők és praeterea az abríncsos mogyorósok (*pulai* határban levő, és másik a *tüskeiben*), a mint föllebb praescribáltatik, jó őrizet alatt tartassék. Ha ki pediglén találtatnék azon tilalmasokban, irremissibiliter az ollyatén személy 12. forintokat desumáljon.

49.

Ezen jószágban peniglen tűzre való, *gyertyán-* és másféle haszontalan fa vagyon tövén; a község pediglén nem gondolván a makktermő *tölgyes cserfával*, majd általában ezt szokták vágni. Annak okaért tiszt uram, a jószágban currentálván sub poena florenorum 12 hogy a makktermő fák ne vágattassanak, a ki abban találtatik, azon a föllülirt poenát tiszt uram irremissibiliter desumálja.

50.

Ezen fellül megírt erdőkön ritka esztendő hogy makk ne teremne. Azért tiszt uram esztendőnként elrendelvén a majorság sörtéseinek vagyis azok számára elégséges makkot, a superfluitását az urbárium tenora szerint erga praestatisnem praestandorum a lakosoknak elocálhatja.

*
Circa oeconomiam brazatoris cerevisiae.

51.

Idejéhez képest a mint a *sörnek* kelete leszen, köll folytatni a sörnek *főzését*. Azért is méltóságos uraság kegyes rendeléseig a Dombovárótt levő serfőző házhoz minden főzelék rendeletik 24 pozsonyi akóra való; melyből töltelékre fog supputáltatni 2 akó, és ahoz a sörfőzőnek is segesítőivel együtt fizetések fejében 2 akó. És így a méltóságos uraságnak in fixo fog maradni 20 akó.

Mely huszonnégy akó sörnek kiállítására rendöl a méltóságos uraság 16 pozsonyi mérő jó árpát, nemkülönben minden főzelékhez fog adatni egy pozsonyi mérő komló.

52.

Ugyan minden főzelék sörből az élesztőnek fele marad méltóságos uraság számára, más hasonló fele peniglen cedál a sörfőzőnek; úgy mindazonáltal hogy, ha az uraságnak ezen sörfőzőnek cedált élesztőre szüksége volna, nem másnak hanem az uraságnak eladni tartozik: melynek is akójáért fog fizetni az uraság dr. 60.

53.

Mivel tudva vagyon, hogy minden sörfőzésnél ritkasör szokott lenni, azért is az ollyatén ritkasörből az uraság számára is egy akó fog járni mely a cselédeknek fog adatni.

54.

Maláta egészben az uraság marhájának cedál, mindazonáltal a sörfőző marhájának is lehet belőle valami részt adni.

55.

A mely akó sör minden főzelékből deputáltatik a sörfőzőnek avval contentus kell lennie, akár drágább legyen a sör, akár olcsóbb. És mint-hogy az uraság jószágában osztatik ki azon fölül írt 20 akó sör, a serfőző az ő két akóját más valaki jószágában adhatja el. Azért is semmit Dombóvárott a sörházból, úgy más helysegeiben is az uraságnak, sem akó sem icze számra akármi praetextus alatt eladni ne merészljen, mivel ez által az uraság söre folyásának kára és praejudicium következnék. Egyébiránt ha e féle állapot fog tapasztaltatni, a méltóságos uraság büntetését el nem kerüli; sőt az is a tiszt által jól observáltassék, és vigyázással fegyen a sörfőző után, hogy semmi módon a sörházból icze avagyis korsók számára ajándékon vagy akármi módon a sör ki ne adattassék.

56.

Mivel penig sörház a világ nélkül nem lehetne, azért is esztendő által rendeltetik a sörfőzőnek gyertyára való faggyu 10 font.

57.

Mindezekre nézve a sörfőző mesternek hitösnek köll lenni, a méltóságos urasághoz ezen alább megírt punctumokra tisztartó uram meg is hitezteti:

1mo. Hogy mennyi pozsonyi mérő árpa és mennyi quantitású komló neki egy főzelékre rendeltetik és adatik, abból semmit magának ne tulajdonitson, hanem egészen maga mestersége szerént abból szaladot csináljon, és a mivel a szaladó meg szokott szaporodni úgy hogy a fölül írt 16 mérőből leszen szaladó 17 mérő, melyet egészen ezen quantitásban mindenestől beadjon és abból semmit el ne fogjon.

2°. Hogy maga mesterségét és szorgalmatosságát hiven és igazán adhibeálja jó szaladokat csinálván, és jóízű sört fog főzni.

3°. Hogy a töltelék időből senkinek se pénzért se ajándékon vagy más szín alatt ki ne adjon.

4°. Hogy a ritka sört egyenlíteni a jó sör közé nem fogja és tölteléknek nem adhibeálja.

58.

Időhöz képest, a mint tisztartó uram a sörnek keletit fogja tapasztalni, ahoz magát alkalmaztatván, mindjárt uj esztendő nap tájban (számot vetvén magával hogy esztendő által hány főzés sör kelhet el) fogja tapasztalni mennyi árpára lesz szüksége. Azért is, ha a méltóságos uraságnak majorság- vagy dézmabeli árpája elég nem volna, azon árpabeli supplementumot idején megvegye és arról provideálja, hogy a drágább hónapokban ne köllessék az uraság kárával árpát szerezni. Ezen dispositio értetik a komlóról is; úgy hogy most mindjárt in Octobri tisztartó uram szerezvén szelid komlót, ahoz vad komlót is vegyítve

fog adni minden főzéshez fél pozsonyi mérő szelidet s annyi vad komlót, mely fog tenni egy pozsonyi mérővel. Egyébiránt ha tisztartó uram ezeket nem effectuálja és a megírt árpát s komlót a drágább hónapokban fogja a méltóságos uraság kárával venni: ő kegyelmének fog (a kár) imputáltatni.

59.

A sörnek pedig kiváltképpen való distractiója leszen *Dombóváron, Tamásiban, Pinczehelen, Ozorán, Kesziben, Szakálon, Szakeson, Kaposvárott*, úgy más helyeiben is az uraságnak, a kire az idő és alkalmatosság tiszt urat meg fogja tanítani.

A sörnek pediglen *Kaposváron* árultatása esztendő által az uraságé, mivel *regalies proventus*a az uraságé.

60.

Minthogy a sörház, nem különben a pálinkaház feles fát emészt meg, azért is tisztartó uram olyan rendelést tegyen, annyira való fát hordasson be télen, hogy a szegénységnek romlásával s az uraságnak kárával nyárban a jó munkatevő napokon ollyatén fa ne hordattassék.

Arra pedig szorgalmatos vigyázással legyen tiszt uram, hogy az ollyatén tűzre kívántatott és szükséges fa ne a jó makktermő erdőből hordattassék, hanem a haszontalan erdő vagyis fa vágattassék.

61.

Az uraságnak conventionatus pintérje vagyon ide rendölve, kinek kötelessége azt hozza magával, hogy a megírt sörházhoz szükséges mindenféle edényt (nem különben a pálinkaházhoz) megkészítse és csinálja. Azért is tisztartó uram a neki kívántató donga és abrincs eránt télben fog tenni ollyas rendelést, hogy egész nyáron át elegendő pintérezéshes szükséges fája és abroncsa lehessen.

62.

A méltóságos uraság egy béres lovasszekeket fog rendölni itt *Dombóvárott*, kire is oly vigyázás adhibeáltassék, hogy a föllül írt sörházhoz kívántató és szükséges dolgokat véghez vitesse.

63.

Mivel az uraság malmaiban vám nélkül fognak a szaladok öröltetni, azért a molnárnak gratuito fog a serföző adni minden főzelékből egy pint sört, azt is pedig s töltelékből.

64.

Minden nemő eszközeit a sörháznak úgy appromittálja tisztartó uram, hogy azoknak fogyatkozása miatt ne legyen fogyatkozás a főzelékben. Ugy hogy a minemő szükség és reparáció kívántatik, azon legyen tiszt uram hogy pénz nélkül a jószágból kitelhessen, a ki pediglen ki nem telhetne, pénzen is megszerezze ő kegyelme.

65.

Minthogy a sörházhoz feles komló kívántatik s úgy is a szelid komló szokott jobb ízt adni a sörnek, azon legyen tiszt uram, a kit el se mulasson, hogy még az idén itt *Dobóvárott* egy komlós kertet csináltasson.

66.

Tiszt uraiméknak directiójára peniglen úgy practicáltatik más más dominiumoknál is, hogy a sörnek in natura való kiadása és distractiója, úgy az arról való számadás is, kulesár vagy kasznár uraimékat illeti, a pénznek peniglen perceptiója, vagy incassatiója tisztartó uramat fogja concernálni. Mindazonáltal kulesár uram a tisztartónak minden héten s minden főzeléket, mennyit s kit hová erogált legyen a sörből, papiroson beadja, hogy ahhoz magát alkalmaztatván a pénzt exigálhassa.

67.

A méltóságos uraság további kegyes dispositiójaig tisztartó uram a sörnek iczéjét most mindjárt korcsmánként d. 2 fogja árultatni; azért is tenne minden akónak az ára — hatvan iczét számlálván — 1 f. 20 d. Ebből azért a korcsmárosnak fizetésében cedálni fog minden akótól 6 pénz; és így in fixo marad az uraságnak minden akóért 1 f. 14 d.

68.

Minthogy pedig e tájon sörház nem lévén fog az is interveniálni hogy külső urak akó számra fogják a sört hordani, azért az ollyatén külső uraknak, míg jobban alicíálhatni ide a sörházhoz, akó per 1 f. fog adatni.

69.

Hogy penig a sörfőző subsistálhasson, a föllül írt két akó sörön (főzésenkint) és élesztőn kívül, rendeltetik neki esztendeig tíz pozsonyi mérő gabona.

70.

Itt a méltóságos uraság, de kiváltképpen, egy béres szekeret ezen sörnek faluról falura való elhordására méltóztatott kegyesen elrendelni. Annak okáért, midőn a sör nem hordatnék, azon béres szekeret heverni ne engedje; egyéberánt minden napi negligatiója tiszt uramnak fog imputáltatni hogyha csak elégséges hasznót nem tud mutatni.

*

Circa oeconomiam exustionis cremati.

71.

Mostanság a *pálinkaháznál* két katlan van, melynek az egyike három akós, másika penig két akós. Valamint a sörfőzés eránt már föl vagy on téve, a tiszt idejekorán tartozik egy esztendőre való gabonáról providéálni, a mellyeket is nem veremben, sem asztagban, hanem

granáriumban conserválni kölletik, mivel efféle pálinkának égetése tiszta és nem dohos életet kíván.

72.

Mivel ezen föllül irt két katlan és a pálinkaházban lévő edény nem elégséges ezen jószágban elkelhető pálinkának kiégetésére, azért is tisztartó uram a szükséges és kívántató edényeket, a ki az uraság oeconomiajából pénz nélkül kitelhetik, négy katlanhoz valót szorgalmasan meg fogja rendelni; ha ki peniglen ki nem telhetnék, — úgy mint a katlanok, — azokat hova hamarabb pénzen is meg fogja szerezni. Mely eredményeknek igazítására a méltóságos uraság itt levő pintérje vigyázni és rectificálni obligáltatik.

73.

Minthogy már a próba is instituáltatott a pálinkának égetése iránt, hogy tudni illik minden négy pozsonyi mérőből más dominiumoknak hasonlatosságára egy akó pálinkát (tisztá és jó, nem dohos rozsból) szoktanak kiállítani, itt peniglen semmi lett úttal a próba szerint a négy mérőből egy akó ki nem állíttathatik azon okból is, hogy e tájon rozs nem találíttathatik (a kiből is jobban kiállíttathatnék azon egy akó pálinka), hanem más végyes gabona, a ki nem oly alkalmas és szapora a pálinkaégetésre és sokkal könnyebb a rozsnál: azért is a méltóságos uraság további rendeléseig adatik a pálinkaégető mesternek öt pozsonyi mérő, melyből jó approbált és habos pálinkát tartozik és obligáltatik előállítani.

74.

Ugyan a pálinka égetésen kívül a borsöprüből való égetés is a méltóságos uraságot illeti. Ez már meg lévén próbálva (más dominiumoknál is úgy szokott practicáltatni) hogy minden tizenkét akó borsöprüből vagy fordult borból szoktanak a pálinkás mesterek egy jó akó approbált égett bort előállítani: azért tiszt uram erre szorgalmasan vigyázzon, és e szerént fogja instituálni az uraság borsöprüinek és fordult borainak folyását.

75.

Rendeltetik azért a pálinka mesternek, akár egy akó égett bornak, hasonlóképpen egy akó pálinkának kiállításától, fizetése fejében 60 d.

76.

A pálinka vagy égett bor distractióját mi illeti már tudva lévén tiszt uramnál: ezen mélt. uraság jószágaiban fogja distrahálni; melynek árát az időhöz képest hová jutalmasabban folytassa. Ha történnék penig vidékieknek akószámra való eladása: az is a szerént mint föllebb írva vagyon, hová jutalmasabban az időnek folyása szerént distraháltassék, mely a tisztnek hitiben és fidelitásában fog állani.

77.

Valamint a sörnek kiadásában meg vagyon írva hogy kulcsár vagy kászár uram mindezekről in natura számot adni és per consequens!

korcsmákra is elocálni, úgy tisztartó uramnak arról is számot adni incumbálni fog.

78.

Publicáltassék mindenütt az egész jószágban, hogy senki akár az árendás úgy a jobbágy helységeken palinkát, vagy égett bort ne égessen sub amissione ahaeni, és icze vagy pénz számra az uraság korcsmáin kívül árulni ne merészeljék 12 f. büntetés alatt. Ha valaki ebben fog tapasztaltatni (a kire is vigyázással lenni tiszt uram obligáltatik), irremissibiliter katlanját a mint megiratott a méltóságos uraság számára confiscálni és a 12 forintot desumálni el ne mulassa.

79.

Mivel a palinka égető háznál szükségképpen gyertya kívántatik, azért a mélt. uraság további kegyes rendelkezései a palinkaégető mesternek esztendőn által 50 font faggyu rendeltetik.

80.

A palinkafőző háznál feles moslák szokott esni, mely is egészen az uraság sörtesei számára fog deserválni. Hogy azért ebből is valamely haszon fordulhasson, tisztartó uram még az idén legalább tizenkét S. V. sörtesnek fog lábos ólat csináltatni, úgy hogy a palinkamoslékon a megírt sörtesek hizlaltassanak, melyeknek hizlálására a palinkaégető mester obligáltatik; ezt pedig úgy értvén: hogy mihelyt e rendbeliek meghizlaltatnak, azokat eladván, ismét mások hizlaltassanak. Ezen hizlalt sörteseket peniglen maga, vagy más tiszt uram conventiójára erogálni ne merészelve, hanem pénzen distrahalltassanak.

Ultimo.

Ezen kívül a fellyebb megnevezett tiszték mindjárt inspektor uram directiójához és dispositiójához alkalmaztassák magokat. Ahoz képpst dietim occurálandó mindennemő occurrentiákról in instanti és sine ulla procrastinatione tiszt uraim inspektor uramat genuine informálni el ne mulassák, mert mindenkor itten expressálni lehetetlen, hanem valamit hasznosnak és károsnak fognak látni és tapasztalni: a hasznos dolgokat promoveálni, a károsakat pedig eltávolztatni minden felső mint alsó tiszt obligáltatik. Datum Dombóvár Die 25. Maii 1729.

Eredetije a kismartoni hercegi főlevéltárban.

Közlő: Dr. Merényi Lajos.

IRODALOM.

I.

GAZDASÁGTÖRTÉNELMI IRODALMUNK 1901-BEN.

Közli: BARCZA IMRE.

- Adalékok a veszprémi püspökség történetéhez. I. (8-r. 8, 6, 152 old.) Veszprém, 1901. Egyházmegyei kny.
- Bálint Gábor*: A honfoglalás revíziója, vagyis a hun, székely, magyar, besenyő, kun kérdés tisztázása. (Revisio. historiae occupationis Hungariae.) (8-r. 206 old.) Kolozsvár, 1901. Stein János ny. Ára 4 K.
- Baróti Lajos*: Adattár Délmagyarország XVIII. sz. történetéhez. A Dél-magyarországi tört. és rég. múzeum-társ. megbízásából szerkesztj. — VI. rész. (8-r. 171—325 old.) Temesvár, 1901. Csanád-egyházmegyei kny.
- Békefi Remig*: A rabszolgaság Magyarországon. (Ért. a tört. tud. kör. XIX. 4.) (8-r. 41 old.) Budapest, 1901. Magyar Tud. Akadémia kiad. Ára 80 fillér.
- Bihar vármegye és Nagyvárad. A „Magyarország vármegyei és városai” állandó munkatársai központi bizottságának felügyelete alatt írták a Bihar vármegyei helyi munkatársak. (4-r. XII. 684 old. számos műmelléklettel és szövegképekkel.) Budapest, 1901. Apolló irod. t. Ára diszkötésben 12 K.
- Borovszky Samu* I. Magyarország vármegyei és városai.
— Egy alajbég telepítései. (Ért. a tört. tud. köréből. XIX. 6.) (8-r. 23 old.) Budapest, 1901. Magyar Tud. Akadémia. Ára 40 f.
- Büchler Sándor dr.*: A zsidók története Budapesten a legrégibb időktől 1867-ig. Az Izr. magy. irod. Társulat által a Tenezer-díjjal jutalmazott pályamű. (8-r. 524 old.) (Budapest, 1901. Lampel Róbert Wodianer F. és fiai kiad.) Ára 5 K.
- Connert János*: A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig. (8-r. 131 old.) Kolozsvárt, 1901. Gombos F. ny.
- Cserni Béla*: Alsófehér vármegye történelme a római korban. (8-r. 457 old. 5 melléklettel.) Nagy-Enyed, 1901. Nagyenyedi könyvnyomda. Külön lenyomat „Alsófehér vm. monographiája” II. köt.
- Csuday Jenő*: Történelmi helynevek szótára a földrajzi fekvés meghatározásánál. (8-r. 52 old.) Budapest, 1901. Kohn Simon ny. Ára 60 f.
- Czeizel Gábor*: Nyitra multja és Nyitramegye monographiája. (Lenyomat

- a „Nyitrai megyei Szemlé“-ből.) (8-r. 128 old.) Nyitra, 1900. Huszár István ny. (Ism. Századok. 1901.)
- Cziner Károly*: Szeged monographiája. (8-r. 49 old.) Szeged, 1901. Endrényi Imre ny.
- Diváld Kornél*: A régi Buda és Pest műtörténete a középkorban. Műtörténelmi és topographiai tanulmány. (8-r. 103 old.) Budapest, 1901. Stephaneum ny. Szent-István t. kiadása. Ára 1 K. 60 fillér.
- Doby Antal, Feöldy*: A Podmaniczky-család. 2-ik jav. kiad. 8-r. 95 old. 4 mellékl.) Budapest, 1901. Buschmann F. ny.
- Eszterházy János gróf*: Az Eszterházy-család és oldalágainak leírása. VI. kötet. Az Eszterházy-család és oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár. Kézirat gyanánt kiadja herceg Eszterházy Miklós. (8-r. IV., 282 old.) Budapest, 1901. Athenaeum ny.
- Európai államok gyarmatainak térképe a XVIII. század végén (1789 körül), különös tekintettel a főbb gyarmatok fejlődésére. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megbízásából. Tervezte: Körösi Albin. Rajzolta: Kogutovicz Manó. Mérték az egyenlítőn. 1 : 20.000,000. (1 l.) Budapest, 1901. Kogutovicz és Társa kiadása. Ára 22 K.
- Fejérpataky László*: Szilágyi Sándor. (1827—1899.) (8-r. 24 old.) Budapest, 1901. Franklin-t.
- Földes Béla*: A vámközösség és a történelem. (Adalék Mária Terézia és II. József korához.) Magyar Hírlap. 1901. decz. 25.
- Gaál Jenő*: gróf Széchenyi István mint nemzetfejlesztő társadalompolitikus. (8-r. 23 old.) Budapest, 1901. Hornyánszky V. ny.
- Gömöry Lajos*: A magyar ipar és kereskedelem korszakai. Történelmi vázlat. (8-r. 163 old.) Budapest, 1901. Károlyi György ny.
- Győry Tibor*: Momentumok a magyar orvostudomány történetéből. (8-r. 14 old.) Budapest, 1901. Athenaeum ny. (Századok külön lenyomata.)
- Herendi József*: A jász-kun kerületek a függetlenségi harc alatt 1848—49-ben. (8-r. 137 old.) Czepléd, 1901. Nagy Elek ny.
- Herepey Károly*: Alsófehér vármegye őskora. L. Monographiája, Alsófehér vm.
- Illés József*: Magyar szerződési jog az Árpádok korában. (Jogászegyleti értekezés.) (8-r. 145 old.) Budapest, 1901. Franklin-t. ny. Pfeifer biz. Ára 2 K.
- Jakab Elek és Szádeczky Lajos*: Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig. (8-r. IV., 583 old. 3 térkép.) Budapest, 1901. Athenaeum ny. Kilián F. biz. Ára 10 K.
- Jurkovich Emil*: Besztercebánya multjából. (8-r. 173 old.) Besztercebánya, 1901. Hungária ny. Ára 2 K.
- Kádár József* I. Monographiája, Szolnok-Doboka vármegye.
- Karácsony Imre*: Tisztviselők fizetése a török hódoltság korában. (Magyar Állam. 1901 nov. 11.)
- Károly János*: Fejér vármegye történelme. IV. kötet. A megye közönsége iránti tiszteletből írta —. Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére kiadja Fejér vármegye közönsége. (8-r. XXXVIII., 2, 561 old. egy arcképpel, szöveg közé nyomott képekkel.) Székesfehérvár, 1901. Csitári K. ny.

- Kerekes György*: Az Árpádok törvényeinek közgazdasági vonatkozásai. Kereskedelmi Szakoktatás. 1901. 3—6. füzetek.
- Kerekes György*: A régi magyar törvények közgazdasági vonatkozásai. (8-r. 253 old.) Budapest, 1901. Márkus S. ny. Kassa, Mildner F. biz. Ára 1 K. 20 f.
- Komáromy András*: A kolozsvári boszorkányperekről. (8-r. 19 old.) Kolozsvár, 1901. Ajtay K. Albert ny. Külön lenyomat az „Erdélyi Múzeum”-ból.
- Krónikások, középkori —. Szerk. *Gombos Fer. Albin*. I. Paulus Diaconus. (8-r. 296 old. egy mellékl.) Brassó, 1901. A „Brassói Lapok” ny. Ára 3 K.
- Kulinyi Zsigmond*: Szeged új kora. A város újabb története (1879—1899) és leírása. (8-r. VII., 690 old., térképpel.) Szeged, 1901. Szeged sz. kir. város közönsége kiadása.
- Lehoczky Tivadár*: Emlékek a régibb vaskorból Munkács környékén. (8-r. 2, 39 old.) Budapest, 1901. Franklin-t. ny. Külön lenyomat az Archeologiai Értesítőből.
- Libellus, Supplex—valachorum. 1791. Tex original si traducere facuta de dr. *Elie Daianu*. (8-r. 4, 67 old.) N.-Szeben, 1901. Tipografia ny. Ára 1 K.
- Madzsár Imre*: Adatok Forgách Ferencz kortörténetének kritikájához. (8-r. 34 old.) Nagybánya, 1901. Molnár Mihály ny.
- Magyarország Szent István halálakor (1038). A vallás- és közokt.-ügyi m. kir. miniszter megbízásából tervezte dr. Pauler Gyula; rajzolta Kogutovicz Manó. Mérték 1 : 600,000. Nagysága 130×181 cm. Budapest, 1901. Kogutonc és Tsa. Ára 16 K. 50 f.
- Magyarország Nagy Lajos korában. (1342—1382.) Tervezte dr. Márki Sándor, rajzolta Kogutovicz Manó. Mérték 1 : 1.000,000. Nagysága 170×165 cm. Budapest, 1901. U. o. Ára 11 K. 50 f.
- Magyarország I. Mátyás király halálakor (1490). Tervezte dr. Csánki Dezső; rajzolta Kogutovicz Manó. Mérték 1 : 600,000. Nagysága 130×180 cm. Budapest, 1901. U. o. Ára 16 K. 50 f.
- Magyarország a bécsi béke korában (1606). Tervezte dr. Acsádi Ignác, rajzolta Kogutovicz Manó. Mérték 1 : 600,000. Nagysága 130×180 cm. Budapest, 1901. U. o. 16 K. 50 f.
- Magyarország 1683-ban, a török uralom legnagyobb kiterjedésében. Tervezte dr. Acsádi Ignác; rajzolta Kogutovicz Manó. Mérték 1 : 600,000. Nagysága 130×180 cm. Budapest, 1901. U. o. Ára 16 K. 50 f.
- Magyarország a pragmatica sanctio korában. Tervezte dr. Acsádi Ignác; rajzolta Kogutovicz Manó. Mérték 1 : 600,090. Nagysága 130×180 cm. Budapest, 1901. U. o. Ára 16 K. 50 f.
- Magyarország 1847-ben. Tervezte dr. Marczali Henrik; rajzolta Kogutovicz Manó. Mérték 1 : 600,000. Nagysága 130×180 cm. Budapest, 1901. U. o. Ára 16 K. 50 f.
- Magyarország vármegyéi és városai. Szerkeszti: Borovszky Samu. VI. kötet. Bihar vármegye és Nagyvárad. Írták a biharvármegyei helyi munkatársak. (4-r. XII., 684 old.) Budapest, 1900. Apolló irod. r. t. ny. és kiadása. (12 K.)

- Matunák Mihály*: Drégel és Palánk katonai szerepe a törökök alatt. 1552—1593. (A Hont vármegyei múzeum-társ. kiadása. I.) (8-r. 70 old.) Selmeczbánya, 1901. Joerges Ágost fia ny. (Ism. Századok 1901.)
- Matunák Mihály*: Korpona szabad királyi város utczái, közei és házsorai elnevezésének története. Összeállította —. (8-r. 12 old.) Selmeczbánya, 1901. Ny. u. o. (Ism. Századok. 1901.)
- Korpona várkapitányai. (8-r. 89 old.) Selmeczbánya, 1901. Ny. u. o.
- Milhoffer Sándor*: A régi cundinamarca mezőgazdasága. (8-r. 10 old.) Budapest, 1901. Károlyi György ny. (Külön lenyomat a „Közgazdasági Híradó”-ból.)
- A régi Incaton mezőgazdasága. (8-r. 10 old.) Budapest, 1901. Ny. u. o.
- A régi Mexikó mezőgazdasága. (8-r. 31 old.) Budapest, 1901. Ny. u. o.
- A régi Peru mezőgazdasága. (8-r. 30 old.) Budapest, 1901. Ny. u. o.
- A régi Japán mezőgazdasága. A mezőgazdaság őstörténetének ismertetése. (8-r. 13 old.) Kassa, 1901. Vitéz A. biz. Ára 60 f.
- A régi Khina mezőgazdasága. (8-r. 12 old.) Kassa, 1901. Vitéz A. Ára 60 f.
- Fenícia mezőgazdasága. (8-r. 11 old.) Kassa, 1901. U. o. Ára 60 f.
- Babilónia és Asszírnia mezőgazdasága. (8-r. 14 old.) Kassa, 1901. U. o. Ára 60 f.
- A régi India mezőgazdasága. (8-r. 14 old.) Kassa, 1901. U. o. Ára 60 f.
- A régi zsidók mezőgazdasága. (8-r. 75 old.) Kassa, 1901. U. o. Ára 60 f.
- Mohl Adolf*: Török világ Kis-Marton vidékén 1683—1694. (8-r. 16, 25 old.) Sopron, 1901. Röttig G. ny. Ára 50 fillér.
- Monographiája, Alsófehér vármegye —. Kiadta Alsófehér vármegye közönsége. II. k. 1. rész. Alsófehér vármegye őskora. Irta: *Herepey Károly*. — II. k. 2. rész. Alsófehér vármegye történelme a római korban. Irta: *Cserni Béla*. (8-r. 4, 662, 8 old. 23 tábla, 5 térkép; 457 old. 5 mellékl.) Nagy-Enyed, 1901. Nagyenyedi könyvny. kiad.
- Monographiája, Szolnok-Doboka vármegye —. IV. k. A vármegye közsegeinek részletes története. Tagányi Károly, dr. Réthy László és saját kutatása, adatgyűjtése alapján írta: *Kádár József*. Kiadja Szolnok-Doboka vármegye közönsége. (8-r. 564, 4 old.) A szöveg közé nyomott ábrákkal. Deés, 1901. Demeter és Kiss ny.
- Németh Ambrus*: Selyemtenyészési mozgalmak 1771—1831-ig. (Külön lenyomat a Gazdaságtört. Szemle 1901. évf.-ből.) (8-r. 24 old.) Budapest, 1901. „Pátria” ny.
- Németh Gábor*: Adatok Nagy-Vázsony történetéből. (8-r. 160 old.) Veszprém, 1901. Egyházmegyei kny.
- Némethy Ferencz*: Nagyvárad útmutató. Szerkesztették és kiadják — és Biró János. (9—20 old. tartalmazza Nagyvárad történetét.) (8-r. VIII., 137 old. Egy térképpel.) Nagyvárad, 1901. Szent László ny. Ára 50 f.

- Némethy Lajos*: Emléklapok Esztergom multjából. Kiadja az Esztergom-vidéki régészeti és történelmi társulat. (8-r. VIII., 416 old.) Esztergom, 1901. Buzárovits G. ny. 4 K.
- Nyegre László*: Máramaros megye közgazdasági leírása. (8-r. 50 old.) Pesti részvénytynyomda ny. A M. T. Akadémia kiad.
- Oklevél* másolatai, A M. T. Akadémia történelmi bizottságának —. Ismerteti Óváry Lipót. 3-ik füzet. (8-r. old.) M. T. Akadémia kiad.
- Osváth Gyula*: Szent-Margit sziget hajdan és most. (8-r. 110 old.) Budapest, 1901. Leopold és Klein ny.
- Petri Mór*: Szilágy vármegye monographiája. Szilágy vármegye törvényhatóságának megbízásából írta — Kiadja Szilágy vármegye közönsége. I. kötet. (8-r. 815 old. két melléklettel s szöveg közé nyomott számos képpel.) Budapest, 1901. Franklin-t. ny.
- Resch Adolf*: Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart. (8° VII., 258 old., 86 táblával.) Hermanstadt, 1901. Michaelis F. ny.
- Roscher Vilmos*: A kereskedelem és ipar története és elmélete. Magyarra ford. Kiss János. (8-r. XV. 816 old.) Szeged, 1901. Schulhof Károly ny. Ára: 12 K.
- Ruffy Pál*: Bars vármegye közgazdasági leírása. (8-r. 77 old.) Budapest, 1901. Pesti könyvnyomda r.-t. ny. A M. T. Akadémia kiadása. Ára 80 f.
- Schmall Lajos*: A pesti régi városház története. (8-r. 91 old.) Budapest, 1901. A székesfőváros házi kny.
- Szabó Frigyes*: A Szepesség lakosságának sociologiai viszonyai a XVIII. és XIX. sz.-ban. (A Szepesmegyei történelmi társ. mill. kiadása. VI. k.) (8-r. VII., 116 old.) Lőcse, 1901. Reis J. ny.
- Szádeczky Lajos*: Régi erdélyi lakodalom. (8-r. 28 old. 14 melléklettel.) Kőlozsvár, 1901. Ajtai K. Albert ny. Stein János biz. Ára: 2 K.
- Széchenyi István gróf*: Hitel. Szemelvények. Bevezetéssel s jegyzetekkel ellátta Gyulai Ágost. (16-r. 125 old.) Magyar kvt. 238—239. sz.) Budapest, 1901. Lampel R. Wodiáner F. és fiai. Ára: 60 f.
- Szentkláray Jenő*: Krassó vármegye őshajdana. Kiadta Krassó-Szörény vármegye közönsége. (8-r. IV., 208 old.) Budapest, 1901. Athenaeum ny. Lugos, Nemes Kálmán biz. Ára: 3 K.
- Szeremlei Samu*: Hód-Mező Vásárhely története. I. k. Az ököljog kora. Istvántól a mohácsi vészig. (8-r. XI., 476 old.) Budapest, 1901. Hornyánszky Viktor ny. Kiadja a város közönsége. A teljes mű I—III. kötet. Ára: 16 K.
- Szongott Kristóf*: Szamosujvár sz. kir. város monographiája. A városi levéltár és más kútforrások felhasználásával írta — I—III. kötet. (8-r. VIII., 435; 4, 571; 8, 272 old.) Szamosujvár, 1901. Todorán Endre ny. Ára: 15 K.
- Thallóczy Lajos*: Tanulmányok a Balkán-félsziget telepedési története köréből. (Külön lenyomat a „Budapesti Szemle“ 1901. évi folyamáról.) (8-r. 80 old.) Budapest, 1901. Franklin-t. ny.

- Turchányi Tihamér*: Krassó-Szörény vármegye néprajzi viszonyai a mohácsi vész előtti időkben. (8-r. 131 old.) Lugos, 1901. Traunfellner Károly ny. Ára: 2 K.
- Vámossy István*: Adatok a gyógyászat történetéhez. (8-r. XVI., 307 old.) Pozsony, 1901. Stampfel K. ny. Ára: 2 K.
- Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis anno 1397.* Közli Kollányi Ferencz. (8 r. 71 old.) Budapest. 1901. Athenaeum ny.
- Weber Samu*: Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des XIX. Jahrhunderts. 1800—1900. Zur Jahrhundertwende verfasst von — (8-r. XIII., 482 old. 12 arczkép-táblával.) Igló, 1901. Schmidt József ny.
- Wittinger Antal*: Török-Bálint története és leírása. (8-r. 168 old.) Budapest, 1901. Bagó Márton ny. Ára: 2 K.
-

II.

AZ 1901. ÉV MÁSODIK FELÉBEN MEGJELENT FONTOSABB KÜLFÖLDI GAZDASÁGTÖRTÉNELMI MUNKÁK SOROZATA.¹⁾

Közli: DR. KOVÁTS FERENCZ.

- Avery J.* History of the town of Ledyard 1650—1900. Norwich. Noyer & Davis 1901. (334. 8° \$ 2.)
- Rergmann R.* Geschichte der ostpreussischen Stände und Steuern von 1688—1704. Leipzig Dunker & Humblot 1901. m. 5.
- Biggar H. P.* Early trading companies of New France: a contribution to the history of commerce and discovery in North America. Boston. Bostonbook C° 1901. (310. 8° \$ 4.)
- Busken Huet.* Het land van Rembrand. Haarlem, Tjeenh Willink & Zoon 1901. 8° fl. 4·50.
- Carlebach E.* Die rechtlichen und socialen Verhältnisse der jüdischen Gemeinden Speyer, Worms und Mainz von ihren Anfängen bis zur Mitte des 14. Jhdts. Frankfurt a. M. Kauffmann. 1901. (90. 8° 2 M.)
- Des Marez G.* La lettre de foire à Ypres au XIII-e siècle, contribution à l'étude des papiers de credit. Bruxelles. Lamertin 1901. (292. 8°).
- Diercks G.* Spanien. Kulturgeschichtliche und wirtschaftspolitische Betrachtungen. Berlin, Guttentag. 1901. (V. 123. 8°) M. 2·50.
- Ditchfield P. H.* Story of our english towns. Introduced by A. Jesopp 2-end ed. London. Methuen. 1901. (308. 8° 61.)
- Eggleston E.* The transit of civilisation from England to America in the 17-th century. London. Hirschfeld. 1901. (354. 8° 61.)
- Fage R.* La vie à Tulle aux 17-e et 18-e siècles. Tulle Crauffon 1902. (VIII. 451. 8° fr. 7·50.)
- Faulhaber C.* Über Handel und Gewerbe der beiden Städte Brandenburg im 14. und 15. Jahrh. Brandenburg. Evenius. 1901. (62. 8° M. 1.)
- Franklin A.* La vie privée d'autrefois. Vol. XXIII. Paris, Plon-Nourrit & C-ie 1901. (XIV. 335. 8° fr. 3·50.)
- Gerber Aug.* Beitrag zur Geschichte des Stadtwaldes von Freiburg i. B. Tübingen, Mohr. 1901. (XII. 130. nagy 8°). M. 5.
- Gernet A. v.* Geschichte und System bayerlichen Agrarrechts in Estland. Reval. Kluge. 1901. (450. 4° M. 16.)
- Gierke Julius.* Die Geschichte des deutschen Deichrechts. I. Breslau, Marens 1901. (XXI. 307. 8° M. 9.)

¹⁾ V. ö. ezen folyóirat VIII. évf. 377. lap.

- Gilliat-Smith E.* The story of Bruges. London. Dent 1901. (XII. 418. 8° 4/6.)
- Gogitschkayschwili Ph.* Das Gewerbe in Georgien unter besonderen Berücksichtigung der primitiven Betriebsformen. Tübingen, Laupp. 1901. (XI. 121. 8° M. 4.)
- Haller Berchtold.* Bern in seinen Ratsmanualen 1465—1565. 2. Teil. Bern. K. J. Wyss. 1901. (494. 8°) M. 5.
- Hartmann L. M.* Preussisch-österreichische Verhandlungen über den Crossener Zoll und über einen Generalkommerztraktat zur Zeit Karls VI. Tübingen, Mohr 1901. (86. 8°) M. 3/20.
- Heaty C. E. H.* The history of the part of Somerset. London. H. Sotheran. 1901. (42.)
- Hollitscher Jak.* Das historische Gesetz. Zur Kritik der materialistischen Geschichtsauffassung. (Berni tudori ért.) Leipzig. 1901. (134. 8°).
- Huber P.* Der Haushalt der Stadt Hildesheim am Ende des XIV. und in der ersten Hälfte des XV. Jhdts. Leipzig. Jäh & Schunke 1901. (VII. 148. 8° M. 3.)
- Knapp Th.* Der Bauer im heutigen Württemberg nach seinen Rechtsverhältnissen vom 16. bis ins 19. Jhd. Stuttgart. Gundert 1902. (104. 8° M. 1.)
- Lingke A. F.* Die Schuhmacher-Innung in Dresden 1401—1901. Dresden, Zahn & Haensch 1901. (99. 8° M. 3.)
- Lucanus A. H.* Preussens uralter und heutiger Zustand 1748. 1. füzet. Braunsberg 1901. (IV. 124. 8°) M. 5.
- Mayr R.* Lehrbuch der Handelsgeschichte auf Grundlage der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. 2. Aufl. Wien. Hölder 1901. (IV. 274. M. 3.)
- Molwo Dr. Carl.* Das Handlungsbuch von Hermann und Johann Wittenborg. Leipzig. Dyk. 1901. (LXXIX. 103. 8°) M. 4.
- Mummenhof E.* Der Handwerker in der deutschen Vergangenheit. Leipzig. E. Diederichs 1901. (8°) M. 4.
- Rössing Adb.* Geschichte der Metalle. Berlin, Simion. 1901. (VIII. 274. nagy 8°) M. 6.
- Rübel K.* Beiträge zur Geschichte Dortmunds und der Grafschaft Mark. X. kötet. Dortmund. Köppen 1901. (XII. 143. 8°) M. 3.
- Ruëtz Joh. M.* Die Finanzzustände im Erzstift Köln während der ersten Regierungsjahre des Kurfürsten Ernst von Baiern, 1584—88. Bonn Georgi. 1901. (Bonni tud. ért. 88. 8°).
- Sahm W.* Geschichte der Stadt Creuzburg, Ostpreussen. Königsberg. Beyer 1901. (XIX. 281. nagy 8° M. 4.)
- Sartori-Montecroce T. R. v. :* Beiträge zur österr. Reichs-Rechtsgeschichte. 2. Geschichte des landwirtschaftlichen Steuerwesens in Tirol. Von Maximilian I. bis Maria Theresia. Innsbruck Wagner. 1901. (VII. 334. 8° M. 6/40.)
- Shaw Sim.* History of the Staffordshire potteries and the rise and progress of the manufacture of pottery and porcelain. New-York, Nostrand C^o 1901. (8° \$ 3)
- Speck E.* Handelsgeschichte des Altertums I. Die Griechen. Leipzig. Brandstetter. 1901. (VIII. 582. 8° M. 7.)

- Stolze Th.* Die Entstehung des Gästerechts in den deutschen Städten des Mittelalters. Marburg. Koch. 1901. (Marb. tud. é. nagy 8°.)
- Therstappen P.* Köln und die niederrheinischen Städte in ihrem Verhältnis zur Hanse in der 2. Hälfte des 15. Jhdts. Marburg, Sömmering 1901. (120. 8°) (Marburgi tud. ért.)
- Thonnar.* Essai sur le système économique des primitifs, d'après les populations de l'État indépendant du Congo. Bruxelles, Weissenbruch. 1901. (121. 8°.)
- Uhlirz Karl.* Das Gewerbe. (1208—1527.) («Geschichte der Stadt Wien, herausgegeben vom Alterthumsverein zu Wien» cz. munkából). Wien. Holzhausen 1901. (Fol. IV. 150. M. 44.)
- Weise P.* Beiträge zur Geschichte des römischen Weinbaues in Gallien an der Mosel. Hamburg. Herold 1901. (38. nagy 8°) M. 2.
- Wirtk Albr.* Die Entwicklung Asiens von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. Frankfurt a. M. Diesterweg 1901. (76. 4°) M. 3.
- Wutke Konrad.* Schlesiens Bergbau und Hüttenwesen. Urkunden und Akten (1529—1740.) Breslau, Wohlfarth 1901. (VII. 322. nagy 4°) M. 11.
-

VEGYESEK.

Duna-csatorna terve Pest és Szolnok között 1715-ben. E folyóiratban szólottunk már a XVI. és XVII. századbéli csatornatervekről. Ezúttal egy későbbi, 1715-ben felmerült okos tervről. Ezt a derék tervet Dillher báró, Szolnok várának parancsnoka készítette, a mondott évben „Allerunterthänigstes Project“ cím alatt ő felségéhez is felterjeszté. A sokat olvasott és kiváló műveltségű szolnoki várparancsnok emlékiratát a csatornák hasznosságának ismertetésével kezdi; majd a külföldi e nemű törekvésekről szól. Magasztalólag nyilatkozik Hollandról, mely ország az egész világnak megmutatta, mi mindent teremthet a szorgalom és a munka. Dicséri remekül épült gátjaikat, megszámlálhatlan csatornáikat, praktikus vízműveiket.

Fölismervén a csatornák gazdasági jelentőségét, Holland példáját Franciaország és Brandenburg is követte s a mint ismeretes, a csatornák ez országokban is meghozták a kívánt eredményeket. Sokat elmélkedtem — írja Dillher báró — e dolgokról s a szemeim előtt levő magyar királyságról. Mondhatom, hogy csatornák építésére ennél alkalmasabb földet keresve sem találhatnák. Szolnok és Pest között minden nehézség nélkül, csekély költséggel lehetne csatornát építeni. E két város között a terület olyan pompás síkság, mint Senaar Babylon mellett. Nincs itt semmiéle hegy, szikla vagy erdő; Szolnok és Pest között csak két (bokortalan) domb van, melyek nagyobb akadályt nem okoznak. Pontos mérések szerint Szolnok Pesttől 14 órára van (schrütt vor schritt reitend). A két folyóvíz nivó-ja között nagyon csekély a különbség. A Duna a szolnoki Tiszavidékkel szemben kissé magasabban fekszik ugyan, de ez nem okoz akadályt. Ha az ország ingyen munkáját (gratuitos labores) e csatorna építésére rendelék, az e kerületben fekvő 16 vármegye mindegyikére egy mértföldnyi út esnék. A csatornát ugyanis nem lehet egészen egyenes vonalban ásni s így egyéb akadályt is beleszámítván, a különben 14 mérföldnyi távolság helyett 16 mérföldet kell számítani. Az országban lévő csapatokat is lehetne a munkánál használni. Fontos körülmény a munkaidő helyes beosztása, mivel az összes megyék munkabíró emberét nem lehet egyszerre alkalmazni. Legjobb lenne, ha július 1-én fognának a munkához, mivel ez

időtájt a mocsarak mind kiszáradnak s a folyóvizek is nagyon lepadnak. Ha az időjárás kedvez, a csatorna három hó alatt elkészülhet. A kiásandó földből szép sánczokat építhetni, melyek ellenséges támadásokkal szemben jó szolgálatokat tehetnek.

Hogy a csatornán milyen hidak épüljenek, milyen hajók járjanak, arra a terv jóváhagyása után meglesz a felelet.

E csatornának rendkívüli gazdasági jelentősége van. Ismeretes dolog, hogy minő nehézséggel és minő költséggel szállítják most a só t nyugat felé. Ha a csatorna elkészül, a só-szállítás Pest felé alig kerül valamibe, úgyannyira, hogy a sójövedelem egyévi többletéből a csatornát készpénzen is ki lehetne építeni. Figyelembe kell venni ama körülményt is, hogy most Bécsből hozzák Budára a fatörzseket s Budán 1 frt 30 kr.-ért árulják, holott ha e csatorna kiépül, Mármarosból tetszésszerinti mennyiségben hozhatják az olesó fát Budára. Szolnokot valóságos kereskedelmi emporiummá tenné e csatorna: Vegyük csak figyelembe a szolnoki hal-kereskedést. Szolnokon, amint eléggé ismeretes, hihetetlen mennyiségben van a hal, értéke alig van singyen is eleget kaphatni! („dan diese unbeschreibliche ohne diss bekannte Mänge der Fisch, welche hier kainen Werth, und meistens umbsonst deren genug zu bekommen“). Az Alföldön keresztül a vízhiány miatt lehetetlen a halat Pest felé szállítani; de ha e csatorna kiépül, minden nehézség nélkül vihetik az élő halat Pestre s onnét a Dunán felfelé. Meg kell jegyeznünk — írja Dillher báró — amit a tapasztalás is bizonyít, hogy ha a tiszai halat a Duna vize átjárja, jóságra, finomságra nézve minden halat felülmul!

Arra is számíthatni, hogy e szép, de most fütelen és pusztá föld a csatorna révén termékenyebbé és füvesebbé válik s így a most elhagyatott tájak benépesülnek; mert ha az építésre elegendő fa volna, e különben igen termékeny földön sokan szívesen letelepülnének. Pedig mihelyt a csatorna megépül, elegendő fát foguak szállítani. S ha elegendő fa lesz, egészen Debreczenig jó tölgyfahidakat lehetne építeni a mostani gyöngö alkotmányok helyett, melyeket minden 4—5. évben újból kell építeni.

A Duna és a Tisza folyó fekvését és sajátságait már jól ismerjük. A két folyó közt levő terület az úgynevezett „Langue de Terre“, melyről földképeink bővebb felvilágosítást adhatnak.

Végül Dillher kifejti, minő jelentősége van e csatornának hadi szempontból. Most — írja a befejezésben — csak nagyjában szóltam e csatorna jelentőségéről és esetleges hasznosságáról, de ha ő felségének tetszik a terv, benyújtja részletes jelentését a tervek és rajzok kíséretében.

A haditanács Dillher tervét 1715 június 15-én átküldé az udvari kamarának azon kérelemmel, hogy adja véleményét a jelentősnek látszó dologról. Az udvari kamara e kérelemre ezzel a pár sorral felelt: „Über das erste als den Dillherischen Vorschlag wegen eines Canals von Pest bis Zolnock zu ziehen, hat die Buchhalterey noch Wissenschaft noch

Information, sondern solches wäre durch Ingenieure und Wasser-Gebäude-Verständige zu überlegen.¹⁾

Dillher báró a csatorna részletes tervét csakugyan elkészíté. Legalább 1728-ban ő maga írja, hogy a Szolnok–Pestet összekötő nagy-csatorna tervét a mérnökök nagy elismeréssel fogadták („von experimentierten Ingenieuren in summo plane gradu approbirt“). Úgy látszik, hogy Dillher báró más tekintetben is igen ügyes ember volt. Így 1728-ban hajók nélkül azonnal összeállítható hidat talált föl, melyen nemcsak a gyalogosok, de a nehéz lovasság is minden nehézség nélkül átvonulhatott. E híd-tervet sok előkelő úrnak bemutatta s a bécsi francia követ Duc de Richelieu kormánya nevében 100,000 forintot ígért a tervért.

Ezektől eltekintve, Dillher báró másként is kiváló ember volt. Mint katonai parancsnok közel negyedfél évtizedig élt Magyarországon s ez idő alatt semmi panasz nem merült föl ellene. Mikor a II. Rákóczy Ferencz-féle felkelés után a katonai kihágások és sérelmek ügyében vizsgálatot tartottak, Dillher báró volt az egyetlen, kiről a vármegyék nemcsak hogy rosszat nem tudtak mondani, hanem egyenest megírták, hogy jó a tyaként bánt mindenkor a föld népével. dr. Takács Sándor.

Armenkremlen. Kassa városának legrégibb, évi bevételeit és kiadásait feltüntető számadása szerint (1487.) az armenkremleyn jövedelme 25 forint 63 denárra rugott; 1533-ban ugyancsak az armenkremlen után a bevétel 7 forint 70 denár volt. Mit jelent ez a szó, azt a városnak egy 1509-ik évbéli jegyzőkönyvéből megtudjuk. Az illető pont így szól:

„Nota conclusionem hanc. Von wegen der Armen Kremlin. Es ist czw wissen, das am obendt der heiligen Petri und Pauli czwelfboten haben dy herren des Rotis eyntrechtlichen beschlossen von wegen der Armen Kremlin: welche alz newlichen von ettlichen hantwergerin angefangen sint, doryn yre hantwerck czw treyben und ausz czween eynes czw machen, das das hynfur nymmer mer gescheen soll, zwuder alz sy gestiftt worden sint vor (= für) arme lewt, dy keyn hantwerck nicht können aber gebrauchen mügen, behalden wurden: Das so indert eyn hantwerger doryn wolde arbeten, das her (= er) geben soll der stadt czw czinsz czw 3 aber 4 fl. eyn jor.“ Az armenkremlen tehát kisebb bolthelyiségeket jelentett, melyeket a város bérbeadott. A reich-crom jelentésére is ezzel világosság derül, mely elnevezés alatt a város közepén fennállt vásárcsarnokban levő bolthelyiségeket értették ezekben árultak a reichcromerek. A reichcrome után a város 1487-ben 18 forintot vett be.

Kemény Lajos.

A jaszpisz-kő feltalálása Magyarországon. Neuberger Dániel foglalkozására nézve viaszgyertyakészítő- és viaszgyúró volt. (Kais. Wachs-Possierer). Mint ilyen Magyarországra jött és az esztergomi érsek (Lippay), majd meg Nádasdy Ferencz szolgálatába állott. Úgy látszik

¹⁾ K. p. I. Hungarica 14,816. fasc.

igen ügyes ember volt, mivel I. Lipót 1661 július 11-én azt írja róla, hogy sok művészethez ért és sok inventiója van. Ez a becsületes viaszgyúró fedezte fel Magyarországon a nemes jaszpisz-követ (die edlen Jaspis Agath). Bár Magyarországon szolgált, titkát nem fődte fel gazdái előtt, hanem Bécsbe ment s I. Lipótnak fődözte föl találmányát. Együttal bemutatta neki az első köveket. Lipót az egész dolgot az udvari kamarára bízta. Eközben Miseron, a híres prágai mester, néhányat az ujonnan felfedezett kövekből kicsiszolt. A csiszolás kitünően sikerült s Miseron mester nagyértékűnek jelenté ki az új követ. Csakhamar hire ment a magyar jaszpisznak s a őurak és az udvar több megrendelést tesznek a föltalálónál. Az élelmes Neuberger erre szövetkezett Doctor Bonano-val s megtartván maga számára az igazgatóságot, kisebb társulatot alakított. Az igazgatóságban az udvari kamara is megerősítette őt, sőt — amint Neuberger maga írja — a magyar urak latin és német czédulákat nyomtattak az ő nevére (?)! Neuberger 1661 április 20-án két kiváló szép csiszolt jaszpiszt küldött I. Lipótnak, aki aztán 1661 július 11-én Neubergernek „az ő hű emberének“ havi 30 frt fizetést rendelt.

(Köz. pénz. levélt. Familien-Acten, 17,820. fasc.)

dr. Takáts Sándor.

Hód-bőrök kivitele Magyarországból. A morva Handgraf lovasai 1578-ban, az alamóczi szt.-mihálynapi vásáron egy magyar kereskedőtől 139 darab hód-bőrt vettek el (300 frt értékben), mivel harminczad kikerülésével csempészte be. Ugyanitt egyik későbbi vásáron újra 43 forint értékű hód-bőrt foglaltak le mint csempészárut. Ez adatokból egész joggal következtethetjük, hogy a XVI. században még jelentékeny mennyiségű hód-bőrt szállítottak külföldre.

(Köz. pénz. levélt. Hungr. 14,375. fasc.)

Aszaltszilva kivitele Hollandiába. Kamprich császári residens 1673. december 30-án az udvari kamarához irt jelentésében érdekes megjegyzéseket tesz a hollandok szilvakereskedésére s egyuttal kérdést intéz a magyar szilva felől is. A hollandok — írja — a francziá gyümölcsök közül leginkább a provánszi aszaltszilvát vásárolják s nagyobb mennyiségben Indiába viszik („zu Erfrischung der Gottes Gesellen“) hol különféle betegség ellen használják. Én — mondja Kamprich — magyar szilvát mutattam nekik, mely épp oly jó és oly hatású, mint a franczia. Mivel itt a magyar szilvának jó piacza volna, azt kellene tudni, kapható-e nagyobb mennyiségben s vajjon van-e tisztító ereje? („habetue qualitatem laxativam“)!

Kamprich buzgólkodására 1674. tavaszán skatulyákban különféle fajú magyar szilvát vittek Leitmeritzen és Boroszlón át Hollandiába. Megfelelt-e a magyar szilva a várákozásnak nem tudjuk. De ha bevált volna is, a nálunk dúló háborúk s a szomorú politikai viszonyok miatt nagyobb mennyiségben úgy sem lehetett akkor kivinni.

(Köz. pénz. levélt. Hungr. 14,584. és Hoffinanz 13,822. fasc.)

dr. T. S.

Kanári madarak szállítása Pozsonyba 1655-ben. Az országgyűlések idején — amint tudjuk — tömérdek külföldi kereskedő kereste fel áruival az országgyűlés helyét. S a meddig a tanácskozások tartottak, a vásár is vigan folyt. Ugyátszik, a vásárlási kedv ilyenkor elég nagy volt, mert még kanári madarakat is hoztak eladásra. Így 1655. január 13.-án Hölzl János nürnbergi kereskedő kap útlevelet, hogy az „udvartartásra“ 150 kanári madarat szállítson Pozsonyba.

(Köz. pénz. levélt. Hungr. 14534.)

Kísérlet a Vág folyó hajózhatóvá tételére 1713-ban. A bécsi udvari kamara és a haditanács Rózsahegyen fűrészmalomokat és hajóépítő műhelyeket rendeztettek be, hogy a katonaság élelmézésére elegendő hajó álljon rendelkezésükre. A fűrészelő és hajóépítő mestereket a gmundeni sókamara területéről és Felső-Ausztriából vitették Rózsahegyre. E hajóépítő telepnek az élén bizonyos Neffzer Konrád állott. Tömérdek jelentésből ügyes és buzgó embernek látszik. Mivel a Felső-Vágon a hajózás nagy nehézségekkel járt, Neffzer arra kérte az udvari kamarát, bocsátana rendelkezésére 350 munkást, hogy a Vágot Rózsahegytől Budetin-ig hajózhatóvá tegye. Az udvari kamara bizott Neffzer ügyességében, s helyeselte az ő terveit. Mivel azonban az ingyen munkások odarendeléséhez a magyar kancellária rendeletére volt szükség, az udvari kamara átírt a kancelláriához, s melegen ajánlotta Neffzer terveit. A magyar kancellária 1713. decz. 2-án felelt az udvari kamarának. A Felső-Vág — írja — roppant sebes, ragadó, sziklával telt folyó, a melyen alig lehet szó hajózásról. Századok óta csakis szálókkal járnak itt. Ha a folyót hajózhatóvá akarják tenni, a mederben levő sziklákat el kell távolítani, ez a munka pedig ezrekbe kerül, s kérdés lesz-e eredménye. Ugyanis századok hosszú tapasztalata bizonyítja, hogy itt csak szálókkal lehet járni. Ha a hajózás lehetséges volna, annyi idő alatt bizonyára akad ember, aki kísérletet tesz a hajózással. De ha Neffzernek komoly tervei vannak, nyujtsa be azokat, hogy a kancellária is megismerje. Úgy látszik, Neffzer hamarosan eleget tett a kancellária kívánságának, mert 1714-ben már erősen dolgoznak a vág hajózhatóvá tételén. A munkát Neffzer vezette. Egyelőre csak arról volt szó, hogy Rózsahegy és Zsolna között a hajózást lehetővé tegyék. Az érdekelt megyék munkások adásával és 540 frt-nyi pénzsegéllyel támogatták a szabályozást. A munka — amint Neffzer írja — sok helyen életveszedelemmel járt, s mindenütt sok munkát és kitartást kívánt. („Bei vorgehabter Einrichtung dieses so schweren und förderist wegen so haufigen hohen Steinklippen und Felsen fast desperat angeschinenen Werks besonders grosse Mühe Arbeit und Strapazen nicht ohne Leib und Lebensgefahr ausgestanden“) A munka 1714-től fogva 1715 szeptemberig tartott. Ez idő alatt Neffzer folyton a vizen élt, s még konyháját is ott rendezte be. S annyira lelkesedett terve fölött, hogy a munkákra a magáéból is mintegy 700 frt-ot költött. Egyébként a készpénzkiadás mintegy 3117 frt-ra rúgott. Ezzel

szemben az új hajózási út jelentékeny haszonnal kecsegtetett, mivel Szilézia részére a sőt ezentúl hajókon szállíthatták Zsolnáig. Maga Neffzer évi 6000 forint-ra teszi ama összeget, amit az állam az új hajózási úton csupán a sószállításnál megtakaríthat.

(Köz. pénz. levélt. Hungarica 14808 és 14318. fasc.)

Dr. Takáts Sándor.

Görög kereskedők Kassán. A 17-ik század közepén görög és örmény nemzetiségű kereskedők mind nagyobb számmal jelennek meg városainkban. Erről szól Kassa város 1663-ik évbéli jegyzőkönyve, a melyben április hó 26-áról a következő feljegyzést találjuk: „Az görögöket behívatta az nemes tanács, mivel úgy hallatik, hogy ők itt az hostáton batykót tartának s praedicatiókat is tartanak; azért meghadta az nemes tanács, hogy azon batykót mindgyárt elküldjék s magok is az sokadalom után mindgyárt elmenjenek, mert itt lakni csak nem engedi őket az nemes tanács.” Ez a rendszabály világot vet Kassa város tanácsának felekezeti türelmetlenségére is, — a batykó ugyanis papot jelent.

Kemény Lajos.

Szamarbehozatal 1542-ben. A török ellen viselt háborúkban a szamar igen használható teherhordó állatnak bizonyult. Ezért I. Ferdinand nagyobb számmal hozatta e derék állatokat Olaszországból és déli Franciaországból. 1542. február 21-én is elrendelte, hogy sok szamarat hozzanak, de ne Nápolyból, hanem Leon-ból.

(Köz. pénz. levélt. Österr. Denkbuch 53. kötet.)

Regstrom a barom- és juhvételről Kassa város számára a mészárszékre az 1617. szept.-decz. évnegyedről.¹⁾

I. A barom vétele.

Vettek barmot (tehenet és ökröt): Radácson (10 darabot), Kendiben (4 darabot); Ungvári sokadalomban (48), Nagy-Mihály (31), szécsi sokadalomban (21). Továbbá Gönczön, Budaméren, Bajkóczon, Tehányban, Széplakon; ujfalusi és rozgonyi embertől, egy orosztól.

Szept.-decz. negyedévben összesen 483 barmot 4536 frton és 97 pénzen. A barmok egyike döggel halt meg, melyet 8 frton vettek. Egy-egy barom átlag 9 frt 39 krba került.

Az ökök ára 6 f. 60 krtól 14 f. 36 krig változott.

A meddő tehen ár 5—6 frt volt.

Juhot vettek összesen 452 darabot 389 frt 19 pénzen. Ketteje meghalt. Egy-egy darab ára 55 denártól 1 frt 18 denárig változott. 78 db. öreg juh 55 f. 96 d.

¹⁾ A mészárszék tartása, baromvágás Kassa szab. k. város jogai közé tartozott, épen úgy, mint pl. az italmérés. A húst aztán kiadták a mészárosoknak, kik bizonyos nyereséggel árulták.

Kemenczén (54), Lipóczon (13), Herleinban (Ránk) (9) vettek. Reiner Menyhérttől (hires kassai bíró) 26 darabot, Opinából 128.

II. Eladás.

Kimérés végett húst adtak aug. 31-ikén Meleg Andrásnak 4 ökröt, tagja nyom 1684 fontot, aprólék faggyuja 55 fontot, színhús marad 1629 font, melyet 2 pénzen adtak ki; összesen 32 frt 58 pénzért.

Vencel Sámuelnek és Mészáros Ábrahámné fiának együttesen csak 16 frt 52 pénz árát adtak át e napon.

Kapnak még bármot e három mészároson kívül: Nagy Mihály, Petris András, Péter Kuncz szolgálja Turczor János, Demeter János, Melius Bálint, Száraz Mihály, Mészáros Boldizsár, Mészáros Pál, Mészáros Bálint, Mátyus Bálint; nevükről ítélve majdnem kivétel nélkül magyarok. A legtöbb, a mit egy-egy napon kap, 8 d. (Mátyus Bálint), a legkevesebb 2.

Naponkint sok bármot vágtak: szept. 18-ikán 11-et, 22-ikén 49-et, 29-ikén is 49-et. Okt. 6-ikán 42-öt, 12-ikén 50-et; a közbeeső napokon nem vágtak.

Összesen árultak 2996 frt árát. A levágott barom belének ára, melyet a mesterek feleségei adtak el (ma is szokásos, hogy ezek ára a feleségéké) 152 frt.

A hús fontja eleinte 2 denár, később 2 $\frac{1}{2}$ d. volt.

Szept. 14-től nov. 24-ig, tehát 2 hó és 10 nap alatt 450 juhot 337 f. 34 pénzen mértek ki, fontját 2 pénzen.

283 bórért 644 frt 45 denárt kaptak; darabjáért 3 frt 25 d. — 2 f. 50 d. Eladtak pedig a zolnai posztómetőeknek 120 bört 300 frtért à 2 f. 50 d.; gerbereknék, szijgyártóknak.

Ökör-faggyut 24 $\frac{1}{2}$ mázsát à 10 frt, összesen 240 f.

Juhbört 450 db. à 32 d., összesen 144 f.

III. Elszámolás a pénzről.

A fizető tisztek a baromvásárlásra aug. 31-től okt. 5-ig készpénzt adtak 1758 frt 2 d.

Ebből készpénzül fizettek vissza 942 f. 47 d. A tanácsház padjára 199 bört adtak à 2 f. 50 d. = 492 f. és 35 $\frac{1}{2}$ mázsza faggyut à 9 f. = 318 f. 5 d.

Tiszta nyeresége volt ez eladásnál a városnak 216 f. 65 d. és tehén meg juh faggyu maradt 40 $\frac{1}{2}$ mázsza.

Ebből fizettek a 12 mészáros legénynek aug. 30. decz. 2., azaz 13 hétre à 1 frt = 156 frt.

A barompásztornak 1 hétre 30 d., 13-ra 3 f. 40 d.

„ „ „ szolgálatjára 7 f. — d.

A mesterlegénynek 13 hétre 13 f. — d.

A juhásztornak 13 hétre 3 f. 90 d.

bocskorra — f. 25 d.

A szekeresnek, ki a vágóhídról a tehéntagot hordta, egytől 5 denárt, összesen a 482-ért	24 f. 20 d.
A faggyu számára 13 hordó à 50 d.	6 f. 50 d.
„ „ „ 6 alföldi hordó à 25 d.	1 f. 50 d.
Összes költség 216 f. 65 d.	

Maradt faggyu 40¹/₂ mázsa.

Kassa város levéltára 5740. sz.

Közli: *Kerekes György.*

A törökök és pénzforgalmunk. Nádasdy Ferencz országbíró 1666. márczius 19-én arra a meglepő dolgra figyelmeztette az udvari kamarát, hogy a törökök Magyarországból az aranypénz értékét 4 forintra, a tallérét pedig két forintra emelték, illetve a magyar pénzeket ezentul ilyen értékben fogadják el. A törökök e fogással azt akarták elérni, hogy a kereskedők minél több jó pénzt hozzanak közéjük. Mivel az aranynak és a tallérnak a magyar király területén távolról sem volt ily magas értéke, a törökök fentebbi ujitása nagy kárt és veszedelmet hozhatott az országra. Nádasdy Ferencz jól látta a veszedelmet, s azért figyelmeztette rá az udvari kamarát. Különben Leslie gróffal is értekezett ez ügyben, de tőle sem sokat várt, mivel a törökök nem egykönnyen állnak el a most behozott ujitástól. Néhány évvel Nádasdy jelentése után már az egész ország megérezte, hogy a jó pénz napról-napra kevesbedik. A bajt csak növelte a keleti kompánia megalakulása; mert ez is sok pénzt vitt török területre, s csupán árukat hozott vissza. Az udvari kamara egyebek közt úgy igyekezett a bajon segíteni, hogy azokat, kik a bécsi pénzverő részére aranyat és ezüstöt avagy összezúzott ezüstöt (pagament) szállítanak, felmenté a vám és a harminczad fizetése alól. Ez az intézkedés azonban nem szüntette meg a bajt, amire Nádasdy még idejekorán figyelmeztette a kamarát.

(Köz. pénz. levélt. Hungr. 14560. fasc.)

Dr. T. S.

NEMES ALMÁSSY ISTVÁN KASSAI KERESKEDŐ ÉS BÍRÓ.

1573—1635.

Irta: KERÉKES GYÖRGY.

ELSŐ RÉSZ.

Előszó.

Nem minden aggodalom nélkül fogtam e munka megírásához s nem minden félelem nélkül bocsátom most útjára, a nagy nyilvánosság színterére. Számtalanszor elém tolt a nyugtalanító kérdés: vajjon az olyasó közönséget, mely eddig a letűnt századoknak csak királyaival, nagy államférfiaival, hadvezéreivel, főpapjaival és íróival foglalkozott, fogja-e érdekelni az én egyszerű, nemes, becsületes polgárom, ki nem viselt sem koronát, sem hadvezéri pálcát, sem bibornoki avagy tudós süveget, hanem járt egyszerű, fekete, magyar ruhában, igyekezett azt a kis kört, melybe hivatása állította, legjobb tehetsége szerint betölteni. Ki, ha nem is létesített századokra szóló intézményeket, de ott szerepelt mindenütt várósa ügyei terén s nemcsak zsebének megtöltésével, kincsek felhalmozásával törődött, de életének jórészét felebarátai szolgálatában töltötte s a belső, lelki, nemes öntudaton s önérzeten kívül csupán polgártársai tiszteletében, bizalmában s kitüntetésében nyerte jutalmát. Ki egy nemzetiségi város idegen nyelvű lakossága körében a magyar érzésnek, a nemzeti szokásoknak, nyelvnek egyik kiváló, nagytekintélyű képviselője volt. Szava nem hallatszott el a Kárpátoktól az Adriáig; de a városi tanácsterem falai közt visszhangra talált s Kassa város sokszor országos jelentőségű ügyeinek intézésében nyomatékos volt.

Vajjon nem fog-e unatkozni, ha a véres csatamező, az ádáz politikai és vallási küzdelmek mezeje helyett egy régi kereskedő boltosatos üzletébe és raktárába vezetem és az embergyilkoló szerszám helyett a kereskedő mérlegét, a polczokon felhalmozott árúit, dübörgő ágyúk helyett árúk bevásárlására induló társzekereket, költői művek helyett kereskedelmi könyveket fogok bemutatni?!

Vajjon hajlandó lesz-e a felhős magasságból, honnan eddig az egész országot belátta, leszállani egy város falai közé, megtekinteni annak szervezetét, igazgatását, megfigyelni a kisemberek mindennapi életét, faradalmait, küzdelmét, örömet, bánatát, nemes törekvését, bűneit?

A nemesség, a főrangú osztály büszkén tekint multjába és őseire. Vajjon a mai kereskedővilág nem merült-e annyira az anyagiakért való küzdelembe, hogy a tudomány, az eszmék nem is érdeklik; vajjon a jelen üzleti élet bonyodalmai és a jövő előkészítése, munkálása mellett van-e ideje, érzéke és kedve a mult hagyományaival foglalkozni? Vajjon érez-e bizonyos szellemi kapcsolatot, mely a mult századok tiszteletreméltó polgáraihoz fűzi őt?

Ma mindenki önálló, nemzeti kereskedelmünk fejlesztéséről beszél. De a jövő a multon épül; a mult adja meg a tanulságot, melyből okulást, irányt meríthetünk jövő cselekvésünkhöz.

Általános a vélemény, hogy Magyarországnak nem volt kereskedelme s hogy a magyar ember nem való e pályára. Pedig ez nagy tévedés. Ime, még a török hódoltság korában is ily nagyforgalmú üzlet van Kassán és pedig tősgyökeres magyar emberé. Az évszázados mult bizonyos tiszteletre ébresztő varázsszal von be mindent. Csak jó hatással lehet a jelen nemzedékre, ha látni fogja, hogy ősei nemcsak földet szántottak, kardot, tollat forgattak és uralkodtak, de odaadó buzgalommal és szép sikerrel művelték a polgári foglalkozásokat s e téren is nemcsak saját, de a magasabb körökben is tiszteletet vívtak ki maguk számára.

Látnia, tapasztalnia kell a jelen nemzedéknek, hogy a gyakorlati élet munkáját is megbecsüli s tollára méltónak találja az irodalom! Ez fogja őt is a munka tiszteletére, megbecsülésére és gyakorlására sarkalni!...

* * *

Végül szabad legyen néhány szót szólanom e mű feldolgozása módjáról.

Egész terjedelmében, majdnem kizárólag eredeti forrásokból van merítve; az általánosságokból, mások műveiből csak épen az elkerülhetetlenül szükségeseket adtam; nem akartam terjedelmét közismeretű dolgokkal feleslegesen növelni, hanem eddig nem ismert anyagot napfényre hozni. Forrásaim voltak Kassa város levéltárának 40 esztendőről szóló, mintegy 15 hatalmas kötetre rugó egykorú jegyzőkönyvei s több mint 2000 okmánya, melyeket a legnagyobb gonddal igyekeztem átkutatni.

Az okmányok levéltári számát többnyire közlöm. A hol hiányzik a szám, az a városnak az esemény idejéből könnyen megállapítható jegyzőkönyvéből van véve.

Mindenütt a mai helyesírást használtam, mert e korbeli helyesírás annyira ösmeretes, hogy megtartásával minden tudományos haszon nélkül nehezítettem volna meg e mű olvasását.

A régi kifejezéseket azonban igyekeztem mindenütt megtartani.

Régies zamatú szépségükkel, a mai szintelen, idegenszerűségekkel megrontott irány uralma idején, úgy hiszem, csak javára válnak e munkának s talán némi nyelvtudományi becsük is van s talán egy-egy közhasználatból kiment jó kifejezést sikerül felujítani.

Az anyag felhasználásánál a legapróbb részleteket se mellőztem, mert a nagy cél mellett: egy parányi részszel hozzájárulni hazánk kereskedelem-történetének megírásához, egy más cél is lebegett előttem: bevezetni tisztelt olvasóimat a mult mindennapi életébe.

Hogy mennyiben sikerült mindezt elérnem, a jövő fogja megmutatni. Embernél a munka, Istennél az áldás; az írónál a szorgalom, az ügybuzgalom, a lelkesedés, a nagyközönségnél a méltánylás és elismerés.

I.

Bevezetés.

1. *Kassa leírása a XVII. sz. közepén.*

Simplicissimus. Kassa Felsőmagyarország fővárosa. A közlekedés Kassára. Éghajlata. A kassai nők. A Hernád és a Csermely. A főbb épületek, építkezés. Iskolán. A Kassán székelő hatóságok. A város körfalai, kapunyitás. Külvárosok, heti és évi vásárok. Vegyes nyelvű lakosság.

A XVII. század közepe táján egy ismeretlen nevű krónikás járta be Felső-Magyarország jórészét; megfordult s rövidebb-hosszabb ideig tartózkodott Eperjesen, Kézsmárkon, Kis-Szebenben, Bártfán és Kassán is. Eleven humorral, bőbeszédűséggel, élénk színezéssel írja le „Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus“ című munkájában,¹⁾ a mit vándorlásai, viszontagságai közben látott, tapasztalt és hallott, közbeszöve megtörtént vagy meg nem történt kalandjait.

Annyi kor- és tájfestés van e munkában, hogy mindenesetre nagyobb figyelemre érdemes, mint a mennyiben eddig részesítették. Mi e munkában a Kassára vonatkozó részeket fölhasználtuk, annyival is inkább, mert Almássy kora után pár évtizeddel járhatott Kassán s ismeretelése mindenesetre ráillenek az ő korára is.

Kassát e mű így írja le:

Kassa Felső-Magyarország fővárosa; magas hegyek közt völgyben fekszik. Nyári időben veszélyes oda utazni. Tokaj felől jöve török-hódoltsági területen kell átmenni. Szepesség felől rablók fészken át visz az út, Eperjestől meredek hegyeken át történik a közlekedés. Ezekről az orosz közmondás ezt mondja: Coschizy huri, zbainisky kamuryi = a kassai hegyek a rablók búvóhelye (Kammern).

¹⁾ Először megjelent 1683-ban ismeretlen helyen, ismeretlen szerzőtől, másodszor Lipcsében 1854. Wigandnál.

Kassának igen egészségtelen a levegője, majdnem minden hét évben kiüt a pestis. Az idegen mindjárt beteg lesz és megkapja a lázt, ha a kassai borból iszik¹⁾. Sokan a betegségből nem is gyógyulnak fel egészen s ezeknek azt ajánlják, menjenek el innen ha csak Eperjesre is, mely csak 4 mérföldre van ide. A nők halvány színűek, melyet kassai színnek neveznek. Ha egy leány férjhez akar menni, jöjjön Kassára. Ha nem is gazdag, csak egy kicsit szép, kaphat férjet.

A város folyója, a Hernád, különböző malmokat hajt. A Szepesség felől a szőlőhegyekből egy patak folyik (a Csermely), mely mindjárt a kapunál két részre ömlik és az egész piacot, a tanács- és kereskedőházat (árúcsarnok), a török fogházat, a városi főörséget, a három patikát, igen sok szatócsboltot, a főtemplomot, melyet a magyarok és németek naponkint fölváltva használnak és a tótok templomát s a körülfalazott lutheranus iskolát közrefogja; 34 kis híd van rajta.

A házak nagyok és erkélyesek, tetőnélküliek, mint a milyen a plébánia-templom, mely csodálatos épület tető és erkély nélkül, csupa négyzetes kövekből, melyek vasfogókkal és ónnal vannak átöntve és rajta sok kőből faragott művészies alak és csiga, melyen át az esővíz lefolyik. Bele csigalépcsőkön lehet menni.

A katolikusoknak, lutheránusoknak jól felszerelt és tekintélyes *iskoláik* vannak. A félkáptalan (egri) itt székel, valamint a főkapitányság is, jól fölszerelt fegyverházzal. Laknak itt más császári haditisztek és hivatalnokok is. A generális, háború idején az összes erősségekkel, várakkal, végházakkal, grófságokkal és ispánságokkal, városokkal rendelkezik. Három mérföldre innen már hódolt terület van, mely a martalóczok miatt (törökökhöz pártolt keresztények) igen veszélyes, mert ezek elfogják a keresztényeket és a törököknek eladják.

A városnak három körfala van, belülről pedig elrejtett bástyák; két kapuját hetenkint felváltva tartják nyitva s naponkint a ki- és becsukásánál a császár (király) részéről száz drabant van jelen fegyveresen és két tiszt buzogánnyal vagy fokossal (streitkolb). A város részéről a dobos, a kapitány és a legfiatalabb tanácsosok egyike. Az egyik zár kulcsa a császár (király) emberénél, a másik a városnál van s egymás nélkül nem nyithatják ki a kaput.

A külvárosok meglehetősen nagyok s palánkkal és karókkal vannak körülvéve. A mely oldalon nyitva áll a kapu, ott tartják a *heti és évi vásárokat*. Mivel félnek az árulástól, sokat nem bocsátanak a városba. Azonban itt is árulnak valamit. Tokaj felé eső részen csak a mezőn és külvárosokban tartják a vásárt, mert félnek az ellenségtől.

¹⁾ Ez állítás igen valószínűtlen, mert ez esetben Kassának sem bortermelése, sem borkereskedése nem lett volna oly nagy.

Magyarul, tótul, lengyelül és németül beszél a lakosság, de többnyire magyarul. A három nyelvet minden fáradság nélkül egymástól tanulják a gyermekek.

A tulajdonképeni Magyarország csak e vidéken kezdődik. Ezért itt az erkölcsök, szokások különböznek a németekétől és tótokétól. És különös, hogy egy félórányira e várostól egy egész német falu van, neve „Messe“ s mindamellett, hogy magyarul is tudnak, kötelesek német lutheránus papjukat megtartani.

2. Hazánk és Kassa közállapota Almássy korában.

Politikai és vallási küzdelmek. Bocskay és Bethlen. Kassai falvainak szenvedése a törököktől és zsoldosoktól. Kassa helyzete, csapások. A kereskedelem akadályai. A városban a lutheranus az uralkodó vallás. Az ellenreformatio kezdete; a székesegyház erőszakos elvétele. Bocskaynak hódol a város. Rainer Menyhért főrmender. Bethlen Gábor fölkelésének előkészítése, Rákóczy György, Alvinczi. Jászó fölverése. Rainer Menyhért kassai bíró és Dóczy András felsőmagyarországi főkapitány. Vallási viszályok Bethlen halála után.

Almássy István neve Kassa város jegyzőkönyvében először 1597-ben tűnik föl s ez időtől haláláig, 1635-ig szerepel. Eseményekben, változásokban, viszontagságokban gazdag ez a kis híján 4 évtized, úgy hazánk, mint Kassa életében.

Életbevágó, óriási küzdelmek folynak országszerte. Három ura van a hazának: a bécsi király, az erdélyi fejedelem és a török szultán. Mint egy vészes, árvizzel terhelt, fekete felhő lebeg fölötté az elnémetesedés és eltörökösödés veszélye. És hogy az átok teljes legyen, nemcsak a külső ellenséges törekvésekkel, hatalmakkal kell harczolnia a nemzetnek, hanem viszályba keveredik önmagával is: a politikai szakadáshoz járul a vallási egység felbomlása, a katolicizmus és a protestantizmus harcza. Küzdelem folyik a létért, nemzetiségért és a lelkiismereti szabadságért.

A mint a török elterjeszkedett Magyarországon, 1569-től 1592-ig békében volt. Szedte az adót s csupán jövedelmének szaporítása végett vívott itt-ott kisebb csatákat. De 1592-től megváltozott a porta politikája. A harcias párt kerekedett felül. Megkezdődött ismét a hatalmas hadjáratok kora, mely teljes 15 évig — 1608-ig — terjesztette a végtelen pusztulást hazánk egész földére, még oda is, hova kardja közvetlenül nem ért.

A háború különben nem folyt szakadatlanul, mint az ujkoriak. A döntő ütközeteket mindenik fél kerülte. Kikeletkor a csatateretek benépesültek, a nyár folyamán nagy csatákat vívtak, az ősz végével pedig a téli szállásra húzódtak s új erőt gyűjtöttek, legfeljebb csak

portyáztak. Rudolf rossz kormánya alatt a zsoldosok néha hónapokon át nem kapták fizetésüket. A területet, a hol tartózkodtak, a legádázabb ellenség módjára fosztogatták, rabolták. Nemcsak a német zsoldosok, hanem a magyar mezei hadak is valóságos egyiptomi csapásként zúdultak a védtelen lakosokra, kik a hajdukat vadállati viselkedésük miatt farkasoknak nevezték s ha egyenkint megkapták, a legkegyellenebb módon kivégezték.

A háború pusztításaihoz gyakran a szűk termés és pestis járult. A lakosság mindenütt roppantul megfogyott. Abaujban az adózó házak száma 7368-ról 2302-re szállott.

A pusztulás erkölcsi és társadalmi züllést vont maga után. A felekezetek egymással, a nemesek és városok szintén egymással, a nemesek a hajdukkal késhegyig menő harcban állottak s a parasztot mindenik nyomta és mindnyájuk fölött ott volt a mindnyájokat agyonnyomással fenyegető prágai udvar, mely hajuknál fogva előrántott, mindenféle ürügy alatt megindított hűtlenségi pereivel kiszedte a főurak zsebéből a pénzt, kihúzta lábaik alól a földet s kiüldözte őket hazájukból.

Pénzszomjánál, éhségénél, a tulajdonjogot lábbal tipró kapzsiságánál semmivel sem volt kisebb hitbeli vakbuzgalma. Megindult a hajsza a protestánsok ellen és pedig először a városokban, majd a nemesek ellen.

És a tengernyi bajtól lesújtott s idegen zsoldosoktól fékezett magyar nemzet kebeléből hirtelen és váratlan visszahatás keletkezett. *Bocskay István* fegyvert fogott a magyar nemzet két ősi szent jogáért: a politikai és vallási szabadságért (1604.). A bécsi béke (1606.) mindkettőt biztosította ugyan, de a mint szerzője meghalt (1608.), némileg enyhébb alakban ugyan, de tovább folytatták a politikai és a vallási elnyomást.

A nemzetnek azonban új hőse támadt: *Bethlen Gábor*, a ki 10 éven keresztül (1619—1629.) a nemzet nagy részétől támogatva küzdött Bocskay örökéért. Elhunytával *I. Rákóczy Györgyre* várt volna a küzdelem folytatása és elődei vívmányának fentartása; de ő aggodalmas, körültekintő politikájával csak később mert nyíltan kilépni a harczterre (1644).

E kor azonban már nem tartozván munkánk keretébe, lássuk, hogyan viselkedett *Kassa*, mi történt e város életében a négy évtized alatt.

Kassa ez időben a protestantizmus s a fölkelések és a fölkelő vezérek székhelye, egész természetes tehát, hogy ugyanazon mozgalmakat találjuk itt is, mint általában a hazában.

A nagy nyomorból, mely sok vidéken pusztított, a város még keveset érzett. A török a várost sohasem szállotta meg. A zsoldosok

is aránylag türethősen viselkedtek, meglevén a városban rendes lakásuk s mint közvetlen főkapitányi székhely s jómódú, sok kiváltságot élvező, fejlett polgári szervezetű helyen még ez időben eléggé fékezve voltak. De azért sok rendetlenséget követnek el és sértegetik a polgárok jogait. Ezért üzenik Barbianónak a kassaiak (1604.), hogy *vallonjai* kiállhatatlanul viselkedtek. S az 1621-iki városi szabályrendeletekbe is be van jegyezve, hogy ő felsége (Bethlen) *kékei* (kékruhás katonái) sok hatalmaskodást visznek véghez, tegnap is támadást intéztek s e fölött sört is árulnak a hostáton.

Kassa falvai azonban már többet szenvedtek. Különösen *Garadna* sokat panaszkodik a hatalmasok dúlásairól.¹⁾ Így Kassának birtokaiból származó jövedelmei meg-megcsökkentek. A császár-királynak, a fejedelemeknek, adandó taxa (adó), a hadi szolgálat nem kis teherként nehezedett polgáraitra.

Kassa c korbeli állapotáról érdekes följegyzéseket találunk *Sepsi Lackó Máté*²⁾ krónikájában. A török harczokból a magyar vitézek egyszer 97, majd 800 levágott török fejet hoztak Kassára (1593 és 94). A tatárok az egész Cserehátot elpusztították (1599). A *forróiak* a templomba menekültek, majd kifutván, sokat levágtak közülök. *Buzitát, Restét* felégeték a tatárok, *Péterdből* sok rabot vittek ki. A *buzitáni kastélyt* Beer Ferenczné hősileg megvédte, a szakállasokból maga lövöldözött.

Majd az idegen zsoldosok pusztításairól szól. Eger megvétele után (1597.) a vörös és sárga németeket *Sepsibe* szállították, kik minden istentelenséget, prédálást, kőborlást, embernek meglövését, általverését, a nagy uraknak nevetséges csúfolását kezdték cselekedni. Sok méreg, bosszút volt kénytelen a magyar nemzet elnyelni.

Erdélyből (1603.) 700 *bolon* (valon) jött ki, a búzára bocsátották lovaikat (máj. 10.) majdnem 1500-at s hogy a föld népe rájuk támadna, majd hogy mind le nem vágták őket.

¹⁾ L. részletesebben Történelmi Tár 1901. 4. f. 565. és köv. lap. Kerekes: Levéltári kutatások (1598—1610). Garadna kéri Kassát, hogy szerezzen neki oltalomlevelet, mert a sok hatalmas miatt el kell fogyatkozniok. Rendeltek is közzéjük őrzőt (Bolonya kapitányt), de sehogy sem tudták kedvét lelni, hanem férfiakat, asszonyokat, szerte vert. Adót most nem tudnak fizetni, sőt 50 köből búzát kérnek, mert némelyiknek harmadnapig nincs kenyere. Szekerüket, lovaikat a sok hatalmas elvitte. A forraiak is gabonáért könyörögnek. A város szekeresei Beregszászon, Zakmáron járnak, ide-tova szaggatják őket, mint bitangokat, éheznek, lovuk kidől, kérik a hópénzt, hogy éhbel ne haljanak. — Az aszalóiak 1610-ben adót fizetnek a töröknek. — Forrói Mészáros Mátyást Kassa 50 fion váltja ki török fogságból, Hüer Jánost pedig török fogolyért cserélik ki.

²⁾ Valószínűleg az abauji Sepsiben született s előbb Lorántffy Mihály udvari papja, majd erdőbényei pap volt. Munkáját kiadta gr. Mikó Imre az Erdélyi történelmi adatok III. kötetében.

Több *szerencsétlenség* is érte Kassát. 1600-ban 60 mázsa puskapor robbant föl a portörő malomban éjjel 12 órakor. Az egész város megreszketett; boltok leszakadtak, ablakok lehullottak, kemenczék összeomlottak, ajtók kinyíltak. 1601-ben Kassa napkeleti szeri a Zaigházig leége; a Malom-utca is az alsó kapuig.

1600-ban nagy *drágaság* volt Kassán, a búzát 8 frton adták. A rozs sem volt sokkal olcsóbb. 16 pénzen oly kenyeret adtak, hogy csak egy előarasnyi volt a kerekdedsége.

A *kereskedelmet* is akadályozták a háborúk, a mint az az egykorú okmányokból és jegyzőkönyvekből kitűnik. A szabad közlekedés gátlásán kívül Bocskay idejében pl. *Traganer Ferencz* kassai kereskedő boltját feldulják, kirabolják a hajduk. Az 1400 marhabőrt, melyet *Zegedi György* kassai kereskedő Henkel Lázár bécsi kereskedőnek tartozása fejében szállít, Bocskay elveszi. *Bethlen* összeszedi mindazon pénzt és a maga részére foglalja, melylyel a kassaiak a bécsieknek tartoztak.

De Kassa még ez időben jó módban van, hanyatlása, szegénysége csak évtizedek múlva állott be.

A *szepesti kamara*, az országnak Pozsony után második pénzügyi hatósága, melyet Miksa 1567-ben alapított, Kassán székel. Midőn azonban a város Bocskaynak és Bethlennek meghódolt, részben szünetelt működése, részben Eperjesre költözött.

A *protestantizmust* *Henkel János* (1526 óta kassai pap), majd *Dévai Bíró Mátyás* „a magyar Luther” terjesztette el s a lakosság és előjárósága a legnagyobb buzgósággal ragaszkodott az ágostai hitvalláshoz. Más vallású sem tanácsos, sem tisztviselő nem lehetett. Az Erzsébet-egyház volt a főtemplomuk. Még az itt székelő királyi katonaság feje, a felsőmagyarországi kapitány, *Rueber* is buzgó protestáns volt. Utódjai azonban már katolikusok voltak. Köztük *Gonzaga Ferdinánd* a katolikusság terjesztésére Kassára telepített (1601.) két jezsuitát, a később oly nagy jelentőségre emelkedett *Pázmány Pétert* és *Némethi Jakabot* oltalmába fogadta.

1603. nov. 11-ikén *Rudolf* elrendelte, hogy a tanács az 50 év óta a protestánsok birtokában lévő nagytemplomot, a mellette levő kápolnát *Barbiano-Belgiojoso* főkapitánynak a székhelyéről kiszorult egri káptalan részére adja át. Midőn pedig a tanács ezt tenni nem akarta, a kapitány 1604. jan. 6-ikára a vidéken tartózkodó katonaságát berendelte, a kapukat megszállotta, az előkelőbb protestánsok házait körülvétette s a nagytemplomra ágyúkat szegeztetett s az akkori kassai bírótól, a nevezetes *Boccatius Jánostól* az egyház kulcsait átvévén, átadta a káptalan embereinek. Büntetésül az engedetlenségért a várost 28 helységétől megfosztották.

Az erőszakoskodással megsértett polgárság csak az alkalmat várta, hogyan szerezzen magának elégtételt. S ez meg is jött. Barbiano kassai főkapitány már régebben lesekkedett Bocskayra, kinek most egy levele kezébe került s haddal ment elfogatására. De Bocskay a hajdukat zsoldjába fogadta s megverte seregét. A főkapitány erre vissza akart menni Kassára, de a város polgársága fölhasználva a kedvező alkalmat, a gyűlölt vezér előtt becsukta a kapukat s kijelentette, hogy mivel a város jószágait, malmait elfoglalta, nem képesek seregét kitartani, továbbá mivel a vallon-katonaság kiállhatatlan sérelmeket követett el a lakosokon és a fővezér (Barbiano) nem fenyegette meg őket, — sőt mostani kivonulása alkalmával még ő is fenyegetőzött; végül a városban lévő hajdukkal a császáriak még összetűznének: tehát nem eresztik be őket.

Ez ellenállás egyik fő-fő mozgató lelke *Rainer Menyhért* „népszószóló“ (fürmender) volt. A császáriakat pedig *Lassota biztos* képviselte, ki szeretett volna Barbiánóhoz tanácskozás végett kimenni s meg is hívta őt külvárosi kertjébe, de a polgárság nem engedte őt kimenni s így nem találkozhattak.

Ezalatt *Bocskay István* és *Lippay Balázs* közeledtek Kassa felé, mit Rainer Menyhért nyomban tudtára adott Lassotának, figyelmeztetvén a városban levő *püspököket, jezsuitákat és papokat*, hogy gondoskodjanak magukról, mert ha a közeledők követelni fogják, kénytelenek lesznek őket kiadni. Ezek tehát 6 szekeret kértek a várostól, de nem kapták meg. A *szepesti kamara* a város oltalmába ajánlotta magát, mert ő híven védelmezte a város tulajdonait s a főkapitány erőszakoskodásait soha sem helyeselte s jószágainak elfoglalását is kárhoztatta.

Barbiánó neje s a papok 12 német katona fedezete mellett déltájban (okt. 27.) elindultak Kassáról. De *Bökiben* (Habzsán) Bocskay száguldozó lovasai megtámadták őket, mindenöket elvették, a katonákat és jezsuita atyákat levágták, a fővezér neje gyalog ment szolgálójával Somosra, honnan egy özvegyasszony kocsiján jutott Eperjesre.

Este *Varanay András* polgár a tályai szüretéről hazaérkezve, hírrül adta, hogy Bocskay *Löknél* táborozik, Lippay pedig *Lúcnál* átkelt a Tiszán.¹⁾ A következő nap Lippay már a város alatt volt, melynek német és magyar polgársága viszályba keveredett. Bizonyára magatartásuk miatt. Az a hír terjedt el, hogy a magyar polgárok a németeket és a császári őrseget ki akarják irtani.

¹⁾ Kassához intézett levelét J. Történelmi Tár 1901. 4. f. 568. lap. Ebben hivatkozva, hogy a német nemzet mily rosszul bánt a város lakóival és az országgal s viszont a török a rabok szabadonbocsátását és békességet ígért, halálos fenyegetéssel a hozzá való csatározásra szólítja fel a várost.

A város Lassotával tanácskozva előbb Varanayval, majd a tanács részéről *Herczeg Istvánnal*, a község részéről *Rainerrel* azt üzené Lippaynak, hogy mivel a város sérelmei megorvosoltattak, barátságosan kéri, vonuljon el a város alól. Lippay azonban haragba jöve azt felelte, hogy e vívmányokat is az ő közeledtének köszönheti a város s bocsássák be háromszázad magával.

Október 30-án éjjel a magyar polgárok *Szabó György* házánál tanácskoztak. Lassota gyanuval élve a felső és alsó kaput 2—2 ágyúval rakta meg, a középsőt pedig betorlaszolta. A hajdúk a *Forgách-bástya* alá fát, létrát, szalmát kezdtek hordani. A polgárság azonban az alsó kapun bebocsátá Lippayt, ki *Szabó György* házába szállott s Lassotát és a császáriakat a város nevében *Herczeg István* felszólítá, hogy hagyják el a várost.

Lassota csak most látta, hogy az egész előre megállapított dolog volt. Nov. 1-én 12 kocsi-val, kilenczven emberrel, menedéklevéllal ellátva elindultak. *Budamérig* el is kísérték őket; de aztán *Héthárs és Péchujfalu* közt a dühös hajdúk megtámadták és kirabolták s a férfiak nagy részét felkoncizolták.

Lippay Balázs és hajdúi pedig e napokban Kassán több katolikus papot, német polgárt kiraboltak, elfogtak vagy megöltek. *Ganz József*¹⁾ főfűzető mester csak nagy könyörgéssel menté meg életét. Nov. 11-én pedig Bocskay 10 zászlóaljjal, nagy pompával bevonult a városba s egyenesen a Szt.-Erzsébet egyházba menve, annak közepén lováról leszállva, a protestánsoknak átadá, 10 nap múlva pedig a török követ érkezett meg diszakiséretével és egy vörös zászlót, két szerszámozott lovat, kaftánt, kardot és buzogányt adott át neki.

Decz. 4-én nagy esőben Básta érkezett a város falai alá s a nyugati külvárosban ütötte föl táborát; de *Sennyey Miklós* oly kereszt-tűzbe vette, hogy 2 nap múlva Eperjes felé elvonult. 1605. jan. 6-án *Kátay Mihály*, Bocskay kancellára, Lippayt magához hívta vacsorára s amint belépett, Sennyey Miklós, kassai kapitány s Nagy Albert felkoncizolták s holttestét az Orbán-harang alá rejtették s hóval betakarták. Azért ölték meg, mert rablásai által meggazdagodva zsarnokoskodott s ura iránti tiszteletről is megfeledkezett.²⁾

Bocskay 1606. ápr. 6. és decz. 13-án országgyűlést is tartott Kassán. De még ez évben decz. 22-ikén meghalt s már a következő évben Kassa Rudolfé lett. Az ellenreformáció újra megkezdődött. Az egri káptalan mindenképen törekedett a katolikusoknak szabad vallás-

¹⁾ L. Fizetési módok alfejezetben.

²⁾ Tutkó: Kassa tört. évkönyve 117—126. l. Megnevezve a források, honnan merített.

gyakorlatot biztosítani Kassán. Midőn pedig a tanács ebbe nem akart beleegyezni, szorongattatván, az akkori bíró, a nyakas és gazdag *Rainer Menyhért* példájára Bethlen pártjára állott s vezérének, Rákóczinak 1619. szept. 6-ikán megnyitotta kapuit s pár nap múlva maga Bethlen is bevonult Kassára.

Az eseményeket, melyek a napokban Kassán és vidékén történtek részletesen leírja *Sepsi Lackó Krónikája*.¹⁾

1619-ben az ország már nagyon megérett a fölkelésre. Az ifjú *Rákóczy György* igen biztatta Bethlent, hasonlókép *Alvinczi Péter*, a Kassa főpapja is, ki jól ismerte a kassaiak hangulatát. A mint Bethlen Fejérvárról aug. 25-ikén megindult seregével, Rákóczi fölkereste *Széchy Györgyöt* enyiczkei jószágán, hogy a fölkelésről tárgyaljon vele. Majd a hajdukkal és a vitézlő rendekkel tanácskozik s „egynéhány nap sokat fáradoza, vigyáza és nyargala, a hadakat igen fogadja, de nem veszi be Patakra, hogy titokban maradjon a dolog; a hajdúság igen készül.”

Lónyai András, kállai kapitány értesülvén a nagy készülődésről, megírja a dolgot *Dóczy Andrásnak*, a király kassai főkapitányának. De *Bay Zsigmond* Tokajban elveszi a szolgálktól a levelet és átadja Rákóczinak, ki szept. 1-ére egész jószágáról berendelte Patakra jobbágysait szekere-restül, hogy készen tartott gyalogosit Kassára vitesse s e várost megszállja, mert a mint Bethlen *Széchynek* írta, az egész felföld Kassára néz.

Fáy Péter a csereháti és hernád-melléki nemes ifjúságot és a hajdukat maga mellé vevén, szept. 1-én éjjel fölverte a *Jászón* tartózkodó egri káptalan papjait „s minden jószágokban, a mit kaphatának, zsákmányt vetének.” *Majthényi László* püspök, a mint a hajduk az ajtót rátörék, ágyából kiugorva menekülni akart, de elfogták s csak 500 frt sarcz fejében bocsáták szabadon. *Ugróczi János* kisprépost a padon rejtezkedett el, hol megtalálták, de nem bántották, mert ő „nem saeviál vala az eklesia ellen úgy mint a többi.”

Majthényi László a hajduk kezéből megszabadulva, Kassára futott. Meglátván őt *Fáy Ferencz*, királyi porkoláb, Dóczyhoz siet s mondja neki: „Bizony nem jól vagyon a dolog, mert az ország feltámadott s Jászt fölverték. Ihon jön szaladva az egri püspök mezitláb és hajadon fölvel.”

Dóczy lesiet a palotából és a kapú alatt menten találkozik Majthényival, kitől kérdi: „Hogyan vagyon apámuram, hogy így jó kegyelmed hozzám?” „Bizony ebül vagyon” — felelé ez.

Dóczy erre igen megijede és izene a bírónak (*Rainernek*) s a tanácsnak, hogy vigyázzon az egész város, mert nem jó hír vagyon.

¹⁾ Mikó: Erdélyi tört. adatok 215. és a köv. lapok.

De ezek tudták s várták már e dolgot, mert leveleztek a fölkelőkkel. A város jöszágiból búzát és a szekereken titkon fegyvereket hoztak be s a szekerek mellett a felkelők közül sokan bejöttek.

Rainer Menyhért bíró és a tanács megparancsolták a város népének, hogy fegyveresen összegyűlvén, a czéhek menjenek bástyáikra és vigyázzanak. Dóczi pedig gondolkodik, mit tegyen: maradjon vagy kimenjen a városból. De fél, hogy a hajduk kezébe ne kerüljön, „mert azelőtt sokat háborgatta őket.“ Kassán maradt „s nem veszi eszébe, hogy annakelőtte meggyújtotta belől Kassát és ott benn is igen ég Kassa.“ Midőn azonban a városban a sok fegyverest meglátja, ki akar menni; de a bíró azt izeni, hogy maradjon vesztég.

Estére kelvén (szept. 2.) *Hoffmann Györgyöt* és *Gyulai Istvánt*, a királyi főporkolábót Rainerhez küldi, hogy a császárhoz való hűségét tartsa meg s értsen egyet vele. „Promissum: 40,000 frt érő jöszág.“ De Rainer felele: „Sok jókat adott Isten énnekem: feleséget, gyermekeket, becsületet, gazdagságot, azért nem leszek árulója Magyarországnak.“

A generalis a város kulcsait kérte; de nem adta oda, hanem hellebárdját megragadva mondá: „Azt hallom, Dóczi uram azt mondja fejem véteti, bizony meghal addig két ember, míg én meghalok. Fiam, Melda György, állj az ajtóra, hadd esküdjék meg ez ember (Dóczi követe) az ország hűségére¹⁾, mert ha nem, leüttetem fejét.“ S éjszakának idején meg kellett esküdnie.

Éjszaka Rainer az ágyúkat a piacon megtöltteté és Dóczi házának szegezteté, „hogyha mit tentál Dóczi, fejére rontassa a házat.“

Szept. 3-ikán reggel Rákóczi 4000 emberrel megindul a város falai alá. Látván ezt Dóczi, a földbástyára megy, a bíró sokadmagával fegyveres kézzel utána. Dóczi mondá: „Nősza, igazítsátok neki az ágyút és taraczkokat s löjjétek őket!“ De a bíró rendelé: „Senkise löjjön, mert valaki lö, mindjárást feje esik.“

Ezt hallván Dóczi, lesüté fejét s haza ment, a bíró utána seregével, hogy „el ne illantson“. De nem is lehetett, mert Rákóczi hadai körülvették a várost s okt. 5-ikén „sok trakta után“ Kassa bebocsátá Rákóczit, ki tisztartóját, *Csernel Györgyöt* Dócziért küldte. Dóczi nem akart jönni. De *Csernel* mondá: „Meg kell annak lenni, mert nagyságod fogoly és rab.“ „Ki foglya és rabja?“ kérdé Dóczi. „Az országé és az erdélyi fejedelemé“, felelé *Csernel* s a kardját leoldván, Rákóczi szállásán őrizet alá helyezték. Majd Patakra, innen Fogarasra vitték, hol „tisztességes állapottal, noha vas volt lábain, raboskodott, míg néhány hónap múlva meghalt.“

¹⁾ Érdekes, hogy Rainer nem is igen tudhatott tökéletesen magyarul, mert így beszélteti a krónika: pizony, pékességet elpontátok stb.

„Ez lön Dóczi sok praktikájának gyümölcse.“

Ime, ily nagy politikai jelentőségű szerepet vitt ez időben Kassa bírása, Almássy egyik elődje, ki szintén kereskedőből lett bírónak s ki több éven át volt Almássynak tanácsostársa.

A környéken még sok hadiesemény történt. *Nyári István* *Leleszt* veri föl, a hajduság *Szerenye várát* veszi meg. *Rhédei Ferencz Regéc*z alól *Alaghi* barmait, juhait hajtja el. Dóczi és a kir. fiscus javait Rákóczi szállására vitték. A hajduk és a felizgatott kassai nép szeptember 6-án 3 egyházi és 1 világi katolikust megölt.

Kassa főpapja 1606—1634-ig *Alvinczy Péter* volt, ki eredetileg a református hitett követte, de Kassán középállást foglalva el a két felekezet közt, összeegyeztetni és összeolvasztani akarta őket. Volt ez időben Kassának tót és német papja is, kikkel erős küzdelmet kellett folytatnia, lutheránus túlbuzgóságuk miatt. A tanács a jegyzőkönyvek följegyzései szerint, valóságos egyházi zsinatként foglalkozott vallási kérdésekkel és döntött ez ügyekben.

Bethlen halála után, 1629. decz. 18-ikán, Almássy bírósága idején Kassa ismét meghódolt II. Ferdinánd királynak, kiből a kassai katolikusok újra támaszt nyertek. Midőn 1644-ben *I. Rákóczi György* fegyvert fogott, Kassa melléje állott. A város pedig úgy vetett véget az Alvinczy halála óta (1634.) a két protestáns felekezet közt folyó harcoknak, hogy szabad vallásgyakorlatot engedett mindkettőjüknek. 1648-ban pedig az országgyűlés biztosította a katolikusokét is és egyenjogosította a három vallás híveit.¹⁾

Ime, nagy vonásokban megrajzolva, ez az a háttér, keret, melyben Almássy élt, mozgott, cselekedett s melybe őt beleképzelünk kell s ezek azon események, melyeknek szem- és fültanuja s emelkedő tekintélyéhez mértén tényezője is volt, lévén 1606-ban a közgyűlésnek (communitás = község) tagja, 1607 óta pedig városi tanácsos, senator.

II.

Almássy életrajza.

Származása. Polgárjogot nyer. Nagy Imre leányát veszi el. Állása Nagy Imrénél, árváinak gyámja, üzletében utódja. Emelkedése vagyonban, tekintélyben; nemességet kap, tisztségei, küldetései; országgyűlési követ. Abauj vármegye táblabírája. Felesége betegsége, az ő betegeskedése, halála. Fia. Házát a reformátusok iskolának megveszik. Róth Gáspárné adóssága. Az Orbán-torony építése és felirata. A tanács tagjai 1629-ben.

Almássy István (de Debreczen = debreczeni) neve a kassai levéltár irataiban legelőször az 1597-ik év decz. 11-ikéről fölvett jegyző-

¹⁾ Lásd részletesebben Révész K.: 100 év a kassai ref. egyh. küzdelméből.

könyvben a folyamodók (suplicantes) között fordul elő. Polgárjogot kér a tanácstól. Tíz frt díj lefizetése mellett megadják neki.

Közvetlenül utána következik *Nagy Imre* (de Szent-Tamás), ki szintén a polgárjogot kéri és szintén megkapja, de valamivel nagyobb díjat, 15 frtot vesznek tőle.

Nem a véletlen játéka, hogy egyszerre jelenik meg e két férfi neve. Szoros összeköttetésben kellett lenniök már ekkor is, mert alig két év múlva Almássy István Nagy Imrének veje és árván hagyott gyermekeinek gyámja s hátrahagyott javainak kezelője.

Hogy miképen kerültek Kassára, voltak-e s mily viszonyban azelőtt, adatok hiányában csak következtetni lehet rá. Ez időben (1592—1606) folyik a 15 éves török háború. A lakosság a védtelen alföldről húzódik a biztosabb menedéket nyújtó felvidéki városokba. Sok lakost kapott így Kassa, bizonyítja polgárainak *Zakmári, Zalánkeméni, Debreczeni, Kállai, Békési, Zegedi* stb. vezetékeve.¹⁾

Minden valószínűség szerint így került Nagy Imre Szt.-Tamásból Debreczenbe s innen Almássyval együtt Kassára s valószínű, hogy Almássyt Nagy Imre hozta el. Kassa és Debreczen vásáraikon kölcsönösen érintkeztek egymással, s nem lehetetlen, hogy Nagy már megfordult Kassán s megtetszett neki vagy a debreczeni vásáron ismerkedett össze kassaiakkal, kik biztatták, költözzék át. Valószínű az is, hogy felesége, Tatár Anna révén kerül Kassára; mert a Tatár család itt és a Tarczalon szerepel.

Nagy Imre ezidőben már koros, családos ember, négy gyermeke van, kik közt a második, *Zsófia*, már eladó leány, 1600-ban már Almássy felesége. Jelentékeny vagyonnal telepszik meg Kassán s folytatja régi foglalkozását: kereskedést nyit; de 1602-ben már nincs életben. A rá és családjára vonatkozó adatokat alább közöljük részletesen.

Almássy István még fiatal, kezdőember, 20—24 éves, Nagynak üzleti alkalmazottja, mint *deák*. Ő volt azon István deák, a kitől — mint Nagy Imre szolgáljától — Láng Lajos, nürnbergi, Bécsben 1597-ben kiállított nyugtája szerint 931 magyar forintot és 91 dénárt vett át, bizonyára kereskedelmi árúkért, miket ura megbízásából Bécsben vásárolt.

¹⁾ Érdekes adatok vannak erre nézve Mihalik: Kassa város ötvösségének története cz. munkájában. A XVII. század kassai ötvösei közt nagyváradi, fejérvári, beeskereki, tordai, bededi (Tolnam.), kolozsvári, vásárhelyi, körösi, szegedi, pécsi, debreczeni, bősörményi, váci, komáromi, kecskeméti, makói, vajdahunyadi, brassói, kállai, miskolci származásukat talál. 1635-ben egy tanácsos ezt mondja: Tudják-e kegyelmetek, hogy az itt való emberek majd mind alföldiek és kálvinisták?! Egy polgár 1669-ben, midőn polgárjogot kér Kassán, azt mondja, hogy Váradról, mint a szél a polyvát, a török szalasztotta el, ezért a nemes város szárnya alá akarja magát adni.

1599-ben pedig e kifejezést használja: „Nagy Imre István deákja tilalmat tesz“, ez alatt mindenestre őt kell érteni. Erre mutat, hogy 1600-ban és 1601-ben az Arestátiók (vagyontilalmak) könyve Almássyt „deák“-nak mondja.

A deák szó, iskolázott, tanult embert jelentett ez időben. Tehát nem egyszerű segédje, de olyan üzletvezetőféléje, megbízottja lehetett. Halála után ő kezeli az összes vagyont, örökséget, folytatja az üzletet, behajtja a sok adósságot és fizeti a terheket. *Szentkirályi Sebestyén* kereskedő is, később bíró és első szerepet vivő kassai polgár, mint *Zegeði György* szolgálja kezdte pályáját (1615) s feleségül ura rokonát, Pap Annát vette.

Mikor Almássy a polgárjogot kérte (1597. decz. 11.), bemutatta nemzetséglevelét, melyet egy hóval azelőtt (nov. 10.) állított ki *Nagy Gáll István*, a debreczeni bíró. Ebben több tanú vallomása szerint bizonyítja, hogy törvényes házasságból származott, atyja *Almássy István*, anyja *Kaszás Péter* leánya, *Katalin* volt. Kár, hogy születése évét nem tüntette föl.¹⁾ Tekintve, hogy a polgárjogot már megkapta s hogy Nagy Imrének mily bizalmi embere, nem lehetett gyerekeember. Ha 1597-ben 24 évesnek mondjuk, születési évet 1573-ra tehetjük.

Ura nagyon megkedvelhette, mert leányát, Zsófiát nőül adja hozzá. 1601. jan. 15-ikén kelt szerződés szerint Nagy Imre özvegye, *Tatár Anna* asszony, vejének, Almássy Istvánnak átenged 8 évre 8000 frtot²⁾ készpénzül, továbbá marhául és adósságul mindazt, ami az urától reá maradt kereskedésben van. Nincs ugyan e szerződésben megemlítve, de mint gyám, természetesen az egész árván maradt családot Almássy tartja fenn és gondozza a gyerekek nagykorúságáig, midőn az örökséget szétosztja köztük.

A 8000 frt összeget azonban csak 1623-ig fizeti vissza és pedig részben még az özvegynek, részben az örökösöknek, részben pedig adósságot ró le néhai Nagy Imréért. Pl. 1608-ban így fizet *Bakay Katalinnak* 125 tallért, *Nagy Lőrincznének* 333 frtot, mely adósságügyében *Fekete János* kállai viczekapitány 1617. nov. 20-ikán Kassa városhoz levelet ír, hogy e levelet átadó, most Kállóban lakó szegény, nemes asszonynak, *szenttamási Nagy Lőrincznének*, Almássy István tartozik. Kéri a tanácsot, hogyha nem akarná megadni, elégítsék ki őket, ne kelljen szegény nyavalyásnak ily nagy utat hiába fáradni.³⁾

E szerződéssel Almássy önálló kereskedő lett. Az üzlet, melyet átvett, még az év végén is elég jól el volt látva áruval, mert midőn

1) Kassa v. titkos levéltára. A. 1.

2) Mai értékben mintegy 80,000 frtot.

3) Kassa v. ltára 5782/166.

pár nappal korábban, 1600. decz. 29-ikén feleségével a leltárt felveszi, készletét 4467 frt 79 dénárra becsüli.

Nem lehetett csekély az üzletének forgalma sem, mert alig egy hó mulva már Bécsbe megy vásárolni új készletet, és pedig nem kevesebb, mint 15,111 forint értékben. Alig 1½ év mulva már ismét 12,051 frt árát vásárol Bécsben és ugyanezen két év alatt itthon is vásárolt mintegy 16,000 frt értékű árut.¹⁾

Ily jelentékeny forgalom mellett nem csoda, hogy gyorsan gazdagodott és egymásután vett Kassán és a Hegyalján szőlőt, földet, házat, majort. S nem csoda, hogy annyian fordultak hozzá kölcsönért s e tekintetben bankári üzletet is folytatott.

Amint birtokai megszorodtak, gondozásuk nagyon elfoglalta őt. Az akkori gyarló közlekedés mellett az üzleti élet igen terhes volt és jóval több gondot, fáradságot okozott, mint a földművelés. Ezért mintegy 15 évi kereskedés után felhagyott az üzlettel.

Erre mutat azon egyetlen adat, melyet az akkori városi jegyzőkönyvben följegyezve találtam. Ugyanis 1615. április 6-ikán egy idegen örökségi perben ezt mondja Almássy: „Mikor még kereskedést üzem volna, ismerős voltam *Békési Jánossal*“. Tehát ekkor már nem volt kereskedő. Hogy boltjával mit tett, arra nézve semmi nyomot nem találtam. Nem lehetetlen, hogy — mivel ügylátszik, a Nagy Imre fiainak egyike, Imre kereskedő volt — neki adta át üzletét.

Almássy nemcsak gazdag ember, hanem a város egyik legbecsületesebb és legértelmesebb polgára volt. Az alföldi ember egyenes jellemét, értelmi képességét, melyet eredeténél fogva a természettől örökölt, tanultsága fokozta és fejlesztette. Ez okozhatta, hogy polgártársainak bizalmát oly nagy mértékben megnyerhette, azon korban, midőn az erkölcsi felfogásban és ítélkezésben a polgárok sokkal szigorúbbak voltak, mint ma.

Érdekes a fokozatos emelkedés, melyen keresztülment. Eleinte csak „István deák“-nak nevezik a régi iratok. Majd vezetéknévét is kiteszik, a mi már a tisztesség jele. Pár év mulva már az „uram“ czímet is odairják, amivel csak a tekintélyesebb polgárokat, rendszerint a tanács tagjait illették.

1606-ban a községi (communitás) közgyűlés tagja. 1607-ben tanácsossá választják s élte végéig, 1635-ig viseli e tisztséget, ez évben a tanácsosok névsorában neve mellé † van téve. A tanácsosok neveit méltóságuk sorrendjében jegyzik föl, az ujakat legutolsónak. 1607-ben, 1608-ban és 1609-ben Almássy az utolsó, vagyis 12-ik. 1610-től kezd

¹⁾ A pénz értéke általában azon időben mintegy 10-szer nagyobb volt, mint ma. Minden pénzösszeg, mely e műben említettik, így veendő tehát.

emelkedni s 1620-ban első tanácsos. A következő években Láng János és Varannai András megszűnván bírók lenni, első és második tanácsossá lévén, 4. éven Almássy harmadik a sorrendben. Ettől kezdve a 3 évi bíróságát leszámítva, 1634-ig első tanácsos. Ez évben a legutóbb bíró-ságot viselt Vas Mihály kerül eléje.

1617 óta 1634-ig, tehát 17 éven át, a míg csak nagyon el nem betegesedett, folytonosan viselt tisztségeket. Három évig, 1627., 1628. és 1629-ben *bíró*, a többi években csaknem állandóan *gróf*. 1632-ben fizető és harminczad tiszt. 1617-ben, 1623-ban és 1625-ben a város *országgyűlési követe*.

De czenkívül is többször kiküldte a város, hogy egyes fontosabb ügyeinek elintézésében mint megbízottja járjon el.

1613. decz. 18-ikán Hertnekről Forgách Zsigmond maga kívánja, hogy ő felségétől, II. Mátyástól a város számára érkezett parancs átvételére 3 főszemélyt küldjön a város és pedig *Rainer Menyhértet*, a *fürmendert* és *Almássyt* s a jövő szombaton ott is legyenek ő kegyelmék. Ime ez évben már a város legfőbb emberei közt szerepel.¹⁾

1617-ben Kalmár Jánosnak valami ügye volt az egri káptalan előtt, mely miatt őt kiátkozással fenyegették. A város védelmébe fogadta polgárát és ápr. 17-ikén *Rainer Menyhértet*, *Almássy Istvánt* és *Zolthán Ferenczet* küldte ki, hogy a szentszék bírái előtt intézzék el a dolgát.

1621-ben Bethlen Istvánnak, a fejedelem öcsésének Erdélyben tartandó esküvőjére *Almássyt* és *Melda Györgyöt* küldi ki a tanács.

1625-ben a münz- (pénzverő) ház és a harminczad dolgainak elintézésére ő felségéhez, *Bethlen Gáborhoz* a tanácsosok közül követeket küldenek. Almássyt is jelölik, azonban nem választják meg. De ez egyáltalán nem bizonyítja tekintélyének hiányát, mert ugyanezen év aug. 25-ikén a tanácsosok közül, mint legméltóbb, ő helyettesíti, a felesége halála miatt távollevő bírót és az ő vezetése mellett választják meg őt és *Demeket* soproni követekül.

1630. decz. 20-ikán a nádor elé a lovasokkal *Almássyt*, a *fürmendert* és *Róth Gáspárt* küldik ki, hogy fogadják és üdvözljék őt.

Érdemeinek elismeréseül a király, II. Ferdinánd 1625 okt. 24-ikén Sopronból keltezve, nemességgel tüntette ki. Czímerül kardot tartó álló oroszlánt kapott. Ez időtől ezt használja pecsétein. Eddig egyszerű paizst, benne nevének nyomtatott betűi összeillesztve. Abauj vármegyének 1626. jan. 5-ikén Garadnán tartott gyűlésén hirdették ki nemességét, mely nevére — Beszerményi Nagy Zsófiának mondják — s fiára Istvánra is kiterjedt.

¹⁾ Kassa v. ltára 5538.

A nemesi levél következetesen Almássynak írja őt, ő maga is így írja magát legtöbbször. Bár fia, magánosok és hivatalosan, hol Almássynak, Almássi-nak, hol Almásy-nak, hol Almásinak írják. E mű a nemesi levél Almássy-ját használja következetesen.

1620—21-ben, 1626-ban, 1630., 1631. és 1633-ban Abauj vármegye tisztújító gyűlésén *táblabírójául* választja.¹⁾

Míg vagyonban és tisztességben ily magasra emelkedett, szívére súlyos családi baj nehezedett. Felesége 1625-ben nagybeteg, épen azért kéri, hogy a soproni követség alól mentse föl. A jegyzőkönyv e pontja, melyből meghatóan kiérzik neje betegsége miatti mély bánata és levertsége, így szól: 1625. aug. 28. Már akkor is könyörögtem, most is kérem az Istenért is, válaszszon kegyelmetek mást a gyűlésre, mert szegény feleségem annyira vagyon, hogy csak Isten kezében vagyon és Isten tudja, én is mint vagyok. Bizonyára nem mentegetném magam, de Istent hívom segítségül, ki látja, mint vagyon házamnépe, hogy *az ispotályban nem lehet nyomorultabb ember ő nálánál*.

De nem mentik föl s a jegyzőkönyvbe iktatott határozat így szól: A mit határozott a tanács egyszer, meg kell lenni, menjen a soproni gyűlésre. Tehát a kiküldetés nemcsak megtiszteltetés, hanem kötelesség is.

1627. végén már maga Almássy is beteg; 10., 16. és 22-ikén a tanácsba sem tud elmenni, ezért lakására üzenve az ő, mint bíró véleményét s akaratát kikérve s ahhoz hozzájárulva intéznek el néhány kisebb ügyet. Sőt 1628. jan. 4-ikén is a bíró házában tanácskoznak. Fiának 1629-iki levelei is említik betegeskedését. Ügylátszik a hajdani kereskedési utazások, a sok munka s felesége ápolása igen megviselték.

Felesége ez időtájban halhatott meg, mert ez időtől többé semmi említés nincs róla. Fiának 1628-ból kelt levelei mélyen hallgatnak róla, a mi világos jele, hogy már nem volt életben. Almássy körülbelül 1599-ben vehette őt feleségül s ekkor lehetett mintegy 15—16 éves. Összesen élt tehát Nagy Zsófia 44—45 évet. Jó szívére és kevés gyermekére lehet következtetni abból, hogy egy cselédleányt örökbe fogadott, kire férje végrendeletében hagy is valamit.

1631. okt. 28-ikán ismét beteg Almássy. Valami perben kellett volna megjelennie. A tanács néhány megbízottat küldött házába, kik előtt kijelentette s ezek jelentése alapján a tanács írásba is foglalta, hogy *fiát*, ifj. Almássy Istvánt bízta meg, hogy e perben képviselje őt.²⁾

A következő évben életének legsúlyosabb csapása érte, fia meghalt. Sírba szállott vele az apa minden öröme, reménye. Ezután testben,

1) Korponay Abauj vármegye monographiája 142. s következő lapjain.

2) Kassa v. Itára A. 31.

lélekben megtörve töltötte életének hátralevő pár évét; alig szerepel a közügyekben. Bizonyára annyira elbetegesedett, hogy visszavonult a nyilvánosság színteréről.

1635. június 20-ikán végét közeledni érezve, elkészítette végrendeletét, melyet 5 hónap mulva, nov. 15-ikén egy pótvégrendelettel egészített ki és 1—2 nap mulva rá meghalt, mert nov. 20-ikán már leltározzák hagyatékát. Hozzávetőleges számítás szerint lehetett ez időben mintegy 60—62 éves. Mint a város egyik legkiválóbb emberét, minden valószínűség szerint az Erzsébet székesegyházban (dóm) temették el.

És a gazdag Almássy Istvánnak, a ki szorgalmával és jómódú rokonságától, apósától és sógorától származott örökléssel oly szép vagyont gyűjtött össze: nem maradt fia, kire mindezt hagyhatta volna. ki nevét fentartotta volna. Élete vége szomorú lehetett. Sírba tette szeretett feleségét, „szerelmes, édes fiát“ s velők mindazt, ami beteges utolsó éveit felderithette volna.

A kassai Almássy-család megalapítójában kihalt, vagyona szétoszlott az atyafiság közt. Főörököseivé keresztfitait, lizskai Törös Péter két gyermekét, Pétert és Gyurkát teszi meg.

Halála után Almássy neve még fel-feltűnik egyszer-egyszer a régi iratokban. Házát, melyet a Törös-fiuknak hagyott, megvették ref. iskolának s a kassai ref. egyház levéltárában a 13-ik szám alatt meg van a nyugtatóvány, melyet *Gombkötő János* és *Soporni Miklós* állítottak ki s ők a pénzt a tanácsházra adták, ami annak a jele, hogy a város vagy gondviselője vagy tulajdonosa lehetett a háznak. A ház árának utolsó részletét *Váradi Pál* egyházi főgondnok és *Gyarmati János* algondnok fizették ki. Hangzik pedig e nyugtatóvány így:

1650. Nemzetes *Váradi Pál* és *Gyarmati János* uramék, néhai Almássy István háza felének árában való hátramaradott restántiát in paratis magyarai fortokat négyszázat, *Udvarhelyi György* kétszáz frt adósságát is idetudván; így tölt ki immár épen az tizennyolczszáz frt, melyről vigore praesentium quietáltattak is ő kegyelmék in curia — — — *Gombkötő János*, *Soporni Miklós*.

Ugyancsak a nevezett egyház levéltárában idősb Gyarmati János gondnok számadásai közt föl van jegyezve: Almássy háza árában fizettem a tanácsházára készpénzt: frt 400, Udvarhelyi uram adott, melyet a tanácsházra fizettem: frt 200.¹⁾

E házat, illetőleg már iskolát később elvették a református egyháztól s az Orsolyáknak adták, kik helyére a róm. kath. tanítónőképzőt építették. (L. a 164. oldalon levő rajzot.)

¹⁾ Révész K.: Kassai ref. egyh. számad. 1650—55., 6., 1. pont. Tört. tár.

DÉL → ÉSZAK

A régi ref. paplak

Mészáros-utca

Apáczá-utca

Az eredeti református
templom, most Orsolya
apáczák temploma

Orsolyák

Almássy
háza. Most
r. k.
tanítónő-
képző

zárdája

A szepesi kamara
épülete, ma pénzügy-
igazgatóság

Fő- (Derék) utca

*Jezsuita-
utca*

Almássy háza.

1653. május 25-ikéről fölvett városi jegyzőkönyvben ismét felmerül az Almássy neve. U. i. tartozott neki *Róth Gáspár* kereskedő s egykor tanácsos-társa, mintegy 800 frttal¹⁾, mit özvegyétől kért a város. A jelzett napon tehát *Róth Gáspárné*, a minemű tudta kívül való néhai *Almássy István* uramról álló adósság extendáltat-nék ellene s *Miskolczy* uram fürmenderségében articulusha is irattatott volna, arról való régi deliberatit (határozatot) is méltóztatnék a nemes tanács felkerestetni s kezéhez szolgáltatni, hogy tudhatná, miért kell a nemes városnak fizetni.

A tanács igéri, hogy igazításba veszi azon dolgot becsületes személyek, ú. m. *Soporny Miklós*, *Miskolczy Gergely* és *Kállay Mihály* uraimék által.

Július 3-ikán *Róth Gáspárné* ismét kéri a tanácsot, hogy a mely adósság kívántatnék tőle Almássy végrendeletében, a beadott auszug (kivonat) szerint; melyet szegény ura a maga kezével írt; meglévén, fizesse vásárlás által²⁾, méltóztatnék őt a tanács azon adósságtól abszolválni s quietálni.

A tanács elhatározza, hogy a jövő héten a beadott auszugot conferáltatja a regestrumokkal s eligazíttatja a dolgot. Decz. 11. végre eligazítják és e napon *Róth Gáspárné* városi pecsétet nyugtát kér. Határozat: Igazat kér (vagyis megadják).

Az iratokon kívül, melyekből e munkát merítettem, van egy nyilvános épület, melyen Almássy neve olvasható.³⁾ A kassai dóm északi kapujától alig 40 lépésnyire van egy torony, mely a benne levő nagy harangtól kapta az *Orbán-torony* nevet. 1556-ban nagy tűzvész volt Kassán, mely alkalommal nemcsak a templomok, de a bennök levő harangok is összetörttek, elégtek s így a székesegyházban levők is. Ezek töredékeiből már a következő évben a városi tanács egy nagy harangot öntetett, melyet sulya és terjedelme miatt a dóm egyik tornyában sem lehetett elhelyezni. 1628-ban, tehát éppen Almássy bírósága alatt, külön tornyot építtettek számára, melynek kapuja fölött a város czímere van s ezen latin felírás olvasható:

1) L. Almássy végrendeletét.

2) T. i. özv. *Róth Gáspárné* folytatta ura üzletét s a város is vásárolt nála. 1651. márcz. 23-ikán kérte a tanácsot, hogy mivel bécsi hitelezőit kielégíteni s ugyanonnan ismét marhát hozatni akar, nagy szüksége van pénzre, a mellékelt auszug (számlakivonat) szerint elégítsék ki. Ugyanekkor hasonlót kér *Polóni Bálint* is, de a város „nagy fogyatkozásban van“, „megbocsássanak ő kegyelmék“, „legyenek egy kevés várakozásban.“ (Már kezd a város szegényedni.) Ez adóssággal akarja *Róthné* tartozását törleszteni:

3) A kassai múzeumban a régi városháza ablakainak két vastáblája meg van, ezekre Almássy-nak és egyik utódjának, Vass-nak a neve föl van karczolva.

Extractae, cupiens spectator noscere turris
 Authores, flexo lumine percipiens.
 Namque Senatorum claro cum Iudice clarus,
 Quem penes imperium tunc fuit, ordo micat,
 Nulla superstitio mea forsitan aera fatiget;
 Sed verus verae Religionis amor.
 O benedicta Trias! tanto, fac, dogmata plausu
 Ut mea per coelum verbera sacra tonent.

Annò Domini MDCXXVIII.

Judex Stephanus Almásy.

Joannes Langh. Valent. Konezik. Wenc. Swertel. And. Demec. Nic.
 Köszegy. Mich. Was. Greg. Miskolczy, Georg Ruffer. Pet. Molnár. Georg
 Fraidenberger. Joan. Debreczény. Fran. Traganer.¹⁾

III.

Jelleme.

E jellemzés forrása. Vallásossága. Jó magyar ember, jó családapa. Megbízhatósága, becsületessége. Szorgalma, takarékosága. Békeszeretete.

Miután Almásy életét vázoltam, megkísérlem az egyént a t. olvasók elé állítani. Megkísérlem gyenge emberi erőmmel feltámasztani azt, a ki századok óta aluszsza mély álmát.

A külső, a test elporlott régen, semmi forrás, eszköz nem állván rendelkezésemre, erről nem tudok képet festeni; de talán a nemesebb részről, a lélekről, a szellemről igen, hisz ennek a vallások tanai szerint fenn kell maradnia. A ki jó és nemes volt, az nem pusztul el nyomtalanul.

Az élők jellemét szavaikból és eselekedeteikből festjük meg, de miként rajzoljuk meg azét, ki már se nem cselekszik, se nem beszél? ... Itt vannak a régi írás sűrűke lapjai, fakúlt, elmosódott, sokszor alig olvasható betűi, mit mondanak ezek? Hogyan gondolkodott, érzett, eselekedett a századok óta sirjában nyugovó Almásy István, midőn még hús és vér volt, mint mi; midőn még a nap folyamán nemes törekvéssel küzdött a kenyérért, hogy este fáradtan hajtsa fejét vánkosára, mint mi; midőn a közügyek lelkesedéssel és aggodalommal töltötték el, mint ma minket; midőn a magánéletben és hivatalában ítélkeznie kellett viszonyok és emberek fölött, mint nekünk.

Az élőket nehéz megítélni, mert alakoskodásukkal megcsalják a szemlélőt, mert rokon- vagy ellenszenvünk hamis képet festet róla.

¹⁾ Az akkori 12 városi tanácsos.

De a halottak már igazak, az időbeli távolság elenyészteti a még nem érdemelt hajlandóságot, vagy gyűlöletet. A történelem igazságosan ítél, emel vagy sujt.

Midőn Almássyval már hosszabb időn át foglalkoztam, megvalloam, olykor-olykor aggodalom töltött el, hogy mikor bukkanok egy-egy adatra, mely foltot ejt e férfin, ki a maga körében oly tiszteletreméltónak tűnt fel előttem, s kivel oly szívesen foglalkoztam. Hiszen olvastam a régi iratokban, hogy az emberi szenvedély, mely ma lerántja az embereket a bűn iszapjába, épen úgy dült akkor is.

Megelégedéssel láttam azonban, hogy bizonyára a csak mindnyájunkkal közös apró hibák lehettek meg benne; mert sehol semmi nagyobb botlásának, avagy vétségének, kihágásának nyomára sem akadtam, sőt számos kiváló erényére találtam.

Vallásos ember, ki templomba jár, bírói beszédeiben az Isten nevet többször említi, végrendeletét mély vallásos érzéssel kezdi. De nem elfogult, sehol semmi nyoma, hogy a vallási versengés e korában más felekezetűt megtámadott volna. Eredetileg mint alföldi, debreczeni ember, bizonyára református volt; de a lutheránus Kassára kerülve, e valláshoz kellett simulnia, mint tette azt Alvinczy is, kinek böles mérsékletét vette például. Különben is az értelmes, szabadelvű magyar soha sem volt rajongó, vakbuzgó.

Jó magyar ember, beszéde zamatos, több népies szólásmódot használ. Polgártársaihoz barátságos, sőt a vidéki nemesek is barátjuknak nevezik. Jó szívének jele, hogy midőn a város egy-egy forrói ember 4 barmát elvette, ő indítványozta, hogy adják vissza, nehogy éhenhalóvá legyen. Vissza is adták.¹⁾ Az öreg cselédet megtartja házánál s még végrendeletében is megemlékezik róla.

Jó családapa. Mikor felesége beteg, fájdalmában vele érez s a tanácsházban a legnagyobb részvétének adja tanujelét. Fiának gondos nevelést ad, taníttatja, nem kényezteti, s a mellett mégis fentartja benne a gyermeki szeretetet, mert bizonyára ő is szerette fiát. Csak a szeretet képes szeretetet ébreszteni.

Talán valaki azt a megjegyzést tehetné, miért nem adta fiát is kereskedőnek? De tekintetbe kell vennünk, hogy fia beteges és gyenge szervezetű volt, s az akkori kereskedelem ezer viszontagsága edzett embereket kívánt. S ezenkívül már akkor is érvényben lehetett e közmondás: „Fiam, légy különb ember apádnál!” Közgazdasági szempontból hibás ugyan, de a magyar embernek a tudomány iránti tiszteletét

¹⁾ A város jkönyve 1625. aug. 25.

fejezi ki az a felfogás, hogy a tudományos pályát hajlandó többre becsülni a gyakorlatinál.

Megbízhatóságának, becsületességének csalhatatlan jelei, hogy Nagy Imrének megbízott embere, majd fiainak gyámja, kire az özvegy az egész üzletet rábízta. Majd a városnál is kiváló bizalmi állásokat tölt be.

Szorgalmasnak, munkásnak, takarékosnak kellett annak lennie; ki oly szép vagyont tudott szerezni. Leltára szép, tiszta írással és mintaszerű pontossággal van összeállítva. Minden dolgát, adósságát, törlesztését pontosan följegyezte. Végredeletében is jelzi, hogy összes tartozásai, követeléselei össze vannak írva s pontosan jelzi, hogy az ezekről szóló iratok hol találhatók (a veres regestromban).

Tekintve a magyar ember pörlekedő hajlamát, s tekintve Almássy nagy üzleti összeköttetését, vásárlásait, kölcsönzéseit, igen *kevés pere volt*. Ezek jórésze is Nagy Imréről szállott rá. Sehol sincs nyoma, hogy rossz fizető lett volna, sőt egyik perében 1615. okt. 19-ikén *Farkas János* tanú azt vallja, hogy Almássy *Ósedi Józseffel* még 1609-ben összeszámolt s a jegyzéket épen ő állította össze s Almássy nemcsak megadta tartozását, sőt többet adott.

A reábizott idegen vagyont pontosan átszolgáltatta tulajdonosának. Eperjesen lakó *Kevély Márton* 1625-ben elismervényt ad arról, hogy a reá — vérszerinti rokonától, Paulus Rectoristól maradt javakat Almássytól minden hiány nélkül átvette.¹⁾

Békességszeretetének kiváló jelét adta Szegedi István lakodalmának második napján (több napos lakodalmat tartanak a polgárok), midőn tánczközben ifj. *Zaló György* és *Orlé István* összeveszett. Orlé István oda ment Almássyhoz és belé akart „kapni“, de Almássy elment előle s hazament. A verekedés pedig úgy megnövekedett, hogy Boncidainak még az ujját is levágták.²⁾

IV.

Nemesi levele.

Mint kiváló, érdemes polgárt 1625. okt. 24-ikén II. Ferdinánd Almássyt nemesi rangra emelte. Nemesi levele így szól:

Mi, második Ferdinánd, Istennek kegyelmességéből választott római császár és Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát-, Tótországoknak etc. királya, Ausztriának főhercege, Burgindiának, Styriának, Karinthiának, Karniolának és Wirttembergának etc. hercege, Tirolnak örökös ispánja

1) Kassa v. levéltára 6095.

2) Kassa v. jkönyve 1611. máj. 7.

etc. közönségesen mindeneknek, a kiknek illik, adjuk tudtára, jelentvén: Mivelhogy a sok császári jóságos cselekedetek között, a melyekkel a fejedelmi székhely körül foglaltatott, a magasságos fénye e széles világon mindenfelé szokott kiterjedni, nem utolsó helyet foglal önönmagának a környékesség, melylyel a fejedelem az ő alatta való hűveit és az édes hazafiaknak oltalmazóit, hogy ez után is minden jóságos cselekedetre felerkentessenek, kegyelmesen szokott felékesíteni. Annak okáért eszünkbe vevén hűségét és hűséges szolgálatait, a mi hívünknek, Almássy Istvánnak, a kassai városnak polgárának és lakosának, a melyet ő legelsőben a szent Magyarországi koronának, az után felségünknek a helynek és az időnek állapota szerint tett és megmutatott, sőt az után is minden áhítata és hűséges alhatatosságával igyekezett tenni, megmutatni és megtartani. Ennek mivoltáért ezt az Almássy Istvánt és az ő Hítestársát *Beszerményi Nagy Zsófiát* és azonképen az ő fiát, Almássy Istvánt ama nemtelen állapotból, a melyben eddig is voltak a mi hatalmas és teljes királyi kiváltképen kegyelmességünkben őket kivéven és kiválasztván, a magyarországi és annak az ő részeinek igaz és valóságos nemesei között méltóztatunk számlálni, befogadni és bejegyezni. Reá hagyván és a mi bizonyos tudomásunkból és szabad akaratunkból megengedvén, hogy ők ez időtől fogva ennek utána mindenkoron ugyanazon kegyelemmel, engedelemmel, igazsággal és méltósággal egyebek is, a mi magyarországi és annak részeinek nemesei, eddig is éltenek, hogy mindannyian és az utánunk való maradékuk mind a két különböztető avagy megválasztó természetben levők éljenek és élhessenek. Melynek nagyobb bizonyására ez bizonyos és minden kétség nélkül való igaz nemességnek jelét, ezt a fegyveres avagy nemes czimert, úgy mint vitéz, kitűtött vagy kimutatott mennyei színű paizst, a melynek végét egy zöld hegyecske foglalja, a melyen az egész aranyos oroslán, felemelvén a két első lábát, egyenesen állván és a kettős farkát felemelvén, a száját nyitva tartván és a nyelvét kivetvén, a hátulso ballábát ragadozásra kinyujtván, a jobbik lábával pedig körmei között mezitelen zablyát tartván, járulóhoz hasonló, a paizsnek jobb része felé indultatott, kitetszik. A paizs körül és felől pedig imitt fehér és vörös, amott ismét kék és sárga peremek kin levén és a sisakot szépen ékesítvén, találatnak, minthogy mindezeket a kőpíronak szép és mesterseges keze a levélnek kezdetiben nagy ékesen láttatnak és találatnak. Mindezeket pediglen, ugyanezen Almássy Istvánnak és ő általa felől megnevezett személyeknek és azoknak maradékinak mind a két különböztető természetre nézve mindnyájoknak kegyelmesen engedjük, adjuk, ajándékozunk. De mi szabad akaratunk és bizony tudomásunk szerint megengedvén, hogy ők ez időtől fogva ennekutánna mindenkoron,

ugyanazon czímerrel és annak a nemességnek jelével élniök, mit egyéb országbeli nemesek régtől fogva éltenek és élnek, mind a hadakozásban, mind a viadalmokban ellenkezésekben és mindenféle hadi szerszámokban, annak felette pecsétekben, gyűrűkben, zászlókban, sátorokban, házakban és koporsójokban, kiváltképen pedig mindenféle uti járásban és kiküldetésben úgy mint régi és igaz nemességnek nemével: Hogy ők és az ő maradékaik megválasztó természetben lévők mindenektől ugyanazon méltóságban becsültessenek és tartassanak, azon czímerrel örökké éljenek és élhessenek mind az ő nemzetségeik, ugyan mind a két különböztető természetre nézve mindnyájan. Ezeket pedig nemcsak megengedvén, de ugyan meg is hagyván és parancsolván ugyanezeknek ereje által és látható mivolta által. Melynek bizonságára és emlékezetére s örökön való erőségére e jelen való levelünket, a mi titkos pecsétünket e jelenvaló levelünknek rendire felfüggesztvén, és megerősítvén, ugyanazon Almássy Istvánnak, és ő általa az ő hites társának és ugyanazon nevű Almássy Istvánnak, ugymint fiának és az ő nemzetségének, s utánnok valónak, mind a két megválasztó természetre nézve mindnyájoknak, a kik vannak és ezután leendenek, méltóztattunk kegyelmesen kiadni és megengedni. Datum per magnus fidelis nostri urbis debito reverendis *Stephany Sennyei* de kis Sennye electi Episcopi Vacien. Consiliarii nostri et nostram p. Hungariam cancellarii in regia civitate nostra Soproni die decimo octava mensis Oktobre. A^o 1625. Reg. n. Romam et Hungaria et reliquo Bohem. Reverendissimis atque venerabilibus im Chr. latibus Dnis *Petro Pasmany* Metropol strigonien. *Ivane Telegdi* stb.

Alá vannak még írva: *Érdödy János, Domitrovits Péter, Pyber János, Szentandrassy István, Dávid Pál, Ergelio Ferencz, Dallos Miklós, Sennyei István, Telegdi János, Lóssy Imre, Nagysalvai Gergely, Posgai János, Iváncsi János, Frater Alfonz, Agatich Babtist János*, püspökök s főpapok, gr. *Eszterházy Miklós*, gr. *Zrinyi György*, *Nádasdy Pál*, *Bánffy Kristóf*, *Alaghy Menyhért*, *Bosnyák Tamás*, *Czobor Imre*, *Pálffy István* főurak.¹⁾

¹⁾ Kassa v. titkos ltára 25. Ez azonban csak másolat, magyar nyelven; az eredetit nem találtam.

V.

A Nagy-család és vagyoni helyzete.

Nagy Imre házassága, nébány üzleti ügye. Halála. Leltára: ezüstneműek, ruhaneműek, háziesszközök, szántóföldek, szőlők, gazdasági felszerelés, kassai és debreczeni háza, követelése, tartozásai, zálogok, készpénz. Almássy halálából elfogadja a gyámságot, föltételei. Az örökség szétosztása. A szőlők és termésük szétosztása. Nagy Imre sorsa. Nagy Pál sorsa, hagyatéka, könyvei, hálája Almássy iránt. A hagyatékból származó pör. Nagy Sebestyén.

Almássy apósa, Nagy Imre s halála után özvegye szintén kereskedő volt. Almássy minden javát, boldogulását eredetileg neki köszönheti, a mint ezt maga is elismeri. Épen ezért e családot is, főképen pedig vagyoni helyzetét részletesebben ismertetjük. Egy régi polgári háztartásba és gazdálkodásba nyerünk vele bepillantást.

Nagy Imre még nem régen tartózkodhatott Kassán, hisz csak 1597-ben nyert itt polgári jogot.¹⁾ Valószínű, hogy felesége, Tatár Anna révén került ide, mert a Tatár-család Kassán és Tarczalon szerepel. Innen van, hogy a városnál semmi tisztséget, tanácsosságot nem viselt s daczára kereskedő voltának, ügyeiből csak kevésnek van nyoma az iratokban. Az Arestatiók könyve pár tilalmát tartalmazza: 1597-ben *Hutter Ábrahám* javaira tett tilalmat 19 frt erejéig. Továbbá *Zakmár István* deáknak Mádról felhozott borára.

1598-ban *Kecskeméti Pap György* javaira 136 frt 60 denárig. *Zakmár István* javaira 708 frtig; külön tilalmat tett majorházára is.

Viszont ez évben *Vécsey Mihályné*, mint rokon, Nagy Imre javaira.

1599-től már Nagy Imre *István deákja* (Almássy I.) szerepel az arestatiók könyvében. Tilalmat tesz azon pénzre, melylyel *Paraszi Andrásnak* a borurak (Weinherren) tartoznak, 900 frtig. A *Zakmár Gergely* javaira 64 frtig.

¹⁾ Kalmár Gergely deák Regestromában följegyzi, hogy 1587-ben a szent Bertalan sokadalomban „az török áros Nagy Imréhtől Keresztúrbán vásárlott:

13 vég karmány 1 p.	f.	1	d.	170
10 selyem kancát 1 p.	f.	1		
5 vég bogasiát 1 p.	f.	1	d.	28
15 fahosh (?) tozend (?)	f.	3		
3 kötés török kánycza	f.	2	d.	10
10 csizma dely 1 p.	f.	—	d.	80
5 papucs 1 p.	f.	—	d.	75

Teszen f. 64 d. 50.

Fizettem ugyanottan Nagy Imréhnek és Zabo Mátyásnak e felül megnevezett marha árában f. 30 d. 50. Tartozom még neki fl. 34. Fizettem erre Zanto 6. die Dbr. Zabó Mátyásnak f. 14. Tokajban Szt. Tamás napján Imreh deáknak f. 20.

Nem lehetetlen, hogy e Nagy Imre s Almássy apósa egy személy.

1600-ban Pap Gábor javaira 100 frtig. 1601-ben *Zalán-Kemény Bálint* azon pénzére, mely *Titili Zsófiánál* van, 264 frtig.

Viszont Nagy Imre tartozott *Ferenci Gergelynek* 1200 frttal, mely összeget 125 frt hiján letörlesztette. Özvegye 1602. szept. 16-ikán Almássy Istvánt törvény elé állítja, hogy mint gyám és vagyon-gondviselő, fizesse ki, ha tagadja, esküdjék meg. A felperest ügyvédje, *Fekete Ferencz*, Almássyt szintén ügyvédje, *Békési Márton* képviselte.

Békési II. Lajos decretumára hivatkozik, mely szerint háborus időben nem lehet tárgyalni ily ügyeket. De a tanács azt mondja, hogy lehet, miért nem fizették ki eddig a tartozást. Csak hozzon Fekete ügyvéd védettje gyermekeitől felhatalmazást a kérésre.

Még 1606-ban is folyik a per. Az özvegy az adósságban valami posztót vett Almássytól, a mit maga is beismert. Utasítja tehát őket a tanács, hogy a Regestom szerint vessenek egymással számot és alkudjanak meg. Ha pedig nem tudnak megegyezni, Ferencziné esküvel mondja meg, mennyi az adósság.

1608-ban végre valami 60 frt adósságot állapítanak meg, mit Almássy fizessen ki.

Nagy Imrét 1598. decz. 17-ikén említik utoljára az okmányok. (Arestátiók könyve.) Midőn 1602-ben felesége, *Tatár Anna* is meghal s javainak leltárát felveszik, urát úgy említik, mint ki néhány évvel ezelőtt meghalt. Az özvegy körül betegsége alatt nagyobbik fia, *Sebestyén*, atyja, *Tatár Imre* és anyja, továbbá *Almássy István* feleségestül „forgolódtak”. Épen ezért midőn a város kiküldöttei: *Trucz Lukács* (akkori kerékgyártó), *Reichentaller Pál*, *Thott Pál*, *Borbély István*, *Farkas János*, *Zakmáry István*, *Fekete Ferencz*, 1602. aug. 17-ikén a hátrahagyott javak leltárát készítik, ezeknek meg kellett esküdniök, hogy semmit sem rejtettek el.

E leltárból megismerkedünk a Nagy-család vagyoni helyzetével. Nem csekély gazdagságra mutatnak a felsorolt ezüst-arany tárgyak. A XVI. és XVII. század polgárai, épen úgy mint a nagyurak, a törekeny üveg- és porcellán-edények helyett jobban szerették a fémből készületeket használni és pedig a szegényebbek s a jobbmódúak is a mindennapi használatban az ón-kupákat, ón-tálakat és poharakat stb., ünnepélyes alkalmakkor pedig a nemes fémből valókat.

E hagyatékban 9 darab különböző nagyságú ezüst kupát találtak, melyek közül a legnagyobbat 77 frtra, a legegyszerűbbet 9 frtra becsülték, az összest pedig 353 frtra. Az ezüst poharak száma 19 volt. Több közülök igen díszes lehetett, mert pl. a legdrágább 69 frt 40 denárt ért s a legolcsóbb is 5 frtot. A kupák mellett volt még 4 ezüst kanna: 80, 79, 39 és 17, összesen 215 frt értékben. Ezek szintén az

asztalokon állottak és italt öntöttek belőlök a poharakba, épen úgy, mint a kupákból. Nagyszámban voltak az *ezüst kanalak* is.

Az *öltözködéshez* tartozó díszes tárgyak közül a 60 frt 33 denár értékű gyöngyös, aranyos párták, továbbá a 16 bokor gyöngyös, virágos, aranyos, szoknyára és palástra való kapcsok említendők. Ez utóbbiak 62 frt 33 denárt tettek ki.

Nem csekély vagyon fölött kellett annak rendelkeznie, ki ily nagy összeget volt képes ily *fényűzési cikkekre* fektetni. Vegyük még ehhez a 24 frt értékű merő aranyos, zománczos botot, a gyűrűket és a 110 frtra becsült két aranyos, bogláros szablyát, melyek közül az egyiknek vasa „dömöcki“, a másiké „fringia“ volt. Nagy Imre, ki mint kereskedő s mint ház-, föld- és szőlőbirtokos a város legelőkelőbb polgárai (patriciusok) közé tartozott, ily díszes bottal és karddal járt.

A „*házi marhák*“ közül egy 12, egy 16 és egy 25 frtos selyempaplan, négy török kárpit és szőnyegek vannak felemlítve. Szintén a jó mód és fényűzés jelei az egyik selyempaplan, melynek közepében veres, tarka selyemszövés volt, zöld tafotakerülettel. Tatár Anna asszony után azonban semmi ruháját nem találták, egy viselt gereznát és egy bélelt asszonyember mentét kivéve, miket az ő édes anyjának adtak lánya körül való szolgálatjáért és fáradságáért.

A „*fehér ruhák*“ közül ágylepedőket, abroszokat (az egyik barazlai), kézi keszkenőket, csipkéket, egy pávatoll-legyezőt, positót (?) jegyeznek fel. A *konyha- és egyéb szerekből* lábast, fazekat, fatányért, óntálakat és óntányérokat, medenczét, nyársat, teknőt, vasládát és 5 nyoszolyát stb.

A mai kifejtett és sok gondot, jóformán minden időt lefoglaló üzleti élet mellett is törekednek polgáraink fekvőségek, földek, szőlők szerzésére. Szeretik, ha alkalmuk van a szárazabb, ridegebb üzleti életből a természet ölébe kimenni s ott hasznosan, változatosan, élvezetesen foglalkozni, konyha és asztali szükségleteikkel önmagukat ellátni. Mennyivel inkább megtaláljuk ezt a régi polgároknál. Minden város, minden polgár gazdálkodó is egyszersmind. Mikor aztán sok földet összevásároltak, felhagynak a sok utazással, koczázattal, hitelezéssel járó üzlettel és csak a nyugalmasabb gazdálkodást üzik, mi mellett jobban betölthetik a városi tisztségeket is, mikkel polgártársaik bizalma felruházta őket. Így tett Almássy is. Ide jutott volna Nagy Imre is, ha tovább él, de e pár év alatt még nem sok fekvőséget szerezhethetett; azonban már most is meglehetősen mértékben gazdálkodott. A leltárból érdekes képet nyerünk erről.

Kassa határában volt mintegy 24 kötél *szántóföldje*. Az alsó hostáton (külváros) majorháza, csürje, gyümölcsöse, veteményes kertje, aprómarhája: 31 lúd, 18 tyúk, 16 kacsa. Tarczalón 4 szőlője a Mezes-

málon és a Cheke-hegyen; egy köháza pinczével, kádakkal, sajtóval és szőlőszerszámokkal. Mádon egy szőlője, a mely azonban csak zálogban van nála.

Természetesen ezekhez *gazdasági felszerelés* is kellett. Föl is sorol a leltár 2 szekeres lovat, 1 viselt, vékony szekeret, háموkat, 1 fejőstehenet, 5 borjut. Továbbá egy vasrostát, 2 kapát, 34 alföldi hordót, 1 bokor. (pár) kocsiodalt, 4 szántani való ekét, melyek közül 2 vasas, 2 vasatlan s 2 aaghuk (ágyú?).

A termésből van 8 köből „abaidoch“ gabona, 6 köből tiszta búza. A csürbe berakva: *abaidoch*

68 rakás gabona 17 kévéjével

44 „ árpa 20 „

24 „ zab 20 „

Mikor ezeket „elcsépelik“, a „szemet“ is meg kell írni. Augusztus 17. kelt a leltár, tehát nem régen lehetett az aratás.

A konyha számára van még 2 egész és 1 fél szalonna 20 frt értékben, 6 sódar és háj 3 frt értékben.

Saját háza is volt Nagy Imrének, melyet a leltár a következőképen ír le: Itt a városban napnyugat felől való szeren a piacon egy jó öreg (nagy) köházok melléképületekkel s piacra néző ablakú *marhásbolttal*. (Talán valahol a mai plébánia táján lehetett.) Ez volt az üzlet-helyiség. A ház felső szomszédja néhai *Golopi János* háza, alsó felül néhai *Eötvös Mihály* háza, melyben most Bonchidai István lakik. Sőt „Döbröczönben a Czegléd-utczában is van egy földháza, a piacon való egy mészárszékkal¹⁾ egyetemben.“ Ime tehát Nagy Imre, ha szenttamási is, de Debreczenhez is sok köze van s innen a kapcsolat közte és Almássy közt. Sőt Böszörménynyel is kellett kapcsolatban lennie, mert leányát, Zsófiát, midőn Abauj vármegye Almássy nemes-ségét kihirdeti, Böszörményi Nagy Zsófiának nevezi. Valami földi-félék lehetnek az idegenben, az új otthonban. Alföldiek, tiszta magyarok a nemzetiségű jellegű Kassa városában.

Nagy Imre és özvegye is kereskedők voltak, nem csoda tehát, ha *követeléseket*, adósságokat is hagytak maguk után. A leltár egy 5000 frt értékű *adóslevelet* ad át Almássynak, hogy azt hajtsa be és számoljon be vele.

Nagy Imréné pedig *tartozott* 443 frttal, mely összeg most is fizetetlen és pedig:

¹⁾ Talán egy mészáros házát vette meg Debreczenben, de az sem lehetetlen, hogy Nagy Imre előbb mészáros volt s csak aztán lett kereskedővé. Van illyesmire elég példa régebben.

Nagy Lőrincznek¹⁾ 333 frttal
 Barbel Péternek 10 frttal
 Horváth Jánosnak 62 frttal
 Pál Reichentaller Úrnak 15 frttal
 Patikáriusnak 16 frttal.

Sőt zálogban is van bizonyos adósságokban :

Barbel Péternél 2 pártaöv a) 43 frt 74 d. értékű, b) 37 f. 34 d. értékű.

Horváth Jánosnál is vannak zálogban ezüstmarhák, de ezeket nem látták, csak Almássy uram írta be őket. (Az előbbieket haza kérték megbecsülés végett.)

Eötvös Andrásnál is egy pártaöv. (Almássy írásával utána téve : oda maradt.)

Tatár Gáspár is valami ezüstmarhát zálogba vetett.

Készpénz kevés maradt, de különféle fajtájú : spanyol pénz, ó pénz, 3 ezüst pogány tallér és 507 török oszpora.

Ime, ez volt Nagy Imrének és nejének hagyatéka, mely négy gyermekére : *Sebestyénre*, *Zsófiára* (Almássy István neje), *Pálra* és *Imrére* szállott. Nagy Imre árvái 1602. aug. 22. gyámul kéri Almássyt, a ki a gyámságot egy hét múlva (aug. 29.) el is vállalta a következő írásba foglalt nyilatkozattal: Tudja jól és nem is tagadja, hogy mindenféle javait Isten után e két öreg emberektől, az árvák atyjától és anyjától vette életökben és azok által vagyon most is, a miben vagyon. Azok pedig immár szegények elmúltanak és Istenben elnyugodtanak, az ő édes gyermekök az ő kevés javokkal egyetemben árvaságra maradván. Meggondolván azért, mint jó lelkiismeretű keresztény ember, hogy az elvett jókért, ha valaha kellett hálaadással lenni, most van annak leginkább ideje és köteles is vele. Nézvén mindezeket, veszi fel az árváknak tutorságát (gyámságát) minden álló és ingó, felül megnevezett javaikkal egyetemben a jelen 1602-ik évre ily föltételekkel :

Mivel néhai Nagy Imréne tulajdon költségével műveltette mai napig a szőlőörökséget; de szüretig még sok költség és fáradság kell hozzá s hasznát is költséggel kell haza, Kassára szállítani : mai naptól kezdve kész mindeneket teljesíteni, azonban a borokból vagy ezek árából először a maga költségét kivehesse s aztán fizesse ki Nagy Imréne adósságait s a maradék a négy atyafi közt való elosztásra tartassék.

Az ezutáni években pedig az alföldi szőlőket saját pénzéből művelteti. De senkinek róla számadó nem lesz, mind kára, mind haszna az övé legyen. Úgyszintén a többi álló örökségé is. De az árvákat,

¹⁾ Lásd Almássy életrajza cz. fejezetben.

míg törvényes kort érnek, tisztességes téli és nyári ruhákkal, étellel, itallal eltartja s őket *idegen országba elszerzi*, s ott tisztességes tudományokra a maga költségén taníttatja, ellátásukról, ruhájukról gondoskodik. Ezek felett, a mint lehet, minden örökségöket fáradságával és költségével jobban építi s ezeket fel nem tudja (számítja). Mikor pedig emberkort érnek, minden javokat osztozkodásukra bocsátja s miatta esett kárt megtéríti.¹⁾

A gyámoltak közül Sebestyén nagy kort érve 1608. aug. 27-ikén *Herczeg István* bíró parancsából *Fekete Ferencz*, *Gillik Szabó István*, *Erszénygyártó János deák*, *Zegedi Mihály*, *Zegedi György*, *Kissel János*, *Farkas János*, *Makai Pál* és *Eötvös Imre* kassai polgárok jelenlétében a 4 örökös megosztotta az összes javakon.

Az ezüst- és aranymarha 1963 frt 12 denár értékű volt. Jutott belőle egynek-egynek 490 frt 78 denár árú. Hogy ki mit kapjon belőle, nyilvetés szerint döntötték el. Az ön-művekből kapott egy 45 fontot. A fehér ruhákon, szőnyegeken, házi eszközökön, asztalokon, ingatlanokon stb. való osztozkodás is részletesen fel van sorolva. Említenek egy pusztatelket, melyről a csűr 1604-ben a város megszállásakor (Bocskay-féle) leégett. A 6 évvel ezelőtt följegyzett ludakról, tyukokról, kacsákról megjegyzik, hogy részint háborúban odakin elvesztek, részint együtt elköltötték őket.

Az adósságokban maradt 5000 frtból nagy fáradsággal, költséggel, perpatvarral, kárral behajtottak 1854 frt 3 denárt. Ezen is megosztzkodnak. Adósok maradtak még: *Zakmáry Gergelyné*, *Kassai* 64 frttal, *Zakmáry István* 173 frttal stb.

Osztásra került a leltárban említett gabona, árpa, zab és a szőlőtermés. Összesen termett 155 hordó bor, de ebből levonandó 28 hordó, mert a mádi szőlőnek, mely csak zálogban volt eddig, örökáron való megvételekor *Belgiojosonak* kellett adni egy hordó bort, és 27 hordó pedig a feltöltögetésre ment. Tehát eladásra csak 127 hordó került.

Ebből 100 hordót 36 frtjával, 27 hordót 40 frtjával adtak el. Kaptak érte összesen 4680 frtot.

De a költség is nem csekély volt, összesen 1089 frt 96 d. És pedig a Tarczalon termett 113 hordó felhozatala 236 frt 26 denárba, a művelés itt 562 frt 01 denárba, összesen 801 frt 27 denárba került. A mádi 42 hordónak termelési és felhozatali költsége 288 frt 69 denárt tett. Adót és adósságot is kellett fizetni, pl. a *Kalmár János* boltjába

¹⁾ Nyilvános levéltár 4997. Titkos levéltár N. 19. A néhai szent-tamási Nagy Imre javainak inventára.

70 frt 05 denárral tartoztak. Ez is kitett 1180 frtot. Tehát felosztásra 2411 frt került.¹⁾

A tarczali 5 szőlőn: *Pál Deák, Baxo, Al, Ceke* és *mádi* szőlőn még 1608. ápr. 23. osztzkodtak a tarczali tanács előtt, mely okmányt is adott róla. A *Palkó* és *Imrike* része az árvákkal s a nekik jutott tarczali kárral együtt továbbra is, míg emberkort érnek, az Almássy gyámsága alatt maradt.

Nagy Imre 1619. okt. 10-ikén kapja át örökségét: 636 frt készpénzt, szőlőket, házat, ezüstmarhát, fejérruhát stb. s Nagy Imre írást ad róla, hogy minden kár nélkül megkapta mindenét. Szép írása van.

Palkóval még később, csak 1622. máj. 19-ikén vet számot és adja ki örökségét; de 1000 frttal adósa maradt, miből 500 frtot karácsonykor fog megfizetni, 500-at pedig a jövő pünkösdkor. A kiállított okmány hátára fel is van írva, hogy kifizette.

Nagy Imre, ki szintén kereskedő volt, 1632. decz. 9-én polgárjogot kér a várostól. Okmányait bemutatja és törvényes származását — hogy *Emerico Nagy de Szent-Tamás* és *Anna Tatár* gyermeke — *Boncidai Imre* és *Truc Mihály* bizonyítják. A jogért 6 frtot fizetett. Ő neki azonban nem a legjobban mehetett sora, mert a Bécsben vásárolt árúkért és egyebekért is adós maradt s így a 3300 frt értékre becsült örökségül reászallt házat 7 évre zálogba veti, de úgy, hogy ő is lakhatik benne. Nemsokára aztán 4200 magyar frton a kerttel együtt el is adja.²⁾

Összes vásárlása, a mi fel van jegyezve, egy gyümölcsös kert, melyet 80 frton vett és egy szőlő, de ezt sem tudta kifizetni. Úgy, hogy midőn 1644-ben meghalt, a végrendeletében feleségére, *Szegney Évára* bizza, hogy fizesse ki a fönmaradt 207 frt adósságot. Több gyermeke is maradt.

Bátyja, *Pál* még 1631-ben hal meg. Végrendelete ez év május 26-ikáról kelt s maga nem igen sokat szerzett, mert azt írja, hogy arról rendelkezik, a mit atyjától, anyjától kapott. Családja nem volt, talán nem is nősült, mert mindenét két testvérének és a két Almássynak hagyja. És pedig:

Tarczali szőlőjét, melyet nagy parlagjából felépített, továbbá a Baxon lévő és a Pál deák nevűt s tarczali kőházát, majorját, lábas marháit, a házában található bármiféle jókat, az Athun (?) messzelátó és a boldogkő—újfalu szőlőt Almássy Istvánnak és fiának. Ez örökségül kapott tarczali és bodrog-keresztúri szőlők miatt Nagy Sebestyén

1) Titkos Itár N. 20.

2) Titkos Itár N. 14. és 18.

és Nagy Imre beperlik.¹⁾ Még a termést is lefoglalták, mi ellen ifj. Almássy István tiltakozott.²⁾

Néhány más szőlőjét és földjét, ezüstmárháinak kisebb részét bátyjának, *Nagy Sebestyén*-nek és öcsésének, *Imrének* adja. Kassai házából a kütnál lévő gerendás házat szintén rájuk hagyja, a többi ház-részeket Almássyéknek.

Kórháznak, iskolának, praedikatoroknak is hagyományoz.

Valószínű, hogy iskolázott, tanult ember volt, mert hagyatékában könyveket is találtak és pedig:

A biblia II. részét	--- --- --- --- ---	f. 2 d. —
Félegyházi Tamás 2 könyvét a szent-		
írásról	--- --- --- --- ---	f. 1 d. 50
Egidius Humius könyvét	--- --- --- --- ---	d. 60
Egy énekeskönyvet	--- --- --- --- ---	d. 60
Egy deák katekizmust	--- --- --- --- ---	d. 40
Grammatica Philippist	--- --- --- --- ---	d. 35
1 Virgiliust	--- --- --- --- ---	d. 60
Officia Ciceronist	--- --- --- --- ---	d. 40
1 Marcus Auréliust olasz nyelven	---	d. 25

Feltűnő, hogy javainak nagyobb részét nem testvéreinek, hanem sógorának s egykori gyámjának, Almássynak és fiának hagyja. Úgy látszik, igen szerette őket s a jó gyám, valóságos nevelőatyja iránti háláját akarta leróni.

Hagyatékából azonban hosszas per származott. U. i. Nagy Pál ellen Nagy-Szombatban lakó *Szegedi Gáspár* 1629-ben causát (valami okból pert) indított, melyet az alperes halála után atyjafiaira és örökösseire *Nagy Sebestyénre*, *Nagy Imrére* és *ifjú Almássy Istvánra* átszállított. Az örökségre tilalmat tett s ingó és ingatlan javait arestáltatta. A szentszék a dolgot elintéztvén, kéri, hogy Kassán lakó öcsésének, *Szegedy Györgynek* inventarium szerint adják a javakat. Azonban az örökségét „csodálatosképen“ ellopták. Előbb Szegedi Gáspár a három alperesen, majd megfordítva, ezek keresték Szegedyn az ellopott javakat, melyek még el nem osztva, együtt voltak. Bonyodalmas per lett belőle, mely még 1634-ben sem fejeződött be.

Nagy Pál halála után a három örökös műveltette az örökölt szölőket, mely költségekre *Debreczeni Eötvös Imrével* és *Vásárhelyi Pállal* együtt, tehát összesen öten *Nagy Pál* házához menvén, ládjából kivettek 50 frtot, hogy a tarczali vinczellérnek odaadják, szőlőmunkára.

¹⁾ Titkos ltár N. 31.

²⁾ Titkos ltár N. 32.

Másszor öregebbik Almássy István kérte fel Debreczeni Eötvös Imrét, hogy fia és Vásárhelyi jelenlétében vegyen ki annyit a ládából, hogy ne kelljen minduntalan nyitogatni. Amint odaértek, a bíró szolgálja jött oda, hogy Nagy Imréné tilalmat tett rá, hogy semmit ki ne vegyenek, mert az ura nincs itthon. Eljöttek tehát s nem vettek ki semmit.

A tanúk és saját vallomása szerint a keresztúri, tarczali és bodókö-újfalusi szőlőkre a költekezést Vásárhelyi Pál hajtotta végre.¹⁾

Ügylátszik, e gazdálkodásra alapította Szegedy Gáspár a vádját s az esztergomi szentszék elé idézte őket. De nem jelentek meg, miért is excommunicatióval fenyegették őket. Megijednek s kérik a tanácsot, hogy a szentszék vicariusának írjanak mellettök, hogy ez ne legyen s az elveszett javakat ne keressék rajtok, mert az arestom alatt lopták el. Almássy külön is kér fia mellett, hogy tekintsék őt és írjanak mellette.

A város azt mondja, hogy nem concivisek a kérelmezők, tehát nem tartoznának vele, de az *öregbik Almássy tekintetért megíratják.*²⁾

Július 1-én már válaszolt is *Lóssi Imre*, nagyvárad püspök: Az excommunicatióval Nagy Sebestyén, Nagy Imre és ifj. Almássy István uramék dolgában nem sietek. De legyen ügyvédjök, ki a makacsságért védje őket. Mert Szegedy uram csak azért indított ellenök actiót, mert sem ök, sem ügyvédjök — mint Nagy Pál örökösei — nem jelentek meg. Ezért a büntetéspénzt tegyék le s folyjon az ügy a rendes menetben. A mentségre, melyről ír kegyelmetek, szívesen meghallgatom őket s igazságszerint járok el.

Erdekes lassúsággal s mesterséges akadályokkal foíyt ezután a per.

A nagy-szombati levegő dögletetessé tétele miatt, melyben sok ezer ember elhalt, a pert egy időre felfüggesztették.³⁾

1632. szept. 2-ikán az alperesek megfordítják a pert, ök keresik Szegedyn az ellopott örökséget s a kassai tanács elé idézik őt. Ő ügyvédjével, *Nyeregyártó Andrással* képviselteti magát, ki a káptalan pecsétje alatt akar szólni. A felperesek ügyvédje, *Győri János* tiltakozik ez ellen, mert nincs joga szólni. Ily ügyben maga jelenjék meg az alperes. Fölhoz példákat, midőn nagyobb úrak — még a generális is — maguk jelentek meg.

A tanács azt mondja, szólhat. Azok más esetek voltak és az illetők itt is laktak, Szegedy pedig *Nagy-Szombatban* tartózkodik. Győri belenyugszik és kijelenti, hogy még ma beadja az actiót. Nyeregyártó azt feleli, nem lehet, mert háború van. Győri azt feleli, hogy tilalom

¹⁾ Jegyk. 1631. decz. 6.

²⁾ Jk. 1632. június 19.

³⁾ 6454. Szegedi Gáspár értesítése Nagy-Szombatról 1632. nov. 20.

dolgában lehet. De a tanács szerint nem lehet, jövődöben lássanak utána.

1633. márcz. 4-ikén folytatják tehát. Nyeregyártó András kijelenti, hogy felhatalmazója karácsony óta Nagy-Szombatban van s ő semmi utasítást nem kapván tőle, leteszi az ügyvédséget. Cítáltassák felhatalmazóját újabban. Felperesek tiltakoznak ez ellen, mert számon kellene tartani a megidézést s ők, örökölt marháik ellopatván, kárt szenvednek.

1634-ben sem ítétek. Felperesek kérik, hogy az arestatiót, mit Szegedy Gáspár atyafiai javaira tett, oldják föl s a marhákat adják kezökhöz, mert veszendőben és nagy károkra van. Különben is a tilalmat nem ujitották meg.

De a város nem oldja föl. Törvényben van, nem lehet; lássák, ha valaki hozzányul.

1635-ben már meg van az ítélet; de nem hajtják végre. Kitetszik ez Szegedy Gáspárnak azon leveléből, melyet a tanácshoz ez év decz. 3-ikán Szepesvárról írt: Véletlenül értesemre jutott itt, a néhai *Almássy István uram halála*, melyen keresztény indulattal szánakozom. Tudják kegyelmetek, mi ügyem volt vele, melyben ítéletet is kaptam, de még végre nem hajtották. Hagyott-e, nem-e ő kegyelme, nem tudom; de az egész rokonsággal egyezőleg tiltakozom, ha nem úgy, mint vártuk.¹⁾

Vége 1636. márcz. 26-én Gombkötő János, Láng Gáspár, Paizsgyártó György, Nagy Pál javait Nagy Imrének átadják, összesen 483 f. 50 denár értékben.

A legidősebb Nagy-fiúról, *Sebestyénről* kevés említés van téve az iratokban. A fentebbieken kívül mindössze 1622-ből egy írása van, mely szerint öcscsével, Pállal egy szőlőt cserél Mádon. Almássyval folyton pénzügyi összeköttetésben van. 1622-ben összeszámolnak, midőn készpénzül és marhául 1268 f. 64 denárt kap Almássytól. Hogy mikor halt meg, nem tudjuk. Sokáig ő sem élhetett, mert a Nagy-család nem lehetett valami egészséges. Az apa, az anya még gyermekeik kiskorúsága idején elhalnak, gyermekeik sem igen érnek öreg kort.

VI.

Kassa kereskedelmének kifejlődése.

1. Kassa mint kereskedelmi gócpont.

Kassa keletkezése: Földművelés, ipar és kereskedelem. Kassán összefutó kereskedelmi utak. Hazánk régi kereskedelmi főutai. Kassa kereskedelmi kiváltságai. Árúmegállító joga.

Kassa keletkezése nincs kiderítve. Először *IV. Béla* 1249-iki oklevele említi, mint a király birtokában lévő falut, villa regiát. Hogy

¹⁾ Városi ltár 6598/70.

kik voltak alapítói, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy sok német telepedett le a községbe, kik szorgalommal üzték a földművelést, az ipart (első ipari szabadsomlevele, a szűcsöké 1307-ben kelt) és a kereskedést.

Ez utóbbi foglalkozás, t. i. a kereskedelem csakhamar előtérbe nyomult s elsőrangúvá lett. Köszönhette ezt a város első sorban fekvésének, mely az összes felvidéki városok közt a legkedvezőbb; nem is fejlődött ki egy sem úgy, mint Kassa. Itt futnak össze az utak, melyek az alföldről, a Tisza mellől és a *Hegyaljáról* a felvidékre, sőt ki *Lengyelországba* és *Sziléziába*, továbbá a *Hernád*, *Sajó* és mellékfolyóik mentén délnyugatra vezetnek. Itt jöttek tehát össze az alföld, a felvidék, Lengyelország, Csehország, Szilézia, Morvaország lakói, hogy áruikat kölcsönösen kicseréljék. A kassai kereskedők Debreczenbe, Nagyváradra jártak vásárokra (számos okmány bizonyítja 1502-ből), hol az alföld, Erdély, Pest és Buda lakói jöttek össze, hogy áruikat kicseréljék. A kassai kereskedelem küllői *Kolozsvárig*, *Brassóig*, *Nagyváradig*, *Poroszországig*, *Bécsig*, *Prágáig*, *Boroszlóig*, *Danczigig*, *Thornig*, *Krakkóig*, a *Hanza*- és az *orosz városokig* nyultak.

Hazánk azon régi kereskedelmi utai, melyek a külfölddel összekötöttek bennünket, a következők voltak:

I. Nyugat felé: 1. A Duna:

2. A Duna balpartja Nagy-Szombatig s innen *a)* Pozsonyig, Bécs felé, *b)* éjszakra Morvaországba, Sziléziába;

3. A Duna jobbpartján Bécs felé.

Ez utak irányába estek Buda, Pest, Vác, Visegrád, Esztergom, Győr, Pozsony, Székesfehérvár, Sopron, Kőszeg, Nagy-Szombat, Ujvár, Malaczka, Stomfa stb.

II. Kelet felé. Szebenből és Brassóból az Al-Dunához, a Fekete-tenger és Konstantinápoly felé. Az ország belseje felé *a)* Meszesen át Nagyvárad s innen Pesten és Tokajon át Kassa felé, *b)* A Maros mentén Szeged, Székesfehérvár, Pozsony, Bécs felé.

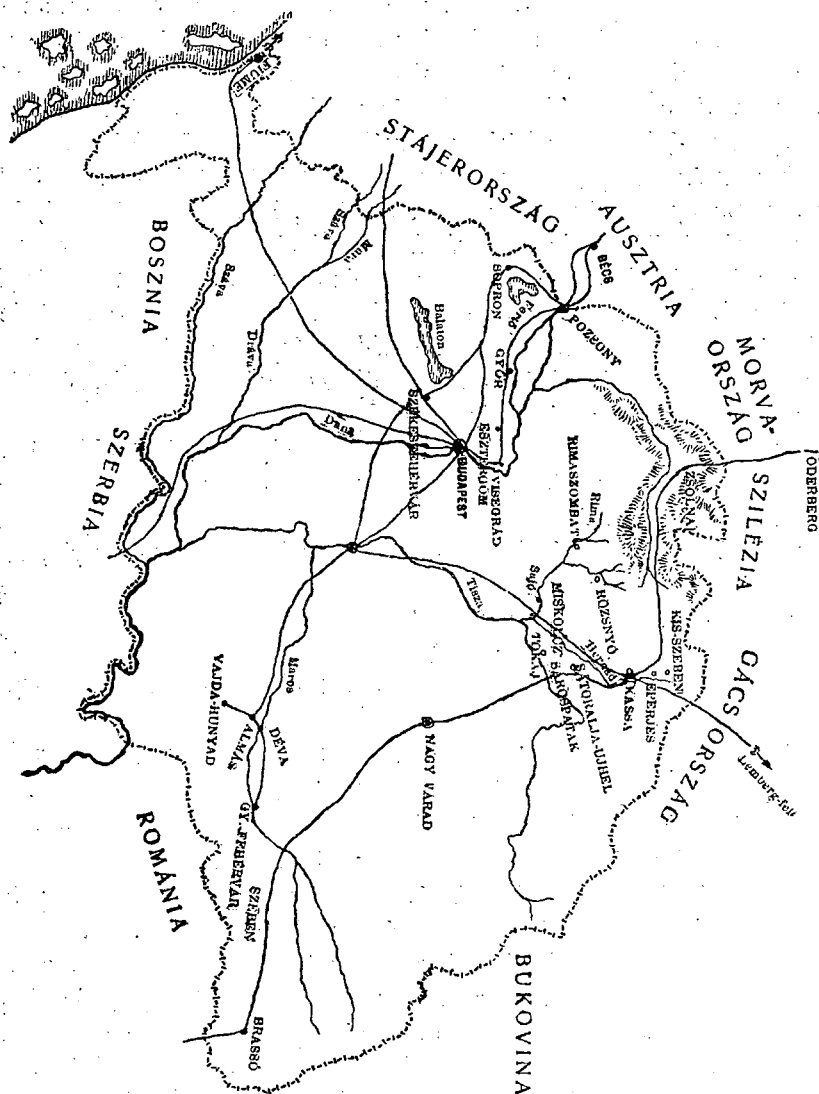
III. Dél és délnyugat felé. 1. Belgrádtól Konstantinápoly felé. 2. Budáról Fiume, Trieszt, Velence és az olasz városok felé.

IV. Éjszak, éjszakkelet és éjszaknyugat felé Kassáról mint csomópontból indultak ki az utak *a)* Bardyowon át Lemberg, *b)* Eperjesen, Sandecen át Krakkó felé. *c)* Liptó-, Turóczmegyéken át a Vágmentén Szilézia, Morvaország felé. Ez utóbbi utat egy 1364-iki oklevél tanúsága szerint Nagy Lajos törette, megegyezvén előbb barátjával Kázmér lengyel királylyal, hogy kereskedőik ezen fognak járni.¹⁾

Íme, e vázlat is mutatja Kassa jelentékeny fekvését.

¹⁾ Fejér: Codex dipl. IX. 1. 95 oklevél.

E kedvező fekvéshez járultak még azon kiváltságok, melyekkel az uralkodók különféle szolgálataik fejében a várost böven megajándékozták. *Róbert Károly* jókora területen felmenti polgárait a vám alól, *Nagy Lajos* szabadkirályi várossá teszi (1347), vásártartási és árúmeg-

állító joggal ruházza föl. (1361.) Ennek értelmében az Orosz- és Lengyel-országból s bármely melléktartományaikból jövő idegen kereskedők áruikat Kassán tartoznak lerakni és eladni, tovább vinniök nem volt szabad. Ez *árúmegállító* jog az akkori nehéz közlekedés mellett

nemcsak Kassára, de a vásárló közönségre is kedvező volt, mert oly központot létesített, hol mindenféle szükségletét kielégíthette. Azonban később, a forgalom növekedtével a szabadabb, gyorsabb mozgás elé nagy akadályokat gördített, épen ezért a hazai és külföldi kereskedők között igen sok viszályra adott alkalmat; míg végre a XVII. század végén elévült és magától megszűnt.

2. A kassai kereskedők czéhszabályai 1632-ben.

Régebbi czéhszabályok. Az 1632-iki vasárnapi munkaszünet. A külföldi kereskedők csak nagyban adhatnak el. Árúmegállító jog. Török marhák. Inasévek, felszabadulás, önállóság. Vásárokra menés, a sátor felállítása. Külföldre visszaélések ellen hozott szabályok. Arany, ezüst kiviteli tilalom. Czéhgyűlés. Czéllövés. Temetkezés. A tagok száma 1495-ben. Árúház, boltberek. Kereskedelmi társaság 1502-ben.

Önkormányzati jogainál fogva a város maga intézhette, védhette és mozdíthatta elő ügyeit és érdekeit. Kereskedőinek első czéhszabálya, mely egyszersmind az eddig ismert hazaiak közt is az első¹⁾, 1446-ból való s németnyelvű. Alapul szolgált a későbbi 1475-iki, 1631-iki czéhszabályoknak. Ez utóbbi 1632. aug. 4-ikén s később ismét 1686. július 29-ikén nyert királyi megerősítést.²⁾

Mindenekelőtt elrendeli e szabályzat a *vasárnapi és ünnepi munkaszünetet*; eltiltja, hogy *idegen kereskedők* idehozott áruikat tovább vigyék s itt kicsiben eladjanak; *hazai polgárnak* is csak vásárokon engedi meg az eladást. Az *inaskodás* legalább 6 évig tartson. Ha másutt tanult valaki s Kassán akár kereskedő lenni, 25 frtot fizessen. A társaság tagjai egymást védve, segítve, együtt induljanak a *vásárokra*. Megállapítja a *czéhgyűlések* számát, a kereskedelmi alkalmazottak közt támadt *viszályoknak* s a *vétségeknek*, úgymint: az uzsorának, túlságos nyereszkesedésnek, arany és ezüst kivitelének, idegen kereskedőkkel czimborálásnak stb. elintézését. Végül a *fegyverforgatásról* és *temetéseken* való megjelenésről is megemlékezik.

Mivel a régi czéhszabályok a mai ipari és kereskedelmi törvényeket helyettesítették s így nagy gazdasági jelentőségük volt s mivel Almássy kereskedése idején is ilyenforma keretek közt mozogtak a kereskedők, az 1632-iki czéhszabályokat a felesleges szószaporitást kerülve, a mai nyelvre átírva, részletesen közöljük.

1. Mivel az ember fő hivatása az Isten imádása s az örökelet keresése: vásár- és ünnepnap boltját senki ki ne nyissa.

¹⁾ Közölte Kemény Lajos M. Gtört. Szemle 1898. 31. l.

²⁾ Közölte Kemény Lajos M. Gtört. Szemle 1897. 190. és 42. l. Míg az előbbiek német, ez utóbbi magyar nyelvű, Bizonyítéka, hogy a város magyarosodott és pedig két okból: az alföldiek betelepődése következtében s a nemzeti fejedelmek hatása alatt.

1. Mivel az *idegen országbeli kereskedők* e czéhbbelieknek kenyerét elveszik s a város lakóit nadályként szívják¹⁾, sőt még Ő Felsége jövedelmét is megrövidíti, elrendeljük, hogy e városban vagy hostátjára jövő idegen kereskedők mindenekelőtt a király harminczadját fizessék meg, marhájokat a czéhbeli erre kirendelt személyeknek mutassák meg s csak ezután és úgy adhassák el, a mint alább megszabtuk. Nem városi polgároknak a vásárokon kívül sem eladni, sem venni nem szabad, a marha elvesztése terhe alatt, mikor is a fele a tanácsé, fele a czéhé legyen.

3. Idegen országbbelieknek $\frac{1}{2}$ vég bársonynál, 60 v. 50 sing selyem marhánál, 10 vég gallos v. akár numeros, akár közgyolcsnál, akár 10 vég sléziai, 3 bokor lengyel gyolcsnál, 10 vég hernácznál, 2 vég velesznél, 5 vég bécsi vagy másnemű muharnál, 4 kötés lengyel patyolatnál, 1 font arany patyolatnál, 4 levél skofium-aranyánál, 4 vég singes fedélnél, 2 font vagy 1 kártyaspreng, cuzier, atlacz-selyemnél, 4 nyitra török selyemnél, 1 kártya baaka-selyemnél, 4 kötés plauernél, 2 kötés varrott és szőtt vegesonél $\frac{1}{2}$ mázsa gyömbérnél, $\frac{1}{2}$ mázsa nádméznél, 1 mázsa borsnál, 2 font sáfránynál, 4 font szerecsendióvirágnál, szekfűnél és fahéjnál kevesebbet, 2 fertálmázsa kék vagy másféle fonalnál $\frac{1}{8}$ mázsa galesnél kevesebbet eladni nem szabad.

Ezenkívül bármilyen súlyszerint mérlegelő marhából $\frac{1}{4}$ mázsánál kevesebbet venni vagy idegen kereskedőnek eladni nem szabad. Az aprólékos kalmármarhából pedig csak 25 frt árát.

Az olasz, angol, fajlondis és egyéb posztókból $\frac{1}{2}$ végnél, 3 vég karasia, 2 vég meyxner, 5 vég morvai, haller, igleri és boroszlói posztónál kevesebbet adni vagy venni büntetés terhe alatt tilos.

4. Az öreg uraimék itt polgárjoggal bírónak kérelmükre értelmük és belátásuk szerint kevesebb vásárlását is megengedhetik.

5. A más országbeli kereskedők egyszer idehozott árúikat más városba nem vihetik. Az ez ellen vétők, ha a város területén találtattak, árúik $\frac{2}{3}$ részben Kassáé, $\frac{1}{3}$ részében a czéhé legyenek. Ha pedig kívül találják őket, 1 rész ő felségét, 1 a társaságot, 1 a földesurat illesse.²⁾

6. A társaságbeliek *török marhákkal* is kereskedhetnek, mert ilyeneket gyakran mind ez országbbeliek, mind az idegenek keresnek s a városnak javára van, ha mindent bőséggel megtalálni benne.

¹⁾ Nagy önzésre mutat e kifejezés; de nemcsak hazai városaink, hanem a külföldiek is ily önző, kizárólagos kereskedelmi politikát üzték régen s szigorú szabályokkal, tiltó vámokkal vették magukat körül. Pl. Velence, Bécs; Angliában Cromwell hajózási törvénye, Colbert és az egész világ merkantilizmusa.

²⁾ A régi árúmegállító jog fentartása.

7. A társaság (fraternitás) eddigi tagjai ezután is kereskedhetnek, de a kik az inasesztendőket nem itt töltötték s másutt kalmárkodtak, csak bizonyos díjért és származásukról, életükről szóló bizonyítványok felmutatásával nyerhetik meg e szabadságot öreg uraim és a társaság akaratjából.

8. Bármely nemzetről valók legyenek, előbb polgárjogot szerezzenek s aztán fizessenek a társaság ládájába 25 frtot; a gazdagabbak ítélet szerint többet.

9. *Inast, segédet* csakis a társaság tudtával szegődtethet bárki.

10. Az *inasok* 8—7, vagy legalább 6 évig tanuljanak, ruhájok morvai vagy meixner posztóból, vagy uruk viselt ruhájából legyen.

11. Az apródesztendő után a szabadulásért 2 aranyat, a levélváltságért 1 tallért fizet az inas s ha jámbor volt, urától egy tisztességes öltözetet kap, de 2 vagy legalább egy évig tartozik illő fizetésért uránál megmaradni, vagy különben távozzék a városból.

12. A legényeknek és inasoknak másutt lakni, ruhát, pénzt vagy bármi mást urok házában vagy boltján kívül máshol tartani, fizetést kivenni, ruhát ura nélkül csináltatni — mivel ebből sok baj származik, — nem szabad. Az ez ellen vétő legény fizetését veszti, az inast megbüntetik.

13. Aki más szolgálattelvő cselédjét elcsalja, 10 frtot fizet.

14. A társaságbeliek vásárookra és vásárokról együtt induljanak, egymást menet-jövet el ne hagyják, bajukban akárhányszor is atyafiként segítsék, mert, ha azt, akit elhagytak, meglopják, a fele kárt megtérítik neki.

15. A sátrakat nyilvetés szerint sorban a vásár napjára állítsák fel, hamarabb senkinek nem szabad árulni. Az ez ellen vétők 20 tallér büntetést fizetnek.

16. Az öreg uraimék azon társaságbelieknek, kiket tolvajok megloptak, rögtön tartoznak segítséget adni, hogy a megkárosodott a látrokat kerestesse.

17. Ha a társaságbeliek összevesznek, vagy verekednek, bármely társaságbeli jelenlévő 10 frt büntetés terhe alatt jelentse fel öreg uraiméknak, akik kisebb esetekben maguk szolgáltatnak igazságot. Nagyobb esetekben (paráznság, vérontás, tisztességben való megmocskolás) pedig a tanácsnak tesznek jelentést.

18. Ha társaságbeli idegen polgárt (purgereitlen = burgerrechtlen) vagy fraternitáson kívül kalmárkodó embert marhástul szekeren visz, büntetés terhe alatt jelenteni tartoznak.

19. A külföldi kereskedők a jó pénznek, aranynak, ezüstnek kivitelével a társaságnak, e városnak, s a királyi jövedelemnek sokat

ártanak. Ennélfogva az aranyat, ezüstöt vásárlót, pénzváltót el kell zárni, pénzét, árúit a király, város és a társaság közt egyenlően elosztva, lefoglalni. Ha társaságbeli követné el e vétséget: a tanácsnak, ez pedig a kamarának jelentse.¹⁾

20. Évenként négyszer: húsvét negyednapján, Sarlósboldogasszony után való napon, Szent-Miklós, farsang táján közgyűlést tartanak, melyen a rendeletek megtartásáról, a társaság érdekeinek előmozdításáról, a közjóról tanácskoznak, a kisebb viszályokat elintézik. Minden megjelenő a társaság javára 15 pénzt tesz a ládába, az elmaradó 1 frt büntetést fizet.

21. Hogy a szabályokat mindenki tudja, a 4 gyűlésben felolvassák.

22. A társaság ládáját hites választott személyre bizzák.

23. Aki öreg uraimék iránt engedetlen, a társaság megbünteti.

24. Hogy az ifjuság a czéllövésben gyakorolja magát, évenként kétszer versenyt tartanak.

25. Ha a városban, vagy ezen kívül a sokadalmi helyen oly kalmárkodó embert találnak, aki még e városban nem kereskedett, jelentsék a tanácsnak vagy az illető hely előljáróságának, assistentiát kérjenek, hogy megkeresztelhessék (igy!), miáltal a szabad kereskedésben s a társaságba beiktatassék: Ha ellenáll, árúinak egy részét elveszti.

26. Az uzsorára és tulságos nyerészkedésre az öreg uraimék vigyázzanak, nyilvánosan és négyszemközt intsek meg az ilyeneket, sőt a magistrátusnál jelentsék föl.

27. Ha társaságbeli felesége vagy gyermeke hal meg, végső tisztességnél a társaság minden tagja jelenjék meg, 1 frt büntetés terhe alatt. Idegen társaságbelinél pedig, csak ha 3 frtot fizetnek; de csak fele viszi a holttestet, másik felében más czéh segítkezzenek.

A czéh tagjainak száma különben eleinte nem volt nagy. 1495-ben 24, 1536-ban 23, kik a polgárság legelőkelőbb osztályát alkották, voltak köztük nők is. A czéhnek külön épülete is volt, neve *crom* vagy *steincrom*, mely egyszersmind árúraktárul is szolgált. Ez épület ez időben valószínűleg a város közepén, a mai színház helyén, a löcsei házzal átellenben állott. Az árúmegállító jog miatt, mint pl. Krakkóban, nálunk is szükség volt rá. Üzlethelyiségeit a XV. században $\frac{1}{2}$ frtért, a XVI-ban 25 denárért adták bérbe. A XVII. században (1608.) a város az ő bolti helyiségeit drágábban adja bérbe: sütő-, üveges-, órásboltot 1 f. 25 denárért, eszmadia-boltot 2 frtért, kisebb kereskedő-boltot 6 frtért, Rainer Menyhértnek egy nagyobb kereskedő-boltot 25 frtért ad bérbe.

¹⁾ Merkantil-elvek hatása.

A *kivitel tárgyai*, főkép nyersanyagok: bor, beszterczei szilva, faggyú, ökörbőr, viasz, vas, báránybőr, szarvasmarha, timsó,¹⁾

A XVII. századtól borkivitelünk igen megnövekedett s Kassa kivitelében is ez szerepel a legjobban. 1611-ben, midőn a város minden vám-kiváltságát elvesztette, a kassai borharminczad 5972 forintot, más áruké 28 forintot 94 d. volt. Az egész szepesi kamara területéről kivittek ez évben 17,206 hordó bort. Lengyelországba, a mi után 34,413 frt harminczadot kellett fizetni.

1637—41-ig összesen a kassai harminczadon 12,318 hordó bort vittek ki s az összes kivitel 63,025 hordót tett.²⁾

A *behozatal főbb czikkei* voltak: a különféle (angol, morva, olasz stb.) posztók, selyem, bársony, vászon, barhet, prémek, zsinórok, ékszerek, fegyverek, gyarmatárúk stb.³⁾ 1610-ben a kassai kereskedők kalaposoknak való gyapjút hoztak be a zsolnai harminczadon, 1629-ben a lőcseiekkel együtt 4500 db. kaszát Bécsből. Ugyanekkor Bethlen Gábor is 1800-at szállíttatott.⁴⁾

A török hódoltság óta a török árúkkal való kereskedés is nagy szerepet vitt Kassán, annyira, hogy az előbb ismertetett czéhszabályzat külön pontot szentel neki:

6. Holott penig a városoknak nem utolsó jóságának és dicséretének tartatik, ha melyben a közönséges szükségre mindenféle marháknak neme bőséggel megtaláltatik: rendeltük, hogy ennekutána e mi társaságunkbeliek mindenféle török marhákkal is szabadon kereskedhessenek, mivelhogy eféléket mind idegen országbbeliek s mind ez országbeli indigenák gyakorta ugyan kívánsággal s szükségesképen is keresnek.

Nem csekély fontosságú, a mi kiolvasható e pont végéből: hogy török árukat nemcsak saját számukra vettek a kassaiak, hanem idegen országbbelieknek is kivitelre. Továbbá, hogy gyakran csak kívánsággal, vagyis fényüzésül, különlegességből vettek, de szükségképen is, vagyis már szükséglet gyanánt szerepeltek az árúk.

Hogy a kassai kereskedők nagy mértékben szereztek be és árúsítottak el török czikkeket, a városi jegyzőkönyv következő pontjai tanúskodnak róla:

1610. szept. 8. Csizmadia, lakatos és szijgyártó czéh panaszknak, hogy az áros uraim az ő mívek felét Törökországból hozván, itt árulják,

¹⁾ Ifj. Kemény Lajos: A kassai harminczad. Gazdtört. Szemle 1894. 303. l. és 1896. 216. l.

²⁾ Gt. Szemle 1898. 114. l. és 1899. 85. l.

³⁾ L. részletesebben Almássy bevásárlásai közt.

⁴⁾ M. Gazdtört. Szemle 1899. 285. és 287. l.

könyörögvén, hogy ne engedje a nemes tanács a czéheknek az ő igazságukat opprimáltatni és az ő kenyeröket elvenni.

De a kereskedők nem akartak lemondani ez árúczikkról, úgy látszik, jövedelmező volt. Értessülvén az iparosok mozgalmáról, ők is a tanácshoz fordulnak:

1611. szept. 22. A kereskedő rend könyörög, hogy legyen szabad eladniok, mint ennekelőtte csizmát és egyéb török árút a minemüt az ittvaló czéhesek meg nem csinálhatják, ők pedig az olyas marhát behozván, harminczadot adnak töle.

A tanács középutat választ s a mennyire lehetett, igyekezett mindkét félhez méltányos lenni:

Deliberatum (határozat): A minemü marhát az itt való mivesek megcsinálhatják, olyat ne áruljanak a kalmárok; de bogláros feket és csizmát, mint eddig, szabad legyen; sarkantyút és zablát nem.¹⁾

Általában országszerte élénk volt a magyar-török kereskedelmi érintkezés. A békekötések (zsitvatoroki 1606., karloviczi 1699. stb.) szabad közlekedést engednek országaikban egymás kereskedőinek. A törököknek számos magyar városban nagy boltjaik és műhelyeik voltak, s nemcsak hitfeleiket látták el, de a hódoltságon kívül eső területek vásárait is látogatták. Főbb árúczikkeik: gyapot, gyapjú, szattyán, patyolat, törökfonal, rizs, kés, déli gyümölcs, később kávé és pipa. Tőlünk csak bőrt, durva posztót és kevés gabonát, továbbá rabszolgát szereztek. Hazánk volt az akkori világ legnagyobb rabszolgapiacza, hová még Ázsiából is eljöttek a kereskedők. A törökök nagyobb számmal *Zimonyban, Temesváron, Nagy-Szebenben* telepedtek le és hordták czikkeiket nemcsak Bécsbe, hanem Szászországba és Sziléziába is s a nyert pénzen vett német árúkkal árasztották el hazánkat. Sőt békeköveteik is hajószámra vásárolták össze az árúkat és harminczadmentesen hozták forgalomba, miért is ily követséghez sok török, rácz és zsidó kereskedő csatlakozott s kijátszották a harminczadhivatalokat.

4. Nevezetesebb kassai kereskedők Almássy korában.

Az alábbiakban néhány kassai kereskedőt sorolunk föl, kik Almássy-nak kortársai voltak. Nevökből és ügyeikből következtethetünk nemzeti-ségökre és összeköttetéseikre s egyszersmind az élet tarka képét kapjuk.

Ábrahám Manyen, kinek boltjában halálakor 1224 frt készpénzt s mintegy 3000 frt értékű bolti marhát találtak. (1601.)

Merle Péter katonai és udvari (Hof- und Kriegshandelsmann) elhalván, özvegye folytatta üzletét s 7251 f. 62½ d. értékű bolti árút.

¹⁾ M. Gazdt. Sz. 1896. Kemény L. cikke. 214. l.

hagy hátra. *Szalmáron Fleischer György* kezén fióküzlete is volt, melyben szintén 7949 f. 60 denárt tettek árúczikkei. (1602.)

Nemes Lukin János kassai kereskedő és a király udvari szolgálója Rudolftól engedélyt kap szolgálataiért, hogy a várakban, háborukban is kereskedhessék. (1602.) 1610-ben meghalt s *Negró Mária János* és *Mischen Antal* udvari kereskedőknek sokkal maradt adós (náluk vásárolt). *Thurzó nádor* átír a városhoz, hogy javait adják el s egyenlitsék ki e tartozásokat, miket Lukin a zavaros idők miatt nem fizethetett ki, s egyéb javaiból csak részben lehetett törleszteni.¹⁾ Egy másik levélben *Thurzó* engedélyt ad rá, hogy bár ketten is tilalmat tettek Lukin javaira, eladhassák ezeket.

Dörner Tóbiás 3 hordó halat vesz 10 frtjával *Sontag Leótól*, ki ezt *Lemberg*ből egy eperjesi fuvarossal Kassára hozatta.

Herlsperger Ádám boltjából *gr. Pálfi Kata* szobalánya, Lizi, úrnője számlájára 363 frt ára marhát hordott el egy asszonynyal összejátszva. Elcsukták őket és meg kellett fizetniök.

Barbély Henrik kassai lakos — *Bethlen G.* levele szerint — kereskedelmi összeköttetésben volt *Szászsebesen* lakó *Bohemus Mihálylyal*.²⁾

Süveges Páltól Beregszászon lakó *Kecskeméti Pál* 1 hordó süveget vett, melyben 450 dupla és 400 közönséges süveg volt.

Mészáros Bálint 180 db marhát vesz *Nyíregyházán*.

Traganer Ferencz előbb kereskedő, majd a kassai hámor bérlője.

Deák Ádám bort és viaszt visz Bécsbe.

Zegedi Gergely bort ad el *Krausz Joachimnak*, mit ez Lengyelországba visz eladni s posztót hoz helyette.

Kassai és *pataki* kereskedők együtt mennek *Lengyelországba*.

Gulden Márton *Krakkóban* jár.

Nemes ember is kereskedik borral: *Mágóchy Gáspár* *Kraszna* nevű szolgáját bizta meg borai eladásával.

Lőkös Bálint kereskedő és özvegye ellen bécsi és nürnbergi kereskedők pereskednek kereskedelmi adósság miatt. A per a tárnoki és országbírói széket is megjárta.

A *bécsi kereskedők* neveit, kiktől a kassaiak vásároltak, Almássy bevásárlásainál megtaláljuk. Legnevezetesebb volt köztük *Henkel Lázár*, kinek a háborús idők viszontagságai közt számos kassai kereskedő adósa maradt s midőn szolgáját a tartozás beszedésére Kassára küldte, ki zálogolással, ki más mentséggel állott elő. A királyhoz (II. Mátyás) és *Thurzó nádor*hoz fordult tehát. A nádor 1610. okt. 24-ikén Pozsonyból „ő felsége parancsához képest” inti a tanácsot és parancsolja, hogy

¹⁾ Kassa v. ltára 5382. sz.

²⁾ Kassa v. ltára 6089.

intse és erőtesse az adósokat, hogy a jövő Szt.-András napra Henkelt okvetlen elégítsék ki, vagy találják kedvét (kérjenek halasztást), mert elmulván e nap, más módon is megveszik rajtok ő felsége parancsából. Adósok pedig :

<i>Zegedy György</i>	1604-ről	1437 f. 22 d.-ral
<i>Erszénygyártó deák</i>	1601-ről	150 f.
<i>Zagyvay Miklós</i>	1607-ről	100 f., melyet készpénzben kölcson kapott
<i>Pattej György</i>	1609-ről	335 f. 86 d.
<i>Johannes Orloj</i>	1607-ről	37 f. (készpénz-kölcson)
<i>Som Lőrincz</i>	1603-ról	3237 f. 70 d.
		5296 f. 78 d. ¹⁾

Zegedy György meghalt a nélkül, hogy kifizette volna az adósságot. Henkel 1615-ben perbe fogta özvegyét, *Czekő Sárát*. A hosszas per a városi tanács előtt folyt le. A tanuvallomásokból kiderült, hogy *Zegedy György* adóssága fejében 1608-ban Váradon és Debreczenben (Törörsdi Mihálytól) 1400 marhabőrt vett s szekereket fogadott elszállítására, Henkel azonban azt írta neki, hogy Bocskai támadása miatt félő, hogy elveszik, ne indítsa a bőroket Bécsbe. De már ekkor Bocskai lefoglalta az egész szállítmányt és Kassára hozatta.

Az alperes így védekezett a követelt adósság ellen :

Mi az adósság fejében bőroket vettünk s hogyan lehet rajtunk követelni, midőn az egész ország hatalmasul elvette tőlünk és pedig a németekre való nagy háborúsáért. Eleget tiltakoztunk ez ellen, költöttünk rá, de nem használt. Akkor a tanács nem tudott bennünket megoltalmazni, hogy követelheti most rajtunk? De meg a nagy változásban Eperjesen a németek is elvették sok keresztény magyar marháit s ezek most is oda vannak. Ki veheti meg azokat rajtuk? Senki. Mi se vagyunk okai ennek; nem fizethetjük meg s nem is tartozunk vele. Már 1606-ban suplikáltunk itt Kassán az országnak, holott az országgyűlésre hagyták, hogy ott végeztetnék el.

A felperes így felelt: Midőn id. *Zegedy György* 1604. máj. 4-ikén néhány száz frt érő marhát vett, ígérte, hogy hat hó alatt megelégit, de ő kegyelme nem állotta a szerződést s máig adós. Mi nem bőron, de pénzen adtuk a marhát. A háború sem ok, 1606-ig megadhatta volna, úgy mint *Rainer Menyhért* bíró uram, *ifjú Zegedy György*, *Konesik Bálint* és többen megadták. Tőlünk semmit nem vettek el, övé a kár, mért nem elégített ki bennünket annak idején.²⁾

¹⁾ Kassa v. ltára 5385.

²⁾ Kassa v. ltára 5628.

Ivekre terjedő viták folytak e perben, kár azonban, hogy az ítélet hiányzik. Különbösen lehetséges, hogy nem is hoztak.

Az oklevelekből még számos kereskedő nevét ki lehet venni, ilyenek: *Szécsi Mátyás, Hirscher Simon, Prettl Márton, Melchior Senir.*

Legnevezetesebb azonban köztük *Rainer Menyhért, Herczeg István* és *Almássy István.*

Rainer nagy politikai szerepléséről már szözlottunk.

Herczeg több ízben volt országgyűlési követ s a város bírása.

Almássy emlékével pedig e mű egész terjedelmében foglalkozunk.

VII.

Almássy mint kereskedő.

1. Kereskedésének jellege.

A munkafelosztás, a szakszerűség — főképen a kereskedelem terén — csak újabbnkori fejlemény. Almássy boltjában a legvegyesebb és legváltozatosabb cikkeket találjuk: rőfös-, fűszer-, papir- és vasárúkat nagy tarkaságban. Ha valaki ebből arra akarna következtetni, hogy fejletlen, kiskereskedő lehetett Almássy, tévedéséről rögtön fölvilágosítja, ha egy pillantást vet azon bécsi kereskedők áruira, kiktől Almássy vásárolt. Ezek bizonyára nem voltak kiskereskedők s mégis posztót, bőrt, borsot, szoknyát, korbácsot, fésűt, kést, kártyát stb. egyformán árultak.

E tarkaság, vegyes jelleg a kor kereskedelmének egyik jellemző vonása. A tarkaságból azonban rendszerint kidomborodik az üzlet jellege. Almássy boltjában a *szövetek, ruházati cikkek* messze felülmúlják a többi árúkat. Más cikkek ezekhez képest oly aránytalan kis mennyiségben vannak, mintha épen csak azért tartaná ezeket, hogy vevőit minden irányban szolgálhassa s jobban üzletéhez kösse.

Első sorban tehát ruházati cikkeket fogjuk megtekinteni, előbb azonban vessünk egy futó pillantást a XVIII. sz. ruházatkódására.¹⁾

2. Ruházatkódás a XVIII. században.

A magyarok fényűzése, korlátozása. Férfi és női ruhák.

A ruházatban már a legrégibb időben is nagy fényűzést fejtettek ki őseink. Nagyon kedvelték a szép, színes ruhákat, boglárokat, gyűrűket és egyéb ékszereket s a finom prémeket. A fényűzés még a papságra

¹⁾ E fejezet tartalma jobbra Radvanszky: Magyar családi élet és Demkó: Városi élet cz. munkákból van véve.

is átragadt, úgy hogy Kálmánnak törvényt kellett rájuk hozni: Pap világi öltözetet ne viseljen, úgymint hasított mentét, vagy dolmányt, tarka keztyűt, piros nyeregtakarót, zöld, kurta köntöst, csizmát, v. sapkát, hímes sarut, selyemmel varrott inget; és ne fogja össze mellén selyemkötéssel ruháját, hanem a nyakánál gombbal vágý kapocscsal. (I. 70.)¹⁾

Hogy a XVI. és XVII. században sem csökkent e pompakedvelés, világosan kitűnik, ha egy pillantást vetünk arra a sokféle változatos színű szövetre, gyolcsra, patyolatra, selyemre, melyet Almássy árult. Nem szabad felednünk, hogy a Jagellók és a török befészkelődése folytán beállott sanyarú korban vagyunk s hogy Almássynak elsősorban nem a leggazdagabb főurak, hanem a környékbeli nemesek mellett főképen a városi polgárság volt a vevője.

Az iparosok és a kereskedők a vásárok és a hivatalosan elrendelt vándorlások következtében sokat jártak ide-oda. A XVII. század óta mind több nemes telepedik közéjük. A fényűzés annyira elterjed köztük, hogy ruházkodási szabályzatokkal kell elrendelni, hogy mindenki rangjához mértén öltözködjék. A cselédek, mesterlegények s alsóbb rangú polgárok ne igyekezzenek utánozni, fölűlmulni asszonyaikat, mestereiket és a gadagabbakat. Részletesen eltiltják, hogy a cselédek arany paszományokat, atlaszt, csipkés kötényeket, hivatalt nem viselő szegényebb polgárok, angol, vagy hollandi ezüst, gombos ruhát, menyétes kalapot, arany és ezüst zsinóros sárga v. karmasin csizmát, rókatorkos bundát, czoboly- és menyétprémes kalapot viseljenek. A nem előkelő rangú nőnek tilos volt fátyolt s ez alatt arany csipkét, damaszt- és selyemszoknyát, arannyal-ezüsttel hímezett főkötőt, karmasin csizmát stb. viselni.

Számtalanszor meg kellett e tilalmat ismételni, a mi arra mutat, hogy nem tartották meg.

A férfiruhák közül, miket akkor viseltek, főbbek: a *nadrág*, melyet már zsinóroztak is, dolmány és mente. Ezeket különféle posztóból, továbbá bársonyból és selyemből készítették. Almássy boltjában túlnyomólag „fain” szöveteket tartott, „köz” posztót csak keveset. Viseltek még *subát*, *köpenyt*, sőt ritkábban *palástot* és *kaftánt*. Hidegebb időben *bundát*, *ködmönt*, ünnepélyes alkalmakkor *kaczagányt*. A fővegek közül télen főkép a *süveget* kedvelték, mit bársonyból v. posztóból készítettek s rendszeren szőrmeprémmel és béléssel is elláttak s medálylyal vagy forgóval ékesítettek. Süveget is árul Almássy, de a forgót v. medályt nem említi; bizonyára evvel együttesen adta. A nyári időben használt *kalapos süveg* nem volt boltjában, *keztyű* azonban igen. Az öltözetet

¹⁾ Kerekes: A régi magyar törvények. 1901. Bpest.

gyakran különféle színű ruhadarabok alkották s bélésül is használtak különféle színű szöveteket.

A nők ruhája közül elsősorban említjük a *szoknyát*, melyet alul prémezni is szoktak s különféle posztóból, tafotából, moharból s kamukából készítettek s gyakran derékkal együtt. Említendők még a *váll-* (pruszlik) és a *deréköv* 3 fajtája: az arany és ezüst hevederöv; a gyöngyös v. klárisos és az eleinte keményebb szövetből, de később szintén ércből készült pártaoöv; a *fátyol*, *kötő*, *női köntös*, *mente* és *suba*, *fedél*, *főkötő*, *fejkendő*, kézben v. zsebben hordott *keszkenő*, *legyező*, végül a fejkül szolgáló s eredetileg karimát, szélt jelentő *párta*. Ezeket is, v. legalább a hozzájuk való anyagot szintén árulta Almássy.

A *fehérneműek* közül a *lábravalóknak*, férfi és női *ingeknek*, *hálóingeknek*, *alsó szoknyáknak*, *kapczáknak*, *harisnyáknak*, *ingvállaknak* (rövidebb, gazdagabban ékesített ing), *gallérnak*, *fodornak*, *kézelőnek* egyaránt nyomait találjuk.

A nők egyik kiváló otthoni foglalkozása a szövés-fonás volt, a házat nagyrészt ők látták el a szükséges vászonnal. Ezért szerepel oly kis mértékben Almássy leltárában és vásárlásainál a vászon. Csak finomabb patyolat és fekete és vörös vásznat, vékony gyoicsot árul. Különösen a női fehérneműeket aranyos varrással, himzéssel, virágokkal, magyar, török és lengyel varrással díszítették. Az Almássy vásárlásainál följegyzett köz és dupla *kittel* valószínűleg szoknya, a *bulha* pedig valószínűleg finomabb vászon volt (bulya).

3. *Árucikkek, ruhaneműek.*

Szövetek, női és férfi ruházati cikkek közül árul Almássy:

Mezericzi kizniczer posztót, mely nevét vagy a sziléziai, vagy a csehországi Mezericzi községtől vette. Említ még rayniczi és trebovai kizniczert is. (Bizonyára készítési helyökről elnevezve.)

Pribori kizniczert, egy és két pecsétűt, színeset. Pribori nevű község Meklenburg-Schverinben, Pribram Csehországban van. Legvalószínűbb azonban, hogy e név a morvaországi Neutitschein kerületi kapitányságban lévő Freiberg község cseh nevétől, Pribortól származik.

Karasia posztót. Fajtái: fain- és köz-karasia.

Gránát posztót. A gránát szó tulajdonképen egy XVI. és XVII. századbéli szövetminta neve, mely fölpattant gránátalma ábráiról vette nevét. A gránát helyett néha stilizált ananászt és fenyőtobozt is szöttek bele. Ujabban egyházi ruhákra szintén alkalmazzák. A gránát posztóból nadrágot és dolmányt is készítettek s nagyon el volt terjedve. Fajtái: jó velencei, fain és közkarasia.

Faylondis posztót különféle minőségben, a mi körülbelül német-alföldi finom posztót jelenthet.

Skarlatin szövetet. Skarlatin bibor-vörös színű szövetet jelentett eredetileg; de később olyat is, mely pl. zöld színt mutatott. Fajtái voltak: Velencei és cummer skarlatin. Kummer csehországi község a szász határon Aussig és Rumburg között.

Barazlai (boroszlói) szövetet.

Cymazont.

Stametot, vagyis gyapjuból készült könnyű női ruhaszövetet, különféle színben.

Karmasint, sárgát, vörös és szederjes színben. A fönicieiek híres találmánya, a biborkagyló-festés a XII. században megszűnt, helyét a kermes-bogyókból előállított carmesin foglalta el, mely eredetileg haragos sötét-vörös szín volt; de a róla nevezett szövet színe módosulhatott.

Kamukát, melyen leginkább egyszerű, csak a szál forgatása által alakított nehéz, virágos selyemkelmét értettek.¹⁾ De Almássynál csakis vörös, apróvirágú karmasin, továbbá különféle színű kamuka van főljegyezve. Női ruhákat készítettek belőle. A szálak különféle vetése által virágokkal és alakokkal díszített, különben szintén egyszínű asztal-neműekre és törülközőkre használt *vásznat* is nevezték kamukának vagy *damaszknak* is.

Különféle selyemszöveteket. Spanyol, lengyel és visszált és visszálatlan török és spring selymet többféle színben.

Atlasz-selymet, különféle színekben.

Tafotát, a sima selyemkelmék egy vékonyabb fajtáját. Közöséges és dupla, narancs és mindenféle színű tafotát. Ma megkülönböztetjük a bélés-tafotát, mely ritkább, a ruhatafotát, mely tömöttebb szövésű. Változatai még: lustoi, krepp és turquoise.

Lengyel és török muhart, színeset és szederjeset. A mohar v. muhara (mokkajer) az angora-kecske selyemfényű felszőréből készült és szoknyának használták.

Lengyel és török patyolat keskeny és széles fajtákban.

Temérdek vörös és fekete vásznat. Táblás olasz vásznat, vékony gyolcsot.

Bársonyt, dupla és köz-, továbbá szederjes zöld, fekete és vörös karmasin színben.

Prémeket, különféle színű selyem nörönbergi tarka sikprémet. Ezeket a ruhafélék szegélyéül használták.

Zsinórt: krakkai selyemzsinórt.

¹⁾ Radvánszky: Magyar családi élet. 172. l.

Ezüstfonalat, melyet különféle himzésekből használtak.

Gallért, melyet a nők viseltek s vagy az inghez, vagy az ingvállhoz volt varrva.

Fodort, mely szintén vagy különálló, v. valamely ruhadarabhoz varrott volt. Készítették finom vászonból, vagy gyolcsból, csipkéből is. *Fodor igler* néven valószínűleg az iglauri eredet értendő.

Fedelet, széles, közép és keskeny aranyú sima fedelet, fekete és fejtér végű morvai, továbbá aranyos szabású fedelet. A fedelet arra használták, hogy vele a haját a homlokhoz szorítsák s a főkötő alatt hátraterjedt, a nyakszirtnél bújva elő. Finom vászonból készült, himezték és díszítették. De mivel a homlokot eltakarta, nem lehetett szép. A fedél v. fidél, féfödél, főfedél elnevezések némely vidéken ma is járatosak s Komárommegye udvardi járásában ma is fidélnek nevezik a fehér kendőt, melylyel az asszonyok lekötik fejüket.

Velezt (barchent), mely durva kartolt pamutvetülből és közép-finom nyújtott pamutlemezből álló szövet, mely sávolszerű kötésben készül, fonákját bolyhosítják. Kétfélét tartott boltjában, vöröset és feketét.

Süveget: pozsonyi süveget, fodor és köz-süveget, kalapos süveget.

Bélelt *tatárköpenyeg*et.

Köz- és dupla-*kített*. Kittel = szoknya.

Bársony *pártát*.

Nyári és pánczél *kesztyűt*.

Bagaziát.

A szövetek *színében* nagy változatosságot találunk.

Karasia van: fekete-zöld, fekete-kék, vörös, pázsítszín, fejtér, publicán szín. Legtöbb a fekete-zöld.

Saya: Meggy szín, szederjes, vörös, szederjes. Legtöbb az elsőből.

Cymazon: vörös-szederjes, fekete, zöld. Legtöbb a vörös.

Pribori posztó: vörös, sárga, fejtér, fekete, szürke. Legtöbb a vörös.

Stamet: vörös, publicán, sárga, fekete, szederjes, meggy szín. Legtöbb a vörös.

Mezerici kizniczer: kék, csepegetett, zöld, sárga, fejtér. Legtöbb a kék.

Londis: fekete-zöld, zöld. Az előbbi a legtöbb.

Tafota: vörössel, zölddel tündöklő, zölddel, sárgával tündöklő, szederjes kékkel tündöklő, ezüst, narancs, zöld, fekete színű. Legtöbb az ezüst és zöld színűből.

Kamuka: vörös, fejtér apró virágú, zöld öreg virágú, zöld apró virágú. Legtöbb a vörös és zöld.

Bársony: vörös, zöld, fekete. Legtöbb a vörös.

4. Lábbeliek.

A lábbeliek közül a *czipót* nők és férfiak egyformán viselték. De a férfiak inkább a *sarut* hordták, mely rövid szárú, bakkancs-alakú csizma lehetett. A *deli* vagy *dali csizma* szára féllábszárig, vagy azon felül is nyúlt. Csak a férfiak viselték. A kassai múzeumban van egy ilyen, mely meggy színű bőrből készült, lábfeje ezüstfonallal van virágosan kihimezve s a szárral együtt majdnem az újjakig rostélyos, úgy hogy keresztül látszik a belejáró meggy színű kapeza. A *rendes csizma* szára majdnem térdig ért. A *papucs*nak két fajtát ismerték. Az egyik kivágott czipőhöz hasonlított; a másik a lábfoig ért és alacsonyabb, vagy magasabb sarokkal volt ellátva. *Bocskort* csak az alsóbb osztályok viselték.

Legjobban szerették a vörös- és sárgaszínű lábbelieket. A csizmákat néha selyemmel is bélelték. A hozzájuk való karmasin és más finom bőröket nagyrészt Törökországból szerezték, de a sárga bőröket itthon is készítették.

Almássy csak finomabb lábbeliket árult és hozzá való bőrt is. A leltározáskor különben összesen csak 38 bokor (pár) lábbelit talált boltjában. Bevásárlásai közt sem sok van. A minek különben meg is van az oka. A czéhrendszer nem jó szemmel nézte és korlátozta oly czikkek bolti árulását, melyeket czéhes iparosok készítettek. Több eset van rá, midőn egyenesen el is akarják tiltani.

Találunk följegyzéseiben:

Csizmát és pedig sárga és kék száras karmasin és bélelt szárú *deli csizmát*.

Papucsot és pedig patkótalan és patkós sárga papucsot.

Sárga szattyán *kapezát*. A kapeza szót ez időben nem a mai értelemben kell venni, mert e korban a kapeza finom bőrből egészen a lábhoz idomítva rövid harisnya formára készült s vagy talpaló helyett egészen a nadrághoz varrták, vagy különálló darabot képezett, hogy bármelyik öltönyhöz föl lehessen venni.

Sárga és szederjes karmasin *bőrt*.

Salavárit.

Színes czipellőt.

5. Varró és apró ruházati czikkek, ágyneműek.

Varró és apró ruházati czikkek közül árult:

Török czérmát, varroládát.

Hajfonót, öreg gombos hajfonót. Hajágnak való selymet. A nők hajukat már a legrégibb időben is különbözőkép alakították. Kontyot

is viseltek, vagy pedig hajukat leeresztve egy vagy két ágba fonták és ilyenkor sodrott selymet, különféle színű atlasz pántlikát, sőt gyöngy és kláris füzéreket fontak bele. A hajág tövébe gyöngyös rózsát, arany-pillangót, drágaköves boglárt tűztek.

Szalagszíjat.

Morvai kapcsot.

Gombot: lengyelországi apró gombot, vörös és fekete eszeveszett apró gombot.

Szatinfonalat.

Ezüst- és aranyfonalat.

Gombostűt.

Réz-gyűrűt.

Az ágyneműek közül a *lepedők*, *párnák* többnyire otthoni készítmények voltak. A *takarót*, *paplant* azonban már venni kellett. Almássy árulja is boltjában ezeket.

Az ágyakra és falakra különféle posztó-, vászon-, selyem-, szőr- és bőr-*kárpitokat* is alkalmaztak, miket virágokkal, állatalakokkal, jele-
netekkel is kihimeztek, kivarrtak.

E nemű czikkek közül árul:

Barazlai zöld takarót, mi alatt vagy bőrtakaró és ágyterítő, vagy melegebb időben a paplant pótló takaró értendő. Sőt mint ma is, némely esetben mindkettőt is jelenti.

Nörömbergi új *kárpitot*.

Vörös és fehér *szőnyeget*.

Paplant.

6. Különféle ivó, evő és házi eszközök, fegyverek.

Evőeszközül a tálak, tányérok, kanalak, villák, kések már mindenütt használatosak. A villa nálunk azonban csak kevés idő óta, mert még Mátyás, sőt II. Lajos udvarából is hiányzott.

Almássy ezek közül csak különféle drágább és egyszerűbb kést árul. A késeket tokokban, hüvelyben, téhelyben (= a bogarak mellső szárnyainak régi neve) tartották.

Árul pedig:

Pléh palaczkokat: 1 pintes, 3 iccezés, messzelyes palaczkokat.

Kristály-poharakat: fedeleset, öreget (paraszt üvegphár), aprót, aranyosat, aranyatlant.

Gyertyatartót; csakis rézből. Gyertyát.

Koppantót, hamuvevőt csak a bevásárlások közt említ.

Pinczeteket.

Velencei tükröt, aczéltükör.

Bulhát.

Késeket: 5 hüvely rakottnyelű kést, téhelyes 1 hüvely csontnyelű kést, aranyas, köves, gyöngyházas kést, zöld és tarkásnyelű kést, rezes, apró barátkést, törhegyű, stájer és farkasnyelű kést.

Harangos *borotvát.*

Puskát: aranyos mordály és csontos puskát.

Csontos puskapalaczkot.

Fékre való lánczot.

Szőrtarisznyát.

300 db rőföt.

Nyomós fontos követ.

1 fekete paripát.

Ónos pléhet.

Korbácsot.

7. Fűszerek, déligyümölcsök, könyv, papir, kártya.

Fűszerek és déligyümölcsök közül árul 195¹/₂ font *borsot.*

Szerecsendió virágát, argon¹⁾ és katlan *sáfrányt, fahéjat, szegfűt, mandulát, rizskását, tengeri szőlőt, fügét, tengeri v. mazsola szőlőt, festett vörös gyömbért, tiszta faolajat, viaszt.*

Börzsönyt.

Száraz lemoniát. Limone olaszul citrom.

Pomagránátot (pomme = alma).

263 font *gesztenyét.*

Nádmézet.

Könyveket: Donát és evangéliumos könyvet. 1601-ben 188 donát-könyvet és 88 evang. könyvet vett. Donatus Kr. u. a IV. század első felében Rómában tanított s több kisebb nyelvtani munkát hagyott hátra, a melyek rövid kivonatát sokáig és sokfelé használták. Ezt a kiadványt röviden Donatusnak nevezték, később a donát szót nyelvtan jelzésére is használták.

Papirost. Almássy könyvének papirján vízjegye: egy paizs ketté osztva; egyik felén nyomtatott K, másikon kígyóvonal. Az akkori egyházi anyakönyv sasos papírból készült.

Köz- és dupla kártyát.

8. Leltára és folyószámla-könyve.

Almássy üzleti könyvei közül csak egy maradt fenn s ez is csak három év (1600., 1601., 1602.) följegyzéseit tartalmazza. Az eleje leltár

¹⁾ A spanyolországi Aragonia v. Kis-Ázsia?

1600. decz. 29. és 30-ikán fölvéve. A második nagyobb része, 67 oldal folyószámla, mely 89 számlát s a könyv átelleses oldalára följegyzett kiegyenlítést tartalmazza. A könyvben külön-külön papírlapokra írott s csak betett 16 db iratot, adóslevelet, törlesztési följegyzést stb. találtam, ezek közül 12 magyar s Almássy írása, 4 német, idegen írással.

E vaskos könyv bőrbe van kötve, mintegy 3 ujjnyi s a rendes ívnél valamivel nagyobb, fedele vastag, kemény és mintás: szélein préselt keret van, mezeje rombusokra osztva, szélein stilizált növényi alakok, szőlőfürtök.

Lapjai kissé vastagok, erősek, eredetileg fehér színűek voltak, de már kissé megsárgultak. Az írás feltűnően szép, a szükséges hasábokat ismeretlen írója maga húzta meg írónnal. Beosztása: I. hasáb a mennyiség, II. a czikk megnevezése s a mértékegység ára, III. az összes ára frtokban, IV. a denár. A leltár 6 levélre terjed, a folyószámla rész 60 levélre. A levelek piros nyomtatott betűkkel vannak számozva.

Almássy maga a könyvbe egyáltalán nem írt. Az ő írása különben elég gyakorlott, rendes, vonásai többnyire vastagok.

A könyv első oldallapján ez olvasható:

Következik Istennek segítségéből a boltbeli marhának megszámlálása anno 1600. 29. die mensis et 30. decembris, a mikor asszonyommal (feleség) minden rendbeli dolgainkról számot vettem és mindeneket szépen elvégeztem, a mint akkori közöttünk kelt levelünknek continentiája megmutatta. Mely marha a felül megírt naptul és esztendőtlől fogva tulajdon csak magam számára vagyon minden több kereskedésben forgó marhával adóssággal és készpénzzel egyetemben.

Anno Domini: 1600.

2 ¹ / ₂ sing jó velenczei granat:	1 pro f. 3 d. 40	...	f.	8 d. 50
35 ⁵ / ₈ sing velenczei skarlatin:	1 pro f. 2 d. 40	...	f.	85 d. 50
89 ⁷ / ₈ sing cummer skarlatin:	1 pro f. 2 d. 25	...	f.	202 d. 21
23 ³ / ₄ sing zöld skarlatin:	1 pro f. 2 d. 25	...	f.	53 d. 43 ¹ / ₂
5 ¹ / ₂ sing vörös cymazon:	1 pro f. 3 d. 35	...	f.	18 d. 42 ¹ / ₂
19 ⁵ / ₈ sing szederjes failondis:	1 pro f. 2 d. 50	...	f.	43 d. 06
18 ¹ / ₂ sing vörös	} karmasin: Saya: }	1 pro f. 2	f.	98 d. 2 ¹ / ₂
23 sing szederjes				
88 sing különb-különbféle szín stametok egész vé-				
gekben és darabokban:	1 pro f. 1 d. 50	tt.	f.	132 d. —
183 ¹ / ₂ sing különb-különbféle szín londisok egész vé-	1 pro f. 1 d. 28	tt.	f.	235 d. 08
gekben és darabokban;				
4 vég fain karasia:	1 pro f. 18 d. —	...	tt.	f. 72 d. —
104 ¹ / ₄ sing fain karasia:	1 pro f. d. 75	...	f.	78 d. 18

1	vég közkarasia : 1 pro f. 16 d.	f.	16 d. —
70 ¹ / ₂	sing közkarasia : 1 pro f. 65	tt. f.	45 d. 82 ¹ / ₂
1	vég fodor igler : pro	f.	15 d. —
7	sing vörös fodor igler : 1 pro f. d. 45	f.	3 d. 15
66 ¹ / ₂	sing vörös köz igler : 1 pro d. 40	f.	26 d. 60
14	vég színes két pecsétű pribori kizniczer : 1 pro f. 11 d. 15	f.	156 d. 10
286	sing pribori kizniczer darabokban : 3 pro f. 1 d.	f.	95 d. 33
7	vég egypecsétű pribori kizniczer : 1 pro f. 10 d. 50	f.	73 d. 50
64	sing ezenféle kizniczer : 1 pro d. 30	f.	19 d. 20
13	vég koronás barazlai : 1 pro f. 7 d.	f.	91 d. —
1	vég zöld takaró barazlai	f.	6 d. —
40 ¹ / ₅	sing koronás barazlai dirib-darabokban : 1 pro f. d. 28	tt. f.	11 d. 27
Summa			f. 1591 d. 39 ¹ / ₂
3 ¹ / ₂	sing vörös vörös karmasin dupla bársony : 1 pro f. 6 d.	f.	21 d. —
13 ¹ / ₈	sing szederjes dupla bársony : 1 pro f. 6	f.	78 d. 75
9 ³ / ₈	sing zöld	} dupla bársony : 1 pro f. 5 d.	f. 55 d. 62 ¹ / ₂
1 ³ / ₄	sing fekete		
1 ¹ / ₂	sing fekete köz bársony : 1 pro f. 3 d.	f.	4 d. 50
6 ⁵ / ₈	sing vörös apró virágú karmasin kamuka : 1 pro f. 2 d. 25	f.	14 d. 90
40 ¹ / ₈	sing különb-különbféle szín kamuka darabokban : 1 pro f. 2 d.	f.	80 d. 25
51 ⁵ / ₈	sing különb-különbféle szín atlaszok öreg és apró darabokban : 1 pro f. 2 d.	f.	103 d. 25
9 ³ / ₈	siug narancsszín dupla tafota : 1 pro f. 2 d. 23	f.	21 d. 09
53	sing mindenféle szín dupla tafoták öreg és apró darabokban : 1 pro f. 2 d.	f.	106 d. —
613	sing színes köztafoták egész végekben öreg és apró darabokban : 3 pro f. 1 d.	f.	204 d. 33
5	font és : 24 : lotth színes spanyol selyem : 1 pro f. 16 d.	f.	92 d. —
3	font és : 10 : lotth vörös szederjes atlasz selyem : 1 pro f. 14 d.	f.	46 d. 35
12	font és : 12 : lotth színes spring selyem : 1 pro f. 12 d.	tt. f.	148 d. 50
3	nitra és : 24 : nehezék visszállt török selyem : tt. 2 fontot : 4 lotthot : 1 pro f. 10 d.	f.	33 d. 96

9	nitra színes visszátalan török selyem: 1 pro		
	f. 6 d.	f.	54 d. —
12	font és : 20 : lotth : különb-különbféle-szín selyem		
	prémek: 1 pro f. 11 d. 20	f.	141 d. 40
10	vég nőrmbergi tarka sík prém: 1 pro f. 1 d. 25	f.	7 d. 50
10	vég megis azonféle sík prém: 1 pro, de széle-		
	sebb: 1 pro f. 1 d. tt.	f.	10 d. —
8	vég tarka sík prém: 1 pro f. 1 d. 25	f.	10 d. —
11	vég annál is szebb és szélesebb az enféle sík		
	prém: 1 pro f. 2 d.	f.	22 d. —
Summa		f.	1255 d. 40 ¹ / ₂

4	egész vég krakkói selyem zsinór: 1 pro f.		
	2 d. 25.... tt.	f.	9 d. —
478	sing ezenféle selyem zsinór: 1 pro d. 3	f.	14 d. 34
101	vég keskeny és közép nőrmbergi selyem szelek:		
	1 pro f. 1 d. 25	f.	126 d. —
1	font és 27 fertály ezüst fonál: 1 pro 1 f. 19 d.	f.	29 d. 67
1	vég vékony gyolcs: No. 240	f.	12 d. —
2	vég vékony gyolcs: No. 230: 1 pro f. 11 d. 50	f.	23 d. —
1	vég megis: No: 205: 1 pro f. 10 d. 25	f.	10 d. 25
1	vég vékony gyolcs — No. 175.	f.	9 d. —
1	vég vékony gyolcs — No. 170.	f.	8 d. 75
1	vég vékony gyolcs — No. 165. pro	f.	8 d. 50
6	vég vékony gyolcs — No. 155. 1 pro f. 8 d.	f.	48 d. —
2	vég vékony gyolcs No. 150. 1 pro f. 7 d.	f.	14 d. —
8	vég vékony gyolcs No. 145. } 1 pro f. 7 d. 50	f.	82 d. 50
3	vég megis — — No. 140. } 1 pro f. 6 d. 50	f.	39 d. —
4	vég vékony gyolcs No. 135. } 1 pro f. 6 d. 50	f.	39 d. —
2	vég dito — — No. 130. } 1 pro f. 6 d. 50	f.	39 d. —
1	vég régi féle — — — No. 125.	f.	8 d. 25
4	vég vékony gyolcs No. 125. 1 pro f. 6 d.	f.	24 d. —
33 ¹ / ₄	sing vékony gyolcs No. 220 1 pro d. 55....	f.	18 d. 29
14 ³ / ₄	sing vékony gyolcs megis No. 205: 1 pro d. 50	f.	7 d. 37 ¹ / ₂
6 ¹ / ₄	sing vékony gyolcs No. 160: 1 pro d. 40	f.	2 d. 50
17 ¹ / ₄	sing vékony gyolcs No. 160. } 1 pro d. 38	f.	13 d. 49
18 ¹ / ₄	sing megis — — — No. 130 } 1 pro d. 38	f.	13 d. 49
13 ³ / ₄	sing köz gallér: két darabban: 1 pro: d. 22	f.	2 d. 91 ¹ / ₂
	3 vég singes fedél: No. 42 } 6 vég egygyel		
	2 vég singes fedél: No. 51 } mással: 1 pro f.		
	1 vég singes fedél: No. 40 } 11 d.	f.	21 d. —

57	sing singes fedel — 3 pro — f. 1 d.	f.	66 d. —
2 ¹ / ₂	sing török patyolat: 1 pro d. 50	f.	19 d. 25
14	vég keskeny lengyel patyolat: 1 pro f. 1 d. 20	f.	1 d. 80
10	vég lengyel patyolat megis: 1 pro f. 1 d.	f.	— d. —
17	vég keskeny lengyel patyolat megis: 1 pro f. 1 d. 25.	f.	10 d. 25
Summa			f. 645 d. —
12	vég széles lengyel patyolat 1 pro f. d. 90	f.	10 d. 80
3	vég keskeny lengyel patyolat: 1 pro f. 1 d.	f.	3 d. —
7	széles aranyu sima fedel: 1 pro f. 3 d. 25	f.	22 d. 75
1	közép aranyu sima fedel: 1 pro f. d.	f.	2 d. 65
13	keskeny aranyu sima fedel 1 pro f. 2: d.	f.	26 d. —
126	fekete és fehér végű varrott fedel 1 pro f. 1 d.	f.	126 d. —
4	fehér és fekete végű morvai fedel.	f.	2 d. —
1	fekete végű morvai fedel aranyos szabású	f.	— d. 90
5	vég színes lengyel muhar: széles hajtásban: 1 pro f. 7 d.	f.	35 d. —
32	sing ugyanezenféle muhar: 3 pro f. 1 d.	f.	10 d. 66
1 ¹ / ₂	vég szederjes török muhar	f.	5 d. —
3	vég színes lengyel muhar: 1 pro f. 5 d.	f.	15 d. —
75 ³ / ₄	sing ezenféle lengyel muhar: 1 pro f. d. 25.	f.	18 d. 93
6	vég temérdek vörös vászon: 1 pro f. 1 d. 25	f.	7 d. 50
4 ³ / ₄	sing ezenféle vörös vászon: 1 pro d. 12.	f.	— d. 57
6 ¹ / ₄	sing temérdek fekete vászon: 1 pro d. 10	f.	— d. 62 ¹ / ₂
3	kötés bársony pártá: 1 pro	f.	3 d. 30
3	cső karikás sik fonál: 1 pro f. 1 d. 25	f.	3 d. 75
31	font színes selyem hajágnak való igazán papiros nélkül: 1 pro f. 2 d. 20 tt.	f.	68 d. 20
42	duczat réz gyűrű: 1 pro d. 5	f.	2 d. 10
19	tehely 5 hüvely: rakottnyelű kés: 1 pro f. 1 d. tt.	f.	19 d. —
1	tehely és egy hüvely detto csontnyelű kés	f.	1 d. 10
11	hüvely egész aranyos köves: és gyöngyházás kések 125 d.	f.	13 d. 13
14	hüvely egész aranyos kések: 1 pro d. 40	f.	5 d. 60
22	hüvely egész: zöld és tarka nyelvű regensburgi kések aranyatlanok: 1 pro d. 33 ¹ / ₃	f.	7 d. 33
36	tehely rezes kés: 3 pro f. 1 d. 28	f.	15 d. 84
10	tehely apró barát kész; 5: pro f. 1 d. 10	f.	2 d. 20
7	tehely és : 9: harangos borotva: 1 pro f. 1 d. 25	f.	9 d. 69 ¹ / ₂
4	vég veres velesz: 1 pro f. 5 d.	f.	20 d. —

10 ¹ / ₂ . sing veres	} velesz: 1 pro d. 20 — tt. f. 2 d. 75
3 ³ / ₄ . sing fekete	

Summa tt. f. 462 d. 50

5	vég vékony bruzai bagazia: 1 pro f. 3 d. 75	f.	18 d. 75
34	sing ezenféle bruzai bagazia: 1 pro d. 35	f.	11 d. 90
10	bökor sárga száras karmazsin csizma: 1 pro f. 2 d.	f.	20 d. —
6	bökor bélelt szárú deli csizma: 1 pro f. 1 d. 20	f.	7 d. 20
5	bökor patkótalan papucs	f.	5 d. —
12	bökor sárga szattyán kapeza: pro d. 20	f.	2 d. 40
5	bökor patkós sárga papucs: 1 pro f. 1 d. 50	f.	5 d. 50
8	sárga és szederjes karmazsin bőr: 1 pro f. 2 d. 50	f.	20 d. —
69	donat	} könyv 12 pro f. 1 d. f. 8 d. —	
27	evangeliumos		
37	mattring török czérna: 1 pro fr. d. 10	f.	3 d. 70
15	kötés hajfonó	} 1 pro: d. 55	f. 9 d. 90
3	kötés szalag		
2	kötés papiros: 1 pro f. 1 d. 85	f.	3 d. 70
2	levél apró gombostű	f.	— d. 24
99	vessző morvai kapocs: 1 pro d. 5	f.	4 d. 95
42	duczat lengyelországi apró gomb: 1 pro d. 20 tt.	f.	8 d. 40
74	vörös és fekete esze vészett apró gomb	f.	— d. 74
26	fodor süveg 1 pro d. 35	f.	9 d. 10
49	köz süveg 1 pro 14 ¹ / ₂	tt.	f. 7 d. 10
51	bökor fékre való láncz: 1 pro d. 35	f.	17 d. 85
10	pintes és három itezés pléh palaczkok: 1 pro d. 35	f.	3 d. 50
3	meszelyes pléh palaczk	f.	— d. 75
4	réz gyertyatartó: No. 3. 1 pro d. 40	}	f. 6 d. 38
4	réz gyertyatartó: No. 4. 1 pro d. 32		
14	réz gyertyatartó: No. 6. 1 pro d. 25		
1	aranyos mordály puska tokostul 1 pro f. 4 d. 25	f.	12 d. 75
8	szőr tarisznya: 1 pro d. 12	tt.	f. — d. 96
3	kristályfedeles pohár: 1 pro	f.	3 d. —
37	különb-különbféle öreg, fele apró, aranyos és aranytalan kristály poharak: 1 pro f. d. 35	f.	12 d. 95
4	nörömbergi új karpitok 1 pro f. 1 d. 25	f.	5 d. —

Summa: tt. f. 214 d. 22

9	font és 24 lotth: 10: argon sáfrány: 1 pro		
	f. 12 d.	f.	118 d. 50
1	font: és: 20 lotth: szerecsendió-virága: 1 pro		
	f. 5 d.	f.	5 d. 62
4	font és 20 lotth: fahéj: 1 pro f. 5 d.	f.	23 d. 10
25	lotth szegfű: 1 pro f. — d. 10.	f.	2 d. 50
4	font és 20: lotth szerecsendió: 1 pro f. 3 d.	f.	14 d. —
54 ¹ / ₂	font mandola: 1 pro f. — d. 45	f.	24 d. 52
24 ³ / ₄	font rizskása: 1 pro d. 20	f.	4 d. 95
55	font tengeri szőlő 1 pro d. 20	f.	11 d. —
29	font mazsola szőlő: 1 pro: d. 35	f.	10 d. 15
8 ¹ / ₂	font gyömbér: 1 pro: d. 100	f.	8 d. 50
127 ¹ / ₂	font viasz 1 pro d. 22	f.	28 d. 05
144	font tiszta faolaj; 1 pro d. 33 ¹ / ₃	f.	48 d. —
Summa: tt. f. 298 d. 89			

Teszen ez három levelen megírt és megszámlált boltbeli marha egy summában igazán: Négyezernégyszázhatvanhét frtot: és hetvenkilencz pénzt, nempe. f. 4467 d. 79.

A leltár után következő folyószámla czíme így hangzik:

Következik Istennek segítségéből Ao. 1600 deczembernek utolsó napjátul fogva minden rendbeli kereskedésemben mind itt *Magyarországban*, mind *Bécsben* s mind pedig *egyebütt*: kiktől mit és minémű marhát vásárlottam hitelben és kész pénzen rendszerint: — —

Néhány lapot ebből is közlünk mutatványul.

Anno Domini: 1601.

Lang Györgytől és a társaitul nörömbergi polgároktúl, vettem, Bécsben: 9. die febr. Anno: vt supra: hat hónapra megfizetni készpénzzel:

1310	fekete végű hiflirt: egy hordóban 100: pro f. 24	}	f. 1032 d. —
2460	fekete végűt megis két hordóban 100 pro f. 26 ¹ / ₂		
90	varrott végű fedelet: pro d. 35		
90	varrott végűt megis: pro d. 38		

Egy bál fain karasiát, tartalmaz:

40	vég fekető zöld	}	106 vég színes fain karasia pro f. 12 d. 50 : tt. f. 1325 d. —
30	vég fekete kék		
16	vég vörös		
14	vég pázsitszin		
4	vég fehér		
2	vég puplikán szín		

12: fél vég londisok: tartalmaznak összességgel:		
280 bécsi rőföt: engedett minden végből: $\frac{1}{4}$:		
rőföt, marad 277 rőf: londis: langyatt: pro f.		
32: d: tt.	f.	316 d. 57
2 vég zöld takaró barazlai: pro f. 4 d.	f.	10 d. —
72 karasia takaró bőr: 12 pro f. d. 75	f.	10 d. 50
6 nörömbergi kárpit: pro f. d. 20	f.	7 d. 20
65 kötés hajfonat: pro d. 90	f.	58 d. 50
80 kötés bársony pártát pro d. 95	f.	76 d. —
88 donat könyv } No. 22 pro f. 1 d.	f.	8 d. —
88 Evangélium }		
4 vég singes fedél pro 42 pro f. 6 d.		
4 vég megis „ „ 48 „ f. 8 d.		
4 vég singes „ „ 50 „ f. 9 } 14 vég singes		
2 vég dito megis pro 53 pro f. 10 } fedél	f.	112 d. —
20 kötés gombostű pro d. 90	f.	18 d. —
5 tehely aranyos kés pro d. 85 }		
15 tehely aranytalan pro d. 100 }	f.	19 d. 25
Universa summa	f.	2993 d. 2

Ez ellenben megírt vásárlásomra fizettem ugyan akkor mindjárt kész pénzzel; Ezerhatszáz-hatvanöt frtot d. 90 f. 1665 d. 90

25: die septembris fizettem itt Kassán, a Lang György és Blasi Schreiber uram szolgálók János diáknak mindenféle pénzzel, melyet az adóslevél hátára is felírtam, teszen: Ötszáz magyar frtot... f. 500 d. —

Fizettem a Blasi Schreiber és Lang György uraknak szolgálóknak Kassán 11 die decembris is pénzzel, kitől az adóslevelet is ki vettem, tesz: Nyolczszáz és 27 frtot: d. 12 f. 827 d. 12
f. 2993 d. 02

E mutatványok után nézzük meg bevásárlásait közelebbről.

8. Bevásárlásai üzlete számára.

Nehéz közlekedés. Bevásárlásainak nagysága. Bécsi kereskedők és vándorló diákok.

A mai nemzedék, a mely 72 óra alatt Párizsból Konstantinápolyba repül és a mely Budapestről 10—14 nap alatt New-Yorkba jut: alig tudja elképzelni azt a lassúságot, nehézkességet, melylyel a régi köz-

lekedés, árúszállítás járt. A Keleti Kereskedelmi Társaság hajói a XVII. században Bécsből Belgrádba 3—4 hónap alatt érnek el. A spanyolok az újkorban Amerikával egy fordulatot egy év alatt tesznek meg. Ma Bécsbe, Hamburgba, Pernambuccoba, Kalkuttába menni csak egy gondolat, csak egy élvezetes kirándulás. Hajdan pedig élet-halál elszánás volt; szembeszállás az utonállókkal, meleggel, hideggel, éhséggel, szomjúsággal. Hajdan ha a magyar Miskolczról Kolozsvárra ment, végrendeletet írt és úgy búcsúzott övétől, hogy vagy látja őket, vagy nem.

Az akkori közlekedésre érdekes adatokat találunk Szenczi Molnár Albert életében.¹⁾ 1586-ban néhány tanuló társával elhatározta, hogy megtekinti Alsó-Magyarországot. *Szenczen* (Pozsonym.) gyűltek össze, megvárták a bécsi kereskedőket, kik a *kassai* és *debreczeni* vásárookra árukat szállítottak. Midőn a fuvarszekerek hosszú sora Szencz mellett vonult el, csatlakoztak hozzájuk s így kényelmesebben és bátorságosabban jutottak el Kassára, Debreczenbe, Bátorba s a közbeeső helyekre. Összesen 4 hétig vándoroltak így.

Ma mindenfelől özönlenek az árúcikkek kereskedőinknek. A letűnt századokban évenként egyszer vagy kétszer útra kellett kelnie, hogy bevásároljon a nagy központokban és társzekereken hazaszállítsa bevásárlásait. Még az kedvező dolog volt, ha egy-egy nagykereskedő vagy iparos maga kereste fel az illető várost és kereskedői helyben láthatták el üzletüket a fogytékán lévő árukkal.

Almássy kereskedelmi könyvéből az tetszik ki, hogy többnyire maga kereste föl a bevásárlási forrásokat, főképen Bécset s a hazai városokat, melyeken eladott és készletet szerzett.

Könyvében két év bevásárlásai vannak följegyezve, az 1601. és 1602-ik évé. Sok mindent ki lehet olvasni e száraznak látszó adatokból. Először is, hogy *Almássy* nagykereskedő volt, mert első bécsi útja alkalmával nem kevesebb mint 15,111 frt. és 51¹/₂ denár értékű árut vett és azonnal készpénzül ki tudott fizetni 5600 forintot. Ha tekintetbe vesszük, hogy a pénz azon időben sokkal értékesebb volt, vásárló képességét *10-szer többre becsüli Acsádi a mainál, vagyis 1 frt mai értékben 10 frtra tehető.*²⁾ Csak ekkor vagyunk képesek mérlegelni ez összegeket. Egy kereskedőt, ki 15—20,000 frt értékű árut vásárol és egyszerre képes kifizetni 5—6000 frtot, a jelenkori nagy forgalom mellett is a legnagyobbak közé számítjuk. Hát még azon időben!

Második bécsi útja alkalmával vásárolt 12,051 frt 28 d. értékű árut. Itthon 1601-ben 3700 f. 11 d., 1602-ben 12,627 f. 12 d. értékben.

¹⁾ Dezsi L. Tört. Életr. XIII. 4. 19.

²⁾ Acsádi Közgazd. állapot. a XVI. és XXII. sz.

Két év alatt a boltjában talált és összeírt készlettel együtt volt raktáron 47,957 f. 89 d. értékű áruja. Mai érték szerint 4—500,000 frt ára.

Áruít szekereken szállította. De hogy Bécsből mely uton, sehol feltüntetve nincs. Legvalószínűbb, hogy a Hernád és Vág, tehát felerészben a mai kassa-oderbergi vonal mentén Nagy-Szombaton és Pozsonyon esetleg Szakolczán s a Morva mezőn át járhatott. De kereskedőink, még a felvidékiek is szerettek a Dunán közlekedni s innen a Kassaiak s Mátra alján Miskolczon át jöhettek föl a Hernád mentén Kassára.¹⁾ Esetleg ez utirányt is, melyen a mai kassa-bpesti vonal halad, követhette.

a) *Első bécsi vásárlása.*

1601. év elején Bécsbe ment és febr. 8-ikától 16-ikáig vásárolt és pedig:

<i>Langh György és társaitól, nürnbergi polgároktól:</i>		
106 vég posztót, nürnbergi kárpitot, kést, pártát,		
88 evangeliumot és 88 Donát könyvet	2993 f.	2 d.
<i>Katzia Sándor</i> bécsi kereskedőtől. Rőfös árúkat	1659 f.	95 d.
<i>Stubonfol Farkastól és Nagel Jánostól: Bársonyt,</i>		
kamukát, tafotát, velezt, muhart, fűszert, fűgét,		
faolajat, rizst stb.	1163 f.	39 d.
<i>Rottungatter Pál és Miklóstól: Karasiát, takaróbőrt,</i>		
195½ font borsot, katlan sáfrányt, táblát, olasz		
vászonst stb.	3264 f.	29 d.
<i>Collinghoffer György</i> szentgáli polgártól: Vékony		
gyolcsot, gallért	749 f.	— d.
<i>Katzia Samariától</i> gaudini polgártól: Stámetet, sayat,		
cymazont	848 f.	28½ d.
<i>Seybinger Tóbiás</i> szentgáli polgártól: 3 bál gallér,		
van benne 126 vég közgallér	529 f.	20 d.
<i>Az iglaviai factorjától: Fekete, vörös, fodor iglert...</i>		
	367 f.	— d.
<i>Azanel Károly és István</i> egy atyafiaktól: 3 és 4		
pecsétű arany- és ezüsfonalat	249 f.	— d.
<i>Negron Antal</i> bécsi kereskedőtől 1½ gránátot		
	239 f.	— d.
<i>Lozbinger Lukács</i> bécsi kereskedőtől: Törhegyű rezes		
és stájerkést	147 f.	— d.
<i>Henkel Lázár</i> bécsi polgártól: Szalagszijat, varró-		
ládát, 101 Donátot, talpfát, mandulát, festéket,		
gyömbért, mazsolát, 300 db rőföt, gyertyát	144 f.	97 d.

¹⁾ Dr. Takáts Sándor : Dunai hajózás a XVI. és XVII. a. Gazd. Tört. Szemle 1900.

<i>Prebst János</i> : bécsi árustól: csontos, gyöngyházás, aranyosfejű kést, hamúvevőt, nyomó fontos követ, csontos puskapalaczkot, sik fonalat ...	62 f. 70 d.
<i>Ekhardt Gáspár</i> frankfurti kereskedőtől: selymet és színes selyemprémet, színes bársonyt ...	84 f. 75 d.
<i>Allhofer György</i> nürnbergi polgártól: szatinfonalat, hajfonót, egy tonna bőrszőnyt ...	80 f. 27 d.
<i>Podesta Bertalan és társaitól</i> : narancsot, pomagránátot, száraz lemoniát, savanyú narancsot, 263 font gesztenyét ...	74 f. 49 d.
<i>Ernst György</i> nürnbergitől: vörös gyömbért, szalagszijat ...	32 f. 48 d.
<i>Ceyh Endre és társaitól</i> : rakottnyelű rezes kést, csontnyelű Batofyt ¹⁾ ...	— f. — d.
<i>Rottengatter Pál és Miklós</i> nürnbergiektől: 3 hordó ulmart ...	612 f. — d.
<i>Negron Antaltól, Kalmár Gáspár által</i> : 2 vég gránátot	313 f. 97 d.
Kevés aprólékot (bizonyára különböző kereskedőktől) készpénzen vett: fedelet, sasos papírt (sas víznyomással), 1 láda üveg poharat, 16 kötés dupla-kártyát, közkártyát, pléh meszelyes és pintes palaczkot, eleven gyömbért tonnaszámbra, vörös puskapalaczkot, pánczéلكesztyűt, aczéltükröt, fodorsüveget ...	396 f. 75 d.
Összesen vásárolt ez alkalommal	15,111 f. 51½ d.

a) Második bécsi vásárlás:

16 hó mulva 1602. június havában ismét fölmegey Bécsbe és ujra vásárol június 14—18-ig és pedig:

1. <i>Henkel Lázártól</i> varráshoz való apró iratos ládácskákat stb. ...	2138 f. 28 d.
2. <i>Stubonfoll Farkas és Nagel Jánostól</i> ...	1328 f. 03 d.
3. <i>Langh György és társaitól</i> ...	3178 f. 08 d.
4. <i>Katzia Sándortól</i> ...	1841 f. 04 d.
5. <i>Negron Antaltól</i> ...	572 f. 18 d.
6. <i>Rottengatter Pál és Miklóstól</i> jó argon sáfrányt stb. ...	1306 f. 20 d.
7. <i>Azanel Károly és Istvántól</i> ...	361 f. — d.
8. <i>Seybingertől</i> ...	344 f. — d.

¹⁾ Valami késgyár neve?

9. <i>Denegrok Antal és János Máriától</i> gránátot...	318 f. 25 d.
10. <i>Becher Konrád</i> bécsi puskaárústól: 22 lóra való hosszú puskát tokostul à 37 f. = 84 f. 70 d. 8 annál is hosszabbat tok nélkül à 3 f. = 24 f. 5 mordálypuskát, csontosnyelűt à 2 f. 75 d. = 13 f. 75 d. 5 mordálypuskát, annál is nehe- zebbet és csontosabbat à 3 f. 40 d. = 17 f. — d. összesen	138 f. 70 d.
11. <i>Proyer Kristóftól</i> 1650 rezes és csontnyelű stáyer kést stb.	103 f. — d.
„Ennek is, a jámbornak“, azonnal megfizetett.	
12. <i>Pramer Wolfftól</i> : 40 kötés írni való papirost	50 f. — d.
13. <i>Mislich Wolfftól</i> színes muhart, kit a nemesek grófgrűnnek neveznek, lengyel muhart stb. „Jámbor barátomnak nyomban megfizettem“	67 f. — d.
14. <i>Kramper Kristóf</i> bécsi polgártól regensburgi késeket	36 f. 60 d.
15. <i>Prebst János és társaitól</i>	56 f. 60 d.
16. <i>Althofer Györgytől</i> 2 tonna ónos pléhet, kibem van 600 pléh	28 f. — d.
17. <i>Bonet György</i> maradékitól és társaitól velencei tükröt és kristály poharat	18 f. — d.
18. <i>Podesta Bertalan</i> és társaitól	43 f. — d.
19. Egymás-mit vásárolt még: vesszőkapcsot, kristály- poharat, paraszt üvegpoharat, 84 bokor nyári kesztyűt, köz. posoni süveg, 12 bokor színes cipellőt	411 f. 57 d.
Összes vásárlása tett	12,369 f. 28 d.

c) *Itthoni első vásárlásai:*

Bécsi útja után az 1801. év folyamán itthon, Magyarországon készpénzen és hitelben vásárolt.

1. *Horváth Jánostól* 50 vég színes morvai (rayniczi, mezerici, trebovai kizniczer) posztót 550 f. — d.
2. *Tóth Páltól* pribori kizniczert, mezericzi posztót, miknek árát Welyeziovszky morvai embernek az úrnapi vásárcor kell megfizetni 312 f. — d.
3. *Faggyas Istvánnal*, Jaszlóról (leginkább egy Ungár nevtől) Nagyboldog-asszony napján készpénzen hozatott s poloniai frttal fizettetett ki: 2 kő és 3 font nádméz, 3 bélelt tatárköpenyeget,

kalapos süveget, 5 bagariát, vörös és fehér szőnyeget, 3 paplant (a) 8 $\frac{3}{4}$ frt, 29 karmasin bőrt, 15 vég vékony brusszai bagaziát, köz és dupla kittelt, vékony és feketevásznat, 12 török hevedert, török és lengyel patyolatot, fésűt, kék karmasin szárazsesízmát (a) 2 f. 70 d. selyem zsinórt, selymet, zsinórt, 14 bulhát, 3 korbácsot, 3 pinczetokot, 1 fekete paripát, ára (39 f. 60 d.)	596 f. 61 $\frac{1}{2}$ d.
4. <i>Kassai Som Lőrincz</i> uramtól 1 hordó ulmart, tartalmaz 30 véget, 42 vég gallért, 3 font aranyfonalat, egy vég gránátot, 59 magyar singet. Vett még cymazont és stametet. Som vásárlásaiért adós volt Almássynak 85 frttal, a többbit, 933 frtot nyomban megkapta	---
5. <i>Wittich András</i> , mezericzitől Eperjesen Lőrincz napján rajnici, pribori, mezericzi kizniczert	157 f. — d.
6. <i>Mezericzky Mártontól</i> Eperjesen ugyanakkor különböző kizniczert	132 f. — d.
7. <i>Egy kassai labancztól</i> egy vég vörös iglert	9 f. 50 d.
8. <i>Dombay Mihálytól</i> Károlyban Szent-Kereszt napján István szolgálja által színes matringot és török patyolatot	18 f. — d.
9. <i>Weliciovsky Jakabtól, Wittich Andrástól és Takács Mártontól</i> , mezericzitől Lőcsén Szt.-Gál napján vásárolt János deák urammal; színes mezericzi kizniczert és morvai posztót	862 f. — d.
10. <i>Guttschmittl Zakariástól</i> , késmárkitól Lőcsén ugyanakkor: színes lömbörgőt (lembérgit?) és koronás barazlait	298 f. — d.
11. <i>Weliciovskyktól, Rafaelától</i> , mezericzitől, továbbá <i>Altmann Pál</i> késmárkitól vett: posztót, 12 bokor salavárit és barazlait	765 f. — d.
	3700 f. 11 $\frac{1}{2}$ d.

d) *Második vásárlása itthon.*

1602-ben Magyarországon vásárolt:

1. <i>Földváry Dániel</i> deáktól, debreczenitől Bátorban Szt. Fábían Sebestyén napon (talán vásárcor) vett posztómarhát, karasiát, fodor iglert	1669 f. — d.
2. <i>Som Lőrincztől</i> és <i>Debni Banga Jeremiástól</i> a keresztúri szent Mátyás sokadalomkor	280 f. — d.

3. <i>Welicziouszky Jakabtól</i> , priboritól Eperjesen szent Károly napján posztót	673 f.	— d.
4. <i>Wittich Andrástól</i> , mezericzitől, ugyanakkor ...	125 f.	— d.
5. <i>Horváth Jánostól</i> , kassaitól: posztót, kalmár marhát stb.	1193 f.	— d.
6. <i>Tóth Páltól</i> hozatott Bécsből, a mi nélkül szü- kölködött, posztó marhát, 9 font bécsi sáfránt stb., a miket is oly áron vett át, mint Tóth kapta, hozzászámítva a vámot, harminczadot, szekérbért	1429 f.	02 d.
7. <i>Tóth Páltól</i> ismét vásárolt kalmár marhát: 20 kötés hefflert és „Waysze Konratt féléte” 20 kötest és két hordó ulmart	2331 f.	35 d.
8. <i>Szücsy Istvántól</i> és <i>Mártontól</i> , Kolozsváriaktól vett Faggyas István által karasiát, rajniczi kizniczert ...	1115 f.	— d.
9. <i>Welicziouszky Jakabtól</i> Eperjesen	525 f.	25 d.
10. <i>Kovácsy Mihálynétől</i> , debreczenitől: 5 vég veres végű török patyolatot, fedelet, ulmart, selymet s 1 f. 50 dénárt adott érte	1 f.	50 d.
11. <i>Vörös Bertalannétől</i> , debreczenitől, ugyanott ara- nyos végű török patyolatot; adott értük fedelet, gallért	15 f.	— d.
12. <i>Welicziouszky Jakabtól</i> Eperjesen Szentháromság napján 50 vég pribori posztót	495 f.	— d.
13. <i>Tóth Páltól</i> , ugyanott	160 f.	— d.
14. <i>Erszéngyártó János</i> deáktól, midőn <i>Almássy</i> Bécsben járt, kértek 7 vég karasiát		
15. <i>Szabó Györgytől</i> 2 vég karasiát ugyanakkor		
16. <i>Tóth Páltól</i> Eperjesen 50 vég pribori posztót ...	510 f.	— d.
17. <i>Welicziouszkytól</i> Löcsén <i>Faggyas</i> által pribori posztót	602 f.	— d.
18. <i>Morvaiaktól</i> Szent Erzsébet napján 10 vég „som- berki” posztót	107 f.	— d.
19. <i>Welicziouszkytól</i> Eperjesen <i>Tóth Pállal</i> együtt 50 vég posztót, de mivel Tóth onnan rögtön Bécsbe ment s a posztó neki nem kellett, az ő részét is átengedte	661 f.	— d.
20. <i>Ugyanattól</i> ismét és ugyanott később 67 vég pribori posztót	735 f.	— d.
Összesen vett	12,627 f.	12 d.

Almássynak a kereskedelemre vonatkozó irataiból kitűnik, hogy a legállandóbb üzleti összeköttetésben volt *Tóth Pállal*. Többször számot

vetnek „eddigi“ dolgaikról s az eredményt s a ki nem egyenlített összegeket bejegyezték a Regestromba. A fönmaradt írásokban a következő ügyeiknek maradt nyoma:

Tóth Pálnak adott Almássy kölcsön 1603. szept. 3-dikán 1000 frtot, 1604. jan. 21-ikén 300 frtot dutkában és 55 aranyat, 1 aranyat 1 frt 48 denárban; tehát az 55 arany 101 frt 75 denárt tett. 1604. május 2-ikán 1100 frt.

1604. május 3-ikán Tóth Pál Bécsbe megy Almássyval s 2300 magyar frtot kér tőle kölcsön s kötelezvényben igéri, hogy mihelyt bécsi utjából visszatér, vagy legkésőbb 3 hónapra ez összeget megadja.

Ismét máskor készpénzt és apró boltiárut 487 frt értékben vesz kölcsön Almássytól. Más ízben pedig 500 frtot.

Nemcsak együtt mennek Bécsbe, de Tóth Pállal hozat is Bécsből árukat, miknek azonban egyrészét saját árban átadja neki. Egyszer Tóth Páltól vásárol 312 frt értékű posztóárut és kiznicert, máskor 900 frt árát, ismét máskor Eperjesen 50 vég pribori posztót 510 frton.

Egy alkalommal Tóth Pállal együtt vesz Eperjesen — bizonyára vásáron voltak ott — 58 vég pribori posztót. De Tóth Eperjesről mindjárt Bécsbe menvén, mivel a posztó neki nem kellett, mindet Almássynak adta át, aki ki is fizette.

A sok tartozás fejében Tóth Pál egyszer (1603. máj. 16.) nagy összeget adott Almássynak, 4398 frt 67 denárt, amiből 2398 frt 67 denár adósság törlesztése volt, tehát csak 2000 frttal maradt adósa Almássy, mely összeget pár hó múlva meg is adott és pedig így:

1 zsákban dutka	--- --- --- --- ---	958 f.
1 zsákban fejpénz	--- --- --- --- ---	300 f.
1 zsákban magyar pénz	--- --- --- --- ---	200 f.
1 zsákban lengyel garas	--- --- --- --- ---	220 f.
1 zsákban lengyel garas	--- --- --- --- ---	120 f.

A többbit is hamar megadta.

(Ime, így csomagolják a pénzt.)

Midőn Tóth Pál meghalt, Almássy fia, ifj. Almássy István jelenlétében elismeri, hogy Tóth Pál örököseinek, *Által Istvánnak* 715 frt 16 denárral tartozik. E tartozás még később is fenmaradhatott, mert *Kürthy Györgyné* árváinak 1635. jun. 24-ikén 350 frtot, *Kádas Istvánnak* szintén 350 frtot adott mint Tóth Pál tartozását.

Élénk összeköttetésben van *Tatár Gáspárral* is, ki anyósának a testvére lehetett. Midőn meghalt, adósa maradt Almássynak bizonyos számu marha áraban 556 f. 12 denárral s ezenkívül 125 frttal, mint a melynek erejéig kezességet vállalt érte Bécsben. De meghalván, semmije sem maradt. Almássy ruhaféléket és egymás apróságokat lefoglalt.

Özvegye Tarcalon lakó Péter deákhhoz (Törös Péter) ment nőül, kivev Almássy úgy egyezett meg, hogy a lefoglaltakat visszaadja. Péter deák a 125 frtot Bécsben kifizeti 556 frtba Tatár Gáspárról maradt 2 bagaziával bélelt mentét, 2 fejős tehenet, egy kis borjut s a maga jószántából 6 hordó bort ad. A többit elengedi Almássy, mert nincs miből megvenni.¹⁾

Később e Péter deák vagyis Törös Péter árváit tette meg főörököseinek.²⁾

e) *A számlák kiegyenlítése.*

Nem érdektelen egy pillantást vetni arra, hogy mily uton-módon fizette ki a hitelbe vett árukat. Ma a clearinghousek, checkek, vasutak megkönnyítik a fizetést. De akkor ez is nehezen ment. Néha a kereskedők szolgálja utazott a városba s beszedte az összes tartozásokat, azonban többnyire állandó megbizottakat tartottak e célra. Az illető kereskedőhelyre menő polgárral is el szokták küldeni az adósságot.

A hitel hat havi határidőre szólt, vagyis hat hó alatt kellett fizetni; de néha ez írásba foglalt ígéret, kötelezvény daczára Almássy 9 óra, sőt 1 évre fizette ki. Adóslevelet ad mindig, mit csak a kifizetéskor kap vissza. A törlesztést is hátára írják. Ha az adóslevél nincs kéznél, a nyugtát ad a felvevő. Egy ily adóslevél így hangzik:

Én, Almássy István, most Kassán lakozandó, vallom adósnak magam lenni az én tisztelendő uraimnak, Kolozsvárott lakozó *Züczy Istvánnak* és *Züczy Ambrusnak* posztó marha árában igazán kilenczszáz és tizenöt frttal, mely ft. 915 fogadom én ő kigyelmüknek megfizetni a jövő Szt.-Mihály napra is emberséggel, minden pörpatvar és haladék nélkül tiszta készpénzzel ennek nagyobb orvosságára és biztonságára adtam tulajdon kezem írása alatt való pecsétetes leveletem: Datum in Eperjes: ses; die Nonis; április anno millesimo sexcentesimo secundo.

p. h.

Stephanus Almássy

Idem quasi supra.

Fizetett Almássy: az illető kereskedők szolgáljának, *János* deáknak.

Ganz József kassai fizető mesternek, ki valószínűleg harminczadi pénztárnok lehetett.

Felber János deáknak Kassán.

Pécsy János deáknak, szolgáljának.

Kassán *Rajner Menyhért* kassai főbirónak.

Szolgáljának, bécsi *Jánosnak* Kassán.

¹⁾ Kassa v. titkos ltára. U. 14.

²⁾ L. Végrendeletét.

Komájával *Farkas Jánossal* küldött pénzt.
Katziának egy izben 2 öszvért adott 70 frtban.
Napójának (az eladó) fizette ki.
Puskás András által küldött.
 Írására *Király Györgynek* átadott 40 frtot.
Henkel Lázár szolgájának, *Györgynek*.
Bertalan deáknak.
Faggyas által küldött.
 Szolgáinak *Lenárdnak* és *Dávidnak* Kassán.
*Som Lőrincz*czel küldött Bécsbe.
 Mindenféle, fehérpénzzel, dutkával, renus frttal és poloniai frttal
 fizet. 27 renus. frtot egyenlőnek vesz 21 frt 60 denárral.

f) Csomagolás.

A gyarló közlekedés mellett igen fontos volt, hogy az árukat jól becsomagolják, s ezáltal eső, hó, törés, zúzódás ellen megvédjék. Almássy följegyzéseiben a következő pakkolási módokat találtuk:

Zsákba csomagolnak: 30 zsákba 344 font kék fonalat 292 frt értékben. Más alkalommal 10 zsákba kék fonalat; 1—1 zsák értéke 1125 denár, a tizé 11250 frt. Füszerszámokat; 1—1 zsák bors nyom 242—248 fontot. 2 zsák súlya együttléve 4 font.

Hordóba gallért, egy hordóba elfért 350 frt 28 denár értékű, körülbelül 84 vég. Két hordó *ulmar*¹⁾ tartalmazott:

60 vég ulmart	---	495 frt. értékben.
20 kötés papirost	---	38 " "
400 kötés szatin fonalat	---	43 " "
5 vég siuges fedelet	---	56 " "
50 hüvely egyes aranyos kést	---	20 " "
10 kötés öreg hajfonót	---	11 " "
40 kötés közép hajfonót	---	22 " "
50 fodor süveget	---	14 " "
2 lörömbergi (nürnbergi) kárpitot	---	250 " "
16 font aranyfonalat	}---	322 " "
2 font ezüsfonalat		
9 font fbtt selymet	---	18 " "
10 zsák kék fonalat	---	112 " "

Összesen 2331 f. 35 d. értékűt.

¹⁾ Ulmi áruk?

A hordókat külsőleg is megjelölték, hogy tudják, miben mi van. Egy izben pl. hivatkoznak egy árura, hogy a „fekete vegős” hordóba csomagolták. Hordóba rakták a kárpitokat is.

A késeket *berbenczébe* v. börbönczébe csomagolták, a mi $\frac{1}{4}$ hliternél kisebb hordó. Egy ilyen tartalmazott: 4200 törhegyű rezes kést, 500 apró barát kést, öreg fél krempel rezes kést, 174 frt. 60 denár értékben.

Az üvegpoharakat *ládába* csomagolták.

Az olajat, pléhet, gyömbért *tonnában* szállították. Egy tonna faolaj hordóstól 207 fontot, a tonna maga 27 fontot nyomott. A faolaj fontja 18 denárt tett, a 180 font tett tehát 32 frt 40 denárt. 1 tonnában volt 300 drb pléh 14 frt értékben.

A mibe csomagolták az árukat, azt is felszámítják. 30 takaró bőrt a karasián 3 frt 75 denárba, a posztó kapat a gránáton 2 frtba, 4 vég takarót a karasiákon 16 frtba, 2 sárga posztó kapat 2 vég gránáton 2 frtba, 1 vég sárga barazlai takarót az 52 vég karasián 5 frtba, 36 bőrtakaró 6 frtba számítottak.

g) Árak 1600-ban.

Nem érdektelen egy pillantást vetnünk a különféle cikkek árára.

Szövetek.

A *szövetek* ár tekintetében lefelé menőleg így következtek:

1 sing jó velenczei gránát	---	3 f.	40 d.
1 » vörös cymazon	---	3 f.	35 d.
1 » szederjes fajlondis	---	2 f.	50 d.
1 » karmasin saya	---	2 f.	35 d.
1 » zöld skarlatin	---	2 f.	25 d.
1 » (velenczei sk. drágább)	---	(2 f.	40 d)
1 » stamet, bármely színben	---	1 f.	40 d.
1 » prybori kizniczer	---	1 f.	
1 » ugyanebből egy pecsétű csak	---	— f.	30 d.
1 » fain karasia	---	— f.	75 d.
1 » köz »	---	— f.	65 d.
1 » koronás barazlai	---	— f.	28 d.

Bársony, selyem stb.

1 sing vörös karmasin v. szederjes dupla bársony	---	6 f.	— d.
1 » zöld vagy fekete színben	---	5 f.	— d.
1 » köz bársony	---	3 f.	— d.
1 » kamuka, tafota atlasz	---	2—2 f.	— d.
1 font spanyol selyem	---	16 f.	— d.
1 » török selyem	---	10 f.	

Vászonneműek:

1 sing gyolcs 55 denártól 38-ig váltakozott	— f.	55—38 d.
1 » török patyolat	— f.	50 d.
1 » lengyel muhar	— f.	35 d.
1 » vörös vászon	— f.	12 d.
1 » fekete »	— f.	10 d.

Egyéb ruházati cikkek:

1 fodor süveg	— f.	25 d.
1 » köz. pozsonyi süveg	— f.	12 d.
1 bokor eszima 2 frttól 1 f. 20 d.-ig	2—1 f.	20 d.
1 » czipellő	— f.	86 d.
1 » nyári kesztyű	— f.	25 d.

Vegyes cikkek:

Kések 1 frttól 22 denárig lefelé	100—22 d.
Puska	4 f. 50 d.
Kristály-pohár, fedeles 1 frt, nem fedeles	35 d.

Egyéb cikkek árát könnyen megtudhatni az alább következő részletes bolti készletből és bevásárlási kimutatásból.

h) Mértékek.

Az akkori mértékek közül a következőket találjuk e jegyzékekben:

Hosszmértékek:

Magyar sing, mely egyenlő volt a bécsi rőf $\frac{4}{5}$ részével, vagyis 0'662 méterrel.

Bécsi rőf. Rőföt eladásra is vett Almássy és pedig 300 darabot.

Palma, a latin palma = kéz, tenyér szótól származik; mértékegység volt, melyet a hajóárboczok kerületének mérésénél ma is használnak. Az angol palma = $\frac{1}{4}$ angol lábbal, vagyis 7'32 cm.-rel, a hollandi régi palma 9'44 cm., az új 1 dem., a hamburgi 9'55 cm., a norvég 8'86 cm. volt.

A szöveteket *bál* és *vég* szerint is veszi:

- 1 bál gallér 40 véget,
- 1 bál igler 34 iglert,
- 1 bál 106 vég színes fain karasiát 1325 frt értékben.
- 1 bál 25 vég barazlait,
- 1 vég sárga köz. tafota 56 $\frac{1}{4}$ rőföt,
- 1 vég bársony 169 pálmát,
- 1 vég tafota 57 „Brazt“ (?) tartalmazott.

1—1 vég posztóban rendszerint 46—51 bécsi rőf volt.

Kötés számra nevezi meg a bársony pártát, szalagszíjat, gombostűt.

Súlymértékek:

Font. 12 font nyomó fontos követ is vett üzlete számára 3 frt 40 denárért. A kö különben több lehetett a fontnál, mert pl. a nádméz súlyát így határozza meg: 1¹/₂ kö és 3 font.

Nitra. (Nyitra v. Kitra?)

Nehezék.

Megemlítésre méltó, hogy a *tara* szó többször előfordul ez iratokban.

i) Bevásárlási források.

A bevásárlás helyére nézve e három megkülönböztetést teszi: *Bécsben, Magyarországon és egyebütt* vásárolt. Bécszet teszi elsőnek és méltán, mert onnan vett a legtöbbet. A szomszédságnál, az uralkodó közösségénél fogva már ez időben fő bevásárló helyünk *Bécs*, hogy csakhamar I. Lipót óta Ausztriának valóságos gyarmatává legyünk.

Itthon vásárolt:

Kassára jött hazai és külföldi kereskedőktől.

Eperjesen mezericzi kereskedőtől.

Lőcsén mezericzi és késmárki kereskedőtől.

Bátorban (Nyír) debreczeni kereskedőtől.

Karoliban.

Kereszturban.

Szerencsen debreczeniektől.

Kolozsvári kereskedőtől Eperjesen.

Minden valószínűség szerint vásárokra járt e helyekre s eladott czikkei helyett kínálózó új árúkat vett. De bizony többnyire idegen czikkek voltak ezek is: mezericzi, karasia, pribori posztó, török patyolat, színes matring. A pozsonyi süvegen kívül egyetlen hazai cikket sem említ; csakis még némi hazai posztó és lábbeli bevásárlására lehet következtetni.

Tehát kereskedőink nem önálló, hazai cikkek forgatói, hanem a külföldi cikkek továbbadói, közvetítői.

A külföldi cikkeket — bár nevök más városi és tartományi eredetre vall — *Bécsben* vette; úgy hogy az általa jelzett „egyebütt” más külföldi piaczfölkeresését nem jelzi. De nem is volt rá szükség. Bécsnek már régi időkből ered árúmegállító joga, melynélfogva minden ez irányba keletre tartó németországi kereskedő, továbbá a közelbe eső társtartományi kereskedő kénytelen volt áruát ott lerakni. A nagy külföldi kereskedők és iparosok ennél fogva fióktelepeket, nagy raktárakat tartottak

Bécsben. A magyar kereskedő tehát együtt talált Bécsben mindenféle cikket. Bécszet árúmegállító joga virágoztatta fel első sorban.

A szülőhelyükkel jelölt idegen áruk a következők: *Velencei* gránát, skarlátin és tükör, *olasz* vászon.

Fodor *igler* (Iglaui), *prípóri* kizniczer, *morvai* fedél és kapocs, *stájer* kés. *Lengyel* muhar és *lengyelországi* apró gomb.

Krakкаи selyem zsinór.

Boroszlói koronás végek, takaró.

Brussai bagazia.

Regensburgi kés.

Nürnbergi prém és kárpit.

Török muhar, czérna, patyolat.

VIII.

Föld-, szőlő- és házvásárlásai.

Nem egyszerre. vásárol. Szokások a vásárlásnál, örökvallás. Kiktől, hol és mikor vesz? Két birtokvételi szerződés teljes szövege. Fegyverkezés Báthory Gábor fejedelem ellen. Ajándékba kap földet. Házat vesz.

Almácssy szorgalmának és törekvésének legjobb bizonyítéka, hogy vagyonát folyton szaporítja. Nem egyszerre, hirtelen gazdagodik meg, mint a szerencsés emberek, hanem lassan, fokozatosan, mint a munkás, takarékos polgárok.

Az okmányokat azon időben a városházán tették le, így maradt fenn számos adásvételi szerződése. Az első 1606-ból, az utolsó 1632-ből való. Számuk 12, a rajtuk jelzett összeg 4867 frt 72 denárra rug.

Mindeniken van néhány tanú, kik aláírják és megpecsételik az okmányt. Többen írni nem tudnak s csak kezük keresztvonását teszik oda.

A város törvényei szerint 1 év és 1 nap mulva örököt kellett vallani (fassio), a mi abból állott, hogy a felek a városi tanács előtt megjelentek s ünnepélyesen kijelentették, hogy milyen ügyletet kötöttek, elmondják tartalmának lényegét s kéri a szerződés írásos kiállítását s pecséttel megerősítését.¹⁾

Oda szokták tenni az eladási okmányba, hogy ha az eladó meg nem jelenhetné, a beiktatás ez írás értelmében is megtörténhetik.

Az ilyféle birtokvásárlásnál szokásos volt bizonyos összeget a város pénztárába fizetni, továbbá áldomást adni s a jegyzőnek az írásért, sőt külön ú. n. pecsétpénzt. Almácssy vásárlásai a következők:

1. 1606. nov. 26-ikán *Zabó Boldizsárné* asszony, pataki lakostól

¹⁾ Dr. Illés József: Magyar szerződési jog az Árpádok korában. 31. l.

és 4 fiától Kassa város fölött lévő szőlőskertjét megvette 53 frton s a kiállított levélért minden frt után 5 pénzt le is tett.

2. 1607. márcz. 28-ikán *Veres István* tarczali lakostól megvesz egy aljszőlőt, melyet az előjáróság 300 frtra becsült.

3. 1607. május 3-ikán *Jakab deáktól* és feleségétől, Borbálától Tarczalon a Középhegyen lévő szőlőt 150 frton, egy szoknyának való stamét posztón, $4\frac{1}{2}$ rőf és $\frac{3}{4}$ kamukán veszi meg.

4. 1607. május 26-ikán Tarczalon *Székely János* tarczali lakosnak a Baxo hegyen lévő szőlőjét 200 magyar frton megvette s minden frtból 4—4 pénzt a városnak adott, továbbá: áldomás-italra minden frtból 1—1 pénzt, a nótáriusnak 1 frtot s a pecséttől 40 dénárt.

5. Ugyanezen napon *Osvald András* tarczali lakos ugyancsak a Baxon vett egy szőlőt 71 frton.

E két szőlővételtől pere támadt *Székely* leányával, *Zsófiával* és ennek 2 fiával. *Almássy* megunta a sok bejövést és költséget; kézfogással kiegyezett, hogy 60 magyar frtot és 7 sing karasia posztót ad azoknak s a szőlők az ő tulajdonai lesznek. A ki megszegi az egyezséget, 200 frtot fizet, melynek fele a tarczali tanácsé, fele a sértletté.¹⁾

6. 1607. május 26. *Veres Istvántól* Tarczalon a Mézesmálon lévő szőlőskertet megvette 340 frton, továbbá $1\frac{1}{2}$ sing gránáton, 4 sing jóféle kamukán (az illetékek a fentiek). Mutatványul e szerződés teljes szövegét közöljük, ez már tulajdonkép örökvallás (fassió), elbeszélő alakú s a hatóság állította ki.

Mi, *Szabó Péter*, tarczali főbíró, szolgabíró-társaim: *Király Bálint*, *Pócs Máté*, *Pál deák*, *János esküdt*; tanácsbeli személyek: *Csikos János*, *Borsos Miklós*, *Végházy Péter*, *Péter deák*, *Borbély Mihály*, *Fekete István*, *Sándor Gergely*, *Kalmár András*, *Thott János*, *Perücsok István*, *Dants Benedek*, *Pál deák*, *Kulin János*, *Gál János*, *Szilágy János*, *Szolga Lukács*, *Toldi Pál*, *Gyulai János* uram. Adjuk tudtára és emlékezetére mindenkinek, a kinek, ez a mi levelünknek rendiben, hogy jövének mi előnkbe tisztességbeli személyek egyfelől az nemes és becsületes Urunk, *Veres István*, alias *Szabó István*, másfelől pedig Kassán lakozó becsületes személy *Almássy István* Urunk és ezen, felül megspecifícáltatott *Veres István* urunk szabad akarata szerint tön ilyen vallomást, hogy ő neki volt egy szőlője az Mézes-Málon, kinek városunk felől való szomszédja *Végházy Péter* szőlője, délről pedig közönséges járt út, mely megspecifícáltatott szőlőt cserélte el *Veres István* urunk és felül megírott *Almássy István* Urunknak és az ő feleségének, *Nagy Zsófia* asszonynak és posteriorinak örökbe örökösül, mely megspecifícáltatott szőlőért adott

¹⁾ Kassa v. titkos ltára. A. 18. 1614. aug. 9-ikén.

Almássy István Urunk egy szabad szőlőskertet, mely szőlős kert vagyon az városunk felett Tokaj felől, szomszédja Gyulai János szőlője, az mint az örökvallás-levélből kitetszik szomszédsága más felől is. Item adott Almássy István urunk hozzája másfél sing granátot, az feleségének négy sing jóféle zöld kamokát. Item adott készpénzt három száz és negyven forintot, azaz 340 frtot. Cserélte pedig el örökbe örökösül t. i. Veres István Urunk, Almássy István Urunknak és feleségének, Zsófi asszonynak és az ő posterioriának fiuról-fiura, nemzetségről-nemzetségre. Felelt pedig mi előttünk Veres István Urunk, hogy ez megcserélt szőlőnek uraságában sem ő maga, sem fiai, leányi soha meg nem háborítják sem Kassán lakozó Almássy István Urunkat, sem pedig az ő posteriorit. Sőt mi előttünk kötötte erre magát Veres István Urunk, hogy ha idő jártában találatnék olyan vér, az ki ebben az megcserélt örökségben Almássy István Urunkat avagy az ő posteriorit meg akarná háborítani, tehát tartozzék tulajdon maga költségével oltalmazni. Sőt erre is obligálta magát Veres István urunk, hogy ha ugyan törvény ellen meg nem oltalmazhatná, tehát ez felül megírott summát minden hozzá tartozó accidentiáival tartozik letenni az utána való posteriorival egyetemben. Ennek nagyobb bizonyására, erősségére Almássy István Urunk városunk igazságáért is minden forintból négy-négy pénzt ő magára vállalván, megadott és letett. Áldomás italban is minden forintból egy-egy pénzt megadott. Notáriusnak egy forintot, pecsétől d. 40. Mi annak okáért ennek nagyobb bizonyására és erősségére adtuk az mi városunknak szokott pecsétivel megerősített levelünket Almássy István Urunknak és az ő posteriorinak. Actum in Tarczal, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septimo Mense Maj die vero 26.

7. 1610-ben Csalánoson lakó *Csizmadia Mihálytól* vesz Tarczalon: a Mézesmálon szőlőt 120 magyar frton. A kiállított irat, mely tisztán szerződés, de az örökvallást is említi, teljes szövege így hangzik:

Én, *Csizmadia Mihály*, most Csalánoson lakozó az én feleségemmel *Zuhai Katus* asszonynyal egyetemben, vallom az én levelemnek rendiben, a kiknek illik: Hogy a mely kicsiny szőlőm énnekem volt a tarczali hegyen, az Mézes-Málon, melynek napkelet felől való szomszédja, ugyan Tarczalon lakozó Szolga Lukács szőlője, és egy mély árok vagyon közöttük: Tarczal felől való szomszédja, ugyan Tarczalon lakozó most Bajózs Mihályné asszonyom szőlője, mely megnevezett szőlőörökségemet, adtam el örökáron az én bizodalmas uramnak, Kassán lakozó *Almássy István* uramnak és feleségének *Nagy Zsófia* asszonynak és maradékainak, fiuról-fiura, nemzetségről-nemzetségre tiszta kész pénzben százhusz magyar forint, ilyen okkal, hogy valamikor ő kegyelme kívánja, mindenkor kész leszek ő kegyelmének öröket vallanom, mind az én

feleségemmel Zuhai Katus asszonynyal, és fiammal Csizmadia Tamással egyetemben, az Tarczal városnak szokott törvénye szerint. És ha valaki ő kegyelmét, avagy az ő kegyelme maradékait megháborítaná ez megnevezett: neki eladott szőlőben, én is arra kötöm magamat, hogy mindenek ellen enmagamra vévén az evictiót, tartozzam megoltalmaznom magam saját költségemmel és pénzemmel, fáradságommal, minden hátra maradás és fogyatkozás nélkül. A hol peniglen meg nem oltalmazhatnám ő kegyelmét vagy az ő kegyelme maradékait e fölül megnevezett szőlőben, tehát én, avagy az én maradékaim, mindjárt minden haladék, kár és fogyatkozás nélkül tartozzam és tartozzanak letenni és megfizetni ő kegyelmének, az ő kegyelme énnekem adott pénzét, tudniillik a ft. 120 hungar, melyet ő kegyelme énnekem mind dukául adott kezembe. Ez dolog lett Tarczalt böcsületes személyek előtt, Kassán lakozó *Zorkóczy János* és *Sárkány Mihály* és tarczali *Dobossy András* uramék előtt, melynek nagyobb bizonságára kértem ő kegyelmét is, hogy ez dolgot az ő szokott pecsétjeikkel és kezek írásával megerősítsék, melyet ő kegyelmék meg is cselekedtek. Actum Tarczalini 1 die Junii. Anno 1610. (4 drb gyűrű-pecsét nyomás.) Csizmadia Mihály sk., Johan Zorkóczy sk., Sárkány Mihály és Dobossy András. (Irni nem tudnak és csak kezők keresztvonását teszik pecsétjük alá.¹⁾)

8. 1612. jún. 26. *More Bálint*től és feleségétől, *Szabó Kata* asszonnytól és mostoha fiától, *Horváth Miklóstól* Tarczalon egy alszólót vett 370 frton. Mely árban 70 frt készpénzt, egy morvai szürke gresset, 2 pegymetet, bársonyt stb. adott.

E vásárlásra nézve először Almássy házánál egyezkedtek Veres István jelenlétében, majd More hívta Almássyt, hogy a kölcsön-szerződés megkötése végett menjen Tarczalra, mert ő nem mehet Kassára, mivel a palatinus ő nagysága erősen rájuk írt a megyei nemesekre, hogy a vármegyével együtt készen legyenek, hogy egy második levelére rögtön felülhessenek. Szeretné, ha Almássy menne le, de ha nem lehet, küldje bizalmas emberét, ki fia számára lóra való hevedert és a fenti marhákat is hozza el. A hátralévő vételárból pedig legalább is 100 frtot.²⁾

More levelében nemesi fölkelést említ, mire csakugyan szükség volt. Erdély trónján azon időben *Báthory Gábor* ült, ki folytonos viszályban állott úgy II. Mátyással, mint saját alattvalóival. Mivel Mátyás fensőségét elismerni vonakodott, háboruba keveredtek. A porta eleinte támogatta s fegyveresen védelmezte a magyar hadak ellen, melyek *Forgách Zsigmond*, Kassán székelő felsőmagyarországi kapitány vezetése

¹⁾ Kassa v. ltára 5341.

²⁾ Kassa város levéltára 5548/15. szám.

alatt Erdélybe is benyomultak; de kudarcot vallottak. Később azonban a török is elhagyta s ellenségeit, az oláhokat és székelyeket segítette. Ekkor Báthory az udvarral kezdett szövetekezni; de a török elűzte őt s Bethlen lőn utóda.

Ez eseményekre vonatkozik Forgáchnak ez időben Kassához intézett néhány levele. Júl. 17-én azt írja, hogy a török jövetele felől biztos hírek jönnek, a régi szokás szerint a város a gyalogokkal, ágyúk alá való lovakkal készen legyenek, hogy egy másik levélre azonnal indulhassanak.¹⁾

Szept. 3-ikán ismét ezt írja: tudják kegyelmetek, hogy a nádor a vármegyéket Rakamazhoz rendelte; tartsanak készen 100 lovast, 200 gyalogost, jó puskást, hogy 13-ikán a lövészerszámokkal s a banderiummal együtt megindulhassanak.²⁾

Okt. 7-ikén újra ír: Bizonyára hallották a keserves hírt, hogy Báthoryt a török kiűzte Erdélyből. Most az ideje megmutatni, ki szereti hazáját. Ezért fejenkint táborban szálljanak s okt. 14-ére Tokajba induljanak a lovakkal és gyalogokkal.³⁾

De térjünk vissza ismét Almássy birtokvásárlásaihoz.

9. 1613. szeptember 11-ikén Mádon *Szakmáry Istvántól* 2891 frt. 60 denárért vett egy szőlőt s pénzül és marhául nyomban ki is fizetett. Áldomásitalra még 100 frtot adott.

10. 1614. okt. 15-én. *Üveges Csizmazia Páltól* 1 egész és 1¹/₂ fertály kötél földet Kassán, 37 frt 12¹/₂ denárért.

11. 1629. november 16. *Ferenczy János* és mostoha anyja, *Somodi Erzsébet* 15 frtért eladják Almássy István birónak a Tex-Haraszton, az ő szőlője szomszomszédságában lévő parlag gyümölcsös kertjüket.

12. 1632. június 2. *Petris Gergely* kassai concivis (polgár) és felesége, *Körösi Kata* a Felharaszt hegyen lévő szőlőörökségöket a gyümölcsössel együtt *Almássy Istvánnak* és fiának, ifj. *Almássy Istvánnak* 250 magyar frtért és 3 köből búzáért, mely szőlő már úgys zálogban volt nála és szomszédja is az Almássyénak.

Még ajándékba is kap. földet:

1629. július 12. *Kakas Istvánné*, Margit és *Gellay Lászlóné*, *Czipó Anna*, mint néhai *Gellay Benedek* árváinak, Istóknak és Erzsikének nagyanyjai, egyenlő akarattal 1 kötél és ¹/₄ szántóföldet adnak ajándékon Almássy Istvánnak, mely vagyon a Szepsi-út mellett.

Kassán házat 1616-ban Krausz Jánostól a palatinus secretariusától (a nádor titkára) és feleségétől, Zegedi Annától vesz. Az adásvételi szerződés

¹⁾ Kassa v. ltára 5531.

²⁾ Kassa v. ltára 5532.

³⁾ Kassa v. ltára 5533.

értelmében Krausz eladja Almássynak kassai; a napkeleti szörön az alsó kapunál lévő házát 1132 magyar frton és egy átalag boron, miket nyomban meg is kapott. Egyuttal Krausz kijelenti, hogy mivel ő gyakran a palatinus urnál van elfoglalva, lehet hogy 1 év és egy nap mulva, a mint a kassai szép szokás rendeli, az örök vallásra nem lehet jelen Kassán, azért ezen írásnál fogva a tanács az örököt beirhassa város jegyzőkönyvébe ¹⁾

Ez azon ház, melyet végrendeletében Törös Péter fainak hagy s melyet később a református egyház iskolának vett meg.²⁾

Eredetileg azonban a Nagy Imre nagy kőházában lakott, mely a napnyugati szíren a paiczon állott. Piaczra néző marhás bolttal. Ez volt a Nagy Imre boltja s ez Almássy is. Majd a Nagy-gyerekek osztzkodtak rajta s melléképületein. Nagy Pál azonban halálakor az ő részét is Almássyra hagyta, ez pedig az összes rokonokra, hogy osztzkodjanak rajta.

IX.

Szőlőművelése.

(Törös Péter Tarczali szőlőinek gondozója. Napszám-limitatió. Házvétele Tarczalón.)

Tarczali szőlőit vinczlére, *Nagy Jakab* gondozza és művelteti. Ez 1627. márcz. 6-ikán azt írja, hogy a metszők nem elégszenek meg 40 frttal, 45-öt kérnek. Mit tegyen, mert a mivesek már igen elállottak s erre igen nehéz embert kapni; nehogy anélkül maradjanak. Kér kapákat, mert csak 7 van ott, s 3—4 csobolyót, mert egy sincs és egy szapu meszet, mert mihelyt megszabadul a ház a boroktól, megmeszelteti.³⁾

Pár hét mulva márczius 27-ikén azt írja, hogy a szőlőmivesek napszámának új limitatióját, kit Tokajban a nagyságos és kamarás urak akaratiából szereztek, a mai virágvasárnapon a piacon kihirdették.

Nagy búsulása van miatta, mert a mivesekkel már korábban megalkudott, kik a csekejt és paldent szőlőket meg is metszették. De a limitatióban jelzett napi 18 pénzért és semmi eledelért, nem akarják folytatni s abba hagyták a munkát az egész városon. Többet pedig nem adhat nekik, mert ha ura hire nélkül teszi, 12 frtra büntetik, ha hírével, szüretkor elveszik a bort. Irja meg tehát, mit tegyen? *Rákóczy* vinczlére még az árszabás kihirdetése előtt találta meg ő nagyságát, ki azt mondotta, hogy sem hírével, sem tanácsával nincs az árszabás, tehát csak a szerződés szerint műveltesse.⁴⁾

¹⁾ Kassa v. titkos ltára 21.

²⁾ L. életrajzában és végrendeletében.

³⁾ Kassa v. ltára 6196/86.

⁴⁾ Kassa v. ltára 6196/15.

Április 23-án már vége a nyitásnak és metszésnek, a mivesek igen erőltetik Nagy Jakabot a pénzért, kéri tehát Almássyt, hogy küldjön, mert más munka is van s el ne idegenedjenek, mert ők is ott szolgálnak örömebb, a hol rögtön fizetik őket. Küldjön neki káposztát; de szegény, hű szolgájának ne adja drágán.¹⁾

Ez iratok hátán tett följegyzésekből kitűnik, hogy Almássy is többször elment Tarczalra, pl. 1617. október 18-ikán Rainer Menyhérttel együtt szüreten vannak ott s vinczellérje eljött Kassára, s kérelmére 4 új kapát, 3 csobolyát és 2 hordó káposztát adott neki.

Ottani tartózkodására s esetleg vinczlére számára háza is van Tarczalon, melyet 1615 ápr. 12-én kicserél. Az erről kiállított szerződés szerint *Komoróczy György* tarczali lakos Tarczalon a piacszörben levő házát fiai és leánya akaratjával átadja Almássynak és feleségének, miért ugyanazon szörben átellenben lévő házat adja érte Almássy és még egy dolmányának és 2 nadrágnak való karasia posztót. Almássy az adott házat szarufájával, léczzeivel, sindelyezéseivel nem kis költséggel újonnan építette, holott Komoróczy szerint az ő háza, mivel már ő öreg ember s fiai és leányai semmi segítséggel nem voltak, már igen reá rosszadott. Mind zsindelyzete, mind egyéb körülötte való épsége annyira megromgyosult, hogy éjjel-nappal ha esős idő volt, alig maradhatott benne; s most a kapottban holtig csendesen lakik, épen ezért igéri, hogy Almássyt és örököseit soha senki sem háborítsa, hisz utódai ház helyett házat kaptak.²⁾

Vinczlérjén kívül *Törös Péter* deák bizalmasa Tarczalon, kivel később atyafiságba is keveredett s végrendeletében javainak jó részét árváira hagyja. Törös Péter t. i. anyósa testvérének özvegyét vette nőül.

1620-ban 10 frtot kéret Almássytól Farkas János által, hogy azon a szüretre abrakot vegyen. De Farkas azt mondvá, hogy drága, nem vett és a pénzt elköltötte és meghalt. Kérdi tehát Almássytól, hogy megadta-e a 10 frtot? említi egyszersmind, hogy a virágvasárnapi sokadalomról semmit sem irt Almássy.

E levél hátán Almássy följegyzése, hogy vett Péter deák uramnak 4 sing zöld avagy veres bársonyprémet, 2 fekete szattyányt. Jár még neki 20 frt.

1) Kassa v. ltára 6196/66.

2) Kassa v. titkos ltára A. 20.

X.

Almássy mint pénzkölcsönadó.

Régi hitelviszonyok hazánkban. Kamatelengedés. Zálog. A kamat nagysága. Almássy kölcsönzései.

A hitelviszonyok hazánkban egészen a legujab korig igen gyarló állapotban voltak. A középkori felfogás, mely a kamatszedést kereszténytelen uzsorának tartja és az ösiség meggátolta fejlődését. Az itáliai városok, *Genua*, *Velence* már a középkorban tultették magukat az egyház e parancsán, s virágzó bankokat állítanak mindenfele. Anglia, Hollandia már a XVII. században alapítják a *londoni*, *amsterdami bankot*. Nálunk ilyesminek nyoma sincs. Nem lehetetlen, hogy Itáliából egy-egy váltó hozzánk is elkerülhetett; de nincs rá adatunk. A pénzkölcsönről, adósságokról *Kálmán*, *I. Mátyás* törvényei intézkednek némileg; de jellemző, hogy *V. László* a pozsonyiaknak, *I. Mátyás* a nagyszombatiaknak kérelmekre minden hitelezőiknek fizetendő kamatot (uzsorát) elenged s minden birtokelzálogosítást eltölt.

A városoknak az adósokra szigorubb törvényeik voltak s itt aránylag nagyobb is volt a hitel. De kamatot a polgárság nem szedett. Mindössze 1—2 esetet találtam a kamatszedésre. Pl. Kassa város id. *Hoffmann György* özvegyétől, *Szkárosi Farkas Zsófiától* (ifj. Hoffmann György ez időben az Eperjesen székelő szepesi kamara tanácsosa) 1200 ezüst tallért és 1200 arany tallért vett fel oly kikötéssel, hogy minden 100 frtra 6 frtot fizessen esztendőről-esztendőre „interesül“. S valóban 1625. decz. 20-ikán 110, 1626. febr. 5-ikén 150, 1628. ápr. 8-dikán 42 frtot fizetett kamat fejében (Kassa v. ltára 6092.).

Kölcsönzésnél zálogba vetették tehát az adósok ingatlanait, földjüket, házukat stb. s ezek haszonélvezete a visszafizetésig a hitelezőjé volt. *Almássyhoz*, mint jómodu üzletemberhez sokan fordultak kölcsönért. Ily zálog mellett ad ő is kölcsönt. Sőt egy esetben két jobbágyot kap zálogul; a mi jellemző fényt vet a jobbágy helyzetére, kit elzálogosítanak, mint valami birtokot.

Az iratai közt talált kölcsönszerződéseket alább közöljük. Az ezekben felsorolt kölcsön összesen 8194 frt. 44 denárt tesz. Jelentékeny összeg ez is, pedig több is lehetett, csakhogy iratai elkallódhattak.

1. 1604-ben *Tóth Pálnak* előbb 2300, majd 487 ismét 500 fortot ad kölcsön.

2. 1605. okt. 25-ikén *Munkácsi János* Almássytól 50 magyar frtot vesz kölcsön, oly feltétellel, ha szent András napján meg nem adja, *Szakady Istvántól* vett udvarházát Almássy elfoglalhatja, s az adósság lefizetéséig birhatja.

3. 1605-ben Kassán üveges *Csizmazia Pál* kölcsönöz Almássytól 25 frtot, miért zálogba adja szántóföldjét mindaddig, míg ki nem fizeti. De nem tudta kifizetni, mert 1614-ben okt. 15-én a zálogföldet örökáron eladta Almássynak. Előbb azonban tanuk előtt a város kötelével fölmérte s tett 1 egész $1\frac{1}{2}$ fertály kötelet, kötelét 27 frtért adta s az összezt 37 f. $12\frac{1}{2}$ denárért, mit Almássy nyomban meg is fizetett.

4. 1606. aug. 23-ikán 556 f. 76 denárt kölcsönöz *Böszörményi Nagy Sebestyénnek*. Az alábbi kölcsönben előforduló föld-szomszédság mutatja, hogy e Sebestyén Nagy Imre legidősebb fia, Almássy sógóra. Nem valami jól mehetett sora, ha ily (alábbi) kis összegekre is rászorult.

5. 1629. jun. 15-ikén Szántón lakó *Böszörményi Nagy Sebestyén* 20 frtot kölcsönöz Almássy bírótól, minek fejében 2 darab kaszáló rétjét veti zálogba, melyek egyike a nagy hid előtt, másika a Gátszezen, mindkettő Almássy, *Nagy Imre* és *Nagy Pál* szomszédságában van. Ha a jövő 1630. Szt. György napján ki nem fizeti azon évi haszón legyen az Almássyé.¹⁾

6. Kassán 1607. ápr. 2-ikán *Jakab deák* tarczali nótáriusnak 58 frt 44 denárt kölcsönöz oly föltétellel, hogy ha a nótáriusnak Tarczalon a Közép-hegyen lévő szőlőjére meg tudnák egyezni, árába betudják, ha pedig nem, készpénzben megadja.

7. 1607. jul. 20. *Munkácsy György* 360 magyar frtot vett kölcsön és zálogba adta, míg ő vagy maradékai ki nem fizetik, Szegnyén lakó s *Erős Györgytől* vett *János bíró*, továbbá Ábrámban lakó *Jakab bíró* nevű jobbágját, ki Sárosmegyében van.

8. Olesváron lakó *Munkácsy György* 1607. februárban 300 frtot, jul. 21-ikén 60 frtot kér kölcsön. 1607. aug. 13-ikán 34 frtot.²⁾

9. Tarczalon lakó *Bajnok Mihály* feleségével 1610. szept. 2-ikán kölcsönöz Almássytól 25 magyar frtot s igéri, hogy a jövőendő szüretkor pénzzel vagy boron nagy emberséggel megadja és ha mézes-máli szőlőjét elzálogosítani vagy eladni akarja, elsőben ő kegyelmét kínálja meg vele.

10. Dadán lakó *More Bálint* 1612. jul. 25-ikén kölcsönöz 195 frtot s a hátán lévő följegyzés szerint még ugyanezen évben megfizette.³⁾

11. *Mosdóssy Imre* Radványból 1628. jan. 16-ikán 100 frt 5 pénzes garast kér kölcsön, mert Naggyáradra megy, hol a polturák nem igen kellemesek. Adóslevelet is küldött s igéri, hogy legkésőbb szt. Gergely napján megadja.

12. 1630. okt. 4. Liszkán lakó *Törös Péter* atyafia (fiai örökösei

¹⁾ Kassa v. titkos ltár U. 26.

²⁾ Munkácsynak e kölcsönök ügyében írt leveleit lásd Almássy társad. össze-kötetéseinek fejezetben.

³⁾ Kassa v. ltára 6196/52.

Almássynak) 60 frtot kölcsönzött Almássytól s ígérte, hogy sz. Miklós napján megadja.

13. 1631. febr. 24. *Petris Mihály Almássy Istvántól és ifj. Almássy Istvántól* 125 frtot vesz kölcsön, miért zálogba adja nekik a Tex-Haraszton lévő szőlőket, miket a gyümölcsösssel együtt az összeg visszafizetéséig használhat. Az adósságlevél hátán ez olvasható: még fölvettem 25 frtot, *Petris Mihály.*¹⁾

14. Valószínűleg Kassa városának is adott kölcsönt, mert egy oklevél szerint 200 aranyban birta a várostól a segnei és ábrahámi portiokat. De az is lehet, hogy csak bérelte ezeket.

XI.

Arestatiók könyve 1597—1636.

Bírói ítélet alapján vagy csőd útján ma is szokásos zár alá tenni az adós vagyonát, hogy túl ne adhasson rajta, hanem hitelezőit kielégíthessék belőle. A városoknak általában a korhoz képest jó és szigorú hiteltörvényei voltak s ezekben szerepel az arestálás, vagyis a tilalomtevés. Kassa városának a czímbe jelzett időből fenn is maradt azon külön könyve, melybe a hatósági uton elrendelt tilalmakat bejegyzik. Más időkben egyszerűen a városi jegyzőkönyvbe írták be.

Tilalmakat tesznek mindenféle javakra: házra, földre, sőt borra, ruhára, mentére, földre, lovakra is. A tilalmat tevők közt Almássyn kívül szerepeltek: *Traganer Ferencz, Roth Gáspár, a Zegediek* közül többen, *Átal István, Golopi István, Szentkirályi Sebestyén, Kalmár János, Alvinczy Péter és Bocatius.* E két utóbbit kivéve mindannyian kereskedők.

A czéhek is tettek tilalmat egyesek javaira, sőt idegen kereskedők is, pl. *Goldfridus Jung* bécsi árus. Arra is van eset, hogy a tilalomtevő kiköti, hogy a tilalmazás titokban maradjon s csak akkor adják tudtul, ha el akarja adni a megjelölt javat.

Almássy István a következő tilalmakat tette:

1602.

1. *Tatár Gáspár* javaira 119 frt erejéig.
2. *Michael Goldsmít* javaira 36 frt 96 denár erejéig.
3. *Zakmáry Gergely* házára 64 frt 71 den. erejéig.
4. *Eötvös Mihály* javaira 186 frt erejéig.

1604.

5. *Fagyas István* javaira 50 frt erejéig.
6. *Somogyi György* javaira 100 frt erejéig.

¹⁾ Kassa v. ltára 6359.

7. *Zaknár György* házára 34 frt erejéig.
8. *Mészáros Andrásné* javaira 65 frt erejéig.

1607.

9. *Varasdy György* javaira 60 frt erejéig.
(U. erre Által István is.)

1608.

10. Özv. *Ferenczi Gergelyné* javaira, ki 24 frt ára portékát vett Almássynál.

1612.

11. *Várkonyi István* javaira 28 frt erejéig.
12. *Zalánkemeni Bálint* pénzére 20 frt-ig.

Ezzel tulajdonképen *Fekete Ferencz* tartozik Almássynak. 1616-ban és 17-ben is megújítja e tilalmat és pedig Nagy Imre árvái nevében. De most már 275 frt-ig.

13. *Zabó János* deák marhájára 11 frt 20 d-ig.

1615.

14. *Farkas János* javaira.

15. *Egri Anna* házára, hogy se el ne adhassa, se el ne cserélje, mert Almássynak 28 frt-ja van benne.

1627.

16. Özv. *Vetani Ferenczné* javaira 40 frt-ig.

Tulajdonkép már 1611. ápr. 22 ikén tette meg e tilalmat, mert ura a ház vételénél 40 frtot kért kölcsön Nagy Imrénétől. E tartozás miatt be is perelte.

17. *Pap György* javaira 100 frt-ig.

(U. ekkor *Nagy Pál* és *Szegedi György* is 2000 + 242 frt 61 d-ig tesznek tilalmat e javakra.)

Almássy István javaira is tettek tilalmat 1607-ben eperjesi *Wéchev Mihály* Almássy házára és örökségére;

1611-ben megújítja e tilalmat.

1608-ban *Zakmári István* özvegye megújítja a Nagy Imre javaira Almássynál tett tilalmat.

1630-ban *Kuthy György*, anyja *Csonka Dorkó* asszony testamentuma szerint 2000 és egynéhány száz frt erejéig tesz tilalmat Almássy István javaira.

XII.

Almássy mint országgyűlési követ.

Polgárság az országgyűlésen. Az 1617-iki országgyűlés. Utasítás Almássynak és társának. Az országgyűlés elhalasztása. Levelek Pozsonyból. Almássy az 1623-iki kassai és nagyszombati gyűlésen; levele. Az 1625-iki soproni országgyűlésen. Kassáról kapott két levele s az ő négy tudósítása.

A magyar országgyűlés tagjai ez időben a főpapok, főurak, köznemesek és polgárok voltak. A köznemesek megyénként két-két követtel képviseltették magukat. A polgárok törvényhozói jogát *Zsigmond* 1405-iki törvénye adta meg. Az 1608-iki törvény e jogot 8 városnak biztosította: *Budának, Pestnek, Kassának, Eperjesnek, Bártfának, Pozsonynak, Nagyszombatnak, Sopronnak*. Megjegyzendő azonban, hogy valami nagy szerepet követeik nem vittek, inkább csak tudomásul vették a tárgyalásokat és határozatokat.

Kassa városa háromízben, 1617-ben, 23-ban és 25-ben küldé követül Almássy Istvánt.

II. *Mátyás* 1617. decz. 13-ikára országgyűlésre hívta a rendeket. Legfőbb teendője volt e gyűlésnek *Ferdinánd* főherczegnek (II. Ferdinánd) királylányá választása. A protestánsok nem szívesen látták e trónjelöltséget, mert hallották, hogy a királyi herczeg mily vakbuzgó és mennyire üldözte a rábizott örökös tartományok protestánsait. De Pázmány, Dóczy, Forgács és Eszterházi mindent elkövettek, hogy a megyei utasítások ne szóljanak ellene.

Ezenkívül a rendek az ellenreformáció működését, az 1606-iki bécsi és zsitvatoroki béke meg nem tartását s egyéb sérelmeket készültek szönyegre hozni. Ez eszmekörből veszi Kassa is utasításait.

Kassa 1617. nov. 22-ikén választotta meg ez országgyűlésre küldendő követeit és pedig *Almássy Istvánt* és *Magdeburger Joachimot*. Kívánja, hogy az Isten adjon nekik szerencsés utat. Költségükre 200 frtot ad, ha ezzel meg nem érik, kérjenek, a mennyi kell. Nov. 27-ikén pedig megállapítja, hogy utasításul a következőket kell nekik adni:

1. A harminczadosok ne akadályozzák az árúsokat.

A harminczad körül ez időben sok a panasz. A rendek azzal álltak elő, hogy a harminczadhivatalnokok idegenek, kik nem tartják meg a törvényt. A kormány pedig arról panaszkodott, hogy az árúsok a kincstárt sokféleképp károsítják s kijelenté, hogy a fiók harminczadokat nem kétszeres díj szedésére, hanem a kezelés könnyítésére állította.

2. A lerakó helyen a vámokat ne vegyék meg rajtuk.

3. A szentszék ne háborgassa őket idézéseivel.

Bizonyos ügyek, pl. örökösödés a szentszék elé tartoznak, a mi a

protestáns városnak nincs inyére; de még kevésbé az, hogy a szent-székek törvénybe idézik a protestáns lelkészeket.

4. A széplaki jószág, Hutka, Reste 4000 frtig volt a városnál (bizonyosan zálogban) s az esztergomi káptalan egy egyszerű rendelettel elvevé. Ezt is orvosolják.

5. A pozsonyiak dolgában is törekedjenek.

Pozsonyon valami jogtalanság esett s úgy a várost, mint a megyét kérték, hogy fogják pártjukat.

6. Ha az egri káptalan a városba kíváncznék, az ellen szóljanak, előhozván, mint bántották a várost.

Az egri káptalan Egernek a török kézre kerültével Kassára menekült, hol a lakosság többsége protenstans volt s az Erzsébet-székes-egyházat is e felekezet birta. 1604. jan. 7-ikén azonban Belgioiso kassai kapitány a káptalan részére fegyveres hatalommal lefoglalta a templomot, a miből nagy viszály lett. Azonban Bocskay segélyével a protestánsok diadalmaskodtak, a templom az övék lett, az egri káptalan Jászóra költözött. De az ellenreformatio nem szűnt meg, sőt Bocskay halálával újult erővel működött. Kassára *Forgách Zsigmond*, felsőmagyarországi kapitány 1615-ben betelepíti a jezsuitákat, kik megkezdtek működésüket. Sőt a káptalan is azon dolgozott, hogy visszakerüljön Kassára. Ez ellen tiltakozik a város fenti utasításában.

7. Darholzékkal a határ miatt kitört viszályban ő felségétől megbízást kérjenek Forgách uramra, hogy rendeljen ő nagysága arbitereket, kik újabban járjanak határt és a háborút eligazítani segítsen ő nagysága. (L. e vitás ügyet Almássy mint K. jószágai gondviselője cz. fejezetben.)

8. A bécsi békét a hit felől vegyék figyelembe.

9. A törökkel való frigyét is tartsák meg.

E két utóbbi pont arra vonatkozik, hogy Bocskay halálával fölkelésének két legfőbb vívmánya, a vallásszabadság és török béke veszendőbe ment. Ezt óhajtják tehát biztosítani a rendek.

A kiküldött követek már decz. 9-én Lőcsén vannak, honnan azt írják, hogy a nádorral¹⁾ és *Bornemissza Jánossal*²⁾ találkoztak, a kik azt mondták, hogy az országgyűlést háromkirály napra halasztották. Kérdik tehát a tanácsot, mit csináljanak? Izenjék meg a hozzájuk küldött lovas legénynyel, menjenek-e, vagy várjanak? Azt is megemlítik, hogy találkoztak a postással, ki egy tarisznya levelet visz Kassára. Talán lesz köztük, melyből megtudhatni, mi lesz az országgyűléssel.³⁾

¹⁾ Nádora nem volt az országnak, mert Thurzó 1516-ban meghalt, utódját Forgách Zsigmondot csak 1618-ban választották meg.

²⁾ Később Bethlen felsőmagyarországi kapitánya.

³⁾ Kassa v. ltára 5782/4.

Azon utasítást kapták, hogy csak menjenek s így január 3-ikán már Pozsonyból írják, hogy megérkeztek. A levél szövege, melyet Magdeburger németül írt s Almássy csak aláírt, a következő: A köszvény (podagra) igen elővette Almássyt; már javul ugyan, de még szenved. Eddig sem ők, sem a többi városok követői semmit sem végezhettek, bár többször voltak a tárnokmester helyettesénél, a ki már jan. 2-ikán akart tárnoki széket tartani. De el kellett halasztani, mert a tárnokjog szerint e szék egyidejűleg kezdődhetik az országgyűléssel, s így a perbefogottak kifogásolhatnak. S mivel az országgyűlés háromkirálykor fog kezdődni, valószínűleg a tárnokszék is csak akkor. Annaira unják magukat, hogy szinte betegek.

Az országgyűlésről semmi biztosat nem tudnak, mert sem ő felsége, sem az urak nem jöttek el és az udvari emberek csak tegnap kezdték a szállásokat összeírni. Ugy hallatszik, hogy mind a király, mind Ferdinánd herczeg és Klésl Mátyás¹⁾ eljönnek. Csehországban a határon Auszsegeben zendülés történt a hatóság ellen²⁾ és agyonütötték a polgármestert. A főczinkosokat elfogták, de még a börtönből is kiszabadították őket. A fejedelem biztosokat küldött ki, sőt a biztosoknak szemébe mondták, hogyha bántják őket, a várost is felgyújtják. Végre is elfogták a főczinkosokat s Prágában elcsukták. Hogy mi lesz ebből, azt csak Isten tudja. Üdvözlök a tanácsot.

P. S. A pozsonyiak is valamit elkövettek, azért Keglevich, a királyi tábla, sőt ő felsége az egész ország elé viszi őket. A históriába Kollonich is be van keverve.³⁾

A harmadik levél magyar s Almássy írása, jan. 14-én kelt. Panaszkodnak, hogy már kétszer írtak, de nem kaptak feleletet; majd otthon referálnak. A király elhalasztotta az országgyűlést márcz. 4-ikére. Az urak és követek eloszlának. Addig ők sem akarnak várni, mert ki tudja, lesz-e akkor is gyűlés, a többi városok is indulnak.⁴⁾

Bizonyára vissza is jöttek. Az 1618/19-iki országgyűlésre Kassa városa Tánczos Pált és Zolthán Györgyöt küldte el, kiknek leveleit Fraknoi „Pázmány életé“-ben fölhasználta.

Kassa, a mint tudjuk, 1619-ben önkényt meghódolt Bethlennek, ki 1623. szeptember 10-ikére Kassára gyűlésre hívta a 7 megyét, hogy kitörőben lévő új támadásáról velök tanácskozzék. Szept. 14-ikén a bíró jelenti, hogy ő felsége a várost is meghívta a gyűlésre, küldjenek tehát

¹⁾ II. Mátyás mindenható minisztere és püspöke, kinek roppant befolyása volt hazánk ügyeire is.

²⁾ A nagy vallásküzdelem, a harmincéves háború előjele.

³⁾ Kassa v. ltára 5818/23.

⁴⁾ Kassa v. ltára 5818/38.

rá két személyt. „Legyenek jelen *Láng* és *Almássy* uram s e mellett *Koncsik Bálint* és vizenótárus uram is jelen lehet.“

Bethlen valóban föl is kelt s nemsokára *Nagy-Szombatot* is elfoglalta, hova ismét országgyűlést hívott, melyre Kassa is elküldé követeit, hova 1623-ban a bíró javaslatára a senatus tagjai közül egyhangú szavazattal *Almássyt* és *Szegedi Istvánt* választják és kéri föl.

E követségből fönmaradt egy levelök *Szegedi István* írásával, mely *Nagy-Szombatban* 1623. decz. 7-ikén kelt s a következőket tartalmazza: Mind szárazon; mind vizen nagy veszedelemmel és félelemmel jöttünk *Nagy-Szombatba*. Egy nap híján két egész hétre érkezünk ide, mindazáltal türhető egészségben. Ő felségénél több követtel együtt kértük az audienziát. De a többiek érkezésére halasztotta, hogy azokkal együtt leszen ő felsége velünk szemben. Most az itt való gyűlést elhalasztották s a mint értjük, Besztercebányán fognak tartani, de hogy mikor, nem tudjuk. Az *Juduciat* ő felségök szent *Mihály* napra végezték; hogy ez alatt mi dolgok következhetnek, csak az Isten tudja. *Palatinus* urunk ő nagyságát mára vagy holnapra várják ide be. Ha itt maradunk még; a mi bizonyosat tudunk, megírjuk még.¹⁾

E gyűlés „boldog békét és egyezséget“ akart szerezni s csonka testületnek érezvén magát, a teljes országgyűlés egybehívását sürgette. Ez ugyan nem történt meg, de *Bethlen* és *Ferdinánd* 1624-ben *Bécsben* békére léptek.

A következő évben 1625. szept. 8-ikára *II. Ferdinánd Sopronba* országgyűlést hívott. Itt *Eszterházyt* nádorrá, *III. Ferdinándot* királyllyá választották és megkoronázták. Sokat foglalkoztak a protestánsok ügyeivel és a rossz pénz miatt támadt gazdasági bajokkal. Deczember 16-án fejezték be a tárgyalásokat.

Ez országgyűlésre Kassa város 1625. aug. 25-ikén hat jelölt közül *Almássyt* és *Demek Andrást* küldötte ki. Követségökről 6 levél maradt fenn, melyek közül kettőt ők kaptak hazulról, hármat pedig ők küldtek Sopronból. Ez utóbbiakat *Demek András* írja és pedig németül, *Almássy* csak aláírja, de magyarul. A hazulról küldött levelek magyarok. A közügyeket csak futólag érintik mindenikben, mert mellékleteket csatoltak hozzájuk, ezek azonban hiányzanak. Több országos fontosságú ujdonságot és ezenkívül magándolgokat is írnak egymásnak.

Az első fönmaradt levél a követeknek szólott s okt. 6-ikán *Győri János* írta. *Almássy*; amint rá van vezetve, 10 nap mulva, okt. 16-ikán kapta meg. Tartalma a következő: Bár tudom, hogy sok jóakarója gyakran fölkeresi tudósításokkal, de az én levelem sem veszi kedvetlenül. Felesége

1) Kassa v. ltára 6038/7.

igen eltűrhető állapotban van, az Isten meglátogatja az embereket, de jőre is fordít mindent, reméljük asszonyommal is így lesz.

Kegyelmes urunk ő fsge egy kis egészségtelenségbe esett (Bethlen), de Isten jóvoltából kitöröde belőle, nincs már semmi nyavalyája. Váradról az elmúlt héten ment Szakmárra, onnan a jövő héten Munkácsra megy, onnan Tokajba s azután Kassára jön a jó szüretet itt fogja elmulatni.

Szegény *Korlát István*¹⁾ okt. 2-ikán reggeli 7 órakor elhunyt. Mai nap indulunk Kassáról Szendrőbe. A szüret 2—3 hét múlva kezdődik, jó őszi idők járnak, melegek és néha esők, tiszták és szépek. A szőlő is mind oda alá, mind a kassai hegyen igen szépen áll, nem szárad, nem rothad, semmiképen nem vesz, csak a madár eszi annyira, hogy ilyenre nem is emlékesznek az emberek, hogy ennyi madár lett volna, abba a reményben vannak, jó bor legyen.

Demek András uramnak is mondja kegyelmed szolgálatomat, az ő felesége is beteg volt, de már jobban van. Mi kegyelmeteket eléggé emlegetjük, hogy sok dolga és gondja van a gyűlésen, mikhez erőt, elmét, eszet, tanácsot kívánok, hogy maguk becsületére és városunk javára végezzenek mindent. Ezután is szívesen írok. A szegény *Izdenczy István* is vasárnap mult ki, azt mondják pestisben halt meg. Immár nekünk új kalendáriomunk van 1626. évre, a ki sok nyomoruságos dolgot jósol, betegséget, hadat, háboruságot, zürzavart, kitől Isten oltalmazzon bennünket, városunkat s szegény romlott és pusztá országunkat. Csak mint egyszer ezred magával jön ő felsége ide, azt nekem generális uram bizonyosan mondá.²⁾

1625. nov. 5-ikén a bíró és tanács írja nekik: A kegyelmetek 3 levelét a propositiókkal vettük, s hogy mi állapotban legyen ott fenn a dolog, azt is kegyelmetek írásából valami homályosan megértettük. Itt még most kezdődik a szüret. Urunk okt. 29-ikén jött be hozzánk. Elég bor lenne, csak olcsódnék. Új híreket nem írhatunk, elég jó egészségben vagyunk a kegyelmetek háza népével együtt, csak Demek uram asszonya igen gyenge egészséggel van. Ha miből megtalálnak, örömet kedveskedünk kteknek. Az új dolgok felől tudósítsanak, s városunk szabadságát oltalmazták és azok eilenében való imposztoroknak, gonosz szándékjokat enyhíteni ne felejtkezzenek meg.³⁾

Nov. 10-ikén ismét írnak: Ő felsége ma indult Erdélybe. A lakadalomhoz igen készülünk s febr. 24-ike előtt el is akarjuk lakni. Szállásokat rendeltünk, csak az Isten adja jó végét. Az 5 pénzes garas mégis sok van, annyira, hogy semmi olcsóságot nem érünk mindaddig,

¹⁾ Bethlen egyik főembere.

²⁾ Kassa v. ltára 6123/3.

³⁾ Kassa v. ltára 6123/4.

míg el nem végzik kegyelmetek a pénz állapotját. Üzent ő fsge is, csak a terminust várja, hogy mikor kelletik, premulgálni az 5 latos új pénzt, csak azon legyenek, hogy minél hamarább verjék azon ligába császár ő fsge pénzverőházában is. Házanépök türhetőkép van, Istennek hála; mi sok fáradsággal, nyugtalansággal. Csak írjanak, mikor lehet ne halaszszák. Borunk Isten áldásából elég lett és lesz. Most van a derék szüret. Csak Isten adja egészséggel költenünk. Isten hozza kegyelmeteket is egészséggel, jó hírrel.¹⁾

A követek Sopronból küldött négy német levele így hangzik:

Sopron, 1625. okt. 13-ikán. Ő felségének okt. 11-ikén kellett volna Sopronba jönni, de 13-ikára, 4—5 órakor halasztották, midőn nejével, a hercegekkel és hercegnőkkel együtt fog érkezni, s akkor megkezdhetik az országgyűlést. Okt. 13-ikán Bakai Benedek személynök meghalt és helyette Ciráki Mózes fogja a propositiókat előadni. (Almássy aláírása, magyarul: kegyelmeteknek jóakarattal szolgál A. I.²⁾)

Már 4. izben írtunk, melyek egyikében ő fsge propositióját is elküldtük. Nem tudom, megkapták-e. A többi városok követei hetenkint kapnak hazulról leveleket. Hogy *Eszterházy Miklós* lesz-e palatinus és *Bánffi Kristóf* curiai bíró lesz-e tárnokmester, nem tudhatjuk, de kívánjuk. (Mindkettő meg lett.) Az élelmi szerek igen drágák, és a birodalmi tallérok igen olcsók, ami pénzt élelemre hoztunk, fogyatékán van.³⁾

Miután ő császári felsége az országgyűlésnek a propositiókat megküldte, elküldjük Uraságtoknak. Ezt megelőzőleg is írtunk Uraságtoknak. Alkalomadtán írjanak.⁴⁾

Levelüket nov. 14-ikén Ormosházy úrtól megkaptuk, és kivettük belőle, hogy 3 levelünkből az országgyűlésről semmit sem értettek meg. De sok dolog nem bizonyos és nem tanácsos róla írni. Az országgyűlésen a propositiókhoz értek s hozzákezdték a pontok tárgyalásához, s a császár kérni fogja az országgyűléstől, hogy a legidősebb fiát válaszzák és koronázzák magyarkirálylyá. (Megkoronázták III. Ferdinándot.) Élelmezés tekintetében nagyon bajosan vagyunk, minden igen drága.⁵⁾

1) Kassa v. ltára 6123/5.

2) Kassa v. ltára 6123/21.

3) Sopron nov. 9.

4) Sopron okt. 25. 6123/28.

5) Kassa v. ltára 6123/39.

XIII.

Kassa régi közigazgatása.

1. Tisztviselők, bíróválasztás.

Kassa a királyoktól kapott kiváltságok alapján mind több önkormányzati jogot élvezett s belső szervezete, közigazgatása a középkor utolsó éveiben teljesen kialakult s fejlődése tetőpontjára ért, hol jó darabig megmaradva, később a mindinkább növekedő önkényuralom idején hanyatlásnak indul. Már Almássy kora után mind több jogsérelem fordul elő a városi jegyzőkönyvben;¹⁾ ez időben azonban még teljes virágjában volt. A városi tanács és község hatásköre nemcsak a közigazgatásra, bíraskodásra, városi vagyon kezelésére, földművelésre, iparra, kereskedelemre. hanem az egyházra és iskolákra is kiterjedt. Papokat, tanítókat a tanács fogad és bocsát el működésüket felülvizsgálja és szabályozza.

A város első tisztviselője a *bíró* (judex), ki 12 *tanácstaggal* (jurati cives, consules) ítélkezett a községi ügyekben. Felebbezni a *tárnokszék* elé lehetett. A községi ügyekre befolyása volt a *közgyűlésnek*, *községnek* (communitás), mely 100 *tágból* (centum vires, senatores) állott. Feje a *fürmender*, tribunis plebis. Ez választotta évenként három királyok napján a bírót, a 12 tanácsost, továbbá a külső birtokok ügyeit intéző *grófokat*, *adószedőket*, *fizető-*, *bor-*, *malom-*, *sör-*, *gabona-tiszteket*, *fertályosokat*, *harminczadosokat*, *testamentom* (végrendelet) *hallgatókat*, *korházi*, *városi mérő*, *házi*, *árucsarnoki stb. felügyelőket*.

A bíróválasztást *Simplicissimus* így írja le:

„A várost bezárják s a fürmender a mindenféle nemzetiségből azaz magyarokból, németekből, tótókból (kiket rendeknek hí) és minden vallásúakból, katolikusokból, lutheránusokból, kálvinistákból álló 100 tagú községgel fölmegy a városházára, a hol más bírót választanak, vagy pedig de novo confirmálják a régít valamennyinek deliberációjával és beleegyezésével. Ha ez megtörtént, processióval a temetőbe mennek, melyet sűrűn meghintenek szalmával. A régi bíró a tanácsurakkal szintén a processióval jön.

Minden czéh és mesteremember a temető előtt áll szerszámával, vagy rúdon, vagy más módon hordva azokat, hogy szerencsekivánataikkal együtt tiszteletük jeléül sietve a házához vigyék az új bírónak, mihelyt csak nevét megnevezni hallják. Ott vár egy ujdonatú szekér is, magasan megrakva síma, hosszú tölgyfa gerendákkal, hat ló elébe fogva; ezt is házához vontatják. Ezt a fát nem szabad abban az esztendőben elhasz-

¹⁾ Kerekes: Kassa város küzdelme a szépesi kamarával Gtört. Sz. 1901.

nálnia, hanem a mint beszélük, arravaló lenne ez, hogyha az ellenség előtti áruláson kapnák s ez bebizonyosodnék, akkor a szekérrel együtt máglyát raknának belőle, hogy elevenen elégezzék.

Mihelyt a főrmender kikiáltja a nevét, a legidősebb két tanácsos egy arra a célra készült széken fölviszi a gyűlésbe. A városi trombitás, a nagydobos erre megszólaltatja hangszerét. A legfiatalabb négy tanácsos háromszor felemeli a székkal a bírót és a község tagjai háromszor kiáltják a vivátot. Azután mindnyájan ismét processióval a templomokba mennek, a hol a Te deum laudamust és más énekeket meg zenét zengenek s rövid német és magyar bíró-prédikációt mondanak. Ennek megtörténte után a városbíró úrnál tisztességes lakomát lakoznak, melyre meghívják az összes nemzetiségek egyházi és iskolai szolgáit s jó énekeket és hangszeres zenét adnak elő.⁴

A többi tisztviselőkről pedig így ír:

A városi hatóság az én időmben egészen lutheránus volt, egészen vagy félig magyarok s csak kis részben németek, köztük egy tanító (rektor) es altanító (konrektor). A magyar városoknak az a szokásuk, hogy tisztviselőiket fizetik s jövedelmet adnak nekik, hogy inkább azzal foglalkozzanak, mint kereskedésükkel és iparukkal.¹⁾

2. Kassa szabályrendeletei Almássy bírósága idején.

Az egyház ügyei; székesegyház, Orbántonny. Iskola. Gazdasági ügyek: erdőgazdálkodás, rendtelenségek a város gazdaságában, városi majorok. Pénzverőház. Hámor. Szárazmalmok. Építkezések. Tisztaság. Utak, folyószabályozás, város kövezése. Iparosok, kereskedők. Darholz, Kasser. Kürtösök. Városi kiskapu. Patika. Vicenótarius. Engedetlen nemesek. Adósok börtöne. Gyakrabbi gyűlés. Végrendelet. Törvénylátás. Russin és Ladna kötelessége. Lőcsei ház gazdája.

A bíró, a tanács és község minden évben, mindjárt januárban a választások után megállapították és összeírták az azon évi teendőket, kiterjeszkedve a közügy legtöbb ágára. E szabályrendeletekből tehát képet alkothatunk a város belső életéről, községi ügyeiről s intézésükről.

Mint bírónak, bizonyára legnagyobb része volt megalkotásukban Almássynak s így az ő rendszeretetének, a városi vagyon megőrzésére irányuló törekvésének látjuk benne bizonyítékát.

1. Mind három évi szabályzat először is az egyház dolgaival foglalkozik, mert az Isten tiszteletének előmozdítása a fő-fő teendője s az ecclesiára kell első sorban gondot viselnie. 1627-ben kéri a tanácsot, hogy mivel a városnak *plébánosa* nincs, mentől hamarább egy jó erkölcsű,

¹⁾ Vass Mihály bírósága előtt jegyző volt; bírósága után ismét megválasztják s ekkor 150 frtra emelik fizetését s járnak neki a szokott accidentiák. De más fizetését a régiben hagyják. (Városi szab. rend. 1634.)

békességszerető plébánost hozasson, ki állandó legyen; tudakozódjék mindenütt ilyen után.

A következő évben a plebános mellé egy jó erkölcsű, tudós német *káplánt* rendel, mivel a mostani igen erőtlen a szolgálatra. A *keresztelesbe* pedig semmi új szokást ne hozzanak be, amint hallani, hogy akarnak ilyesmit.

Az is hallatszik, hogy a miniszteriumnak egyik tagja, *Bakai uram*, ki akar bontakozni, menjen a végére a tanács, hogy mi a szándéka s találjon módot maradására.

A *templom* (a dóm) és iskola nem lehetett valami jó állapotban, ha 1626-ban el kellett rendelni, hogy az építő urak a csatornákra, hajózatra úgy viseljenek gondot és javítsák meg, hogy az eső be ne csorogjon. A harangozó pedig a templom csatornáiról hamar idején lehányja a havat. De ezekből kevés ment végbe s meg kellett a következő évben ismételni nehogy a szép és drága épület gondviseletlenül romoljon és vesszen napról-napra. Két ember kellene esztendőn által, kik gondot viseljenek rá. Elrendeli, hogy a mi pénzt a szegény *Ádám Hellensperger* hagyott a harangláb megépítésére (Orbán-torony) ne fordítsák máshová, de hová hamarabb vigyék véghez az épületet. 1628-ban megismétli e rendeletet s végre is hajtották, mert többé nincs róla említés.¹⁾

2. A második ügy, a miről megemlékeznek, az *iskola*. 1627-ben elrendelik, hogy az iskolára jobb gondot kell viselni, mert gyakran hallani, hogy a tanítók és hallgatók közt sok egyenetlenség és háborúság van. Már a múlt évben is rendelt a község bizonyos személyeket az iskolák látogatására; de nem volt semmi eredménye.²⁾ Most *Láng Jánost*, *Rézman Mártont*, *Szőcs Miklóst* és *Vass Mihályt* küldi ki, hogy minden kántorban (negyedévben) sőt valahányszor csak egyenetlenségről hallanak, ha szükséges, a községből is vegyenek kettőt-hármat maguk mellé: *Daniel Ropot*, *Franecz Traganert*, *Kun Pált* és *Kalmár Györgyöt*. Adják tudtára a praedikátor uraiméknak, hogy be akarnak menni és igazítsák el a dolgot.

1628-ban megismétlik ez intézkedéseket; de a baj a következő évben (1629.) sem szűnik meg. A tanításban semmi disciplina nincs, a

¹⁾ Lásd Almássy életrajzában.

²⁾ Sőt már az 1625-iki szabályrendelet is intézkedik ez ügyben, mert a mester betegeskedése miatt az ifjak folyton hevernek s föl-alá sétálnak. A mester mellé állítsanak segédet, ki az iskolában lakjék, a mester a plébánián. Az iskolát minden két hónapban úgy a tanácsosok közül hárman: *Almássy István*, *Johannes Colmitius* és *Molnár Péter*, a községből *Papp György*, *Gáspár Róth* és *Vass Mihály* látogassák, kik a praedikátorokkal egyetértve ott szabadon rendelkezzenek. Ha öreget találnak a cinteremben (temetőben) rutolkodni (salva reverentia), nyakvasba vessék, ha gyereket, jól megveressék.

mester a tanításban személyt válogat, a városbelieket nem is tanítja, hanem a külső renden levőkkel bajlódik. S az is hallatszik, hogy nem igen van kedve a megmaradáshoz. Azért, ha búcsúzik, ne tartóztassák, hanem gondoskodjanak jó idején az iskola jobb előmeneteléről. Az iskola látogatására a tanácsból *Demek Andrást, Vas Mihályt, a községből Kun Pált, Gyöngyösi Jánost, Joachim Krauszt és Debreczeni Mihályt* választják meg, kik minden két hóban, főkép az apróbb tanulók dolgait nézzék meg.

3. A város és polgárainak gazdasági ügyeire is kiterjeszkednek. Nevezetesen az erdőgazdálkodásra:

A tilalmas *tölgyerdőt* senkinek hordatni nem szabad, ha a grófok teszik, 100 frt büntetést fizessenek. A Furcsát néhány évig jó lenne tilalom alá tenni, szép fa lenne benne. A következő évben (1629.) tilalom alá is teszik. A rusiniak abroncsokat vágnak kádakra s Abosig elhozván a vizen, Eperjesre iktatják. A grófok tiltsák el.

4. A városi gazdálkodásból kevés haszon lehetett, igyekszenek a visszaéléseket megszüntetni.

A város jöszágaiban olyan abusus van, hogy le nem lehet írni. Nem győz eléggé csodálkozni a község, hogy minden évben szénát, zabot kétszer való áron kell venni a város számára, mintha nem is volna jöszága. Tiszta búza is képtelenül kevés jő be. Ezért a fürmender uram, akikkel akarja, mindent felülvizsgálhasson.

A hostatiak a vetésben sok kárt tesznek, fogják el s állítsák őket a bíró elé. Senki barmait külön ne legeltesse (pl. Varannai uram), mert a mezőkön és szőlőkön nagy károkat tesznek.

A város jöszágai számára az *urbariumot* írják össze. A gróf tisztbe olyanokat ültessenek, kik ne szánják a fáradságot, járják be maguk a vármegyét, ne bizzák prókatorokra, mivel „ekkedig” nem kicsiny kára volt ebből a városnak.¹⁾

Az eddigi *városmajorokból* igen kevés, sőt semmi jövedelem nincs, Forrón egy derekas majort állítsanak, mihelyt az Isten az időt kinyitja. A grófok a kassai és szent-istváni majorban ne tartsák boraikat, a város jöszágában ne árultassák, a város jobbágyaival földeiket ne műveltessék, se lent, karót, hordót pénz nélkül ne vitessenek alá velök. A vigyázásra két személyt küldenek ki.

Darholz Ferencznek ne legyenek itt a határookban rétei és szántó-földei, ki kell becsültetni őket s polgároknak adni.²⁾

A szántóföldekben, rétekben a Mislá patakja sok kárt teszen;

1) 1622-ben a grófok ellen azért is nagy a panasz, mert a szegénységet igen büntetik 20—25 frtra. Ezután ne tegyék. (V. szab. rend.)

2) L. részletesebben ez ügyet Almássy mint városi jöszágigazgató fejezetben.

viseljenek rá gondot és az utakat is hordják meg vesszőkkel és kövekkel. A Rák patakot szokott árkába bocsássák.

A város réteit 'ne vesztegessék, a város lovain kívül senki ne vigye oda a magáét.

A hostatiak közül némelyek úgy bírják a szántóföldeket és réteket, mintha övék volna és el is adják, pedig némelyekhez semmi jujuk nincs. Vizsgálják meg e dolgot.

5. A városi gazdálkodásba vág a *pénzverőház ügye* is, melyet Bethlentől bérelt a város. A város a pénzverők mellé vigyázás okáért polgárokat rendelt, hogy még nagyobb kára ne legyen; de semmit „nem adtak rajtuk“ a mesterek. Most vessenek velők számot lehetőleg hit alatt. Hallják, hogy ő felsége jön, vele is végezzenek e dologban, nehogy később néhány száz frtot kelljen költeni e miatt. (T. i. távollévén ő felsége, követeket kelljen hozzá küldeni. Takarékoskodik a város.)

6. A *hámort* eddig a pénzverőházhoz bízták, s csak ők vették hasznát, a vasat is idegen helyre vitték eladni, miért az itteni polgárok nagy szükségét szenvedtek vasban. A hámort vegyék vissza.

7. A *szárazmalmok* a város gyalázatjára rom állapotban vannak. Hajazatjuk le akar szakadni, az eső beesik. Építtessék meg. Nézzék meg, a kassai és szentistváni malomban a molnárok mennyi barmot tartanak.¹⁾

9. Több pontban foglalkoznak a városi *építkezéssel*. Elrendelik, hogy a város kőfalait hajzattassák be mert az eső igen rongálja. Ha a jobbágyok elég zsindelyt nem tudnak csinálni, 50—60 ezret vegyenek másutt. A malomnál lévő bástyát építsék meg.

10. Intézkedik a *tisztaságról*: Az ó-temető-kertre semmi rutságot ne hordjanak. A plébániákba a diákok ne hordják a sok rutságot, mert a mint a plébános mondja, nyárban a bűz miatt, ott nem lakhatik.

11. Az *utakról, folyószabályozásáról és a város kövezéséről*: A város körül az utakat, árkokat, víznek folyását csináltassák meg. A házak előtt s főkép a piacon rút gödrök vannak, kiki rakassa meg kővel háza elejét a maga embereivel, miben az itteni kőművesek ne háborgassák e munkásokat. Ha maga nem teszi, a város csináltatja meg s a költséget adójához száraitja.

12. A különféle *iparosok* ügyeire is kiterjeszkednek.

Készítsenek a *bodnárok* számára új limitatiót, mert bár a gabona és minden olesó, mívöket ily drágán adják:

Egy kassai kádat 7 frton.

Egy hordót 2 frton.

Egy átalagot 75 denáron.

¹⁾ 1623-ban elrendelik, hogy a grófok a régi szokás szerint ménest szerezzenek és megtartsák azt.

Egy abroncsot 2 pénzért ütnek föl a hordóra. Ha az új limitatiót nem tartják meg, büntessék meg a czéhet. Ha borkötésre hívják őket, rögtön menjenek. A kinek hordófala van, s az itteni bodnár felmívelni nem akarja, adja oda idegennek.

A *furerok* és *korcsolyások* számára is készítsenek árszabást. Vigyázzanak, hogy a *sütők* ne süssenek oly kis zsemlyét. Ha a *kőművesek* úgy sarczolnak, szabadjon máshonnan hozatni. A *czéhesek*, a két *patikáriusok*, Cornelius és Vidos György esküt tegyenek.

13. A *kereskedők* részére adják ki a bruderschaftoknak a szabályokat, mert úgyis elég foglalkozásuk van az idegen jövő-járó kalmárok miatt. A somossi s egyéb vámokon szabadon járjanak a polgárok.

Ezekén kívül intézkednek különféle apró ügyekben.

14. *Kasser Mihály* módatlan dolgai miatt sok panasz jött, nem érdemli meg a polgárjogot, tegyenek valamit s ha kell nyuljanak hozzá.¹⁾

15. A *kürtösöket* a régi helyükre állítsák.

16. Lovastul is lehessen újra a *kis kapun* ki-bejárni minden polgárnak.

17. *Patikárius Jakabné*től sok adóssága miatt vegyék el a patikát s javaiból fizessék ki a várost.

18. Legyen *vicenótárius* is.

19. Akik a város igazságának és bírójának engedelmeskedni nem akarnak, mondjanak le a polgárjogról s az ily *nemes* menjen ki jószágára lakni.

20. A városi jobbagyot, ki polgárnak *adós*, zárják el, míg nem fizet.

21. Ha szükséges, ily *közügyek* tárgyalására többször is összegyűljenek.

22. A *végrendeletek* hallgatására és az osztásra a *fiscus* prokatorokat rendel ki, a mi kárára van a polgárságnak. Szűnjék meg s küldjön a tanács atyafiakat erre.

23. Inti a község és szeretettel kéri, hogy a bíró és tanács a *törvényt* kis dolgokért el ne halasztza, mert az egész városban nagy a panasz e miatt.

24. *Rusin* és a két *Ladna* 600 öl fát vágjon és rakjon föl a réten a város számára, egyéb szolgálattal mentesek legyenek az épületfa beszállításán kívül.

25. A *lőcsei ház gazdája*, Lénárd illendőbb fizetést adjon, s több sört, mint a mennyire engedélye van, ne vigyen be.

¹⁾ L. ez ügyet Almássy mint bíró fejezetben.

XIV.

Almássy mint Kassa jószágainak gondviselője.

Czime, grófságának, ideje, társai. Lónyai András, Belleny, lipóczi Keczer András, Segnei Bálint építőanyagot kérnek. A széplaki erdő pusztítása. Makkoltatás. Hordókészítés a város számára. A város földeinek szántása. Bíraskodás egy jobbágy és felesége közti ügyben. A garadnai pap panasza egy gyilkos és hívei ellen. Határper Darholz Ferenczczel.

Jobbágszerződés.

Kassa nemcsak polgárainak gazdagságánál, hanem nagy birtokainál fogva is hazánk egyik legkiválóbb városa volt. Ez időben 28 jobbágy-községe volt. E községek ügyeinek s általában a város összes gazdasági és rendőri ügyeinek vezetésére *grófokat* választottak, kiket magyarul „a nemes Kassa város jószágainak gondviselője“, latinul „*praefectis omnium bonorum*“ vagy „*administrator bonorum et proventum*“ vagy röviden *praefectus*, *administrator* czímmel illettek.

Almássyt először 1617-ben választották meg ez állásra s úgy látszik, egész bírósága idejéig 1627. évig ő töltötte be, sőt bírósága után is két évig 1630. és 1632-ben ő a gróf. Tehát összesen mintegy 12 évig volt a város jószágkormányzója. Hivataltársai voltak ez idő alatt *Rainer Menyhért* (1617.), *Zegedi István* (1624.), *Koncsik Bálint* (1625.), *Láng János* (1630.), *Szücs Miklós* (1632.), *Swertel János* (1632.)

Az ügyek közül, melyekkel a hivatalában foglalkoznia kellett, többről maradtak fenn iratok, melyekből nemcsak a gróf-tisztség teendőiről alkot-hatunk némi fogalmat, hanem bepillantást nyerhetünk a kor viszonyaiba is.

A tilosban talált jószágok ügyét a grófok intézik el, építőanyagot, fát, követ, téglát tőlük kérnek messzeföldről, ők ügyelnek föl a városi erdőkre, makkoltatására, a földek munkáltatására, eléjük kerül egy jobbágy családi perpatvára, ők ítélnek egy falusi gyilkossági ügyben, előttük tesz panaszt híveinek romlottsága ellen a garadnai predikátor, ők ügyelnek föl a város birtokainak épségére s képviselik a várost egy határperben.

Tekintsük már most ez ügyeket részletesen.

Először is érdekes a fában, kőben szükölködő két alföldi nemes úr levele, kik oly messziről kénytelenek Kassához fordulni zszindelyért és tégláért.

Lónyai András Kálióból udvarházához 10,000 zszindelyt kér, mert ott nehéz szerezni s tudja, hogy a város törvénye szerint a vidékről is az eladó zszindelyt Kassára kell vinni s ott a város adja el. Kéri, hogy azon áron adják, a mint vették s igéri, hogy megszolgálja. (1618).¹⁾

Beleny István (abauji viczeispán) *Devecserből* 1000 téglát kér

¹⁾ Kassa város ltára 5818/62.

Almássytól: Pinczém felett való felházacskámban egy kőkémenyt akarnék kirakatni. Adjon kegyelmetek 1000 téglát, tudom ritkán lehet a város téglá nélkül. Kérem, küldjék is el forrói szekerekkel, mert nekem Ujvármegyében nincs barmos jobbágyom. Ha Garadnára bejő kegyelmetek, megfizetek. Azt akarom, hogy e felház egy fűtéssel melegedjék. Csak a kemenceze sipját akarom téglából rakatni, hogy egy vaslapáttal a padjáról elrekeszthessem a meleget s ugyan szemes ház lenne az egyik. Kettőjöknek kellett volna írnom (t. i. mindkét grófnak); de igen beteg vagyok. Egy óráig írtam ezt is s most jutott eszembe; de újat nem írhatok, hisz egyetértetek Rainer urammal.¹⁾

A város tégláégetéséről némi fogalmat ad *Gombkötő Jánosnak* (bizonyára ú. n. téglá-úr = a tégláégetés főgondviselője lehetett) alábbi nyugtája, melyet *Téglás Jakabnak* a város tégláégetőjének adott. Téglás Jakab 1625-ben 3 kemenczében égetett téglát és

az I.-ből kihordtak	---	---	---	---	54,000
a II.-ből	„	---	---	---	57,000
a III.-ből	„	---	---	---	56,000
összesen					167,000 darabot.

Lipóczi Keczer András, Peklénről (Keczer-Peklén e család ősi fészke) kettejökhöz fordul hasonfajta kérést tartalmazó következő levelével. Kivül: *Almássy István* uramnak és *Koncsik Bálint* urámnak Kassa város tanácsosinak és a hozzátartozandó jószágok grófjainak, nekem bizodalmas uraimnak. Belül: Kérem intézzék el jobbágyom örökösödési ügyét. Jóakaró Almássy urammal Sopronba felmentünkben (együtt mentek fel a soproni országgyűlésre) tudattam deszka, lécz és egyéb épületre való szükségemet, s hogy kegyelmetek jószágában akarom pénzért megszerezni. Mire Almássy uram nagy szeretettel ajánlá magát. Ideje elérkezvén, nagyon kedvesen venném kegyelmetektől s készpénzzel megfizetném, ha adnának. Sőt ha kegyelmeteket meg nem bántanám, új pinczémet padlózni való nagy deszkákra hatalmas nagy szükségem volna. Kérem adassanak nekem egynehány szál cserfát, hadd metszessem meg pénzemért s én is dicsekedhessem a kendtek jóakarattjával. Hogy mennyi legyen az, a kegyelmetek kedves végzésére hagyom. Ha a komissiot megadják, a magunk szolgálainkkal megvizszük. Ha Isten éltet, mind a nemes városnak fejenként, mind kegyelmeteknek, a miből szolgálatom kívántatik, örömet meg szolgálom. Szeretettel szolgál kegyelmeteknek jóakaró atyafia és szomszéd barátja Lipóczi Keczer András (1625).²⁾

¹⁾ Kassa v. ltára 5782/98.

²⁾ E Keczer András Bethlen G. kassai országgyűlésének (1624.) Bécsbe küldött követe is volt.

Segnei Bálint Lapispatakról 5—6 szál deszkának való fát kér tőlük a *ladnai* vagy *budaméri erdő*ről, miket a radácsi fűrésznél met-szessen meg (1630).¹⁾

Almássy igyekezett hivatalát gondosan betölteni s a város vagyonát pusztulástól megóvni.

1620-ban jelenti a tanácsnak, hogy a *széplaki erdőt* igen rútol pusztítják és hordják, azért tiltanak meg, mert a jövőben jó lenne a város szükségére. Ki is mondják: Se szegény, se gazdag ne hordja és hámosos uramék (a kassai hámos bérlői) megszólíttassanak felőle (1620).

Pár hét múlva meg azt kérdi, hogy a városi jószágban levő kis kerek makkos erdőre lehet-e sertés marhát bocsátani? Megengedik, de tizedet vegyenek.

A város maga készítetteti saját *hordóit*. Almássy és Zegedi István utasítást kapnak, hogy az abroncsnak való fát hozassák be (1624. máj. 3.).

A grófok rendelték ki a jobbágyközségeket, a város földeinek művelésére. *Garadna* szegény falu kicsinytől nagyig mentegetőzik előttük, miért nem szántottak a mondott időben (1630).²⁾

A jobbágyközségek lakóinak peres ügyei és vétkes cselekedetei, mint földesúrhoz, a városhoz, illetőleg a grófokhoz tartoztak. Így készül Almássyhoz *Török István* alábbi levele, melyben igazolni törekszik, miért verte meg feleségét. Így ír a garadnai pap az akkori két praefectusnak, *Almássynak* és *Szücsnek*, hogy a gyilkossággal vádolt kovácsnét, szertőjét és czinkosait, kiknek előbbi ítéletükben megkegyelmeztek, szorítsák eclesia követésére és vesszőzzék meg s a vétkes pár keljen egybe. Mindkét levél korfestő tartalmánál fogva is nagyérdekű.

Az első levél bő kivonata így hangzik:

Török István Uraságtok szegény jobbágya *Garadnáról*. Mint gazda, házam népének én tartozom gondját viselni, de feleségemet nem inthetem s üthetem meg, ha vétke vagyon is, mert mindjárt anyjához fut, ki a praedikátornál lakik és ez a praedikátori székről is megintett. Most így volt az eset: Odakin szántottam, meghagytam készítsen ennem valót. Mikor hazamentem, kértem, ő semmit sem szólt s nem adott. Ha urának vagy gazdának mond, szabad lett volna; de hogy ő oly mord nemzetség, egész napestig egy szót sem szól hozzám. Ez alatt haragomban egyszer, vagy kétszer a tenyeremmel megtaláltam ütni, mindjárt elhagyott engem, de kur...nak nem szidtam s ide idéztek. Kérem igazítsa kegyelmeitek el dolgomat, hogy az én lelkem is megnyugodjék rajta.

A garadnai bíró a következő sorokat írta ez ügyben: Feleségét.

1) Kassa v. ltára 6348/44.

2) Kassa v. ltára 6348/27.

rosszul tartja, rosszul élnek, többször törvény elé idéztük, sőt tavaly itt járt *Vas Mihály* és *Láng János* uraim is megintették, fenyegették, hogy megbüntetik, de most is gonoszul szidta és megverte feleségét, ezért odaidéztük kegyelmetek elé (1630).

A másik levél pedig ez:

Ne haragra magyarázzák irásomat. *Túrós Andrásnak* sok könyhullatására és siránkozására kegyelmetek megkegyelmezett a bünösöknek s bátorsággal a garadnai ekleziában laknak. De én szegény együgyű lelkipásztor vagyok köztük, lelkiismeretem, tiszta hitem nem engedi, hogy a rihes juhokat, a keresztény juhok közt engedjem lakni. Az összes körülakó prédikátorok tudják a bünös személyek gonoszságát s félek rajta, hogy a szent korona előtt gyalázatját vallom, ha könnyen elmegyek mellőlek.

Istenre is kérem uraságtokat, büntetés nélkül ne hagyja őket, hogy minden mótely nélkül állhassanak a keresztény juhok köziben. Értekeztem a körülöttem levő főpredikátoroktól, mi büntetésök legyen. Mind azt mondják, hogy ha nem is világos, de sok jelenség mutatja, hogy *Túrós Tamás* harmadmagával ölte meg a kovácsot, nyilván van, hogy a kovácsnéval sokszor paráználkodott s aratáskor a más kalangyáját szekerére rakta és ellopta. Hogy bokros vétkekért nemcsak ekleziakövetést érdemelnek, hanem vesszözék meg őt és aztán csuklyába öltöztetve egyenkint kövessenek ecleziát és legfőképpilyent, a ki ellen nagyot vétettek. Ezek meglevén, ha azelőtt szerették egymást, most is szeressék és holtig bünhödjének együtt. Hogyha én, tanító lévén, büntetés alá nem adnám őket eclezia ítélete szerint, a lopóval és paráznával együtt fujnék. Psal. 50 versa 18. Dávid. Legyen uraságtoknak tudása felőle, mert eddig is sok búsulásom volt miattok. Mintha semmi nyavalyájok nem volna, szinte olyan kevélyen viselik magokat és az elébbi gonoszság közülök meg nem aluszik, hanem inkább árad, agyarognak, vigyorognak egymásra, isznak, dözsolnek, vidékre járnak és nem tudom mit mivelnek, de semmi alázatosság nincs bennök.

Garadna, 1632. febr. 24.

Andreas S. Csiengeri garadnai
praedikátor.¹⁾

Nevezetes azon határper is, a mely fintai *Darholz Ferencz*czel egy kassavidéki dűsgazdag fölbirtokossal, Abauj vármegye táblabírájával, ki korábban is többször levelezett Kassával s ki Szenci Molnár Albertet több ízben pénzzel segítette, már korábban megindult.²⁾

¹⁾ Kassa v. ltára 6454/39.

²⁾ Dézsi: Szenci M. A. Tört. Életr.

1617. jún. 13-ikán a tanács elhatározza, hogy a Darholzcal folytatott egynéhány 1000 frtban járó határper ügyében, miután a birtokra vonatkozó leveleket összeszedte, határjárást tart. A grófok hívják meg rá az ispánt s kimennek a bíró, a grófok, a tanács és községbeliék, 40 drabant, a czéhek. Ki kell vinni egy hordó bort, két hordó sört s élést hasonlóképen.

De vagy nem tartották meg a határjárást, vagy nem döntötte el az ügyet. Mert két hó múlva (aug. 8-ikán) a bíró kérdi a tanácsot, mit kelljen a villongó határ fűvével cselekedni, kaszálják-e? A tanács jónak látná a fő embereket fölkérni, hogy vigyék békességre a dolgot. De csakhamar erősebb határozatot mondott s aug. 17-én Almássy István jelenti, hogy tegnap kiment ama határra s a város határozata szerint a jobbágyságokat neki állatta kaszálni.

1617-ben, midőn Almássyt követül küldik az országgyűlésre, még a nov. 27-ikén megállapított utasításokba is befoglalják ez ügy elintézését. (L. ott.)

1620. júl. 30-ikán ismét utasítást kér Almássy, hogy mit tegyen a réttel melyre Darholz is oly jogot formál mint a város. A város már elvesztette türelmét, rövid határozatából kiérzik a bosszúság: Vágassa le s ha elhordhatják, hordják el a jobbágyságok. Ha pedig nem, ne bírassa békében, hajtsanak rá barmot és gázoltassák le.

Egy év múlva (1623. jún. 27.) ismét a régi kérdést teszi fel Almássy: A villongó határ miatt mit kelljen tenni? mert Darholz otthon van és azt mondta, meglátja ki kaszáltatja. A város határozata ismét rövid: Mint tavaly, úgy rá kell menni és kaszáltatni.

A viszály tart és 1627-ben már nagyon kiélesedett. Ugyanis aug. 30-dikán a bíró jelenti, hogy Darholz viszont a város bányáit művelteti, őriztetvén a bányászokat. A város bányászai nem művelhetnek s így hiába fizetnek nekik.

Határozat: Zabó György, másképp Freidenberger menjen ki ez északára 3 tized gyaloggal és lesse meg őket. Ha ott találják a bányászokat és őrizőiket fogják meg és hozzák be őket s a város embereit állassák be a bányákba és őrizzék, hogy egyideig munkálkodhassanak. Ha Darholz számára követ vágtak, hozzák el és a bányát, melyben műveltek, vágassák be, fákkal és földdel töltsék be, hogy ne jussanak hozzá.

Érdekes bepillantást enged a jobbágyság viszonyokba az alábbi szerződés, melylyel egy ember Kassa jobbágyságába lépett. Az okmány külsejére idegen kézzel ez van írva: *Bártfai Lázár* kötéslevele jobbágyság iránt. Belül így szól: Én szegény, jövevény üres, uratlan legény lévén,

telepedtem meg Kassa város Garadna nevű falujában, mivel egyéb helyeken sehol úgy meg nem nyugodt elmém és igyekeztem. Öregbik *Almássy István és Swertel János* grófok és praefectusok s Garadna előjárói előtt kötelezem magam, hogy jámbor szófogadó jobbágy leszek és mesterségemmel híven szolgálom, a miből parancsolnak és sehová nem bujdosom s urat kívülöttek nem ismerem. (1632.¹⁾

(Irni nem tudván, neve helyett csak keze keresztvonását tette alá.)

¹⁾ Kassa v. ltára. 6435.

A KASSAI PÉNZVERŐHÁZ.

Irta: KEMÉNY LAJOS.

A pénzverőházak eredetét valószínűen a *domus regibus* kell keresnünk, melyek Károly Róbert király rendelete szerint a kamarák székhelyén levő városokban állottak fenn. Sőt talán már az Árpádok korában is léteztek; így Kassán III. Endre király idejében is volt comes camarae.¹⁾ Károly Róbert alatt tűnik fel a kassai márka is.

Zsigmond király alatt a kassai pénzverőház működéséről biztos adataink vannak; a városi jegyzőkönyvek 1394-ben ugyanis említik Henel monetarium s 1395-ben Kassán a comes monetarum Marcus de Nüremberga,²⁾ a kinek utódja lehetett az 1430-ban említett Petrus Reyhel de Mahalfalva, comes urbium et cusionis monetariorum.³⁾

Az 1440-ik évbéli számadókönyv szerint a pénzverő teljes működésben van s a cammermeister Hannus (János), a probirer András;⁴⁾ a példametsző Dániel eysengraber lehetett, a ki azonban 1450-ben jövedelmezőbb keresetet üzött, mint a kereskedőcéh (cromerbruderschaft) tagja.

V. László király 1455-ben elrendelte, hogy „illam monetam novam argenteam“, nemcsak Körmöczen, hanem Kassán is verjék s az erről szóló okiratot Kassa városa Giskra kérelmére átírja.⁵⁾ Ugyancsak V. László 1457-ben rendeletet küld a városhoz követükkel, melyben meghatalmazza őket a pénzverésre s kijelenti egyuttal, hogy Giskrának erre nem adott engedélyt.⁶⁾

A következő évben Mátyás király kitiltván a régi pénzt a forgalomból, az új pénz verését a kassai pénzverőben is elrendeli „sub eisdem forma, pondere et lega“, mint az a budaiban is történik.⁷⁾ Még ez évben ismét rendeletet küld Kassa városához, melyben a felvidéki rablók kiirtása s váraik (castellorum) megvívása körül szerzett érdemeik jutalmául a pénzverést a kassai kamarában két évre átengedi nekik „de tribus partibus sive tribus marcibus cupri et una marca argenti

1) Thallóczy Lajos. A kamara haszna. 4. l. — 2) Kassa város levéltára. 18080. sz. — 3) K. v. lt. 167. sz. — 4) Kemény Lajos. Kassa város régi számadáskönyvei 1431—1533. 22. és köv. l. — 5) Kassa v. lt. 271. sz. — 6) K. v. titkos lvt. Monetatio. Nr. 1. — 7) K. v. lvt. Monetatio. Nr. 2.

fini et in similiter mixtis et in virgas more ab antiquo consueto et solito fusas atque incisas cudatur ex eis moneta, cuiusquidem moneta trecenti septuaginta quinque denarii ponderent unam marcam et quelibet marca denariorum in lega contineat pesetas duodecim fini argenti vel saltem medium quartale plus de uno peseto vel minus similiter et una marca excedatur denariis quatuor vel quinque ad maius, de qua moneta ducenti denarii valeant unum florenum auri sat.“¹⁾

1461-ben a király Modrár András és Negzygleer kassai kamarai pénzverő tiszteknek meghagyja, hogy Kassa városának száz márka ezüstjét jutalmul verjék pénzzé.²⁾ 1462-ben ismét eltiltja a régi pénz forgalomba hozatalát s új pénz veretését rendeli el, a melyből „trecenti denarii, oboli vero sexigenti unum florenum auri faciant. A kamara grófja Nehezeger János,³⁾ Ugyanez évben Thoklár János kassai polgárra bízta „officium probationis monetarum nostrarum in dicta civitate nostra Cassoviensi cudendarum“. Meghagyja a városnak, hogy tudassa ezt a kamarával s Thoklár fizetését utalják ki.⁴⁾

1463-ban is Newzyger János a comes cusionis monetarum novarum camerae Cassoviensis.⁵⁾ A király 1465-ben meghagyja probatorának, Toklárnak, hogy „praesentem monetam nostram diminuat et solummodo ad sex piseta cudi faciat“. ⁶⁾ Ugyanez évben meghagyja neki, hogy küldje fel Budára a Kovách István kassai pénzverő kamarai tiszt által reábizott „universas attinentias et ferramenta pro cusione monetarum apta.“⁷⁾

A pénzverő virágzását mutatja, hogy 1461-ben Német János monetarius és Bálint monetarius, 1465-ben Zolauer János monetarius és Schuchwalt András schmelczer, 1467-ben pedig Mihály müntzer nyert Kassán polgárjogot. Mihály pénzverő 1498-ban a városi tanács tagja.⁸⁾ Toklár János, a ki 1467-ben is próbamester⁹⁾ és 1476-ban a város viczeindexe, később több ízben bírása is volt, 1482-ben meghalt; Toklár valószínűen Besztercebányáról származott Kassára, mert nejének rokonsága odavaló volt.¹⁰⁾

A király 1467-ben ismét új pénz verését rendeli el Kassán s utasítja Szepes vármegyét, hogy azt fogadja el;¹¹⁾ 1482-ben pedig meghagyta, hogy az új pénzből százat és ne többet követeljenek egy forintért.¹²⁾

A 15. század végén Kassa város adófizető polgárai közt szerepelnek András schmelczer, a ki 2 frtot fizet adóban és Enderlein müntzer;

¹⁾ K. v. lt. Monetatio. Nr. 3. — ²⁾ U. o. Nr. 4. — ³⁾ U. o. Nr. 5. — ⁴⁾ U. o. Nr. 6. — ⁵⁾ K. v. lt. 339. sz. — ⁶⁾ U. o. lajstromozatlan. — ⁷⁾ U. o. 350. sz. — ⁸⁾ U. o. 777. sz. — ⁹⁾ U. o. 368. — ¹⁰⁾ U. o. lajstromozatlan. — ¹¹⁾ K. v. lt. Monetatio. Nr. 7. ¹²⁾ K. v. lt. 506. sz.

György wynswerew (= pénzverő) 1505-ben nyert polgárjogot s 1514-ben néhai Jakab pénzverő hagyatékát tárgyalják a városi tanács előtt. Jakab 1502-ben a Malom-utczán lakik.

II. Ulászló király 1511-ben elrendelte, hogy Kassa verjen pénzt „monetas nostras istius regni nostri Hungariae solitas et consuetas sive usuales et cursivas, in pondere tamen et mensura atque genere omnino veras et iustas, dummodo id ipsi regno et regnicolis nostris dampnosum non fiat“.¹⁾

A pénzverés Kassán II. Lajos király alatt szünetelt s csak 1521-ben vitte ki a kassai születésű Szathmáry György pécsi püspök, hogy itt ismét pénzt verjenek²⁾ s a király meghagyta Thurzó Elek kincstárnokának, hogy a városba pénzverőket küldjön.³⁾ 1524-ben a király Izsák zsidóra, a kit „sufficienti prudentia et tuius rei scientia ac magisterio optime peditum esse intelleximus“, bizza itt a pénzverést;⁴⁾ ez évben a pénzverő praefectusai Kozymor Bertalan és Nádasdi György,⁵⁾ s a próbamester Baumgartner Bertalan ötvös; Simon János müntzmeister polgárjogot nyert. 1526-ban János a müntzmeister, Jakab példametsző (eysenschneider), Jeromos scheyder és Thomasius János a probyrer,⁶⁾ míg Kozymor a praefectus, a ki egyizben Thurzó Elek tárnokmestertől a pénzverő szükségére 165 frtot, továbbá 5 frtot aranyban és 2 márka ezüstöt vett kölcsön. Kozymor még ez évben a törökkel vívott harcban — talán épen Mohácsnál — elesett.⁷⁾

A kassai egyházak kincseit ez évben verték pénzzé királyi, illetve Várdy Pál egri püspök rendeletére „ad lottos octo ad formam pecuniae regia Maiestatis“.⁸⁾ A sz. Erzsébet egyház kincstárából 139 márka, a domonkosokéból 34 márka, 10 lat, a ferenczrendüekéből 35 márka, 8 lat ezüst került a pénzverőbe.⁹⁾

János király (1527.) utasítja kincstartóját Tornallyay Jakabot, hogy Kassán a pénzverést folytassa.¹⁰⁾ Még ez évben Kassa Ferdinánd király kezére jut, a ki alatt a pénzverő tovább működik s Kaczianer az ezüst és más érczek kivitelét megtiltja.¹¹⁾ Ferdinánd 1528-ban elrendeli, hogy Kassán „monetas argenteas sub liga octo lotorum argenti puri, iusti et consueti ponderis ac mensurae et in ea qualitate, quantitate et figura orbiculari, qua in aliis regni nostri Hungariae cameris cudantur, durante beneplacito Maiestatis nostrae regiae ex eorum argenti proprio uti antea cuserunt“.¹²⁾ 1533-ban királyi rendelet jön a mind nagyobb mértékben terjedő hamis pénz verése ellen s a király meg-

1) K. v. lt. Monetatio. Nr. 8. — 2) K. v. lt. 1022. sz. — 3) U. o. 1017. — 4) U. o. 1059. — 5) U. o. 1066. — 6) Kemény. Kassa város régi számadáskönyvei, 61. és köv. lapjai. — 7) K. v. lt. 1187. sz. — 8) K. v. lt. 1134. sz. — 9) Kemény id. m. 80. lap. — 10) K. v. lt. 1170. — 11) U. o. 1426. — 12) Titkos lt. Monetatio. Nr. 9.

hagyja, hogy a rossz pénzt a kassai és körmöczi pénzverőnek szolgáltatassák ki átverés végett.¹⁾ Ugyanez évben Ferdinánd rendeletet küld Kassához azok ellen, a kik a Körmöczőn vert pénzt nem akarják elfogadni, hanem néhai Mátyás király pénzében követelik a fizetést.²⁾

1529-ben Mihály pénzverő, 1534-ben Tamás pénzverő nyert polgárjogot. Pénzverő Tamás 1567-ben még életben van;³⁾ 1579-ben özvegye Erzsébet említetik.⁴⁾ 1534-ben János a münzmeister.⁵⁾ Thomasius János próbamester fia, szintén János baccalareus 1530-ban polgárjogot nyers 1535-ben említetik.⁶⁾ A domus monetae mellett (1533.) egy altera domus monetae is volt a város harmadik negyedében. Az 1555. évbeli városi jegyzőkönyv meghatározza a pénzverő fekvését: „in acie domus regis alias Göbel vocatae, in qua olim moneta cusa est“.

A pénzverés Kassán 1536—1552-ig, míg a város János király hatalmában volt, alighanem szünetelt s midőn ismét Ferdinánd kezéré jutott, megszűnt; a város 1556-ban felír annak folytatása végett, mert „est autem et domus monetaria isthic, sunt etiam instrumenta in promptu“.⁷⁾ A következő évben királyi rendeletre a város Dersffy István főkapitány és Thorda Zsigmond kezébe adja a pénzverő eszközöket „omnia instrumenta ferrea ad cusionem monetarum pertinentia“.⁸⁾

Kassán az 1580-ik évtől kezdve vernek újra pénzt. Ez évben Ginther vagy Günther Zachariás münzer polgárjogot nyert s 1585-ben is itt működik.⁹⁾ 1581-ben polgárjogot kap Christof Hardek von Döbeln, röm. kays. Maiestet wardein; 1589-ben pedig a besztérczebányai származású Schmelczer András.

1607-ben a kolozsvári származású Forintverő Ötvös István nyert Kassán polgárjogot, aki valószínűen Bocskay István fejedelem forintverője volt Erdélyben, majd Kassán.

Bethlen Gábor fejedelem alatt a pénzverő feléledt. Segesvárott 1622. deczember hó 5-én kelt rendeletével meghagyja, hogy „az monétáknak rossz volta miatt — paracsoltunk volt is Silesiában, hogy némely monetariusokat küldenének ki számunkra, az kik közül jöven ez elmúlt napokban ketten hozzánk és több társoknak képekben velünk conveniálván — végeztünk azért úgy velek, hogy ad finem mensis proxime adfuturi. Januarii cassai városunkban minden istrumentumokkal és több társokkal együtt kijöjjenek;“¹⁰⁾ 1623. április hó 28-án pedig meghagyta, hogy mivel „az kassai pénzverőházunk igen szűk“, tehát a mellette való házat adják bérbe szállásul „pénzverőmestereink számára“;¹¹⁾ ismét

1) Monetatio. Nr. 10. — 2) K. v. lt. 1558. sz. a. — 3) U. o. 2788. sz. a. —

4) 3526/9. sz. a. — 5) U. o. 1586. sz. a. — 6) U. o. 1599. sz. a. — 7) K. v. lt. 1810. sz. a. — 8) U. o. 1876. sz. — 9) K. v. lt. 3839. és 3857. sz. a. — 10) K. v. lt. 5939. sz. a. — 11) U. o. 5999.

ez év június 21-én elrendeli, hogy „ött való pénzverőink megfelesedvén“, adják át nekik az egész ú. n. Rueber-féle házat.¹⁾ A ház néhai Rueber János felsőmagyarországi főkapitány, illetve örökösének volt a birtoka s a Főutezán, a mai honvédlaktanya helyén állt s úgy Tieffenbach, mint Basta főkapitányoknak is székházul szolgált;²⁾ tulajdonképpen három házból állt³⁾ s a délre fekvőt Rueber György 1604-ben 800 forinton, 30 köből gabonán és 4 hordó hejzei boron vette meg.⁴⁾

1624-ben Abauj vármegye meghagyja, hogy „az cassai, munkáchi és nagybániai ötpénzes garast, mellyeket Urunk eo felsége neve alatt vertenek“, mindenki elfogadja.⁵⁾

Kasser Mihály münzmeister 1625-ben polgárjogot nyert szokatlan nagy áron és pedig 100 frton; 1634-ben nemességet kapott s a következő évben Abauj vármegyében kihirdetette. Kasser, mint a pénzverő vezetője, rossz fát tett a tűzre s a fejedelem 1625. „az pénzverőházat minden hozzátartozandó eszközeivel“ a városnak adta bérbe.⁶⁾ hogy „öt lottos pénzt veressen az böcsületes város és az árendának summája lészen 56,000 frt.“⁷⁾ A Segesvárott 1625. július 13-án kelt szerződés⁸⁾ szerint a város verethet „tam minutae simplicis monetae cudendae, tam etiam maiorum ternariorum et quinquenariorum grossorum — liga — quinque lothones fini argenti continet“. A 2-ik pont szerint ezüstöt vásárolhatnak szabadon, valamint „aut pagamentum, aut tartarum et sal mercare“. 3. Az első évben 500 ökrbört, 50 hordó bort harminczad fizetése nélkül kivihetnek. 4. A pénzverő tisztek stb. fizethetése végett 1000 ökröt vásárolhatnak s lefizetvén a szokásos díjakat, a városba behozhatják. „Quinto, ut in dignitatis et personae nostrae memoriam aurae etiam bonae monetae, non ita quidem, ut earum cusio libera quousque voluerint, illis permittatur, sed tantum pauci alicuius numeri cudi ab iis possint, hoc etiam benique iis concedimus“. Végül a fejedelem megtiltja az arany és ezüst kivitelét Lengyelországba.

A város a pénzverő technikai vezetése iránt franckensteini Heinrich Gáspárral és goslávi Janus Fülöppel még ez évben szerződést köt.⁹⁾ Janus F. münzverwalter 1626-ban nőül vette a sziléziai Jegerndorfban a volt brandenburgi hercegi münzmeister, akkor a lengyel király szolgálatában volt Prunner György leányát, Orsolya Katalint.¹⁰⁾

1627-ben Gáspár (Heinrich?) a „münzmester“. 1628-ban a fejedelem a pénzverőházat szendrői Bornemissza János kapitányának eladta s a pénzverés megszűnt.¹¹⁾

1) K. v. lt. 6002. és 6003. sz. — 2) U. o. 7895. — 3) 7598/3. — 4) 5085. —

5) Vármegyei jegyzőkönyv. — 6) K. v. lt. lajstromozatlan. — 7) Városi jegyzők. —

8) K. v. titkos lvt. Monetatio. Nr. 11. — 9) K. v. lt. 18,439. sz. a. — 10) U. o. 6165/2. és 6291/36. sz. a. és Szabó Károly R. M. K. II. köt. 441. sz. — 11) K. v. lt. 19,367. sz.

A kassai pénzverő szolgálatában állhatott ez időben Kuntschick vagy Kuntschig János, Kuntschick Venczel freystadti (Silézia) polgármester fia, aki 1622-ben a Kunstreichnak mondott Erker Flóriánhoz, a lengyel király varsói münzmesteréhez állt be tanulóul — atyja nem bírván érte a tanpénzt fizetni — négy évre, hogy „die Münzckunst und was darzu gehörig“, kitanulja.¹⁾ Kuntschig János a következő évben kötelezvényt állít ki „in der Königlichen Münz Warschaw“, hogy Erker Flóriánhoz tanulóul beállván s amellet „auch das probieren und was zu solchen Münzsachen gehörig“, szorgalmasan tanulni fogja s ha kárt okozna, a mester rajta és hozzátartozóin keresheti.²⁾ A kassai pénzverő működésére 1696-ban ismét reábukkanunk, amely évben a város onnét 500 frtot vett fel kölcsön.³⁾

A pénzverő 1698—1700. évekre szóló számadása szerint ⁴⁾ Kassáról a nagybányai pénzverőbe 400 frt értékű pénzverő műszereket adtak át s Kassán csak kreutzereket és phennigekeket vertek. A tisztek és mesteremberek fizetése következő volt: Carove Antal „münzinspector“ 1699. január hó 1-étől 1700. június végéig 750 frtot kapott; Maray Bertalan évi fizetése 150 frt; a münzschmiedemeister heti bére 4 frt; Schubert Ádám münzer heti fizetése 3 frt; Hörman János münzstreckher heti bére 3 frt; Hönigberger Jakab münzer heti bére 2 frt volt; Pinckh Lőrincz münzschlosser 68 hétre 259 frtot, Liboczay András, schmidt 46 hétre 92 frtot kapott. Herzog András löcsei példametszőnek „vor unterschiedlich prägstöckhe fizettek egy ízben 15 frtot. Ugyanő „eysensenckher in Leutschau“ szállított „mehr per postam abgeschickt 2 stöckhe mit kays. Bildnuss fl. 2“.

¹⁾ K. v. lt. 6019. — ²⁾ U. o. 6019. sz. — ³⁾ U. o. 19,574. sz. — ⁴⁾ U. o. lajstromozatlan.

EGY MAGYAR GAZDASÁGTAN ÍRÓ A XIX. SZ. ELEJÉN. KOVÁCS MÁRKUS BENCZÉS.

Irta: SÖRÖS PONGRÁCZ.

Egyszerű életfolyása volt annak a férfinak, a kire a magyar gazdaságtörténelem művelőit és kedvelőit figyelmeztetni akarom. Szegénysorsú szülőktől származott s 1782 jan. 15-én született a veszprémmegyei Bársonyoson. Iskoláit otthon, majd Sopronban végezte s mint maga mondja: már 1802-től vágya volt, hogy benczés lesz, bár szülői jobban szerették volna, ha világi pap lesz, hogy így őket öregségökben anyagilag támogathassa. A korán önálló gondolkozású fiú azonban 1804-ben, midőn Novák Krizosztom főapát Sopronban járt, bejelentette neki, hogy benczés akar lenni s a főapátnak úgy megtetszett az eleveneszű gyermek, hogy mindjárt bevette s meghagyta neki, hogy okt. 20-án jelenjék meg Pannonhalmán.

Otthon nagy zavart okozott ugyan elhatározása, de mégis sikerült szülőit megnyugtadni s okt. 20-án édes anyja maga kísérte el Pannonhalmára, a hol okt. 31-én beöltöztették a rendbe.¹⁾

Tehetségével hamar kitűnt s már mint novicius azt a megbízást kapta, hogy társait „a musától föl a poesisig és rhethorikáig naponként tanítsa.”

„A noviciatust bevégezvén, az 1805. évi október 30-án a fehér gallért, mely akkor még a noviciusoknak nem járt, föltettük, Győrbe készültünk fizikára. Be is mentünk.” Ennek elvégzése után 1806 máj. 18-án letette a szerzetesi fogadalmat. Bár „fente a fogát a szent theológiára”, a pápai gymnasiumhoz tették tanárnak, a hol hitelemző és énekvezető is volt. Egy év múlva Sopronba került, hol oly lelkes tanár, hogy leégvén júliusban a város nagy része, a szabadban „zöld fáknak szíves árnya alatt” is folytatta előadásait.

Buzgóságát méltányolta főapátja s elengedvén neki a harmadik

¹⁾ Kovács „A pálya mellyet idáig futott a szent szerzetben Kovács Márk Szt. Benedekrendi áldoz. Irta maga Bakonybélben 1850-ben” cz. kéziratos könyvében, 4. l. okt. 30-át említi, de a hivatalos adatok szerint 31-én történt. L. A pannonhalmi Sz. Benedekrend névtára 1880. évre, 106. l.

évi próba-tanárságot, theológiára küldte. Mint ilyent érte Győrött a francziák támadása s ez alatt rettenthetlen bátorsággal járt-kelt az ostromlott városban, vett részt az oltásban, midőn a rend háza meggyulladt. A város kapitulatioja után társaival együtt kiszökött a városból s Kis-Megyeren át Pannonhalmára, majd Tihanyba ment. A békés idők beálltával Novák visszarendelte őket Győrré, a hol, majd Pannonhalmán folytatták a tanulást s 1812-ben pappá szentelték.

A fiatal ember egyszerre három állást kapott, mert kevés volt az ember s szent-mártoni hitelemző, nyalkai lelkész s pannonhalmi tanárképző-intézeti tanár lett. Mivel azonban egészsége megcsínylette a túlságos terhet, végre csak a nyalkai plebánia maradt rajta, a hová szülőit s testvérjeit is magához vehette. Két évig volt itt, azután 1815-ben, jan. 27-én tényői pap lett, a hol sokat tett az egyházi ének s okos gazdálkodás föllendítésére. Ezentul sokat vándorol. 1822—1823-ban újra hitszónok Pannonhalmán, 1823—1824-ben lelkész Balaton-Füreden, 1824—1827-ben Kapolyban, végre 1827-ben Bakonybélbe került házfőnöknek azzal, hogy a gazdaságot is kezelje. Nem volt sok kedve hozzá, de lelkiismeretes. „Nem kimélem magamat a hivatal kárával, írja életrajzában, mivel a lélekisméret rám kiálta, hogy hív legyek és bennem helyezett bizodalomnak pontosan feleljek meg. Azért lótok, futok; minden szegletben jelen vagyok; későn fekszem, korán kelek; ott is meglepem enyimeket, a hol magokat biztosoknak vélik.“ Pontos, jó gazda, a ki elismerő dicséretet arat működésével. Fáradozása közben azonban személyes összeütközésekbe keveredvén, a jószágkormányzói állásról lemondott. A dolga is sok volt neki, mert kevesen lévén Bakonybélben, „nemcsak ispánt, hanem plebánost is pótoltam, mint írja. Hozzá jön még az is, hogy egy jókora tomust is írtam ily czím alatt: Bakonyi gazda és (Guzmics) Izidor apát alatt oda is ajándékoztam az apáti könyvtárnak. Ez maga is bebizonyítja, hogy én fáradhatatlan gazdája voltam az apátságnek.¹⁾

A munka, a melyet Kovács említ, *„Bakonyi gazda, melyet írt Kovács Márk Sz. Ben. fia, midőn Bakony-Bélben ezen könyvének nevét viselte 1828—9.“* czímen maradt fönn. Ujabban a bakonybéli apátság könyvtárából a pannonhalmi könyvtárba került. A gondosan írt munka 186 kis nyolczadrétű lapra terjed. A munkának czélját egy általános, de formája szerint „barátom“-hoz címzett bevezető mondja el; „Jó minden hagyomán: csak bűn ne legyen és ostor. Mert noha magában nem volna is tökéletes: de a tökéletesedésnek bizonyossan kezdete mindenben. Bár ezen árva kis háznak is volnának több illyen lerakott

¹⁾ Önéletrajza, 117—118. ll.

kincsei! De, noha sokan éltek már ennek kenyerét: egy sem volt mégis oly kegyes hozzá, hogy legalább sovány pontokba letette volna azokat, melyeket itten „az apáturság kárával tanult“. Ő ezt károsnak látta s azért leteszi az erdő, a nép, a mező körülállásait, leteszi tapasztalatait és ezek után induló javallatait“.

A munkát eredetileg két kötetre tervezte. A „foglatat“ szerint az 1. rész szól a gazdaság akadályairól, a 2. az erdei jó és rossz manipulációról, a 3. tárgyalja a mezei gazdaságot közönségesen, a 4. rész a házi gazdaságról való észrevételeket, az 5. a majorbeli gazdaságot, a 6. pénzforrások Bakonybélben a jövedelemforrásokról szól volt. Elkészülni csak az első három rész készült el. Kár is, de nem is baj, mert a dolgozat így jobban elveszti helyi vonatkozásait s valósággal a bakonyi gazdálkodásnak módozatait adja elő.

A helyi vonatkozásoknak elhagyásával a következő tárgyakról szól.¹⁾ Az uradalmi gazdálkodásnak nagy akadály a jobbágy nép, a mely nem tartja magát az urbarialis egyezségekhez s rabló, erőszakos eljárásával akadályt vet a jószág kormányzóinak. Baj a levegővel is van. „Az a kegyes természet, mely mindeniknek édes anyja, itt Bakony lelkében mostohának adja ki magát...“ „Ezen levegőnek mostohasága megkésletli a munkát és meggátolja a termést. Mert már szeptember holnapban többnyire békőszöntvén a derek és fagyok, majd április végéig ki nem eresztenek. Csaknem sirva kell nézni, hogy odaki már elborították a földet az ékesen zöldelő tavaszi vetések, mikor idebe még csak próbálgattuk a dombosabb helyeken a tavaszi szántást elkezdni. Továbbá ezen megkésésnek nemcsak az a kára, hogy minden későbbben érik, hanem sokszor az is, hogy fele mag benne vész a földben, ki nem kél. Mert mire mi elvégezzük a tavaszi vetést, már az ajtónál van a május holnap. Ezen időtáj pedig többnyire meleg és szárító szelekkel szokott bővelkedni, mely egészen új szántásunkat előbb, mintsem a mag dagadni kezdene vagy, a mi még rosszabb, midőn már fél dagadásban van, kevés napok alatt úgy kiszáritja, hogy nem találván a cserdülő mag semmi nedvet, mely gyökerét éltesse s nevelje, a penész és földi férgek eledelévé lészen...“ Csak akkor van más eredmény, ha a Bakonyon kívül megkésik a tavaszi eső, mert ekkor a bakonyi termés éppen jókor kapja s ezen „későbbi eső után neki veszik magukat a vetések... Ha pedig még utóbb is mosogatja őket a szép, mérsékletes eső, legbővebb termést lehet belőlök várni, holott odaki csaknem semmi tavaszi se lesz.“ Az őszi vetésnek s a tavaszi rozsnak azonban itt is rossz sora lesz. Nagy baj a sok köd, „mert, ha ezen ködökkel szél

¹⁾ Első rész. A gazdaság akadályai, 1—35. ll.

nem jár, mely a kalászsoknak összeütközése által a ködöt földre rázza, úgy elütik a magházakat, hogy a szemet adó szikecske a friss levegővel többé nem közösködhetvén, örökre megfullad pedig úgy, hogy nemcsak jó szem, de ocu sem lesz belőle.“ A természetnek ez az össze-vissza való járása azt kívánja, hogy a bakonyi gazdaságot állandó gazda kezelje, a ki kiismerheti az időjárást s föl is jegyzi a tapasztalatait. Az itteni gazdálkodáshoz három kell: a hagyomány, az élő mester és az öntapasztalás. Az első részt a következő „javallatokkal“ zárja be:

1. A népet törvényesen megregulálni mindenben.

2. Korán iparkodni, a mennyire lehet, mind az őszi, mind a tavaszi vetéssel.

3. Állandós gazdát tartani, ha érti mesterségét és el sem ereszteti addig, míg helyébe más fiatalalt nem tanít, a ki fölváltsa.

4. Hozassék be egy nagy napszámkönyv (napló), melybe esztendőnként köteles legyen minden értelmes administrator az ő közhaszonra szolgálható tapasztalásait föltenni lelkessen, hogy a következők setébe tapogatni ne kényteleníttessenek, hanem inkább a feltaláltakhoz adni tulajdonaikból is tudhassanak.

5. A sok szép tapasztalások systhema formába öntetvén nyomtatassanak ki, hogy ez a kincs még a jövőendő maradékjainknak is használhasson.

A munka második része¹⁾ az erdőbirtokkal foglalkozik. Valóban szeretettel beszél kedves fáiról s részlegesen tárgyalja az okszerű erdőgazdálkodás elhanyagolásából eredt károkat. Részletes ismertetését kapjuk tárgyalásainak, ha javallatait megfigyeljük:

1. Mivel eddig a szerszámfát rendkívül pazalták, ezentul három áron sem kell eladni a vágáson kívül.

2. Szemen, sőt, a mennyiben lehet, számban kell tartani a becsesebb fákat az erdőnek minden részeiben, hogy szinte darabszámba lehessen előlkérni a kerülőktől.

3. Szünetlen vigyázatni kell ezen becsesebb fákra, hogy valamelyik hír nélkül veszni ne induljon. Mihelyest pedig valamelyiken halálos seb látszik, mely miatt a gyarló bükkfa nem állhat haszonra: nemcsak észszel, hanem tollal is föl kell jelölni. Sőt magára a fára is rá kell tenni az uraság bélyegét azon fejszefokkal, mely ezen végre készítettett.

4. Valahányszor az uraságnak szüksége leszen deszkára, léczre, vagy más szerszámfára, soha se kell a kerülőnek megengedni, hogy ezen esetre is kényne szerint mutogassa ki a legyilkolandó fákat, hanem

¹⁾ Második rész. Az erdő manipulatio, 36—86. ll.

azokat legyen szabad behordatni, melyek megbillegeltették és ennek előtte az erdő kárával a (szerszámkészítő) parasztnak eladatni szoktak.

5. Soha többé a vágáson kívül még hibás fa se adassék el a parasztnak. Egy az, mert ők azért sebesítik össze a legszebb fákat, hogy kénytelen legyen nekik az uraság eladni; más az, hogy a paraszt, ki az ilyen fát megveszi, ki nem hozza, nem is hozhatja, hanem beleül az erdőbe s ott dolgozza föl. De bezzeg ezen vett fa mellett privilegiatus rablóvá lesz úgy, hogy, ha 5 frt ára fát vesz, 20 frt kárt tesz; levág más fákat is és begyepezi helyét; azon vett fát úgy dönti le, hogy másikat is üssön le vele . . .

6. Az erdő ereje osztassék föl száz részre,¹⁾ hogy annyi esztendőben csak egyet kerüljön a vágás. Mert, ha kövérebb proportiora tétetik az erdő, ezen mindenben késedelmes fundus azt ki nem állja.

7. Kész lévén az említett proportio, calculást kell tenni arról is, mennyiben van ez megsértődve az eddig való rendetlen vágások által? Ha érzékeny az excessus, azt úgy ki kell pótolni kicsinyenkint a jövő vágásokban, hogy az egész terhet az utolsóra ne hagyjuk, mert akkor elviselhetetlen lesz.

8. A vágás idejekor nem kell az erdőt fű módra lekaszálni, hanem előre kell aggodni a szerszámának állandó successiójáról, azaz ki kell válogatni, pedig summásan, a legszebb növésű és legegészségesebb fákat és nem fejszével, hanem valami ártatlan jellel megcézérezni a meghagyásra. Majd mire ismét visszakerül²⁾ a vágás, ezekből lesz a bő aratás.

9. A mészégetés elhagyandó. (Csak nagyban, legalább 20 szekérnyi egyszerre fizeti ki magát; kárral jár, mert a mészégetők állataikkal együtt az erdőn vannak s a marha leeszi a csemetéket is, továbbá a mészégető nemcsak hulladékfát használ el, hanem, ha közelebb éri, az őlfát is elégeti vagy élőfát is kidönt.)

10. Legyünk oly kegyesek ezen drága erdőhöz, hogy olcsó, gyűntment, lopásra kénytelen őrizetet ne állítsunk soha melléje. Értelmes, okos, gyors, fürgencz, írástudó, hív, jó puskás, erős-vacskos, bátor kerülőkre tegyünk szert. Kapunk pedig úgy, ha olyan bért szabunk nekik, melyből lopás nélkül, becsületesen élélhetnek.

11. Az erdei legeltetés korlátozandó, mert a marhák zabolátlan sokasága nemcsak mindent lerág, hanem szinte leborotválja a határt. Ha ki nem zárjuk, lerágatván esztendőről-esztendőre minden új hajtásokat, nemcsak erdő, de becsületes berek se lesz.

¹⁾ Mivel majdnem pontosan 2100 holdas erdőről beszél, 21 holdas vágás lett volna.

²⁾ Így tehát a szerszámfa 200 éves turnusokban került volna vágásra.

A mezei gazdaságot tárgyaló részben¹⁾ részletesen foglalkozik a gazdálkodás minden ágával, sorba veszi azon terményeket, a melyek a bakonyi gazdálkodásban bevállanak. Minden nehézség mellett is, a mivel a gazdának meg kell küzdeni, „a bakonyi gazdaság nem oly megvetendő, a milyennek sokan állítják (gondolják) és én is állítottam“. „Hogy világosságot nyújthassak, szükségesnek látom pontonként fölvenni mindazokat, melyek a mezei gazdaságban ezen helyre nézve vagy egészen különböznek a közönséges teoriától, vagy olyan észrevételekkel s tapasztalatokkal vagynak összevetve, melyeket az idevaló gazdának nem tudni kár. Ilyenek többnyire az ugarozás, trágyázás, szántás és a különbféle vetemények sorsa.“

Kovács az ugarolásnak — nemcsak azon szükségből, hogy nem volt elég trágyája a kezelése alatt levő birtokhoz s elég állatja sem, hogy az összes földeket megművelje — elméletileg is pártfogója, mint a következő fejtegetése mutatja: „Ha a nap a földet minden oldalról meg nem pirítja, ki nem főzi, ki nem égeti, mint a mészégető a követ, esztendőről esztendőre mindig alábbvaló leszen veteménye. Jól érted, ebből mit akarok. Az ugarozás t. i. nem csak arra való, hogy a föld nyugodjék. Mert, ha csupán ezen okra nézve kellene ugart hagyni, magam is könnyen elváltoztatnám gondolatomat és így okoskodnám: A föld másképp nem fárad el, hanem csak abban mondatik elfáradni, hogy a zsirja fogy, ezt pedig trágyával ki lehet pótolni, tehát az ugarozás haszontalan ottan, a hol trágyával lehet szünetlen győzni. De más, nagyobb ok javálja az ugarozást, t. i., hogy a föld a nap melegétől minden oldalról megpiréttassék s kifőztessék és azon éltető s hizlaló áldott meleget szinte a részegségig magába szívja. Azért forgatják a földet háromszor egyik oldaláról a másikra hogy a nap sugára igazán kifőzhesse. Hogy pedig erre elég idő legyen, minden értelmes gazda, ha lehet, úgy rendeli el a szántást, hogy egyik szántástul a másikig hat hét köz legyen. Ha így rendeltetnek el az ugarföld szántásai, csak akkor lesz igaz egészben az a régi magyar állítás: *A hány. szántás, annyi kenyér.* Mert ez a napnak hat hétig való pirítása mindenkor kis trágyázás helyett esik a földnek.“

„Hogy a földnek trágya legyen a lelke mindenütt, arról szólni nem szükséges. Más pontok vagynak itten“: a trágyázásban való proportio, a trágya szaporításának jó módja, a materiale vagyis alom, a trágyázás módja. A földet minden hat évben mindenütt meg kell trágyázni. Ha erre nem volt rendesen elég trágya, ez pótolható az alom duplázásával. Igen ám, de ha nincs elég alomszalma, meg azután valaki,

¹⁾ Harmadik rész. A mezei gazdaság, 99—186. II.

helyesen, úgy okoskodik, hogy a szalma maga is pénzadó portéka? „Hátra van tehát, hogy hordassunk falevelet bőven. Ez ellen ugyan sokan kikelnek, pedig két okbul. Egy az, mert a leveles trágya nem sokat ér a földnek. Más az, hogy a falevél el nem rothad azon időre, melyben ki kell hordani és így megszáradván kint a szél mind elhordja a földről. De ne higgy ezeknek, mert nem tudománybul, hanem csak gondolomformán beszélnek.

Tanultam én ezt legelőször tényői plébános koromban. Ottan a sok szőlőt nem győzvén az emberek marha trágyával, összehuzták ősszel a sok falevelet az erdei gödrökbe. A sok esőtől és hólétől általt járattatván úgy megérett, hogy csaknem sajt módra metszeni lehetett. Tehát nem igaz, hogy nem rothad el a falevél s így az se igaz, hogy a szél elhordja a földünkről. Továbbá ezen levélből érett trágyával megtömvén bujtás vermeiket, oly kövér hajtások jöttek ki belőlök, hogy a leveles trágyának nagy fogánatját mindeniken olvasni lehetett. Már pedig ha maga ezen elrothadt falevél annyi zsirt ad a bujtásoknak, mit fog adni a mezei veteményeknek, ha a marha hügy és ganaj véle keveredik? Hordasd mennél bővebben lehet a falevelet, tömesd vele fáradhatatlanul a marhák alját, a sertések ólait és a ridegeknek nyári aklát. Ezen módon kövér lehet minden földed, a szalmából pedig, melyet így megkiméllettél, jó summa pénzt árulhatsz és így a falevelet, melyet én hasznosnak állítok, te majd kincsnek hirdetheted.“ Megpróbálta maga is egy 50 mérős búza táblán. „Mi lett a haszon? Olyan búza, hogy még a rábaköziek se fitymálhatták és senki, a ki a szép veteményben gyönyörködik, gyönyörűség nélkül közöttte nem járhatott.“¹⁾

A trágyázás módjára a bakonyi hegy-völgyes talajra azt mondja: „Tartsd meg ezt a rendet. Terítsd meg a hegyoldalakat felül jó vastagon, alább vékonyabban, a hegyalját pedig bízd a záporokra. Majd visznek azok reá eleget, néha sokat is.“

A záporok miatt a hegyes helyeken különös gond fordítandó a szántásra. E tekintetben azt ajánlja, hogy „valahol hegynek kellene barázdolni, ottan mindenkor keresztben kell szántatni, pedig három fontos okokra nézve. Egyik az, hogy az ekét hegynek huzatni, holott másképp is lehetne, kegyetlen marhagyilkolás. Más az, hogy ha hegynek barázdoltunk, a záporoknak annyi kanálist készítettünk lefelé, a hány fordítást teszünk s így ha két, három záporosó jön a szántásra, kész árkokat mos a puha földön. Végre az a kár is jön belőle, hogy a

¹⁾ Kovács eljárásának be kellett válni, mert alatta 4000 frttal emelkedett az évi jövedelem, pedig az erdőt kimélte s ebből összesen csak 700 frtot vett be 2100 holdról!

hasznos eső is elfut a földről könnyebben: ha pedig keresztbe van a szántás, minden fordítás új akadék a lefolyó víznek."

A veteményezésnél buza, rozs, árpa, kukoricza, zab, lencse stb. egyaránt figyelmes vizsgálóra talál s a véletlen természeti csapások ellen is mond védelmet. Így a földeket jégmódon megülő márcziusi havak ellen a hónap irtókapával való megtörését, hogy így a vetemény friss levegőhöz jutván, a fulladástól megmenekedjék. A júniusi köd ellen egyszerűnek látszó módot ajánl: egyik barázdától a másikig kötelet húzni, végig vonni, ez leveri a ködöt a magházról, a friss levegő hozzájuthat a kis pollenhez, székecskéhez s így nem ful meg. Ez azonban, a dolog természete szerint csak kis birtokon valósítható meg; kivéve persze, ha roppant cselédség mozgósítható.

Az egyes veteményeket, illetőleg a rózsánál figyelmeztet a bakonyi viszonyok szeszélyes voltjára s ezért úgy tavaszt, mint őszit kell vetni és pedig dombos helyre, a hol a hó is előbb olvad s a köd, eső nem áll meg. A buzának ugyanez a veszedelme. Ebből jobb őszi vetésre dolgozni s mivel éppen a Bakonyban roppantul elgazosodik, gyakran kell irtani, gyomlálni. Az árpa kitünően megterem, de egy sajátságos jelenségre figyelemmel kell lenni: helyitermésű árpát nem szabad használni vetőmagnak, mert elfajul, roppant silány lesz, „a ki itten jó árpát akar termesztetni minden esztendőben kívülről hozzon vetni való magot“. A zabnak a Bakonyság valósággal hazája „per autonomasiam zabföld“ nem árt a zabnak a hideg, se meleg, se köd, se hegy, se völgy. Csupán az egy szárazság ölheti meg, de ez minek nem árt? Tanácsos bőven termesztetni, de se sűrűn, se ritkán vetve, középszerű földbe, minden esztendőn más földbe. „Tartsd meg ezen három pontot, majd lesz annyi zabod, hogy Árva vármegyének is szolgálhatsz.“ Kitünő zabföldnek ajánlja: megtrágyáztatni szinte „csemceségésig“ a földet, jól alászántani s bevetni krumplival. Ez jól fizet s a kapálás mellett tisztul a föld. Ezen tisztított s puha földbe másodszor buza jó. Aratás után tüstént alá kell szántani, hogy a tarló hadd rothadjon s tavaszi szántás után jó béle zab. Ebben a krumplitól s búzától mérsékelt kövérségre jutott földben oly zab terem, hogy „mulatság nézni, gyönyörűség aratni. Híres növénynek mondják a borsót is, de ezt nem ajánlja, mert a Bakonyság nyáron nem elég hűvös s mikor a borsó hüvelybe kezd menni, a szorult meleg megfojtja, illetve, ha vet valaki, lehető korán vesse; egyébként is hamar „eleven lesz“, zsiszik esik bele. Jobban terem ennél a lencse. Ajánlatos a bükkönytermesztés is, mert nem válogatós, takarmánynak kitünő, magbükkönynek természetve drágán értékesíthető s az is figyelemre méltó, hogy „ez a földet nem rontja, mint más vetemény, sőt inkább hizlalja. Mert gazdag gyökereivel, alsó

leveleivel, melyek a föld színén megrothadnak: szinte trágya gyanánt szolgál a földnek. A kukoriczát a Bakony hűsebb helyeiről számkivetésbe küldték ugyan, mert, úgy hitték, „a korán hideg, későn meleg miatt nincsen ideje megérni“. Nem tudtak vele bánni. „A némettel imígy beszélget a kukoricza: *Ültess el engem áprilisban, majd akkor jövök ki, mikor akarom. Ültess el májusban, tüstént jövök.* Azaz, ha előbb ülteted a kukoriczát, mintsem a föld a nap melegével jól lakjék, haszontalanul fáradozol. Ha így ülteted, két héttel is előbb kell kapálni, mint a korán ültetettet. Vajmi sok pedig a kukoriczának két hetet nyerni! Ne ültessd hát korán, mert semmid sem lesz... De a Bakonyban az is kérdés, hogyan érik meg előbb?... Mikor ülteted, egyik sor a másiktól annyira essék, valamennyire erőszakosan lépni vagy, ha apróbb lábaid vagynak, ugorni tudsz. Így a nap ereje jobban tüzeli minden bokrot, nem lévén akadék egyik a másiknak is így biztosabban megérik.“ Kővér földbe kell vetni s meglevelezni, hogy árnyékot ne tartson magának, a minék az a haszna is megvan, hogy ez a gyenge levél a kukoriczában felferődő vad moharral jó takarmányt is ad a tisztításkor s nem szabad erdőhöz közel lennie, mert az a maga „sziklás is lapányos gyomrából szinte dönti a hideget“. A krumplit „méltán nevezik bakonyi buzának, az ide való földnek legbiztosabb veteménye“. Kiterjed a figyelme a rét alapítására is. Erre a jó szántású földbe kapás növényt ajánl, ezután trágyázást s jóféle fűmagot.

Kovács, mint műve ismertetésében ismételten megtetszik, gyakorlati gazda volt. Azon alapot, a melyet otthon, szülőinél látva szerzett, mint plebános kis gazdaságain s a néptől is tanulgatva fejlesztette. De e mellett olvasgatott is. Néhány megjegyzése, a melyet az elmélet ellen intéz s a physikai törvényekre való hivatkozásai arra vallanak, hogy valamelyest elméletileg is foglalkozott a gazdaságtannal s ezen át szűrődött le az ő gyakorlata, melyet Bakonyi Gazdá-jában írásba foglalt.

Bizonyára folytatta volna művének második kötetét is, ha ideges, érzékenykedő természete arra nem bírja, hogy a kormányzóságról lemondjon. Horváth Pál, tihanyi apát, a rend kormányzó apátja elfogadta lemondását s 1829. őszén Sopronba küldte hitszónoknak. Ez kedves foglalkozása volt, de régen aranyeres lévén, könnyen fogékony volt a bajok iránt. Itt megbetegedett és e miatt, mivel az orvosa levegőváltást ajánlott neki, Kis-Czellbe ment. Mindössze egy évig húzta ki itt is. 1832—1843-ig, mint lelkészsegéd, majd mint alperjel. Tihanyban volt. Innen újra visszavágyott Nyalkára, melyet mint első plebániáját igen szeretett. 1843—1850-ig volt itt. A 48-as események lezajlása után népét az uralkodóház iránt buzditván, oly összeütközésbe került népével, hogy elkeseredetten, csalódottan lemondott plebániájáról s mint „csúzos,

rheumás, hemorroidalis complexiókkal“ nyomorgó korán öreg még 1850-ben Bakonybélbe ment. Hivatalos dolga édes-kevés lévén önéletrajzát irogatja s már nyomtatásban, hirlapokban megjelent, valamint kéziratban levő nagyszámú munkáját veszi jegyzékbe. „Sirva indult“ új, illetve már a multból nem kedvelt helyére. Fokozódó idegessége, érzékenysége sok kellemetlenséget szerzett neki. Sokat betegeskedve végre 1854. decz. 8-án meghalt.¹⁾

¹⁾ 1880-i névtár, 106. l.

ADATOK.

DEBRECZEN VÁROSI STATUTUMOK.

A város legrégebbi jegyzőkönyveiből.¹⁾

Közlő: ZOLTAI LAJOS.

I.

Tanács végezése abrak vételéről, eladásáról, továbbá halárosokról, viza, tok, csik, retyke, potyka, harsa halakról.

Feria tertia post Reminiscere dominicam.

Conclusio totius senatus ex unanimi voluntate de piscibus.

Bíró uram az Thanacs uraimmal az hal felel dologk felől, abrak felől és chik mérés felől ilyen végezést thöth, hogy az abraknak negyedeth külemben ne adhassák háznál el: 12. az piaczon denarijs 10. Es senki egy szekeres is házhoz ne vihesse kívül való szekeres az abrakotth, hanem az piaczra állyon vele, es ott közvességgel el ne adhassa thizen kétt óráigk senki, hanem valaki venni akar benne, negyedenkenth aggya és athassa. Itt való ember penigk, ha ott kün falun megk veszi pénzzen közvességgel, mind szekerstül szabadon házához vihesse háza szükségére, ha penigk thizen kétt óra uthán hozza az vidik emberbe afféle abrakotth, nem házhoz állyon véle, hanem az piaczra, és se az nap estigk, se penigk más napon thizenkéth óráigk szekerstül közvességgel el ne athassa, hanem negyedenkenth, de oztán tizen kéth óra mulván közvesseggel is el athassa, és házhoz járhasson véle. Thovábbá az hal felől ilyen végezést thöttenek az uraim, hogy semmi féle halatth itt valók nyeresékre vidik hal árostul közvességgel megk ne vehessenek, se thavokba ne hányhassák, hanem az piaczra állyanak véle és valakinek szükségk, tizen két óráigk pénzennkenth aggya, és athassa, az miképpen az abrak dolga el vagyon végeztetvén és rendeltetvén.

Ennek is azon Rendi naponkenth. Itt való hal áros penigk ha ő maga szekeren hoz halatth, thavában szabad be hánni és ő magánál onnan az vásárra hordani is szabad legyen.

¹⁾ Debreczen város jegyzőkönyvei 1547-től fogva maradtak fenn; de 3—4 kötet hihetőleg a Rákóczi-forradalom viszontagságai között, a későbbi időkről is elveszett. E jegyzőkönyvek különösen az 1620-as évekig csaknem egészen deák nyelven vezettek. Magyar szöveg az 1547—1557-ről való első protocollban egyáltalában nem, a következőkben is nagy ritkán, elvértve fordul elő. Az itt közlött statutumok e kivételek közé tartoznak.

Thovábbá az viza, thok halak felől kiketh fontal szoktanak mérni, ez az thanách uraim végezése. Biró urammal és esküttekkel egyetembe, hogy az thoknak, vizának fonttyatth fellyeb egy hal áros se athassa el 4. pénznél, az rettykének 3. pénznél, pottykanak és harchyának kéth-kéth pénznél. Az chik árosok az chikoth külemben ne mérhessék, hanem először Rostában felmerihék, vizét el szűrjék, és iczójét fellyebb ne mérhessék és ne athassák 3. pénznél. Ha penigh valaki ez szerzés ellen chyelekednek, az hal és abrak vételben, tiz forinth Birsága.

Az disznó hentesek felől ez az végezés, hogy fontok legyen és ennek uthanna fontal mérjék az disznó husth, és más fél pénznél ne athassák fellyebb fonttyáth.

1567.

(Városi jegyzőkönyv II. köt. 1564—1569. 181 lap.)

II.

A debreczeni biró, eskütt birák megegyeznek Hegyes község elöljáróival arra nézve, hogy Debreczen és Hegyes között fekvő „köz elő” földet soha sem a debreczeniek sem a hegyesiek fel nem szántják.¹⁾

Feria quinta post Marcelli.

Nos Franciscus Duskas Judex et ceteri cives jurati oppidi Debrecen theszünk ilyen vallasth, hogy az miképpen mi ki menthünk vala az teljes váras akarattjaból, az hegyesiekkal való földnek igyenethlensége igazitassára Beke Lászlóval, Sándor Thamással, Chyeke Pállal, Molnár Balással, Boros Balással, Gechye Mátyással, Gechye Imrehhel, Simon Imrehhel, Biró Pállal és thöb itt való polgár atyánkfiával, egyenlő akaratból az hegyesiekkal thettünk a köz elő (keoz eleo) föld felől, kith megk határoztunk, ilyen örekké való végezésth, hogy az fel határozáson innen belől Debreczen felől, sem mi, sem az hegyesiek soha azt az köz elő földeth megk ne szánthassuk, mind az falu igyh, hanem mind örekké fiuról fiura mind minekünk smind az egész hegyesieknek köz elő földünk legyen, hogy ha penigh valami időjártában vagy mimagunk vagy maradékink, gyermekink, avagy ök és az ő gyermekök, maradékok ezth ez szerzést felbonthanók, ezer forinth legyen az kötele, mely szerzésre az tellyes Hegyes falu képében mi előttünk reá feleltek, az hegyesi Biró, Nagy Márton, Nagy János, Dergeő Ambrus, Dergeő Balás, Király Illyés, Dob István, Marton Pál, Szaniszló Lukács, hogy ugyan ezen megk irth kötél alatt, ez szerzést mind ő magok smind gyermekök, maradékok örekké megk állják és megk thartyák, huius Inscriptionis testimonio (eddig van az eredeti írás).

¹⁾ A hajdani Hegyes község határa régtől fogva Nagy- és Kis Hegyes, Gyulay Hegyes néven Debreczenhez tartozó, tanyákkal megrakott 6200 kat. holdas pusztá 15—16 kilométernyire a várostól napnyugat felé.

1574.

(Városi jegyzőkönyv III. köt. 1570—1580 év. 493. lap.)

III.

A tanács megrendszabályozza a nyíl vető sátoros kalmárokat, nem különben a Kádas módon nyíl nélkül áruló kalmárokat.

De mecatoribus.

Az nyilas kalmárok között és az kádas módon nyíl nélkül levők között, kiknek sátorok szekerek marhájok mellett nincs, az árulás dolgából az Tanács ilyen rendelést tött, hogy afféle kádasoknak is szabad legyen az ü marhájokat kinek-kinek ami marhája vagyon, minden fele árulni az sátorokon kívül, ahol nekik hely rendeltetik. De az nyíl vető sátorosok kívől sátor alatt ne árulhasson, az az hogy ha satort akar csinálni, hát az töbi közöt nyilat vessen és ott arullyon, ahol helye leszen; ha penigh az nyíl vető sátorosok kívől akar árulni és ki rakodni, tehát satort ne csinálhasson a kádas, hanem ha hó vagy eső esnék, olyankor valami ponyvát vagy gyéként szabad legyen marhája felé fel vonni vagy teríteni, hogy kárt ne vallyon.

Az nyíl vető sátoros kalmárnak penigh ne legyen szabad sátora kívől másutt fejár marhával ki hordozkodni sátorából, vagy egyéb derék marhával, hanem instrangal, hevederrel, vakaróval, gyeplővel, nemezzel és ehez hasonlatos marhával. 25 dr birsága legyen ezeknek. Ha ki el hagyja nyilas helyét, másnak szabad legyen reá állani, el ne vehesse tőle.

1576. 6. Febr.

(Városi jkv. III. köt. 1570—1580. 632. lap.)

IV.

Tanács végezése szekeres és saraglyás kalmárok felől.

Az kalmárok rend tartásáról való végezés.

Végeztett az Tanácstól, hogy az mely szekeres kalmár, ki sokadalmakat jár, ha az nyíl vetéskor ithon nincs, mikor az saraglyás kalmárok nyilat vetének, tehát azoknak nyilas (helyet) ne aggyanak. Ha penigh ithon volna afféle szekeres kalmár és nyilas helyre közikbe akar állani, tehát pusztán nyilas helyétt ne haggya, hogy fel rakodnék és pusztán hadná, hanem ha sokadalomra ki megyen is, az nyilas helyen sátorát fen haggya és marhát tareson benne, hogy onnan senkinek kára ne essék. Ha penigh sokadalomról afféle kalmár megk jó, tehát azon renden hátul álljon, ha árulni akar. A ki penigh pusztán hadná helyét, az birsága egy forint legyen, az hetven ött pénze az fő biróé, az huszon ött pénze az vásár biróé legyen.

1588. 9. ápril.

(Városi jkv. IV. köt. 1586—1593. 145. lap.)

V.

Az szántásról való Deliberatio.

Az föld és mezők szántásainak rendiben ezt kel observálni.

Hogy senki az ki szántani akar először többet egy holdnál ne

foghasson, mely csak ötven kerülés legyen, míg pedig azt ell nem végezi addig más hold földet ne barazdállyon, hanem eggiszen ell végezze, és úgy foggasson más holdat. Ha kit pedig valaki valamely földtől tilt az bíróra és ellenz, tehát tartozzék minden meg állani. Ha ki pedig ez végezésnek nem állana, tehát tiz forinton maradjon és az bíró meg vehesse.

1591. 19. Fbris.

(Városi jkv. IV. köt. 1586—1593. 295. l.)

VI.

Mészárosok, hentések felől és faggyu vételről statutum.

Az mészárosok állapotja és rendtartása felől az egész Tanács így végezett:

Hogy valami keppen és valaminemű árron az mészárosok az hust vagják, de az Hentesek is bejöjjenek és mostantul fogván ennek utánna minden jövődő időben szintén olyan és azon árron adgyák és árullyák: az Hust pedig mostantul fogván bárány metzésnek idejéig, az mesterek így az Hentesek is egy pénzen és egy *bécsien* (?) mérhessék fontyát, az után az bíró és az Tanács végezéseihöz tarcsák esmét magokat. Ha külömben cselekednének, hogy ez után ebben hátra állanának, tehát erős fogság legyen büntetések. Ha mellyik mester pedig most ez végezés mellé nem áll, tehát ez ilyen ez után soha se mester se Hentes ne lehessen.

Az faggyat pedig ha ki maga háza szükségére veszen, tehát egy vagy tiz másáig, négy frton adják masáját. Az ki pedig kereskődésre veszi, tehát úgy mint szappanosak, méltó árran az mint meg árulhatnak adják és vehessék. Az töb dolgokban az céh levélben való Rendtartáshoz tarcsák magokat.

Forgó Mihály, Törtely János, Parragi János, Kotha Jakab, Musay István, Paksi István, Parragi Balás, Zanthó Mihály, Elrich Ferencz, Szücs István, Mészáros Mihály, Egey Péter, Kemenes Ambrus, Tététleni Lénárt, Horváth Máté, Mészáros Bálint, Balog Jakab szömély szerént mi előttünk álván, ez föllyül megirt végezésnek mellé állottanak. Hasonlatos képpen Ször Antal is, Thatár Imre és Szegedi Antal mellé állottanak.

1592. 29. January.

(Városi jkv. IV. köt. 1586—1593. 306. lap.)

VII.

A város boltjai béréről való végezés.

Az város boltoknak bérei felől közönségessen végeztük ezt: Hogy itt az Város háza szerin való Boltoknak, mellyek az Herpainé Udvarának elein vagyon, bérei legyenek tizenöt-öt forint legyen; az Kardos ház szerin való boltoknak bérei pedig tiz-tiz forint legyenek. De ezeknek exactioiban, kiszedésében az Conservatoroknak ilyen aucto-

ritas engettetett, hogy minden ember, valakik birják az boltokat, suo tempore tiszta kész pénzül tartozzék megfizetni és kész pénzül exigálni, senkinek se adósságában se marhája árrában ne deputálhassák, hanem kész pénzül vehessék meg. Alioquin ha nem akarják megfizetni, az Conservatorok az boltjából ki pöcsétellyék avagy zálogot vegyenek.

1592. 30. may.

(Városi jkv. IV. kötet 1586—1593. 334. l.)

VIII.

Az bornak megvétele felől való deliberatio, az kik magok szükségére vesznek.

Hogy ha egynehányan ketten avagy hárman vagy töben társaságban hordóval bort vesznek, avagg másunét akarnak hozni, meg lehet és meg engettetett ez, hogy meg vehessék az bort és hozassanak is társaságban; de apródonként italokra ne hordogassák, és ne legyen ugy szabad, bort tartani, hanem ha meg veszik az bort, legott az mennyin vadnak az társaságban az borvételhez, mindgyarást felosszák közöttök és ki-ki az ü részét el vigye, és akar etzer akar kétzer igyák meg, de az bort felosztván aprodonként italokra ne hordogassák. Sőt lakodalmakra is és az Céhek is az bort meg vehessék és az közönséges helyen meg ihassák és el költhessék, de ezt el távoztassák, hogy ha ki vagy jó akarattýából vagy penig birság szerént egy kivál képpen személy bort akar adni és hozatni az közönséges vendégnek, tehát az meg vet közönséges borból ne adhassanak, hanem ez féle emberek az Váras kocsmáiról tartozzanak hozatni. Mert különben cselekedvén az Váras törvénye szerént az borokat vihessék és 10 frtot vehessenek az rendeltetet birák rajtok.

BARTHA PÁL ERDÖDI GONDVISELŐMNEK INSTRUCTIÓJA.

1-mo. Vagyon négy s két felé nyíló öt ajtó munkáiban, melyeket nap szerént való fizetésért munkálkodtak, az mi hijjok még volna, continnáltassanak, és ezen két ajtóért meg lévén az alku, egyért 5 forint R., az kettőért Rf. 10.

2-o. Az kápolnára nyíló aljtó is leszen két felé nyíló, magasságra az többihez hasonló, kinek ajtófelét, küszöbjét, szemöldökfáját az ácsok csinálják háron czol vastagságra, szemöldökfáján felül bolthajtáshoz képest ráhája legyen, mely mésszszel fog berakattatni, az tölgyfa ajtófél veres fenyővel beborítva ajtaja kétfelé kinyíló, és az ajtaja felől való köfalon *czirodnya*, rakással az több ajtókhoz képest, kiért fizetése leszen az a alku szerint Rf. 8.

3-o. Kisebb ajtók egy felé nyíló kivántatnak négy, melyeknek legkisebbikéje munkában lévén, napszámban continnáltassék, az háma pedig legyen mind ajtó fél boritékja s mind az ajtaja tölgyfa fűrész deszkából, nem veres fenyőből, az többinek formájára, mely három még el nem készítettett ajtókér egyért-egyért két forint és hatvanhat és hatod rész pénzt számítván az alkuvás szerint lesz Rf. 8.

4-o. Az ablak rámak az kik készek; helyesen és jól vadnak, de mind öszve is csak öt ablakra valók, kívántatik pedig hasonló formára még; s mértékre 22. Az huszonkét ablak ráamáért külön-külön egyért egyért az alkuvás lött 5 máriássával, ki is in summa teszen Rf. 30. den. 40.

5-o. Mivel az toronynak felső házára nem öt; hanem 7 suknyi magasságú ablak kívántatik három, azon szélességre mint a többi vagyon, ezen három ablakokért is az alku lött Rf. 5. den. 4.

Discretio den. 56.

6-o. Ha lécz lészen abbul, ha az nem lesz, tölgyfa fűrész deszkából fűrészszelendő, csinálják mind tokját, mind pengig fiókját, hogy pengig ezen kegyetlen téli időben az nyári házakban nem dolgozhatnak, s dolgozzanak, azért az urak akarátja, parancsolatja fogyatkozást ne szenvedjenek.

7-o. Az toronyban már felrakott grádicsokon felül az felső házban nyíló ajtófák is azon formára, nagyságra, szélességre, egy felé nyíló, de befelé csináltassék, az mint azon toronyban való ajtó vagyon, arra való bélése ajtó és tölgyfa deszkából, mint feljebb iratott és alkudtatott meg.

8-o. Az egész házson mindenütt lévő ablakok könyöklőire *folyázott* deszka tétetessék belől az házban, két vége az falba rakattassék.

9-o. Mindkét felé nyíló ajtók s mind egy felé valók azon egész tractuson jobb kéz felől való nyílásra hagyattassanak.

10-o. A alsó házakon, granariumon, tömlőczön, kerek tornyon levő ajtók is semmire és egy szóval ellen valók lévén, akár *Piko*, akár Károlybul által hivatandó asztalos által két felől folyázott tölgyfa fűrész deszkával szaru fain borittassanak bé, és deszkáztassanak meg.

Igirtettek naturáliák az asztalosnak ez szerént: sertés nr. 1. Buza cub. nr. 5. Bor cub. nr. 3.

11-o. Az köműves munkát az mi illeti, mint hogy az nagy torony és ház fala közt felette káros az sindelyezés eszterhaján lefolyó víz, azért legelőbb is azon torony rakásának continnatióját kell folytatni, hogy *Salánky Piko* az torony fala mellett való szaru fát fellehesse, és az mostani házak fedelébe bevihesse, azzal két felől a torony mellett bocsáthassa le az víznek folyását.

12 o. Az torony pedig nem olyan bolondul rakattassék mint eddig, sok materiálnak és napszámnak elvesztésével, hanem csak az külső része az fálnak színül rakattassék két téglá hosszányira az az két sukra belől pengig az ház fala színével másfél téglá vasatagságyira, mely két kőfal közé rakattassanak az grádicsok végei, alatta üresen vagy töltve maradván az két kőfal.

13-o. Az grádics boltozatja pedig ha tovább halad is, mindenkör megrakattathatik, ha pengig boltoztatik, observáni kell az arkussához, hogy jó magosan essék, tekergősen való vételéhez pengig az grádicsnak, az lövő lyukak formájára való ablakokat az külső falán ugy kell accomodálni.

14-o. Az felső contignatióbeli házson szinte ugy három ablak hagyattassék, mint az alatta való házson, egy simetriában azokkal, de magasságra hat singnyire legyen, de szélességére mint az alsók, mely miatt ha a grádics feljebb tételében valamely nehézség eveniálna, ottan az

grádicsot meredekebben rakja, mint sem elkezdette, és az ablak bótozatján felül nyugvó helyt hagyjon, ujabban kezdje, hogy az elkezdett grádicscsal lépcsője egyezzen, ha pedig ezen mutatóval nem demendáltathatnának, tehát inkább hagyják az ablakot öt suck magasságra, mint az alsó házakon nagyon.

15-o. Ennek felrakása után az torony ajtaja előtt való kis háznak külső ajtó felét két felé nyílóra rakják be, az mely az által ellenben levő kerek grádicsra szolgáló ambitusra szolgál, nyílása az ajtónak az ajtónak az házba beszolgáljon, az mint az ambitusról bejönnek jobb kézre, mely ambitus is továbbra való mindaddig, valamig az kapu felett való köszáll le nem töretik, töretetik.

16-o. Ezen említett nagy ajtó betétele után az kápolna előtt való háznak ambitusa kezdettség az kiegyezett és kimért helyre alkalmaztatván az *Philároknak* fundamentuma faragott köveit egy lineában az kut mellett levő ambitus lábával és fillerjával, az faragott kövön felől az *Phillárok*, az az lábak kerekdeden rakattatnak, valamint az formája az kövön kimutatja, az midőn az bót árkusáig felvitetnek az oszlopok. *Zimpsz* hagyattassék rajtok, és ugy egyik philárrul másakra azokrul az kut mellett való ambitus lábára vitettetik az boltozás, más oldalán pedig az kásmátán felül, az mely vastag romladozott fal vagyon, hanyattassék el, és az miként tavaly erráltak az kőművesek az már felállított ambitus az hol a kápolna előtt való ház fala széleihez ragasztatott, bocsáttassék ki az uj fal kü rakása fél suchnyira, vagyis négy czolnyire az mint a szegeket mérték megüti, ugy hogy az régi kőfalnak az kásmáták felől való szénével, megegyezzen a fal, a szerént az midőn contignatióra felrakattatik, az fillárokra boltoztassék által az kápolna előtt levő boltozat ambitusával egész az *kenyha* (így!) torony előtt levő boltozásához és az rejtek mellett levő faragott kövön állá fillárig.

17-o. Azontul az Nevek torony felé elrothadt kőfal tisztittassék le, az ócska bolt meghagyattassék, meghagyattatván az kerek toronybul boltoztassék be egy viz mértékkel. Az ambitussal és az mint az delinatio van azon oldalában hagyattassék az konyha kéménye, melyen mint hogy az torony fala vastag, az füst feljárása kis, az kémény azon hagyattassék, rakattassék fel, s ne az bółtra; ablak pedig az konyhán kettő hagyattassék, az szegület kőbástyák, és az kásmáták felett.

18-o. Ezen torony mellett pedig az, mely régi kis háznak romladozott falai részében még meg vadnak Erdőd felől, azon falait kell felrakni az ambitussal egy vízmértékre, s ablakát az malom felől kell rakatni. Ajtóját az konyha felől, sütőjét mellette az konyha felől, annak füstjét is az konyha kéményében eresztetni, mely konyha kéményét is jó bővön kell hagyni, mert több füst is fog reá szállani.

19-o. Az konyhatorony mellett való kis házat az delineáció szerént két felől kell köz fallal venni, ugy hogy az konyha felől való régi szakácsház lesz, az udvar felől való részi pedig grádics legyen fel az udvarokra, és azon grádics ajtója a grádicsra nyílják.

20. Az midőn ezen tractus alsó contignatiója fel rakattatik, azon felül az kápolna előtt levő most felálló ambitustul fogva két felől egész az konyha toronyig, sőt a konyhatorony is rakattassék fel két suchnyi vastag fallal oly magasan, valamint az kápolna előtt való háznak a fala,

azon mind a kasamátákon innét az granárium udvara felől ablakok hagyattassanak proportionaliter az több ablakok formájára mind magasságra, mind szélességre, mind egyik az másiktul való distantiájára nézve proportionate az fenn álló ambitustul fogva, az konyha toronytul dividáltassék három vagy négy házra, s köz falai azon szerént rakattassanak fel, az kápolna elein való ház ajtajával egy simetriában hagyván az ajtaját, kik is simplák lehetnek, az az egy felé nyíló azon magasságra és szélességre az mint az régi tornyon való ajtó legyen.

21. Mig ezek végben mennek, reménylem Isten magamat is visszafordít, de ha az publicumok nem engednék, azalatt az tavalyi elmaradt házak padlásit, deszkázátját, elkészittetvén, azokat stukaturázzák egész végig kápolnával és előtte való házzal együtt. És mivel

22-o. Az nagy kerek torony falait nagy bolondul tavaly megtöltötték, lerakták, s az bolt lábait és fészkeit is meghagyták, noha stucaturára kívántam volna venni, mindazáltal csak azt is boltozzák be és a kerek grádicsal által elenben kis boltocskák rakják fel.

N. B. Melynek az belső végiben fűtő hagyván és a kőfal között kéményt vigyenek fel, hogy az felső háznak is arra szolgálhasson fűsti, mely felső ház már nem leszen boltozásra, hanem stucaturára.

23-o. Hogy ha ezek is elvégeztetnének, s még sem jöhetnék le, tehát az ambitusra feljáró grádicsnak az kapu felől vettessenek egyenes fillar az most fenn álló ambitus végihez, azon fillarral vitéssék által az arcus az kerek grádics falára, úgy hogy az ambitus boltja az nagy torony előtt lévő kis ház boltozatjával egy viz mértékre legyen; s az kerek grádicson is reája feljárhassak. Kinek is könyöklője egy viz mértékre hagyattassék az kész ambitus könyöklőjével, ha addig az hányatni kezdene, az kőfal az hagyott helyéig lerontatik, az belső s külső kaput rakják föl és annak a közit boltozzák be egy viz mértékre s simetriára az ámbitus boltozatjával, melynek második contignatioja az delineatio szerént continuáltathatik az felállított házak kőfalaival egy mértékben.

24-o. Ha penig akkor is le nem jöhetnék, az rakhatják uj téglából, melyben hogy fogyasztás ne legyen szorgalmatosabban, jobb készülettel indíttassék meg az téglavetés, mint tavaly. Ugy hogy mint falban, mind boltozathoz való téglavetés elég legyen, ezek közt az kész házak kéményei is rakattassanak be és csatorna nélkül sindelyeztessenek be, melyekhez az kémények pedig mind egyirántu magasságuk legyenek.

25-o. Ha penig Isten szán utat adna, szükség, hogy még mentül több hordattassék helyben, nem különben folyó gerendák, szaru fák, torony fák, meghordása véghez menjen, nyárig, ne kellessék nyári oeconomiát azzal distráhnálni.

26-o. Becski György öcsémmele penig urgeálni szükség az Paládi embereknek ideküldését, kikkel hergyolt (?) deszkákat kell mind gráriumra, mind penig az padlásokra hasogattatni, és hergyoltatni, hogy azt is tanulhassák meg, melyeknek intertentiójárul, fizetésérül is érdem szerént kell prosperiálni.

27-o. Györi István penig, ha még nem készítette el az hazug kemenczék, az német fazekast által kell hivatni, s az házak magasságát és kemenczék helyeit meg kell velle méretni, az kemencze lábjaikat csak egy suknyi magasan hagyván, ha lehet szeglethez való kályhakat,

kemenczékét kell velle csináltatni, azon formára az mint Surányi házban lévőket leírta magának.

28-o. Ha penig az ablakok miatt olyan szeglet kemencze nem lehetne, tehát négy szegre való tűzhelyre ugyan egy suknyi magasságyra való kemenczékét csinálhat, úgy hogy egy kemenczéből két ház fülhessen.

29-o. Sindelyed van-e, nincs-e, magad tudod, azért az iránt is szükség prospitiálni, és idején procurálni.

30. Az ablakok vasazását, minek előtte elkészülnének is, az Rézteleki lakatos az régi ablakok hasonlatosságára készítse naprul napra, de ne halassza, az ablakokat penig az üvegessel rakattasa, az mi az zárakat illeti, az ajtókra talám hamarabb elküldöm, mint sem az ajtók elkészülnek.

31. Az mészkemencze pínz corigáltassék, égésére pínz continuáltassék. Hogy penig az urfi véle tett fogadalommal meg ne csalatkozzék, az talált és állított kösziklát itt a kertben vagy két ember szakaszánál reája tisztíttasd, és vágatasd is, hogy gyanunkat vethessük ki, rúla, tudósíts, ha alkalmas lesz munkához vagy sem.

32. Az minémű termésköbül rakott köz falak vadnak azon oldalon, az mely most tisztíttatik, az vár kapuja felől való első közfalakat meghagyván, az között és a szakács ház fala közt az mely közfalak lesznek, azokat ki kell hagyni, rakásban rakni, az kutnak fal rakására, kit is ez télen ki kell tisztíttatni, négy embert szakasztván reája, ha hogy idejére találja, fenéig kitisztulni, még sz. Gergely pápa napjáig meg is igyekezzel rakatni.

33-o. Azon oldalt penig, az melyet most tisztítatol, és az melyből most az köz falat is ki fogod szedetni, oly mélyen igyekezzél a földet és omlást kihordani, hogy alatta a pince, azon felül penig az granorium egy lineában az mostani granoriummal kitelhessék.

34-o. Az cigány, ha az most kezdett köfal szalat lehordja és hányja, valamihelyt hosszabb és szélesebb köfalra érkezik alá, több embert is rendelj segítségére melléje, hogy hamarabb véget vethess kihányásának, kiben, hogy hátramaradast ne szénvedj, több csákányokat csináltass, hogy valamihelyt valamelyik csákány törik, mást adhass helyében, s az reparáltassa, a dolog meg ne szűnjék az midőn penig nagy szél fergeteg, vagy akármely idő miatt a cigány az magasságban nem dolgozhatik, hogy heverve ne tanálja az ördög, az megkezdett köszalat tisztítsa ki, ha vághatja, vágja is, onnan ha elfújja is a szellő, az földnél alább nem esik.

35-o. Nem kevés kedvetlenséggel kellett azt is értenem, hogy feles szabadosokat fogtál ki mind jószágunk enervatiójával, mind az nemes vármegye kárával, arra nézve azokat dézmáld meg, és *Lepcsenyin* s. Majténin kívül, kiknek egyikét a korcsmának, másikat az malom vám, mérésére applicálhatod, de azokra is úgy, hogy teljességgel reájok ne támaszkodjál, hanem magad mennél gyakrabban utánok vizsgálódjál, ezeken kívül az mint irám, két, legfeljebb három embert, de nem az vagyonosságát lovas formában applicálhatsz, a többivel pedig a szegénységet segítetted, néked is tehetnek szolgálatot, az urfi nem oda való lévén, kérdésben nincsen, magad pedig az megírottakkal bőven megéred,

azonkívül is az madarászi, szénfalusi, bélteki, homoród járásbéli vajdakkal is segíthetvén magadat.

36-o. Az vár kapuinak faragott köveinek feles híjja lévén, valaholott együtt is, másutt is ahoz valót találsz, külön rakasd, hordasd, hogy ugyanazokbul ki is pótolthatasd.

37-mo. Az kész házakon hagyott kemenczék helyeit miképpen rekeszd két felé fél téglára, megmutattatott, úgy hogy az ablak szelítül fogva egy-egy kemenczének öt suknyi széles helye fog telni, azért az német fazekas elérkezésével almárium forma kemenczéket az ház magassága proportiójához képest csináljon belőle.

38-vo. Az kápolna előtt levő háznak nem hagyván fütőjét, mai napon az is megmutattatott; miként hagyattassék meg, oda is hasonló almárium forma kemence csináltassék.

39-no. Az mely legényeket penig Erdődrül tanulásra az említett fazekas mellé adtál vala, úgy hallom, elszöktek; ne csak nyomozd ki, hanem keresd elé őket, de okát is tanuld ki, miért, kétség kívül Győri kutyául accomodálta s interteneálta őket.

40-mo. Az mint mai napon az sereza csináló németel elindultál Béltekre, és a Dobrai malomhoz, ha a fűrészmalmot meg tudja igazítani, jó, ha hogy azt sem tudná s Andre molnár sem értene hozzá, írj Krasznainak, hogy az Avasbul prócúráljon fűrészmestert, ha abban is megessalatoznál, a Salánki malommestert hivasd által, corrigáltasd, ne hagyjad heverni, az vizet ingyen elfolyini, hanem mind léczet, mind deszkát egymásután metszess, és dirib-darab fákat közikben rakván, kalodában rakasd; hogy az tavaszi szélén szépen megszáradjon, meg ne görbüljön s az serezához való deszkát is az miként az vén német fogja kívánni, metszess meg, hogy legyen valami belőle, s jó hosszú, vastag tökékből penig meg ne fogyatkozzék az malom

41-mo. Az lisztelő kezéd alatt levő malmokat is perlustráld mind, és az vám tartó edények lakat alatt álljanak. Mikor megtelnek akkor mérettessenek fel malom mesterek jelenlétében. Fele ravás nállók, fele penig arra rendelt embereknel légyen, particularis erogatio, pénz azonkívül senkinek meg ne engedtessek, s minden angárián introitusáru az extractusok felküldessenek.

42-mo. Salánki Andrást mai dispositióm szerént az hutában beállítván, az eddig folyt comperentiának békét hagyj, mert mind Erdőd, mind az Huta Károlyi Sándoré, te penig annak szolgálja vagy. Mind egyik, úgy másikban tartozod az urad hasznát praémovereálni, azért az minket két közben elhagyatott ottan pusztulni, hozzátok helyre, vegyétek jó rendben ottan mind bor, pályinka, ser, túró, vaj, szalonna, kenyér, dohán distractióbul pénz proventust augeálhattok, ha akarjátok, észetek leszen reá.

43-tio. Az korcsmák, kezéd alatt levők, szüntelen folytattassanak és az borok az kásamátákban adattassanak, ha Isten az időt ez hold töltén fordítja, s havat talál reá adni, egyszersmind reá fordítván az jószágot, két ezer köből bort szállítass ezen Károlyi korcsmákra, s tulajdon magad késérd inde, úgy add által secundum numeros vásorum et cubulorum, erga quietantiam, kiének is arra, mire expediáltatik, obligatoriát . . . melyet erga quietantiam te neked tartoznak administrálni, s te

tartozol percipiálni, az lucrumárul pedig az itt valók tartoznak számot adni, úgy az hordait is restituálni, s ezzel az kasamatákban valamely bor találna maradni, s korcsomáidon is borok maradnak, ki nem adhattad, hordasd fel az felső nagy pinczében. Az kasamatákban való szakadásokat, boltozattja lábainak romladozatit foltoztasd be és reparáltasd.

44-to. Hogy pedig mind a Károlyi korcsma folytatási, úgy kezéd alatt levő Erdődi, Bélteki jószág kezéd alatt való béresimből kiteljék, az szatmári ház korcsmáját pénzen vött, szatmári vagy erdődi jó borokkal folytattassad, az majtényi négy korcsmákat pedig legalább pünkösdig, míg az borok meg nem fordulnak, bihar vármegyei borokkal folytasd, melynek elkezdésére vagy száz forintot, ha úgy ítélné, erogálhatsz, csak jó édes borokat áruljanak; hogy az szomszéd korcsmák az csapját be ne vágják, ha hogy meg nem fordulnának az oda való borok, pünkösöd után is continuáld, de az boros ember pénze igazán erga quietantiam megfizetődjék, hordait jól conserváltatván erga quietantiam restituáltassanak. Az lucrumaival contentus légy.

45. Minthogy pedig hegyi köböllel percipiáltál minden féle borokat, eddig lött confusiók eltávoztatására, szükség azon hegyi köblöt az korcsmán folyó pecsétes itczével megmérni hanyat foglal magában, úgy kell redigálni mind az itczét, mind a köblöt, hogy tizenhat itczéből kiteljék az városi köből; az szerint az hordókat is városi 16 itczés köbölre kell redigálni s az szerént kell ugyan városi köböllel az kasamatákra kiadni, az az négy köblöt tudva egy akóban, s annyiával inkább, ha az régi módra inducálhatod az korcsmárosokat elkelete után vízmértékkel vegyed a számon tőlük eddig való confectiókat superáld vellek.

46-to. Mind az korcsmákra kiadandó borokat, mind az kezéd alatt valókat pecsét alatt veszed ki és conserváld, az hordókra pedig jó gondviselés legyen és szárazon s megmosva fenekével együtt conserváltassanak.

47-to. Az conventiós péntért tovább is megmarasztván, mind azzal, mind a tanítványival mennél felettebb hordó falakat, kád dongákat, készíttess, a többi között egy száz akós hordó is legyen, hogy a tanuló ifjak az mestertől tanulhassanak rajta.

48-vo. Az minémű sereskádat pedig csongrádi serházhoz készíttettem, az conventiós pinter állítsa össze, az dongákat numerizálja, úgy fenekét is külön numerussal jegyezze meg. Nyirfa vagy szilvafa abroncsokkal foglalja össze, magad pedig azalatt a szálfaakat elkészítvén, Berhidhoz hordatván az tavaszi árvizen több parancsolatot nem várván, bocsáttasd le, ki is hogy üresen alá ne menjen, addig Farkas és Salánki legyenek rajta, hogy mennél több üvegeket és karikákat csináltathassanak, hogy az kádban rakván, befedvén, együtt ereszthesse le.

49-no. Az bialoknak, kik fejösök, úgy teheneknek száma előtted constál, ha az bialok mellé annyi tehenet ádhatsz, hogy az bialokkal együtt negyvenre reá töltheted fejösökre, azokat hadd az mostani majorné kezében Erdődön, ha azonkívül még negyvenre kitöltheted a fejös tehenet, aztat add az régi tót majorné kezében és helyheztesd az majtényi majorban.

50-mo. Hogy pedig ezekre jobban reá érkezzél, vagy talám többre is méhess, vedd ki Szuhányi Márton urtul az nemes vármegye dispo-

sitióját, ahoz képest urgeáld a szolgabiráknál ez előtt két esztendővel offerált száz bornyas tehenek restantiáját, ezt pedig continuáld mind addig, az meddig erga quietantia (így!) kezedhez nem veheted, mivel már régen meg is köszöntem.

51-mo. Az mi pedig a tavaszbeli vetést és oeconomiát illeti, vess számot magaddal, holmi tavaszi még van kezéd alatt, ha melyben fogyatozásod látod, vetés előtt idején prospiciálj rulla, úgy hogy Erdődön száz köből zabot, husz köből árpát, Bélteken 100 köből zabot, 30 köből árpát, 10 köből tavaszi buzát, Majtényban penig 100 köből árpát, 100 köből zabot, 30 köből tavaszi buzát és proportionate mindenik majorságban lencsét, borsót, kendert, kölest, málét, mentül többet lehet, vettess el, ezek között pedig az dohányt se felejtss el.

52-do. Ugyan tavaszra kelve az kertben levő mindenféle veteményt, gyümölcsfa ültetését s fák oltását mentül számosabban effectuáld.

53-tio. Az mi az ugar szántást illeti, volt elég instructiód, vagyon is elég a láda fenéken, mind Majtényban, mind Erdődön s mind Bélteken mennél számosabban vetés alá való ugarakat tétess, úgy hogy pünkösdig el is végeztess.

54-to. Az szőlőkrül is elég instructióid vadnak, de elég kutyául találtam, mert már trágád elég lészen, panaszkod, defectusod ez iránt nem lehet. Kapákrul, ásókrul prospitiálok, noha ti tisztetek volna, azért az mit negligáltál, hozd helyre; mindenütt mennél többet humlittass, az majtényi és szatmári hegyen valókat rakasd be, kivált az bako (?) és palánt szőlőt ganajoztasd meg az tend (?) szőlőket is, az ki még rakattatlan, végeztess, a ki humlításra való humlittassd. Az alját is berakatni csemetékkal el ne mulasd, mint az alatta való pinczét is megrakatni el ne mulasd, ki miá úgy hallom ujabban is beszakadt.

55-to. Az juhnyáját felállítani, kecskenyáját szaporítani, a disznónyájakat gyarapítani el ne mulasd.

56-to. Az mely 96 hizó ökröt kezéd alatt hagytam, az fiamé is 16, Zombori uram is Komáromi uramtul és Katona Györgytül az mennyit kezéd alá hajtát, Manassest mellé rendelvén, jó gondviselés alatt hizlaltasd, magad is gyakran megtekintvén, az ganáját szanatan (?) rakatván, az szénát ne dulasd úgy mind eddig, hogy penig a marha szárazon légyen, az kazalkákon felül való dombon, az mind Manassennek megmutattam, száz id est 100 járó lépés hosszú jó széles singnyit csináltass, úgy hogy az közepin végig jászlat fonatván, kétfelő! az ökrök szárazon fedél alatt lehessenek.

57-mo. Martiust Isten elhozván, ha a tavasz idő szépen mutatja magát, szám szerént indittasd le Csongrádra, de a Tiszán által ne hajsák, hanem hirt tévén, erga quietantiam szegvári göbolyökre adminisztrálják. Utjokban Kenderesen Hodosy és Katona Péter jóakaróimnál megnyughatván, annak alkalmatosságával 15 szalonnát minden aprólékjával együtt küldj alá, úgy az, mely makk szedésről parancsoltam volt tíz köblöt, tíz köblöt küldj le, de hogy haszontalan terhet ne vigyenek, az makkot elébb vízzel tele kádban töltsd bé, a ki fenn lább, azt hadd magadnak, a ki penig fenékre száll az teljék ki, 10 köbre, s szállittassék le.

58-vo. Az majtényi kezdett hidakat lerakd, úgy az halastók tiltóit helyben hagyd, tavasz viz előtt, hogy többé úgy mint most ne találjam.

59-mo. Az vadászatot penig bár szorosabb tilalomban és regulában vedd, úgy az fáczánozást mint eddig, két nap mit vitt véghez Borbély József, megláthatod, az elmaradott két szígeten felényi munka sincs, megvállik, esztendeig véghez tudjátok é vinni.

60-mo. Hogy az vadászatot jobb tilalommal tarthasd, ha valamely jó puskás embered találkozik, az erdők kerülésére applicáld, kivéven minden jobbágnyi paraszt szolgálat és tereh alól, kiknek is az erdő kerülése szorgalmatos vigyázására fog bizattatni, öznek, fáczánnak, mindenféle vadnak, madárnak az lüvése szorosán tiltassék, az egy rókán, farkason, és vadmacskán kívül, azokat ellenben bizvást löje le, de más idegen helyre ne distráhálja, hanem számomra beadván fáradsága hijában hagyva forensi petio az árát add meg; rókaért plus minus 5. vagy hat máriást, farkasért 2 máriást, vadmacskáért 1—2 garást.

Mind ezeket egyszeri által olvasásra ne hagyjad, mert saepius repetita magis placebunt, et effectua buntur, kire Isten segéljen, ha penig többet viszel végig, landabatur industria, s azok között az erdőket az tavasziébül szokott tüztől (?) szorosán conscrubáld, az Erdődön alól való nagy erdön semmiképen vágni és hordani, az esett és dőlt száraz fán kívül meg ne enged, hanem Erdődön felül való cserét és erdőt az szőlőligig úgy szántóföldeken, réteken felül nőtt fákat szabadidsd felvágni s hordani, kinek kinek, az nagy erdön levő dőlt esett szárazfákat, Teribessiek, Piskarkustiak (?), Majtényiak, Szentmiklósiak, Esztróiak, Királydarócziak, hogy az kaszállók tisztuljanak, szabadosan hordhassák, mindazonáltal adjanak valamit érette vagy dolgozzanak. Károly 17-a mensis Januárii. 1729.

(Gróf Károlyi nemzetség levéltára).

Közli : Dr. Kárffy Ödön.

ADATOK A SZÁLDOBÁGYI ÜVEGHUTA TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Szoldobágyi huta inspectora mellé, s ott való koreszmák folytatására rendelt Salánki András instructiója.

Mint hogy azon hutának inspectora két esztendőktől fogva való parancsolatimat absentiámban mai napig sem effectuálta, az midőn Bartha Pál azon parancsolatom szerént deákot állított melléje, oly véggel, hogy mind üveg, mind naturáléknak árát és proventusát az percipiálja, és az huta szükségeire az ő commissiójára abbul szolgáljon, s a többit erga quietantias Bartha Pálnak administrálja, de annak opponálván magát nem engedelmeskedett, hanem e korág is amiképpen volt a szerint vagyon nékem notabilis kárommal, az egész huta proventusát distráhálta, mind bor mind pálinka folytatását negligálta, praejudiciomomra másoknak engedte: arra nézve behunyt szemmel tovább nem nézhetvén ennyi káromat, rendeltelek oda oly végett, hogy:

1-mo. Legelsőbben is valamennyi kész üveg mostan fog ottan találtatni, nevezett inspector keze alatt, aztot egészen magadnak meg-

mutatassd, s valamint az inspectornál le vannak írva, hasonló regestumot subscriptiója, és pecsétje alatt esztendői számaának specificatiója szerint magadnak ki vedd: azontúl pedig valamikor az hutából az mester emberektől az öveg bevitetik, mindenkor jelen légy és valamint az inspector magának pro percepto connotálni fogja, magad is igazán híven felírd, elégséges declaratióval és specificatióval, minémű dolgok, mennyi számból állók, és micsoda az hutái áruk.

Hasonlóképen azon hutához való materiálékokat mind az mostaniakat most, mind az oda szállítandókat azután magadnak szorgalmasan connotáld, hogy valamint az inspectornak, nálad is meg legyen.

3. Jöllehet az inspector fogja folytatni az hutát, mind az által magad is szorgalmas vigyázással légy, hogy olyan övegek csináltassanak, a kik kellemetesebbek, és hamarabb s jobban distraháltatnak.

4. És ámbár valamint eddig, úgy ezután is az inspector fogja az üveget is percipálni, szokott rendi szerint coördinálni, úgy distrahálni: magad mindazonáltal minden distractióján jelen légy, híred és praesentia nélkül semmi se adassék el, s valamennyi pénz fog érte bejönni, azt azonnal kézedhez vedd, és annak perceptiójában magát ne inmitálja az olyan övegnek is rendes regestumát tartván. Az pénzről pedig quietáld az inspectort, magadot is contraquietáltasd, hogy számádsodnak perceptióját azzal stabilizáld.

5. Nem csak az pénzen distrahándó övegnek distractióján fogsz jelen lenni, hanem ha magam avagy gyermekim commissiójára erogáltatik is öveg, abban is légy jelen, és hasonlóan connotáld.

6. Minthogy az hutának folytatása költség nélkül nem lehet, amikre szükségesképen pénz fog kívántatni inspector commissiójára és quietantiájára fog adni, observálván, hogy a mik pénz nélkül procurálthatnak, azokra pénz ne kelljen, sőt akik inevitabiliter pénzen procurálandók, azokról in tempore prospiciáltassék, a mikor minek ideje, s jutalmasabb megejténi.

7. Mindennemű circumstantiában az hutának curiosus vigyázó légy, egész állapotját, folyamatját jól kitanuld, és cointelligenter lévén az inspectorral, ha észreveszed, hogy ez hutának, s akár mily dolgosok rosszul dolgoznak, rossz munkát tesznek, alávaló s kevés matériát készítenek, ámbár az inspector dissimulálna is magad el ne szenvedd, hanem corrigáltasd, s a ki büntetés alá való léssen az maga obvenientiájából is a kártételekért complanáltassék.

8. Kötelességedben léssen a mellett mindennemű korcsmárlásnak folytatása azért úgy igyekezzed azt felállítani, hogy bor, ser, pálinka soha el ne fogyjon; ahoz korcsmárost olyat rendelj, a ki fizethető és alkalmas legyen, de annál alkalmasabb legyen, és az restantiákat accumulálni semmiképen ne hadd, hanem legalább minden holnapban azzal számot vess; és a mivel tartozni fog, complanáltasd, magad folytatásában beletekinteni el ne mulasd az korcsmárosokban szokott családságokat szorgalmasan observáld és tartóztasd.

9. Minthogy pedig az ott való korcsmáknak kelése nagybárá az ott való mesteremberek által léssen, szükséges lesz főképen az megnevezett inspectorral egyet értvén, mivel azok munkájok fizetése fejében szóltak innya, úgy moderálja, hogy obvenienziájokon felül az korcsmára

ne adósodjanak, hogy pedig abban cantsusabb lehessen, arra is az inspector commissiójátul várjon, és vigyázzon: némelyek közülök részöket övegül vévén ki, az italt övegért is adhatja, de hutai áron és nem feljebb az öveget azt is az bor lucrumaig, s oly üvegért, a ki pénzre fordéthatós.

10. Lészen azon koresma folytatásra fundusul Erdődrül bor és ígett bor, honnét is ammenyit fog bévenni, az erdődi tisztet quietálni tartozik, ellenben super perceptis magát is contraquietáltassa, hogy perceptióját azzal stabilíálhassa. Sörnek pedig ha folyamatját observálni fogja szatmári arendas zsidóval vígezvén, és az erdődi tiszt assignatiójával onnét hordhasson. Nem suspiciálván ne talán tán ígett bor, pálinka dolgából Erdőd, pálinka iránt is avval végezvén és az kéz alatt kelendő boroknak seprejéből is segétténi fogja magát ígett bor dolgából

11. Alkalmas kelése remélhető lévén egyéb maradéknak is, azoknak distractiója iránt légy szorgalmatos, hust vágattas, kivált téiben, a midőn a hus tovább el álhat, nyárban pedig juhot és bárányt nyúzass, ebben is az erdődi tiszttel egyet értvén, s ha observálni fogja, hogy jó kelete leszen, szünni ne hagyja, mészárosról prospiciálhat a faluból. Egyéb naturáléknak is a kik jószágomban találtatnak, ha ki létet veszi eszében, olyanokról provideálni fog ex dominiali erga quientantias et contraquietantias, ebben is vigyázzván, hogy az mester emberek obvenientiajokon felül ne szedjenek. Fog keze alá distráltatni liszt is, ahoz sütőt szerezzen, és kenyeret süttessen, és hasonlóan distrabáltasson minden köből után az uraságnak mostani állapotához képest hat máriást tartozván beadni, drágodván az élet, többet.

12. Az proventus conserválja és absolute másra ne erogáljon teljes igyekezetit arra fordétván, hogy a mint feljebb megiratva naturálék és koresma által absorbaltathassék az mester emberek fizetése.

13. Az proventus felesebben gyűlvén kezéhez, magánál ne tartsa, hanem Bartha Pál kezéhez adni nistrálja erga quietantiam.

14. Mindenekben az inspectorral egyet értsen, és a minémü modálításokat practicált azelőtt, melyek hasznosabbak voltak az öreg distractiójánál azokat is cointelligenter az inspectorral observálják többeket is minden utakon módokon adinveniálni igyekezzenek.

15. Számadását minden proventusról, tam quoad perceptionem, quam erogationem omnium, quietantiákkal, commissiókkal, és contraquietantiákkal stabilitálni fogja, és azt szép, jó rendivel concinuálja, s bé adja, de nem úgy mint eddig: extractusokat azonban minden angarián mindenekről jó rendivel submittáljon.

16. Az erdődi tisztül egész dependentiával légy, fogyatkozásokról informáld, s ha nem orvosoltatnak, engemet is, úgy fiamat tudósíts mindazokról, mind pedig egész folyamatjáról a dolgoknak.

Melyben való industriádot tapasztalván, magadnak fogsz használni, ellenben pedig restsigedért, vigyázatlanságodért és negligentiádért érdemlön büntetésedet elveszed. Signatum Károly die 15. Junii 1729.

Occurált még ehez szükségesképen: minthogy eddig béhunál szemmel nézték az vizimalmomnak haszontalan való állását, kit nagy költségemmel nem a végett álléttattam volt fel, hanem, hogy haszna vétetessék, annak pedig vize bőségesen leszen, csak a gátja készíttessék: azért hogy tovább oly károsan ne álljon, mihánt idejét látod, azonnal

az inspectorral acquiráltasd nagyságos gróf Teleki János uram n. kövárvidéki kapitányát emberek iránt, a hova is valaminthogy nagy bizodalomom vagyon, a szerént meg sem fogyatozik, azért annak gátját megtöltesd és vízre bocsátassd. Nem különben az száraz malmaim kevés héján lévén, reperáltasd, hogy a midőn melyeknek ideje lészen, haszna vétetessék: Kő dolgából az krasznai vízimalmokban, a mely kopott kövek békányattak, azokból provideálhatsz.

Lévén ottan szép ligetes helyek, kiken jó szénának való fű terem, annak idejében igyekezzetek elegendő szénát csináltatni, a kivel az itt való szükségét megérjétek, s más után nem jártok.

Hogy pedig az ördög heverve ne találjon benneteket, heverésekben divertáljatok ott a környéken, és vigyázzatok s keressetek mésznek és faragni és malomkönek való követ, találván, informáljatok iránta.

II.

Stancz Flora instructiója szoldobágyi hutámnak gondviselésére.

Erdődi jószágomban lett megfordulásommal nem kevés kedvetlenséggel kellett szemlélnem szoldobágyi hutának majd utolsó pusztulásra jutott sorsát; és az által megesett káraitam tapasztalnom is: melyet jobb móddal folytatnom, minthogy Stancz Flora nevű hutai mesterlegény, másként is szoldobágyi örökös jobbbágyom hűségesen ajánlja azon hutát jó rendre hozni, és aztat hasznosan folytatni, kinek is szíves igyekezetit látván, annyival is inkább hogy azon hutának sok változásiban és sok zürzavaraiban állandóságát és helyben való maradását tapasztaltam, ammáltam is és keze alá bocsátottam megnevezett szoldobágyi hutámat, alább írt mód szerint

1.-mo. Elsőben is Isteni félelemben gyakorolván magát, úgy alattvalóit is, az részegséget (mely minden gonoszszágnak gyökere) minden uton módon eltávoztassa józan étellel felruházván magát, és aztat mind maga megtartsa, mind pedig az kezi alatt lévő hutásokkal megtartassa, úgy várhatják Istennek ő szent felségének bő áldását, dolgaiban szerencsés előmeneteleket, és hogy

2.-do. Felvett dolgaiban annyival is jobban boldogulhasson, keze alá adattatott mostanság is hutánál lévő négy béres tizenkét ökörrrel, szokott fűzetéssel és deputátommal: és ahoz felsőhomorodi Tatár Tamás nevű egy hajdu rendeltetett conventióval; nem különben Szoldobágyon és Felsőhomorodon egynehány gyalogszeres jobbbágyom, kik is megirt Florától mindenekben fognak függni és parancsolatja szerint az uraság hasznos dolgaiban el fognak járni, maga Flora leginkább huta körül szorgalmatoskodván, az hajduinak kötelessége lészen mindenekre vigyázni, az béresekkal dolgoztatni, miller és tőkefát hódítani, békasót töretni, úgy hetésekkel munkáltattatni, és valamit csak lát s tapasztal az uraságnak kárára lenni, tartozik bémondani. Erdődi tiszteim pedig tartoznak mindazokat orvosolni.

3.-tio Az hutában levő mindenféle eszközök inventatió szerint kezében adattatván, azoknak gondviselésére szorgalmatos legyen, hogy azokat nem hogy eltékozzolja és elprédálja, hanem inkább jól conserválván, ha azon felül kívántatnék még hutához valamely szükséges

eszköz, megjelentvén erdői tiszteimnek azokat megszerezni tartozzanak. És legelsőben is az üvegekemenczét mennél jobban, alkalmasabban és mennél hamarább, lévén hozzá való agyagja s téglája, állítsa fel, és bégyújtván dolgozzon és dolgoztasson jó és ahoz értő legényekkel jó és elkelhető kristály, csont és zöldmunkát, szokott hutai áron bévegye, és aztat ugyan hutai áron, és nem feljebb, hogy a vevők el ne idegedjenek, és az által az uraságnak kára ne okoztassék adja és distrahálja és

4.-to: Valami féle kristály, csont és zöld üveget bévészen, mind azokat magának feljegyezze, és nevezet szerint minden legénytől különösen, ki micsoda munkát egy hét alatt csinált, magának felírja, és az szokott harmadik részeket azon üveg árából apródonként fűzesse ki, azon felül a pénzt quietantia szerint erdői tiszteimnek kezéhez adja bé, és azon fent irt üvegeket nemkülönben millér fát, hamut, arsenicumot, braunsteint, salétromot etc. mennyi számú hány véka s font egy hét alatt elkél, magának feljegyezze, és minden héten vagy legfeljebb két hétben egyszer Erdőre bé menvén itt való tiszteimmal irassa fel, és aztat megtartsa, a szerint folytatván tovább is maga dolgait.

5.-to. Lészen azonban szorgalmatos gondja arra is, hogy a midőn az üveg matéria készítették, jó vigyázással és körülötte való járással legyen, hogy jól megtisztuljon és minden mesterlegénynek elegendő matéria egész hétre elkészítettessék és abból jó tiszta és haszonra való munka tétetessék, ne talántám elmulatása miatt az mesterlegények heveréssel eltöltvén idejeket az uraságnak kárt okozzon és maga büntetésben essék, melyet minden úton módon eltávoztasson.

6.-to. Mindenféle hutához kívántató materialékat, millert, fluszt és és üveghamut, dejniczákot, békasót, csontot és egyebeket ahoz szükségeseket, nem akkor, mikor körmére ég, hanem jó idején elkészítse, de kivált millert fél esztendőre is előre vágattasson, arra jól vigyázzon, hogy nem csak imigy amugy vágjanak s rakjanak, hanem jó hosszan, magasan, egy jó ölnyre vágják s rakják, hogy az uraság meg ne csalattassék. Amidőn pedig számba fogják venni az millért, akkoron hírt tévén itt való tiszteimnek, azok közül egyik kimegyen és jelenlétekben vétessék számban, aki meg nem üti, defalcálják annak és substrálják pénzéből. Üveg hamu, ámbár, amint informálatom. bőven legyen is, mindazonáltal a jövő tavasszal aztat is égettesen és jó vékával jól megmérve vegye be és szokott árát fűzesse ki. Flusz hamura pénzt nem kell vesztegetni, elég hamu esvén a sok égő kemenczéből, aztat is gyűjtse és gyűjttesse rakásra és abból fluszt ahoz értő emberrel főzessen és hogy meg ne emésztődjék s kárt abban is ne valljon az uraság calcionáltassa s megégesse, szokott áron mázsáját kifizetvén.

7. Az békasó mindenféle munkához megkívántatván, azon igyekezzék, hogy válogatott szép tiszta békasóru provideáljon, azért szüntelen töresse és tisztán megsziláltassa, lévén ahhoz rendelve fent irt béresek, ökrök, úgy Felsőhomoródon és Szoldobágyon levő jobbágyok, hetesek, hogy hetenként, változtatva nem csak aztat töresse, hanem, valami huta körül kívántatik, az az törés, vagy más aféle munka előadattatik, azokkal tétesse és minden munkát rendivel folytassa.

8.-vo. Lészen kötelességében az is, hogy oláh vagy magyar örökös

jobbágyim fiait s. fizkökat magához édesgesse, azokat üvegcsinálásra tanítsa és annak üdejében munkára beállítsa, hogy jövődömben magam jobbágyimból állíthassam fel azon hutámot. Mindegyikben úgy másikban is, valamelyek az uraságnak hasznára szolgálják, szorgalmatosan ügyekezzenek és hűségesen el is járni, hogy jövődömben mind dicséretit és annak bő jutalmát én tölem várhassa, kire segítse Isten. Erdőd 29-namensis Decembris. 1735. Károlyi Sándor m. k. p. h. És hogy maga hivatalának annál hűségesebben és serényebben eljárjon, rendeltetik conventioja esztendő által

Kenyérnek való élet köből. nr. 101. 8. 12.

Készpénz magyar forint. 1000. 12. 12.

Só font

Egy verő sertés

Legumina véka

Köntösnek való közönséges posztó singi

Melyekről erdödi tisztsem által exolváltassék; tartozvani módó praemisso maga hivataljában szorgalmatosan eljárni: ad. 10. 12. 12.

III.

Én alábbírt Nagy Károlyi gróf Károlyi Sándor adom tudtára, az kiknek illik ezen levelemnek rendiben, hogy minek utánna Erdödi dominiumomban névezet szerint pediglen Szoldobágyon erigált hutámnak ahöz értő mesternek fogvatkozása miatt naponkint való romlását pusztulását s. abbéli káromat tapasztaltam volna, igyekeztem abban, miképen külső országon is, valamely ahöz értő jó hutás mešterembert keresetthessek, alászállíttathassam, azon hutámnak lehető restauratiójára. Többi között resolváln, magát arra Podtscheider János hutás mester lejtött, azon nevezett hutámot megtekintette s. miután fundamentomából kinézte s. annak lehető restauratiójáról, úgy jövődömbeli bizonyos hasznáról beadott projectuma szerint engemet úgy affidált, hogy ez szerint tudnia illik:

Az öreg üveg tábla készítővel minden hétén huszonnégy táblát esalhatatlanul elkészített; egy egy táblát a flor. unö. xr. 30. számlálván, jön be érette hetenkint floreni 36. Fehér kristály üveg készítővel egy hét alatt csináltat ezerötsszáz karikákat ablakokra valókat százát a flor. 1. xr. 30. számlálván, fog lenni hetenkint flor. 22. xr. 30.

Négy üveg karika csinálókka, kik közül egyik egyik egy hét alatt ezerötsszáz karikát fog készíttetni, csináltat hetenkint hatezer üveg karikát, melynek ezert a flor. 15. számlálván, tészen az ára hetenkint flor. 90. Közönséges karika csináló két legényekkel, kik egy hét alatt négyezer karikát elkészítenek a flor. 5. számlálván, ezert be fog hozni betenkint flor. 20.

Egy közönséges zöld üveggészítővel egy hét alatt készíttet ezer üveget százát computálván a flor. 1. fog tenni flor. 10.

Következőképen ily formán jönne bé az uraságnak hetenkint százharmincznyolcz forintja; harmincz grajczárja, egy esztendő alatt pediglen tenne egészlenül flor. 9282. Mellyel is contentáltatván, és abbéli dexteritásával bájóhető, ha szintén nem épen annyi hasznomot is tett

assecuratiójára remélvén nevezett Podtscheider János hűhás mestert, említett Szoldoványi hűtámban fogadtam meg alább megírt condióiók mellett.

1. Lészen esztendőbéli fizetése esztendőnkint

százötven rénes forintja ... id est úr. fl. rh. 150.	
Buza köböl tizenkettő ... id est 12.	
Bor köböl huszonöt ... 25.	
Hizott sertés kettő ... 2.	
Borsó véka kettő ... 2.	
Lencse véka kettő ... 2.	
Köles kása véka kettő ... 2.	

2. Bor, ser és pálinka korcsma, ámbár az uraságé, mindazonáltal első esztendőben, az mészárszékkal együtt, hogy magát jobban béplántálhassa, s az hűtának rendben vételéhez s folytatásához nagyobb kedvet vehessen, minden fizetés nélkül oda engedtetik, következő esztendőben peniglen, úgy mint az uraságét usque ap beneplacitum domini illendő árenda alatt fogja birnia s sertist ottan akkoron magának szabadon főztetethet. In reliquo azon korcsmára bort, pálinkát, az mészárszékre marhát, ha az uraság akar adni illendő áron attul tartozik venni, úgy egyebféle victualékat is az hűtás legényekkel együtt.

3. Megengedtetik, hogy az hűtás legények magokkal leendő jó házakat építsenek, s mind azok s mind pediglen maga ezen hűtás mester azon határban mindenféle vetést tehessenek, kikből is az rész dézsmát tartoznak az uraságnak kiadni, úgy egyebféléből, az melyekből dézsma szokott járni, magának mindazonáltal az hűtásmesternek első esztendőbéli vetésből condonáltatik az dézsma.

4. Az ottvaló pataknak szabad halászatja is megengedtetik. Mind ezekért köteleztetik az feljebb irt hűtásmester mennél előbb odaszállani, az szükséges s mennél alkalmasabb legényeket magával levinni az hűtának folyamataához jó fundamentommal kezdeni, mennél szebb és tisztább üvegeket készíteni, azokat igazán beadni, s utánnok való hasznót, úgy valamint projectálta, s feljebb vagyon írva, minden dexteritással igyekezni, ha pediglen netalántán ottan maradni successive nem kívánna, félesztendővel tartozik abbéli szándékát bejelenteni, hogy medio tempore az uraság másról proviedálhasson, Datum Surány die 7-ma Augusti 1736. Károlyi Sándor s. k. p. h. Johann Padtscheider s. k. Glasmeister. p. h.

IV.

Kivánsági az hűtásmesternek, az hűtához deservialó szükséges eszközök iránt, melyeket lejövetele előtt az mostan ott lévő hűtásmester által elkészittetni kíván, úgy mint.

200 jó nagy téglá táblát, melyet az kemenczének aljára és

900 ugyanolyan téglát, az kemenczének tetejére valót, 800 öl fát vágatni, hogy száraz legyen, s annál is inkább az hűtában hasznát lehessen venni,

2000 véka hamut az méltóságos uraság váraiból és faluiból öszve szedetni.

200 véka flust az méltóságos uraság erdejében égetni.

Tíz vagy 12 szekér béka sôt, követ, közönséges üvegnek valót, ugysis vagyon egy fertály órányira az hutától már megégetett, melyet azonnal oda lehet szolgáltatni, és öszvetőretni.

Tíz vagy 12 szekér fain béka só követ, melyet praefectus ur és én nem messzire a hutától tanáltunk, melyet oda az hutához hozatván, eljövetelemig senki hozzájok ne nyuljon.

Az fazekakat azon materialékból, melyeket praefectus ur hordatni rendelt, elkészítheti lejövetelemig.

30. darab ilyen. fazekat, mindenik három annyival magasabb legyen azoknál, melyek már ottan vannak, elkészítné kegylmetek.

10. darab tábla üvegnek való fazekat, melyek három annyira nagyobbak legyenek, mint az üveg csináló más fazekak.

Az héjazatját az hutának szükséges reparálni hogy netalántám az munkában valamiképen kár ne essék.

Az hutamesternek szállást csináltatni.

Az üvegek conservatiójára rendelt kamarát is reparálni, mely az vigyázatlanság miatt majd csak nem öszve dül.

Egy flús üstöt csináltatni, mivel az hutában lévő háromnak egyike egészen, a másika pediglen felette ruináltattak. Ez pediglen mind az vigyázatlanság miatt.

V.

Projectum.

Méltóságos generális Nagy Károlyi gróf Károlyi Sándor (titulus) ur ő excellentiája szoldobágyi üveg hutájának minémü jövedelme lehetne, és az hutás mesterre, ugy más egyéb munkálkodókra micsoda erogatiók szükségesek legyenek, practer propter így következik, ugymint :

1.-mo. Az üveg kéménye kilencz kéményre igazíttathatna, melyhez minémü mesterlegények és munkások kívántatnak így következik :

2. Öreg üveg tábla készítő, aki minden héten huszonnégý táblát infallibiliter elkészítvén, minden táblát a fl. 1 Xr. 30. számlálván facit hét számra fl. 36.

3. Fejér kristály üveg készítő mely egy hét alatt ezerötszáz üveget elkészít, százát a florén uno Xr. 30 computandó teszen fl. 22 Xr. 30.

4. Négy üveg karika csináló, kik közül egyik-egyik egy hét alatt ezerötszáz karikát elkészíthet, az négy legény tehát elkészíthet egy héten 6000, melynek ezerit a fl. 15. számlálván hét számra fl. 90.

5. Közönséges két karika csináló, kik egy hét alatt 4000 karikát elkészítenek, ezerit a fl. 5. számlálván teszen hét számra fl. 20.

6. Egy közönséges zöld üveg készítő egy hét alatt 1000 üveget elkészíthet, melynek százát a fl. 1 computálván teszen fl. 10.

Kihez képest 9. mester legény elkészíthet 178 forint ára 30 kr. üvegeket, mely 52 hét alatt számlálván salvo errore calculi teszen fl. 9282.

Következik az erogatió :

Mely tudnia illik hét számra az naturálékkal expendáltatik úgy mint

1. Flús 455. font, melynek fontja, s midőn már cationálva vágyon, a Xr. 3. computáltván tézsen flor. 22 Xr. 45.

2. Sálétrom 8 font a Xr. 8 computáltván tézsen flor. 1. Xr. 98.

3. Arsenicum 12 font a Xr. 9. computandó tézsen flor. 1. Xr. 48.

4. Mész Xr. 30.

5. Béka só az üveg kemenczéhez hozattatásával együtt fl. 2 xr. 30.

6. Fekete kő xr. 10.

7. Hamu az közönséges üvegekhez fl. 2 xr. 30.

Summája az üveg-hutához szükséges materialákra való erogatio-nak tézsen fl. 31 xr. 17.

Az favágóknak adódik hét számra fl. 5.

Item 4 fűtőnek hét számra fl. 3.

Item az, mely asszony számlában szokta békölözni az üvegeket xr. 30.

Üveg tábla csinálóknak 24 táblátul a xr. 25 számlálván tézsen fl. 10.

Az kristály csinálóknak 15 darab kristály árát számlálván a xr. 24. tézsen fl. 6.

Az 4 karika csinálóknak az közönséges karikáknak minden hat-ezerétől xr. 16. számlálván tézsen fl. 16.

Item az két közönséges üveg csinálóknak hatezertől fl. 5.

Közönséges üveg csinálóknak egyezertől fl. 4.

Az üveg csináló mesternek az naturálékon, és ahoz tartozandókon kívül fl. 3.

Az mely fazékban az üvegek szoktak bérakatni, ahoz való neces-sáriumokra xr. 13.

Summa fl. 84.

Tézsen azért az erogatio azon munkán kívül, melyet az jobbágyok itten véghez vinni szoktak amintim fl. 4368.

Ezen 4368 forintokat azon feljebb specificált summából decurtál-ván vágyon haszna az méltóságos uraságnak fl. 4914.

Ha pedig azon summában imputáltatik az jobbágyságnak székerrel való szolgálatjára és utazására költség constans ex. fl. 914., mégis marad haszonra az uraságnak fl. 4000.

Actum Erdőd 28. Julii 1736. Joan Padtscheider s. k. Glassmeister.

A gróf Károlyi-nemzettség levéltárából közli:

Dr. Kárffy Ödön.

VEGYESEK.

A haimburgi posztógyár és Magyarország. Az udvari kamara kezdeményezésére 1727. tavaszán Oppiz János posztókészítő vállalkozott arra, hogy Magyarország határán, Haimburgban nagyobb posztógyárat állít föl. A gyár helyét nem ok nélkül helyezték Haimburgba. Az udvari kamara úgy okoskodott, hogy a gyár elegendő gyapjút kap Magyarországból s így a feldolgozandó anyagban nem lesz hiány; a kész árú számára is kiváló piac kínálkozik Magyarországból. A gyárat tehát tisztán Magyarország részére alapították, de úgy, hogy az összes haszon azért az örökös tartományokban maradjon. Az udvari kamara — ősrégi szokás szerint — mielőtt a magyar kormányzéseket megkérdezte volna, Oppiz János gyárost biztosította, hogy Magyarországból vám- és harminczadmentesen szállíthatja ki a nyers gyapjút, s ugyanígy viheti be a kész árúkat. (1727. márcz. 28. Bécs, átírata az alsó-ausztriai kamarához.) Hogy ennek a fontos kiváltságnak némi jogi háttére is legyen, az udvari kamara kijelenté, hogy Oppiz Jánosnak csak azokat a kiváltságokat adta, a melyekkel Haimburg városának minden polgára él. Miután Oppizzal imigyen rendbehozták az ügyet, az udvari kamara fölszólítja a magyar kancellariát, hogy Oppiz részére állítsa ki a kiváltságlevelet és hirdettesse ki Magyarországból. A magyar kancellaria azonban a kiváltságlevél kiállításá helyett az udvari kamarának felküldé a helytartótanács és a magyar kamara információt, a melyekben eme kormányzések a leg-határozottabban tiltakoznak az Oppiznak adandó kiváltság ellen. A helytartótanács 1727. július 8-án kelt felterjesztésében a törvényezikkek idézésével kimutatja, hogy a haimburgiak kiváltságai Magyarországból érvénytelenek, elavultak s a törvényekkel ellenkezésben állanak; kimutatja a harminczadosok számadásaiból azt is, hogy a haimburgiak a behozott és kivitt árúk után harminczadot fizettek. E szerint a haimburgiaknak elavult és érvénytelen kiváltságait nem lehet megújítani, nem lehet azokat egy egészen idegen s nem is haimburgi gyárosra ruházni.

A magyar kamara 1727. július 12-én kelt fölterjesztésében szintén kimutatja, hogy a haimburgiaknak kiváltságai érvénytelenek s Oppiz gyárost azokkal nem lehet felruházni. „Si ipsi regni status — írja a magyar kamara — et ordines a quaestus gratia in — et eductis solvere

tenerentur, eo magis fabricae illius compagna a praestatione hujus caes.-regii proventus se immunitare hand posset."

A magyar kormánysszékek eme kimerítő fölterjesztésére 1728. október 18-án jött meg a válasz. E szerint ő felsége a haimburgi gyárat fölmentette a vám és harminczad fizetése alól. A gyár igazgatója szabadon szállíthatja a gyapjút Magyarországból s szabadon, minden adótól mentesen viheti be a kész posztót Magyarországra. A magyar kamara meg felszólította, hogy tegye meg mindazon intézkedéseket, a melyek eme kiváltság életbeléptetésére szükségeseknek látszanak.

(Köz. pénz. levélt. Hung. 1728.)

Dr. Takáts Sándor.

Az udvari konyha szükséglete az 1687-iki országgyűlésen. Az országgyűlések közeledtével már jó eleve tudatták a magyar kamarával, milyen és mennyi élelmiszikkre van szüksége az udvarnak. A 17. században átlag hetenkint 3000 frtot kellett a magyar kamarának erre a célra kiadnia. Elgondolhatjuk tehát, mennyibe került az udvari konyha egy-egy hosszabb ideig tartó országgyűlés alatt! Az 1687-i országgyűlésen az udvartartás hetenkint a következő dolgokat követelte: 8 dunai pontyot, 100 font harsát, 2 vizát, 2 tokót, 12 kecsegét, 40 teknősbékát, 400 nagy és 1000 közepes kövipontyot, 30 öreg indiai tyúkot és 20 fiatalabbat, 40 fehér kappanyt, 300 kappanyt, 80 vén tyúkot, 600 csibét, 200 fiatal galambot, 60 ludat, 100 kacását, 44 nyulat, 50 foglyot, 70 szalonkát, 200 fenyvesrigót, 10 fáczányt, 24 vadkacsát, 4500 tojást, 7 akó eczetet, 12 mérő legfinomabb bécsi lisztet, 8 mérő darált árpát, 8 ökröt, 30 borjút, 20 bárányt, 60 ürüt, 100 font szalonnát, 30 font velőt, 4 disznót, 200 akó finom bort, 18,000 zsemlyét, 280 kenyeret, 4 hordó tokajit és 4 hordó aszút, 40 öl keményfát és 180 kas szénét. Mindezeket tekintetbe vévén, természetesennek találjuk, hogy a magyar kamara például az 1647-iki országgyűlésre 58,769 frtot, az 1649-re 30,444 frtot, az 1655-ire 36,932 frtot, az 1659-ire 52,528 frtot, az 1662-ire 47,037 frtot s az 1681-ire 35,981 forintot volt kénytelen költeni.

(Köz. pénz. levélt. Hungr. 1687. Ugyanitt van a magyar kamara számvevőségének kimutatása az országgyűlési költségekről.)

Dr. Takáts Sándor.

Huszár- és ló kivétel Szászországba 1731-ben. A szász herczeg 1731-ben azzal a nem éppen szokatlan kéréssel fordult a hadi tanácshoz, hogy magyar huszárokból álló testőrsége kiegészítésére Magyarországon huszárokat toborozhasson, és mintegy 20 derék magyar lovat vám- és harminczadmentesen szállíthasson Eisenach-ba. Együttal azt is jelenti a szász herczeg, hogy a huszárverbuvalással és a lóvásárlással testőrségének őrmesterét, nemzeti Székely Mihály úramat bizta meg. A hadi tanácsnak semmi kifogása sem volt a huszár toborzás ellen. A huszár nem fizetett vámot és harminczadot, tehát a huszár-kivétel szerinte semmi kárral nem járt! Már a ló kivétel egészen más kérdés volt; ebbe már az udvari kamara is beleszólt, mivel a vám és a harminczad

elengedése a kincstárra nézve kárral járt. A hadi tanács mégis azt ajánlotta, hogy „ex rationibus politicis“ adjanak a szász hercegeknek a lovakra teljesen szabad útlevelet; mert nem csekély jelentőségű dolog, hogy ilyen nagy és jelentős családok jóindulatát az ország számára megtartsák. Ezen az alapon a szász herceg meg is kapta, amit kívánt.

(Köz. pénz. levélt. Hungr.)

Dr. Takáts Sándor.

A székelyhídi és diószegi görög kereskedők kiváltsága. A XVII. században több magyar város görög kereskedői kaptak kiváltságot. Eme kiváltságok majdnem teljesen megegyeznek egymással. Az illető kereskedők ugyanis kompaniát, avagy külön czéhet alkotván, bizonyos évi adó fejében kamarai védelem mellett engedélyt kapnak a szabad kereskedésre. A tokaji görögök 1667. július 1-én kapnak ilyen kiváltságot, melyet I. Lipót 1690. május 19-én újra megerősít. A diószegi és székelyhídi görögök 1735-ben folyamodtak hasonló kiváltságért. A szepesi kamarai administratio támogatván eme folyamodást, 1735. febr. 4-én, kiállítatja részükre a kért kiváltságlevelet. E szerint a nevezett görögök házakat szerezhetnek, boltokat nyithatnak s Törökországból vagy másunnét bármilyen árut behozhatnak öt perczentes adó lefizetése mellett s a heti és országos vásárokon szabadon kereskedhetnek azokkal. Azon görögök, kiknek feleségeik még török területen laknak, kötelezik magukat, hogy családjukat is Magyarországba hozzák. A kamarai protectio fejében évenként 100 tallért fizetnek. Minden behozott, vagy kivitt áru után a rendes harminczadot is kötelesek megfizetni. A viszálykodások elintézésére maguk közül bírót választhatnak. A bírónak a kamara előtt hűségesküt kell tennie. Ha a kereskedők bevásárlás céljából Törökországba mennek, a választott bírónak be kell jelenteniök elutazásukat s visszajövet a hozott árukat. A bíró meg a kamarának jelenti be. A görögök vallásukat szabadon gyakorolhatják, de a kath. egyház részére zászlót kell venniök és az úrnapi körmeneten részt kell venniök.

(Köz. pénz. levélt. Hungr. 1736.)

Dr. T. S.

A császári kasza apaldó 1721—1723-ban. Úgy az örökös tartományokban, mint a német birodalomban rendkívül fellendült a kaszakereskedés, mivel a kelet felé való kivitel évről-évre nagy arányban növekedett. A kaszával, sarlóval és a szalmavágóval való kereskedés nagy hasznot hajtván, a kincstár is igyekezett abból a maga részét kivenni. Ha a kaszakereskedést a szó szoros értelmében nem is tette monopoliummá, de az apaldónak nevezett illeték behozásával mégis nagyon megnehezítette a kaszával kereskedők dolgát. Ez az apaldónak nevezett illeték 20 frtra rugott; azaz minden hordó kaszára 20 frt illetéket vetettek. Ezt az illetéket a bécsi „Ministerial Banco Deputation szedte be. Természetes, hogy ezen illetéken kívül még a vámokat, aufslagokat és a harminczadokat is megvették. Így például a Mauthausen-ból Boroszlóig szállított minden hordó kasza vámja 37 frt 13 kr -ra rugott. Megjegyezzük,

hogy egy hordóban 800 kasza volt. Ha tekintetbe vesszük, hogy Boroszlóig mindenütt szárazon történt a szállítás, s hogy Boroszlótól Moszkváig szintén kocsikon vitték a kaszát, elgondolhatjuk, mennyibe került egy-egy ilyen szállítmány. S mégis 1720-tól 1722-ig, vagyis három év alatt az örökös tartományokból Boroszlóba 8.224,300 kaszát és 7800 sarlót szállítottak, ugyanez idő alatt Csehországba 199,325 kaszát és 94,300 sarlót vittek. E rengeteg kasza túlnyomó része Lengyel- és Oroszország részére vitetett ki. Ugyanide más úton is szállítottak kaszát. Linzig s onnét Regensburgig vízen, majd Lübekig vízen és szárazon történt a szállítás s bár 30—50 mérföldnyi kerülőt kellett tenni a vízen való szállítás minden hordónál 26 frttal volt olcsóbb. Ezen az úton az aschachi vámhivatal kimutatása szerint a mondott három évben (1720—22) 104,395 szalmavágót, 335,300 kaszát és 80,800 sarlót vittek ki vízen Regensburg felé. A hasslachi vámon át ugyanez időben 11,700 kaszát és 9600 sarlót vittek ki; a neumarkt—hag-i vámon át pedig 31,670 kaszát. Ez a rengeteg áru majdnem kizárólag Stajeroszorból került ki. Egyideig Poroszországot is innét látták el kaszával, de a fentebb jelzett években a porosz kormány kitiltá az országból a külföldi kaszákat s kimondá, hogy csak az országban készült kaszákat enged használni.

Mivel Magyarországra és Törökországba kényelmes és olcsó vízi utakon szállíthatták a kaszát, természetes, hogy e két országot is eláraszították stiriai kaszákkal. De a szállítók és a vásárlók is sokalták az apaldoilletéket s olyan nagyarányú csempészet keletkezett, hogy a kincstár jó ideig hiába küzdött ellene. A bécsi udvari kamara s az ő kezdeményezésére a magyar hatóságok is egymásután bocsátják ki a szigorú rendeleteket, a nélkül azonban, hogy valami eredményét látnák. 1723-ban október 23-án újra felszólítják az összes magyar harminczadosokat, még pedig súlyos büntetés terhe alatt, hogy csak az igazolvánnyal szállított kaszát bocsássák tovább, a ki a Ministerial-Banco-Deputation igazolványát nem tudja előmutatni, annak árúit foglalják le.

(Közös pénz. levélt. Hungr.)

Dr. Takáts Sándor.

Politzer Zsigmond: Ujabb közgazdasági és társadalomtudományi műveinek a mai számhoz csatolt jegyzékét olvasóink figyelmébe ajánljuk.

EGY FALU A TÖRÖK IDŐKBEN.

Irta: SÖRÖS PONGRÁCZ.

A györmegyei Kajár hódoltsági idejéről készülünk egyet-mást elbeszélni az alábbi sorokban, amelyek részleteikben sok érdekes dolgot mutatnak be a jobbágy nép életéből a zavaros és keserves időviszonyok közt, amelyek a XVII. század folyamán Györmegye területén voltak.

Kajár a XVI. század végén még meglehetősen nyugodt hely. Huszonkét egész telkes s huszonnyolcz zsellér lakja, akik mellett nemes menekültek is tartózkodnak a községben.¹⁾ Győr elveszte azonban a megyei viszonyokra is változtató befolyással volt s a jobbágynépség fölszedte sátorfáját s odább állott. Némelyek átmentek a győri káptalan écsi birtokára²⁾, mások átmentek „ez kegyetlen ellenségnek előle“ Himódra azaz Nyalkára s minthogy „Győrött török lakott, Pápán török lakott, az mi tőlünk lakott falunkat is csak vadak és madarak lakozták“, mondotta egy kajári jobbágy.³⁾ Pedig nekik kezdetben még elég szerencsējők volt, amennyiben Hali aga elég kegyes urok volt.⁴⁾ Terhők azonban így is nagy, mint „alázatos könyörgő levelökben“ elmondják. „Alázatos szolgálatunkat ajánljok Nagyságodnak, mint kegyelmes urunknak“, kezdik egy a bakonybéli apáthoz, földesurokhoz intézett levelöket. „Isten sok jókkal és jó egészséggel áldja meg Nagyságodat mind a Nagyságodhoz tartozandókkal egyetemben szívünk szerint kívánjuk. Nagyságodnak mint kegyelmes urunknak alázatosan könyörgünk, mivel hogy igen megnyomorodtunk s szegénykedtünk, mert sokan a polgárok közül meghaltak, sok a pusztá is és szünetlen elfogyatkozunk. Hanem Nagyságod minden jót cselekedjék velünk, tekintvén Nagyságod a mi szegénységünket és a törökök nagy erőszaktétel szerint rajtunk való lételét, mert az is fölöttébb nyomorgat bennünket szolgálattal és fizetéssel, kit immár el nem bírhatunk, mert sok közöttünk a pusztá hely. Balogh Mihály, György Kovács, Jitkei János, Szabó György, Tót Benedek, Sinka

¹⁾ Ex urbario Sancti Martini Prothocollum stb. Bbeliens I. (fasc 8, nr. 22. a pannonhalmi r. ltban), 24—25. l.

²⁾ Regest. possess. capit. Jauriensis 1619. Országos Ltár.

³⁾ Pannonhalmi r. ltár C: 46, J, nr. 2.

⁴⁾ Ráth, A györmegyei hódoltságról, Történ. Tár VII. k.

Pál, Felhő Miklós, Pécsi Miklós, Szántó Mihály, Romándi Ambrus, Nagy Ferencz. Tót György, Bárdos János, Porkoláb János, Varga Márton, Tevaj János, Szekeres Pál, Varga János, Csonka Tamás, Ács István, ezek mind elpusztultak és elhaltak. Sőt azok, kik házban laknak is, soknak nincsen marhájuk; Dénes Márton, Paczkola András, Bánki János, Bibák István, Nemes Mihály, Szabó György, Csapó Mihály, Tót János, Nemes János, Somodi Balázs, Ferenczi György, Hidvégi Pál, Bordács Mihály, Kéri András, Lengyel Benedek, Tót György, ezek mind marhátlanok. Ebből megértheti Nagyságod, minemü szegények vagyunk. Mégis a török sem pusztákat, sem marhátlan embereket nem néz, hanem mindeneket megkér. Adunk pénzt neki 260 frtot, zabot 60 köblöt, vaját 40 pintet, fát 33 szekérrel, szénát 73 szekérrel, szilvát 3 köböllel, bort 4 akót, szőlőt három cseberrel, diót is három köblöt, borsót 1 köblöt, lencsét 1 köblöt, annak fölötte császáradó 50 frt és császármive 10 szekér; az magyar szolgálatjára is hat szekért és tizenkét gyalogot. Ez immár a mi romlásunknak oka". Keserves levelöket mégis ezzel zárják: „Nagyságodnak örömet szolgátnak kajáriak mind fa lu ul.”¹⁾

Hali bég halála után sorsuk még kedvezőtlenebb lett. Fia, Ismael aga nem állotta az apja kötötte egyezségét, hanem 1622-ben 50 szekér fát, 50 szekér szénát, 50 öreg pint vaját, 50 öreg kila zabot (mely 100 méröt is teszen), kívánt tőlök,²⁾ sőt még azzal is megnyomoritotta a szegénységet, hogy pl. 1627-ben rákényszerítette őket, hogy a rossz pénzét jóval cseréljék ki neki.³⁾ 1642-ben⁴⁾ Cseper Ádám bíró, Balog Imre, Kántor Imre, Tolnay János, Nagy Ferencz, Kopcsányi Mihály szerémi püspöknek s bakonybéli apátnak jobbagyai azt vallják, hogy „Féjervárott lakozó agájok Halid, amennyiben megalkudt vélek, melyről levelet is adott 1621. esztendőben, 30 szekér fában, abban meg nem tartván 50 szekér fára verte föl, melynek 15 esztendeje; ez mai napig úgy veszi meg tőlük. Ugyanakkor 40 szekér szénában végzett volt a török velek, de azt is tizzel följobb verte. Az előtt 6 porta adójok volt, a császár deákja tiz portára verte föl, kit most is megvesznek négy esztendeje. Szokásunk és törvényünk kívül 5 esztendő alatt vitettek Budára két izben öt-öt szál fát 32 singest, azzal sem elégedvén féjervári Veli bég, az öt gerenda mellett 10 tallért vett, melyet is a török bitang pénznek nevez. Az iskolabeli deákokat (1639-ben) négyet vittek el; egyiket 200 tallér sarczon bocsátották ki, a ketteje most is oda

¹⁾ Pannonhalmi rendi ltár, C. 56. l.

²⁾ Ráth, id. h. 43. l.

³⁾ U. ott, 27. l. Ezekre az 1627-i békealku is reflektál. V. ö. Salamon Magyarorsz. a tör. hód. kor. 459. l.

⁴⁾ Györmegyének 1642-ben összeirt sérelmi jegyzőkönyvében a győri megyei ltban. Györmegye 21,618 frtra tette az okozott károkat. V. ö. Salamon, id. m. 465. l.

vagyon, a negyedik kiszabadult. Hozzánk való deákok voltak“ ... 1649-ben Kajárnak török földesura. Ismail aga az 1626-i egyezség alapján a régi adó és természetvény szolgálatban meghagyja ugyan őket, de a nép már annyira meggyengült, hogy mivel a martalóczoktól is kárt szenvedtek, magyar urok a porták számának leszállítását kérte.¹⁾

A falu állapotáról elég jó képet ad az 1656. jan. 13-án tartott vizsgálat. «*En Berkes Máté, Győrvármegyének vicze-szolgabírája a nemes és nemzeti vitézlő Balassit János substitutus vicze-ispán urunk ő kegyelme ezen pecsétetes comissiója mellett mentem Szokoro-Kajarra, mely van ezen nemes Győrvármegyében a tekintetes és nagyságos szentmártoni apát ur urunk ő nagysága falujában . . . , hogy ott is meglát-nám, hogy kinek kinek az ő házánál micsoda fogyatkozása vagyon és hány puszta és hány fél hely és zsöllér hely is hány vagyon, Szokoro-Kajárnak főbírája, Kántor János, két esküdtjével és több becsületes személyekkel velem levén.*

1. Kántor János, kajári bíró, egész helyes, vagyon 8 ökre, 5 tehene borjastul, 20 lova, 10 hold vetése, szőleje, vagyon 27 akó bora házánál. Adós másnak 32 tallérral.

2. Rác Simonnak, egész helyes, van 6 ökre, tehénféle marhája harmadmagával való, vetése negyedfél hold, szőlője van és eladni való bora 20 akó. Adós másnak 7 tallérral.

3. Takács Jakab, egész helyes és Dyemez Márton ketten laknak a helyben. Dyemez Mártonnak másodmagával való marhája van, vetése egy hold felében mással, bora eladni való 20 akó, szőlője szabados. Takács Jakabnak sem ökre, sem lova nincs, egy tehene borjastul vagyon. Adós másnak 20 frttal.

4. Pocskaló Andrásnak, fél helyes, sem ökre, sem lova, sem sertés marhája nincs több egy csépüénél és egy kapájánál, egy kis szőlője és 8 akó bora vagyon. Adós másnak 20 frttal.

5. Rába Györgynek, fél helyes, vagyon négy ökre, 4 hold vetése, szőlője is van, de az szabados, tehénféle marhája harmadmagával való. Adós másnak 15 tallérral.

6. Kesső Istvánnénak egész helyes, vagyon 2 ökre, 1 tehene és 3 hold vetése, szőlője van és 20 akó bora.

7. Kántor Mihályné, egész helyes, özvegy, van 6 ökre, tehénféle marhája kilenczedmagával, vetése 6 hold, lova nincs, szőlője vagyon, bora 70 akó. Adós másnak 20 tallérral.²⁾

¹⁾ Ráth, id. h. 83—84. l.

²⁾ Érdekes fölvilágosítást ad a magánviszonyokba ennek a Kántornénak a végrendelete, mely így szól: Anno 1664. die 19 Junii. En Kántor Mihályné Ilon asz-szony, ki beteg levén testemben, egészséges elmémben, legelsőben az én lelkömet

8. Bánki János és Szalay Márton ketten laknak egy helyben. Szalai Mártonnak vagyon 2 ökre, 1 tehene és 1 hold vetesse, szőlője is vagyon, bort elkölt. Bánki Jánosnak sem vonó marhája, sem vetesse nincsen, szőlője van, bora nincsen. Adós másnak 4 tallérral.

9. Rácz Mihálynénak, egész helyes, van 6 ökre s tehene mindenestül tizenharmadmagával, vetése nyolczadfél (hold), szőlője vagyon és 25 akó bora. Adós másnak 6 tallérral.

10. Dimi (Démi) Gáspárnak, egész helyes, vagyon 2 ökre, azonkívül 2 tehene borjastul és 4 hold vetesse, lova, sörtés marhája nincs, szőlője van és bora 20 akó. Adós másnak 15 tallérral.

11. Szita Jánosnak, egész helyes, vagyon négy ökre és 2 tehene, szőlője vagyon és bora 9 akó, 6 hold vetesse. Adós másnak 15 tallérral.

12. Szita Györgynek, fél helyes, ökre, lova s tehene nincs, szőlője van, 8 akó bora vagyon, mölyet házasságára tart, vetesse 2 hold van. Adós másnak 10 tallérral.

13. Szalai Jánosnak, egész helyes, van 6 ökre, azonkívül hatodmagával való marhája, szőlője vagyon és bora eladni való, de elkölt, 8 hold vetesse vagyon. Adós másnak 35 tallérral.

14. Tót Pál és Christoff András ketten laknak egy helyben. Tót Pálnak van 4 ökre és 1 tehene, szőlője vagyon és 4 akó bora eladni való, vetése 2 hold. Adós másnak 10 tallérral. Christoff Andrásnak 2 ökre és 2 tehene, 2 hold vetesse, szőlője vagyon valami kicsiny. Adós másnak 10 tallérral, mölynek *interrésére minden időn ad egy-egy hold vetést.*

ajánlom az én megváltó Jézusomnak kezében, testemet hagyom a földnek gyomrában helyheztenni, azért az én világi javaimból teszek ily testamentumot. Vagyon 10 aranyom és 10 tallérom, de minthogy az én Istenben elnyugodott uram adós vala a fiamnak Varga Istvánnak 10 tallérral, mely az apjáé volt, azt a 10 tallért azon fiam kivegye a pénzből halálom után. Vagyon 4 ökröm és 3 tehenem. A szekér legyen az István fiam számára, mivel ő építette és gondját viselte. Kalmár Jánosnének hagyok egy üsző tinót. Varga István fiamnak is hagyok egy ökör tinót. Azon kívül minden a gyermekeké legyen. Az alsó szőlőt az én uram úgy hagyta, hogy halálomnak utánna annak hagyhassam, akinek akarom, azért fölött is hagyom ezen fiamnak Varga Istvánnak. Minthogy az én uram Kántor Mihály énuekem a szőlőből és malombeli örökségből ily okon, hogy, ha az atyafiai abbul engemet ki akarnának tenni, 50 tallérral fizeshessenek ki, én is az én fiamnak Varga Istvánnak azon 50 tallerbul hagyok 20 tallért és ha a kis leánynak lejárt a lenne, Kalmár Jánosné és Varga István fiam osztozzanak. A cimasin szoknya legyen Ilona leányom számára. A gyermekeknek tutorja és gondviselője legyen az én fiam Varga István. Maradott egy üst kalán, egy üst pohár és egy pártá kő, ha a gyermekeknek lejárt leszen és addig el nem kel, legyen Kalmár Jánosnéjé. Lett ez testamentum tétel ilyen személyek előtt, öreg Rácz Mihály, Rácz Gergely, Rába György, ifjú Rácz Mihály, Fajlás Jánosné, Bantei János és én előttem kajari praedicator Mendel Tamás előtt. (Négy pecsét.) — (P. H.) Confirmatur haec pagella testamenti salvo nostro et alieno iure 20. 7-bris, Ao. 1666, Archiabbas. Eredetije a pánnonhalmi rendi ltban, C. 46. J, nr. 3.

15. Szekér Istvánnak, egész helyes, sem ökre, sem lova, sem sörtés marhája nincs. 2 tehene van és 2 hold vetesse, mölyet *pénzért szántottak*, szőlője van és eladni való bora 6 akó. És adós másnak 8 tallérral.

16. Balogh Mihály helye pusztá, a szél fúja.

17. Csury Mártonnak, fél helyes, 2 ökre van, tehene, lova nincs, szőlője vagyon és 8 akó bora, 2 hold vetesse is. Adós másnak 8 talérral.

18. György Kovács, zsöllér, helye pusztá.

19. Siikey János, zsöllér, helye pusztá.

20. Tönköl Mátyás, zsöllér, helye pusztá.

21. Tót Benedek, zsöllér, helye pusztá.

22. Szinka Pál, zsöllér, helye pusztust (pusztult).

23. Mátyás István, zsöllér, semmije nincsen, sem csép, sem kapa. Másnak adós 40 tallérral.

24. Fölhő Miklós, zsöllér, helye pusztá és szél fúja.

25. Német Mihály, zsöllér, helye pusztá, sem csépje, sem kapája.

26. Péczy Miklós egész helye pusztá, a szél fúja.

27. Baczi Mihály, egész helyes, 2 ökre van, lova nincs, harmadmagával való marhája vagyon, vetése nincs. Adott el 20 akó bort, mölyet vissza adnak néki. Adós 5 tallérral.

28. Szaáry (Sáry) András és Ferenczi Gergely ketten laknak egy helyben. Ferenczi Gergely megholt, az ő helye pusztá. Szaáry Andrásnak van 2 ökre és 2 tehene, fűbeli vetesse 1 hold, szőlője vagyon, 6 akó bora. 3 forinttal adós másnak.

29. Szabó György egész helyben lakik, de semmi járó marhája nincs több egy tehenénél, egy kis szőlője vagyon s 10 akó bora, egy hold vetesse, mölyet *pénzért szántatott*. Adós másnak 17 tallérral.

30. Szántó Mihály egész helye pusztá.

31. Tüskés Mihály, egész helyes, 4 ökre vagyon 2 tehene, 6 hold vetése, lova, sörtés marhája nincsen, szőlője vagyon, bora is volt 20 akó, mölyet adósságért vettek el. Azonkívül is maradt adóssága 7 tal.

32. Száry (Sáry) György, egész helyes, 2 ökre és 2 tehene vagyon, 4 hold vetése, szőlője is vagyon, bora is volt 22 akó, mölyet adósságért vittek el. Maradt még adóssa 14 tallérral.

33. Czakó Mihályné, özvegy asszony, egész helyes, sem ökre, sem lova, sem sörtés marhája, nincsen (többje) egy rossz tehénél, szőlője parrag, bora nincs. Adós másnak 40 tallérral, a mölyért gyakorta büsítják.

34. Wida György egész helyben lakik, 2 ökre és 3 tehene vagyon, lova nincs, szőlője vagyon, bora is 10 akó, 2 hold vetesse is. Adós másnak 12 tallérral.

35. Tót János fél helyen lakik, lova, ökre, vetése nincsen, szembei

buzája is nincsen, 2 borjas tehene van, egy kis parragos szőlője van, bora pedig 14 akó.

36. Szomodi (Somodi) Balázsnak, fél helyes, sem ökre, sem tehene, sem lova, semmije sincs. Adós másnak 50 forinttal.

37. Német János, egész helyes, sem ökre, sem tehene, sem lova, semmi járó munkája nincs, csak 1 hold vetése van s egy kis szőlője s 10 akó bora vagyon. Adós 75 forinttal.

38. Romándi Ambrus, egész helyes, mellette a másik pusztá. Nemes kurián vannak, a melyet sem magyar adóra, sem portára meg nem rónak, de a török adóra meg róják.

39. Tót György egész helye pusztá, senki nem lakik rajta.

40. Bárdos János egész helye pusztá, senki nem lakik rajta.

41. Kovács István egész helyes, 2 ökre vagyon és 2 tehene, 4 ökör tinója, szőlője vagyon. Adós másnak 14 tallérral. Bora is 14 akó vagyon.

42. Ferenczi György, egész helyes, semmi járó marhája nincs több csak egy tehene, másfél hold vetése vagyon, a mölyet a fja szolgálatjában adtak, egy darab szőlője vagyon, bora nincsen. Adós másnak 40 ezüst tallérral.

43. Porkoláb Ferencz egész helye pusztá.

44. Dimi István, egész helyes, 4 ökre vagyon s 2 tehene s 4 ökör tinója, 8 hold vetesse s egy darab szőlője és 20 akó bora vagyon. Adós másnak 20 tallérral.

45. Warga Márton egész helye, melyről sem török adót, sem magyar adót, sem portát nem adnak, sem nem szolgálnak róla, hanem Isten kedvéért a falu egy koldus asszonyt tart benne.

46. Hidvégi Pál, egész helyes, sem ökre, sem lova, nincs több egy tehenénél, bora sincsen, mert elvitték az adósok, van egy szőlőcskéje. Adós másnak 16 tallérral.

47. Rácz Gergelynek, egész helyes, 4 ökre vagyon, 3 tehene, 2 hold vetesse, szőlője vagyon, bora is volt 20 akó, de eladta. Adós másnak 4 tallérral.

48. Bordacs Mihály, egész helyes, sem ökre, sem lova, sem vetesse, nincs egy tehenénél több, egy kis szőlője van, de a borát elvitték.

49. Fodor Pál, egész helyes, vagyon 8 ökre, 5 borjas tehene, 20 számos lova, 10 hold vetesse, 100 akó bora.

50. Szekeres Pál, fél helyes, ökre 2 vagyon s 2 tehene, vetesse egy hold, 13 akó bora. Adós másnak 10 tallérral.

51. Dyemes István fél helyen lakik, van 2 kis jármás ökre, 2 tehene, vetése nincsen, vagyon egy darab szőlője, bora 20 akó van.

52. Czonka (Csonka) Tamásnak, zsöllér, sem ökre, sem lova, sem vetése, nincsen több egy kis szőlőnél.

53. Szabó János, zsöllér, sem ökre, sem lova, nincs több egy tehenénél, vetesse nincs. A szőlője áraban adós 52 tallérral.

54. Kéri István, zsöllér, sem ökre, sem lova, sem vetése, nincs több két tehenénél, egy darab szőlője vagyon és 10 akó bora.

55. Szöcs István, zsöllér, sem ökre, sem lova, sem tehene, sem vetesse, nincsen több egy szőlőjénél. Adós másnak 25 tallérral.

56. Pap János, zsöllér, helye pusztá.

57. Warga Ádám, zsöllér, helye pusztá.

58. Lengyel Benedek zsöllér helyében egy kuldus lakik, szőlőjét is kuldulásával munkálozza.

59. Warga János, zsöllér, helye pusztá.

60. Tót György, zsöllér, egy tehene és egy kis szőlőcskéje vagyon.

61. Német Gáspár, zsöllér, helyében egy koldus lakik.

62. Mozgay, zsöllér, helye pusztá.¹⁾

Nem szándékozom részletesen foglalkozni az összeírással, de némely tanulságára mégis figyelemmel kell lennünk. A marhaállomány nagyon fogyatékos s ennek következtében a szemtermés el van hanyagolva. Ezt elősegítette az a körülmény is, hogy a tehenet nem használták szántásra. Erre utal az a körülmény is, hogy, akinek csak tehene van, az vagy pénzen munkáltatja meg a földjét, vagy egyáltalán nincs vetése. A szembetűnő ló- és sertéshiány s ennek következtében a trágyázás fogyatékosága szintén a szemtermelés elhanyagolására vezetett, illetve kizárta a gabonatermelést. E helyett erős lendületben van a szőlőművelés, bortermelés, amely az életfentartásnak legfőbb eszköze, adósságok törlesztője. Mert ebben nagyon előre vannak; annak, akinek teljességgel semmije, de semmije sincs, adósság nélkül éppen nem szűkölködik. A későbbi idők e tekintetben semmiként sem hoztak előnyös változást. „Mi sokoru-kajáriak; mondják 1659. decz. 12-én földesurokról — egész tizenkét tanács s falustul, első főbíró Rácz Gergely, Fodor Pál, Kántor János, Rácz Mihály, Szalay János, Szita János, Hidvégi Pál, Vida György, Tuskés Mihály, Tót János, Rácz János, Rába György, Dienes István, Kovács István, Démy István, Ferenczi György, Szita György, Folyho Miklós, Nagyságodra és Nagyságod gondviselőjére nem vetünk, mert érdemünk fölött Nagyságod nem bántott, sőt adónkban is, a mint Nagyságoddal megalkodtunk volt,²⁾ abban is engedett Nagyságod,

¹⁾ Pannonhalmi rendi ltár, C. 65. M. nr. 3.

²⁾ Ezen időből nem ismerek egyezséget. Az 1593-i állapot ez volt; Censum solvunt annuatim fl. 13 in duobus terminis pro festo S. Georgii et S. Martini. Promontorium habent, ex quo solvunt decimam et nonam. Externi ibidem vineas habentes solvunt a singulis vineis praeter decimam et nonam unum cubulum avenae, unum caponem et unam tortam. Ex frugibus et blandis (=bladis) solvunt decimam. Prothocollum abbat. Bbél. I, 26.

azt peniglen Nagyságodnak köszönjük; jóllehet merjük azt mondani, hogy akkor a falunkban 18 szolgáló jobbágygyal többen voltunk. Oka ez, Nagyságos Uram, hogy a sok rabhordozás éjjel, nappal ugy annyira vagyon rajtunk, öt, hat szekerünk csak egy éjjel is a hegyen Ravazd felé általmegyén, azonkívül ki ide, ki tova hasonlatosképen a nyom járás, a kit Nagyságod jól tud, az mulathatatlanul rajtunk vagyon. A huzó, vonyó sok tolvajok miatt annyira vagyunk, hogy bornak, kenyérnek, abraknak, tiknak, pecsenyének, főzés szernek szüneti nincsen rajtunk. Azonkívül ökreinkből, lovainkból a tolvajok elhordozása miatt és a dög miatt s a török földesurunk rajtunk való kegyetlenségeiért (kifogytunk) és a császár adót is többre verték. Ez az oka fogyatkozásunknak, hogy kevesen vagyunk a fizetéshez. Rácz Gergely bíróságában, ugyan ezen esztendőben három hely lett pusztává, ezeknek az adója mind reánk szállott és szolgáltatja. Azon kívül, Nagyságos Uram, csaknem felünk ökreten bennünk. Minden oka ez, Nagyságos Uram, fogyatkozásunknak.^{a 1)}

A nyomoruságos helyzet folytonos költözködésre ösztöklélte a lakosságot. Alig pár év alatt a lakosság sorai közt nagy változás áll be, egészen új alakok kerülnek a faluba, a régiéek pedig eltűnnek. 1662-ben már attól kellett tartani, hogy az egész lakosság elszéled s Kajárt üresen hagyják. Erre vall az az egyezés, a melyet a jobbágyság s földesurok 1662. jun 23-án egymással kötött.

«Mi sokorú-kajári bírák és polgárok adjuk tudtára mindeneknek, akiknek illik, hogy mi lettünk kezesek egymásért szent mártoni apáturunk ő nagyságának ilyen okon, hogy, míg Kajár fönnáll, addig közülünk senki el nem megyen különben, hanem a maga élete keresésire, mivel az életünk és szőlőnk elveszett. Annak utánna életünket megkeresvén megint visszajövéünk azon Kajárra. Hol peniglen a több(i) faluk is megfutamodnának, mi is azokkal együtt a pogány ellenség előtt meg nem maradhatnánk, nekünk is el kölletnünk menni, tehát annak utánna Isten békességet adván megint visszaszállunk a megnevezett Sokorú-Kajárra. Melyeknek nevek és jószágoknak nevezeti így következők:

Márton János, zsöllér, egy szőlője vagyon.

Takács Jakab fél helyes, van 4 ökre, 2 tehene, egy szőlője.

Demes Márton, fél helyes, 2 ökre, 2 tehene, egy szőlője (vagyon).

Páczkola András, fél helyes, egy szőlője vagyon.

Soos Márton, fél helyes, 2 tehene és szőleji keitő.

Tonai Pál, semmije nincsen.

¹⁾ Azon „De eo utrum“-ból, a melyet a nevezett napon berkes Máté győri szolgabíró és Székely Ádám, esküdttje, Farkas András alispán rendeletére fölvettek. Eredetije a pannonhalmi rendi ltban, C. 65, Q.

Mosoni Mátyás, egy szőleje vagyon.

Kesző György, egy egész helyes, ökör 4 és tehene 4, egy szőleje vagyon.

Szita György, egész helyes, vagyon 2 ökre és 2 tehene, szőleje is.

Varga Istvánt fél helyes, 4 ökre és 8 magával ökörnyiféle marhája és szőlője egy.

Tót János, zsöllér, semmiféle jószágja nincs.

Bánki János, fél helyes, 2 ökre és 2 tehene, szőlője is vagyon.

Saari András, fél helyes, negyedmagával való marhája vagyon és egy szőlője.

Rácz Mihály, egész helyös, 4 ökre és tehénféle marhája tizedmagával való és két szőleje.

Okos Gergely, zsöllér, egy szőleje vagyon.

Polyan Péter, zsöllér, egy szőleje vagyon.

Démi Mihály, egész helyes, 5 ökre, 4 tehene, szőlője kettő vagyon.

Bertalan Balázs, egész helyes, 4 ökör, 2 tehene, egy szőleje vagyon.

Genczi Pál, zsöllér, egy tehene és egy szőleje vagyon.

Pap György, egész helyes, 4 ökre és tehénféle 12, szőleje egy.

Bebók István, egész helyes, 2 ökre, 6 tehénféle és egy szőleje.

Német Péter, zsöllér, semmiféle jószágja nincs.

Kelemen János, fél helyes, egy tehene vagyon és egy szőleje.

Mátyás István, fél helyes, három marhája, egy szőleje vagyon.

Nemes Mihály fél helyes, 2 ökre, 4 tehénféle marhája, szőleje egy.

Bácsi Péter, egész helyes, 4 ökre, 5 tehénféle, szőleje egy.

István Kovács, falu kovácsa, 4 ökre, 5 tehénféle és 2 szőleje.

Tót István, egész helyes, 6 ökre, 6 magával való tehénféle, egy szőleje.

Szalai Péter, evvel együtt vannak, 4 marhája és 2 szőlője.

Szabó György és fia János egy udvarban laknak, egész helyes, magának Szabónak 3 tehénféle marhája, egy szőleje, fiának Szabó Jánosnak 2 ökre, 2 tehene és egy szőleje (vagyon.)

Varga Péter, fél helyes, 4 marhája és egy szőleje.

Saari György, fél helyes, 2 ökre, 1 tehene, 2 tavali borju, egy szőleje.

Porkoláb Mihály, (fél helyes?), ökör, 1 tehene és egy szőleje,

Tót János, fél helyes, 2 tehene vagyon és *egy darabig szőlős mesterünk.*

Somodi Balázs, fél helyes, vej(e) Honát Márton, egy szőlejük vagyon.

Német Mihály, egész helyes, 2 ökre, és 2 tehene és egy szőleje vagyon.

Nagy Mibály, egész helyes, 2 ökre, 2 tehene és egy szőleje vagyon.
 Ferenczi István, egész helyes, 4 ökre, 2 tehene és egy szőleje vagyon.

Molnár István, fél helyes, 1 tehene vagyon és szőleje.

Német János, fél helyes, 2 ökre, ökörféle 6, egy szőleje vagyon.

Démi István, egész helyes, 4 ökre, 8 tehénféle marhája, egy szőleje vagyon.

Német János, fél helyes, egy szőleje vagyon.

Nagy György, fél helyes, 4 ökre, 3 tehénféle marhája, egy szőleje vagyon.

Bordács Mihály, egész helyes, 4 ökre és egy szőleje vagyon.

Csuhai Mihály, zsellér, 2 lova, egy tehene és egy szőleje vagyon.

Föhlő Mikló, zsöllér, egy szőleje vagyon.

Szabó János, fél helyes, 1 tehene vagyon és szőleje.

Pap György, fél helyes, 3 marhája és két szőleje.

Szücs István, fél helyes, egy szőleje vagyon.

Markos György, fél helyes, 6 marhája vagyon és egy szőleje.

Német István, fél helyes, 2 marhája vagyon és egy szőleje.

Német Gáspár, fél helyes, 1 tehene és egy szőleje.

Tót Mihály, fél helyes, 4 ökre, 2 tehene és szőleje.

Kis Mihály, fél helyes, 5 *kecskéje* és egy szőleje vagyon.

Horvát Gergely, fél helyes, 4 ökre, egy tehene és szőleje vagyon.

Mi az esküdtek adjuk tudtára mindeniknek, hogy mi löttünk egymásért kezesek is, mivel *falu pecsété nincsen*, nevünket beadván és kezünknek keresztvonyásával megerősítettük ezen levelünket, hogy míg fönáll, el nem megyünk róla, ha szintén a török miatt elpusztulna is, annak utánna Isten békességet adván megint visszaszállunk rája, azon megnevezett Sokoru-Kajárra“.1)

A lakosok panaszkodnak ugyan, hogy életök és szőlejök elveszett, de általában javulást látunk az anyagiakban. E tekintetben fölvilágosít bennünket ez a kis táblázat:

	Ökör és -féle	Tehén és -féle	Marha	Borju, Tinó	Ló	Kecske	Összesen
1656	84	69	8	8	40	—	209
1662	102	103	26	3	2	5	241
1662-re	+ 14	+ 34	+ 18	— 5	— 38	+ 5	+ 32

És míg ezen eredmény fokozódik, ha számba vesszük, hogy az

1) A névalírásokat elhagyjuk. Eredetije a pannonhalmi rendi ltban, C. 65. M. nr. 4.

1662.-i összeírás a birónak s esküdteknek nevét nem vette bele a vagyon szerint, illetve helyek szerint való felsorolásban. „Következik neveink szerint való irásunk, zárják az egyességet, ilyen módon: Rába György főbíró +, Rácز János esküdt ember +, Kántor János, nemes személy, esküdt ember +, Szita János esküdt ember +, Szalai János esküdt ember +, Vidor György e-küdt ember Rácз Istvánért, Varga Mártonért kezes lett, mivel egy kenyéren vagyon véle +, Kovács István esküdt ember +, Hidvégi Pál esküdt ember +, Rácз Gergely esküdt ember + Fodor Pál esküdt ember +, Denies István esküdt ember +, Rácз Mihály esküdt ember +. Ez a 12 esküdt emberek mind egész helyesek.“ Ezeknél, illetve Rácз Mihálynénál volt 1656-ban.

Ökör	Tehén és -féle	Marha	Borju, Tinó	Ló	Kecske
52	42	6	4	40	—

Ez a szám valószínűleg egészében beállítható az 1662. év összegebe s ezen esetben rohamos növekedés mutatkozik. Az a nyilatkozat tehát, hogy élések nincs, szőlejek elveszett legfeljebb véletlen csapás következtében beállott szerencsétlenségre vonatkozhatik, mert a szemtermelés föltételei javultak s szőlőbirtok szépen van.

A későbbi időkben a javulás fokozatos,¹⁾ a lakosság megszabadul a félelemtől, hogy a török nyomja, megkezdődik a békés megszállás és 1698-ban már 1594 lakos népesíti be Kajárt.

1) Ezt következtetem legalább Kántor Mihály 1680.-i s Kántor Mihályné 1690.-i végrendeleteiből. Mindkettő a pannonhalmi r. ltárban, C. 46. J. nr. 6 és nr. 7. 2. Visitatio Canonica Archidiaconatus Jauriensis 1698. a győri kápt. ltban. Nálam Felber Jánostól 1899-ben kiállított másolata van meg latinul. Különben fordítását közölte Felber a Dunántuli Hirlapban.

NEMES ALMÁSSY ISTVÁN KASSAI KERESKEDŐ ÉS BÍRÓ.

1573—1635.

Irtá: KERESKES GYÖRGY.

(Befejező közlemény.)

XV.

Bírói tiszte.

1. Tisztsége.

Kassa bírái a XVII. században. Címzés, bevezető sorok. A bírói állás kiválósága, sérelem ellene, Kasser, Hopporsorom. Megtisztelő meghívások.

Almássyt 1627-ben választották meg Kassa város bírájának s e tisztséget 3 évig viselte. Láng János fő- és Vass Mihály aljegyzők voltak mellette; később mindkettő bíróvá lett. Elődjei és utódai, vagyis a XVII. században Kassa bírái voltak:

Wenczel Márton 1590., 95., 96., 1600.

Rainer Menyhért 1598., 99., 1601., 14., 15., 16.

Materna András 1592., 1602.

Bocatus János 1603., 1604.

Samsdörfer Hom. 1605., 6., 7., 10., 11., 12.

Herczeg István 1608., 9.

Lang János 1617., 18., 19., 20., 24., 25., 26.

Varannai András 1621., 22.

Vinczös Pál 1623.

Almássy István 1627., 28., 29.

Vass Mihály 1630—33., 27—38.

Szőcs Miklós, alias Kőszeghy 34—36.

Debreczeni Mihály 1639—41.

Reviczky János 1642—45., 1648—52.

Varjuk András 1646—47.

Szentkirályi Sebestyén 1653—57.

Kállay Mihály 1657—63., 1667.

Madarász Márton 1664—66., 1668—71.

Fodor János 1672—75.

Kinizsy János 1676., 1678.

Hoffmann György 1677.

Vida András 1679—82., 1688.

Kassay István 1683.

Fejja Dávid 1684—85.

Demeczky Mihály 1680., 1686., 1687.

Lengyel Ferencz 1689—90.

Grasz János 1691—93.

Vass Gáspár 1694., 96., 97.

Györi Ferencz 1698—1700.

A városnak szóló leveleket mind a bíróhoz, legtöbbször egyenesen nevére czimezve küldik. A kik nevét nem tudják, sokszor N. N.-et irnak. Nagyon gyakran czimezik latinul, bár a tartalom magyar: *Prudenti ac circumspecto viro domino Stephano Almássy judici primari liberae ac regiae Civitates Cassoviensis domino amico nobis observando.*

Belül vagy latin a kezdet, vagy pedig magyar: Áldja meg az Isten kegyelmedet minden kívánta jókkal és szerencsés, boldog, hosszú élettel, kegyelmedet szeretettel, akarnánk ilyen dolog felől megtalálnunk. Az átvétel napját Almássy bíró sajátkezüleg írja rá és pedig legtöbbször magyarul, néha latinul.

Az összes a korabeli iratok, végrendeletek, szerződések elején ezen kitétel van: Almássy István bíró uram parancsolatjából. A bírót a város közönsége választotta évről-évre, a város kiváló tekintélyű és jó módú polgárai közül, kik több-kevesebb ideig a senatus tagjai voltak. Almássy, a mint láttuk, több éven át grófi tisztet is viselt, követ is volt és több bizalmi küldetésben vett részt.

A bíró a város feje, legfőbb gondviselője, akarata nélkül a városban mi sem történhetett; épen a legfontosabb eseményeknek ő a kezdeményezője s végrehajtója, a mint Rainernél is láttuk. Parancsainak, miket esküdt társaival kiad, mindenki engedelmeskedni tartozik. A ki ellene vagy a hatóság ellen vét, szigorú büntetésben részesül. A fenmaradt iratok mindenütt a legnagyobb tisztelettel említik a bíró uram nevét.

De azért akadtak azon időben is, kik megfélemltek a község ezen első embere iránt tartozó köteles hódolatról, gőgösen viselkedtek vele szemben, sőt megtagadták az engedelmességet. Ilyen eset a Kasser Mihályé.¹⁾

¹⁾ Kasser M. Bethlen Gábor műnzmestere, pénzverője volt. 1625-ben nyert Kassán polgárjogot és pedig igen nagy áron, 100 frt lefizetése mellett. A fejedelem még ez évben 56,000 frt árendáért bérbeadta a pénz verését a városnak. Kasser pedig, úgy látszik, boltot nyitott. Izgága embernek kellett lennie, mert sok bajt csinált. De a fejedelmi udvar első emberei (Bélaváry) p rtojják. Sőt 1634-ben riemességet kapott. M. Gazdtört. Sz. IX. 252. l. Kemény L. ezikke.

Almássy bíró 1627. június 22-ikén a következőket jelenti a tanácsnak: „*Pál* papnak *Kasser* Mihály tartozott, de nem fizetett, hanem azt mondá neki, hogy vegyen boltjából annyi értékűt, a mennyi az adóssága. *Pál* pap azt felelte, hogy neki most semmi bolti marha nem kell. Nem tudtak megegyezni s elém jöttek. Én a város törvénye szerint, 15 napot tűztem ki a fizetésre, minek letelte után *Kassert* előhivattam, hogy fizessen. Mire így felelt *Kasser*: Ha tudtam volna, hogy ezért hivat kegyelmed, el sem jöttem volna. Törvény nélkül nem fizetek. Ihon vagyok, fogj meg, én ő felsége szolgája vagyok. Sarkon fordult, s ott hagyott bennünket.

Ez rút dolog, s az én és a kegyelmetek becsületébe vág. Hivásomra különben többször el nem jött, sőt *Róth* Gáspárnak valami menyegzőn azt mondta, ezek a lutheránusok a pápistáknak fattyú híres kurva fiai.“

A tanács ez ügyben azt határozta, hogy mivel nagy dolog van ő felségével (Bethlennel), nem jelenthetik fel; de eszökben tartják.

December 21-ikén megint ily panaszt tesz a bíró *Kasser* ellen: *Kasser* hatalmaskodik és zavart csinál. *Roth* Gáspárt nyilvánosan a piacon rútul beste kúrva fiának mondta. S korábbi tettéért sem akarja büntetését elszervedni. Két polgár a község nevében kéri a tanácsot, tegyen valamit, mert ő felségét fogják megtalálni felöle. A tanács ismét csak azt határozta: várakozzanak, míg jobb mód lesz benne.

Nemsokára Eperjesről is panasz jött ellene. *Klein* Jakabot, ottani polgárt és kereskedőt az eperjesi Szentháromság napi sokadalomkor avval vádolta, hogy a polgárjog ellenére, krakkói emberrel czimborál, és társalkodik a kereskedésben. Eperjes kéri a tanácsot, hogy intse meg.

Ugy látszik, *Kassernek* csakugyan hatalmas pártfogói voltak, azért mert így viselkedni. U. is 1628. február 13-ikán a bíró a következőt mondja a tanácsnak: A hitvány *Kasser* Mihály dolgában, úgy látszik *Bélavári* uram szintén szeretne minket valamibe hozni, mert kérdé, hogy nem lesz-e ellenemre, ha többen kezességet vállálnak érte. Csínáltak is egy levelet s elém adták, hogy írjam alá.

A tanács véleménye is az, hogy valami van a dolog alatt. A kezesek dolgát elfogadhatónak ítéli; de a bíró ne írja nevét oda arra a papírra.

A rossz példa ragadós volt. 1627 augusztus 13-ikán Almássy bíró jelenti: Im, ismét egy új *Kasser* Mihály kezd köztünk támadni *Hopporsorom* Mihály a katonai szállásosztáskor a rájutott tizedest nem akarta bebocsátani. Üzenetemre azt felelte, ha ezerszer üzenek, sem cselekszi meg.

De evvel a tanács erélyesen elbánt. Engedelmetlenségéért elcsukatta.

Különben e ritkán előforduló eseteket kivéve, úgy az egész tanács iránt nagy tisztelettel és figyelemmel voltak nemcsak a polgárok, hanem még a környék előkelő nemes földbirtokosai is. Bizonyítják ezt az alábbi, Almássy bírósága idejéből származó meghívások, melyek tanúságai annak, hogy a városi polgárság és a vidéki nemesség közt nem szakadt meg egészen a jóviszony.

Almássy mint bíró előterjeszti, hogy *Szeghy* Györgyné asszony lánya lakodalmára hívja meg a tanácsot. Kiküldik *Vass* Mihályt és *Molnár* Pétert „Isten áldásával és 2 darab 2 $\frac{1}{2}$ gira ezüstpohár ajándékkal“ (1627. máj. 10. jk.)

Kecer András Peklénre lánya lakodalmára meghívja.

Homonnai Mária második hajadon leányát, rimaszéchi *Széchy* Borbálát házastársul adja bethlenfalvi gr. *Thurzó* Ádámnak¹. A lakadalomra küldjön követet a város.²) (1629.)

Abafi Miklós, tokaji kapitány özvegye, ura temetésére hívja Tokajba a tanácsot. (1629.)

Bárczai István és Ferencz, Bárczáról, bátyjuk temetésére hívják meg a tanácsot. Az elhunytat a felsőbárczai templomba temetik.

2. Magánkérelmek.

Alaghy M. kérelmei. Erdődi Anna grófnő kérelme. Csáki I. trombitást, Fülöp téglavetőket, Geccsini zsindelyt, Bornemissza J. fogatot kér. Vadász Fábián bocsánatért esd. Pethe Anna levele a miszlókiak ellen.

A jó viszony jelei azon magánkérelmek is, melyekkel többször fordulnak Almássyhoz. Így *Alaghy* Mennyhért, környékbeli előkelő földbirtokos, a királyi tanács tagja³) Tályáról arra kéri Almássyt, hogy szolgálja lakodalmára öntálakat szerezzen kölesön.⁴)

Majd ismét Vizsolyból írja, hogy Eperjesen falkoniok-ot (falconet = kis ágyu) öntetett, s kifurására furót s elvitelére szerekert, továbbá egy ács-mestert kér Almássy révén. Rövid idő múlva megköszöni, hogy elküldték az ács-mestert, ki a fákat kiválogatta, a munkát az ácsoknak megmutatta, s kéri, hogyha ismét szüksége lesz rá, küldjék el újra.⁵)

Rövid idő múlva, újra van kérnivalója. Tályai épületére *Rákoczy* Pál deszkát adott s Lapis-Patakig el is vitette, kéri Almássyt, hogy

¹) 1636-ban elhalván, regéci uradalmát gr. Eszterházy Miklós kapja.

²) Kassa v. levéltára: 6292/15.

³) Szilágyi: A magy. Nemz. tört. IV. 196 lap. 1617.

⁴) Kassa v. levéltára; 6192.

⁵) Kassa v. levéltára: 6274.

„mivel a kegyelmetek szekerei alájönnek, hozassa ez alkalmatossággal 10 szekeren Tályára“ igéri, hogy megszolgálja e szivességet.¹⁾

Erdődy Anna grófnő Vizsolyból poharakat és kupákat küld be, melyeken kis egyengetés és igazítás kell. Kéri Almássyt, hogy parancsolja meg az odavaló ötvösöknek, hogy mihamarább igazítsák meg.²⁾

Csáky István (1634-ben szendrői főkapitány) Nagy-Almásról felmenő útjára a toronyból trombitást kér, ha csak tanuló legényt is, *hogy tenort* tarthasson az övé mellett, mert ő maga szükében van trombitásnak. Becsületes fizetése meglészen s vissza fogja küldeni.³⁾

Fülöp Miklós Felső-Gagyról, mint jóakaró urát és régi barátját, kéri Almássyt, hogy mivel arrafelé igen szűkölködnek téglavető mesteremberekben, kerestessen számára vagy kettőt, kevés időre, csak addig, míg vagy 16—20,000 téglát vettetne velök; jámborul megfizet nekik.⁴⁾

Geccsini Mátyás Geccséről írja, hogy a Mislá patak mellett malmot épít s 2,000 zsindelt akart venni hozzá a város jószágában. De az Almássy híre nélkül nem akartak adni. Kéri tehát, hogy adjon pecsétet, vagy czédulát rá. Személyesen kérte volna, de az ispán uram ott van a falukon s nem maradhat el mellőle.⁵⁾

A *hadháziak* a templom építésére 50 szál deszkát kérnek.

Vadász Fábán György bujdósó feleségét elhagyta és bujdósó legény lett, mert avval vádolták, hogy *Erdőző* Andrást ő ölte meg. Esdeklő levelet ír Almássyhoz, hogy, őt szegény szolgáját ne veszítse szeme elől, s végezze dolgát, hogy bántása ne legyen. Isten után csakis benne van minden bizodalma. Imádságával és szolgálatával fogja jóakarátát meghálálni. Erdőzőt nem ő ölte meg, s csak azért futott el, mert azt hitte, hogy szegény lévén, ha fogságba esik, bár eddig jámborul élt, nincs is büne, senki sem lévén érte törekedő, nem eresztik el. (Ha a kegyetlen kivallatásokat meggondoljuk, nem csoda, hogy megijedt, és elfutott.)⁶⁾

Bornemissza János, kassai alkapitány (vicegeneralis) Tokajból, arra kéri Almássyt, hogy a vasrostát, a mit csináltatott, szállíttassa Gönczig. (1629. aug. 30.)

Némi neheztelésnek, azon levélben találtam nyomára, melyet *Pettthe* Anna (bizonyára *Pettthe Márton* kalocsai érsek s 1604-ben királyi

¹⁾ Kassa v. levéltára : 6280.

²⁾ Kassa v. levéltára : 6196/37.

³⁾ Kassa v. levéltára : 6283.

⁴⁾ Kassa v. levéltára : 6291/108.

⁵⁾ Kassa v. levéltára : 6229.

⁶⁾ Kassa v. levéltára : 6229/11.

helytartó rokona) Mislókáról február 26-ikán Almássy bírónak írt, melyet korfestő tartalmánál fogva bő kivonatban közlünk.¹⁾

Mislóka, 1620. február 26. Midőn *Ala,hyhoz Keczer András* leánya lakodalmára mentem²⁾ hideg téli időben, Mislókára tértem egy ebédre. Mikor konyhaszekerem beérkezett, seregestől rátámadtak a parasztok s ki akarták verni. Aztán magam cselédivel és házam népével, 2 hintőszekérrel, egy kocsiával, 2 lovassal érkeztem be. Jól le sem szálltam, midőn cselédeimre hóhértől fegyverekkel, dorongokkal futnak, a harangot félreverik, a házat, melybe húzódtak, rájuk rontották, fegyvereiket elvették, hármat agyba-főbe vagdaltak, a többi rútt sebesen csaknem haló számra verték, az átkozott parasztok. Őkát nem tudom, senki sem bántotta őket, semmit, sem pénzen sem ingyen nem kértünk tőlük, sőt hogy a falu nehézségére ne legyenek, kevés velem volt gyalogosimat más útra igazítottam. Ha a paraszt szokása szerint azzal mentené magát, hogy bántása volt, bizonyítom Istennek, hogy nem igaz. Kegyelmed törvényt lásson és tudja, illő-e ily időben, februári téli hidegben az utasnak falun-városban megszállani. Az én jószágomon is szoktak, de jobbágyainknak nincsen szabadságuk, hogy valakit meg-támadjanak. Petthe Anna.

3. Hivatalos kérelmek.

Tokaj, Bethlen, Bornemissza, Szemsey és Fuló Miklós, a hadházi kapitány, Hoffmann Gy. téglát, épülettűt és zsindelyt, karót, vesszőt kérnek.

Az alábbiakban közöljük azon kérelmeket, melyekkel más városok, vagy magánosok hivatalos ügyekben fordultak Almássyhoz, mint bíróhoz. Többen kérnek építőanyagot, tűt és téglát.

Almássy István bíró jelenti, hogy *Alvinczy* bemutatja neki *Tokaj* levelét, melyben 16,000 téglát kér a várostól pénzeért; de úgy veszi, mintha ingyen adnák, mert e földön pénzen sem lehet kapni. A templomot akarják vele „földelni, pagimentomozni“, mert eddig merő bűdös porból áll. *Alvinczy* is igen kéri a várost, hogy e nélkül ne hagynák szegényeket. *Szikszai* Mátyás ő felsége Bethlen udvarbírája is ír mellettök; egyszersmind a maga számára és ő felsége tarczali háza építésére is valami keveset kér pénzért.

A tanács határozata a következő: Bár a város nagy szükségét szenved téglában, de Isten tiszteletére adnak 6000-et. Ő felsége méltóságát maguk előtt viselve, nem szeghetik kedvét, 8000-et adnak neki, *Szikszainak* pedig szolgálatját tekintve, 2000-et. Bornemissza János

¹⁾ Kassa v. ltára 6291/89.

²⁾ E lakodalomra *Keczer András* Almássyt is meghívta.

önagysága számára pedig, mivel régen szolicitálja, 10,000-et.¹⁾ (1627. aug. 30. j. k.)

Szikszai M. öfelsége dolgára 1628-ban ismét 2—3000 téglát kér pénzért, parancsolja meg tehát Almássy a téglalátó uraknak, hogy adjanak. Engedje meg ő felsége tarczali háza számára Szt.-Istvánon és Kavacsánon valahány kemenceze meszet égettetni a mészégetőkkel.

Semsey Miklós Semséről épületre való fenyőfát és zsindelyt kér a várostól. Rozsnyón neki is volna erdeje, de ez nagyon messze van.

Fuló Miklós abonyi alispán téglát kér és kap 2000 drb-ot (1627. szept. 23. j. k.)

Ő nagysága (bizonyára valamelyik Perényi) 3000 téglát kér, Nagy-Idára pénzért.²⁾

A *hatházi kapitány* városával együtt kéri, hogy a deszkát, melyet Kassa és Eperjes ígértek, adják meg, mert hozzá fogtak a templom építéséhez és igen vékony állapottal vannak.³⁾

A bor behozatalára kérnek engedélyt:

Gönczi György Bolgárról, bár ismeri a város törvényét, hogy Szt.-György nap után borát senkinek be nem bocsátják, kéri a várost, hogy az övét kassai háza pincéjébe bevihesse, mert itt nem lévén pincéje, a melegben kár esik benne. (Május hó.)

Stansith Horváth Krisztina, *Hoffmann* György özvegye, falusi korcsmái (osvai) számára 25 hordó bort vett *Zedekerthéről*. Kéri a várost, hogy kassa! házába bevitethesse, s egyenkint kihordathassa, mert a mostani időben künn bátorságban nem tarthatja. A városban nem fog vele kereskedni.⁴⁾

Hoffmann György *Zedekerthéről* (bizonyára a fia a fentinek) engedélyt kér, hogy a város legközelebbi erdeiről karónak való fát és vesszőt hordathasson csürei, kertei megépítésére és sövénynyel való bekerítésére.⁵⁾

Bíráskodás.

Az ítélkezés ideje és szigorúsága. Néhány ítélet *Simplicissimus*nál: megkorbácsolás, megkövezés, élve elásás, lefejezés, megvesszőzés, megkínzás, nyelvkiszakítás, megcsufolás. Almássy alatt: két megvesszőzés, két lefejezés. Határozat az ügyvédekre. Alaghy elszökött szolgája. Elkobzás. Adósság. Elvesztett gyűrű keresése. Panaszok az órás és kőműves ellen. A kallói kapitány és a sepsi főbíró tolvajokat keres. Kegyetlen kínzás. Boszorkányüldözés. Czigányok gyanúsítása. Gyujtogatás. Polgár fölött csak a város ítélhet. Az öt felvidéki város szövetsége. Tárnokszék. Pestis Pozsonyban.

A város polgárai fölött az önkormányzati jognál fogva a bíró és a tanács együtt szolgáltatták az igazságot. A tanács az ügyek számához

¹⁾ Kassa v. levéltára: 6198/16.

²⁾ Kassa v. levéltára: 1695/57.

³⁾ Kassa v. levéltára: 1696/73.

⁴⁾ Kassa v. levéltára: 6229/34.

⁵⁾ Kassa v. levéltára: 6229/87.

képest minden héten többször ült össze és pedig korán reggel 4—5 órakor. Szombat a kérvényezők napja (*dies petitionum*) volt, a többiekén (*dies judicialeken*) ítélték a bűnösök fölött, tanuvallomások, de tortura alapján is. A büntetések elriasztó szigorúak. *Simplicissimus*, ki Almássy után pár évtizeddel tartózkodhatott Kassán, leír néhány korabeli ítéletet:

Kassán nagy rendet tartanak, kis ügyekkel nem mennek a hatóság elé, de a megtörtént vétséget szigorúan bünteti a bíró, a vétkezőt a bíró háza előtt a drabantok a földre fektetik és megkorbácsolják. Ha nagyobb a vétség, három korbáccsal verték a hátát is néha annyira, hogy nem is birt maga fölkelni, hanem egy tekenőben a borbélyhoz kellett vinni. Az én időmben egy istenkáromlót ítélték arra, hogy egész éven át minden pénteken megkorbácsolják (*harum pallizarum*) de nem bírta ki, belehalt.

Két év alatt különös *ítéleteket* láttam. Egy embert a következő módon *köveztek meg*: a vesztőhelyen a hátára fektették, karóhoz kötötték kezeit, lábait. Mellette egy nagy rakás kő volt elkészítve. A négy tagból álló hóhérszemélyzet először is egy nagy követ ejtett háromszor a mellére s aztán a többi apró követ addig dobálták fejére, nyakára, míg meghalt. Iszonyú látvány volt.

Egy rossz személyt, ki gyermekét megölte, élve elásták és *izzó vasrudat verték át a szívéen*. Másfél rőf mély sirt készítettek, a bűnöst belefektették, kezeit, lábait karóhoz kötötték. Arcára a hóhér tövis galyakat rakott. Szíve irányában egy pálczát tartott, míg földdel behányták. A fejét az utolsó perczig szabadon hagyták, hogy az egyházi kenetet megkaphassa. A vasrudat a pálcza irányában a hóhér egy segédjével kalapáccsal a szívébe verte. A másik kettő készen tartotta a tekenőben a földet, hogy az arczára dobja. Egy sikoltását még hallani lehetett s iszonyú látvány volt, midőn a föld mozgott a kinlódóval.

Egy férfi más állapotban lévő feleségét, részegen hazajöven, kardjával hadonázva véletlenül úgy megsebezte, hogy belehalt. *Élve eltemetésre* ítélték. De mivel felesége utolsó órájában megbocsátott neki és könyörgött érte, *lefejezték*. Előbb azonban egy lánczczal felesége koporsójához kovácsolták, s így kellett kísérni a halottat a temetőbe. Aztán a hóhér lefejezte. Nagy volt a részvét iránta, mert vétkét nagyon bánta s felesége is azt vallotta, hogy véletlenül részegen követte el és mert szívből szerették egymást. Majdnem megkegyelmezték neki, mert jó katona volt, de anyósa lánya vére megboszulását kívánta, addig járt a tanács nyakára, a míg kimondta a halálos ítéletet, hogy példát szolgáltatasson.

Ha valakit *megvesszőztek*, a vesszők nyelét hegyesre csinálták, a

bűnöst a pellengére kötötték, és a hátára a hegyes nyéllal egy vagy két keresztet hasítottak, hogy a vér lecsurgott és e helyre a hóhér még vagy harminczat csapott a veszszővel, s aztán felszabadíták s a városon keresztül kellett futnia; de kevesen éltek túl e kínzást.

Egy fogházör hanyagsága folytán többen kiszabadultak a börtönből a miért oly kegyetlenül *megkínózták* őt, hogy harmadnapra meghalt. Ez embernek mindháromszor magának kellett meghívnia az embereket saját kínzásához.

Bámulatos ítéletet mondtak egy polgár fölött, ki a felsőséget gyalázta és becsületében megtámadta. Mivel e felsőség volt a vádló, nem akarta, hogy bíraskodjanak fölötte. A 4 szabad királyi város Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben, Lőcse 4 meghívott tanácsa ítélkezett: hogy *nyelvét kiszakítsák* s pellengére akasztzák. Mivel katolikus és vitéz katona volt, ki a törökök ellen harczolt, arra változtatták az ítéletet, hogy három vásári napon a tanácsház mellett fellálított széken hangosan kiáltsa, hogy mint egy kutya úgy ugatott, mikor az előljárást gyalázta a miért bocsánatot kér, s az első ítéletet is megérdemelte volna s köszöni a megkegyelmezést. Mellette egy edényben bélsár volt, ezt a hóhér e szavakkal: mivel úgy ugattál mint egy kutya, nem érdemelsz mást, hogy céda szádat ezzel betömjem, arczához mázolta, és úgy pofon vágta, hogy a székről lefordult. Ezután polgárjogait ismét visszakapta.

Almássy bírósága alatt is hoztak néhány súlyos ítéletet:

Gyöngyösi Anna, ki már nem gyermek, hanem fölélemedett ember s ki gazdasszonyát, kit mint édes anyját kellett volna szeretnie és marháját őriznie; ő pedig szép ezüst marháját és pénzét ellopta és megszökött: ezért megérdemelte volna a halált, de a tanács megszánva ennyi ideig való saranyaruságát, a henger (hóhér) kezébe adja ki 8 órákor a pellengéhez kötve erősen megvesszőzze. Aztán a várost örökre hagyja el.

Lengyel Stanisló fogházört, kinek részegeskedése miatt egy halálra való lator asszony az ajtón elszabadult, hasonlóra ítélték. Felesége a büntetést nézze végig s ő is távozzék a városhól.

Hegyi Istvánnét, Anna asszonyt, ki többszöri intelem daczára hűtelen volt a férjéhez, lefejezésre ítélték.

Szörös Györgyöt lopásért előbb akasztófára ítélték; majd kérelmére lefejezésre.

A város egykorú jegyzőkönyveiben még számos ítélet van följegyezve, melyeket Almássy korában hoztak, de ezek feldolgozását nem találtuk itt czélszerűnek, nagy terjedelmüknél fogva külön tanulmányt kívánnak. Éppen ezért csak néhányat jegyezzünk itt föl, melyek korfestők pl. az ügyvédekre hozott határozat, boszorkánykeresés, vagy a melyek

némileg gazdaságba vágnak, vagy a vidék és város kapcsolatát jelzik.

Az *ügyvédek*re vonatkozó határozat a város 1627-iki jegyzőkönyvében van s minden magyarázat nélkül is érhető. Így hangzik: Mivel városunkban a gonoszság szörnyen eláradott, jelesül azok közt, kik pénzzel fizethetik a prókátorokat. Mi miatt az ügye-fogyott, költségtelen ember ugyan derék igazságban sem mehet elől. A prókátorok miatt beszélni sem mernek, mert szavukba kapva új pert indítanak. Miért sem folyamodóktól, sem törvénykezésen nem fogadja el a tanács a prókátort, adja elő dolgát kiki úgy, mint Isten tudnia adta.

Az ember gyarló és bűnös volt akkor is. A vétkek minden nemére találunk. Garadnai *Török István* (talán épen az, ki feleségét verte) 26 vétket vall be; többi közt lopott lovakkal kereskedett. *Egy lator* a tortura alatt bevalja, hogy 25 frtéért fölbérelve, felégetett egy malmot, de a díjat nem kapta meg. Egy *legényei nemes* ember, egy kassai polgárral az itteni sokadalomkor összeverekedett.

Alaghy Menyhért országbíró Vizsolyból egy *hűtlen szolga* ellen tesz panaszt. U. i. a volt kassai patikáruslegényt fogadja szolgálatába, kinek eddig volt főnöknője évi 40 frt fizetésből csak egy ruhának való posztót adott, melyet *Krakkóból* hozott. Új ura arra kéri Almássyt, hogy fizettesse meg a még járandó összeget. De csakhamar már egy újabb levélben arról panaszkodik Alaghy, hogy midőn innen a várból, a fejedelem elé ment, a hitvány német patikus megszökött, pénzben és patikában nem kevés kárt tett. Kéri tehát Almássyt, hogy fogassa el. Midőn pedig ez megtörtént, megköszöni.¹⁾

Egy másik levélben pedig arra kéri Almássyt, hogy adassa vissza egyik szolgálójának azon marhákat, melyektől a *kassai czéh* megfosztotta, mivel az nem a szolgáé.

Rákóczy Pál Zboróról bizonyos adósság behajtására kéri Almássyt. U. i. *Poroszlay István* kassai lakos pénzt vett föl egy nemes asszonytól, ki Rákóczynak volt adósa és ez adóslevéllel fizetett, vagyis követelését átruházta. De Poroszlay többszöri levélfelszólításra is tétovázik.²⁾

Gr. Erdődi Annának egy gyűrűje elveszett, kéri Almássyt, hogy szolgálójának Kassán levő holmiját vizsgálta meg.

Kellemesi Sándor Budamérről, kéri Almássyt, hogy a városi órásmestert intse meg, mert két óráját megtartotta, s nem építette meg, holott kötelessége lett volna.

Gönczy Zsigmond Csányból azt kéri, hogy *Tóbiás órát* szólítsa

¹⁾ Kassa v. levéltára. 6219.

²⁾ Kassa v. levéltára: 6225.

föl, hogy rögtön költözzék ki házából, mert a 15 nap, melyre ígérte, elmúlt.

Kassai *Körmives György* az elpusztult szikszói templomot nagyjában megjavította, s pénzt kért. De azon választ kapta Almássytól, vigye végbe teljesen, akkor megfizetnek.¹⁾

Nyári István, Kálló várkapitánya, tolvajokat keres s kérdi Almássytól, nem tud-e róluk?

A szepesi főbíró marhalopók elfogatása ügyében ír.

Az akkori *kegyetlen büntetésekre* enged bepillantani Szikszó azon levele, melyben Kassától hohért kér. U. i. *Perényi György* abauji főispán szolgáját megölték. Perényi a bűnösöket elfogta s erősségébe vitette s úri székén ítéletet hozott rájuk, úgyszintén Szikszó is a maga törvényszékén. Mivel pedig a közelben a törvénykivánta exequálást, kínoztatást, lófarkon való meghordatást és négygyé vágatást elvégző mesterember nincs, kéri Kassát, küldje el hohérját, kit illően megjutalmazva visszaküldenek.²⁾

A boszorkányokban még hisznek. *Harsányi Farkas* Radácsról 1628 júl. 19-ikén azt írja Almássynak, hogy mivel a boszorkányság eláradott, a főispán megparancsolta, hogy az efféle személyeket keressék fel. Kezébe került egy *Juhász Dorkó* nevű, ki Kassa jószágából futott meg, mikor a menyét, Juhász Margitot 4—5 éve Kassán megégették. Kéri a főispán az akkori tanúvallásokat.³⁾

A cigányok akkor is gyanús személyek voltak. *Ábrámfi Gáspár* Sárospatakról, arra kéri Almássyt, hogy az ő ura ő nagysága (Rákóczy) István nevű oláhezigányát bocsássák szabadon. E cigány ő felsége Bethlen Kassán levő cigányainak Bálint nevű vajdájának leányát vette feleségül. S midőn apósát ment látogatni, egy mentét láttak rajta, melyért egy ember megfogatta. Mivel pedig Ábrámfi előtt bebizonyították hogy vette ezen mentét, bocsássák szabadon.⁴⁾

Kékedy István Nádasdról, arra kéri Almássyt, hogy molnára ügyét, ki 4 kerekre járó malmát tövig felégette s s felépítése néhány 100 forintba került, ne halogassa.

A város polgárai bíraskodás tekintetében csakis a bíró és a tanács elé tartoztak. A polgárok e jogát maga a város is igyekezett megvédelmezni. *Beleny István* viceispán szolgáját *Bessenyei János* kassai polgár Kassán megfogatta. Ezért őt Beleny *Jászón*, jószágában törvény elé akarta állítani, de nem jelent meg. Bepanaszolta őt a vármegyénél s

1) Kassa v. levéltára: 6291/12. 1629.

2) 6229/15. Kassa v. levéltára.

3) Kassa v. levéltára: 6229/31.

4) Kassa v. levéltára: 6229/29.

a várost is felhívta, hogy intse rá. Az ügyet június 8-án Almássy terjesztette a tanács elé, mely kimondta, nem engedi meg, hogy Bessenyei ott megjelenjék. A dolog itt benn lelt, kinek baja van concivis atyámkfiával, itt keresse. (1617)

Politikai, vallási és közgazdasági érdekei védelmére az *öt felvidéki város*: Kassa, Eperjes, Lőcse, Késmárk, Bártfa, már régebben szövetségre léptek egymással. Almássy idejében is sűrű érintkezésben állottak egymással.

Minden felmerülő fontosabb ügyben együtt tanácskoznak. Így egy ízben Almássy, mint bíró jelenti a tanácsnak, hogy Eperjes városa átírt, küldje Kassa egyik emberét hozzájuk, mert nagy dolgok érkeztek oda, melyekben nélkülök nem akarnak határozni. *Láng Jánost* és *Vass Mihályt* küldik követekül.

Még kényesebb *házassági ügyben* is szava volt a város szövetségének, amint Almássy további jelentése bizonyítja: Zablérusz uram írt az öt városnak, hogy egy nemes ifjú harmadfokon atyjafiát akarja elvenni; császár ő felsége már beleegyezett, de az öt város kiváltsága szerint nem akarnak híre nélkül egybekelni.

A városok feje a tárnokmester, az igazság-ügyekben főlebbviteli hely a *tárnokszék*. Ezen is közös megegyezés útján jelennek meg. Birósága idején Eperjes átír Kassának, hogy a mint Bártfa is óhajtja, köszönjék meg a tárnokmester atyai gondoskodását s adják tudtára, hogy ne tartsanak most tárnokszéket, mert inter arma silent leges. S ezenkívül úgy is elég költségük, volt s nincs is felebbviteli ügyük.¹⁾ Nemsokára ismét átírnak, hogy annyival is inkább hasaszszak el, mert a pozsonyiaknak is el kellene jönniök vagy legalább a ládát könyvestől el kellene hozni. Ez pedig felelmetes dolog, pestis vagyon s atyámkfiái az ott való aérnek infectióját könnyen inhibiálhatnák.²⁾

Együtt jelennek meg a szövetséges városok az *oktáván*. Eperjes felhívja Kassát, hogy mint a többi négy város, Kassa is küldjön követeket Lőcsére a lőcsei oktávara, hogy a közjót munkálják, és jogaikat oltalmazzák.³⁾ Majd ismét ír, hogy a lőcsei oktáván a tárnokmester a nádorral együtt jelen lesz. A tárnokmester neheztel. Szerezzen a város notariusa a székházhoz közel az ő számukra is szállást és pénzért 2 akónyi ó bort, ki sem édes sem igen erős. Satis ad intellectum (elég a megértéshez), teszik hozzá: T. i. a tárnokmestert akarják kibékíteni, mert nyomban ajánlják is valami gazdálkodással (ajándékkal)

¹⁾ Kassa v. levéltára: 6402/5.

²⁾ Kassa v. levéltára: 6402/11.

³⁾ Kassa v. levéltára: 6291/74.

lenni ő kegyelméhez, sőt annak felette a palatinus urat is találja meg minden város illő honoráriummal.

4. *Viszály a kassai magyar és német polgárok közt 1629-ben.*

Kassa minden valószínűség szerint eredetileg német telepítvény volt. Idők folytán nagyobb számmal szlávok és kisebb számmal magyarok is beköltöztek a város falai közé. A török hódoltság idején azonban a magyarság mindinkább a túlsúlyra kezd jutni. Sok alföldi magyar menekül ide a törökök elől, bizonyítják a Zegeði, Zakmári, Szalánkeméni, Debreceni, stb. nevek. A nemzeti fejedelmek, Bocskay, Bethlen, Rákóczy, sőt korábban, Szapolyai, a magyarságot pártolják és emelik. Meglátszik ez a város jegyzőkönyvei nyelvén, mely eddig német és néha latin volt, most magyarra lett, meglátszik tisztviselei karán, tanácsán, mely annyira magyar, hogy midőn lengyel levelet kap, nem tud határozni, míg le nem fordíttatja s a német tábornokhoz küldött köszönete mellé német tolmácsot kénytelen adni. Még a tót pap sem tud tótul praedikálni, csak írásból olvas (Városi szabályrend. 1618.) 1622 táján még Eperjes is magyar leveleket ír Kassához, holott eddig mindig németül levelezik.

A magyarság e túlsúlya természetesen nem tetszhetett a németeknek. Így támadt ez alábbi viszály, melyben épen Almássynak kellett ítélkeznie.

1629. jún. 28-ikán Almássy bíró elé jövé:

Váradi János és Bartha Zabó Márton tárgymesterek, az első a következőket terjeszti elő: Tisztelendő nemes uram, bíró uram és tanácsbeli nemes uraim! alázatosan adom tudtára kegyelmeteknek, hogy már többször voltam tárgymester s tavaly is becsülettel megválasztottak első tárgymesternek s most pünkösdkor kezökbe adván, hogy mást válaszszanak, de ismét engem választottak elsőben aztán Czurman Ádámot, Bartha Zabó Mártont és Márton Vargát s ily rendben is ültettek le s a tárgylövésig így maradt a dolog.

Most pedig, hogy immár hétfőn meg akartunk indulni szép renddel, a kis Pánczélgyártó nagy fenszóval felkiáltta: Add a cirkalmat, Váradi uram, Ádám uramnak, mert ki nem megyünk. Mondok, nem adom. Azonban a hóstáti Gerber ugyan nagy rivalkodva mondá: Add Ádám uramnak a cirkalmat, mert bizony ki nem megyünk. Én mondé: Ádám uramnak: Menjünk el édes Ádám uram.

Azonban szépen elindulván Ádám urammal, immár mentünk jó módjával, hát a német uraim nagy zsibongással tőlünk meghasonlanak és nem is jövének utánunk. Ezután üzentünk a dobosnak, hogy jöjjön elől. Nem jöttek és Ádám uramat is visszahítták. Mondám: Édes Ádám uram, eredj és hijjad őket. Elmene, de magát is ugyanott megtartóztatták.

Igy ütöttek partot ellenünk; de hitem szerint mondom, noha vén ember vagyok, de Isten ügysegélyen, hogyha valamelyik a czirkalmat akarta volna kivenni kezemből, az úristen látja, hogy kardomat kivontam volna és más dolog következett volna. Azért kegyelmetek lássa, mi velek nem pörölünk; de ez az egész magyar nemzetnek nagy gyalázatjára esett, a mit rajtunk cselekedtek.

A bíró és tanács azonnal mind összegyűjtötte a tárgylövöket és kérdezék: mért cselekedték ezt s ki az oka a háborúságnak, hogy így meghasonlottak a magyaroktól. Azt felelék, hogy mindnyájan cselekedték, mert Ádám Czurmant választották főtárgymesternek és Váradi János a czirkalmat nem akarta oda engedni.

A nemes tanács elcsodálkozván, hogy merészen azt mondják, hogy mindnyájok dolga. Kiléptették őket, és azt találták: mindnyájan vitessenek a börtönházba. Előhíván őket, bíró uram nagyszép szóval is előszámlálván, miért nem kellett volna ezt cselekedni, végre dorgálással is cselekedeteket előhozván, megmondá, hogy mind a börtönházba menjenek. Erre szörnyen kezdenek istenkedni és kérni, hogy ne vitessenek el. A nemes tanács gondolkodván, azt találta, hogy méltó a nemes községnek is tudni ezt és a háborúság okát is kikeresni, ezért a holnapi napon 8 órakor mind feljöjjenek.

A következő nap jun. 29-ikén a bíró így szólt a megjelent községhez: Kegyelmeteket nagy szívemnek fájdalmával kelletett egybegyűjtenünk, mivel hogy a napokban a két natio közt esett háborúság és pártütésben nem akartunk semmit sem cselekedni, hogy ne mondják, hogy csak mi cselekedtünk. Kegyelmetek azért jól gondolkodván e dolog felől, igen-igen meglássa, mit tegyen, mivel ebből oly dolog következhetett volna, hogy talán soha olyan városunkban nem esett, csak egy szablya vonás lett volna is. Mostan pedig generalis uram sincs itthon és bizony ő felsége is ki tudja mit kezd ebből kihozni. Tudja kegyelmetek, hogy ki szép egyezségben voltunk eddig, a két natioval s mostan egynehány maga gondolatlan emberek miatt, csak Isten tudja, mi nem esék a városban, kiért a régi időben fejének is el kellett volna esni, a ki ily háborúságot inditana avagy erre okot adna. Mi eleget törtük tegnap fejünket rajta mint határozzunk; de mivel még nemhogy megalázták volna magukat, de egyben conspirálván, egyenlőképen merészen mondták előttünk, valamit egyik cselekedett, mindnyájan cselekedték.

A község szavazással így határozott: Mivelhogy Márton Eisestein és Erhard Saleher a nemes község száma közt lévén, tudhatták volna, hogy a háborúságra nemhogy okot kellene adni, de sőt ő nekik feddeni és csillapítani kellene azért e kettőnek város igaza elvételessék, a nemes község száma közül mindjárt kirekesztessék és mestersége is letételessék.

Páncélgyártó Györgytől is vétessék el a város igazsága és Süveges Istvánt, Óragyártót, Vesele Vargát, Placzkó Györgyöt a nemes tanács érdemük szerint büntesse meg másoknak például.

És ezután a tárgymester választás ne a céhesek által legyen, hanem a nemes tanács rendeljen mindenkor arra való személyeket és így a tárgymester választás és szabadság a céhesek közül elvétezik, mivel sok háborúságra való okot adtak mód nélkül valóságukkal.

Jul. 5-én az elítéltek kéri a tanácsot, hogy mersékelje haragját. Határozat, hogy „elhalad“. Jul. 12-ikén Páncélgyártó György kér gratiát, s hogy adják föl neki ismét a város igazságát. De a tanács azt feleli, nem lehet, mert nem kicsiny dolog ez. Aug. 29-ikén is folyamodnak, hogy tudatlanságból cselekedtek, de sikertelenül; mert a határozat így szól: mostan még elhalad.

Szept. 6-ikán ismét kéri a tanácsot, hogy Istenre nézve adják meg a város igazságát. Végre „megszánva őket megadják, de fizessenek külön-külön 40—40 frtot,“ Georg Pancermacher 20 forintot¹⁾

5. A mezőgazdaság intézése.

Garadna nem képes a jobbágmunkára. Jobbágyok és szakács visszakövetelése Napszámbérek. Husárok. Borárok.

Kassa földjeit a jobbágyközségek művelték. De ezek sokat szenvedtek. *Garadna* keserves levelekben panaszodik, mennyit kelle a hatalmasoktól szenvednie. Midőn 1624 februárban Almássy a garadnai bírónak megparancsolta, hogy 100 köből árpát vessenek a forrai földbe, „a szegény garadnai jobbágyok“ kéri Almássyt, hogy hagyjon evvel békét nekik, mert elégtelenek rá s elpusztulnak mindannyian, ha kényszerítik rá őket. Szénájukat a vizek mind elvitték, barmaik a sok éhség miatt halószámba vannak. Az őszi vetést is 10 köböllel szaporítani kellett. Most is Szántón vannak ganajt hordani, azt sem tudják, haza hozzák-e a barmaikat. Bárcsak zabot tudnának a város számára bevetni, de arra sem elegendők.²⁾ (1628 februárius 24.)

A földműveléssel szoros kapcsolatban van a *jobbágyok helyzete*. Mint munkaerő, a sok embert pusztító háboruban becses a jobbágy, az urak nem akarják őket birtokaikról elengedni.

Erdődi Zsuzsána hanusfalvi jobbágya a hostátra jött lakni, kéri a várost, adja vissza.³⁾

¹⁾ Ez ügynél nem kevésbbé érdekes egy, szintén Almássy bírósága idején Kassán fölmerült hamis pénzverés, a melyet ezen folyóirat 1901. évi folyamában közzétettem.

²⁾ Kassa v. levéltára : 6229/19.

³⁾ Kassa v. levéltára : 6229/65

Sztankai Miklós hanusfalvi jobbágya is — házat elpusztítván — a város hostátjára jött lakni. Ő is vissza kéri.¹⁾

Bárus Demeter szakács-szolgája Szendrőből megszökött. Kéri Almássyt, hogy mint a város első gondviselője, kitől minden függ, adassa vissza, a mint szokták.

A mezőgazdasághoz tartoznak a *napszámok*, az állattenyésztéshez a *húsarak*, a szőlőműveléshez a *borárszabások*. Almássy bírósága alatt a napszámokat következőkép határozták meg:

1627. jul. 9.

Egy köteltől szakmányban 1 f.
50 d., 4 kenyér, 4 font hús.
Napi számosnak 9 dénár, étel,
ital.
Kévekötlőnek 12 dénár étel, ital.
1 kötél zabtól, árpától, fűtől 23
d. 2 kenyér, 2 font hús.

1629. június 28,

1 f. 50 d. 6 kenyér 6 font hús.
U. a.
U. a.
33 d. s u. a. kenyér és hús.

1628. okt. 23-án szüreti napszámok.

A szedőknek 3 dénár és étel, ital.

A putonosoknak 6 dénár és étel, ital.

1629. ápr. 3. A szőlőművesek napi száma:

Metszőnek, nyitónak, homlitónak, karóverőnek 15—15 dénár.

Ganajhordónak, karóverőnek 9—9 dénár.

Hús árszabások:

1629. máj. 12.

1 font hús 3 dénár,

$\frac{1}{4}$ bárány 15 dénár, alábbvaló 12 d.,

$\frac{1}{4}$ kecske 8 dénár.

Ha többet vesznek, 200 frtot vesznek a czéhen.

Bor á r a k:

„Mivel a városban sok beteges ember van, 1629. ápr. 5-én kimondják: 45 dénárért adnak ó-bort.“

November 8-án Almássy bíró a tanácsban kérdi: „Mivel Szt.-Márton napját Isten segítségével megértük, midőn a város korcsmája megújúl, határozzuk el, mikép adjuk a bort?“ kimondják, hogy az ó-bor itczéjét 18, az újét 15 dénárért mérjék, mert ez évben kevesebb termett,

¹⁾ Kassa v. levéltára: 6229/100

mint várták s mert csak drágán vehettek a város számára. Bor-uraimék vegyenek még különben 150 v. 200 hordóval.

1627 nov. 9-ikén a bíró indítványára kimondják: az ó-bor itczéje 20, az újé 12 denár. De a bor urak alámenjenek s vegyenek idején bort.

6. Ipar és czéhügyek.

Versenység, féltékenység. A mészárosok a hentesek, a vargák a hemplerek és kalmárok ellen panaszkodnak. A kassai vargák a gönczieket és jászóikat nem engedik árulni. Kassa ipari fölénye; az eperjesi erszénygyártók, a jászói takácsok, szepsi csiszárok, jászai takácsok a czéhszabályokat, a tarczali főbíró az árszabást kéri. A kassai süvegesek az eperjesieknek előjáróik. Süvegcs-gyűlés Nagyszombatban. A gönczi és jászai vargák kérelme. A szepsi és rozsnyói vargák kibékítése. A kassai szabók új czéhlevele. Az ötvösök. Koméntios mesteremberek. Német mesteremberek Patakon. Rákóczy János kőműveséért. Kassa kőművest fogad Eperjesről. Gyapuvétel Keczertől. Új hámor-építési engedély. Vándorló mesterlegények. A czéh gondviselése.

Az iparosok ügyeit első fokon a czéhek intézték, honnan a tanácshoz lehetett felebbezni. A fontosabb ügyeket azonban első fokon is a tanács intézte. A czéhek dolga, vizsálya, óhaja pedig egyenesen a tanácsa elé tartozott. Almássy bírósága alatt e téren számos ügy merült föl.

A czéhekben a versengés, féltékenység rendszerint akkor ütötte föl fejét, ha rosszul ment az üzlet s megnehezedett a megélhetés. Ennek jele az, hogy a mészárosczéh kéri a tanácsot (1628.), hogy a hentesek ne vágjanak s a húst a majorokban ne mérjék oly szabadosan. A következő évben pedig arra kéri a tanácsot, hogy a generális (Bornemissza) hempler-mesterekkel ne vágassa az ő kárukra a húst. A tanács teljesíti kérésüket.

A *vargaczéh* azt kéri, hogy a hemplerek sarút, a kalmárok uras sarút ne árulhassanak. A tanács megígéri kívánságuk teljesítését; de olcsóbban műveljenek.

Rosszul mehetett a vargák dolga, mert a vásárra jövő idegen vargáktól féltik kenyerüket s háborgatják őket.

A *gönczi vargákat* a kassaiak az elmúlt sokadalomban nem engedték árulni. Göncz városa ír mellettök és kéri, hogy engedjék meg, úgy mint régen. *Szabó András* bíró ki is hallgatott öreg özvegy-asszonyokat, 61—95 éveseket, kik azt vallották, hogy mindig szabad volt Kassán bocskort, sarút, bodor bőrt árulni, de csizmát csak mikor a vásárt megeresztették, akiben dufultus volt, megbüntették. A vargák ügyekben követeket is küldöttek Kassára, s melléjük egy tanácsbélit is, hogy mindeneket megértsenek s ha kell szóljon mellettök.¹⁾

A *jászói vargák* is kéri a tanácsot, hogy mondják meg a kassai

¹⁾ Kassa v. levéltára: 6291/79—94—132.

vargáknak, ne háborgassák őket a művekben és törvényökben, melylyel 135 év óta élnek.

Kassa ipar tekintetében a környéken egész Eperjesig, Rozsnyóig kiterjeszkedve bizonyos főnhatóságot gyakorolt. Ő adta nekik a céhlevelet. Így az *eperjesi erszénygyártók*, mivel sok egyenellenség van köztük, kéri a kassaiak czéhszabályát.¹⁾

A *jászai takácsok* és a *szepsi csiszárok* a város pecsétje alatt az ilteniek czéhlevelét kéri. A tanács az elsőnek 15, a másodiknak 20 frt-on kiadja. A szepsi csiszárok azonban kéri, hogy kevesebbet vegyenek rajtok, leszállítják tehát 18 frtra.

A *josvai takácsok* is kéri a kassaiak czéhtartását, hogy jobb módjával és tisztességesebben éljenek mesterségökben. Mellettök *Jakusics Ferencz* Murány vár úrnőjének, *Homannai Mariának* tisztje ír, mert Josva az ő birtoka. „Ásszonyom ő nagysága kegyelmeitek jóakarátját igen nagy néven veszi s kérem tekintsék az ő szomszédságát s feléltébb való fizetést ne kövessenek rajtok, mert kevesen vannak és szegény állapotban is nyavalyások.”²⁾

A *tarcsali főbíró* a mivesek új árszabását kéri, főkép a szabókét, kovácsokét, vargákét stb., hogy az árakkal se a szegény emberek ne bántódnának, se a művesek ne károsodjanak.³⁾

Érdekes az eperjesi süvegeseikkel kitört alábbi viszály, melyből kiderül, hogy a kassai süvegesek azoknak előljárói voltak s hogy egy-egy iparág művelői, sőt az összes iparosok is valamely városban összejöve dolgaik elintézésére koronkint gyűléseket tartottak.

1629-ben a kassai *süvegesczéh* panaszkodik, hogy az eperjesiek kötéstük ellenére nem akarják őket előljárójoknak tartani, sőt legényeiket is elűzik. Nemsokára megújítják e panaszt, hozzátéve, hogy a löcseiek is ellenök vannak, cselédjeiket visszaűzik.

A tanács, mivel a többi czéhekkal is viszályok vannak, gyűlésre fogja őket hívni s eljár ügyükben.

Ír is Eperjesre a városhoz, mely az ottani süvegesek-mesterek czéh-mesterét megkérdezte, ki a többi mesterek képében azt felelte, hogy a napokban *Nagy-Szombatban* gyűlésük volt a süvegeseknek. Itt pedig azt végezték, hogy a kassai süvegesek cselédeit munkára és társaságokba nem fogadják bizonyos okokból, mely okokat bőségesen értésökre fogják adni. A követeknek pedig kötelességük e határozatot otthon az előljáróságnak tudtára adni, hogy ahhoz tartsák magukat a süvegesek; különben pedig dicséretes dolognak tartja Eperjes, hogy a tanács az alattok való

1) Kassa v. ltára 6291/41.

2) Kassa v. levéltára 6291/14.

3) Kassa v. ltára 6291/40.

ügyeire is gondot visel és szívesen szolgál máskor is. Mivel pedig más mesteremberek közt is nagy egyenetlenségek vannak, azt hiszik, legjobban lenne gyűlést tartani, hol kiegyeznének.¹⁾ (1629. febr. 4.)

A *gönczi és jászai vargák* czéhül kéri a tanácsot, hogy szabadságukat ismerjék el és inasait itt promoveálják.

A *szepsi vargáknak* a rozsnyóiakkal valami ügyük volt, s ez utóbbiak Kassához fordultak az ügy elintézése végett. Midőn 1629. nov. 28-án Kassára vásárra jöttek, Almássy vasárnap sürgősen összehívta a tanácsot, mely kimondá, hogy a szepsiek, bár uruk, *Nyári István* hita ta őket, mindaddig nem árulhatnak, míg a rozsnyói vargákkal meg nem alkusznak. Ha pedig merészkednek, drabantokkal vitetik el áruikat.

A *kassai szabóczéhnek* megengedik, hogy mivel égéskor a régi czéhlevelök megégett, a követekkel ők is küldjenek egy követet az újonnan kiállított czéhlevél megerősítése végett. (1627.)

Még az is a czéh elé tartozott, hogy az *ötvösök* mily anyagból dolgozzanak. Midőn ezek arra kértek engedélyt, hogy oly ezüsből dolgozzanak, milyet a műveltető ad, kimondják, hogy nem lehet.

Az urak komentiós mesteremberekkel vétették magukat körül. *Forgách Zsigmondnének* „sernevelőse“ van Szt.-Péteren, Sernevelő Mátyás, ki Almássyt kéri, hogy Péter deákkal, kit Kassán mestersegével szolgált, fizettessen meg a 6 frt tartozását.

Rakóczi György 1627-ben Sárospatakra valami *német mesteremb. reket* vitetett, illendő fizetést és állapotot rendelve nekik. De 1628-ban egy varga közülök feleségestül megszökött ruhával és pénzzel együtt. Mivel pedig pataki kalmáritól azt hallotta, hogy Kassán látták őt, Vadászról írt levelében kéri Almássyt, hogy a város hostátján, hol a németek laknak, vagy másutt keresse föl s adja őt a levélvivő szolgálja kezibe, vagy ha nem akarja, ott zárassa el s tüzzön törvéynapot, melyre ő is bizonyos embert fog küldeni. Mit megcselekedvén, ő is nagyobb barátsággal lészen bíró uram ő kegyelme iránt. A szökevény szolgálja magas, hosszú legény, nagy hosszú hajjal, olasz szakálhajjal. Nevét azonban meg nem írja.²⁾

A czéhiek az erkölcsökre is felügyeltek, a ki nagy bünt követett el, kizárta kebeléből. *Rákóczy János* kőművese egy társát megölte. Ura Zetéről Almássynak ír, hogy az Isten is megbocsája a bünt, bocsásanak meg ők is, mert magába tért s a megölt kőművesnek fia is engedelmeire mene s így ő sem tehetett mást, különben törvény szerint intézte volna el ez ügyet. Marhácskáit adják meg neki. Volna munkája,

¹⁾ Kassa v. levéltára 6191/38.

²⁾ Kassa v. levéltára 6223.

de a czéhmaster gyilkosnak mondja őt, s ezért nem lehet a czéhben. Ne vessék szemére bűnét.¹⁾

Vándorló mesterlegényről és inasokról tesz említést és szigorú apró részletekig kiterjedő felügyeletről tanuskodik *Erdélyi András böszörményi kapitány* levele. *Csizmadia Gergely* mesterlegény több inassal bujdosott. Költségek nem voltak ekkor Csizmadia dolmányát közakarathból eladták. Az egyik inas Böszörményben munkát kapván, dolmányát Csizmadiának adta, ki némsokára visszatért Kassára, hol felismerték az inas dolmányát, s gyanuba fogták, hogy honnan vette e dolmányt s kérdezősködtek utána. A böszörményi kapitány kihallgatja az inast és megírta, hogy sem nem lopta a dolmányt, se meg nem ölte érte vándorló társát. A másik inasról pedig azt írja, hogy a mezei hadakba állott.

A czéh még távollevő tagját is védi. *Bethlen Csizmadia Jánost* szükségére kivitte Gyulafehérvárról Magyarországra, Kassára, hol egy társa gyalázta. Ir mellette a fehérvári czéh, hogy ott lett czéhes; becsületes, jámbor volt mindig s ily gyalázat soha sem esett rajta.

Nem igen lehetett ez időben Kassának elég *kömvése*, mert eperjesieket bérel föl, a kik azonban nem jönnek el. Ir tehát a bíró Eperjesnek, hogy nézzen utánuk. Válaszul azt kapja, hogy az egyik Makoviczára ment, a másik Lőcsére. Ha megjönnek, rögtön küldik őket.

A posztó- és vasipar nyomai látszanak e két alábbi ügyből:

A posztókészítők a környék földbirtokosaitól veszik a gyapjút. *Kecser Pál* Ó-faluról arra kéri Almássyt, hogy Lőrincz Kassai posztócsinálóval fizettesse meg azon összeg hátralévő részét, melylyel neki a töle vett néhány száz rimagyapju árával tartozik.

Sáfár Jánosnak 1629. márcz 15-ikén megengedik, hogy a város hámorának kára nélkül *hámort* építsen. A városnak ugyanis volt egy vashámora, melynek 1603-ból összes számadásai fenmaradtak.²⁾

7. Kereskedelmi ügyek.

a) Bécsi és lengyelországi kereskedelem.

Polgárok letartóztatása Krakkóban más adóssága miatt. Más tartozás Krakkóban. Borkereskedés, duklai jaszloi, magyar telep. Kassa bírói joga felette, a borkereskedés nagysága. Kereskedés Béccsel, bécsi adósságok. Udvari István letartóztatása Bécsben. Kassai és eperjesi kereskedők hazajövele Bécsből. Magyar kereskedősegéd és kereskedő Bécsben. Vásárlás Eperjesen és Szepsiben. Kassai polgárok harminczad- és vám-sérelnnei Tokajban. Almássy indítványa, a követek levele, a pénz bizonytalan értéke, nagy drágaság, újabb utasítás. A 4 szabad város közös kérelme. Szatmár átírata. Debreczen sérelme.

Almássynak bírósága alatt számos kereskedelmi ügyet is el kellett intéznie. Ezeket részletesen ismertetjük, mert belőlük az akkori kereskedelemről alkothatunk némi képet.

¹⁾ Kassa v. levéltára 6226.

²⁾ Kassa v. ltára 5048. Közzölte Kerekes a M. Gazd.-tört. Sz. IX. évf. 1. füzetében 34—40. l.

Kassai polgárok *Krakkóban* és *Bécsben* vásárolnak s Almássynak néhány adóssági dolgukban kell intézkednie.

Igy *Horváth Péter* kassai polgár *Wenqrinovics András*, krakkói polgárnak tartozott bizonyos összeggel, miért is ez a krakkói podsztarosza által *Langfeldner Dániel* eperjesi lakost boraival együtt, továbbá *Schönleben* fiát letartóztatta s kimondták, hogy minden kassai vagy eperjesit elzárnak. Kéri Almássyt, hogy Horváhtal fizettesse ki tartozását.

E dolog magyarázata abban rejlik, hogy a városok polgárait egy szoros kapcsolatban lévő testületnek tekintették, kik egymásért egyetemlegesen felelősek. Jelen esetben e felelősséget Eperjesre is kiterjesztették, mint a mely a felsőmagyarországi városi szövetség révén közeli viszonyban volt Kassával.¹⁾

Zwolinszky Sztaniszló krakkói polgár meghal, utódai hátrahagyott adósságait ki akarják fizetni, ezért a krakkói kapitány ír a tanácsshoz, hogy *Molnár Péter*, kassai tanácsossal fizettessék meg az 598 frtot, melylyel az elhunynak tartozik.²⁾

Lengyelország felé nagy *borkereskedés* folyt. Kassán lakó *Thályai János* deák 1627-ban bort vesz, hogy Lengyelországba szállítsa.

Duklán és *Jaszlón* ez időben nagy borkereskedő telep volt, mely kicsiben oly önálló jellegű, mint a Hanza londoni Aczél-udvara és a nisni-novgorodi Olai-udvar. Polgárai fölött az anyaváros, Kassa bíraskodott. Ügyes-bajos dolgaikban ide fordultak. Számos ily levelük maradt fenn.³⁾ Ezek közül egyet, melyet Almássy bíróhoz intéztek, egész terjedelmében közlünk:

Nyilván vagyón nálunk, hogy kegyelmed az itt való duklai árendátor zsidónak és egyebeknek is, a kik arestomot tettenek volna a szegény *Poroszlaj István* javára és kigyelmed bizonyos napot, jelen való febr. 12-öt, tüzött ki, hogy a nevezett napra mind ő neki s mind másoknak, az nemes királyi városnak szokott törvénye szerint igazat tétetne kigyelmed. Azért im bizonyos emberét ki is küldötte. Ennek okáért kérjük mi is fejenként kigyelmedet, mint becsületes, nemes urunkat, hogy e levelünk megadó embert, melyet kiküldött, bocsássá jó válasszal, hogy jövőendőben valamely jóakaró kassai concivis urunknak s atyánkfianak valami nagy kára ne következék e dolog miatt.

Duklia, 1629. febr 9.

Mi, itt a duklai letevő helyen levő magyarság kegyelmednek, mint becsületes nemes urunknak fejenként szolgál.⁴⁾

¹⁾ Kassa v. ltára 6181. sz.

²⁾ Kassa v. ltára 6196. sz.

³⁾ L. Gazdaságtört. Szemle. 1901, Kerekes: Két lengyelországi magyar borkereskedő telep.

⁴⁾ Kassa város ltára 6291/91. sz.

Közlünk még két levélkivonatot, melyekből kitetszik, hogy mily nagy lehetett ezen borkereskedés, ha a magyar borkereskedők regále adóssága ily nagy összegre rugott.

Poroszlay nevű kassai polgár *Moskovics Mihály* zsidónak, a duklai jövedelmek bérlőjének 1250 lengyel frttal tartozik. Az ottani hatóság által kéri behajtatni, mert különben a kassai polgárok minden javát tilalom alá fogják tenni.¹⁾

A duklai regále bérlője panaszt tesz Kassa városa bírāja előtt, hogy *Szabó Tamás* kassai polgár már évek óta adósa 3000 frttal, miről kötelezvénye is van. 30 hordó bort adott eddig a fizetésben, de többet nem akar fizetni s ott hagyott borainak nincs értéke. Fizetessék meg a hátralevő összeget.²⁾

Számos ügy kerül Almássy elé, melyek Béccsel való kereskedésünkől folytak.

Bécs főbírája átír, hogy *Váradi Pál és Vanner Frigyes Vilmos Joanelli Endre* bécsi polgár örököseinek hagyatékához tartozó adósságokat fizessék meg.³⁾

Pap György, kassai lakos *Hans Regácz*, bécsi uram maradékinak 1613-ban adós maradt marha áraban 124 f. 27 d., 1628-ban kéri az örökösök, hogy a város adassa meg.⁴⁾

Maklári Gáspár, kassai lakos Bécsben többnek adósa. *Udvari István* épen Bécsbe ment (vásárolni), átadott tehát neki 500 és egy-néhány ezüst tallért pecsét alatt, hogy fizesse ki őket. Udvari a pénzen 6 szekeres lovat, egy kocsit s több lovat vett útjában, hogy Bécsben eladja. El is adta Abisó uramnak. De mielőtt kifizették volna, egy ügye miatt elfogták, marháit, lovait prédára hányták. Maklár e hirre sietett Bécsbe s kérte Abisótól a pénzt, de ez nem akarta odaadni, azt mondván, hogy Udvari 1000 tallért ígért azon főembereknek, kik ügyét futják, hogy élete maradjon. Maklári nem akarta Udvari helyzetét azzal is súlyosbitani, hogy bepanaszolja, hogy másnak lepecsételt pénzét elköltötte. Azt is mondották, hogy csakis az 1000 frttal szabadítják ki, másképp nem. Kassai atyafiai, többi közt *Által István* (kereskedő) biztosították pénzéről, nem követelte tehát mindjárt az 1000 frtot.

1629. márcz. havában *kassai és eperjesi kereskedők* együtt indultak el szekerestől *Bécsből* ottani marhákkal. Midőn *Fistemenbe* értek és a vizen hajón költöztették szekereiket, néhány lovas és gyalog német jött utánok, kik *Udvari István* után tudakozódtak, ha nem hozták-e őt, vagy

1) Kassa város ltára 6229/45. sz.

2) Kassa város ltára 6291/136. sz.

3) Kassa város ltára 6196/28. sz.

4) Kassa város ltára 6229/111. sz.

marháit magukkal. Öt nem, de *Várkonyi* és *Geszti Tamás*, kassai kereskedők ott voltak, kiket szekerstül, marhástul visszatartottak, mert valami *Israel* vasárút vették meg.¹⁾ (Valami tilos portéka lehetett.)

Magyar kereskedő is dolgozik Bécsben. *Gösch István*, bécsi kereskedő egy köszegi származású kereskedősegédnek bizonyítványt ad, hogy 2 évig volt nála s jámborul viselte magát.

Bécsből vásárolunk, de Bécsben is van magyar kereskedő. Ilyen pl. *Bornemissza*, avagy *Glückknecht Mihály*, kitől *Szegedi András*, kassai kereskedő selyemárút, marhát és fűszerszámot vett. 600 frtot megfizetett, 1000 frttal adós maradt. Midőn *Szegedi* meghalt, *Bornemissza István*, császár királyi főportamester, a bécsi kereskedőnek öcsese, kéri ez adósságot maradékin behajtani, mert „az adósság nem szokott az emberrel meghalni“. Mivel pedig messze lakik, Eperjesen lakó *Horváth Péterre* bízta a dolgot. Ha nem fizetnek, elfog egy kassai embert.²⁾

Kassai polgár eperjesi kereskedőtől is vásárolt. Igy *Szalai Lőrincz* fájlondis árúban tartozik egy eperjesi kereskedőnek 12 ezüst tallérral. Eperjes adósság dolgában különben sokszor átír.

Szepsiben lakó *Funkel Györgytől* Tarcsi Albert és Szakács, másképp *Csizmadia István*, kassaiak 100 font borsot (borsót?) és 4 vég góczot (kenderkócz?) vettek, de árával adósak maradtak. Kéri *Funkel* megfizettetni és ügyét *Gombkötő Jakabra* bízta.³⁾

b) Vám- és harminczadsérelmek.

A kassai polgárok karminczad- és vámmentességet élveznek, mit külön vámlevéllel igazolnak. Ezért ad a tanács *Kromer Lőrincznek*, mint a többi hostatinak (külváros) egy vámlevelet.

Kecskeméty Gergely szolgája, avagy társa *Almássy* biróhoz panaszra ment, hogy 12 hordó bort akart *Tokajból* hazahozatni s az ottani harminczados 24 frtot vett rajta harminczadul. *Almássy* a tanács elé vitte a dolgot, hol azt határozták, hogy mivel *Kecskeméty* városi polgár, nem kellett volna fizetnie. Pecsételjék le a bort s meglátják majd, mit tegyenek e dologban.

Ilyféle eset több is történhetett Kassával, mert 1627. május 4-ikén *Almássy* mint bíró indítványozza, hogy a kassai polgárokat a harminczaddal ismét háborgatják Eperjesen, keressék meg ő felségét. Ki is küldik *Vass Mihályt* és *Kun Pált*.

1627. okt. 23-án ismét foglalkozik a harminczaddal. Szük és meg-

¹⁾ Kassa város ltára 6250. sz. eperjesiek tanúvallomása.

²⁾ Kassa város ltára 6229/43. sz.

³⁾ Kassa város ltára 6229/67. sz.

fogyatkozott állapottal vagyunk — ugymond Almássy — kevés a jövedelem és nemcsak a bortól, hanem minden kalmárárutól is harminczadot akarnak rajtunk venni Pozsonyban. Küldjünk követeket ő felségéhez és a palatinushoz, mert különben egész pórokká leszünk. Indítványát elfogadják s *Vass Mihályt* és *Fridenberger Györgyöt* választják meg a követségre.

Útjokból Ribnyákról levelet írtak Almássynak, melyből érdekesen kiviláglik a pénz értékének bizonytalansága. Irják, hogy Galgóczytól 2 mértföldre vannak. Poltura és aprópénz hiánya miatt a tallérokat igen kell vesztegetniök, néhol 1½ frtban, néhol 120 pénzen. „Bizony a szívünk fáj, hogy a tallérokat válogatják s nem szeretik. Soha ilyen visszafordult elméjű, együgyű népet nem láttunk. Némely tallért kér, némely turát (poltura?), némely aprópénzt, némely császárpénzt. Bizony szántszándékkal való kár ez. Ha polturát és aprópénzt kaptunk volna, közel megértük volna 100 frtial. Nagy a drágaság, csak egy reggelire, a mit megesznek a lovak, 2—3—4 frtot vesznek rajtunk.“¹⁾

E követek azonban vagy eredmény nélkül jártak, vagy nem is mentek el, mert 1629. máj. 24-én ismét új követeket küldenek a nádorhoz és a pozsonyi kamarához, kiknek utasításul adják:

1. hogy a pozsonyi kamarát kérdjék meg, miért nem bocsátják szabadságuk szerint a polgárokat szabadon, megharminczadolás nélkül marhájukkal együtt.

2. Kérjék a nádort, hogy Eperjesen át is harminczad nélkül bocsássák a borral kereskedő polgárokat.

3. Továbbá, hogy járjon közbe a lengyelországi sok hiábavaló árestálás megszüntetése végett is, jelentvén, hogy a bécsi árestálás miatt is minemű búsulásunk van.

4. Bécsben a bécsi főbíró és tanácsost találják meg, hogy kiki adósságát törvényesen keresse s csak aztán éljen arestatióval, ha itt mi nem szolgáltatunk igazságot. Ha ők nem segítenek, császár urunkat kell megkeresni, hogy tartassa meg szabadságunkat.²⁾

Mivel pedig a négy szabad várostól is úgy a kivitelnél, mint a behozatalnál a marhától és embertől a harminczadot meg akarják venni, a minthogy demandálva is van, a szebeni kongregation őket is felszólították, hogy a pozsonyi kamarát, a palatinust s ha kell, a császárt is fölkérjék, hogy szabadságukat tartsák meg.

Érdekes a városnak erre nemsokára következő határozata (szept. 12.): Mivel ő felsége (Bethlen) éppen bejövőben van, elhalasztják a

¹⁾ Kassa város ltára 6229/70. sz.

²⁾ Kassa város ltára 6248. sz.

követek kimenetelét, nehogy gyanúba essenek (a hozzá való hűtlenség gyanújába). Kérik tehát a városokat is, hogy várakozzanak.

Ugyanezen időben *Szatmárnak* is baja van a harminczaddal. Azt írja Kassának, hogy *bécsi marhával kereskedő polgárai* (!) hivataljok, vagy rendek szerint Bécsből kalmármarhát hoztak. Régi szokás szerint Pozsonyban megharminczadolták őket. Hazáig jöve, itt ő felsége harminczadosi is meg akarták őket harminczadolni, nem akarván őket különben elbocsátani. Ez pedig új, szokatlan és szabadságuk ellen van az összes városoknak. Ők irtak Szelvály uramhoz. Irjon Kassa is.¹⁾

A nádornál, Eszterházy Miklós grófnál sikerrel jártak, mert Lakompakról (?) azt írta a tanácsnak, hogy mind a kamarának, mind oda alá Péchy uramnak megmondotta, hogy míg derekasan nem végeznek az országgyűlésen, privilegiumokat a 30-adon ne háborgassák.²⁾

Míg Kassa így dolgozik a maga harminczadmentessége ügyében, a másét ő sem tartja tiszteletben. *Debreczen* város átír, hogy az ottani polgároktól Kassa vámot szed, a mi kiváltságuk ellen van s azelőtt nem is volt szokásos. Ha elfeledték, egy polgárral elküldték kiváltságukat, melyet a vármegyén is kihirdettek.

XVI.

Bethlen és Kassa összeköttetése Almássy bírósága alatt.

Bethlen vallási türelmessége nem igen tetszik Kassán. Egy barát áttérése protestánsra. István pap kérdőre vonása. Almássy jelentése pénz- és harminczadügy tekintetében. Pozsonyi béke, II. Ferdinánd biztosainak fogadása Kassán, hűségeskü. Bethlen kassai pénzverőházának bérlete, számvetés. Katonák beszállásolása Kassára. Bethlen a Sombori forrásvíznél. Előzékenység Bornemissza iránt. Bethlen tarczali szőlőinek művelése, kassai szőlőtulajdonosok Tarczalon. Bethlen levele egy adóssági ügyben, halálának híre Kassán. II. Ferdinánd biztosai Kassa átvételére. Almássy ügye.

Kassa életében ez időben nagy szerepet játszanak a vallási viszályok. A város lakosságának túlnyomó része lutheranus; de Bethlen vallási tekintetben is türelmes kormányja alatt a kálvinisták is kezdtek szaporodni. A kassai egyház ezidőbeli főpapja, Alvinczy is eredetileg kálvinista volt s most mintegy középállást foglalva el e két felekezet közt, össze akarta őket olvasztani. A lutheranusok azonban nem igen jó szemmel nézték e törekvést; de méginkább ellenükre volt a katolikusok szaporodása.

Találjuk ugyan nyomát most is, hogy katolikus áttér a protestáns vallásra, pl. az ujfalusi predikátor barát volt s mivel vékony a fizetése,

¹⁾ Kassa város ltára 6229/107. sz.

²⁾ Kassa v. ltára 6272. sz. 1629. aug. 29. jk.

Alvinczy által 1627. nov. 9-ikén kéri a dézsmát. A tanács azt határozza, hogy mivel eladná, 12 frt pénzt ad neki. Azonban már megkezdődött Kassán is az ellenreformáció s 1601-ben betelepédtek a jezsuiták is. Bethlen Gábor a vallásszabadságnak híve lévén, nem háborgatta e felekezetet sem. De a városi tanács nyugtalankodott a kath. egyház térfoglalása miatt s ez ügyben Bethlennel óhajtott tárgyalni. Előbb generálisával, Bornemissza Jánossal léptek érintkezésbe s Almássy bíró jelentette (1627), hogy a generalis uram Tokajba kéri magához *Alvinczyt* s egy atyánkfíát, kiknek tudtára adja, hogy ő felsége biztosainak mit kell mondani. A tanács Alvinczy mellett *Vass Mihályt* küldi, „mivel ő felségére nem halaszthatják ebben a dologban, ú. m. a pápista religiónak mindenütt való szabad folyását.“

De a két prot. felekezet is harczol egymás ellen. Ugyanekkor elhatározzák, hogy *István* papot (Velechinus István, erős kalvinista érzésű) megkérdik, mért áldoztatott kenyérrel (kalvinista módon) s mért nem akar ostyával a „czeremoniánk“ (lutheranus) szerint. Ha pedig nem akar, 3 hó alatt menjen.

Ápr. 14-ikén megjönnek a követek s jelentik, hogy az egyetértés kedvéért elvégezték ott (Tokajban) ne hányjuk-vessük magunkat, hogy mi kálvinisták, lutheranusok vagyunk, hanem a változatlan ágostai egyházhoz ragaszkodjunk, ne adjunk okot a pápistáknak az országgyűlésen ellenünk törvényt hozni. A viszálykodás némileg megszűnt; de Bethlen és Alvinczy halálával annál erősebben kitört.

1627. máj. 4-ikén Almássy bíró ismét két dolgot terjeszt elő, melyekben ő felségéhez követeket kell küldeni: *pénz és harminczad dolgában*. Jelenti, hogy az emberek ismét elkezdték a pénzben a válogatást s az 5 pénzes garast nem akarják elfogadni. A tanács elhatározza, hogy jóelőre tudtára adja ő felségének, hogy intézkedjék s megmondják, hogy az alföldiek kezdik a válogatást, ők nem okai semminek. A harminczad dolgában az a panaszuk, hogy Eperjesen megint háborgatják a kassaiakat.

Mindkét ügyben *Vass Mihályt* és *Kun Pált* küldik Bethlenhez.

Máj. 20-ikán ismét új ügy merül föl. Bethlen harmadszor is fegyvert fogva, 1626. decz. 28-ikán Pozsonyban békére lépett Ferdinánddal. Kassa Abauj megyével együtt Bethlen birtoka maradt ugyan, de Ferdinánd hűségi esküt követelt tőlük. A város jegyzőkönyve szerint, ő felségének, a császár urunknak biztosi az ünnepek után bejönnek s arról folyik a tanácskozás, miképen kell őket fogadni. Elhatározzák, hogy Bornemisszát megkérdik ez ügyben. Különben pedig *Vass Mihály* és *Horváth Péter* néhány lovassal eléjök mennek és fogadják, élésökből is gondoskodnak. Adnak pedig:

Biber püspöknek 1 hordó bort, 12 köből zabot, $\frac{1}{4}$ kuf (?), 4 bárányt és 1 borjut.

Ostrosits és *Hoffmann György* uramnak ugyanennyit.

A secretariusnak 1 átalag bort, 6 köből zabot, 3 bárányt, 1 borjut.

Máj. 20-ikán már meg is érkeztek s az articulusra (békére) hivatkozva esküt és reversalist követeltek tőlük. A bíró és a tanács azt mondták, nem adhatják. A biztosok azt felelték, hogy az urak és a vármegye is megadta. Erre várakozást kértek, mivel a község híre nélkül nem tehetik. A következő napon teljesíték kívánságukat.

Az eskü így hangzott:

„Én t. t. esküszöm az élő Istenre, ki Atya, Fiu és Szentlélek Isten, hogy soha császár és koronás királyunk ő felsége és a következő törvény szerint való koronás királyok és hivei s Magyarország ellen a mi kegyelmes urunk éltéig senki parancsolatjára offensive fegyvert nem fogok és a két fejedelem közt szerzett mostani békességnek minden czikkelyeit, a melyek engem illetnek, szentül és felbonthatlanul megtartom, Isten engem úgy segéljen!”

Az eskü után legfőbb érdekeikről, a kereskedelemről gondoskodtak. Kérték a biztosokat, járjanak közbe, hogy a 30-adot kiváltságaik szerint fizessék. A biztosok megígérték, miért is *Biber Jánosnak* és *Ostrositsnak* 50—50 tallért, *Hoffmann Györgynek* egy aranykelyhet, a secretariusnak 25 tallért adnak.

Ugy látszik, ez eskü és a pénzverőház hátralékos bérlete¹⁾ nyugtalanította a várost, mert Almássy bíró 1627. jún. 25-ikén a következőket terjeszti a tanács elé: *Alvinczy* értésünkre adta, hogy *Bélaváry* (Bethlen kincstárnoka) ő felségéhez megy, felő, hogy alánk ne öntse a forrót, mivel semmi biztosat nem végeztünk a münzház árendája felől. Elmentünk *Bélaváryhoz Lánggal* és *Vassal*, hogy legyen irántunk jóindulattal s ő felségét enyhítse hozzánk. Azt mondta, most ugyan kell valakit küldenünk oda. Eddig derekas választ nem kaphattunk ő felségétől, országos gondjai és hadakozásai miatt. Most a szent békességnek akarna élni és mindent rendbehozni. Megköszöntük. Határozzanak kegyelmek, küldjünk-e megegyeszer követeket. Bornemissza és *Alvinczy* is javalja.

Zöcs Miklós és *Molnár Péter* senátorokat küldik.

A követek júl. 26-án megjövén, jelentik, hogy ő felsége hajlott kérésükre s ha nem mind is, de valamit relaxált (leszállított) az adóságban és a választ *Bélaváry* adja meg.

¹⁾ Már előbb említettük, hogy Kassa 1625-ben Bethlentől kibérelte a pénzverést évi 56,000 frtéért. 3 év múlva a fejedelem a pénzverőházat Bornemissza János kassai kapitánynak eladta s a pénzverés megszűnt.

Pár hó mulva (1627. okt. 22-ikén) Bélaváry értesítette Almássyt, hogy Erdélybe megy s kérdezte, mit végezzen ő felségénél a pénzverőház árendájával s' egyszersmind 500 frtot kért belőle, mondva, hogy Eperjesről valamiféle őnt kell elvinnie ő felségének s a nélkül nem adják le. Érdekes a tanács határozata: *Mivelhogy mostan bemegyen, kedveskedjünk, adjuk meg holnap.*

Még a következő évben is (1628. márcz. 9-ikén) az árendával foglalkoznak. A bíró előadja: Bélaváry sok időtől búsít, hogy az árendát megfizessük, mert ő felsége azt írta neki, hogy különben 5 falunkat elfoglalja.

Más bajok is merültek fel. A viczegenalis még a mult év augusztusában katonákat akart beszállásolni Kassára. Almássy azonban megüzente neki, hogy lehetetlen dolog, mert elegendő a gyalogoknak is szállást adniok; azelőtt is, hol Gönczön, hol Szepsiben tartották őket s a tanács is elhatározta, hogy mindenképen azon lesz, hogy ide ne jöjjenek. Most ő felsége maga is kívánta a praesidium beszállásolását.

A harmadik baja volt a városnak, hogy ő felsége a borharminezadot elengedte s most szedik tőlük.

Ez ügyek elintézésére *Zöcs Miklóst, Vass Mihályt, Gáspár Róthot és Kun Pált* küldték *Bornemisszához* (Bethlen G. kassai kapitánya) és *Bélaváryhoz*, kikkel a következőket végezték:

1. Az tartozásban számot vetve tett 19,639 f. 54 d., mikre nézve kérni fogják, hogy apródonként, nem határidőre fizethessék s ő felsége engedjen le belőle.

2. A praesidiumot (őrséget) sehogy sem akarták elfogadni, de ő nagyságáék kijelentették, hogy megunták ő felsége rájuk való írogatását és szorongatását, bizony ők beszállásolják és elosztják.

3. A 30-adra nézve sok vita után végezték, hogy kérni fogják ő felsége adományának megtartását.

Ez ügyekre írta *Bornemissza János* 1629. aug. 10. *Somborból* a következő levelet, melyben Bethlen betegségéről is érdekes dolgot közöl:

Ő felsége nehéz nyavalyája miatt a kegyelmetek dolgát nem mozdíthattam elő; de a gubernatorral és a praefectussal annyira végezek, hogy ha csak ennyiben is marad a dolog, nem lesz sok injuriával a városra. Különben pedig ő felsége az itt talált forrásvíz használatától naponként épül.¹⁾

A Bethlentől bérelt pénzverés dolgában azonban csak 1629. nov. 20., midőn már Bethlen meghalt, vetettek számot Bélaváryval és pedig a következőképen:

¹⁾ Kassa város levéltára 6291/67. szám.

A pénzverés bérleteért fizet a város évi	56,000	frtot
Az 1625-ik évre felségének adott kölcsönre kell még fizetni	9,500	"
Az 1622—29. évi királyi adó (census)	3,600	"
Az összes tartozás	74,100	frt. ¹⁾

Fizetett rá a város:

Ő felsége 4 izben elengedett	14,500	f.
Különböző kassai kereskedők követelése, melyeket a város egyenlített ki (bizonyára Bethlen helyett)	1,804	f. $\frac{1}{2}$ d.
169,000 tégláért ő felsége háza részére	507	f.
1 hordó bor	14	f.
A kamarai ház után 8 évre eső bér	480	f.
1621-ben a város királyi census fejében többet fizetett mint kellett volna	360	f.
A Kassán lévő hadi szertár részére 45 mázsa vasat adtak két izben	194	f. 40 d.
A kőműveseknek fizettek	100	f.
Bornemissza János főkapitánynak	100	f.
Néhai Kritzel György kassai postamester fizetésére	108	f. 80 d.
Több izben ő felsége kamarájának	10,262	f. 31 d.
Az új 5 latos pénzből adtak át ő felségének 1626-ban	7,523	f.
A kamarai perceptornak készpénben különböző összegekben az 1626., 1627. és 1629. években	65,735	f. 76 d.
A tartozás még	8,365	f. 24 d.
De e tartozásra is adtak ő felségének		
1. a lizskai szőlőjére kölcsön	10,000	f.
2. bizonyos széplak-apáti birtok ő rá íratásáért	400	f.

Ezek fejében a tartozás elengedett. Kelt Kassán 1629. nov. 20. Bélaváry Dávid.²⁾

Kassa nemcsak Bethlennel szemben, de főemberei iránt is igen előzékeny volt. Bornemissza Jánosnak 301 frt 10 denárt kitevő házadóját Almássy bíró indítványára elengedte a tanács (1627. nov. 9.)

Óvakodott a város Bornemisszát a legcsekélyebb dologgal is megbántani. 1628. márcz. 20-ikán Almássy bíró a következőket adja elő a tanácsban:

Tegnap a déleesti praedicationról haza akarván menni, jöve velem házamhoz *Alvinczi, Dóczi Ferencz és István pap* uram. És egyről-

¹⁾ A fenti összeg csak 69,100 frtot tesz ki.

²⁾ Kassa város levéltárában 6239. sz.

másról beszélgetvén, előhozák *Oláh János* dolgát. Mondák, hogy a határozatból, mely szerint *Oláh János* az általa megölt legény koporsójához kötlessék, semmi jó nem következhetik. Megbánhatja a város, mert *Wittenberga* csak egy kis dologért veszté el szabadságát. Mondák, hogy ítélet előtt ezt nem kellene megtenni, mert *Bornemissza* jobbágyának a fia s valaki pártját foghatja s *Bornemissza* azt mondta volna, hogy az Isten testében-lélkében megveri, ha elszenvedi az *Oláh* odakötését s végül, hogy a megholt legény az oka a háborúnak.

A tanács *Bornemisszához* küldi *Zöcs Miklóst* és *Vass Mihályt* s ily választ kaptak: Úgy tudom, a legény apja lengyelfaluban a mi jobbágyunk volt; de hogy én ama szavakat mondtam volna, akár barát, akár pap mondta legyen, hazud, bestye lélek kurva fiával. Nem is vagyok oly ember, ki egy rossz emberért veszekedném egy várossal. De nem bánám, ha oda nem kötnék, mert a sok hiába való szóktól félttem kegyelme-tek.

A tanács csodálkozik rajta, hogy *Alvinczy* és *Varannay* uram olyat is mondanak, a minek nem kellene lenni. A határozatot már egyszer meghozták, attúl el nem állnak. Régi szokás ez, hogy ítélet előtt odakössék azt, ki más halálát okozta. *Oláh* is mért nem kereste kedvét a megholt asszonyának, aki eljövén, kérte a tanácsot, hogy tartsák meg a határozatot. A tanács megdorgálta őt, hogy mi haszna van belőle s tekintve a főemberek kívánságát is, kik ezt nem akarják. De az asszony nagy sirva az Istennek szent fiának vére hullásáért kívánta az odakötést.

De végül is nem kötözték oda, hanem vasban két legény közt ment a koporsó után.

Bethlen Gábor tarczali szőlőit azon szőlőbirtokosok tartoztak műveltetni, kiknek Tarczalon házuk volt. Legtöbbsnyire pénzben rótták le ebbeli köteleességeket, fizettek fejenként 16—16 frtot. 1629-ben azonban 172 frtra emelték e követelést. Mindenkinék az eddig fizetett összegre még 4 frtot kellene fizetni. *Alvinczy Péter* 1629. jul. 21. ír Almássynak, hogy elfogadják-e így, egyenlőképen megosztva, vagy pedig a mellékelt limitatio szerint akarnak fizetni, melyben a kinek több szőlője van, az többet adjon. A kinek jobbágya, van természetben rója le kötele-ségét, akinek nincs, attól beszedik az összeget a tarczali vinczellérek számára.

E vinczellérek pedig még ápr. 4-ikén írtak Almássynak, hogy ő fsége szőlőit ház számra elosztották az illető polgárok közt s Almássyra egy szőlő jutott. Izenje meg tehát, elvállalják-e? Ha nem, költségükön megműveltetik és szüretkor megveszik rajtuk.

Alvinczi által küldött limitatio, melyből kitűnik, kiknek volt szőlőjük Tarczalon, a következő:

- Almássy István 20 frt.
- Titili Zsófia 20 frt.
- Kun Pál 25 frt.
- Mészáros Pál 16 frt.
- 5 Szegedi Mihály 20 frt.
- Koncsik Bálint 25 frt.
- Christoph Deák 16 frt.
- Gáll György 16 frt.
- Marusi András 16 frt.
- 10 Nyitrai Ferencz 20 frt.
- Ványai Illésné 5 frt.
- Kalmár Jánosné 25 frt.
- Bertóti István 16 frt.
- Lővey Márton 20 frt.
- 15 Láng János 20 frt.
- Meszthi György 20 frt.
- Füzi István 16 frt.
- Nagy Pál 5 frt.
- 20 Nagy Imre 6 frt.
- Nagy Sebestyén 5 frt.

Ha még több kassai polgárnak van Tarczalon háza, írják meg, hogy az udvarbíró azok tartozását is kirója.

Vidékiek:

- Szabó Tamás pataki 25 frt.
- Barbély Mihály pataki 20 frt.
- Palaticz János pataki 16 frt.
- Lánczi Gergely pataki 10 frt.
- 5 Kállai Miklós pataki 16 frt.
- Muczi András pataki 10 frt.
- Gombos János pataki 10 frt.
- 8 Szörös János eperjesi 16 frt.¹⁾

Hogy Bethlen mennyire szíven viselte alattvalói sorsát, bizonyítja azon levele, melyet 1629. jún. 25. Gyulafehérvárról ír a tanácshoz, hogy azon 2 és $\frac{1}{2}$ ezer dutkat, egyet-egyet 9 pénzen számítva és az 500 magyar frtot, melyet néhai *Rainer Menyhért Mindszenti Benedek* atyjától levált volt kölcsön, adassák meg²⁾

¹⁾ Kassa város levéltára 6291/109. és 97. sz.

²⁾ Kassa város levéltára 6234. sz.

E parancsra tanúk előtt Kassán szept. 26. megegyeztek a felek, (t. i. Mindszenti Benedek s Rajner maradéki), hogy az összesen 4000 magyar frtot tevő adóságból Istent, az árvákat s a főemberek közbenjárását tekintve elengednek 1½ ezer duktát. Az 500 magyar frtot mindjárt, a többbit a jövő februárban adják meg.¹⁾

Bethlen halála alkalmából a következő följegyzéseket találtuk a városi jegyzőkönyvben:

1629. nov. 24-ikén Almássy bíró előterjeszti: Ezelőtt 3 nappal ilyen hír érkezett, hogy a mi kegyelmes urunk és fejedelmünk, Bethlen Gábor, nov. 15-ikén déltájban 10 és 11 óra közt e világból kimúlt. Bornemissza János generalis uram itthon nem lévén, írtunk neki, hogy semmit se késsen, haza siessen, a minthogy tegnap haza is jött. Kívánta hogy a tanácsot és a községet gyűjtsem össze a tanácsházba, hova maga fog eljönni, valamit előterjeszteni. Ezért hívtam egybe kegyelmeteket.

A tanács két polgárral megüzeni, hogy együtt vannak s örömet meghallgatják kívánságát. El is jött Péter pappal és szépen indítványozá, mivel most már mind a fejedelemasszony, mind a gubernátor leveleiből bizonyosan értjük a fejedelem halálát, a mint ezt maguk is olvashatják, adják elő kívánságukat, hogy tudathassuk a fejedelemasszonynyal és gubernátor urammal.

A tanács, hogy a generális maga fáradt el s a leveleket maga akarta bemutatni, nagy becsülettel veszi. Határozatát pedig 2 atyafival megüzeni.

Elmenvén a generalis, a 2. levelet elolvasták, ezekben az volt, hogy temetése napjáig maradjunk meg hívségben s addig a városnak designatiója ne legyen.

Erre azt felelik, ha rajtuk állana, örömet megtennék; de ha a császár biztosai eljönnek, nem tudják, mit kell majd cselekedniök. Mindazonáltal, ha a követek onnan felülről megjönnek, az urakkal és megyékkel ahhoz tartják magukat ők is, a mit Bornemisszával végeztek.

Végezték továbbá, hogy a löcsei házat és a többi házakat, miket lakodalma idején ő felsége elfoglalt, Bélaváry uram adja vissza. Az arendára nézve, mivel a múlt évben 10,000 frtot adtak, számot vessenek. A barátok malmát is adják vissza. A kassai szőlős emberek dolgát is intézzék el.

Nemsokára gr. Alaghy Menyhért országbíró levelet intéz a városhoz, hogy maradjanak békében.²⁾ 1629. decz. 18-ikán megjelenik Kassán, hogy a tanács hódolatát és hűségsküjét II. Ferdinánd részére átvegye.

¹⁾ Kassa város levéltára 6238.

²⁾ Kassa város levéltára 6281.

1630. január 21-én pedig *Pyber János* egri püspök, *Berényi gróf*, *Alaghy Menyhért*, *Osztrozs István*, *Nyári István*, *Ordódy Gáspár*, és *Péchy Zsigmond*, mint Ferdinándtól kiküldött biztosok, a Partium visszavételére Kassán voltak. U. e. a dolgot megvizsgálván, a Baxon lévő tarczali szőlőt Almácssy István, Nagy Pál és Nagy Imre jogos tulajdonainak ítélték.

XVII.

Almácssy társadalmi összeköttetései.

Komasága. Különféle meghívók. Forgách Zsigmond levelei Almácssy ügyében. Összeköttetése Munkácsi Györggyel, kölesön, jobbhagyok elzálogolása, kérelmek. Összeköttetése More Bálinttal, kölesönök, perök, idézés, ítélet.

Egyéni tulajdonságainál és vagyonánál fogva Almácssy a legelőkelőbb, legtekintélyesebb kassai polgárok közé tartozott. Bizonyítja ezt, hogy oly kiváló állásokat töltött be, hogy annyiszor volt a város követe és kiküldötte, midőn fontosabb ügyekben a generálissal, előkelőkkel kellett a városnak érintkeznie. Tekintélyének, egyszersmind megnyerő egyéniségének jele, hogy számos kassai polgárnak és vidéki úrnak komája s keresztelőre, lakadalomra sokszor meghívják.

Komája *Jó Jánosnak*, *Melda Gergelynek*.

Gönczy Zsigmond mint jóakaró komája és szolgálja ir Csákányból Almácssynak.

Máriássi András (előneve márkusfalvi, Abauj vmegye táblabírája) Kassán szintén komának hívja meg: „Kérem, méltóztassék holnap reggel lányom keresztelőjén nemcsak jelen lenni, de a komáságnak szent szövetségnek terhét is fölvenni és a vacsorán is jelen lenni, mit atyámfiaival (t. i. feleségével) együtt teljes életemben igyekszem megszolgálni (1628.).

Gönczi Szabó lánya keresztelőjére hívja meg: méltóztassék jelen lenni polgári házamnál asszonyommal ő kegyelmével együtt és szerelmes kis leányomnak első tisztességes napját becsületes jelenlétével ékesítse, mely fáradságát engedje Isten hasonló örvendetes dologból megszolgálni. Utóiratot is függeszt e levélhez: Uram, édes jóakaró uram, kérem kegyelmedet, ne utálja meg ilyen jóakaró atyafiát és ne szánja ennyire való fáradságát, hadd én is szolgáljak kegyelmednek tiszta szívből.¹⁾ (1625. márcz. 21.)

Midőn *Lentey Ferencz* Semsey László leányát választá feleségül, szept. hó 1-én Saczán kézfogót tart, így hívja meg őt ez ünnepélyre:²⁾

¹⁾ Kassa város levéltára 6123/38. sz.

²⁾ Kassa város levéltára 6402/2. sz.

Kérem kegyelmedet, elsőben itt kassai házamnál 10 órákor ebédén legyen jelen, hogy azután d. u. 1 órákor velem megindulva apám saczai házához mehessünk s ott kegyelmed becsületes jelenlétével minden atyámfia és jóakaróim előtt dicsekedjem s jobb módjával vigyük véghez az ünnepélyt. (Kassa, 1631. aug. 14.)

Melda Gergely sajátkezűleg szépen írott levélben hívja meg őt komának:

Kívül: A nemes és becsületes Almásj István Uramnak, nekem bizodalmas jóakaró uramnak adassék.

Bent: Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek mint Uramnak Istentől, öszentségétől kívánok kegyelmednek boldog szerencsés napokat jó egészségben megérni és el is mulatni.

Kegyelmedet, mint nekem jóakaró uramat e levelem által akarom megtalálnom. Mivel Istennek bőséges áldásából az atyámfiaival együtt (feleségével) megáldatnám egy fiu magzattal. Annakokáért akarnám ezt az én nevezett kis fiamat a szt. Istennek dicsőséges szent zászlója alá, a mi urunk Jézus Krisztusunktól szereztetett szent keresztség által az igaz keresztény anyaszentegyháznak szent gyülekezetében a keresztények közé beszámíltatni holnap, szeredán 2 órákor. Kérem azért kegyelmedet, mint jóakaró uramat, mutassa meg hozzám abbeli jó akaratját, legyen kegyelmed koma, hogy a kegyelmed becsületes jelenlétével vitessék végben az én kis fiamnak szent keresztsége. Mely kegyelmed hozzám való jóakarátját teljes életemben meg igyekezem szolgálni és hálálni. Jó választ várva kegyelmedtől, tartsa meg az ur Isten kegyelmedet teljes háza népével egyetemben nagy jó egészségben. Datum Cassovien. Anno 1628. die 24. okt.¹⁾

Kegyelmednek jóakarója jó szívvel szolgál

Melda Gergely.

Komaságban volt *Som Lőrinczzel* is, ki. 1609-ben Ér-Pályinban lakott s ez időben Almássynak 102 f. 45 pénzzel volt adósa, mit három hó alatt jámborul, minden perpatvar nélkül ígért megfizetni.²⁾

Alábbi levele azért is érdekes, mert utolsó pontjából kitűnik, hogy mily szigorú engedelmisséget kívánt Bethlen Gábor katonáitól.

Köszönetem és szolgálatom után kívánok Istentől kegyelmednek asszonyommal és a kegyelmetek szerelmes gyermekével együtt és kedves, szép háza népével együtt testi-lelki áldást és hosszú életet nagy boldogul megadatni. A szent Isten látogassa meg jó egészséggel kegyelmedet, a tisztben és ugyanazon jó egészségben határozzon sok esztendőket a szegény községnek javára és hasznára és a városnak megmaradására,

¹⁾ Kassa v. ltára 6229/83.

²⁾ Kassa v. ltára 5275.

szabadságára a szent Isten a kegyelmed tisztiben való fáradságos, nyughatatlan tisztit áldja és magasztalja föl, hogy mindenek áldják és magasztalják a kegyelmed holta után való maradékát is nagy méltóságos emlékezettel erette, kiért áldassék, magasztaltassék az szent Isten. Amen.

Arra kérem, hogy szerelmes szent komám uram adassa meg a 12 frtomat Kerékgyártó Lukácscsal.

Bizony sok sanyaruságokat szenvedtem a hadakban a sátorban, hevet, hideget a mezőn éjjel-nappal. Ha jelen nem leszünk, gyorsan figgesztőre bocsáttat a mi kegyelmes fejedelmünk bennünket. Azt sem tudjuk, mikor hirtelenséggel, ismég parancsolja Urunk. Biharini, 1629. máj. 17.¹⁾

Som Lőrincz Deák.

Hogy az előkelő urak is pártfogásban és figyelemben részesítették, mutatja *Forgách Zsigmond* országbírónak azon levele, melyet Sáros-megyéhez intézett, melyben meghagyja e megye szolgabíráinak és esküdtjeinek, hogy mivel Almássynak szüksége van némely e megyebeli lakos tanuvallomására, hallgassák ki őket és adják ki írásban, a mit mondanak. (1610)²⁾

Pár év mulva (1613.) megint ír Sáros- és Zemplénmegyéhez, hogy Almássynak előttük folyó perében a tanukat hallgassák ki és szolgál-tassanak igazságot.³⁾

Sűrű összeköttetésben állott a vidékiek közül Munkácsi Györggyel és More Bálinttal.

Munkácsival való viszonyát megvilágítja az alábbi négy levél, melyeket Munkácsi maga írt.⁴⁾

Olcsvár 1607. febr. 25. Este fáradtan és betegen juték házamhoz a rossz úton. A kegyelmed kívánságához képest uram ő nagyságától a comissiót megszereztem s a regéci udvarbíró kezébe adtam; így nem mentheti magát azzal, hogy nincs comissiója a számadásra. A posztó áráról sem feledkeztem meg s jó emberséggel fogadá, hogy harmadnap küldi a borral egyetemben, mit ha nem tenne, ismét megsürgetem. Nekem pénzt nem adott, menté magát azzal, hogy a nála levő pénzt uram a vitélző nép fizetésére vette el, kiben valami részt magam is láték. „De miért hogy a kegyelmed hozzám való jóakarátja elejétől fogva oly nagy folyást vött, hogy annak bő áradása engem a kegyel-medhez való szolgálattól és szívbéli jóindulattól el nem szakaszthat“, im kegyelmednek két szekeres, azaz szántó jobbágyot adok kezéhez,

1) Kassa v. ltára 6291/30.

2) Kassa v. levéltára 5362.

3) Kassa v. titkos levéltára.

4) Almásytól való kölcsönzéseit lásd A. mint pénzkölcsönadó fejezetben.

kiknek nagy erdeik, határaik vagyon s kik visszaváltható jogon 425 frton vannak nálam. Ha 2—3 évig ki nem váltják őket tőlem, a 300 frt adóságba vegye el őket kegyelmed s a többi értéküket fizesse ki nekem. (Ime, ismét egy eset, midőn a jobbágy mint zálog szerepel.)

Olcsvár 1607. jul. 21. Hogy ez este kegyelmedtől megjövék, uram ő nagysága levele juta kezembe, melyben parancsolja, hogy mindjárt a pozsonyi útra készüljek és ő nagyságához Vizsolyba menjek az instructio és credentialis átvétele végett. A jobbágyokat a köztünk való végzés szerint hazabocsátom s meghagyom nekik, hogy kigyelmedet uralják és szolgálják. A kocsisom kérte volt kegyelmedet, hogy nekem 4 kereket csináltasson, azzal a kerékgyártóval, ki kegyelmednél mivel. Kérem látassa meg s ha kész, izenjen a kovácsnak is, ki kegyelmednek mivel, hogy hétfőn vasazná meg, hogyha kedden megkellelik indulnom, mehessek, mert semmirekelők szekereim. Mivel pedig az úton költség is kell, noha tudom kegyelmed szükségét, de felette kérem, hogy a köztünk való végzés szerint adjon 60 frtot és ha lehet, garasos pénzt, mert csak Gömör táján sem veszik a dutkát 9 pénzzel. Ne legyen káros a pénz, mert útra nem kelhetek. Meg ne vonja tőlem segítségét, megszolgálom.¹⁾

Két nap mulva Gönczről írja, hogy Almássy kívánsága és parancsolatja szerint kedden vagy szerdán az embereket maga beviszi Almássyhoz, már meg is üzente nekik, hogy legyenek készen az alámenetelhez. A levelet is előkeresi, mely ha itt nincs, bizonyosan a *Boncidainál* ottben levő ládában van. Almássy levelében bizonyosan mentegetőzött ez alkalmatlankodásért, ezért írja, hogy „szomszéd uram biz ebben semmi sem vagyon, a mig élek, örömetst szolgálók kigyelmednek.

Ugyanez év aug. 13-ikán Oltsvárról ismét kölcsönt kér. Levele így hangzik: Kívül: Almássy István uramnak, atyámfának adassék. Belül: Az elmúlt napokban ott benn létem alkalmával mondtam kegyelmednek, hogy szántó barmok nélkül vagyok. Adjon gazdaasszonyomnak, kit beküldtem 34 frtot, hogy vegyen a mostani sokadalomban 2 ökröt s kigyelmed ajánlotta is rá magát. Adjon még boltjából 1 nadrágnak való gránátot, $3\frac{1}{2}$ sing veres stametet, $\frac{1}{2}$ sing bársonyt és egy nadrágnak való kentulát.²⁾

Hosszas összeköttetésben volt *More Bálint*-tal, ki Dadán lakott. Eleinte nagy volt a barátság, kitetszik az alábbi levelekből; de később

¹⁾ Kassa v. levéltára 5221/11.

²⁾ Kassa v. levéltára 5221/12.

³⁾ Kassa ltára 5221/10.

bebizonyosodott a közmondás: barátnak ne adj kölcsönt, mert oda lesz a barátság.

1612. júl. 25-én *More Bálint* és felesége *Szabó Kata* asszony és mostoha fia *Horváth Miklós* Almásytól és feleségétől 450 magyar frtot vett kölcsön 12 évre, zálogba veti erre tarczali alszőlőjét ez idő leteltéig.¹⁾

1617-ben márcziusban ismét kölcsönt kér, hogy szőlőit művelhesse, áprilisban újra sürgeti, mert homlittatni sem tud a pénz hiánya miatt. Egyúttal való viszonyuk megvilágítása céljából közöljük e két levelet.

Az első így hangzik:

Kivül: Az én jóakaró uramnak az vitézlő *Almácss István* uramnak, Kassán lakosnak adassék ez levél. Belül: Szolgálatomat írom kegyelmednek mint jóakaró uramnak, Istentől kívánok kegyelmednek asszonyommal és az kegyelmes szép gyermekeivel egyetemben minden testi-lelki jókat megadatni! Csak e felől kelletik kegyelmedet megtalálnom, mint jóakaró uramat, kegyelmed megbocsásson, hogy kegyelmedet búsitom, mert a szőlőműveseim nem akarnak várni, míg tartozom nekik, ha nem kegyelmedet kérem, küldjön huszonöt forintot, ne is küldjön kegyelmed most többet, egy jámbor jobbágyomat küldtem kegyelmedhez szolgálommal együtt, ha tő kegyelmedet alá hozza én osztán jó módjával végezke kegyelmeddel, kegyelmedet igen kérem, hogy héába ne fáraszsza az jobbágyomat, mert a szőlőmnek ketteje metszetlen, reá sem mennek addig. Isten tartsa meg kegyelmedet nagy jó egészségben. Dada 12 die marcii Anno domini 1617. Kegyelmednek jóakarója szeretettel szolgál *More Bálint*.

A levél alján Almácss megjegyzése sajátkezű írásával. Anno 1617. die 13. Marcii. *More Bálint* uramnak küldöttem az jobbágyától, Letenyi Lukáctól készpénzt ft 20.²⁾

A második levél szövege ez:

Kivül: Az én jóakaró uramnak az vitézlő *Almácss István* uramnak adassék ez levél Kassán.

Belül: Szolgálatomat írom kegyelmednek, mint jóakaró uramnak, Istentől kívánok kegyelmednek minden testi és lelki jókat megadatni.

Csak e felől kelletik kegyelmedet megtalálnom, kegyelmed megbocsásson, hogy ismég levelem által megtaláltam kegyelmedet, mert azt mondta vala kegyelmed, hogy az ünnepekben alájön kegyelmed spénzt hoz, de nem tudom, mi az akaratja, írja meg, ha ad-e, avagy nem, mert én másutt is keresek, mert a szőleim is műveletlenek még, kegyelmed

¹⁾ Kassa v. titkos levéltára. A. 24.

²⁾ Kassa város levéltára 5782/112.

erre énnekem választ adjon, mennél hamarább lehet, vagy leszen-e avagy nem leszen, mert még nem is homlítottunk, mert pénzünk nincsen, ha lehet, a nélkül kegyelmed na hagyjon. Isten tartsa meg kegyelmedet. D. Dada 12 die Aprili Anno Domini 1617. Kegyelmednek szeretettel szolgál

More Bálint.

Almássy. ápr. 19-ikén ad is neki 115 frtot kölcsön, mely összeget a többi adóssághoz esatolják és a korábbi kölcsönzésnél kitűzött határidőre megfizeti.¹⁾

E kölcsönökből per lett.

Almássy bizonyára jól beültette, fölszerelte a szőlőt, melyet 1612-ben zálogba vett s melyet 12 év alatt megszokott magáénak tekinteni s nem akart megválni tőle; hajlandó volt megvenni. More pedig csak jó áron akarta eladni. E két ellentétes törekvésből még a 12 év letelte előtt megkezdődtek az egyezkedések, majd a surlódások, mikben ügylátszik a főszerepet nem annyira More, Mint a felesége vitte. Már az elmúlt szüretkor mondá Almássy, hogy beszélni fog ez ügyben Moréékkal; de azok hiába várták őt.

1623. febr. 16. More azt írta Almássynak, hogy a zálogidő letelt, adja vissza perpatvar nélkül a szőlőt, a pénzt leteszi. Ha nem adja, a tarczali bírónál tiltani és ellenezni fogja, hogy műveltesse. Ha versenyezni akart volna, eddig sem hagyta volna nála, de várt. Megegyezés végett menjen Tarczalra, vagy írjon levelet. Utóiratul ezt írja: Ha kedve van a szőlőhöz, a fele váljon pénznek, a fele legyen műveltetésére. Még sem akar vele versenyezni, viszálykodni.²⁾

1624. február 20-ikán More Bálint és felesége megírták a zálogra vonatkozó fölmondást és a szőlőre jogukat érvényesíteni akarták: Az Isten elhozta a 12 esztendőt s most már én is hozzá akarok nyulni az alszőlőhöz, mint enyimhez. Mi a 12 évet elvártuk s fel nem bontottuk, a mit végeztünk; adja tehát kegyelmed is vissza a szőlőt minden perpatvarkodás nélkül. Ha pedig kedve vagyon hozzá megvenni, 1600 frton, mint mások kéri, a kegyelmed kezénél hagyjuk. Ha nem, akkor mi fizetjük le adósságunkat, hogy perrel ne bocsássa vissza, mert a 12 év igazán eltelt, a mint azt a tarczali tanács és bíró is mondá, midőn az adós-levelet megmutattam nekik.³⁾

Az 1600 frtot nemcsak Almássy, de e perében megbízott ügyvédje, *Ványai Mihály* is soknak találta. Tarczali szőlőinek felügyelője, *Törös Péter* pedig ezt írta: „Azt mondják, 1600 frt az ára, a ki bizony hihe-

¹⁾ Titk. ltár A 24.

²⁾ Kassa v. levéltára 6196/27.

³⁾ Kassa v. levéltára. 6085/15.

tetlen, ebben nagy álnokság lehet.“ Biztatták különben Almássyt: „kegyelmed ellen senki nem bírhatja, ha kedve lesz hozzá.“¹⁾

Nem tudtak megegyezni. Moréék törvény elé idézik Almássyt. A keskeny papírszeletre írt, mérleges pecséttel ellátott *idézés* a következőképen hangzik: Tarczal 1627. márcz 7. Dadán lakó *More Bálint* és felesége, *Szabó Kata* asszony citálja a mi hirünkkel Kassán lakó Almássy István uramat ide, Tarcalra a jövőendő szerdára ad 13 a tarczali zálog alszólőnek pénze felvétele mellé, hogy compárealjon. *Kañizsai György* tarczali bíró.

Érdekes és Almássy tekintélyére mutat a bírónak ez idézés után tett külön figyelmeztetése és előleges mentegetőzése: P. S. Kegyelmedet intjük, hogy jelenjék és oltalmazza magát, mert ha nem jelenik meg és kárt kezd vallani, mi ne legyünk okai.²⁾

Tehát a tarczali „polgári szék“ elé került az ügy, hol Morét *Szeghedi György* ügyvéd képviselte, ki előadta, hogy Almássy nem akarja a szőlőt visszaadni, pedig a 12 év letelt és a pénz jelen van. Almássy nevében *Ványai Mihály* így védekezett: a 12 év még nem telt el, mert az 1624. év nem Gergely pápa napján, hanem a jövő 1625. kis karácsony napján (ujévkor) mulik el. De ha elmúlt is, nem bocsátható vissza a szőlő, mert nem 450, hanem 565 frttal tartozik More, a mint ez a másodszor megerősített szerződésből kitetszik. De meg a pénzt Szt.-Gergely pápa napja előtt nem tette le, a mint azt a hegyaljai törvény megkívánja.

Felelt Szeghedi: A másodszor felvett pénzt nem a szőlőre vettük, a minthogy ez a szerződésben sincs benne. De ha erre vettük volna is, letesszük.

A tarczali tanács 1624. márcz. 13-ikán ítéletül kimondta, hogy a szerződésen júl. 25. van, tehát a 12 év letelt s így a szőlőt, ha az adósságot a jövőendő Gergely napig leteszik, vissza kell adni. Ha pedig eladják, s Almássynak kedve volna hozzá: ellenére másnak sem adhatják, mivel keze van benne s annyi év óta építette s gondját viselte.

Almássy ez ítéletben meg nem nyugodva az úriszék elé vitte a dolgot. Bethlen fejedelem tokaji tiszttartója, *Szikszay Máttyás* és *Inanczi Gergely*, Rákóczy György szerencsi tiszttartója egyetértőleg júl. 10-ikére *Szepesi Jánost*, ő fsége kassai kamarájának tanácsosát, Zemplénmegye 2 szolgabíráját s több főnemes urat és esküdteket hívtak össze.

Elnök Szepesi János volt s kimondották, hogy a felperes idő

¹⁾ Kassa v. levéltára 6085/15.

²⁾ Kassa v. levéltára 6085/17.

előtt indította meg a pert, tartozik elvárni az 1624. év elteltét. Ezután Almássy jó folyó pénzzel köteles fölvenni pénzét.¹⁾

Ifj. Almássy István.

1. Nevelése, jelleme.

Születése. A kassai iskola és híresebb tanítói. Bocatius, Czombor, Szenczi Molnár Albert Kassán. Nagy deákok viselkedése. Német professor, magyar mester, fő tudós. Az iskola nyelve. Magyar kórus, német kórus. Patvariára mégy; oktava, brevis. Társai, Gittlik András. Kereszthury és Almássy érintkezése. Hiányos étkezés, semmi tanulás. Tervek jövőre. Gyöngye testalkata. Gyermeki szeretete. Takarékosagra nevelés. Barátja ajándéka. Engedelmessége. Jósziwü, ragaszkodó, hálás. Vallásossága. Írása, debreczenies kiejtése. Postaközlekedés, főbb vonalak, gyarló közlekedés. Hírek közlése. Hazajövetele, halála.

Ifj. Almássy Istvánt 1606. jan 22-ikén keresztelték meg, tehát valamivel korábban született.²⁾ Keresztszülői voltak *Fekete Ferencz* (ügyvéd), *Farkas János*, *György deákné*, *Tarcali Szabó Istvánné*.

Bizonyára több gyermeke is volt Almássynak, de ezek korán elhaltak. Az egykoru anyakönyvben 1611. okt 7-ikéről följegyezve találtam, hogy Kata nevű leányát keresztelték meg, kinek Zegedi Mihály, Tancos Pál,³⁾ György Deákné, Melda Györgyné voltak keresztszülői.

1619-ben a városi jegyzőkönyvben ezen följegyzés fordul elő: Almássy István kéri a tanácsot, hogy Lisabonát a templomba temethesse.⁴⁾ Megengedik, de valami atyánkfiát fel ne ássa. Adjon érte 50 frtot. Lehetséges, hogy ez a Lisabona épen leánya volt. Hogy több gyermeke volt, az is látszik bizonyítani, hogy egy levele azt kívánja: Isten tartsa meg őt gyermekeivel együtt. De ha voltak is, nagyobb kort közülök csak egy, István ért.

Kassának azon időben kiváló iskolái voltak, a mint Simplicissimus is megjegyzé. Tanítói közt nem egy országos hírnök volt. Ilyenek voltak pl. Bocatius János, Szepsi Czombor Márton. Szenczi Molnár Albert is nevelősködött Kassán s Bethlen iskolájában tett is szolgálatot, egy ízben egyenesen meghívták tanítónak a városi iskolához.

Bár közülök egyik sem igen taníthatta az ifjú Almássyt részletebben, megemlékezem róluk, mint akik az iskola magasabb színvonalát jelzik.

¹⁾ Kassa v. levéltára 6076.

²⁾ Megkereszteltek és egybekeltek egykoru anyakönyve. A kassai r. k. plébánia tulajdona.

³⁾ 1618. nemességet kap, több ízben Kassa orszgy. követe,

⁴⁾ Rendes szokás, hogy az előkelőbbeket a templomba temetik, a többieket a templom körül lévő temetőbe.

Bocathius János Luzaciában született. (1549.) 1594-ben az eperjesi kollegium rektorává lett. 1598-ban Rudolf nemességre emelte s koszorús császári költő címmel tisztelte meg. A következő évben Kassa tanácsa meghívta az ottani iskolák vezetésére, melyek alatta virágzásuk tetőpontjára értek. 1603-ban városi főbirónak is megválasztották s ettől kezdve rector utriusque reipublicaenak írja magát. Belgiojasonak ő kénytelen a Szent Erzsébet-templom kulcsait átadni. Az ezen erőszakos tény ellen tiltakozó küldöttséget ő vezetí Prágába, de eredménytelenül. Ezért Böcskaynak nagy híve lesz, Kassa kapuit megnyitvatja előtte s mint szabaditót üdvözlí őt. Mikor Bocskay a németországi protestansokhoz követül küldte, elfogták s hű neje csak 5 év mulva tudta kenyérbe rejtett kötélhágcsó segélyével kiszabadítani. Ismét visszatért Kassára; hol megkínálták a főbirói tiszttel; de ő csak az iskola igazgatását vállalta el. Bethlen a gyulafehérvári könyvtár örévé tette s diplomaciai megbízásokban is sűrűn alkalmazta. Ily kiküldetésben halt is meg 1621. okt. 31. Magyar-Bródon, Morvaországban. Munkái többnyire alkalmiak és latin nyelvűek; de van köztük néhány jogi, történelmi és nevelési is. Fő nevelési elve: nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk. (Non scholae, sed vitae discimus.) Ennélfogva főkép azon dolgokat törekedett tanítani, mikre a polgároknak szükségük van, hogy jó előjárók legyenek.

Halála után volt kassai tanító *Czombor Márton* (1594—1633), ki Sepsiben született s Késmárkon végezte iskoláit. 1616—20-ig Európa nagy részét bejárta. Londonban, Danzigban, Salzburgban előadásokat hallgatott. Utazásairól nagyobb munkát is írt: *Europica Varietas* avagy Szepsi Czombor Mártonnak, Lengyel, Mazur, Práz, Dánia Frisia, Brittaniai Tengeren való bujdosásában látott hallott különbönbeféle dolgok leírása. Kassa 1620. Utazása után előbb Kassán, Varannón volt tanító.

Szenczi Molnár Albert 1590-ben 5 hónapig Kassán *Pap Ferencz* polgár gyermekeinek volt a nevelője.¹⁾ Ez állásra *Károli Gáspár* ajánlotta, ki mint kassavölgyi esperes kassai polgárokkal sokat érintkezett. A Pap-családnál Szenci oly jó emléket hagyott, hogy évek multával is segítették őt pénzzel, majd *Békési János* is pártfogója lett Kassán, ki magyar könyvet kért tőle s hogy kedveskedjék neki s háláját is lerója, németből magyarra fordította s elküldte neki Heidelbergből Tossanus *Lelki iskola* című imádságos könyvet.

¹⁾ A Pap-családról érdekes adatokat találtam a tanácsi határozatok 1593—1692. kötetben: Pap Ferencz jómódu kereskedő volt; atyja, Antal szintén kereskedő meghalván, Ferencz kapott anyjától 3420 frt. bolti marhát s több ízben mintegy 6000 frt. készpénzt, hogy gyermekeit táplálja. Midőn pedig meghal, 26,000 frt. ára marhát hagy unokáira, Antalra és Benedekre. Ezek voltak Szenczy tanítványai.

1612-ben Thurzó György nádor Kassa bírájának és esküdt polgárainak ajánlotta őt, kik meg is hívták iskolájukhoz, de a levelet nem kapta meg.

1624. aug 3-ikán Bethlen Gábor Sziléziába küld neki 48 frt. utiköltséget, hogy Kassára jöjjön. Ellátásáról, ruházatáról a fejedelem maga gondoskodik, 12 rőf fajlondis posztót küld neki ruhára, melyből egy rőf 3 frt volt, pénztárából kapja fizetését s Kassát utasítja, hogy csendes lakást adjon neki a parochián. Valószínűleg a kassai iskolában azon 24—40 növendék felügyelője volt, kik a fejedelem költségén előbb Nagy-Szombatban, később az iskola áthelyezése után itt neveltettek. Meddig tartózkodott Szenczi itt, nem tudni.¹⁾

Nagy tanulók is járhattak iskolába, mert a városi szabályrendelet megbotránkozik rajta, hogy a deákok éjjel igen széjjel sétálnak, részegeskednek, tánczolnak, s eltűntje ezeket. (1616.)

Német „professor“ nélkül nem lehetett el az iskola, ezért elrendelik, hogy nevezzenek egy tudós ifjút, mert a mester nem is mehet mindenfelé. (Úgy látszik, sok a tanuló.) (1622.) A magyar mester mellé egy főtudós és kántor állíttassék. (1632.)

Nagy zavart okozott az iskolában, hogy két úr volt. Ne legyen tehát konrektor, hanem egy főtudós mester, aki akár magyar, akár német legyen és az iskolában lakjék. (Nagyon vegyes nyelvű tehát az iskola s a tanulók megértik mindkét nyelvet.) (1618.)

Az iskolában német és magyar korus (énekkar) van; de mindkettőnek kántora hanyag és sarcol; intsek meg őket s ha nem használ, a német helyében Petrus Veichardot hívják meg Nagybányáról, a magyar helyébe pedig Patakról hozzanak mást. (1621.)²⁾

A kassai iskolát elvégezve, ügyvédnek készülve, 1628-ban 21 éves korában patvariára ment Almássy.

*Kereszthury András*hoz ment, ki a legfőbb törvényszéknek, a nádori törvényszéknek v. a királyi táblának volt tagja, mert csak így vehetett részt az u. n. oktáván sbrevenis és vihette joggyakornokait is oda.

Az *oktáva*, mint igazságszolgáltatási ülés onnan vette nevét, mert rendszerint bizonyos ünnepek nyolczadain, oktáváin gyűlt össze. Már a Jagellók oda törekedtek, hogy állandóvá tegyék e törvényszékeket. Azonban a Habsburgok nem igen kedvelték, mert előkelő urakból állott, kik megőrizték függetlenségüket s nem voltak kész eszközei a bécsi kormánynak, mely politikai okokból gyakran igazságtalan ítéleteket ohajtott. Amint azon időben Európaszerte divatban voltak a törvényszéki gyilkosságok.

1) Dezsi Lajos: Szenczi Molnár Albert. Történelmi Életr.

2) L. városi szabályzatok könyvét.

Eleinte a török háborúk ürügye alatt, majd később ürügy nélkül is, 10 évig sem ült össze e törvényszék, hanem az úgynevezett udvari törvényszék ítélkezett, a miért aztán még az udvarhoz legközelebb álló főuraink is felszólaltak, védve azon elvet, hogy magyar ember fölött csakis hazai törvényszék ítélhet.

Brevis-en bizonyára a *breves brevium*ot, *brevissima iudiciát* érti, a mi ünnep nyolcadi rövid törvényszéket jelent.¹⁾

Komoly törekvésnek kellett lenni az apában, fiuban egyaránt, midőn képzettségét ily előkelő jogi ember mellett akarta kiegészíteni. A fiu leveleiből kitetszik, hogy fő-fő vágya volt, hogy ily oktáván megjelenhessék s lássa a legfőbb igazságszolgáltatási kar működését.

Kereszthury nagy tekintélyű ember lehetett már állásánál fogva is. Sok ifju joggyakornokoskodott mellette, az ifju Almássy is csak nagynehezen, *Vass Mihály* akkori kassai jegyző, később bíró ajánlatára tudott bejutni. Még ajándékot is küldött Almássy Kereszthurnak, hogy fiát fölvegye, de, amint fia írja, Vass közbenjárása többet ért. Vass valami ügyben Pozsonyban jár 1628-ban. *Gittlik András* kassai fiut s az ifju Almássy tanuló társát pedig már Vass is csak nagy nehezen, naponkinti unos-untalan való kérelemmel tudta fölvetetni.

Az első levelek *Pozsonyból* valók. A királyi tábla, ha röviden is, minden országgyűlés alkalmával ülésezett. Itt volt Kereszthury is, de letelte után *Szalakuszra* ment, a hol állandóan lakott. A többi levelet már innen írja az ifju Almássy.

Pozsonyban Vass Mihály helyezi el lakásra is egy „gazdasszonynál“, *Gittlik* Andrással együtt, ki *Szabó Gittlik István* kassai szabónak a fia. Szintén tekintélyes és törekvő polgár volt ez is, mert több évig czéhmester és községi (communitás) tag s mert fiát ő is taníttatta; de már több éve meghalt.

Kereszthury leveléből kitűnik, hogy sokra becsüli Almássyt, ki Kassa első embere, bírója, igéri, hogy fiát szívesen fogja tanítani. Irja is a fiú apjának, hogy bár sokan vannak, úgy látja, nem lesz utolsó köztük.

Később, midőn Eperjesre oktávára készül, örömét fejezi ki, hogy megösmarkedhetik majd az apával s néhány napot együtt elmulatnak.

Kereszthury egyik levelét közöljük:

Zalakusz, jan. 29. Január 21-ikén küldött levelét vettem és kedvesen olvastam. A kegyelmed jó hire-nevét szemeim előtt tartván, fiát jó kedvvel befogadtam hozzám s a mit mondott kegyelmednek Egri (talán Vass?) Mihály Uram, mikor a kegyelmed fiát ide befogadtam,

¹⁾ L. Bartal: Régi Magy. latínság szótárát s Hajnik Perjog 212. l.

értem leveléből, most sem mondhatok egyebet, a mit én tudok, örömet közlöm fiával. Higye el, ha akaratja lesz a tanulásra, bennem meg nem fogyatkozik. Egyébként is a kegyelmed becsületéért minden jóval akarok hozzá lenni. A mint látom, nem rest s ha így viseli magát, mint eddig, minden jó reménynyel lehet kegyelmed, s én is azon leszek, hogy ez meg is valósuljon.

Kereszthury András.

Almássy megkapta febr. 4.

A fiú a tanulás iránti reményében csalódott. Levelei dec. 4-étől mind Pozsonyból keltek, január 5-én már Zalaközről. De a patvaria igen súlyos állapot, a mint több levelében írja. Nem kapnak eleget enni, ha uruk asztalára bíznák magukat, felkopnék az álluk. Pénzének jó részét arra kell fordítania — nemcsak neki, de társainak is — hogy az étkezés hiányait pótolja. De a nyomoruság nem bántaná, csak haszna lenne. Azonban nem tanulnak semmit, Kereszthury nem is viszi őket, ha megy valahová jogi ügyekben. Mióta Pozsonyból eljöttek, (pár hét telhetett el) egy betűt sem írtak. 8 hó elmulta után is azt írja, hiába vesztégette el ez időt. De mulatságban lehetett részök elég, mert azt írja, hogy meg is únta már. De még jobban únja a heverést. Ha Vasst és apja becsületét nem nézné, az egy év eltelle előtt elmenne innen. A többiek szét is mentek már, mert nincs dolguk. Jövőre nem is marad, hanem megpróbálja vagy két évig az udvari állapotot valamely úr háta megett, hogy ismerkedjék a nagyemberekkel s tanuljon. Bizonyára valami udvari főhivatalnok mellé akar menni. Kéri is atyját, hogy egyezzek bele, két év nem oly sok idő. Ebből azonban semmi sem lett. Egészsége oly gyenge lábon állott, hogy 1631-ben már otthon van, 1632. óta pedig nincs róla említés, bizonyára meghalt.

Távolléte alatt szorgalmasan irogatott apjának, néha egy hónapban 3—4-szer is. Atyja, mint bíró, a városházán, a hivatalos iratok közé tett e levelek közül többet s így összesen 13-at találtam belőlük. Akár véletlenül, akár szándékosan tette, igen jól cselekedte, mert nemcsak fiának emlékéért mentette meg vele, hanem alkalmat nyújtott, hogy az akkori időkbe, az ifjuság nevelésébe, szellemébe kissé bepillantassunk.

E levelek figyelmes olvasgatásával előttünk áll az ifjú Almássy testileg és lelkileg.

Testileg *beteges*, kevés ellenállóképessége van. Atyja is beteges idősebb korában, de anyja korábban elhunyan, úgy látszik, tőle örökölte gyöngé testalkatát. Általában a Nagy-család nem volt tartós életű. Nagy Pál, Nagy Sebestyén is még a két Almássy életében halnak el.

Alig megy el hazulról, mindjárt második levelében gyarló, romlandó cserépnek nevezi magát s azt írja, hogy pénze jórészt orvosságra,

orvosasszonyra és borbélyra ment. Zalaközön ismét beteg a levegő-változás miatt, eddig nem is tanulhatott betegsége miatt. Kéri, hogy apja küldjön neki egy kis ürmös bort.

Kitetszik leveleiből *atyja iránti* figyelme, gyöngédsége és szeretete. Alig jött el, már is szeretné atyját látni s örül, hogy nemsokára itt lesz az eperjesi oktava, melyen találkozhatnak. Minden bajánál nehezebbnek mondja, ha „szerelmes“ apja nem ír levelet s kéri őt, hogy küldjön valakit kitől állapotát megtudhassa. Semmi sem okoz neki nagyobb örömet, mint mikor azt hallja, hogy atyja egészséges. Nagy bánattal fogadja betegségének hírét s imádkozik, hogy állítsa helyre Isten egészségét. Mikor pedig maga beteg, vigasztalja, hogy ne búsuljon miatta s ne küldjön érte, mert nem oly nagy a baj, de ha épen kelleni fog, talál ő maga is szekeret, aki haza vigye.

Kitetszik ebből, hogy atyja is szerethette őt, hisz jó fiú volt s egyetlen vigasza és reménye öreg napjainak. De azért nem halmozta el pénzzel, majdnem mindig pénzhányban van a fiu. Az arra járó kassai emberektől több ízben kölcsönöz s kéri atyját, hogy ne haragudjék érte, nem vesztegeti el a pénzt, csak a szükségesre költi. Még ruha dolgában sincs bőségesen ellátva, minek oka részben az lehetett, hogy nagy podgyászszal az akkori közlekedési viszonyok közt nem utazhatott el hazulról, továbbá, hogy hiányzott a gondos anyai kéz, mely fiát mindennel ellássa. A nyolczadik hónapban már arról panaszkodik, hogy a fehérruhája, lábbelije, sőt felsőruhája is tönkrement.

Íme, egy gazdag ember egyetlen fiát mily *egyszerűen* látja el. De különben vadászati eszközökkel urasan van ellátva. Van kutyája, több puskája és két hátasparipája. Az apa szorgalmas, takarékos volt, azt akarta, hogy fia is ilyen legyen. Ilyen is lett. Ha nincs is pénze, nem zaklatja apját és szükségében is, mikor egy batkája sem volt, csak keveset kér kölcsön s elszomorodik, ha látja, hogy hiába költ itt. Van benne valami örökölt vonás a kereskedő *pontosságából*. Ellenőrzés végett megírja, hogy az atyja által küldött embertől mennyi pénzt vett át. Midőn *Raynprecht Pál* kereskedőtől, ki *Tragáner Ferenz* kassai kereskedőnek adósa, 5 frtot kölcsönöz, figyelmezteti apját, hogy midőn ezt Tragánernek megadja, kérjen tőle nyugtatványt.

Úgy látszik, egy társa megkedvelte őt, mert egy hosszú puskát adott neki; félti ezt, hogy *Oláh* elrontja, ezért írja apjának, hogy kérje el és tegye a többi közé.

Figyelmes és gyöngéd atyja iránt, újkor meleg hangon kíván neki minden jót. *Ajándékot* is küld neki egy keresztény kést (bizonyára valami csehországi új keresztény kés . . .).

Midőn atyja írja, hogy kevés levelet küld haza, azt feleli: *ha szabad lenne*, én panaszkodnám, oly ritkán látom a kigyelmed levelét.

Engedelmes fű, aláveti magát atyja akaratának; kellemetlen helyzetén atyja beleegyezése nélkül nem akar változtatni. Még mikor ürmös bort kér is, hozzáteszi, ha nem lehet, maradjon abba. Atyja levelében jó intelmekkel látja el, azt feleli, hogy sokszor elolvasta és ahhoz alkalmazkodik.

Jószívű, az emberekhez *ragaszkodó és hálás*.

Földijével, *Gittlikkel* a barátságot fentartja, örül, hogy együtt vannak s bajaikban egymást gyámolíthatják s betegsége alatt azt írja, hogy nem tudja, hová lenne nélküle. A melegebb családiassághoz van szokva, rosszul esik neki a rideg, idegen világ, hol senki csak egy pohár bort sem nyujtana neki. Annál jobban ragaszkodik régi ismerőseihez, atyafiaihoz, üdvözlí őket, *régi tanuló társait és iskolamesterét*. Írna is nekik, de nem volt rá alkalom, a levélvivő nem várakozhatott tovább. Azonban kéri atyját, kényszerítse őket, hogy fejenként írjanak neki. S annál hálásabb azok iránt, kik az idegenben jót tesznek vele: Vass Mihályhoz, a ki ide beajánlotta, s kinek tanácsait a legjobb szívvvel fogadta; gazd'asszonyához, ki betegsége alatt híven ápolta; Oláh iránt, ki atyjától levelet és pénzt hozott; *Bornemissza János* iránt, kinél egy alkalommal Nagy-Szombatban jól mulatott és bajtársa, Gittlik iránt.

Egy helyen a protestáns ember *railásossága* is megszólal: igen nehéz, hogy egy predikációt sem hallok, csak barát beszédét. Ilyesmi manapság kevés joggyakornokot nyugtalanítana!

Írása szép, tiszta, gondos, jól olvasható, kerek, vékony betűket ír. Írálya folyékony, egyszerű és meleg. Érdekes, hogy a debreczenies kigyelmedet írja mindig. Atyja szülővárosa e sajátságát, úgy látszik, egész életén át megőrizte és fia minden iskolázottsága s a kassai más kiejtés daczára is elsajátította. Talán e csekélységből is lehet következtetni, hogy atyja erős hatással lehetett reá.

A levelekből némi fogalmat alkothatunk az akkori posta-közlekedésről is. Magyarországon az első postát I. Ferdinánd szervezte (1558.), mely Pozsonyból kiindulva a Vág völgyén, Liptó-Szent-Miklóson, Szepes-, Sárosmegyéken át vezetett, Lőcse, Eperjes állomásokkal és Kassa végállomással. A sok háború miatt 7 tábori állomást is kellett létesíteni 18 lóval. Az első kassai postamester Mária Antal volt. Fizetése 230 frt. és a közönségtől befolyó jövedelem. 3 lovat kellett tartania.

Nemsokára Kassától Szathmárig (Tokaj—Kálló—Nagyvárad) továbbá Bártfa és Lengyelország felé is kiterjesztették a postavonalat. 1633-ban Kassa főállomás 13 lótartással, melyhez 4 vidéki állomás tartozott.

A Boeskey- és Bethlen-féle fölkelések bénítólag hatottak a közleke-

désre. Huéber András postamestertől Boeckay fejedelem házáat és minden vagyonát elvette a többi németekével együtt, őt pedig bujdosásba kergette.

Az apa külön emberrel küldi a levelet és a pénzt. A fiúnak alkalmat kell lesnie, hogy egy Kassára utazóval küldje el levelét. Egy alkalommal egy gombkötő legénynyel küldi. Zalaköz igen kiesett a forgalomból, máshová is megy levélhordó embert keresni. Mikor Tapolczánban van, arra kéri atyját, hogy a Bécsbe járó kereskedőktől küldjön levelet, kik Nagy-Szombatban adják oda Börnemissza Pálnak, majd ő ettől megkapja. Egy ízben fia Jób Rhäel löcsei polgár (bizonyára kereskedő) emberével küldi levelét előbb Löcsére; ez azután átküldte Kassára a levelet néhány udvarias sor kíséretében:

Löcse, 1629. jan. 28. Job Rhäel.

Egy ember jött hozzám Nagy-Szombatból és a kegyelmed szerelmes fiától egy levelet adott kezembe. Tudakozódván, azt mondta, hogy a kegyelmed fia jó egészségben van, minek magam is örülök, adja Isten, hogy minden kívánatos jót hallhasson felőle.¹⁾

A postaközlekedés gyarlósága, lapok hiánya magyarázza meg, hogy a fiú apjának több levelében híreket is ír a török terjeszkedéséről, Alvinczy áttéréséről, Bethlen haláláról szóló álhírről stb.

Néhány levélen az idősebb Almássy följegyezte, hogy mikor kapta kezéhez. Ebből következtetni lehet, hogy mennyi ideig tartott a levél megérkezése. Egy levelet, mely január 30-án kelt, febr. 4-én kapta meg. Jan. 5-én kelt levelet jan. 20-án. Néha 2—3 levelet is megír a fiú, míg akad ember a ki elvigye.

Érdek s egyik levélnek azon megjegyzése, hogy a kassai soka-da'mon lesznek török árúsemberek. Tehát a török kereskedők eljárnak a hódoltságon kívül eső városokba is.

Egy levelében arra kéri apját, hogy a nyergeset készítesse el, a Taeskö kutyát tanítsa be, hogy fürjezhessen vele valaha, ha meg nem hal.

Némileg gyakorolta is később az ügyvédséget. 1631. okt. 28-án egy perben apját képviselte, nov. 9-én egy iratban, melyet Putnoki János és Ujvári István írtak alá és állítottak ki, (bizonyára hivatalos személyek, talán szolgabírók lehettek) mint atyjának teljhatalmu megbízottja, tiltakozik az ellen, hogy a Nagy Páltól örökségül kapott tárczali szőlők termését Nagy Imre és Nagy Sebestyén lefoglalták.²⁾

Ez időben már itthon van, talán éppen betegeskedése miatt jött haza. Utoljára az oklevelek nov. 9-ikéről keltezve említik, bizonyára

¹⁾ Kassa v. Itára. 6291/112.

²⁾ Kassa v. t. Itára 32.

niemsokára meghalt. Atyja 1635-ben kelt végrendeletében már mint elhunytat említi. Körülbelül 25—26 évet élt s ifjúsága legszebb korában halt el. Atyja azért takarékoskodott, hogy fiára többet hagyhasson s íme, még ő lesz fia azon vagyonának örököse, melyet ez Nagy Páltól kapott.

2. Levelei.

Oly érdekesek az Ifjú Almásy levelei, hogy szükségesnek láttuk azokat, ha nem is egész terjedelmükben; de legalább bő kivonatban, a régi világ jellemző főbb sajátságait megőrizve közölni. Bepillantást nyerünk általa a régi kor nevelésébe, családi életébe, társadalmába. A czím s a bevezető és befejező pár sor s az aláírás bennök többnyire latin.

I.

Hogy kigyelmednek eddig nem irtam, az az oka, hogy bizonytalan emberre nem akartam első leveletem bízni. Én, hála legyen az Uristennek, mind a kigyelmed és az én kívánságom szerint szerencsésen, reménységem kívül minden dolgaim úgy mentenek végbe, hogy hiszem, az Isten mind könyörgéseimet, mind a kigyelmedét meghallgatván, ez kis fáradságos munkámnak jövődöbeli szerencsés előmenetelit megadja. Ugyan nehezen fogada fel az uram, úgy annyira, hogy az ajándék, amint eszembe vöttem, annyit nem használt, mint *Vas Mihály* uram sokszor való intercessiója, mivel nálamnál sokkal különbek és sokan is vannak nála. De utána hála Istennek, olyat vettem eszembe, hogy *Vas Mihály* uram ajánlására utolsóvá nem tesznek. Bécset is megjáratta velünk nótárius uram, azt is tudjuk már mint vagyon, elég sok bolondságot és ujságot láttunk, emberektől való sok pénzcsalást. Szegény *Gülliket* ugyan senkinek nem szerezhetik vala, de én olyan embert nem láttam, mint nótárius uram, mert majd mindennap unos-untalan solícialta az uramat érette, azt remélem, hogy én jómra cselekedte ő kigyelme, hogy mégis nyavalyánkba lehetnénk segítséggel egymásnak, a melyet obtineal is ő kigyelme a kin mindnyájan elcsodálkoztunk. A melyet nótárius uramnak ő kigyelmének, ha Isten halálunkat halasztja, minden tehetségünkkel igyekezzünk megszolgálni. Én most többet nem irhatok, hanem kigyelmedet alázatosan kérem, rólam ezután se feledkezzék, hanem minden alkalmatossággal irjon és legyen is segítséggel. Minemű tanúsággal és oktatással hagyott el nótárius uram, merő atyai indulat az, melyet életemnek rendiben meg igyekezem tartani és a szerint magamat viselni. Pozsony, 1628. dec. 2.

P. S. Ajándékba 40 tallért adott nótárius uram, az expeditornak

is 5 tallért adott, nekem is 5 tallért és 8 frtot apró pénzt. Ajánlom alázatos szolgálatomat kigyelmednek. Bátyámuramékat köszöntse kigyelmed én nevemmel.¹⁾

II.

A mint első levelemben jelentettem kigyelmednek, Istennek kegyelmes gondviselése által jó egészségben és minden szerencsétlenség nélkül jöttünk ide Pozsonyba és nótárius uram ő kigyelme commendatiója által úgy a mint kigyelmed ő kigyelmét otthon Kassán informálta, helyben hagyattattunk, melyet ő kigyelmének teljes életünkben hálaadással veszünk. De Istennek providenciája által és kegyelmes gondviselése az embereken lévén, kit ő felsége az emberek közül jó egészséggel, kit pediglen súlyos betegséggel szokott meglátogatni, kik közül engemet is, szegény bűnös fiát, gyarló, romlandó cserepet reménységem kívül csemeri betegséggel meglátogatott, kit ő felségétől nem zúgolóddással, hanem hálaadással kell vennem, mely betegségből remélvén, hogy fellábadhatok, remélem is. Egyéb szükségem, Istennek hála, egészségem kívül semmi nincsen, mert reménységen kívül Istennek kegyelme által annak utána nótárius uram intercessiója által olyan gazdaasszonyunk vagyon, kinek mellettem való forgolódását és gondviselését elégségesképen meg nem mondhatom. Azt irhatom kigyelmednek, édes apám uram, hogy a mi pénz nálam maradt volt, az egyre-másra orvosságra, borbélyra és egyéb aprólékra elkölt. Azért kigyelmedet, édes apám uram, kérem e dolgot notarius urammal közölvén, kigyelmetek viseljen gondot rólam. Mindazonáltal kigyelmetek hirtelen ne cselekedjék, mert ha Istennek ő felségének tetszik, hogy ebből még felgyógyuljak, hát által megyek az urammal Szalakuszra, ha pediglen ő felségének úgy tetszik, hogy az én bűneimért még egy kevésé szenvedjek, tehát itt leszek Pozsonyban. Ezt pedig nem azért irtam, édes apám uram, hogy kigyelmednek valami búsulása lenne belőle, hanem gondolván a kigyelmed jövődöbeli reám való haragját. Kigyelmed, édes apám uram, ha valamit akar irni, egy bizonyos emberét mentől hamarább bocsássa fel, de kigyelmed értem ne küldjön, tudom pedig, hogy nem is lehet, de ha szintén úgy kellene is lenni, kit nem remélek, talán találnék itt pénzért oly szekerest, a kivel alá mehetnék. Nótárius uramnak is csak magának privatim irtam volna, de erre is csak nagy nehezen vettem magamat. Isten ő felsége adjon kigyelmeteknek mind fejünkint nagy jó egészséget, hogy a mikor láthatjuk kigyelmeteket, láthassuk jó egészségben. Pozsony, 1628. dec. 10.

P. S. Az embert pediglen mentől hamarább lehet, küldje fel

¹⁾ Kassa v. ltára. 6229/6.

kigyelmed és ugyanazon embertől, ha lehetséges, küldjön egy kis edényben ürmös bort, ha pedig nem lehet, maradjon abban.

Stephanus Almásy
junior.¹⁾

III.

Generoso ac Amplissimo Domino Stephanó Almássy Inclita Regia ac Libera Civitatis Cassoviensis Judici Primario, Domino et Patri mihi colendissimo.

A mely csomó levelet kigyelmednek kezébe adnak ezzel egyetemben, noha nem evvel együtt költök, de az embernek késedelme mia tartóztatott volt meg, mostan jobb alkalmatosságunk lévén, más ember kezébe bízuk.²⁾ Ezen levelemben is ugyanazt irhatom kigyelmednek, valamiképen ott megírtam, azon állapotban vagyok most is, de költség miatt felettem szűkültem. A sok hiábavaló orvosságra mire kellett költenem. Hanem reménségem kívül egy emberséges adós embert megtaláltaiván, akit nótárius uram jól ismer, *Raynprecht Pálnak* hívják az adott 5 ezüst tallért, mely áros ember *Traganer* uramnak adós, hanem kigyelmed contentálja Traganer uramat és tőle kigyelmed quietantiát vegyen róla. E levelemben is kérem kigyelmedet, hogy mentől hamarébb lehet, bizonyos emberét küldje, költséget is küldjön mert itt, ha az urunk asztalához bízunk, bizony felkopik az állunk. Többi diákok is mindinkább a magok költségén élnek. Ha *Gütlík* körülöttem nem volna, nem tudnék hova lenni, az úr Isten jól adta volt, hogy együvé commendált volt nótárius Uram. Minket vagy itt Pozonyban, vagy Szalakuszon találunk meg, ha lehetséges, édes atyám uram, azon embertől egy kis edényben ürmös bort is küldjön. A mint hirdetik, talán az eperjesi oktava is rövid időn meglesz, ha Isten addig életben megtart, akkor kigyelmedet meglátogatom. Ezeknek utána Isten éltesse kigyelmedet jó egészségben. Datum Posony 14. die dec. anno 1628.

Generosa Dominis Vra.

Servitor obedientissimus
Stephanus Almásy³⁾ junior.⁴⁾

IV.

Zalakusz, 1629. jan 5. Minden jót kívánok ez új évben. Egészségem türehető, de az állapot annnyira súlyos, hogyha kigyelmed becsü-

¹⁾ Kassa v. ltára. 6229/95.

²⁾ Az eddigi három s a jan. 5-ről kelt következő levelet egyszerre küldötte el s apja, a mint följegyezte, 1629. jan. 20-ikán kapta meg.

³⁾ Nevét nem egyformán írja mindig, pl. a következő levélben atyját Almássynak, magát Almásjnak. A nemesi pecsétet mindenik levélre rányomja.

⁴⁾ Kassa v. ltára. 6229/5.

letit s Vass Mihály uram ajánlását nem nézném, készebb volnék eltávozni. Nem panaszkép mondom, mert tudom, az embernek a maga becsületeért egy darab időt más egyéb állapotban is kellene szenvedni, de bár másban foglaltam volna magamat, mert itt koplálás van, de tanulás semmi. Mert ha oktáva nem lesz — a mint a diákok mondlák — hiába leszünk itt.¹⁾ Mióta Pozsonyból eljöttünk, csak egy betűt sem irtunk, a diákok is széteszlottak, hogy dolgunk nincs. Mivel Pozsonyban létünkör nagy betegségbe estem, költségem elment s itt az idegenben *Szegedi Gáspárt*²⁾ kivéve senkihez nem volt bizodalom, tőle kértem 25 aprópénzt, ne nehezteljen érte, mert, a mint már irtam, az urunk konyhájára nem bizhatjuk magunkat. Hírünk az, hogy e föld futásban van a töröktől való félelemtől. Kegyelmedért az Istent szüntelen való imádsággal kérem. Ha egynehány pénzt akar küldeni, felette jó néven veszem.³⁾

V.

Szalakusz, 1629. január 24. Már kétszer irtam kegyelmednek, nem tudom, megkapta-e. Az első levelemben azt irtam, hogy az Úr Isten engemet is érdemem szerint, bűneimért Pozsonyban létemkor betegséggel látogatott meg, de már meggyógyultam. Kérem kigyelmedet, jóindulatját ne vonja meg tőlem ezután sem. A mint második levelemben irtam, az állapot nem könnyű, de a kegyelmed becsületeért eltűröm, azonban mindennél nehezebb az, hogy kegyelmed annyi levelemre nem ír csak egyszer sem. Kérem, szerelmes Apám Uramat, ne szánja egy emberét felküldeni, kitől a kigyelmed egészsége és más állapotja felől bizonyost tudjak, s ha meg nem bántanám, küldjön pénzt is, mert ránk pénzért mosnak. Az is a többi között igen nehéz, hogy mióta onnan hazul eljöttünk, csak egy praedikatiót sem hallottunk, melyen lelkünk megnyugodt volna, hanem csak barát praedikatiót. Kérem kigyelmedet kényszeritse minden atyámfát, hogy külön mindenik írjon egy levelet, hogy tudjam, vannak-e atyámfiain vagy nem. Nótárius és mester uramnak és minden a több velem tanult kedves barátainknak is irtam volna, de a követ igen sietett. Egyéb hír nincs, de ez bizonyos, mert Nyitrán a gyűlésben palatinus uram leveléből olvasták, hogy a Dunán most 4000 török költözött át, a kiktől felette nagy rémülésben vannak.

¹⁾ A város 1629. ápr. 19-iki könyve szerint a császár oktavát hirdetett Lőcsére. Almácssy előterjeszti, hogy a város is jelenjék meg rá, «mert nem tudjuk, mi támadhat városunk ellen s ha valaha kívántatott a vigyázás, most kívántatik.» Zócs Miklóst és Vass Mihályt küldték ki. A bíró egyszersmind indítványozza, hogy mivel a palatinusnak még semmivel sem kedveskedtek, van egy hordó jó ó-boruk, adják neki. Megszavazzák.

²⁾ E Szegedinek később nagy-pere van az Almácssyakkal. L. Nagy-család f. végén.

³⁾ Kassa v. ltára 6291/92.

P. S. Kérem kigyelmedet, hogy minden jóakarómnak kommen-
dáljon.

VI.

(Zalakusz, 1629. jan 30. Almásy megkapta febr. 4.)

A mennyi csillagokkal fejünk felett bővelkedik az ég, annyi jót kívánok az ujesztendő folyására.

A kegyelmed ékesen szóló és kegyes atyai indulatokkal hozzám küldött levelét, melyben atyai felbuzdult szerelmét mutatja nagy vidám orozámmal és vig örömel vettem és olvastam, s azon leszek, hogy azt engedelmességgemmel növeljem. Egészségem, az úr neve dicsértessék, most helyén vagyon. Állapotom nem olyan, mint kívánatos volna, de kegyelmed becsületét, mint tükröt magam előtt tartva, tűröm, csak atyai indulatját tőlem meg ne tagadja. Azon vagyok, hogy a patvarián való lakásomnak legyen haszna, mely által felebarátomat is promoveálhassam, előttem viselvén: *Radices cruditiones amarae sunt fructu vero dulces.* *Güttlik Andrással* jóakarattal és barátsággal vagyunk egymáshoz. Pozsonyban betegségemben a gazdám asszony oly jó szívvvel forgólódott körültem, hogy meg sem irhatom s szükség, hogy meg ne feledkezzem erről. A hozzám bocsátott követ, *Oláh János* kezembe adta a 20 frt aprópénzt és a 10 imperialet, legyen kegyelmednél hitele és fáradságáért jó akaratját mutassa iránta. Uram a kigyelmed ékesen folyó levelét felette kedvesen vette s azon lesz, hogy az eperjesi oktávakor néhány napot elmulathasson kigyelmeddel. Semmi ujságot nem küldhettem kigyelmednek, hanem egy új keresztyén kést (csehországi) vegye jó néven, szeretettel küldöttem. Köszöntse szómmal minden jóakaró atyámfiat és jóakaró uraimat. Adja Isten, hogy vékony erőm szerint kedvesen szolgálhassak nekik.

VII.

Zalakusz 1529. febr. 14. Vettem a kigyelmed becsületes levelét, hálát adok az Istennek, hogy kigyelmed egészséges s kérem őt, tartsa meg ezután is ebben, hogy sokszor hallhassak a kigyelmed egészsége felől jó hírt, mert énnekem semmi egyéb nem kell, hanem hogy csak a kigyelmed állapota felől hallhassak örömdetes híreket. Én, mikor *Oláh János* itt fenn volt, hála Istennek, jó egészségben voltam, de annak utána a levegő változása miatt valami nyavalya esett rajtam, de ebből is naponként kigyógyulok. Mivel pedig eddig derekas egészségem nem volt, a tanuláshoz, a mint kellett volna, nem foghattam, de ezután hiszem az Istent, ő szent felségét segiségül híván, jobb egészségem lesz,

csak kigyelmed is atyai kegyes jóindulatját meg ne vonja, a tanúsághoz (!) derekasan hozzáfogok s úgy igyekszem, hogy kigyelmednek becsületire, énnekem pedig jövőendőben előmenetelemre legyek. *Oláh János* a küldött költséget épen a kezembe szolgáltatatta, kigyelmed ne vélekedjék fölöle semmit, én is a mint kigyelmed írja, imide-amoda nem vesztegetem. Egy társam egy hosszú puskát adott ajándékon, melyet *Oláh János* hazavitt, mondtam, hogy egy ideig használja, de kigyelmed kérésse el tőle, tisztíttassa meg s tegye a többi puskák közébe, mert bánnám, ha nála maradna. Most semmi új hirt nem írhatok, mert hála Istennek, békességben lakunk.¹⁾

VIII.

Cheppen, 1629. jún. 6. Tegnap Szombatban jó alkalmam lévén, egy *gombkötő legénytől* írtam kigyelmednek. Állapotomat a másik levélből bőségesen megértheti. Szombatból elindulva itt, Cheppént találtam *Kassai György* uramat és kértem tőle 3 tallért. Ne nehezteljen, mert bizony a kénytelenség vitt rá, mert azt a pénzt, amit *Oláh Jánostól* küldött kigyelmed, jórészt elvitte betegségem, egy *orvos asszonynak* kellett fizetnem s ételemre-italomra, mert itt nem oly keresztény emberek vannak, hogy a betegnek csak egy ital bort is adnának. Most már jobb egészségem van. Az oktávéra elindultunk, de ismét visszatértünk. Csuda, hogy oda elvitt volt, mert hogy itt Szombatban brevis volt, akkor itthon hagyott volt bennünket. Gondolhatja kigyelmed, hogyan tanulunk. Mester uramat köszöntöm, írtam volna neki is, de nem volt alkalmatosságom. Hír nincs.²⁾

IX.

Zalakusz 1629. jún. 15. Néhány jóakaró uramtól értesülem a kigyelmed beteges állapotjáról, könyörgök az Uristennek, állítsa fel betegágyából. Időmet már 8 hónapja hiába töltöttem itt; ha ezt tudom, ide se jövök, a sok hiába való költség miatt is szívem igen fáj. Ne neheztelje kigyelmed, de ha az év eltelik, nem is maradok itt tovább. Az áldott pünkösd napját Nagy-Szombatban mulattuk el *Bornemissza* Pálnál, igen emberségesen gazdálkodott (szíves gazda volt), ha Kassára megy, ne feledkezzék el kigyelmed a hozzá való jóakaratairól. Semmi új hírünk nincs, csak hogy *Alvinczy* Uram pápistává lett.³⁾

P. S. A tatárnyerget vitesse haza kigyelmed a nyereggyártótól és ha lehet, csináltassa meg, hogy ha haza megyek, találjam készen.

¹⁾ Kassa v. ltára 6291/129.

²⁾ Kassa v. ltára 6291/128.

³⁾ Érdekes mendemonda!

A Tacskót (kutya) adja kigyelmed *Pattanyus István*nak, hadd tanítsa jobban, hogy a fürjet meg ne üzze, talán még én is fürjezhetek vele valaha, *ha meg nem halok.*¹⁾ ²⁾

(E levelet atyja az előbbivel együtt aug. 2-ikán kapta meg.)

X.

Tapolezán, 1629. júl. 24. Nem kicsiny bánatom volt, hogy levelemből beteges állapotját megértettem, könyörgök az Uristen ő szent felségének, hogy tarssa meg sok számos esztendeig az én szerencsémre, s hiszem, hogy meggyógyítja betegágyából kigyelmedet. Panaszolkodik, hogy leveletem ritkán látja, holott ha szabad lenne, én panaszkodnám e miatt, mert mióta *Oláh Andás* itt fenn volt, egy levelét sem láttam kigyelmednek, bár kigyelmednek jobb módja van az elküldésben. Én máshova is elmentem embert keresni, ki elvinné, irtam is 6—7 levelet, nem tudom megkapta-e? Mi oly helyen lakunk, hol ember nem jár. Egészségem jó, mulatság annyi van itt, hogy nagyon meguntam. Az esztendő eltelvén, ne erőtessem kigyelmedet itt maradni, mert bizony a sok nyomorúsággal nem gondolnék, de Istenem és lelkiismeretem szerint mondhatom, hogy semmi hasznát nem látom; hanem hadd próbáljam meg az udvari állapotot, ismerkedjem meg a főemberekkel, hadd lássak valamit én is immár, hiszen egy esztendő nem sokat teszen. Az itt való lakás nekem tetszik s ha kigyelmed is akarja vagy két évig itt lakom valamely úr háta megett. A *Zöcs Miklós* uramtól küldött költséget megkaptam, most semmi szükségem nincs; csak fejér ruhából és lábom-beliből fogyatkoztam meg, kérem, küldjön a Bécsbe járó árusemberektől, kik Nagy-Szombatban adják át *Bornemissza Pálnak*, nála megtalálom. Költséget ne küldjön, mert elszomorodom, mikor látom, milyen hiába megy el. Az oktávát elvégezvén, többé nála nem lakom, másnál nem hiába költenék, kérek erre választ. Panaszolkodik kigyelmed levelem ritkán látása miatt, nem az én hibám, de a levélvivőké, ime jún. 15-iki levelem még most sem vitte el azon ember, kire bízam, *Zöcs Miklós* urammal küldöm tehát ezzel együtt.³⁾

XI.

Nagy-Szombat (Tirnaviae), 1629. júl. 30. Isten ő szent felsége jó alkalmat adott, nem mulasztom el felhasználni s megmutatni, hogy a kigyelmedhez való írásban nem vagyok rest. Nagy nyomorúságban

¹⁾ 6291/82

²⁾ Sokat emlegeti leveleiben a halált, mintha csak sejtette volna, hogy nem lesz hosszú életű.

³⁾ 6291/76.

vagyok itt, melyet bizony igen nehezen szenvedek, de a kegyelmed becsületeért elszenvedem, míg ideje leszen, de az idő elteltén, a mint megírtam, a szerint cselekszem, mert teljességgel eluntam a nagy hiába való költséget. A fehér ruhából igen megfogyatkoztam s lábombeliből is, annyira, hogy nincs több mint a mi a lábomban van, az is igen rossz szabásu. Szombatba elég költséget nem hoztam, a kin vehettem volna. *Kassai György* uramtól kértem egy aranyat, a szolgájától is 50 pénzt, kérem kigyelmedet, édes apám uram, adja meg nekik, többel nem búsítom s nem is akarom, hogy küldjön. Hanem mivel most Kassán sokadalom lesz, lesznek is *török árusok*,¹⁾ küldjön, ha lehet egy hitvány szabásu kék selyem rokot (v. ruhát?) és egy nadrágnak való kék setét-szinű posztót, mert a nadrágom is igen el kezdett hagyni.²⁾

XII.

Zalakusz, 1629. szept. 9. Vettem szept. 5-én a kegyelmed levelét, melyből megértettem, hogy most türhető egészségben van, bizony szívem szerint hálát adok az Uristenek, hogy betegágyából felállította kigyelmedet. Nem lehet nagyobb örömem, mint e hír hallása. Súlyos kigyelmedre e tiszt (bíróság) de az Uristen erőt is ad elviselésére. A *Zöcs Miklós* uramtól küldött pénzt kezembe kaptam s a pénz felől való írását megértettem, de mivel fejér ruhám annyira szakadozott, hogy fel sem vonhatom s lábambeli is rossz, el kellett költenem. Sőt *Bossány József* uramtól 10 frt ára aprópénzt kértem, adja meg neki kigyelmed, ha alá megy. Elhiggye, hogy nem költöm hiába a pénzt, bizony szűken élünk. Parancsolatja szerint leveleit sem egyszer, sem kétszer újra átolvastam, melyekben int, hogy jól viseljem magam, úgy viselkedem, hogy a kigyelmed becsülete meg ne sértődjék. Mindaddig helyben leszek, kívánsága szerint, míg nem ír, hogy mit tegyek. Semmi új hír, mert tudom, hogy kigyelmeteknél is közönséges a fejedelemtől való hír. Itt annyira hitték, hogy meghalt, a kommissariusokat is elküldték Kassa visszafoglalására, de az útból visszatértek, hogy megértették, hogy él.³⁾

XIII.

Zalakusz, 1629. Szent Mihály arkangyal napja. Felhasználom a kínálkozó alkalmat a levélküldésre. Egészségem most jó; de unom a heverést s ott tovább nem lakom, mint néhány diák is elment innen. Mivel pedig országgyűlés nem lesz, sem oktáva, a hova urunkat hívják

¹⁾ Ime a török-magyar kereskedés egy hiteles bizonyítéka.

²⁾ Kassa v. Itára 6291/39.

³⁾ Kassa v. Itára 6291/95.

expeditiokra, oda sem megy, ha pedig megy, minket nem visz, a hol valamit tanulhatnánk. A mint irtam is, szeretném az udvari állapotot ez év elmúltán megpróbálni. Most nincs ideje a patvariának. Jó akaró uram által oly állapotot akarok szerezni, hogy mind tanulásom, mind emberek közt ismeretségem, ruházatom, fizetésem tisztességesen legyen. Költségből annyira megfogyatkoztunk, hogy egy batkánk sincs. Hanem *Melejh András* jöve hozzánk s tőle kértem két frt 30 pénzt. Adja meg ne kigyelmed, de nekem már többet ne küldjön. Most semmi hírt nem hallottunk. Engemet ne várjon haza kigyelmed, mert még két évig nem megyek haza.¹⁾ ²⁾

P. S. A föld énnekem ide fel tetszik, azért még vagy két esztendeig úgy határozzon felőlem kigyelmed, a mint legjobban lehet.

Gittlik András levelei.

Ifj. Almássy Istvánnal együtt volt a patvarián *Gittlik András*, fia Gittlik Zabó Istvánnak, ki többször szerepel Kassa város jegyzőkönyveiben, többször czéhmester, testamentomhallgató s ki fiát szintén taníttatta és tudományos pályára adta, szintén ügyvédnek. Az apa már évekkkel előbb elhunyván, a fiúnak a város tanácsa, mint árvahatóság viselte gondját.

A két ifjút szoros barátság fűzhette össze, régi tanulótársak voltak, egy pályára készültek. A „földiek“ ma is összetartanak az idegenben, hát még az akkori fejletlen közlekedési viszonyok között; hisz akkor messzebb volt Pozsony és Szalakusz Kassától, mint ma Amerika.

Barátságuk jele e közös levél:

I.

Alázatos szolgálatunkat ajánljuk kigyelmednek, mint urunknak. Ezeket a leveleket mikor irtuk semmi új hírt nem hallottunk, hanem azután csak igen hamar hallánk, hogy a *modori, basini Szt.-György templomot* elvették csak 23 die decembris igen elkezdettké a persecutiót, csak ezt akaránk kigyelmednek értésére adnunk. A császár követi is traktálják a békességet a törökkel, de semmit nem végezhetnek, mert szintén Nyitraig kéri a falukat a török. Ezeknek utána tartsa meg Isten kigyelmedet jó egészségben. Pozsony, 1628. dec. 14.

Stephanus Almási junior
et

Andreas Gittlik.³⁾

¹⁾ De bizony hamarabb haza ment, bizonyosan atyja óhajtotta, hogy egyetlen fia öregségében mellette legyen; valószínű az is, hogy a fiu különben is betegeskedett.

²⁾ Kassa v. ltára 6291/68.

³⁾ Kassa v. ltára 6229/94.

Gittlik Andrástól 3 levelet találtam. Írása rendes, jól olvasható, de vastagabb betűket ír, mint Almássy. Írálya cifra, néhol majdnem érthetetlen. Minek oka az, hogy az ő levele nem oly bizalmas jellegű, mint társáé, ki apjához ír. Úgy látszik, háláját és tiszteletét a kifejezések nagy válogatásával akarta nyilvánítani.

Két levelet a tanácshoz, egyet idősebb Almássy Istvánhoz írt.

Az életet ő is költségesnek és sanyarunak mondja s barátságot és szolgálatkészséget ajánl ifjú Almássynak. Ő is panaszkodik, hogy nincs kivel küldenie levelét és újságírásról ő sem feledkezik meg.

Leveli bő kivonatban s irály tekintetében egyszerűsítve így hangzanak.

I.

Szalakusz 1629. jan. 30. Töredelmes szívből járult fiui engedelmes ségemet ajánlom Uraságtoknak s kívánok minden jót ez új évben. Az Uraságtok jó híre-neve tündöklik azon jó akarattól, melylyel minden cliensükhöz, kivált hazafiakhoz viseltetnek s ezt reám is méltatlan szolgáljukra kiterjesztette s most is megmutatta, holott e becsületes állapotba helyeztettem s táplálni kegyes gondviselésével meg nem szünik, kiért mély nagy hálával tartozom, meg nem írhatom. Igyekezem magam jól viselni itt laktomban, hogy tisztelnem megfeleljek s hazám törvényeiben gyarapodjam s idővel jóakarátjukat meg szolgáljam. Mivel pedig az itt való lakás sok sanyarusággal és költséggel jár, kérem ezután se vonja meg jó akarátját tőlem Uraságtok.¹⁾

II.

Szalakusz 1629. jan. 30. Bizonyára méltó volna, hogy a kigyelmed atyai gondviselését hálaadó voltommal hirdetném, de most nincs erőm hozzá, hanem igyekezni fogok, hogy mind kegyelmednek, mint szerelmes fiának vékony erőm szerint meg szolgálhassam. Csak súlyos fáradsággal mehet előre az ember, de a patvarián való sanyaruságos fáradságból eredett napokat a kigyelmedre való tekintetből sem számom eltölteni valamig kedves jóakarátja járul hozzá. Semmi örvendetes hír. Nyitra vármegye a töröktől való félelemben vigyázásban vagyon, miről a notárius uramnak bővebben írtam. Kívánom, hogy szerelmes fiával együtt láthassuk jó egészséggben.

Gittlik András.²⁾

III.

Szalakusz 1629. nov. 8. Eddig azért nem írtam uraságtoknak, mint kegyes patronusimnak, mert oly helyen lakom, hol sem utra járók

¹⁾ Kassa v. ltára 6291/130.

²⁾ Kassa v. ltára 6291/93.

sem más rendbeli emberek nem találkoztak, kiktől levelem elküldhettem volna. De ha nem írhattam is, azért az Uraságtok alázatos szolgálja vagyok s kérem jóindulatjukat öregbítsék irántam. Mivel tudják, hogy itt élesem költséggel jár, alkalmatossággal küldjön valami keveset, meg tekintvén szegény Istenben elnyugodott atyámnak és egyéb atyámfiaiának Uraságtok körül való forgolódását, kiknek nyomdokait követni s hasznos szolgáljuk akarok lenni.¹⁾

XIX.

Almássy István végrendelete.

(Kelte, testamentumhallgatók, végrendeletének jellemzése. Hagyományai: a templomra, papokra, deákokra, kórházi szegényekre, bíróra, tanácsra, tanácsházra, a kapunál lévő szegényekre, magyar és német kántorra. Főörökösei Törös Péter gyermekei. Zegedy Gergely és családja mint örökösök. Mások. Fia emléke. Adósságok, követelések. Háza népe, cselédei. Pótvégrendelet.)

Végrendelete 1635. jun. 20-ikán kelt. A hozzáfüggesztett toldalék, pótvégrendelet, ugyanazon év nov. 9-ikén. Írásba foglalták az akkori bíró *Köszögi Zöcs Miklós* parancsából az Almássy házában megjelent *Miskolczy Gergely, Gál György és Zöcs Mátyás*. A pótvégrendelet megírása után 17 nappal (nov. 26-ikán) már Almássy nem volt életben, e napon készítették el javainak leltárát. Végrendeletét a városi tanácsülésben csak egy év múlva, 1636. nov. 23-ikán olvasták föl.

Igaz ugyan, hogy a régi végrendeleteknek bizonyos állandó formájuk szokott lenni; de ebben annyi egyéni vonatkozást találunk, hogy méltán tekinthetjük azon iratának, melyben lelkülete legjobban visszatükröződik.

Elején a halálsejtelem s az erős vallásos lélek nyilatkozik meg. Az egyház férfiai és a város feje iránti tiszteletét fejezi ki, midőn első sorban a papoknak, a kántoroknak és a tanácsnak hagyományoz kisebb-nagyobb összegeket. A bírónak aranyos kupát ad emlékül, a tanácsházra 12 ezüst poharat, melyet mulatságok alkalmával vegyenek elő s iganak belőle, megemlékezve a már porladozó hagyományozóról.

A közintézményekről, az iskolai deákokról, a kórházi és a város két kapuján ülő szegényekről sem feledkezik el. A bástyafal építésére 100 frtot, a nemes városra két nála zálogban lévő jobbágyot hagy és mindazt, a miről nem végrendelkezett s nála találnak.

Meghatóan nyilvánul végrendeletében idvezült felesége emléke és szerelmes, édes, idvezült fiának szeretete. Nemcsak fia gyermekkori tanítójának, hanem mindazoknak is, kik temetése vagy eltakarítása körül forgolódtak, hagy pénzt, gyűrűt.

¹⁾ Kassa v. Itára 6291/20.

Főörököse atyafiának *Liszkai Törös Péter* két gyermeke, Péter és Gyurka. Pénzt, Kassán az alsó kapunál lévő házát, alföldi és tarczali avagy másutt található szőlőit, Tarczalon levő házát és kőházrészét, kassai szántóföldeit, rétjeit, a Nagy Pálról reá maradt házrészeket mind rájuk hagyja s egy irás szerint:

Liszkán lakó Kökényesdi Judit asszony, Törös Péter özvegye, Péter és György anyja, elismeri, hogy ami javakat A. I. 1635. jun. 20. végrendeletében két fiának hagyott, a tanácstól átvette. Kassa, 1635. decz. 13. Aláírva ő, 2 fia és Zegedy György.¹⁾

A házát is stb. megkapták, mert egy szerződés szerint: az Almássytól örökölt házát, mely az alsó kapunál van s felső szomszédja Mészáros Sámuel, a másik Szabó Jakab, továbbá a hostáton levő gyümölcsöskerttel, szántóföldeivel, kaszáló réteivel, ezek között egyet kivéve évi 42 frtért bérbe adja Doby Istvánnak. Kassa 1635 decz. 19.²⁾

Utánuk legtöbbet hagy sógorára, Zegedi Gergelyre, feleségére és öregbik fiára: 2 szekeres lovat, fia két paripáját, bőrös szekerét, kocsiját, majorját a majorsággal, térharaszti szőlőjét, pénzt, kardot stb. hagy rájuk.

A többi, esetleg találtató atyafiaknak, komájának Pereghdi Istvánnak hites öcsésének Lánczy Gergely viczeispánnak, testamentomhallgatóknak, a kik betegsége ideje alatt gondozták, felesége által örökbe fogadott szolgálóleánynak lakadalmára, az öreg és fiatal cselédeknek, inasának, szolgájának szintén hagy kisebb-nagyobb összegeket s az előbbieknél különféle tárgyakat is.

Tóth Pál maradékát kivéve senkinek sem adósa, legfeljebb csak kisebb összegekkel azokat elégítsék ki. Neki Rott Gáspár tartozik. Ezekre vonatkozó iratai rendben és együtt vannak a veres Regestrumban. Végül a bírótól és a nemes tanácstól bocsánatot kér, ha megbántotta őket, a minthogy ő is megbocsát mindenkinek. Temessék el tisztességesen őt, ki a várost 27 éven át híven, jámborul szolgálta.

Végrendeletének szövege így hangzik:

Én, *Almássy István*, testemben noha beteges állapottal és a halálnak útjára indult sorssal vagyok: mindazonáltal értelmem és elmém helyén lévén, hálákat adok az én mennyei szent Atyámnak: Mindennemű velem való jó tetteiért s reám, bűnös fiára kiterjesztett lelki és testi áldásaiért, hogy engem anyám méhétől fogván megőrizvén, oltalmazván, tartott, táplált és gondomat viselte és a pogányságnak setétségéből az ő szent evangéliuma által elmémet megvilágosítván és az igaz keresztény hitben

1) Kassa v. levéltára 6553.

2) Kassa v. levéltára 6565.

részeltetvén, az ő vitézkedő anyaszentegyházának társaságában beálatott és az úr Jézus Krisztus által az örök kárhozattól megváltatván, fiává fogadott és az örök életnek bírására elválasztott. Ilyen hittel lévén, lelkemet az én üdvözítő Krisztusomnak ajánlom s testemet a földbe való temetésre a jövőendő reménysége alatt hagyván, az én kicsiny javaimból teszek ilyen testamentomot és szabados dispositiót.

Először hagyok az Istennek szent *templomának* épületire készpénzt ... f. 100

Másodszor az egyházi *praedikatoroknak* úgy mint *Kótay Jakab*¹⁾ uramnak *Raus Joachim* (német elsőpap) uramnak, *Saiden Foden* (tulajdonképen Schebenboden, német másodpap) uramnak *Geönczy Mihály* (magyarpap) uramnak és a tót praedikatornak hagyok egyiknek-egyiknek öt-öt tallért, az mely teszen no 25 egész tallért ... f. 45

A scholában tanuló *deákoknak* hagyok ... „ 25

Az iskolában való *szegényeknek* is hagyok ... „ 50

Az én becsületes *bíró uramnak* ő kegyelmének egy összejáró régi forma aranyas kupát, a melynek a foglalójában vagyon fehér ezüst karika forma.

A nemes *tanácsnak* hagyok közönségesen ő kegyelmeknek 100 tallért ... f. 180

Item mégis hagyok emlékezetre a becsületes nemes tanácsházra, a ki mindenkor ott fenn a fizető urak kezénél álljon és maradjon és a mikor kívántatik, vétessen elő az ő kegyelmek mulatságának idején, no 12 összejáró ezüst poharakat, a kiken a magunk czimere is vagyon, úgy remélem, hogy 15 vagy 16 girat nyomnak, de ezektől nem igen hibálnak, a szélük mindeniknek aranyas.²⁾

Item a *bástya* épületire hagyok jó akaratomból készpénzt f. 100

Item a két kapun ülő *szegényeknek* hagyok ... 12

Item a *magyar kántornak* hagyok 2 tallért a *német kántornak* is hagyok 2 tallért ... f. 20

Liszkay Törös Péter atyámfiának két gyermekének, Péternek és Gyurkának, hagyok egyiknek no 100 aranyat, item 50—50 tallért úgy mint Gyurkának is 100 aranyat és 50 tallért, Péternek is 100 aranyat és 50 tallért.

Item a kassai városban levő házamat az alsó kapunál, kinek felső

¹⁾ Alvinczy utódja a kassai főpapságban, erős, lutheranus érzésű, ki heves küzdelmet indított a reformátusok elnyomására. Révész: 100 éves küzdelem a kassai ref. egyh. megalakulásáért. A 30. laptól.

²⁾ E poharakból adott a tanács kedveskedésül egyet méltóságos *Csicseri Orosz Pál* generális uramnak, midőn Rabutin ostroma alól megszabadult a város. Jkönyv. 1706 jan. 17. Mihalik: Kassa ötvöss. 75. lap.

szomszédja *Gombkötő György*, az alsó szomszédja pedig *Ventey Ferencz*.

Item *Törös Péterné asszonyomnak*, anyjoknak hagyok no 25 egész tallért --- --- --- f. 45

Item az odalen való alföldi szőlőbeli örökségemből, Tarczalt avagy más helyeken találtatnának lenni, a kik engemet de jure illetnének, melyeket magam kerestem, avagy az idvezült feleségemről és idvezült szerelmes édes fiamról én reám maradtanak, azokat is hagyom *Törös Péter* atyámfia megnevezett két fiának, *Péternek* és *Gyurkának* u. m. a Tarczalon levő s magam keresett házzal együtt. Item a Tarczalon levő kőházbeli részemet is nekik hagyom.

Item a kassai határban lévő szántóföldeimet is és réteimet is, ezeket is nekik hagyom.

Item a városban a piacon napnyugat felül való szeren lévő házbeli részemet is, a *Nagy Pálról* reánk maradt házrészeket, az melyet a jövőendőben ki kell keresni város törvénye szerint, ezeket hagyom közönségesen az atyafiaknak, osztozzanak rajta egyaránt.

Item *Zegedi Gergely* uramnak jóakaró sógor uramnak két szekeres lovat, az üdvözült szerelmes fiamnak két paripáját is neki hagyom, a mellett bőrös szekeremet, könnyű kocsimat, az alsó hostáton Ludmány-utczában való major házamat, benne való minden majorsággal egyetemben, a melynek felső szomszédja a *Vak Istók* háza, alsó szomszédja pedig a *Bodnár Gergelyné* kerte vagyon.

Item mégis hagyok ő kegyelmének feleségének, gyermekének a kassai hegyen Térharaszton való szőlő örökségemet, épen mind valamint én szereztem össze őket mind a szerint.

Item mégis hagyok *Zegedy Gergely* uramnak magának hagyok no. 50 aranyat. A feleségének asszonyomnak hagyok egy sarneros (?) aranyas párlaövet.

Item az öregebbik fiának hagyok egy veres bársony hüvelyes aranyas kardot. A kisebbik fiának hagyok egy öreg merő aranyas botot.

Ami pedig a többi atyafiak dolgát illeti, akik lennének avagy találtatnának mind atyai mint anyai ágról, azoknak hagyok közönségesen --- --- --- f. 100

Item *Pereghdi István* uramnak ő kegyelmének, minthogy ő kegyelme nekem eleitől fogva jóakaró komámuram volt, emlékezetre hagyok egy tiz arany nyomó aranyat ő kegyelmét kérem, vegye jó néven az jó akaratot.

Item a mostani viczeispán uramnak (vármegyei alispán), *Lánczy Gergely* uramnak, mint hites öcsémnek hagyok 60 egész tallért f. 108

Item egy aranyos ezüstös zöld czápával borított kardot.

Az ő kegyelme feleségének is hagyok egy vduari (udvari) formán csinált partaövet, a melyben türkiz formák vannak, hosszú láncz vagyon rajta arany lánczos formára és a végén vagyon mintegy fél tallér aranyas.

Item mégis akik körülötten forgolódtak beteges állapotomban, azoknak is hagyok elsőben is Simándi Borbély János uramnak húsz tallért ... f. 36

Item *Pattkay Borbély Jánosnak* is hagyok tíz egész tallért 18

Nádaskay Szabó Jánosnak is hagyok készpénzt ... 25

Item az eperjesi kántor, aki volt *Mogyorósi János deák*, mivel hogy az idvözült fiamnak gyermekkorában pedagógusa volt, neki is hagyok 25 egész tallért ... f. 45

Item akik az idvezült fiamnak temetése avagy eltakarítása idején gondviselésekkel jelen voltak, elsőben *Miskocz Gergelyné* asszonyomnak hagyok egy gyémántos arany gyűrűt. Item egy smaragdos gyűrűt.

Item *Kalmár Györgyné* asszonyomnak is hagyok egy gyémántos arany gyűrűt más arany gyűrűvel együtt.

Item *Vásárhelyi Pálné* asszonyomnak is hagyok két arany gyűrűt

Item adósságaim vagynak, volnának is, valami aprólékosak is, a kiket én elő nem számlálhatok, megtalálni a jegyzésekben a többi között jövedőben.

Ennek felette *Róth Gáspár* uram (kereskedő és tanácsos) adós, így jut eszembe 800 frtommal, úgy vagyon, hogy vagyon vásárlás az ő kegyelme boltjában arra, azt kitudván abból a summából, a többit fizesse meg ő kegyelme.

A *Tóth Pál* mardékinak én is vagyok adós, a melyet igaz számvetés szerint maradtam adósa vele, mikor számot vetettünk *Atal István* urammal, *Melda Gergely*-lyel, *Portörő István*-nal és *Udvari István* uramékkal, hétszáz és egynéhány frttal, a melyet ő kegyelmek annak utána engedtenek épen 700 frtra, melyet eddig is megadtam volna nekik, csak ők egymás közt alkhattanak volna meg rajta, mindazonáltal én összezsínáltattam és készen vagyon, valamikor kívántatik adják meg nekik.

Item a mi a bécsi németek állapotját illeti, *Bocskay* fejedelem idejében, akiknek adós voltam volna, adóságokat rajtam kivevén, megfizettem, kiről igaz quietantiaim is vagynak, némelyekkel contraháltam volt is. Remélem azokat is inkább mind megfizettem, vannak azokról való irások, a veres regestomban lévő leveleim között.

A mi a magam házam népem és cselédemet illeti, szolgál, szolgáló dolga, a szegődött szolgálóimnak, szolgálóimnak fizessenek meg, kinek mivel tartozom igazán.

Egy Mihók nevű szolgám vagyon, annak hagyok 32 frtot... f. 32
Item egy öltöző karasia ruhát is adjanak neki.

Az idvezült feleségem, a mely szolgálót tartott örökben, *Margitot*,
annak adjanak lakadalmára 50 frtot ... f. 50

Más egy régi szolgálóm is van, *Anna* nevű, annak is adjanak f. 8
Paxi János nevű szolgámat is elégítsék meg.

Mostan fogadtam volt egy öreg asszonyt, annak is adják meg illendő
jutalmát, a mit érdemel.

A testamentom hallgató uraimnak hagyok 24 aranyat.

Anno 1635. die 15. 9.-bris.

Ezen ő kegyelme testamentomát minden részeiben kívánván, hogy
helyben maradjon, legált ujabban ezekhez így a mint következik.

Sáros vármegyében *Segnien Ábrahám'an* van két jobbágyom, a
melyet én is zálogosképpen bírok 200 arany frtban, ezeket a nemes
város számára hagyom, aki le akarja tenni az árát váltsa ki, a pénze
legyen a nemes városé.

Item az alsó kapunál való kertemet, a Nagy Pál kertje mellett,
azt is az én házamhoz hagyom, a kis utcában egy rész kert van, azt
is a házamhoz hagyom.

Item mégis hagyok *Zegedi Gergelynek* 50 aranyat, egy vont ara-
nyas paplant, item egy aranyas hegyestört és egy aranyas pallost.

Vásárhelyi Pál uramnak is hagyók 50 egész tallért ... f. 90

Ezeken kívül a mik találatnak, maradjon a város törvénye szerint
a nemes városra.

Gombkötő Jánosnak és Köszörös Zabó Jánosnak adjanak 3—3 ara-
nyat, a kik előtt concludalta az ő testamentomát.

Dorkó Asszonynak, az öreg asszonynak valamiben szegődsége
vagyon, mind meg fizessenek neki.

Nádaskay Zabó Jánosnak hagyok mégis az előtti pénzhez s adják
meg neki azzal együtt ... f. 10

Az *Istók* nevű inasomnak adjanak egy dolmányának való karasia
posztót.

Ezeknek utána kérem azon bíró uramat és a nemes tanácsot, hogy
ő kegyelmek mind fejenkint megbocsássanak, én is megbocsátókszivem
szerént, ő kegyelmek u. m. a becsületes nemes tanács tisztességesen
temessenek el, lám én is jámbor szolgálja voltam ő kegyelmeknek és
ennek a nemes Kassa városnak 27 esztendeig, kérem azon is ő kegyel-
meket, hogy az én atyámfiaiinak legyenek oltalmazói.

És így végezte volt néhai *Almássy István* Uram az ő utolsó aka-
ratját és testamentomát, melynek nagyobb bizonyására mi felől speci-

ficalt bíró urunktól rendeltetett személyeknek kezünk írásával és elő pecsétünkkel erősítettünk meg. Datum Cassoviae et Anno ut supra nottis. Miskolczy Gergely (p) Gáll György (p) Szöcs Mátvás. (p) Ez utóbbi csak keze keresztvonását tette oda.

XX.

Javainak leltára.

(Leltárírók. Készpénz. Arany- és ezüstmarhák. Fegyverszerszámok. Férfi ruhák, konyhaszerszámok. Női ruhaneműek. Ládák. Gabonaneműek. Major, kert, szőlő, szántóföld. Adósságok.)

Az akkori kassai bíró, *Kőszegi Szöcs Miklós* megbízásából *Róth Gáspár*, *Peregdí István*, *Debreczeny Mihály*, *Gombkötő János* és *Intibibus Mihály* 1635 nov. 26. az elhunyt Almássy István házában megjelentek s mindenféle javait és tartozásait számonvették és összeírták.

Készpénzt találtak 6930 f. és 6 denárt. Érdekes, hogy hányféle pénz foroghatott ez időben közkészen, mikor itt aranyat, tallért, 12 pénzes garast, ó apró pénzt, régi magyar fillért, régi jóféle 3 pénzes garast, 18 pénzes garast, ó poltura pénzt, 6 pénzes dutkát, körmöczi jó aprópénzt, császárgarast, régi pénzes polturát, bitkőczi polturát találtak. S mily lassu lehetett a gazdasági élet vérkeringése, midőn ennyi készpénz hevert egy-egy embernél.

Az *aranymarhákat* nem írják össze, mert azokat a végrendeletben mind odaadományozta. Azonban *ezüstmarhája* szép számmal és nagy bőséggel van, összesen 786 f. 33 d. értékben.

Magából ebből az egy adatból, az ezüstneműek e nagy számából is kiviláglik, hogy gazdag ember volt Almássy István, különben ilyen jobbára fényüzési cikkekre nem tudott volna annyit költeni. Hain Miklós löcsei neves kereskedő 1653-ban csak 410 frt. 13¹/₂ denár ezüstneműt hagy hátra, sőt Zabler Jób. ev. lelkésznek (1665) sincs annyija mint Almássynak: 623 f. 80 d. értékű. (Demkó: Fm. városok a XV—VIII. sz.) A jómódu polgárcsaládok már abban az időben is épen oly büszkék voltak arany- és ezüstneműikre, mint a nemesek. Ezek voltak a családi kincsek, melyek nemzedékről nemzedékre szállottak s miket lakomák, ünnepélyes összejövetelek alkalmával ép oly kegyelettel mint büszkeséggel vettek elő.

Bizonyára az akkori ötvösmesterség és izlés szempontjából sem lesz érdektelen egész terjedelmében közölni a leltár e pontját; de főképen pedig azért, hogy Almássynak mintegy házába, házi felszerelésébe pillantsunk be.

Elsőben is vagyon egy födeles aranyas kupa, kinek födelén egy paizs emberkép vagyon, nyom girát $5\frac{1}{2}$, per f. 12	66 f.
Egy födeletlen aranyas kupa nyom girát 4, latot 4, giráját per 12	51 f.
Egy összejáró aranyos kupapohár viseltes, nyom 2 g. és 15 latot	35 f. 25 d.
Más összejáró aranyos kisdéd pohár nyom girát $2\frac{1}{2}$ p. f. 12	30 f.
Egy lábas aranyos pontos pohár, nyom 1 girát 4 latot, per f. 15	15 f.
Más kisdéd pontos aranyos, kerekded pohár, nyom latot 10, nehezéket 2	8 f.
Kisdéd szerecsendiő pohár, nyom girát 1, latot 2	9 f.
Egy kis meszelyes fejr kannácska, nyom g. 1, l. 12	21 f.
3 egy módu aranyos szélű serleg pohár, nyom girát 4 latot 4	51 f.
Egy udvari lábas verfely és belül aranyos pohár nyom girát 5, latot 4	27 f.
1 aranyos csésze kívül, belül aranyos nyom g. 2, l. 2	26 f. 13 d.
1 serleg fehér pohár, nyom g. 3, l. 2	37 f. 50 d.
1 kisdéd pohár patikáriusnak való nyom l. 10	7 f. 50 d.
1 sőtartó nyom g. 1	12 f.
1 db ezüst, bot végére való nyom l. 6	4 f. 50 d.
12 kanál egyformára csináltak a végén mintegy hármás gombforma, nyomnak g. 2, l. 15	35 f. 25 d.
2 ezüst kanál, a végén öreg aranyos gomb vagyon nyom 5 l.	3 f. 75 d.
8 ezüst kanál egy néhányféle forma, nyomnak girát 2, latot 15	23 f. 85 d.
1 fehér maiczu (zománczos) aranyos pártáöv gyártott türkiszes nyom g. 3, latot 1	36 f. 75 d.
Más gyöngyös aranyos pártáöv ezüst maiczu türkiszes nyom g. 3	36 f.
Egy görögös bogláros aranyos pártáöv, nyom g. 4, l. 7	53 f. 25 d.
Egy kisdéd " " " " g. 2, l. 1	22 f. 35 d.
1 ezüst maiczu (zománczos) aranyos lánczu pártáöv, nyom g. 1, l. 4	27 f.
1 kis ezüst maiczu gyöngyös aranyos pártáöv, g. $1\frac{1}{2}$	18 f.
1 ezüst maiczu pártáövecske, nyom g. 1, l. 4	15 f.
Más viselt pártáövecske, nyom l. 15	11 f. 25 d.
Egy pártáöv arany lánczformára csinált aranyos nyom g. 3, l. 4	39 f.
3 aranyas keshüvely, nyomnak g. 1	12 f.
5 bokor régiforma gyöngyös aranyos kapesok, g. $1\frac{1}{2}$	18 f.
Vagyon egy gyöngyláncz arany boglárokkal összefoglalva, nyom l. 8	64 f.

Summája az ezüst marhának 786 f. 33 d.

Fegyverszármait a végrendeletben találjuk felsorolva, mind odaadományozta.

A régi polgárok katonák is voltak, hadi gyakorlatokat tartottak, a várost a falakról, a czéhek szerint megosztott tornyokból az ellenség ellen ők védelmezték. Innen magyarázható, hogy 90 frt 15 denár értékű katonai szerszámot találtak Almássy hagyatéka közt. És pedig a következőket:

1 pánczélujj vászna nélkül	1 f. 50 d.
Más „	1 f.
2 bokor kengyelvas szíjastul	2 f.
2 uj hám hátulsó lovakra felvastul, 2 ó hámmal együtt	6 f.
1 bokor uj pisztoly tokostul	12 f.
1 pulhás puska tokostul	4 f.
1 bokor viselt rozsdás karvas	50 d.
1 rezes aranyos kantár ingestől	4 f.
2 kopjatok	15 d.
1 csigás fék agy szigyelöstől	50 d.
1 katonanyereg	3 f.

Számbaveszik a hátramaradt *férfiruhákat*. Ezekben nem nagy bőséget találunk, a mi van is, viseltes, kopott. De hát öreg, beteges ember volt már, Almássy nem csoda, ha nem is öltözködött valami diszesen. Az is lehet különben, hogy ruháinak egy része eltűnt, a mint az ilyen alkalmakkor megesik, mert ennyi ruha kevés lett volna.

Találták ezeket:

Egy csonka ujjú fekete viselt mente	6 f.
Perpetuából csinált fekete szorító mente elegy-belegy ruhával bélelt	6 f.
1 viselt fekete mentécske	1 f.
1 veres bagariával bélelt mente shallasin	14 f.
1 veres viselt failongis mente	2 f.
2 dolmány alá való foszlány, tafotából csinált	6 f.
1 zöld failongis viselt mente	10 f.
1 viselt zöld dolmány tafotával bélelt	8 f.
1 zöld fajlondis régi mohos mente	7 f.
1 kék viselt fajlondis dolmány	10 j.
1 „ „ „ mente tatármoharral bélelt	5 f.
1 viselt aranyos paplan	25 f.
1 kiseded tengersizn tafotakerületű paplan	10 f.
1 viselt körpaplan	4 f.
1 más annál viseltebb körpaplan	3 f.

1 failongis nadrág	2 f.
1 veres viselt szőnyeg	3 f.
1 fejér „ „	3 f.
Összesen 125 f.	

Néhány „asszonyembőr” ruhát is találtak, mik valószínűleg feleségéről maradtak még meg:

1 kék tabát viselt vállanélkül vaió szoknya	10 f.
2 viselt veres régiforma kamuka szoknya	20 f.
1 török muhar szoknya, molyette	4 f.
1 régiforma mohos gránátpalást	6 f.

„Fehérruha” (fehérnemű) még elég bőven van, köztük némelyek igen szépek és drágák, emlékei és maradványai a fehérneműire büszke, gondos, jómódú háziasszonynak.

4 krakkói abrosz p. d. 150	6 f.
21 házi vászon abrosz p. 125	26 f. 25 d.
17 „ „ „ „ 70	11 f. 90 d.
1 táblára való temérdek abrosz	1 f. 50 d.
1 veres selymes abrosz viselt	2 f.
1 abrosz szederjes selyemmel varrott	2 f.
1 „ zöld „ „	2 f. 50 d.
1 varrott kendő kezkenő	2 f. 50 d.
1 reczés kendő	1 f. 20 d.
1 uj reczés lepedő	6 f.
1 viselt reczés lepedő	1 f. 50 d.
2 vászon lepedő, igen viseltes	1 f.
1 igen hitvány reczés lepedő	1 f.
3 aranyos párnahaj	30 f.
4 „ „ p. f. 6	24 f.
1 aranyos reczés párnahaj	3 f.
13 imegvállak, egyelmással p. 52 d.	9 f. 75 d.
1 temérdek viselt előruha aranyos	2 f.
Más aranyos viseltes előruha	2 f.
1 régi viselt előruha 3 rendben, alja varrásos	1 f.
1 fehér varrásos csipkés előruha	1 f.
1 „ közepes „ „	1 f.
1 viselt előruha aranyos reczével	1 f. 50 d.
1 hitvány előkötő	33 d.
1 előruha fejér ezérnával, virágok vannak rávarrva	1 f. 50 d.
1 török varrásos párnahajforma	50 d.

1 igen viselt előruha	25 d.
24 lat viselt aranyprém	24 f.
1 gyöngyös tüzes	8 f.
1 viselt selyemöv	3 f.
5 viselt főalj párnák egygyel-mással	5 f.
5 „ derekalj „ „ „	8 f.
Összesen	129 f. 30 d.

Az időben közönségesen ólomedényeket használtak. Ezek összesen 150 fontot nyomtak, fontját 33 denárra számítva, az egészet 49 f. 50 denárra becsülte.

A falon függő órát 10 frtra értékelték.

A konyhaszerszámok, pinczetokok, vasszerszámok jegyzéke a következő:

4 lábasserpenyő konyhára való	80 d.
2 kanás viseltes vafazék	50 d.
2 kisebb középszerű vafazék	50 d.
2 mosdómedencze veresrézből	20 d.
1 kis rézmozsár „	50 d.
1 viselt brótnanna	15 d.
1 vass merengelő	10 d.
2 igen viselt bárd, konyhára való	50 d.
2 viselt vafedő és egy vagdaló	8 d.
59 tulner kristályüveg (tulni?)	1 f.
1 lábas pecsenyesütő vas	75 d.
2 viselt pinczetok felemás palaczkkal	1 f.
4 fehér karszék egygyel-mással	60 d.
2 zöld karszék egy-egy emberre való	40 d.
1 fehér egyes szék egy emberre való	20 d.
1 viselt zöld nyoszolya	40 d.
1 egyes karszék viselt	20 d.
2 üveg lámpás	1 f.
3 pávalegyezők, egygyel-mással	3 f.
Összesen	10 f. 78 d.

A hagyaték közt különféle ládákat is találtak, miket 23 f. 5 d-ra becsültek. És pedig: öreg rakott ládát fehERRUHA számára, 3 kocsiládát, egy viseltes kalmárládát, hosszú zöld és fehér ládát, mikben edények vannak, krakkai tintás ládát stb.

Gabonát találtak 63¹/₂ köblöt p. 75 d., 47 f. 25 d., zabot 132 köblöt p. 33 d., 43 f. 56 d., összesen 90 f. 81 denár értékben.

Megemlíti még a leltár a Ludmány-utczai majort kerttel, a városban lévő házat, a Felharaszt hegyen lévő szőlőt és szántóföldeket, miket szintén elhagyományozott.

Aztán összes adósságait s a végrendeletben különféle célokra hagyott összegeket írják össze, miket a bíró uram előtt kifizetett s mik 5380 f. 4 denárt tesznek a temetési költséggel együtt. Nevezetesebb pontok ebből: *Patikárius Jánosnak* a tilalom szerint 36 frt, a két ház adójába 35 frt, a borért mit egyszer-másszor a városházáról elhordatott, 33 frt. Temetésére a bíró a magáéból adott 50 f. 90 d. A minczházba (pénzverőházba) adós volt 600 frttal.

ADATOK.

GRÓF NYÁRI KRISZTINA ÖRÖKLÖTT ARANYMŰVEL.

— 1635. —

Anno 1635. die 13. Martii *Kisvárdában* a mely arany ezüst marha a néhai *Báthori* Istvánról, *Várdai* Mihályról és *Nyári* Pál uramékról ő nagyságokról maradott palatinus gróf Eszterházi Miklós urunkra, gróf Nyári Chrisztina asszonyunkra és gyermekire, melyeket gróf Nyári István uram ő nagysága per manus assignált és kezünkhez adott, azok rendszerént így következnek:

1. Az öreg mosdó medencze mosdóstól, mellyen *Nyári Pál* uram és *Várdai Kata* asszony ő nagyságok neve felmetszve. Ez várdai tárházból való.

2. Aranyos mosdó korsóstul, mellyen *Báthori György* neve vagyon.

3. Egy bécsi merőn aranyozott, födeles kupa.

4. Más egy bécsi merőn aranyozott födeles kupa, tengeri csudák kitrébelve rajta.

5. Más bécsi merőn aranyozott egybejáró kupa egy pár.

6. Két majczos födeles pohár, egyik nagyobb másik kisebb.

7. Három egyarányu födeletlen kupa aranyos.

8. Három törpe, merőn aranyozott kupák, mind egy arányók s födelesek.

9. Egy tuczet, kívül aranyozott szélő, egybejáró apró törpe poharak.

10. Három gyümölcs tartó, merő aranyos csészék.

11. Két gyertyatartó ezüstműből fejéren; egyikben három gyertya tartó, másikban négy vagyon.

12. Hat virágos, merőn aranyozott kupa, mellyen folyúl virág vagyon. Ennek kettei várdai tárházból való.

13. Hetedik is merőn aranyozott kupa födeletlen; ez is a várdai tárházból való.

14. Egy öreg ezüst kanna födelestől. Várdai tárházból való.

15. Két szerecsendió pohár, aranyosok födelestől.

16. Két aranyos farkas.

17. Két merőn aranyozott lovak.

18. Egy terra sigillata pohár ezüstbe foglalva, talpa és födele aranyos.

19. Egy közönséges, *szentmiklósi gyémánttal* rakott kis kanna, ki fatokba vagyon betéve.

Várdai Kata asszonyé volt.

20. Tizennégy ezüst kanál, egyforma kanál, egyforma gomb a végén. *Báthori György* neve rajta.

21. Négy kalán, lóköröm forma, a nyelinek a végén *Várdai tárház*.

22. Két kis gyenge kanalok, a nyelek sodorítva vagyon; ezek is *várdai tárházból* valók.

23. Három öreg ezüst tál, egyarányú, *Báthori György* neve rajta.

24. Negyedik egy öreg tál ezüsből, *Várdai Mihály* neve rajta.

25. Hét középszerő ezüst tálak, *Várdai Mihály* neve rajtok.

Várdai tárházból valók.

26. Tizenhárom ezüst tányérok, a szélek és a czimerek aranyosok; *Báthori György* neve rajtok.

Arany művek száma.

1. *Báthori Istvántól* maradt egy öreg arany láncz.

2. Apróbb szemő aranyláncz, *Várdai Kata* asszonytól maradt.

3. Egy csillag formára csinált gyémánt györő, köröskörül gyémántocskákkal rakott; *Várdai Kata* asszonyé volt.

4. Egy kis aranygyörő, töredezett rossz gyémánt benne.

5. Egy arany györő zománcz nélkül, vörös öreg kő benne.

6. Más egy arany györő zománcz nélkül való, vörös jaspis benne, rajta oroszlán kimetszve.

7. Két közarany györő Nr. 2.

8. Egy kis arany függő, melyben egy öreg vörös kő és más egy kék kő, alatta függve egy orientalis gyöngyszem, borsónyi.

9. Más függő, kiben három gyémánt, egy termés rubint, közepében alul egy függő gyöngyöcske vagyon.

10. Egy tolltok aranyból, kövek benne.

11. Egy függőcske, közepében négyszegő öreg szaffir, fölötte termés egy rubint, öt szem gyöngy rajta.

11. Egy kettős arany kereszt, közönséges fejer kövek benne, közepében ki is esett.

13. Egy kerekded arany, *Susanna birái* históriája rajta.

Ezekről gróf Nyári István uramat ő nagyságát quietáltuk pro futura et uberiori eiusdem domini Comititis cautela.

Comes Steph. Nyáry mp. (P. H.) Michael Szentiványi mp. (P. H.)

Michael Nedeczky mp. (P. H.) Daniel Dubniczay mp. (P. H.)

Eredetije, a *kismártoni főlevéltárban*, Rep: 4. Fasc. B. Nr. 18. Specificatio Argentariae a Stephano Bátori relictae.

Közli: dr. Merényi Lajos.

A KÉSMÁRKI CZIPÉSZ-CZÉH SZABÁLYAI 1552-BŐL.

In dem namen Gottes der heyligen dreifeldigkeyt eynes Göttlichen Wesens Amen. In dem yar der heyligen geburt Jhesu Christi unsers Heylands Thawsend fünffhundertt und czweyundfünffzig, am Sonntag vor dem tag Thomae des Czwelff botten, seynd das wyr alle tödtlich undtt vergenglich sein, domitt Menschliche bewerbung, auff ewigk in gedecht-

nüss tzu vollkommender Zeytt gantz unsicher ist, szo ist es wol möglich und bequeme, durch nochfolgend tzeytt nottdürffte willen, das man es mit brieflicher Urkundt und inhaltung beweret und bestetiget. Wyr Christoff Tischler dy tzeytt Richter dyser Stadt Kesmargk und Rottgeschworne, nemblliche: Sigmund Goltschmydt, Dominicus Goltschmid, Peter Schwerttfeger, Hans Kyllinger, Gaspar Schneyder, Gaspar Wyltt, Georg Szummer, Walten Frank, Walten Schmydt, Jacob Knobloch, Hans Mathiasch, Christoff Schwattner und darnoch czwelf herrnn von der gantzen Gericht unserwelt, der gedachtenn Stadt Kesmarch, als niembllichen, Thomas Fleyscher, Ambros Fleyscher, Christoff Schneyder, Kraws Hans, Anthonius Sümer, Steppen Maurer, Joachim Schneyder, Gregor Rott, Hans Ulmatzer, Hans Schüster, Valten Goltschmid, Mickel Krümpecher, bekennen offenbar und thuen tzu wissen, allen und ytzlichen, welche dysem unsern brieff ansichtig werdenn, aber hören, lesen in kegenwertig, aber nochkommender tzeytt, wem aber wen es nottdorfft geschehe, Wy das vor unsern in vollkommenden und gantz ynsytzenden Rodt seindt khommen, der ersame herr Valten Frank unsers Rottgeschworne, dy tzeytt vatter der Schwiknecht, und die erbarmen Meyster Hans Schwattner, Endres Schuester, Christoff Schwattner, Jacob Günter, eldeste und Czechmeyster des erbarmen Handtwercks und *Czechie der Schuester*, und Greger Mayxner und Greger von Deutsch probe altt knecht und uns eintrechtlyklich mit vleissiger Bitte angelangt, denn erbarn Gesellenn und Schueknechtenn yhres erbarnn Handtwercks der Schuester tzu vorlegenn und tzu bestetigenn in vollkommenheyt und noch anweysung anderer erbarnn Stedtt, dy untergeschrybnenn Artickel der selbigen tzu gebrauchenn, habenn wyr ynen yre tzimliche Bitte der pillikeytt noch, nicht mögen abschlagenn und eintrechtlichen mit wolbedachten mueth und vor Jawartung unsers vorgeschrybnen gantzen Rodts gelubett und vorwilligett ynen zu verleyenn, tzu bestetigen und zu haldenn, noch ausweysung anderer erbarn Stedtt, wyr ynen untern unserm offenbaren gröstenn Stad Sigil alle und ytzliche vorgeschrybne sachen, und noch geschrybne Artickel vorleyen und bestetigenn, allenthalben tzugebrauchen, dem allmechtigem Gott zu lob und der Selen selykeitt tzu begreyffen. *Tzu dem ersten*; ein ytzlicher Gesell, der in der Stad arbeytten wil, der sol alle vrtzehentag dem Vatter und Mutter und allem seynem gesynde zu ehren auff dy Herbricht gehnn und noch gewonheyt eynen pfennig in dy lade einlegen; und wer das versawmett, der ist ein Wochenn lohn verfallenn, er sey dan in seynes herrnn geschüfft, aber hat ein redliche entschuldigung. *Item*, kümpf ein geselle, es sey woher es wil, so soll er zum Vatter tzu tisch gehnn, und von yhm nichtt abscheydenn, er thu dan vor dy tzerung und Kostung genugk, aber habs mit seyner gunst, und wer wider das thut, der ist keinen gesellen gut genug, er verrichtt es dan. *Item*, Gott geb ein gesell hab, arbeyt aber nichtt, und gehet tzu dem Vatter tzu tisch, der sol sich nicht geschüett ins beth legenn, bey der Stroff eines werthen lohns. *Item*; welcher geselle bevor nicht hy gearbeytt hatt, der sol ein halbswochen lohn in dy lade legenn tzu Hulff der Bruderschaft. *Item*, welcher geselle sein geredt dem Vatter aber Mutter zubehaltenn gibt, und nimptt das on Urlaub, der ist

keinem gesellen gutt genugk, es sey dan er vertrage sich. *Item*, welcher gesele kumptt und löst ytzen auff der Gassenn tzu sprechen, der is verfallenn, eynen Wochenn lohn. *Item*, er sey, wer er sey und wolte sich überessen, aber übertrunken, und um . . . tzwischen erbarnn Lewthen, der ist verfallen eynen Wochen lohn. *Item*, wenn der Vatter einen tranck zum tzapffen hatt, und wen dy gesellen tzusamen gehen, und welcher nicht eyn örtten trinkett, der ist verfallen ein Wochenlohn. *Item*, der umb ein wochlohn arbeytt, und der unberzaltt gehtt aus der Herberung, oder an gunst, der ist verfallen ein Wochlohn. *Item*, welcher ein messer tzeugt im tzorn, der ist verfallenn ein Wochenlohn. *Item*, wo eyner tzu dem andern kumptt, do ist eyner schuldig den andern tzu ehren. *Item*, wen eyner den andern heyst lygenn, aber mit yhm spillt, der ist verfallenn ein Wochen lohn, Sünder umb tranck oder uns ists frey. *Item*, dy altknecht sollen dy örtten abnemenn, ob eyner nicht kegenwertig wer, den sol er eynen andern in seyner stelle tzu ordnen. *Item*, keiner sol umb keiner freyenn tochter trincken, sol sy auch nicht ehren im leydhaws, wer mit yr trincket, oder ein krentzle von yr nympt, oder yr einess gibt, der ist verfallenn ein Wochlohn. *Item*, auch kein pub soll auff den Kolhawffen gehn, bey der gesellen stroff. *Item*, welcher gesel eyner dem andern was nimptt, es sey in der Werkstad, aber anderswo, und uberzeugtt wirt, der ist keinenn gesellen gut genug, es sey dan er vortrag es. *Item*, alle vrtzehenn tag am Montag ein bad tag tzu haldenn; *Item*, wen dy gesellen in der sechsten stunde tzu haussgehen und wer aus geht, und nicht betzaltt, der ist keinen gesellen gut genugk, bis er sych vertregtt. *Item*, wo ein tranck offen ist, do man spillt, und ein gesell unsers Handwerks hette Würffel oder Khartenn auffs spyll tzu leyenn, oder klawbett, oder leytt sy wider wegg, und nimptt darvon einen pfennig, oder etwas, der ist keinen gesellenn gutt genug, bis ers vertregtt. *Item*, ob einer den gesellen schuldig ist, der sol das legen in vrtzehentagen, wen sy tzusammen gehenn, oder ein pfandt, aber habs mitt yrer gunst. *Item*, ob Gott über einen gebewtt, das er krank würde, und nicht tzerung hette, so soll man aus der laden nemen, und yhm leyhen, was er begertt, also lang, bis yhm Gott wyder dy gesuntheytt gibtt, und das er das wyder betzale, oder einlege, oder halts mit der gesellen gunst auff eyn tzeytt, wen er das erreychen mag, und ob ein geselle über das wegg tzüge und nicht betzaleitt, der ist keinem gesellenn gut genug, es sey dan er verrichtt das mitt yhn, und ob er dan stürbe auv dy gnugthuung der gesellenn, das gewandt das er hatt, und sein geredtt, das gehörrt in dy bruderschaft; hat er dan yrgent eynen freundt, der das insprechen wil, der lege so vil ein, als er vertzerett hatt. *Item*, wen ein geselle krank wirt, er sey deutsch, polnisch, Vngerisch oder welcherley Nation, aber gechung Christliches glaubens, und welchem gesellen dy Altknecht gebitten yhn tzu warten, auff der Herberung, und das nichtt thuen will, der ist verfallenn ein Wochenlohn. *Item*, welcher geselle auff der gassen, aber in dy herbrig parschencklich gehett, der ist ein Wochlohn verfallenn, er het es dan nichtt oder hette gebrechliche fues. *Item*, welcher geselle oder junge Gott lesterett mit scheltwortten, der yst keynem gesellenn gut genug, es sey dan er das verrichtt,

Item, ob yrgent ein geselle her kheme, und dy obengeschrybnen Rechte und Artickel lesternn wolde, und yhm nicht gefyllenn, der ist keinem gesellen gutt genug; es sey dan er das verrichte. *Item*, wen eyn lotter (*igy!*) pffaff einen stuel besyttet und schueknecht vorhanden seyn, sso sol der lotter pffaff weychenn und der schueknecht sol den stuel besytzen. Tzu grössern getzeügnis und bestetigung haben wyr dysenn Brieff mit unserm anhangenden grosten Sygill und Secret bekrefftigett. Geschehenn yn obenngedachter unser Stadt Késmárk, im yar und tag als obenngemeltt.

(Függö pecséttel ellátott pergamentre irt eredetije Késmárk v. levéltárában.)

Másolta: Dr. Lukinich Imre.

A KÉSMÁRKI TAKÁCS-CZÉH SZABÁLYAI 1587-BŐL.

Wir Hans Schneider Richter im Käsmargk, und Rätshgeschworne Paul Stentzel, Sigismundus Mress, Davidt Mathiasch, Paul Altman, Magnus Wiedtman, Matteus Grünegel, Tobias Toppertzer, Joseph Klein, Hans Kolbenheyer, Caspar Frölich, Stephan Raab, Greger Boeler; Eltester Bartholomeus Organista, seine beysitzer Marcus Lumitzer, Merken Spauer, Greger Körbel, Bartel Stolcz, Hans Bech, Tobias Schwadtner, Georg Grün, Hans Regimenter, Merken Galle, Jörgre Grentzer, Valten Seiler. Bekennenn und thun Kundt himit öffentlich diesem unsern Zechbrieff, wem der für kompt oder verlesen wirdt. Das nach dem alle und igliche menschliche Ordnung, satzung und Stiftung, wie die einen Namen gehaben, durch brieffliche Urkundt, Kundschaft und Handfesten, (weyl wir alle sterblich) auff künftige Zeit und Gedechnus müssen begrieffen werden, und uns derowegen in dieser Betrachtung die ersamenn Meyster des *Leinenweber Handwergks* also bey uns im Käsmargk, als nemlich: Albertus Krisentzky, Martinus Hoffmann und Valten Dauan unsere mittwohner, somit wir ihnenn eine redtliche aufrichtige deutsche Zech, auch löblichen Brauch und Gewohnheit. Wie zu anderenn auslendischen und innlendischen Orten und Stedten, an und auffzu richten und anzuordnen, gunstiglichen zulassen, auch dieselbe mit unsern offenen Brieffen und gerichtlichen Urkundten ad perpetuam rei memoriam befesten wollten, — wir den hernachfolgende Artickel lauten, so uns fürgetragen, beyde Meyster und gesellen betreffendt, dieselben gunstiglichen tzu confirmiren, demütiges fleyssses angelangt und gebetten haben.

Also haben wir von Ampt und Billigkeit wegen, (nach dem wir uns gutte Ordtnuug und Poliziy zuhaltenn, auch alle und jede Handwerksleute und derselben Eynigkeit, ordenntliche Zechen zubefürdern schuldig und pflichtig erkennen) ihnen solches nicht versagen noch abschlagen wollen: Und geben ihnen hierauff aus habender gerichtlicher autoritet, vollmechtige Krafft und gewalt, eine ordentliche, redtliche deutsche Zech zuhalten, Zechmeyster noch Handwergks gebrauch und gewonheit zuerwehlen und zu setzen. Auch alle und inde unterschriebene Handwergks artickel, sehr nachgesetzt, fest und unerbrüchlichen zuhalten. *Erstlichen* soll keiner in unsere Zech eingenommen werden, der

nicht seine ehrliche Geburtsbrieff und Leerbrieff, oder einer, der anderswo gemeystert, und nicht seine ehrliche Kundtschafft von seiner vorigen Obrighkeit hette. *Zum andern* soll ein jeder recht eln und Gewicht haben, und sollen alle Quatember zwreue Meyster umbgehen die eln und Gewicht zubesichtigen und zumessen, und so einer erfunden würde, der zu kurtz eln, oder falsch gewicht hette, der soll gestrafft werden umb drey Pfundt wax,¹⁾ auch verlieren das, was er am vorgerichtem geweb verdienen wirdt oder hatt. *Zum dritten*, soll keiner dem andern sein gesinndt, abhendig machen, und soll ein jeder Meyster alle Quatember erlegen von einem jedem Stul 3 denar, der Bruderschaft zu gutt. *Zum Virdten*. Soll ein jeder schuldig sein, den eltesten so erwelt werden, es sey meyster oder Gesell, gebührliche Ehre thun. Auch ihnen in allen billichenn Sachen gehorsam zuleysten. *Zum funfften*. So einer gegen dem Handtwergk ettwas verschuldet, es sey Meyster, oder Gesell, das wir Macht haben solches unter uns zu straffen und zuvortragen. *Zum sechsten*. Wo ferne einer Zweene geselln hette, der soll dem einen lassen, der so keinen hatt, mit verwilligungh der Eltesten. *Zum siebenden*. Wenn einer bey uns will Meyster werden, soll er der ehrlichenn Bruderschaft und Zech erlegenn zween flor.²⁾ vier Pfundt Wax; vier Pint Wein und den Meystern ein Mahl geben innerhalb zweyer Zechtagen. *Zum achten*. Wofern ein Meyster einen Leerknecht wuel aufnehmen, soll er es ihn viertzeihen tag versuchen lassen und darnach verdinggen lassen drey Jahr vollkonilich (*igy!*) aus zu lehren und nicht aus zu kauffen. Und wenn man ihn verdingt, so soll der Leerknecht erlegen in die Bruderschaft anderthalben Gulden, drey Pfundt Wax und drey Pint Wein; eines Meysters Sohn aber, woferne ihm die eltern abgingen, der soll zwey Jahr lehren, und aller dinge frey sein. Es soll auch ein jeder, wenn er aufgenommen wirdt, seine ehrliche und atelhaftige geburts brieff haben, und zween Bürgern, die für ihn versprechen, somit er redtlich auflehre: Es soll auch der Meyster sein Knecht nicht mehr, als einen Leerknecht gepüret zu legen, undt der Meyster ist ihm schuldigh, weyl er lehret, Hembde und Schuhe zu kauffenn und zu gebenn; und wofern der Knecht austrette und uber vier Wochen ausbliebe, wenn er gleich zwey Jahr oder darüber gelernt hette, so soll es ihm nicht geltenn, sonnderenn aufs neue lehren. *Zum neundten*, sollen die Gesellen alle vier Wochen einen Zechtag oder umganh haltenn, und soll ein ieder gesell alle Zechtage auflagen zweene Pfenninge Ungerische, ein Fremder, der do gewandert kompt, einen Bömischen groschenn; und die andern solln ihm schuldigh sein das geschenkh zu halten, auch soll ihm keiner ohne sündliche Uhrsach einen Feyertagh machen, ausgenommen an einem Montag, nach der vesper, bey Straff zwey Pfundt wax. *Zum zehenden*. Soll ein jeder gesell, wenn er will umbsitzen, in einem vollem wergh Urlaub nehmen, und drin Handwergks gewohnheit thun. *Zum eylfften*; wenn ein Gesell dem Meyster das wergh auff dem Stuhl lest, und wandert darnen, so soll er, wenn er widerkompt, dem Meyster erlegenn einen Gulden. *Zum zwelfften*, sollen die gesellen

¹⁾ Az u. n. »Malefizbuch«-okban igen gyakran előforduló büntetés mód.

²⁾ Valószínűleg magyar forint, mely 100 denár volt.

von Michaelis an bis auff Ostern, den virdten Pfennigh haben, und von Ostern ahn, bis widrumb auff Michaelis, den dritten. *Zum dreyzehenden.* Soll keiner am Zechtage bey Gottes Namen schelten, oder fluchenn, zur Straff drey Pfundt wax, und wo sonnstenn sich ein gesell am Zechtage ungebührlich verhilte, der soll ein Knaprecht der Bruderschaft zu gutt, zur Straffe gebenn. *Zum vierzehenden,* wenn ein Gesell bey unns will arbeitenn, der anderswo ein Weyb hatt, der soll alle Zechtage der Bruderschaft ein Knaprecht erlegenn, und mit den gesellen zu gleich in die Urtenn gebenn. *Zum fünffzehenden;* soll ihm beim Gesell selber umb arbeit wartenn, ohne vor wissen der Altknecht, zur Straff ein Pfundt wax. *Zum sechzehenden,* soll kein gesell bey einem weybe oder Stocber arbeitenn, der nicht unsers Handwergh weere; es soll auch kein Gesell über nacht aus seynes Meysters hause bleybenn, zur Straff zwey Pfundt wax; und wo ferne es der Meyster verschwiege, so soll er mit dem Gesellen in gleicher Straffe sein. In summa wo etwan einer erfunden würde, der wider Handtwerghs Ordnung und gebrauch handeln würde, es wehre Meyster oder gesell, der soll gestrafft werden nach erkenntnuß des Handtwerghs. *Zum überfluss* sollen die Meyster die Mittburger und Stadtleute, für alle andere, mit Arbeit befindeten auch dieselbigen mit der Arbeit nicht übersetzen, sondern sie mit gutter bewärter Arbeit versorgenn.

Diese und all andere obgeschriebene Artickel haben wir vorernannte (wie auch oben berürt) in krafft unsers Stadtgerichts und dieses offenen Patent, mit beyder Räth verwilligung angenommen, ratifizirt und bestetigt, annehmen, ratificiren und bestetigenn sie hier mit festiglichen, mit angehennger Vollmacht ernannte Meyster in solchem allem ordentlich Handt zu haben. Und gegen die vorbrechen auff anruffung der Meyster mit gebührlicher Straff zuversahen. Auch dessen zur Urkundt habenn wir diesen Brieff mit gewöhnlichen unserm grosserm Secret Insigill verfertigen lassen. Actum den vier und zwanzighsten Monatstag November, im Jahr unsers Erlösers und Seligmachers fünffzehenhundert achzigh und siebene.

(Függő pecséttel ellátott, pergamentre írott eredetije Késmárk v. levéltárában.)

Másolta: *Dr. Lukinich Imre.*

ADATOK A SZÁLDOBÁGYI ÜVEGHUTA TÖRTÉNETÉHEZ.

VI.

Méltóságos generalis Nagykárolyi gróf Károlyi Ferencz uram ő excellentiája kegyes parancsolatjából exmitáltatván ezen szoldobágyi hutájának inventatiójára, egyszersmind Stancz Flora hutamesternek, mint mostani arendatornak a 1-a octobris 743. leendő resignatiójára, végben ment következőkép.

Az huta valamint felállított oszlopokra és falak helyett jó vastag barna fákkal, melyek oly sűrűen vannak felállítva palánk módjára, hogy ember ki s bé ne járhasson rajta, környül vagyon véve, mostan

is minden hiba nélkül találtatott, az fedele sendelyes és még fél viseltében sincsen. Vajon pedig azon hutában *első* téglából és termés kőből rakott egy nagy, kétszázu kemencze, melyben kétfelől fát szárazsztanak. A *második* által ellenben, az is téglából való, béka sőt égető kemencze. Közepin az hutának vagyon az kristály és zöld üvegek materiáját főző kemencze, hat egyszersmind dolgozható legények külön-külön levő helyeivel, vagy műhelyeivel, csütartó hat schirm vasakkal, és hetedik az inasoké.

Annak szomszédságában, vagyis szintén contignitásában a *negyedik* téglából rakott nagy kemencze, melyben az elkészült üvegek hűtetnek. *Ötödik* az táblák materiáját és táblák conficiáló kemencze.

Az fennirt üveg kemencze körül való hat mű elyeken, minden legény előtt két fa váluk, egyikben az esőlék hullatik, másik mindenkor teli vízzel.

Vagyon négy ócska vaspléh, kettelye az fa szárazszto kemencze szájában, kettő ismét az üveg hűtő kemencze szájában.

Üveg hűtő föld fazék nr 21.

Paczel Scharim, kettő nagyobb és két kisebb.

Paden Scharim kettő.

Streich ajzen három.

Abschneid Scharim kettő.

Spiczi czvak ajzen három.

Egy vas kalapács.

Fuvó csü végire való réz, melyet piblének hínak, három.

Radll ajzen, vagy cifrázó vas, egy.

Egy vas mozsár üstöstül.

Két öreg vas villa.

Tábla csináláshoz való szerszámok.

Egy-egy öles és hüvelyknyi vastagságu vasrud nyolcz.

Egy vas szárú villa.

Egy vas kanál.

Egy tábla hasító vas.

Materiát keverő s kiszedő két öreg vas kanál.

Egy vas lapát.

Kemencze tisztító nagy öreg vas rud.

Egy ócska réz fazék, melyet ő excellentiája pohár formáknak parancsol csináltatni.

Salánki agyagbul készített husz donyicza, melyeket magok az legények csinálnak.

Materia tartó kamarája berenából imígy amugy felróva padlás nélkült vagyon az hutának fedele alatt, melyben is találtatott.

Egy ölnyi hosszaságú három fiokos láda, vas sarkokkal, pántokkal és egy lakatjával, melyben vagyon arsenicum huszonhárom font.

Salétrom hat font.

Calczirott flusz két mázsa.

Lazúr kék festék három font.

Egy mérő serpenyő, vagyis font, vas rúdjával és két serpenyővel.

Két sűrű szita.

Fél gönczi szitált béka só.

Fél gönczi mész.

Egy flusz tartó láda vas sarkakon.

Egy materia törő fa válu.

Pohárhoz való három réz forma.

Két öreg tekenő.

Agyagbul való 45 romlott pohár formák.

Nyolcz gönczi salánki agyag.

Égetett csont másfél hordóval.

Üres, ócska hordók nr 22.

Donyicza alá való deszkák. 13.

Az hutában belől egy hosszú circiter öt ölös lajtorja.

Ugyan az huta szegletiben az patak felől egy módos házacska baronából megtapasztva, padlásolva, melyben mostan agyagot és egyéb szerszámokat tartanak.

Alul az hután az patak mellett vagyon nyolcz oszlopra felállított flusz főző szín, oldal nélkült, fedele holmi dirib-darab deszkákból áll, négy katlan van benne, és azokban négy vas fazék. circiter három csebres mindenik. Item három öreg kád és egy kisebb.

Azonfelül egy flusz hamvat tartó alkalmatosság, berenából de a fedele semmire való, csak padlás nélkült.

Felül az hután volt egy kő pincze, most is meg volna, ha jó volna. Fedél nélkült, és mivel nem bolthajtásos, szinte bészakad. Ajtaja vas retesz, és két sarkok pántostul rajta.

Annak által ellenében az patak mellett egy fedél alatt két ház és egy istálló, három ajtaján három vas retesz, három vas sarkok és pántok, barona fából volt az oldala, de a régiség megártott neki, igen rongyos.

Második az elsőnél alább, ez is olyan, mint az első, az mester legények lagnak benne.

Az hután alól Erdőd felől vagyon az üveg csűr, kemény barona fából, az ajtaján vas retesz s lakat, belől deszkával padolva, és üvegeknek való polczok, huszonnyolcz szál fűrész deszkából.

Ennek által ellenében a hidon túl, in anno 742. tiz oszlopra felállított béka só törő száraz malom melyben az kisebb keréknek fogai mindkét felül való talpán vas abroncs karikákkal vannak odafoglalva a kerék tengelyiben két derekas vas csapok és a két végén négy vas karikák.

Az orsóján is két vas karika és két csapok.

Fedele széna, de az is rongyos.

Hat stompok, melyeknek végiben vagyon circiter öt vagy hat fontnyi ütő vas, és az stomp fáján vaspántok.

Tört béka só találtatott más fél gönczivel.

Egy vas rosta, egy szita, egy tekenő.

Két öreg béka só törő tekenő.

Egy eszteke (= ösztöke?) forma keverő vas.

Harmadik ház azon száraz stompon alól napkelet felől való hegyoldalban Stancz Flora hutamesteré berenából rótt egy ház, konyha és kamara mind egy fedél alatt, alkalmas jó ház. Vagyon gesztenyés és

szőlős kertje, baronából való istálló, az udvara jó lejős, nem igen feneklik az eső víz rajta, körül van mindazáltal kerítve tövises sövényvel.

4-dik. Ugyanazon tractuson egy rongyos viskó, Gross Tivadar nevű jobbágy béres lakik benne, igen rosszacska.

5-dik. Még ennél is rongyosabb, az előtti huta mester lakott benne, most a hutás hajdu, Stancz Tamás, az falai dülő félben vannak, sendelyesen volna a fedele, ha jó volna.

6-dik. Azon utcában béres ház, ócska s régi ugyan, de csak meglehetősen olyan mezőségen.

7-dik. Az is béres ház ugyan azon az oldalon, takarékos kis ház boronából, pitvara ugyan még nem kész, a fedele pedig igen vékony, mivel ez nem régiben épült.

8-dik. Egy fedél alatt Flora háza felett, fent az oldalon ad orientem két ház, az elsőben lakik a Smelcer, belől ugyan csinosocska, kívül pedig mind fedele, mind oldala olyan mint a régi rossz; a hátul-sóban lakik a flusz főző.

9-dikben. Tóbiás nevű hutás legény, ez is olyan mint a többi. Együtt nem messze vagyon a 10-dik, 11-dik és 12-dik ezek is régi épületek.

13-ik. Túl a patakon az völgybe egy kis házikó, Engel nevű hutás lakik benne, az odala a micsodás, de felül török buza körö sendellyel van befedve, elrothadván a régi sendelyezés.

Vizi stomp.

Nem régiben állítottatott fel berenából új sendelyezéssel, hat stomp vagyon benne, mindeniknek régiben circiter öt vagy hat font ütő vas, és vas karikák. Az kerék tengelyin négy vas karikák és két jó vastag csapok.

Béka só tartani való hordó és egy láda. Közelebb mult nyáron az árvíz gátján ruinálván, mostanság pusztán áll, vagyon mindazáltal két meglehetősen zsilipje és egy rongyos.

Következik hutabeli külömb-külömbféle üvegeknek inventatiója:

Elsőben is üveg tábláknak.

	Schok	Az ára Rfl. xr.
Egyes fejr tábla	2	3 —
Kettős ugyan fejr	4	6 —
4-es	4 ¹ / ₂	6 45
5-ös	2	3 —
6-os	5 ¹ / ₆	8 30
16-os	1 ¹ / ₂	— 45
20-as	8 ¹ / ₂₀	— 36
30-as	1 ¹ / ₂	2 15
Item ötös sárga tábla	2	3 —
Tábláknak summája		22 ¹ / ₆ ⁸ / ₂₀ 33 51

2-do üveg karikák.

	Nr.	Az ára	
		Rfl.	xr.
Ordinaria karika száza à fl. 1.30	1,320	19	48
Forma karika száz Rfl. 1	10,530	105	18
Apró karika száza à fl. —.xr. 30	6,800	34	—
Karikák summája	18,650	159	6

3-o zöld üvegek.

	Nr.	Az ára	
		Rfl.	xr.
4-es pálinkás poltrás üvegekötés à xr. 30	1,401	70	3
6-os ugyan formájú kisebb régi	65	3	15
4-es poharak	34	1	42
3-as lapos messzelyes	92	4	36
4-es, ugyan lapos kisebb	160	8	—
3-as nyolcz és négy szegletű	715	35	45
4-es körtvély forma	446	22	18
3-as, 4-es, 6-os, 10-es patikába való külömb-külömb-féle üvegek	375	18	45
Másfél kötéses három itczés palaczk	331	16	33
Egy kötéses két itczés palaczk	291	14	33
Kettős palaczk. egy itczés	360	18	—
Ugorkának való hat darab üveg hét kötetes	42	2	6
1-es ugyan ugorka üveg	27	1	21
2-ös ugyan a féle	15	—	45
3-as olyan forma	5	—	15
4-es hasonló	10	—	30
1-es tök forma nyakas üveg	38	1	54
2-es ugyan tökös üveg	3	—	9
1-es virágnak való	7	—	21
1-es butella 2 itczés	9	—	27
2-ös butella egy itczés	17	—	51
2-ös lánczos korsó egy itczés	27	1	21
3-as ugyan lánczos korsó	18	—	54
3-as csipkés pohár	30	1	30
4-es köpöl	37	1	51
Lopó nr. 3 két-két kötéses	6	—	18
2-es ütő órára való harangok	3	—	9
Lámpa	1	—	3
3-as lámpa	1	—	3
Zöld üveg summája	4,566	228	18

Kristály üveg:

	Nr.	Rf.	xr.
2-ös harang	1 $\frac{1}{2}$	—	45
3-as rózsás, madaras és dupla fedeles	1	1	30
6-os lovas vexir glás	$\frac{3}{6}$	—	45
6-os oláh templomba való kelyh. tálaeska	$\frac{4}{6}$	1	—
6-os palaczkok	1 $\frac{1}{2}$	—	45
8-as koporsóhoz való golyóbis	1 $\frac{1}{8}$	—	11 $\frac{1}{4}$
8 palaczk	5 $\frac{5}{8}$	6	56 $\frac{1}{4}$

10-es szentelt viznek való	$\frac{1}{2}$	—	45
10-es palaczk	$6\frac{1}{10}$	9	9
12-es palaczk	$2\frac{1}{2}$	3	45
12-es fedeles pohár	2	3	—
16-os palaczk	$8\frac{4}{16}$	12	$22\frac{1}{2}$
16-os kancsó	$2\frac{13}{16}$	4	$13\frac{1}{8}$
16-os gyertyatartó	$1\frac{9}{16}$	1	$20\frac{5}{8}$
16-os lámpa	2	3	—
20-as postakürt	$\frac{8}{20}$	—	36
20-as palaczk	$\frac{2}{20}$	—	9
24-es dupla sőtartó	$\frac{2}{24}$	—	$7\frac{1}{2}$
30-as talpas karaffina	$\frac{1}{30}$	—	30
30-as kancsók	$\frac{1}{2}$	—	45
30-as palaczk	$\frac{20}{30}$	1	—
30-as ámpolna	3	4	30
30-as tálaeskák	$\frac{6}{20}$	—	18
Credentia nr. 4 kicsiny s nagyobb	2	3	—
40-es sőtartó	$1\frac{8}{40}$	1	48
40-es seres pohár	$4\frac{31}{40}$	7	$9\frac{3}{4}$
50-es talpas pohár	$1\frac{12}{50}$	1	$51\frac{3}{5}$
60-as talpas pohár	1	10	30
60-as apró kancsók	$1\frac{1}{2}$	2	15
60-as kosár pohárok	$\frac{1}{2}$	—	45
60-as ord. karaffina	$2\frac{1}{2}$	3	45

Kristály üvegek summája $62\frac{17}{30}\frac{1}{6}$ 93 $52\frac{3}{5}$

Följebb irt üvegeknek summarius extractusa :

	Schok	Az ára	
		Rf.	xr.
Táblák	$22\frac{1}{6}\frac{8}{20}$	33	51
Karikák	18,650	159	6
Zöld üveg kötés	4,566	228	18
Kristály hutai száz	$62\frac{17}{30}\frac{1}{6}$	93	$52\frac{3}{5}$
Az egész üvegeknek summája		515	$7\frac{3}{5}$

Mely praespecificált üveg ő excellentiája parancsolatjából egészben Károlyban szállítattott.

Minthogy pedig az huta ő excellentiája dispositiója és kiadott arendatoriája szerint a 1-a octobris 743 egész esztendeig megnevezett Stancz Flóra hutamesternek engedtetett, azon okból folyó héten csinálendő zöld és kristály üveg ő excellentiája számára fog deservialni, melyet nemzetes Lepsényi István uram következő vasárnap, hogy szám szerint kezéhez vévén, szállíttassa Károlyban, parancsoltatott ő kegyelmének.

Ezekhez járulnak egyéb materialék is, ugy mint: millér vagyis öl fa, mely szilágyi portión lévő

Erdőn találtatott szám szerint nr.	367.
Üveg hamu véka	178.
Alább való flusz hamu véka	80.

Vagyon ezen hutához kívántató szekér, nr. --- --- --- --- 4.
minden hozzá kívántató requisitumokkal együtt.

Ahoz vas láncz nr.	---	---	---	---	---	3.
Járom	---	---	---	---	---	9.
Tégla	---	---	---	---	---	3.
Fejsze	---	---	---	---	---	3.
Ostor	---	---	---	---	---	3.

Ezekon kívül millér hordásra destinált jármos ökör nyolcz, hatot pedig Erdődre hajtottak, az marhák felét, melyeket onnét elhajtottak Terémiek, és azon hat ökrök helyében az jószágbul reppleáltatik hetenként hat-hat ökör, mely a 1-ma octobris 743. két holnapig fog contináltatni, és a feljebb irt nyolcz ökör is a hutában fog maradni Flora hutamester keze alatt ő excellentiája által kiadott arendatoria levélnek tenora szerint, elmulván az hét holnap, mind jószágbul subministrált ökör cessálni fog, mind pedig az nyolcz ökör mely kezenél vagyon Flora hutamesternek, resignáltatni fog.

Nem különben az felül specificált hutát és ezen inventatio szerint exponált mindenféle mobiliákat, épületeket és mindenféle instrumentumokat valamint kezéhez consignáltattanak annyiszor nevezett Flora hutamesternek a szerint esztendőnek expirációjával tartozik fogyatkozás nélkült az méltóságos uraságnak resignálni.

Mely inventatió, hogy méltóságos generális uram ő excellentiája parancsolatjából általam e szerint peragáltatott praesentibus recognoscálom. Szoldobágyi hutában die 26-ta Septembris. Anno 1743. Zadda Gábor s. k.

A gróf Károlyi nemzetség levéltárából közli:

Dr. Kárffy Ödön.

VEGYESEK.

Vasbánya-nyitás Vác mellett 1727-ben. A török kiűzése után a rég feledésbe ment bányákat újra kutatni kezdték, s több helyen teljesen új bányákat is nyitottak. Egyes élelmes emberek pénzt és fáradságot nem kímélve, kiváltságleveleket szereztek maguknak új bányák megnyitására, vagy nemes érczek kutatására. A 17. század utolsó évtizedében ilyen szereztek Bencze Nándor és társai Visegrád vidékére; Hrabovszky János 1699. márcz. 17-én kapta a privilegiumot arany, ezüst és más érczek kutatására. Ez a Hrabovszky maga nem boldogulván, 1698-ban társul szegődött Kollbacher Lampel Mátyáshoz a budai harminczad ellenőréhez. Az ügynek élére nem sokára ez a Kollbacher került, s 1698-ban újabb kiváltságért folyamodott a maga és társai nevében. A kért kiváltságot 1700. ápril. 23-án meg is kapta (Hungr. Denkbuch 438. köt. és Liber Regius 1700.) A privilegium kimondja, hogy a társulat feje Kolbacher. A szövetkezett társak új bányákat nyithatnak, s az általuk nagy költséggel felfedezetteket tovább munkálhatják a magyar bányatörvény értelmében. A termelt aranyat, ezüstöt egyenest Budára kell szállítaniok, ahol a kamarai administráció a törvényes módon beváltja. A justertit valamint a földesur jogait érvényben kell tartaniok.

Kollbacher 1727-ben, a mikor már a budai kamarai tanácsos volt, újabb kiváltságért folyamodott. Folyamodásában elmondja, hogy Isten különös kegyelméből, Vác és Maros között, másfélórányira a Duna partjától, Nógrád mellett 1720-ban vasérczre bukkant. A kutatást saját költségein nagy erővel folytatta, s most már annyi vaskő áll rendelkezésre, hogy abból legalább 7000 mázsa tiszta vas lesz. Húsz mázsa vasból próbaképp különféle tárgyakat készítettett, s a bécsi mesterek bizonyossága szerint az ércz elsőrendű vas, melyből a legkiválóbb aczélt lehet készíteni. Ez a vasbánya — írja Kollbacher — nagy jelentőségű Magyarországra nézve, mert e vasárúk terén jelentékeny olcsóságot fog létrehozni; s a mi pénz eddig a vasneműekért külföldre vándorolt, az ezentúl az országban marad. A Duna mentén fekvő végházak és fegyvergyárak ezentúl nem szorulnak külföldi vasra! Mindezeket figyelembe vévén, e nagy jelentőségű ügy megérdemli, hogy az udvari kamara jóindulattal támogassa. Kollbacher tehát védelmet és kiváltságot kér a maga és társai számára.

Az udvari kamara nem nagy örömmel vette Kolbacher folyamodását; éppenséggel nem lelkesedett azon, hogy Magyarország ezentúl maga láthatja el magát vasneművel. Mert hisz a mennyit nyer e révén Magyarország, épp annyit vesz Stájerország, a mely eddig valóságos monopolium gyanánt üzte a vaskereskedést Magyarországon. Már pedig az udvari kamara előtt előbbre való volt Stájerország érdeke, mint Magyarorszáké. Ezért tehát 1727. június 7-én tudatta Kollbacherrel, hogy a bánya művelésére megadja ugyan az engedélyt, de csak oly feltétel alatt, hogy oda vasat nem szállít, a hol stájerországi vasat szoktak használni! („hac conditione, dass er das erzaigte Eysen dahin nicht bringen solle, wohin das Steyerische seinen Verschleiss hat“) Ez ő felségének is — úgymond — legkegyelmesebb akarata és véleménye!

(Köz. pénz. levélt. Hongr.)

Dr. Takáts Sándor.

Németek telepítése Tokaj vidékére. III. Károly uralkodása alatt az udvari kamara azon elvből indulván ki, hogy Magyarországot mint a kereszténység védő bástyáját, szükséges és czélszerű dolog jóra való német családokkal elárasztani, megbízott ügynökeivel megjáratta a német birodalmat, s Magyarországra vitette, a kik biztató ígéreteinek hitelt adtak. Így 1722-ben Krausz Ferencz Albert (Oberverwalter) vezetése alatt 600 német családot vitetett a temesi Bánságba. III. Károly a részükre 1722. márcz. 30-án kiállított útlevéllel a beköltözőket valamint minden magukkal hozott dolgaikat a vámok és harminczadok alól felmentette. Hogy a kiköltözésnek semmi se állja útját, 1722. ápril. 20-án külön felszólítást intézett a mainzi választó fejedelemhez („Requisitoriales an Khur Mainz wegen Entlassung und frey Passirung der nacher Hungarn ziehen wollenden Unterthanen“), hogy a kiköltözést ne akadályozza.

Néhány évvel később az udvari kamara a tokaji uradalomhoz tartozó Rakamaz községet kívánta betelepíteni; mivel e termékeny hely teljesen elnéptelenedett. Hogy a telepítés teljes sikerrel járjon, az udvari kamara 1728. június 11-én szerződést kötött Falck Ferencz Jánossal (Kays. Cameral Oberverwalter). A szerződés szerint Falck kötelezte magát, hogy saját költségén 150 német családot hoz a birodalomból Budáig, még pedig olyakat, kik a föld- és a szőlőművelésben eléggé jártasak. Falck minden beköltözőt német család után 4 frt-ot kap a kamarától. Budáról már a kamarai hivatalnokok szállítják a beköltözőket a Rakamazra. Falck a költözni óhajtok szabad kivezetésére birodalmi patenseket kap. A települők részére az udvari kamara a következőket állapította meg Falck-kal: minden települő paraszt 20 bécsi ölszéles és 30 öl hosszú házhelyet, 30 bécsi hold szántóföldet, 6 hold rétet és szabad legelőt kap. Az épületlét a sóhivatal mérsékelt áron adja, s azt a települők négy évi részletben fizethetik meg. Fajzásra az ugynevezett beregi erdőben jelölnek ki részükre területet, még pedig ingyen, s csak erdő kipusztítását nem engedik nekik meg. Az utazás költségei fejében, a

Dunán le Budáig 1frt-ot fizet. Budától Rakamaz-ig ingyen szállítják őket. Minden amit magukkal hoznak, vám- és harminczadmentes. A települők csak kiskatolikusok lehetnek. Papot is hozzanak magukkal. A pap fizetése évi 150 frt, 150 mérő gabona, 15 akó bor és 15 öl falészen. A templomot és a paplakot a kincstár építteti föl. A települők kizárólag császári alattvalók legyenek és semmiféle más földesúrnak sem szolgálhatnak. Minden települő legalább 300 frt készpénzt köteles magával hozni. Az egész telkes települő 4 ökörrrel, vagy 4 lóval 30 napi robot munkát fog végezni és évi 12 f. adót fizet. A féltelkes a terheknek csak felére köteleztetik. Azonban a településtől számítva hat évig semmiféle adót sem fizetnek. A mi a robotot és tizedet illeti, első évben ezt sem szolgáltatnak, a második évben azonban már fél robottal és féltizeddel adóznak; a harmadik évben pedig az egészre köteleztetnek.

Az egyesség megkötése után Falck hozzálátott a toborzáshoz, célja lévén 2—300 német család kivézetése. Miután 30 családot szerencsésen útnak indított, egyszerre némi akadály merült föl. A kivándorolni akarók mindenüket eladták, hogy a kikötött összeg rendelkezésükre álljon. Ám mikor útnak akartak indulni, földesuraik az elbocsátás fejében oly összegeket követeltek tőlük, hogy maguknak az útra sem maradt volna. Falck ekkor az udvari kamarához fordult panaszával. A temesi telepítésnél is — írja — császári rendelettel kényszerítették a mainzi választót, hogy a kivándorlókat szabadon bocsássa. Kéri tehát a kamarát küldessen hasonló rendeletet a mainzi, trieri, pfalzi választókhoz, a badeni örgrófihoz, a birkenfeldi és zweibrückeni hercegekhez, hogy e kiköltözni kívánó parasztcsaládokat szabadon útnak eresszék.

Az udvari kamara teljesíté Falck kérését, s 1729. szept. 15-én intézkedett, hogy a birodalmi kancellária a szükséges rendeleteket kibocsássa. Ilyen rendeleteket kaptak a mainzi, trieri, pfalzi választók, a badeni örgróf, a birkenfeldi és zweibrückeni hercegek, a darmstadti gróf és a speyrei püspök. Mindannyinak meghagyták, hogy a Magyarországra költözkedő, 2—300 családtól az elbocsátásért mit se követeljenek, mivel azok ezentúl is ő felsége birodalmában maradnak!

(Közös pénz. levélt. Hung. 1728. és 1729.)

Dr. Takáts Sándor.

AZ ELSŐ MAGYAR DOHÁNY-MONOPOLIUM BAJAI.

Irta: DR. TAKÁTS SÁNDOR.

E folyóiratban szólottunk már az első dohány-monopoliumról s ismertettük azt az elkeseredést és azt az ellenséges mozgalmat, mely ezt az intézményt országszerte követte. Mivel azóta több fontos és ismeretlen adatra bukkantunk, szükségesnek véljük azokat e helyen közölnünk.

Az udvari kamara elnöke: Salaburg gróf erőszakolta a dohány-monopoliumot Magyarországra. A császári patens kihirdetésekor nem egy helyen s nem ok nélkül azt hirdették, hogy Salaburg gróf sápot kap a dohány-monopolium bérlőitől s ezért javasolta oly melegen a monopolium behozását s ezért kell az országnak ezt az újabb sérelmet szenvednie. Salaburg gróf azt hitte, hogy egy ügyetlénül szerkeztett császári patenssel a monopoliumot Magyarországon megteremtheti. E naiv hitében azonban nagyon kellett csalatkoznia. A császári patensre a dohánykereskedőink mitsem adtak, jogtudósaink ízekre szedték azt. És az udvari kamara nem rendelkezett oly erővel, hogy a mindenkire nézve sérelmes patensnek érvényt szerezhett volna. Ennek persze nem az udvari kamara, hanem a monopolium szerencsétlen bérlői itták meg a levét. Különben is a bölcs kamara előírása szerint a patenst oly badarul tákolták össze, hogy nemcsak törvényeinkkel ellenkezett, hanem az örökös tartományok dohányappaldatorainak szerződésével is nyílt ellentétben állott. Hogy többet ne említsünk, az örökös tartományok valamenyi appaldatora szabadalmat nyert arra, hogy dohányszükségletét Magyarországon szerezhesse be s hogy minden adótól és vámtól menten szállíthassa ki. A magyar monopolium bérlői meg patenst kaptak arra, sőt külön szerződéssel is biztosították őket, hogy senki sem vásárolhat kívülük a termelőktől dohányt s úgy a belföldiek, mint a külföldiek egyedül tőlük, az appaldatoroktól vásárolhatnak. Ilyenforma badarság a patensben foglalt *pipamonopolium* is. A portával kötött kereskedelmi szerződés szerint ugyanis a három perczentes vám megfizetése után kiki annyi pipát, csibukot és más eféle szerszámot hozhatott Magyarországra, amennyit csak akart. Aztán meg derék hazai pipakészítőink is voltak, kik több városban becsületes czéhet alkottak s királyi privilégiumok védtek iparuk és kereskedésük szabadságát! Gondolhatjuk, mit szóltak e jóra való iparosok az 1702-iki császári patens-hez, amely a dohány-

monopolium bérlőit biztosította, hogy pipát Magyarországon egyedül ők árulhatnak!

Az udvari kamara és a császári patens elrendelték, hogy Magyarországon kicsinyben és nagyban dohánynyal csak azok kereskedhetnek s dohányt csak azok adhatnak el, kik azt a monopolium bérlőtől vették. Ám a dohány termelését senkinek sem tiltották el s mivel a monopolium bérlői a termés századrészét sem birták beváltani s mivel a termelő csakis a monopolium bérlőinek adhatta el a dohányát, képzelhetjük, minő eszeveszett és képtelen helyzet állott be.

Tudjuk, hogy e jeles monopolium *alsó Magyarországra* szólt! Mit értett az udvari kamara alsó Magyarország alatt, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy Eger vidéke felső Magyarországon, Pozsony, Nyitra, stb. megyék, Horvát és Szlavonországon mind a monopolium körébe tartoztak. Kissé furcsa, hogy az alsó-magyarországi monopolium bérlőinek főraktárai Pozsonyban és Szakoleczán vannak! De hát a patens mindezekről mélyen hallgat.

Megemlítjük még, hogy az 1702.-iki patens a dohánynyal való transito-kereskedést az örökös tartományok felé a vámok és a harminczadok megfizetése mellett mindenkinek megengedi. Az udvari kamara úgy látszik teljesen megfeledezett e pont megírásakor az örökös tartományok appaldatorainak szerződéseiről. Ezek az appaldatorok ugyanis kiváltságaik révén minden idegen dohány-szállítmányt azonnal lefoglalhattak! S hogy a dolog még czifrább legyen, maga az udvari kamara egyik későbbi rendeletében mindennemű magyar dohány-szállítmányt kitilt az örökös tartományokból s meghagyja a harminczadosoknak, hogy dohányt a határokon át ne bocsássanak! Ilyen viszonyok között miként üzhett valaki szabad tansito-kereskedést — azt csak az udvari kamara érthette.

Ha nem tudnók, hogy az 1702.-iki patens fölületes és hebehurgya munka következménye, azt kellene hinnünk hogy az udvari kamara a magyar dohány-monopolium bérlőit egyenesen ráakarta szedni! Mert hogy a patensben levő törvénytelenéseknek és ellentmondásoknak levét a bérlők itták meg, az bizonyos.

Az 1703. év tavaszán már egy éve mult, hogy a dohány-monopolium bérlői rengeteg fáradozás és még több költsékezés után még mindig az első bajok tömegével küzdöttek. Pozsony városát szerették vón egyik főtárházukká tenni s mindeztideig nem birták keresztül vinni, hogy a patenst Pozsonymegye kihirdesse. A megyéhez küldött kamarai és kanczellária-rendeletek mit sem használtak, mert a megyegyűlés kétszer is megtagadta a kihirdetést. Végre is a megye alispánját sikerült megszéledíteniök s 1703. márczius 5-ére a megye *Szempeczre* újabb gyűlést hívott egybe. E gyűlésen az urakon kívül Pozsonymegye minden városa

képviseltette magát. Felsőbb meghagyásra mint Kaunitz ő excellenciája tejhatalmu megbízottját leküldték a gyűlésre Rátkay Péter Antal uramat, a magyar kamara tanácsosát. Tőle várták, hogy a renitens vármegyét végre észretéríti. A szempezi gyűlés rendkívül népes volt. A megye alispánja a császár kívánságának teljesítését ajánlotta! Erre felállt Rátkay Péter s rendkívüli hévvel beszélt a szegény parasztok elviselhetetlen nyomoráról.

Igen sok ezek közül — úgymond — a dohánytermelésből fizeti súlyos adóját s tartja fönn életét. *S most törvénytelen uton a megélhetés ez utolsó eszközétől is megfosztják őket, hogy idegenek tömjék zsebüket s az udvari kamara nyereszkesdjék!*

A magyar appaldatorok, kik szintén jelen voltak a gyűlésen, azt is írják, hogy Rátkay uram felhevülésében mellét verte s így harsogott: „Nem akarjuk tűrni, hogy a magyar királyságba ilyen dolgokat csempésszenek be, melyek egész sereg szokatlan újítást vonnak maguk után! Ha kell, Bécsben illetékes helyen is megmondjuk, mit főztek Magyarország számára“¹⁾

Képzeltetjük, minő ámulást keltett, midőn Kaunitz megbízottja és a kamara tagja így beszélt! Utána az alispán szólt néhány szót. *A császár ami urunk — mondá — s amit kíván, teljesíteniünk kell.* Erre aztán a gyűlés egyhangúlag elvetette a monopoliumot s a patens kihirdetését kereken megtagadta.²⁾ Immár ez harmadszor megesett Pozsonymegye gyűlésén.

Az appaldatorok a gyűlésről ész nélkül szaladtak Bécsbe s Salaburg grófnak jól tulozva előadták, mi történt márczius 5-én Szempezen. Az udvari kamara erre azonnal összeült s meghányta vetette Rátkay *attentatumát*. Márczius 9-én már s király előtt volt a referáda, a mely Rátkayt hivatalvesztésre s dorgálásra ítélte.³⁾ Lipót egy nagy aranyos tintafolttal együtt ezt írta a referadára: „Placet, die Expedition ist mir aber annoch nicht zur Unterschrift zuekhomben“⁴⁾

Rátkay dolgát hihetetlen gyorsasággal elintézték ugyan, de arról

1) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica 14,756 fasc. Az appaldatorok jelentése: »ratione des hungarischen Tabaks-Appalto gehaltenen Stuel«. Rátkay állítólag ezeket is mondta: »Wir wollen nit zulassen, dass solche Sachen in Königreich Ungarn sollen einschleichen, als welche dergleichen ungewöhnliche Noviteten nach sich ziehen« etc.

2) Ugyanott a jelentés.

3) Ugyanott.

4) Ugyanott: An die hung. Kammar, Befehl, 1703. Mart. 9. Lipót e leira ban elmondja, hogy Rátkay teljesen megfeledezett a köteles homagiumról, s valóságos merényletre vetemedett, »ut publicationi benignarum regiorum nostrarum literarum patentium super appaltatione tabacae, ad haereditarium nostrum Hungariae regnum per Cancellariam Hungarico-Aulicam, disquisitis et superatis cunctis catenus motis difficultatibus, emanatarum, palam et publice contradicere et in tantum semet opponere nil pensi duxerit, ut eadem publicatio seposita quoque extiterit.«

teljesen megfélekedtek, hogy talán őt is meg kellett volna hallgatniok. Pedig az appaldatorok nem úgy adták elő a dolgot, ahogy történt.

Eközben a magyar kamara ki akarta hirdetni a hivatalvesztést, de Rátkay nem jelent meg, hanem szavát beváltandó egyenest Bécsbe ment. Mit beszélt itt, nem tudjuk. De Aichpühl báró, Caraffa di Stigliano és Vön Olbern urak védelmére keltek s bebizonyították, hogy Rátkay beszéde végén azt ajánlotta a gyűlésnek, kérje meg ő felségét, hogy vonja vissza a dohány-monopolium ügyében kiadott patens-ét.¹⁾ Erre az udvari kamara is megváltoztatta ítéletét s június 8-án kimondá, hogy Rátkay visszakapja hivatalát, de csak akkor, ha Pozsonymegye kihirdeti a patenst.²⁾ Mivel pedig a márczius 5-i ülés után újabb rendeletet menesztettek Pozsonymegye nyakára, végre erős nyomás alatt itt is elhatározták a patens kihirdetését.

Ez a kihirdetés nem sokat lendített a magyar appaldatorok sorsán. Ők maguk is érezték vesztüket s fűhöz-fához kapkodtak védelemért, de nem volt senki, aki bajaikon segíthetett volna. Pedig még csak ezután következett rájuk a legnagyobb veszedelem: a Rákóczi-fele szabadságharcz!

A monopolium szerencsétlen bérlői az 1703. év őszén, az udvari kamarához intézett folyamodásukban, imígyen panaszkodnak: Mióta mi, a magyar dohánykereskedés legszerencsétlenebb bérlői („die unglückseligisten Appaldatorn des Tabaks in Ungarn“) a monopoliumot átvettük, hihetetlen bajokkal küszködünk. *Ez évben is eddig 14,000 frt.-ot vesztettünk rajta s még sincs senki, a ki könnyörülne rajtunk, boldogtalanokon.* Pedig mindenki tudja mennyi bajunk volt ezenkívül is a magyar kancelláriával, a tekintetes vármegyékkel, a szabad királyi városokkal és a községekkel; mindenki tudja, mennyi ezer forintunkba kerültek e kellemetlen hercze-hurczák s a helyett, hogy védtek volna, mindenki követ hajított ránk! Az udvari kamara annak idejét minden kitelhetőt megígért, de fájdalommal látjuk, hogy ő is mostoha anyánkká lett!³⁾

E keserves panaszlevélre egyebek között a következő dolog adott okot. Stainsbergi Guolfinger Ignác Ferencz, a morva, a sziléziai és a glatzi dohányappaldo bérlője szokása szerint Magyarországon vásárolta a dohányt, s privilegiuma alapján szabadon szállítá ki. A magyar bérlők megállíták a szállítmányt, s minden mázsza dohányért 1 frt.-ot

¹⁾ K. p. levélt. 14,756. fasc. Aichpühl, Daraffa és Olbern levele a kamarához, 1703. június 8.

²⁾ Ugyanott. Az udvari kamara megjegyzi, hogy Rátkaynak igen hatalmas pártfogói vannak.

³⁾ K. p. levélt. Hungr. 1703. Több, ez ügyre vonatkozó irattal egyetemben. Az appaldatorok egyetlen írásukra sem tettek dátumot, s csak a hátiratból vehető ki, körülbelül mely időből való ez vagy amaz.

vettek Guolfinger úron.¹⁾ Bár tudta, hogy nem köteles erre, mégis fizetett; mivel a dohányra szüksége volt. Azonban 1703. május 17-én már bepanaszolta az udvari kamaránál a magyar appaldátorokat. Ugyanez év őszén Guolfinger ismét 120 mázsa magyar dohánynyal igyekezett kifelé. A véletlen úgy akarta, hogy Szakolczán ismét megcsipjék. A magyar bérlők ekkor lefoglalták az egész szállítmányt. Erre mindkét fél az udvari kamarához fordult. Mondanunk sem kell, hogy az udvari kamara Guolfingernek adott igazat. 1703. szept. 19-én elrendelte, hogy a lefoglalt dohányt Guolfingernek díjtalanul visszaadják; mert az örökös tartományok appaldatorai Magyarországon szabadon vásárolhatnak. Különben is a termelés oly nagy, hogy a magyarországi appaldatorok úgy sem bírják mind beváltani.²⁾ Az udvari kamara eme rendelettel derék rést ütött a magyar bérlők világos kiváltságán, s az amúgy is bonyolult ügyet még jobban összekuszálta. A magyar bérlők az udvari kamaránál nem találván védelmet, a magyar kamarához és kancelláriához fordultak. Bemutatták a császári pátenst, szerződésüket és Lipótnak 1702. decz. 4-én kiadott újabb rendeletét. Mindezekből kétségtelenül kitűnt, hogy a morva s más idegen appaldatoroknak nincs joga a magyar termelőktől dohányt vásárolnia, hanem csakis a magyar monopolium bérlőitől, mert hisz a magyar bérlőkkel kötött szerződés 3. pontja így szól: „Pari ratione nullus, quemeunque statum praeseferat in praememoratum Hungariae nostrae regnum ullum Tabacae genus inferat, neque intra regionis fines coemat, nisi ab illis duntaxat, qui praefata ratione a Camera nostra Caes.-aulica ad id constituti jureque ac facultate donati sint“! A magyar kamara a fentebbiek alapján a magyar bérlők pártját fogta. Mire a morva appaldator Guolfing Ferencz, bár az udvari kamara neki adott igazat, kiegyezett a magyar appaldatorokkal, s amit ezek kívántak, készséggel megfizette. Ugyanez alkalommal a magyar appaldatorok a következő kívánságokkal állottak elő: mivel az örökös tartományok appaldatorai a csempészek fölött maguk ítélnék, s azokat maguk büntetik, ők is követelhetnék e jogot, de megelőgesznek azzal, ha a magyar kamara a saját kebeléből három commissariust rendel, akik a felmerülő ügyeket elintézik, s a dohánybeváltásnál jelen lesznek.

Kétségtelen dolog — írják a magyar appaldatorok — hogy az ő romlásukat főleg két dolog okozza; az egyik az, hogy *Magyarországban végtelen sok dohányt termelnek* („infinitam propemodum tabaccam inseminant“), a másik, hogy tőlük senki sem akar dohányt venni. S ha

¹⁾ K. p. levélt. Hungr. 14,757. fasc. 1703. máj. 17.

²⁾ K. p. levélt. Hungr. 14,759. fasc.

százezer aranyunk volna is, az sem volna elegendő a termelt dohány beváltására! Nagy baj az is, hogy a harminczadosok semmibe sem veszik az appaldot, s bárkit tovább bocsátanak dohányával. Szigorú rendeletet kell hozzájuk intézni, hogy csakis az appaldatorok sédájával ellátott dohányt bocsássák tovább. Végül azt kéri az appaldatorok, hogy Magyarország kiegészítő részei Hórvát és Szlavonország az appaldohoz csatoltassanak. A boldogult bán, Batthyányi gróf készséggel elismerte ugyan jogaikat, de az új bán újabb intimatiót kíván. Ezt tehát minél előbb ki kell állítani.¹⁾

Minderre nem került a sor. A Rákóczy-féle szabadságharcz ügy elsöpörte a monopoliumot, mintha sohasem létezett volna. A szerencsétlen s teljesen tönkrement bérlőkkel meg senki sem törődött. Utolsó sérelmeiket 1703. november havában nyújtották be. A magyar kamara még november 18-án azt ajánlotta, hogy a két *libellus*-ra terjedő sérelmek megvizsgálására biztosokat küldjenek.²⁾ A háború miatt azonban e tervről le kellett tenni.

Ne gondoljuk, hogy a monopolium csúfos bukása az udvari kamarát nagyon bántotta. Veszteni mit sem veszített, s hozzá még az a kétségtelen eredmény is meg volt, hogy az 1702-iki monopoliumra mindig hivatkozhatott s hivatkozott is. Újabb jogalap a monopolium behozatalára később sem kínálkozott, arra meg gondolni sem lehetett, hogy az országgyűlés maga behozza. Az udvari kamara tehát azon volt, hogy az 1702-iki patens valahogy feledésbe ne menjen.

A békés idők beálltával dohánytermesztésünk nagyon fellendült. A kivitel is évről-évre növekedett. Csakhogy a kivitel legnagyobb részét az egykori kimutatásokban nem találjuk. A legtöbb dohányt ugyanis az örökös tartományok appaldatorai vitték ki, s ezek vámot és harminczadot nem fizetvén, az így kivitt dohány sohasem szerepel a kiviteli kimutatásokban. A magyar kincstárnak ebből természetesen semmi haszna sem volt, mivel az örökös tartományok appaldatorai csakis az udvari kamarának fizettek. Az appaldatorokon kívül a *temesi kereskedelmi társulat* is szállított ki dohányt. Évenként 1—2000 mázsát vitt a triesti vagy a fumei kikötőbe. Ez a kedvezményes társulat sem fizetett rendes harminczadot, hanem csak bizonyos perezentet, persze szintén az udvari kamarának. Így állván a dolog, a kivitt dohányból származó jövedelem amúgy is az osztrák kincstárnak, illetve az udvari kamarának jutott. Hogy a hazai dohánykereskedés esetleges jövedelméből is része legyen, 1721-ben a monopolizálás egy újabb és szelidebb alakját hozták be hazánkba; a *taksa-rendszert* értjük ezalatt.

¹⁾ Ugyanott, dátum nélkül.

²⁾ K. p. levélt. Hungarica, 14,760. fasc. 1703. nov.

Az 1721 augusztus 27-én III. Károlytól kiadott és nyomtatásban is megjelent patens szerint elérkezett az ideje, *hogy a dicső I. Lipót alapította magyar dohány-appaldo, mely annak idején (1702) oly szépen megindult, s ha a ribillio ki nem tör, talán még ma is virágzik — megújíttassék.* Ezt a megújítást azonban Öfelsége oly módosítással és szelidítéssel kívánja véghezvinni, hogy legkedvesebb Magyarországnak, s hozzá tartozó részeinek érezhető nehézséget ne okozzon. A monopolium helyett ezúttal tehát a *taksát* hozza be. A dohánykereskedést, a termelést és a gyártást senkinek sem tiltja el, sőt a külföldre való szállítás is teljesen szabad. *Mindössze csak öt magyar pénzt szednek ezentúl minden font dohánytól az erre kirendelt tisztviselők vagy bérlők; az az minden mázsza magyar dohány taksája ezentúl 5 rajnai forint lesz.* A külföldről behozott nürnbergi és magdeburgi leveles dohány mázsája után 6 frt 6 kr.-t, a braziliai dohány mázsája után pedig 10 frt-ot fognak szedni. Az országban termelt burnót taksája mázsánként 6 frt 6 kr., a külföldről behozott burnóté pedig ennek kétszerese. A spanyolországi és a spanyol gyarmati burnót mázsája után, akár illatos a burnót, akár nem, 26 frt 6 kr. a taksa. A taksát a fogyasztás vagy a széthordás helyén kell megfizetni. Az appaldatorok vagy az erre rendelt tisztviselők számba veszik a dohányt, megméri, s nyomtatott sédát adnak a fizetett összegről. A külföldre szállított dohány után a harminczadosok szedik be a szokásos díjakat, s díjtalanul útlevelet adnak a szállítóknak. Senki sem arathatja le s dolgozhatja fel a dohányleveleket, mielőtt a taksa bérlőjének vagy az erre rendelt tisztviselőnek a termést be nem jelenti, s a bejelentésről bizonyítványt nem kap. Ezt a bizonyítványt díjtalanul állítják ki. Hogy e rendeletet ki ne játszassák, hogy senki titokban *kézi malmokat* ne tarthasson a dohány megőrlésére és feldolgozására, 10 frt büntetés száll arra, akinél ily kézi malmot találnak, s úgy a malmot, mint a dohányát elveszik. Ha pedig a pénzbürséget nem akarja megfizetni, botbüntetéssel bünhődjék. Sehol, semmiféle városban vagy községben sem szabad titkolt tárházat tartani. A dohányt szállító szekerek csakis a rendes utakon mehetnek, ha ezekről letérnek, dohányukat, szekerüket s lovaikat elvesztik. A dohányt csakis útlevéllel lehet szállítani, s ez útlevelet az illetőnek minden állomáson elő kell mutatnia. Az egyházi, világi és katonai hatóságok kötelességüknek tartásuk a rejtetett dohány felkutatását és a csempészet megakadályozását. *A jelen taksa behozatával az 1702-iki dohánymonopolium érvénye teljesen megszűnik,* s a dohánykereskedés mindenkinek megengedett, ha a taksát megfizeti. Semmiféle földesúr vagy hatóság dohánymonopoliumot nem üzhet, s azt másnak sem adhatja bérbe. Mindazokat, kik a patens kihirdetése után a birtokukban levő dohánymennyiséget be nem jelentik,

a dohány lefoglalásán kívül minden font eltítkolt dohány után öt forintnyi pénzbírsággal sújtják. A dohánytermelésre, feldolgozásra, stb. mindenki ingyen kap írásbeli engedélyt, de a ki ilyen engedély nélkül dohányt ültet, vagy dohánynyal kereskedik, azt minden fontnyi dohány után 5 frt-tal büntetik. Ugyanigy jár az is, kinél dohányt találnak, még ha azt saját használatára tartja is, de a szokásos jel nincsen rajta. A feladók nevét mindég titokban kell tartani; ha a feladás valónak bizonyul, a feladó a bírság egyharmadát kapja. Ha azonban a feladás nem bizonyul valónak, súlyos büntetés szálljon rá.¹⁾

Ha már az örökös tartományokra való tekintetből csakugyan be kellett hozni a monopólium valamelyes formáját, úgy a fentebbi taksrendszer volt még a legtűrhetőbb. A kérdés csak az, mily alakban kezelték a taksarendszert, s mennyiben tartották meg a patens egyes pontjait. Egyik kérdésre sem adhatunk kimerítő választ. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy a taksarendszer nem is lépett életbe s hogy egyes vidékeken ismét bérlők kezébe került a dohánykereskedés. Így 1726-ban bizonyos Schlezinger Mór a dohánykereskedés factora. Nem valami szívesen látott ember lehetett, mivel Rauch Dániel vicebán erőszakos támadást intézett ellene és emberei ellen.²⁾

Ami a patens egyes pontjait illeti, még ha életbe léptették is, a bírságokon kívül egyet sem tartottak meg. A dohánykereskedés nem csak hogy szabad nem volt, hanem már a határon elkobozták a dohányt, akár fizetett harminczadot akár nem. Így kívánták ezt az örökös tartományok appaldatorainak kiváltságai. Homlokegyenest ellenkezett a patens szavaival, de meg Magyarország önállásával is, hogy az udvari kamara a magyar dohánykereskedést és dohány taksarendszert a császári „*supremum tabacae manufacturae officium*” alá rendelte! A magyar harminczadosok a dohánycsempészet bírságait ugyan beszédtek, de az udvari kamara rendeletére a bírságokat a fentebbi császári hivatalnak kellett beszoigáltatniok.³⁾ Így 1725. tavaszán Sartori János a baltendorfi harminczados burnótot és dohányt foglalt le. Amint ennek hire ment Bécsben, Sartorit felszólították, hogy a magyar kereskedőktől elvett dohány és burnót árát a „*supremum tabacae officium*”-nak szoloigáltassa be. Sartori megtagadta a beszoigáltatást, azt mondván, hogy a bírság-

¹⁾ K. p. levélt. Hung. 1721. Két példányban is meg van, azonkívül a Hungr. Denkbuch-ba is bejegyezték a patenst. Mikor s hogyan léptették életbe a patenst arról nincsenek közelebbi adataink.

²⁾ K. p. levélt. Hung. 1726. május 23. Rendelet a magyar kamarához a Rauch ellen indítandó vizsgálat ügyében, („*mentionatum attentatum vero nullatenus dissimulandum sit*“.)

³⁾ K. p. levélt. Hungr. 1725.

pénzek és a csempészárak a császári patens értelmében Magyarországot illetik, s ő a jelzett összeget nem a császári dohányhivatalnak, hanem a magyar kamarának szolgáltatja be. Erre az udvari kamara 1725. márc. 2-án újra elrendeli a fentebbi birság beszolgáltatását, mivel „*tabaca contrabandae obnoxia, vigore clementissimae resolutionis ad supremum tabacae officium erga praestationem tertialitatis conferenda veniat*“¹⁾

Az udvari kamara, a mennyiben az örökös tartományok érdekei kívánták, kénye-kedve szerint magyarázgatta a patens többi pontjait is, s olyan intézkedéseket léptetett életbe, melyek a legszigorúbb monopoliumnál is rosszabbak voltak. Említők már, hogy az osztrák dohánygyárak részére Magyarországon vásárolt dohány után egy fillérnyi adót és harminczadot sem fizettek. Az örökös tartományok appaldatorai is szabadon vitték ki a dohányt. Ezen a czímen Magyarország évenként nagy összeggel károsodott, mert volt esztendő mikor 20 ezer mázsa dohánynál is többet vittek ki díjmentesen. A haimburgi császári dohánygyárat tisztán azzal a czéllal alapították, hogy Magyarország lássa el dohánynyal. A steierországi (fürstenfeldi) gyár szintén a magyar dohányra szorult. Épp ezért a határon voltak főtárházai: úgymint Pinkán, Ratkersburgban, Pettauban. A fürstenfeldi dohánygyárnak 1723-ban történt felállításakor maga az udvari kamara írta február 10-én: „in Unter Steyermarkt nur alleinig der hungar. Blätter-Tabak verraucht zu werden pflegt.“²⁾ Gondolhatjuk, hogy maguk a gyárak is temérdek dohányt dolgoztak fel. Így 1724. július havában, vagyis a beváltás előtt a haimburgi gyárban még 7000 mázsánál több magyar dohány volt készletben, ugyanekkor a görzi gyárban 3000 mázsára rúgott a magyar dohánykészlet, nem is számítván a burnótot.³⁾

Az udvari kamara, hogy az osztrák gyárak dohányszükségletét biztosítsa, a *legjobb dohánytermő magyar vidékeket mindaddig zár alatt tartotta*, a míg a gyárak beszerezték a szükséges dohánymennyiséget. A dohány eladását csak ezután engedte meg. Az 1721-iki patens kiadása után Pozsega vidéke részesült eme szerencsében. Pozsega vidéke (Czernek, Pleternitz és Verhofzy) messze földön ismert kitünő dohányt termelt. Bár Haimburgtól jó távol feküdt, mégis évi 3000 mázsa levelet biztosítottak itt a haimburgi gyár részére. A Pozsega városával kötött egyességben az udvari kamara kikötötte, hogy 1723-tól fogva 3000 mázsa dohányra praemtiot gyakorol, mert *a magyar királynak megvan az elővételi joga!* „Als solle — írja a kamara — *fürhin Slavonien niemand, wer*

1) K. p. levélt. Hungr. 1725. márcz.

2) K. p. levélt. 9144. Fasc. Tabak-Pachtungen.

3) K. p. levélt. 9144. Fasc.

der immer sey, einig erbauenden Tabac weder Inn noch ausser Landts verkaufen, bevor nicht die anfeillung desselben in billig und gewöhnlichen Preiss an die Cam. Inspection, oder den von Ihr hierzu bevollmächtigten Richter und Rath der Stadt Pozsega beschehen"! Aki „Licenz-Zettel" nélkül dohányt mer eladni, az kontrabandát követ el, dohányát elko-bozzák, vagy ha már eladta, minden mázsa fejében 10 frt birságot fizet! A kincstár részére szükséges dohányt a jobbágyoknak Eszékre kell szállítaniok, de a pénzt nem a szállításkor, hanem a jövő év május havában kapják meg.¹⁾ Ez a fizetési mód végtelen csapás volt a föld népére, mivel akkor tisztán dohánytermelésből élt, dohányát másnak el nem adhatta, a kincstár meg csak a jövő évben fizetett. Aztán az is baj volt, hogy tavaszig a dohány annyira kiszáradt, hogy súlyban is sokat veszített. A nyomor ily módon majdnem elviselhetetlenné vált. Kallanek Jánosnak, a szlavoniai kamarai főgazgatónak szíve megesett a szegény népen. 1723 okt. 27-én Orahovizáról azt írja az udvari kamarának, hogy az adótól elnyomott szegény népnek a dohányon kívül semmije sincsen, s mivel a kiviteli tilalom miatt a dohányt senki sem veheti meg, *meghatva könyörögnék a szegények, hogy vegyék meg dohányjukat, vagy pedig engedjék meg, hogy másoknak eladhassák.* A tenger-melléki és a kostanizi kereskedők ugyanis már itt járnak s jó árakat ígérgetnek a dohányért, de míg a császári dohánygyár érdekében kiadott tilalmat vissza nem vonják, senki sem mer vásárolni. Az udvari kamara erre nov. 9-én azt felelte Kallaneknek, hogy az adók fejében dohányt is elfogadhat a néptől, de igyekezzék a dohány árát leszorítani, s a fizetést minél tovább halasztani. Erre a jószívű Kallanek az udvari kamara rendelete ellenére nem hitelre, hanem készpénzfizetés mellett vásárolta a dohányt, még pedig mázsáját tíz forintjával. Az udvari kamara erre megdorgálta Kallanek uramat, s 1724. január 3-án felfüg-gesztette a dohánykiviteli tilalmat; egyúttal meghagyta Kallaneknek, hogy több dohányt ne merjen vásárolni.²⁾

1723-ban a haimburgi gyár részére Kanizsa vidékén is vásároltak dohányt, először 43 mázsát és 27 fontot, azután ismét 50 mázsát hat forintjával. A kanizsai dohányról az odavaló sóhivatal azt jelenti 1723. nov. 30-án, hogy az *igen szép, kitűnő minőségű és eléggé száraz dohány*; mintegy 6—800 mázsa vár eladásra. *Kapható itt spanyol dohány* is, mely valamivel erősebb és illatosabb mint a többi, de ennek mázsája 2—3 frt-tal drágább. A zsidók nagyban vásárolgatják itt a dohányt, s két forinttal is többet fizetnek mázsájáért, mint a haimburgi gyár. Erre

¹⁾ Ugyanott.

²⁾ K. p. levélt. Hungarica 1724. január.

az udvari kamara meghagyta a kanizsai sóhivatalnak, hogy 6 frt-jával még 2—300 mázsa dohányt vehet. Ugyanekkor Kallanek 3000 mázsát szállított Eszékről Haimburgba. A szállítás hajón történt. Szakolcza vidékén is bőven volt dohány; a holiési zsidók itt 500 mázsát vettek össze, de 5 frton alul az osztrák gyáraknak nem akarták átengedni. Szolnokról 50 mázsa 54 fontot, Somlyóról szintén annyit vittek Haimburgba.¹⁾

1723 április 3-án az udvari kamara kijelenté (An die Kay. Administration in Servien), hogy a Tabak-Manufacturen-t mindenütt felfogja állíttatni. Kérdés, milyen minőségű és mennyi dohány van Szerbiában, mi az ára? Ugyanily rendeletet küldött a szlavoniai inspectióhoz, a temesvári administrációhoz, valamint a kanizsai, pécsi, rózsahegyi és somlyói sóhivatalokhoz. Az udvari kamara szerint a Taback-Manufacture-ok felállításának a célja egyrészt a szegény nép felsegélyezése, másrészt meg a készpénznek itthontartása! Ebből a tervből egyelőre ugyan semmi sem lett, de a dohányvásárlás azért szakadatlanul folyt. Az 1724. év január havában az udvari kamara Pécsen 220 mázsa válogatott dohányt vásároltatott, s az akkori szokás szerint *elzárt hordókban* vitette Haimburgba. Ugyanez évben Kanizsáról 300 mázsát vittek Haimburgba szekerekén; a szállítás mázsánként 1 frt 15 kr.-ba került. Pestről öt hajón 1771 mázsát vittek Haimburgba; a szállítás mázsánként 21 kr.-ba került. Ugyanekkor Pécsről 310 mázsát (mázsája 8 frt-ba került), Eszékről meg 3000 mázsát szállítottak Haimburgba. A haimburgi dohánygyár az 1724-iki árkimutatás szerint (Prothocollum 1724 április 26.) a magyar dohány legközségesebb fajtáját 18 frt-on vesztegette mázsánként, de fontjával már 30 kr.-ért árulta. Különben az örökös tartományok egyéb gyárainak árjegyzékeiben is a magyar leveles dohány és magyar tubák (burnót) túlnyomóan szerepel.

Az 1724. évben a győri kereskedők 1000 mázsát, a rechnitzi zsidók meg 500 mázsa dohányt vettek Tolna- és Baranyamegyékben. Ezt megtudván az udvari kamara, attól tartott, hogy e dohánymennyiséget az örökös tartományokba akarják hozni. Ezért 1724. febr. 3-án rendeletet bocsátott ki, hogy a *harminczadosok semmiféle dohányt se bocsássanak az örökös tartományokba*. Kivételt csak a császári gyárak részére szállított dohány képez. Ebben az ügyben különben császári pátens is jelent meg, a mely a Csehországba, Morvába és Sziléziába és Ausztriába való dohányszállítást Magyarországból, a dohány elkobozása és súlyos büntetés terhe alatt megtiltotta. 1723 szept. 14-én a győri, kanizsai, pécsi, szegedi, somlyói, pesti és rózsahegyi sóhivatalok

¹⁾ K. p. levélt. Hungr. Consignation, was nachstehend königl. hung. Salzämter zu erkaufung der Tabak-Blätter ausgelegt haben.

überreitereit bizták meg, hogy azokra, kik dohányt vásárolnak össze, vigyázzanak, s nyomon kövessék őket, s mihelyt a nevezett országok felé tartanak, el kell őket fogni!¹⁾

Úgy látszik, hogy a magyar harminczadosok a taksa ügyében kiadott pátensnt másképp magyarázták, mint az udvari kamara. Mivel a nevezett pátens a dohánykereskedést teljesen szabadnak mondja a taksa lefizetése esetén, a harminczadosok a bizonyító sédával ellátott dohányt minden akadály nélkül átbocsátották az örökös tartományokba! Az udvari kamara aztán az egyik panaszt a másik után küldhette a magyar kamarához a harminczadosok ellen. Magát a szentgothardi harminczadost vagy háromszor panaszolta be az udvari kamara a magyarnál.²⁾

1724 március 10-én az udvari kamara újra megintette Kallanek főigazgatót a dohánybevásárlás miatt, s meghagyta neki, hogy hagyja abba a további vásárlást.³⁾ Kallanek újra előadta a szegény nép nyomorát, melyet a késedelmes dohánybeváltás még elviselhetetlenebbé tesz. Eddig mintegy 700 mázsa dohányt váltott be. E dohányról a császári liferans *Claudius Marquais* azt mondja, hogy *páratlan jóságú*, s hozzá hasonlót egész Magyarországon sem lehet kapni. A tenger-melléki és a kostanovizi kereskedők, akik a pozsegai dohányt *Romániába* szokták szállítani, azt állítják, hogy *a pozsegai dohány jóságra nézve felülmulja az albániai dohányt* is, melyet egyenlőnek szoktak tartani a híres „*basa dohány*”-nyal. Ezért a románok szívesebben vásárolják a pozsegai, mint a török dohányt. Egyébként a termelők is megunták már a kincstár eljárását, és kerekedők után néznek. Petrás generális is ilyeneknek akarja eladni 500 mázsányi dohányát! Újra kéri tehát az udvari kamarát, vegye tekintetbe a szegény jobbágyok képtelen állapotát, s ne tegye őket tönkre a dohánybeváltással.⁴⁾

Az udvari kamara 1724. április 1-én szemére veti Kallaneknek, hogy kétszeri rendeletére sem intézkedett eddig, hogy a kiviteli tilalom megszűnjön. Nem engedi meg, hogy Kallanak 1000 mázsa dohányt vegyen most, mikor még júniusban is elegendő kapható. Csodálattal hallja az udvari kamara, hogy Pozsegában az ő tudta és akarata nélkül dohány-appaldot állítottak föl. Valószínűleg ennek az érdekében nem vonták vissza eddig a kiviteli tilalmat! A kincstárra és a lakókra nézve egyaránt káros ez az appaldo. Az udvari kamara tudni kívánja kinek a felelősségére állították azt fel. Együttal meghagyja Kallaneknek,

1) Ugyanott.

2) Ugyanott.

3) Ugyanott. 1723. június 10-én 300, 1723. július 8-án ismét háromszáz mázsa dohányt vett Kallanek, mázsáját 10 frt-jával.

4) Ugyanott, Hungr. 1724. márcz.

hogy a laybachi gyárba 300, a grázi „Tabak Administratio“-hoz pedig 50 mázsa pozsegai dohányt szállíttasson.¹⁾

Egy héttel később, április 12-én az udvari kamara megint megdorgálja Kallanek főigazgatót. Kallanek ugyanis összesen 3000 mázsa pozsegai dohányt váltott be, az udvari kamara meg csak 2600 mázsáról akart tudni. Ennél több — írja a kamara — nem kell, mivel a gyárak ügyis eléggé el vannak látva pozsegai dohánynyal! Kallanek azt ajánlotta, hogy a nevezett 3000 mázsa dohányt vontassák fel Haimburgig. Az udvari kamara meg erre azt felelte, hogy a 2600 mázsa dohány miként való elszállításáról majd később intézkedik.²⁾

Az udvari kamara ügylátszik később mást gondolt, mivel május 27-én már 30,000 frt-ot utalványoz a 3000 mázsa pozsegai dohány árának kifizetésére. Ilyenforma körülmények között folyt a szállítás a későbbi években is. Pozsega vidéke legkevesebb 3000 mázsát szállított évenként Eszékre, s onnét Haimburgba, s azonkívül több száz mázsát Graz-ba. Kanizsa vidékéről is sok dohány ment Haimburgba. Az 1725. év elején a kanizsai sóhivatal közel 300 mázsát vitetett Haimburgba. Ezt a dohánymennységet a sóhivatal még az előző évben vette; akkor 308 mázsát és 33 fontot tett ki. Mikor hónapok múlva a dohányt el kellett szállítani, ugyanazon mennyiség már csak 280 mázsát és 19 fontot nyomott. A hiány tehát 28 mázsánál több volt. Ebből 4 mázsát az elrothadt levelek nyomtak, a 24 mázsa hiányt pedig a teljes kiszáradás okozta. Ezt szemelőtt tartván, a kanizsai sóhivatal azt ajánlotta, hogy az eladóktól ezentúl minden mázsánál 8—10 font „aufwaag“-ot vegyenek, hogy így a kiszáradás révén támadt hiány pótolva legyen.³⁾

Az 1724. év ügylátszik igen kedvező volt a dohánytermesztésre. A haimburgi gyár a szokásos szállításokon kívül a magyar vásárokon 1000-nél több mázsa dohányt vett oly áron, hogy a Haimburgba való szállítással és minden költséggel együtt mázsája nem egészen 6 frt-ba került! Az 1725. évben szintén a vásárokon akartak nagyobb mennyiségű dohányt vásárolni, mivel ott legolcsóbban vehettek. Boussart kamarai tanácsos és a császári Tabak-Manufactur direktora azt indítványozta, hogy a dohányvásárlásra és beváltásra Magyarországon állandó hivatalnokokat alkalmazzanak. E célra ajánlja Pozsgay Antal és Lauterbacher János kinevezését. Pozsgay a dohányhoz jól ért, beszél magyarul, horvátul, ráczul és törökül, azonkívül ismeri az egész

¹⁾ Ugyanott, Hungr. 1724. ápril.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ K. p. levélt. Hungarica 1725. marc. 1. Amts-Bericht, ratione der in das Kay. Tabak-Manufacturs-Ambt Haimburg eingelieferten Hungr. Tabackblätter.

országot. Lauterbacher is magyar születésű és kitűnően ért a dohányüzlethez.¹⁾

Ugyanez a Boussart 1726-ban bejegyeztet, hogy Czernek, Pleternitz, Verhofzy és Pozsega elnyomorodott lakói 3925 frt-nyi contributio hátralékuk fejében dohányt szállítsanak Eszékre, mázsánként 6 frt-jával. A nevezett községek ugyan azt ajánlották, hogy mázsáját 8 frt-ért szállítsák, de hát nyomorukban még a 6 frtos ajánlatot is elfogadták.²⁾

Az 1727. évben az udvari kamara Marchese Carignani és Diego Aquilar nevű zsidóval alkudozott az örökös tartományok dohány-appaldója ügyében. Meg is egyeztek nyolcz évre. Az első öt évben a bért évi 400,000 frt, az utolsó három évben pedig évi 500,000 frtban állapították meg. A szerződő felek kikötötték, hogy Magyarországból vám- és harminczadmentesen vihetik ki a dohányt. Igaz ugyan, hogy igen nagymennyiségű magyar dohányra van szükségük, s így a harminczadban nagy lesz a veszteség, de ezt az 500,000 frt-os bér bőven pótolja. A szerződés 11. pontja a következő fontos és érdekes dolgot foglalja magában: »wegen deren hungarischen Ländern dergestalten gehalten werden solle, dass Sy Pachter ihren Tabak auch dahin (bis alda das privativum ebenfals stabilirt wird) sollen verschleissen können! A szerződéses nyolcz év alatt — mondja az udvari kamara — Magyarországra is behozzák a monopoliumot, s akkor a felekkel új szerződést kötnek.³⁾ Ez a szerződés azonban nem jött létre. Diego Aquilar helyett ugyanis 1728. június 15-én Dominico de St. Nicolo-val kötött a kamara 4 évre szerződést. Ebben a szerződésben a kamara megengedi St. Nicolo-nak, hogy dohánytermékeit Magyarországon is árulhassa, de csak addig, amíg a monopoliumot itt is behozzák; mert akkor új szerződést kötnek, s ő kapja meg a magyar appaldot is. Addig is a magyar dohánynyal külföldön is kereskedhetik, de a jövedelmet külön rovatban vezesse, mivel a magyar dohánynak csak 30 százaléka az övé, a többi a kamaráé. Különben, ha a magyar monopoliumot másnak adnák is, a szabad bevásárlás mindig megmarad részére Magyarországon.⁴⁾

Az 1732. év tavaszán Dominicus de St. Nicolo egyszerre 2750 mázsa magyar dohány kivitelére kapott teljesen szabad útlevelet. Mivel

¹⁾ Ugyanott, 1725. márcz. 1. Sonnenfeldi Boussart Miksa Ferencz felterjesztése az udvari kamrához.

²⁾ K. p. levélt. 9144. Fasc. Tabak-Pachtungen.

³⁾ Ugyanott: Riflesioni sopra li punti presentati il 30. di ottobre da Diego Aquilar toccante l'Amministrazione e Soprintendenza Generale della Rendita Cesarea del Tabacco nelli Stati Ereditarij.

⁴⁾ K. p. levélt. 9145. fasc. Contract mit dem Dominico de St. Nicolo. 1728. június 15.

a pozsegai dohány volt a legkeresettebb s leghíresebb, természetes, hogy ott vásároltatott legtöbbet. Pedig az 1731. termés igen silány volt, s a télen a costanitzi kereskedők már $10\frac{1}{2}$ magyar forinttal fizették mázsáját. A pozsegai dohány keresettsége s jó hírneve azt eredményezte, hogy már ebben az időben nagyban hamisították. Az 1732. év február havában St. Nicolo megbízottja: Lampl írja, hogy igen sok *hamis pozsegai dohányt* árulnak, s a ki megveszi, ugyancsak megjárja, mert e dohány a valódi pozsegaihoz képest csak káposztalevél!¹⁾

Jó dohányt termeltek a szentgothárdi apátság birtokain is. Hivatalos jelentések szerint Ausztriába és Steierországba innét csempészték be legtöbb dohányt. Hogy a csempészetet megakadályozzák, 1731 őszén *Szentgothárdon dohánygyárat alapítottak*. A dolog a következőképpen történt. Dominico de St. Nicolo, az osztrák dohányjövedék adminisztrátora Csáky bibornokkal, a szentgothardi apátság ezidei tulajdonosával szerződést kötött. E szerint Csáky Szentgothárdon dohánygyárat állít föl, s a pinkai, póllau-i, grazi és a soproni tárházakat jól elkészített, csavart dohánnyal ellátja. Évenként *legalább ezer láda* ilyen feldolgozott dohányt szállít; minden láda 160 font dohányt tartalmaz. Csáky bibornok kötelezi magát, hogy az eddigi dohánycsempészetet teljesen beszünteti. Dominico de St. Nicolo saját tisztjeit tartja Szentgothárdon, s ezek veszik át a feldolgozott dohányt, s útlevéllel a tárházakba szállítják. Azonkívül kötelezi magát, hogy a grazi, pinkai, póllau-i és a soproni tárházak részére a csavart dohányt egyes-egyedül a gothardi gyárból vásárolja, s minden láda dohány után (160 font) 10 frt-ot fizet. Ez az ár azonban a viszonyok szerint a szerződő felek beleegyezésével emelhető, vagy esetleg le is szállítható. A szerződés egyelőre csak két évre szól.²⁾ Mivel a következő (1732.) évben Csáky bibornok meghalt, a szentgothardi gyár további működése kérdésessé vált. Dominico de St. Nicolo, meg a magyar kamara mellett voltak, hogy a szerződés 1733. okt. 1-ig érvényes. Azonkívül a magyar kamara 1732. okt. 10-én azt kívánta, hogy tekintettel a rossz termésre, a dohány ládáját ezentúl 12 forintjával fizessék, s a legutóbb szállított 206 láda feldolgozott dohány árát térítsék meg. A szentgothardi gyár ügyeit a határidő leteltéig Bíró István, a kalocsai érseki javak igazgatója vezetheti.³⁾

1733. aug. 17-én az örökös tartományok appaldoját Margutti vette

1) K. p. levélt. Hungr. 1732. 14. Mai. 14,986. Fasc.

2) K. p. levélt. Hungr. 14,991. Fasc. Contract so zwischen des Kay. und Königl. Tabakgeföll-Oberadministrations Amte an einem, dann ihro hochfürstl. Eminenz Herrn. Cardinaln Csaky de Keresztzeg als dermahligen der Abbt. Herrschaft St.-Gothardt anderten Theils abgeendet.

3) Ugyanott. 1732. deczemb. 14.

hérbe évi 640,000 frt-ért 1734-től kezdve hat évre. A szerződés 8. pontja szerint, nemsokára Magyarországra is behozzák a monopoliumot. Addig is onnét láthatja el az örökös tartományokat dohánynyal, még pedig tetszése szerint *vagy a magyar bérlő tárházaiból, vagy pedig első kézből.* Az utóbbi esetben a Magyarországon helyezett dohánybérlő mit sem követelhet tőle.¹⁾

Ügylátszik a monopolium behozatala ezúttal csakugyan komolyan szóba került. Az 1733. év nyarán az udvari kamara már tárgyalta is Károlyi Sándor gróffal, aki hajlandó volt a monopolium bérbeadására. Sőt július havában az udvari kamarához intézett levelében maga sürgeti a tárgyalások folytatását. „Ich aber — írja az egykori kurucz-generalis — nicht allein des hungarische Tabak negotium, sonder anbey auch die übrige Erbkönigreich und Länder nebst denen Nequisitionen umb Ihro Kay. und Königl. May. allerhöchstes Interesse zu befördern, zu übernehmen gedenke. Solches aber ohne vorgehender Wissenschaft des künftigen modi tractandi nicht beschehen kann, vill weniger auf ein determinirtes Pachtquantum bevor zuerkleren vermag.“ Azért tehát arra kéri az udvari kamarát, kezdje meg vele a tárgyalást, hogy a dolgot minél előbb nyélbe üthessék.²⁾ A tárgyalásokat — amint tudjuk — meg is kezdték, de a tömérdek iratváltás és tanakodás semmi eredményre sem vezetett. Maradt minden a régiben. Magyarországra nézve ez nem lett volna baj, ha a külföldre vezető összes utakat el nem zárták volna a magyar dohány elől. Így azonban az ország a dohánytermését illetőleg az osztrák monopoliumok bérlőinek volt teljesen kiszolgáltatva. Ők szabták meg az árakat, s ők rendelkeztek a saját érdekükben a hatóságokkal is. Utoljára aztán annyira mentek, hogy minden dohányszállítmányt, még ha tulajdonosa a vámot és a harminczadot is megfizette, magában az országban is mint csempészárut lefoglalták. Kivitelről, szabadkereskedésről tehát világos törvényeink dacára szó sem lehetett. Ezt csak a kiváltságolt osztrák monopolisták teheték. Ez az igazságtalan és törvénytelen állapot nagy teherként nehezedett a szegénység vállaira. Hatóságaink és kormányzségeink többször folyamodtak ez ügyben ö felségéhez, de minden eredmény nélkül.³⁾

1) K. p. levélt. 9145. fasc. Pacht-Contract mit dem Jakob Margutti.

2) Ugyanott datum nélkül, praesent. 1733. júli 18-án.

3) K. p. levélt. Camerale. Nr. 12. 8055. fasc. A magy. kamara például 1764. dec. 18-án figyelmezteti Öfelségét, hogy a magyar dohányt még az ország területén is lefoglalják, még akkor is, ha a vámot és harminczadot megfizették. „Praevideat haec regia camera aulica — írja — innumera miserorum contribuentium lamenta, vel abinde subsecutura, quod sola eductoris bone fide agentis intentio iam plectatur, resque in tricesinus insinuata et necdum traducta in regno confiscationem subeat.“

A magyar dohány árának erőszakos leszorítása az osztrák monopóliumok érdekében, aztán a kivitel megakadályozása a szegénységet a dohánycsempészsre kényszerítették. A 18. század bármely évtizedének emlékeit vizsgálhatjuk, mindenütt ott találhatjuk a nagyarányú dohánycsempészetet. Ez ellen hiába rendelték lovas öröket, rendes katonaságot, hiába tartottak Magyarországon határain rendszeren fizetett kémeket, a csempészek ravaszságán ki nem fogtak; mert velük tartott a nép, s mert *ők is tartottak kémeket s jól felfegyverezett lovasokat*. S ne higgyük, hogy csak egy-két szekér dohányt csempészték ki! *Egész sor szekérral indultak meg egyszerre, s néha 60—70 fegyveres lovas kísérte a dohányt az örökös tartományokba, s míg odáig jutottak, valóságos csatákat vívtak a rendes katonasággal és a német »iberrájter«-ekkel*. Maga Mária Terézia egy csomó szigorú rendeletet adott ki eme csempészek ellen, de megakadályozni még sem lehetett.¹⁾ Pedig 1760. nov. 14-én országszerte még azt is kihirdette, hogy *a horvátoknak és tótoknak egyszerű és kettős csákánynyal nem szabad járniok, akár visznek dohányt, akár nem*. S a kit csákánynyal a kezében látnak, azt rögtön börtönre kell vetni.²⁾ Ugyanezt a rendeletet 1765. június 25-én újra kihirdették. Az utóbbi kihirdetés összefüggésben van az 1764. és 1765. évi nagy csempészetekkel. Hogy milyenek voltak e csempészetek, arra nézve elég lesz egy példát említenünk. Az 1764. év május havában Albert Jakab főkommisszáriusnak a fizetett kémek besúgták, hogy Magyar-Prudersdorfból roppant mennyiségű dohánynyal tartanak Ausztria felé. Albert erre magához vette az überreitereket, 10 lovas és 16 gyalog katonát és Unterwaltersdorfból lesben állt. Este kilencz órakor csakugyan megjötték a magyar csempészek. A dohányt *hatvannégy* fegyveres ember kísérte. Albert embereivel közéjük lövetett, de a helyett, hogy zavarba jöttek volna, a csempészek csatarendbe álltak, s viszonozták a lövéseket. *Erre megkezdődött a harcz, mely egész éjfélig tartott*, s mely a katonaság csúfos vereségével végződött. A csempészek a legszebb rendben vonultak tovább; egy szál dohányt sem hagytak ott, de öt német lovas, egy gyalog, maga a főkommisszárius és a revisor súlyos sebeket, a többiek meg valamennyien hatalmas ütlegeket kaptak.³⁾

¹⁾ K. p. levélt. Camerale. 8055. fasc. Több ily rendelet van, így 1764. június 26-án jelent meg egy, melyben ezt írja a királynő: „quam temerario ausu quidam regni Hungariae incolae attentaverunt tabacum in ducatum Austriae inferioris introducere et invigilantibus eum in finem commissariis, exploratoribus ac militibus resistere“ etc. Az 1765. év február 26-án már ismét írja a királynő: „tabacae praevaricatorum majori numero turmatim in regno ingredientium“ etc.

²⁾ K. p. levélt. Camerale 8055. fasc. rendelet a magyar kancellariához.

³⁾ K. p. levélt. Camerale 8053. fasc. „Species facti“ etc.

A magyar csempészek sikerei fölkellették az irigységet a morvákban és sziléziaikban. Csakhamar itt is rendes csapatok alakultak, s nagyban vitték a magyar dohányt a határokon át. Hubaczy Márton, a viszókai harminczados 1764. aug. 20-án azt jelenti, hogy a csempészek *itt előtte vonulnak* el, de szembeszállni velök nem mer. E hó 9-én a dohányos szekereket 14 lovas, 18 án pedig harmincz fegyveres lovas kísérte.¹⁾ A zsolnai és szakolczai harminczadosok szintén jelentik, hogy 30—40 fegyveres ember kíséri a csempészeket, s lehetetlen velük megharczolniok.

Igy állván a dolog, a magyar kamarát véleményadásra szólították fel. A kamara — igen okosan — azt felelé, hogy amíg a dohányárakat emberségesen nem rendezik, s a beváltott dohányt rendesen meg nem fizetik, szó sem lehet a csempészet megszüntetéséről. Egyelőre mindössze annyit ajánlhat, hogy a parasztoknak tiltsák el a fegyverviselést.²⁾ Ez utóbbi meg is történt. Azonkívül a határokra nagyobb számú rendes katonaságot helyeztek, s a katonáknak díjakat (taglia) tűztek ki a csempészek fejére.³⁾ Mindez persze vajmi kevesett használt. Gondolhatjuk minő arányú volt a csempészet, mikor 1765-ben az is bebizonyult, hogy a troppau-i dominikanus kolostornak is jó része van a csempészüzletben!⁴⁾

A hivatalos iratok ugyan nem említik, de bizonyos, hogy a csempészet nagy elterjedésében része volt a magyar dohány jó hírének is! Száz és száz jelentés és magántudosítás dicséri a magyar dohányt. De ha nem is dicsérné, más körülményekből is következtethetünk jeles voltára. Az osztrák dohánygyárak ugyanis a magyar dohányt a legkülönbélebb cím alatt árulták. Ha kellett spanyol, vagy ha úgy tetszett, levante-i dohány neve alatt került forgalomba. Olykor török, máskor brazilai név alatt szerepelt. Így megérthetjük azt a különös dolgot, hogy a gyárakban megközelítőleg sem volt annyi magyar dohány, mint a mennyit vásároltak. A 18. század közepén csupán a haimburgi gyár részére átlag mintegy 40,000 mázsa magyar dohányt vettek, s mégis 1749-ben a bécsi fő-tárházban az összeírás szerint mindössze csak 9 mázsa és 49 font *magyar dohány* volt!⁵⁾ Ugyanekkor, a D'Aquilar bárótól történt átvevéskor, a haimburgi gyárban találtak 9341 font magyar dohánylisztet, 12,359 font magyar scaglia-t, 155,651 font leveles dohányt, 4080 font világos magyar dohányt és 16,525 font levelet (Hungarische Zerlöste Blätter). Az az összesen nem volt ott több magyar

1) K. p. levélt. 8055. fasc.

2) Ugyanott, 1765. jan. 11.

3) K. p. levélt. Camerale 8056. fasc. 1765. szept. 30.

4) Bünfenyítő pört indítottak ellenük.

5) K. p. levélt. 8053. fasc. 1749. Balance.

név alatt 2000 mázsánál. Említők már, hogy a grazi és a fürststenfeldi gyárat, a hivatalos jelentések szerint majdnem kizárólag magyar dohány-nyal láták el, s az 1749-iki összeírás szerint mégis csak 48 mázsa 63 font magyar dohány volt ott! De vegyünk egy más összeírást. Az 1765. évben Grazban volt 1218 font *pozsonyi módra* készült „Liebenauer“-burnót, 445 font magyar burnót, 1960 font horvát burnót, és 57 láda (18,459 font) magyar levelesdohány. Holott ugyanekkor a külföldi nevek alatt szereplő dohánnyok és burnótok hasonlíthatatlanul nagyobb mennyiségben voltak.¹⁾ Így vagyunk a hivatalos dohánytarifákkal is. Az 1775 június 25-én nyomtatásban megjelent, terjedelmes „császári patens“ csak egyetlenegy magyar árut említ, a „hungarischer Schnupftabak“-ot, melynek fontja 1 frt.

Azon magyar dohányfajok közül, melyeket ez időtájt leginkább kerestek, s miket legjobbnak tartottak, még kell említenünk a *debreczeni*, a *diószegi*, a *debrői*, a *pécsi* és a *pozsegi dohánnyokat*. Az árak között alig volt valami különbség. Így például a haimburgi főgyár 1764-ben szerződést kötött Kristóf Sándor pesti polgárral 180 mázsa első minőségű debreczeni és 40 mázsa bebrői dohány szállítására. A szerződő fél a debreczeni dohány mázsáját 7 frt 30 kr.; a deprőit 9 frt-ért szállította Haimburgig.²⁾ Ugyanekkor nemes Jankó Mihály, Monovics Péter és Pablovics György pesti polgárokkal is szerződést kötött hétszáz mázsa diószegi dohány szállítására. A szerződők a dohány mázsáját 8 frt 30 kr.-ért szállíták Haimburgig. A nevezettek minden föltételnek megfeleltek, a dohánnyt is átvették tőlük, csak pénzt nem adtak nekik. Sokáig kellett könyörögniök, míg 6000 frt-nyi követelésüket a magyar kanczellária közbenjárására megkapták. Akkor is különféle czimek alatt, jelentékeny összeget levontak. Az 1766. évben még rosszabbul jártak; mert 266 mázsa diószegit, 414 mázsa debreczeni és 40 mázsa deprőit vittek Haimburgba, hol 162 mázsa debreczenit vissza utasítottak, illetve potom áron vettek át.³⁾ Mivel más vidékek szállítói is így jártak, természetesen, hogy az elkeseredés és a panasz napról napra növekedett.

Ezektől eltekintve, az örökös tartományok monopolium bérlei, s maga az udvari kamara is rajta voltak, hogy Magyarország minél jobb dohánnyt termeljen — a részükre! Utasításokat, nyomtatott füzeteket bocsátottak tehát ki, sőt jó magot is osztottak ki a termelők között. Mivel pedig a magyar dohány általában barna színű (jecoraceum, az

¹⁾ K. p. levélt. 8055. fasc. »Inventarium über samentlich in dennen Inner-österr. Landen bei dasebstigen Consumptions Administrationen, Niederlagen und Fabriquen sub. Január. 1765. vorrätthiges Tabak-Materiale und Amst-Requisiten«.

²⁾ K. p. levélt. Camerale 8054. fasc.

³⁾ Ugyanott.

az májszinű) volt, megkísérlették a szép *sárga levantei* dohány termelését is. Ez a kísérlet 1790-ben történt. Az udvari kamara Kovacsics Ferenczet, a rendkívül ügyes és tanult pécsi adminisztrátort bízta meg a kísérlettel. Kovacsics felette érdekes és terjedelmes jelentésben számol be az eredménynyel. Márczius 13-án vetette el melegágyba a honi szokások szerint¹⁾ a *Cara* = *sa* = *Jenige* magvait. Márczius 28-án a mag kelni kezdett, de 29-én újra szigorú tél állt be, s a gyenge növények sokat szenvedtek. Április 9-én a mag szépen kikelt (elegantissime prodiissent). Megakarván tudni, hogy a levantei dohány melyik földet szereti, a kiültetésre két területet választott. Az egyik fekete-sárga, homokkal elegyes terület, a másik (Laky László kertjében) a legfeketebb s a legkövérebb föld vala. Április 16-án a növények megérték a kiültetésre, de a szárazság miatt csak a május 15-én beállt eső után lehetett a kiültetést megkezdeni. Május 16-tól 27-ig nagy melegség és tartós szárazság uralkodván, a gyenge plánták közül sok elveszett. Alig lesz jó dohány — írja Kovacsics — mert semmit sem nőnek a szárazságban. Május 29-én végre volt holmi kisebb eső, de aztán június 26-ig egyfolytában roppant hőség uralkodott. A kapálást csak ekkor lehetett megkezdeni, de a gazda szomorúan látta, hogy az ültetvényeket tömérdek féreg lepte el. Olyanféle féreg volt ez, mint a milyen a disznóparajon szokott élni; a dohánylevelek közepét rágták ki. Egy más fajta féreg még a növények gyökerét pusztítá. Kovacsics egy nagy üveg ily férget szedett össze, s meghatározás czéljából Mitterpacher Lajosnak küldé. Június 27-től fogva a szárazság és hőség folyton nagyobb lett, de azért a *dohány mindkét helyen elérte a rőfnyi magasságot*. Julius 4-én volt az egész nyáron át az első számbavehető eső, mire július 11-én Kovacsics letörlette a fölös hónalj-hajtásokat. Julius 12-14 közt jótékony (elegant-pluvia) eső eset; 22-én nagy vihar, majd 27-től 30-ig elviselhetlen hőség állt be. Julius 31-én eső volt, mire megkezdtek a hónalj-hajtások másodszori törését. Augusztus közepéig újra rettentő hőség uralkodott. A fölös hajtásokat 12-én tördelték. Julius 16-án megkezdtek az érett levelek szedését. A földtől kezdve az első (*Dip*), a második (*Junok*), a harmadik (*Bass*) és a negyedik (*Basseszte*) izig szedék le a leveleket; az ötödik iz (*Ucsalle*) még nem volt érett. Erre megkezdődött az okszerű szárítás. Kovacsics örömmel látta, hogy a leveleknek pompás sárga színük van. (elegantissimum flavum colorem habent). Ez a szín azonban később barnásra változott; csak ha harmat érte és napsugár melegítette, lett ismét sárgává. Mindamellett Kovacsics arra az eredményre jutott, hogy a

1) «More in regno usitato nimiro inferne fimo equino, superne vero bone terra maturo fimo vaccino mixta».

Levantei dohány a mi éghajlatunk alatt inkább barna, mint sárga. Talán — írja — Szegeden vagy Debrőn világosabb dohány lesz belőle. A talaj azonban megfelel a levantei dohányynak, mivel a lehető legkedvezőtlenebb évben is pompásan kifejlett.¹⁾ A kész dohánylevelek csomagokban Bécsbe kerültek, hol a Taback-Gefälls-Dicretio alapos vizsgálat után kimondá, hogy a dohány *derék áru* (echtes Kaufmansgut), *fínomsága és igen vékony bordái miatt a külföldi kereskedelemre föltötte alkalmas, és a gyártásra nagyon kiadós.* Ezért azt indítványozta, hogy Kovacsicsnak császári Belöbungsdecret-et küldjenek, s további kísérletekre biztassák.²⁾

¹⁾ Kovacsics megjegyzi, hogy mivel kísérletről volt szó, a gyenge növényeket a legnagyobb szárazságban sem öntöztette meg egyszer sem.

²⁾ K. p. levélt. Camerale 8107. fasc. »*Cultura tabacae* Levantinae per me infrascriptum serie sequenti practice suscepta«.

ADATOK.

NAPIDIJAK ÉS UTI-SZÁMLÁK DEBRECZEN VÁROSA KÖZLEVÉLTÁRÁBÓL.

I.

1566.

Mai napon a senator urak által egyező akarattal határoztatott, hogy midőn valakik ezután a senator vagy eskütt urak közül a város dolgában kiküldetnek, — bíró ur mindegyiknek fizetést adjon, Budára személyenként 3 frtot, Szolnokig másfél frtot, Thokajig 50 denárt, Szakmárig 1 frtot, Gyuláig 1 frtot, Erdélyországba 3 frtot. Más helyekig is az utazás módja és kinek-kinek megérdemelt szolgáltatához képest fizetni tartozik, hogy ezután bíró ur ellen ne zúgolódhassanak.

(Latinból fordítva. Városi jkv. 1566. 130 l.)

II.

1570.

Emlékezetnek okáért.

A senator urak, a város közjaváért különböző helyekre kiküldött urakhoz illően mérlegelve a munkát és fáradságot, minden helynek és utazásnak nehézségeiért ezen díjakat állapították meg:

Erdélyi utra	---	3	frt
Budára	---	3	"
Szolnokra	---	1	" 50 dr.
Egerbe	---	1	"
Kassára	---	1	" 50 "
Diósgyőrré	---	1	"
Tokajba	---	—	" 50 "
Szakmárra	---	1	"
Ecsedre	---	—	" 50 "

(Latinból.) Városi jkv. 1570. 48 l.

III.

1626.

Die 7. Februarii in generali Senatorum congregatione
deliberatum est de Aurigis Civitatis publicis:

hogy azoknak a fizetése ilyen legyen:

Várad i utra fizetessék azoknak	5 frt.
Thokajig	5 frt.
Egréig	12 frt.
Szolnokig	10 frt.
Kassáig	15 frt.
Gyulafejérvárig	25 frt.

A Bécsbe menőknek az időhöz és utazás körülményeihez képest jár a fizetésök.

(Latin szöveg után.) Városi jkv. 1626. 588 l.

IV.

1699.

Die 8. Januarii. in Congregatione Senatus et Dominorum Seniorum.

Statutum est. Hogy a modo imposterum a ki Város dolgaiban a Nemes Tanács vagy Communitas közül expedialtatik Diernuma légyen, a Tiszáig, Váradig, Somlyóig, Csallóig és hasonló distantiaju földig napról napra dr. 40. A Tiszántul pedig és tovább akármelly felé dr. 75.

Városi jkv.

V.

1696.

Ez uti számlát két, negyedív nagyságú papírlapon találtam számozatlan és rendezetlen iratok között. A Pozsonyban, Bécsben járt deputatus nem jegyezte alá a nevét. De valószínű, hogy a küldöttség vezetője Pósalaki János senator, elébb notarius volt, aki abban az időben többször megfordult az udvar körül és a tárnokszéki üléseken.

O. A. M. D. G.

Posoni utazásbeli kölcség a die 11 8-bris 1696.

	f.	dr.
Die 11. Octobris Csegénn révésznek attunk	68	
Nánai Bűrökönn hálván, abrakra, szénára	1	66
13. 14. Pestenn szénára	94	
Ételre, itatra, fürödésre	3	26
Révésznek, muskatélyosoknak	72	
15. Veresváron hálván, szénára, szállásért, italért	99	

	Neszmélyen két sák zabra	2 44
	Ételre italra	56
	Győrhenh kapuban	14
	Zabra	96
	Szénára	36
	Ételre, italra	86
16.	Mosonbann hálásért, étel, ital széna	3 06
17.	Jandorffon szénára, borra	40
	Posonban két Dunán	68
	Serre	45
18.	Szénára, abrakra	3 86
	Két konc papyrosra	54
	Tentára üvegestül	24
	Ételre, italra	1 86
19.	Ételre, italra	1 86
20.	Ételre, italra	1 74
	Szekér csinálásra	48
21.	Ételre, italra	92
	Szövetnekre	34
22.	Ételre, italra	1 94
	Gyertyára	38
23.	Ételre, italra	1 95
	Hájra szekér kenni	38
	Sz. Péteri Ferencznek, N. Pálnak, Sáfárnak, Pósalaki	
	Andrásnak karasiára két-két Rh. for.	9 60
	Corpus juris hungarici	12
	Nánási István pinczetokjára	2 45
	Magam pince tokjára	1 80
24.	Ételre, italra	2 45
	Fa olajra	45
	Gyertyára	30
	A szekereket haza bocsátván, uti költség	11 22
25.	Ételre, italra	2 53
26.	Ételre, italra	1 94
27.	Ételre, italra	1 96
	Negyed rész szalonnára, egy orjára	4 40
	Bécsbül hozatott egy font Caffera fincsástul	3 60
	Egy font nád méz	90
28.	Ételre, italra	1 96
	Mosásért	34
29.	Ételre, italra	2 24
30.	Mester Juratusa, B. V. Notarius, vendégünk lévén,	
	ételre, italra	3 94
	Papyrosra	34
	Városok közzé discretiora	2 40
	Városi követek költségére	3 60
	Tentára colomarisra	68
31.	Ételre, italra	2 63
	Juratusnak expeditioért	4 80

November.

Die	1. Novembris. Ételre, italra	2 92
	2. Ételre, italra	2 84
	Gyertyára	36
	3. Ételre, italra	2 89
	Ország követinek kölcségre	3 60
	Városiak újab követségére, tavalyi minden ezerre egy-egy friot	24 —
	4. Ételre, italra	2 95
	5. Sárándi Urnak uttyára	30 60
	Tamási Istvánnak uttyára	7 20
	Sárándi uram csizmájára	3 60
	Staffetára attunk	30 60
	Sárándi uram aprólék kölcsége	4 18
	Ételre, italra	2 56
	6. Ételre, italra	2 46
	7. Ételre, italra	1 98
	8. Ételre, italra	2 16
	9. Ételre, italra	1 48
	10. Ételre, italra	2 34
	11. Ételre, italra	2 46
	12. Ételre, italra	3 84
	Magamnak csizmára, patkó, sarok	3 56
	Kapczára	36
	Fél font nádméz	52
	Andrásnak csizma, patkolás	3 —
	Szathmárinak csizmára, patkó	3 74
	Skatula	14
	13. Órák váltáságára	5 14
	Postákra	1 20
	Pap Ferencz urnak karasiára	5 74
	Postára	34
	Pincze tokot vettem	4 20
	Bort belé töltöttem az utra	2 52
	Gyermek csizma csináltatásra	1 36
	Ételre, italra	2 45
	14. Bécs felé indulván, Gazda Asszonynak, szénáért, fáért, hitelben hordott serért és egyéb konyhára valókéért, szállásért, szolgálónak, gyermekeknek attam	25 06
	Regespurgban élesre esett	2 04
	Bécsbenn érkezvén estve, szekeresnek fizettem	7 20
	Vacsoráért	1 92
	15. Ételre, italra	2 98
	16. Ételre, italra	3 65
	17. Ételre, italra, negyednapi szállásért, fűtésért, ágyért fiz.	4 80
	Trogernek költözésért	28
	Az új szálláson vacsorára	60

Summa 329 72

(A számla többi része hiányzik.)

VI.

1736.

A város ablegatusát ennél az útnál sem ismerjük. Valószínű, hogy e hosszú erdélyi utazás az enyedi kollegiumnak Debreczennel szemben támasztott követelése ügyében történt. Debreczen városa ugyanis ahogy 1693-ban ismét szabad királyi várossá lett, vonakodott tovább is fizetni az enyedi kollegium számára az erdélyi fejedelmék által oda rendelt 2000 frt földesúri censust. Nem is fizette, miből félszázados controversia támadt, mely a helytartótanács beavatkozása következtében végre is azzal végződött 1760 körül, hogy Debreczen, bár időközben hajlandó volt 8000 frttal végkielégíteni az enyedi főiskolát, egy krajczárt sem fizetett.

Anno 1736 die 15. Februarii. Megindulván Erdélyországába a Tek. Nemés Tanács parancsolattyából, magam kölcségesen lévén, e szerint költöttem:

Debreczenből való kiinduláskor.

	f. dr.
Két öreg fejr kenyer vétele	56
Egy köz kenyer vétele	18
Egy fel vött sertés oldal vétele	36
Egy disznó fő vétele	15
Két jó fazék étel készíttetése	62
8 icze bort tölttettem az utra per d. 6	48

Az Almásvölgyi Vendégfogadóban.

Szénáért fizettem	12
2 Gyertyáért adtam	3
Hálásért, magunkért vettek	4
Négy lovak állásáért	8

Az Apáti Vendégfogadóban.

Szénáért	12
Borért	12
Fáért és sóért	6

Nemz. Szénás József Uram Vendégfogadójában.

Szénáért adtam	12
Borért fizettem	18
Szállásért és sóért	12

Somlyón.

A lovak patkolásáért a kovácsnak	18

Recsében.

Szénáért fizettem	12
Egy icze borért	6
A Meszesre felvontató 4 ökrös embernek adtam	34

Magyar Egregyen.

Egy véka zabot vettem	12
Szénáért	6
Borért adtam	12
Ételért adtam	12

'Somboron.

Szénáért	9
Borért	9

Berénden.

Szénáért	12
Ételért	12

Kolozsvárott.

A kocsi correctiójáért és patkolásért a kovácsnak	42
Borért	12
Zabért adtam	36
Ételért adtam	42
A szolgálnak főzésért és ágyvetésért	12

Mélt. Gróf Bethlen István Ur vendégfogadójában.

Szénát vettem	12
Ételért adtam	21
Borért	12

Az Ó-Tordai Vendégfogadóban.

Szénát vettem	24
Egy véka zabért	12
Ételért fizettem	28
Borért	12

Felvinczi Vendégfogadóban.

Ételért	12
Szénáért	6

Enyeden, egy hétig lévén.

Konyhára való hust vétettem	1·12
Szénáért fizettem	1·42
Abrakot vettem	1·32
Borért fizettem	75
A lovak patkóit szegeztettem	12
Mosásért fizettem	18
Sz. Miklós felé indulván, 3 fazék ételt készíttettem	42
Csombordnál a Maroson a révészeknek adtam	12
A kalahuznak fizettem	12

Sz. Miklóson.

A Gazdasszonynak szállásért és főzésért adtam	24
Borért adtam	28

Die 6. Marty. Sz. Miklósról haza felé indultam.

A Sz. Miklósi kalahuznak adtam	6

N. Lakon a Vendégfogadóban.

Szénáért, abrakért, étel adásért és hálásért adtam	48
Borért adtam	12
A n. laki kalahuznak	6
A Maroson a Révészeknek vissza jöve	14

Orbán Elek Uram Vendégfogadóban.

Ételért adtam	12
2 Véka abrak vétele	24
Szénát vettem	12
2 Éjtél bor vétele	12

Tordán.

Ételért fizettem	18
Borért	12
Egy Ejtél árpa Ser vétele	4

M. Gróf Bethlen István Uram Vendégfogadóban.

Ételért adtam	14
Italért	6
Szénáért	6

Kolosváratt.

Egy fel vett Oldal vétele	36
A lovak patkóit szegeztetvén	18
Hájjat vétettem a kocsi kenésére	18
A Gazdasszonynak szállásért, istállóért	36
Reggeli italt az utra vettem	12
Két vonó lovakért adtam	14

Berendi Vendégfogadóban.

Ételért, italért, szénáért	36

A Dali vendégfogadóban.

Ételért fizettem	28
Szénáért	24
Abrakért	30
4 lótul istálló bért vettem	8
Borért adtam	14

Magyar Egregyen.

Ételért adtam	15
Borért adtam.....	12
Szénáért	6
A Meszesen való 6 ökör forspontért fizettem	1·80
Tek. Bíró Uramnak küldött 2 levélért a postára	16
A Tek. Nemes Tanács leveléért fizettem a postára.....	8

Récsében.

Ételért és szénáért	18

Somlyón.

Hájjat vétettem a kocsí kenni.....	14
Reggeli italt töltettem az utra.....	12

Nemz. Szénás József Uram Vendégfogadóban.

A Somlyai 2 ló forspontért adtam	14
Szénáért	12
Ételért és italért.....	24
A Petri kalahuznak és két ló forspontért	12

Székelyhidi Vendégfogadóban.

Ételért és borért	24
Abrakért	12
Szénáért	6

Monostoros Pályi Vendégfogadóban.

Ételért adtam	48
Borért.....	30
Szénáért	24
A kocsisnak és a N. Város levél hozó katonájának égett borra	6

Tota summa facit f. 23·53

Ezeket kifizette Senior Uram.

NB. Érkeztem haza Erdélyből die 16. Martij 1736.

(A városi levéltár számozatlan és rendezetlen csomóiból.)

VII.

1737.

Számadásim

nekem alul írtnak Posonyi és Bécsi utaimrul, a hová a N. Város dolgában, nevezetessen peng in materia rectificationis Portarum, et restantiarum Taxae Diaetalis ac Census Regii deputaltattam, indulván die 12. 9 bris és haza jövéen 21 X-bris 1737.

Perceptio

f. hung. d.

Perceptor Harangi Demeter Uramtul percipialtam a végre
die 12 9-bris 737 440·88

Erogatio.

Die 12-a 9-bris 737. Innét hazul meg indulván Hortobágnál a kocsisnak tölttettem 1 Icez bort	9
Die 13. Füreden a szél miatt fél nap napolván, hogy a Tiszán által nem mehettünk, délbe és este 1 pint bort a kocsisnak	12
A kis Birónak és mellette valóknak, a kik szénát adtak a Város 4 Lova számára, 1 pint bort tölttettem	12
Die 14. 9-bris. A Szélben a Tiszán által költözvén, a Révészeknek Bibaléra adtam	42
Die eadem. Átányon Délben 1 Icez bort a kocsisnak	6
Die eadem. Apátiban hálván, Tábori nevű Gazdánknek szénáért 1. Icez bort a kocsisnak	34
Die 15. 9-bris. Ugyanott reggel vettem 2 Véka abrakot, Árpát a dr. 34	68
Die Eadem. Délben Berényben szénáért	12
Borra a Legénynek	6
Die eadem. Este a Kátai Vendég fogadóban szénáért	48
Állásért a 4 Lótul	8
Pályinkára Füreden és Kátán a Kocsisnak	5
Die 16. 9-bris. Kereszturban szénáért adtam	12
1 Icez borért a kocsisnak	8
Die eadem et 17. 9-bris. Pesten szénáért a Griff Vendég fogadóban Istállóbert egy északára ugyanott	50
A kocsisnak Molnár Jánosnak a Lovakra és magára hazáig	6
Die eadem 17. 9-bris. Pestről a Dunán Budára költözvén, a Tragernek adtam az Elephant Vendég fogadóig	204
A Hidon érette a Révészeknek	28
Die 18. 9-bris. Indultunk Győr felé Budáról és fizettem szekérbért Budai Hans Gerg Csáblinak magamtul és velem lévő Deáktul Győrig	6
A Kocsisnak Cárólynak Itál pénzt	840
Die 21. 9-bris. Indulván Posonba, fizettem szekérbért Győri kocsisnak Szabó Jánosnak Posonyig	14
Bibalét neki	240
A Tragernek, a ki a Hidtul a Rosa Vendég fogadóig segítette egyet másomat hozni	14
Die 23. Cameralis Expedito Jungel Urnak adtam recognitioul, hogy in materia restantiarum Census Regii et Taxarum Diaetalium bizonyos Actakat velem communicalt	24
Die 24 et 25 9-bris. Postára adtam levelekért	996
Die 26 9-bris. Érkeztem Bécsbe Posonbul, fizettem Szekér bért Castl nevű kocsisnak kettőnkül mint hogy másokkal edgyütt mentünk	32
Die 27 9-bris. Mélt. Referendarius Gyöngyösi Urnak Commis-sióm szerint adtam honorariumba 24 Aranyakat a fl. 4 dr. 98 számlálván, teszen	360
Eadem. Hogy Ref. Gyöngyösi Uramhoz mentem Gensemdorffra adtam a kocsisnak, a ki oda vitt, mert sáros ut volt	11952
Eadem. Postára adtam	60
	40

Die 28. 9-bris. Vettem a Tanácsházba, melyet resignaltam is ide haza egy Magyar Országi Nagy Geographica Mappát	1 50
1/2 Funt Spanyol Viaszszat vettem a N. Város számára	
mellyet Notarius Pándi Uram kezéhez resignaltam	1 02
Diebus 29. 30 9-bris. Postára levelekért	64
Item Ref. Gyöngyösi Uramhoz menvén az Opinio Referadája urgeálására, adtam a szekeresnek	34
Egy kőncz papirossat vettem az Írásokhoz	22
Diebus 3. 4. X-bris. Postára	32
7-a X-bris. Ismét a Postára	56
8-a X-bris 1/2 tb. Garmond Apostrophuser Grosman Samuelnek adtam	36
mellyet itthon Typographus Margitai Urnak resignaltam.	
Commissarius Secretarius De L'Epine Urnak discretioban vettem egy özet a'	6 30
Ugyanoda egy pár fáczánt, hogy a rajtunk által menendő 6 Jaxoniai Regementeknek el fordításában a resolvált Expeditiot accelerallya	3 12
Egy Lakájának avagy Deákjának adtam	34
Consiliarius és Commissariatius Cancellariae Director Lewenegg Urnak honorariumba vettem Kuntz Jacob Uramtul egy általag Tokai bort juxta Quietantiam 80 Rhen. forinton, teszen	96 —
A Tragernek, a ki a bort a házhoz vitte	24
Ugyan Kuntz Uramnak azon két Rhen. forintot megfizettem, a melyet bizonyos Írás communicatiojáért Ref. Gyöngyösi Uram Deákjának a N. Város helyett fizetett juxta eandem Quietantiam	2 40
Diebus 10. 11. X-bris. Postára Levelekért	80
Die 11-a. Ismét Ref. Gyöngyösi Uramhoz menvén, adtam a kocsisnak szekér bért	38
Hartmayer Samuelnek Kuntz Uram Deákjának Biró Uram itt fen létében a N. Város dolgában tett Írásiért Biró Uram Commissiojára adtam recognitioul	2 40
Bécsbül meg indulván érkeztem Pestre 15 X-bris a holott Paul Czedl Pesti kocsis szolgáljának Gergelynek fizettem Bécsbül Pestig szekér bért	10 80
Die 16. X-bris. Pesthi Gazdámnak Paacsics Emanuelnek, hogy a nála lévő N. Város két szalonnáját a Padlásra kötette, adtam a Legények számára	28
Die 20. X-bris. Fizettem említett Pesthi kocsis Paul Czedlinek Gergely szolgálja kezéhez a Tiszáig szekérbért.	12 —
Bibalét neki	48
A Tisza zajja miatt a Pesti kocsist vissza kellett vén eresztennem és Ladikon a jég között Fürednél által költözvén, adtam a Révészeknek Bibalét	70
Die 21. X-bris. Füreden fogadtam Kovács István nevű kocsist, a ki bennünket hazáig hozott, fizettem neki	3 60
1 Pint borra neki	18

Eadem. Kállai Sámuel Deáknak, a ki velem Deák gyanánt volt, minthogy nagy részént az uton és Bécsben is velem evet, jöllehet gyakrabban töbre ment, mindaz által tudok ételére és italára naponként a dr. 30—40 napra	12.—
Csizmára adtam néki ide haza	2·40
Summa	310·92
Diurnumom a 12-a 9-bris usque 21 X-bris 737 inclusive 40 napokra a fl. hung. 3 teszen	120.—
Die 9-a X-bris. Adtam iffju Maróthi György Urnak honorariumba juxta Quiatantiam	9·96
Summa erogatorun fl.	440·88
P. H.	Szeremley Sámuel mpr.

(A városi számvevőség számozatlan iratai közül.)

Közli: Zoltai Lajos.

HÁZ ÉS TANYAFÖLDEK OSZTÁSA DEBRECZENBEN A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

Az alább közlött szabályzatok azokat az utasításokat tartalmazzák, amelyek Debreczen városában a XVIII. század első felében zsinórmértékül szolgáltak egyfelől a *forgó* vagyis *házután* való, másfelől a később már *tanyaföldeknek* nevezett *béres-földeknek* a polgárok közt folyt kiosztásánál. A ház után való földek rendesen *Ondód* és *Czucza* nevű területeken (a város saját tereinuma 14 000 kat. hold kiterjedéssel) osztattak ki, még pedig mindig ingyen, mint a belső fundusok tartozékai. A béresföldet az 1854. évig zálogjogon birt praediumokon (Hegyes, Macs, Elep, Ehes, Szepes, Kösizseg, régebben még Szent-György és Zelemér is) kapták a polgárok; rendesen csekély évi bér (census) mellett; például egy nyilasért (5 kat. hold) egy időben csekély 30 denárt fizettek. Néha pedig egészen díjtalanul használhatták, legfelébb dézmát szedett tőlük a nemés város.

1744. Die 16. Martii Instructiojok.

Deputatus Uréknak micsoda módot tartsanak a *forgó* vagyis *ház után való földeknek* el osztásában, melyek minden 7-dik esztendőben el szoktak osztatni, a mely idő ebben az esztendőben ismét elő fordult.

1-o. Ugy tetczenek, hogy ezen ház után való földeken lévő szállások eránt az 1739. esztendőben 29 Apr. lett végezés ellen... (olvasatlan szó) mindazonáltal a T. N. Tanács és Communitas approbatiojának submittaltatik.

2-o. Hogy a földosztásban mind felső mind alsó járason egyenlőség observáltassék, egy-egy nyilasnak szélessége 25 öl legyen, melynek elintézésére két egyenlő mérő kötelek vagy lánczok csináltassanak.

3-ió. Kinek-kinek személyválogatás nélkül, a mint a Conscriptiōknak és házaknak rendi hozzá magával ház sorjában osszák Deputatus Uramék a földet, de a Viskósoknak, kiváltképen a kik engedelem nélkül csinálták viskojokat földet ne adgyanak, hanem azok, a kik engedelemből csinálták, adót fizetnek és szekerekkel szolgálnak adhatnak; a dülőknek nem csak számát írják fel, hanem azt is, hogy ezt vagy amazt a dülőt osztották, eszakraul délre, délrül eszakra, vagy mely részre mentek és micsoda nap.

4. A Föld osztásban pedig a Propositio nagyobb részint az 1738-ik esztendőbeli mód és osztás szerint leszen, úgy mint:

1-o. 7, 8, 9, fl. adóig 1 nyilas

2-o. 12 fl. tul 14, 15-ig 2 nyilas

3-o. Azon felyül 22, 23, 24 fl. 3 nyilas

4-o. 28 fl. fogva akar mennyi leszen az adó 4 nyilas

5-o. 7 fl. adón alul 4-tánként a propositione

Melyhez képest Deputatus Uramék mind az 1738-ik esztendőbeli földosztást, mint a repartitiot magukkal el vigyék.

5-o. Tiszt. Praedikator, Professor és Cantor Uréknak, akiknek házuk vagyon, amelly utczában házat birnak, azon utczabeli házak és gazdák sorjában adógyék ki a földgyök, akiknek pedig házak nincsen, a felső járason, Belső és Ispostálybéli Praedikator és Professor Uréknak ugyan három-három nyilas, Cantor Uréknak a belsőknek két-két nyilas, az Istopálybelinek másfél nyilas.

6-o. A N. Város közönséges házai után, minéműek a Dobozi-ház, Comáromi ház, Fejérlő, Gyürki ház, Harminczados ház és egyéb olyan házak után is, amelyektől vagy nem adóznak, vagy ha adóznak is, de semmi egyéb onust nem hordoznak, semmi föld ne adattassék, sem senkinek idegennek, mert ez per abusum 1738-ik esztendőben megtörtént vala, amely nem is approbaltatott.

7-o. Tek. Biró Uramnak, Fürmender Uramnak, Tek N. Tanácsnak. Notarius Uraméknak és a N. Communitasnak az 1738-ik esztendőbeli mód szerint adgyák a földet Deputatus Uramék.

8-o. A Derék Ország Uttyán, minémű a Mátai és Szobaszlai ut, az osztásban egy-egy nyilas hagyattassék ki, az apróbb régi utakra pedig, mellyekben a szállásokra járnak, $\frac{1}{4}$ nyilas.

9-no. Minthogy az Utczáknak meg tett minapi Rectificatiójával, az Alsó járason Gazdák és így a házak száma is szaporodott, ha hogy azért az alsó járási ház után való föld nem lenne elegendő, osszák fe a Vér völgyön egészen a N. Város kaszállóját is, ha a sem lenne elegendő, hozzák Relatoria, megláttya a N. Tanács, hol kell több földet szakasztani.

10-o. Minden ember neve után írják be Deputatus Uramék nyilassát a Lajstromban, magukat is utoljára subscribálják, végleg menvén a föld osztás, írásban tegyenek Relatitot, feljegyezvén mikor kezdték és mikor végezték.

11 o. Valakik az elmúlt esztendőkről Béresföldről a bért meg nem fizették, azoknak Deputatus Uramék földet ne adjanak.

12-n. Alsó járási Eskütt Uramék is magoknak személy földet

kivánván, felső járási Eskütt Uramék személy földeinek elosztása in suspenso maradgyon, míg ez eránt valamit lehet végezni.

13-o. Hogy jobb renddel mehessen véghez ezen osztás, a Felső járáson kezdődik Péterfian, azután megyen Hatvanra, onnan Csapóra. Az alsó járáson pedig kezdődik Piaczon, megyen Vargára és onnan Czeglédre.

Actum Debreczini in Deputatione Die Anno quibus supra.

per Josephum Szeremley
juratum Notarium.

(Prot. Relationum 1742—1755. 167—170 l.)

1744. Die Junii in Senatu et Communitate.

A forgó vagyis Ház után való földek felosztása alkalmatosságával 51 nyilas föld kimaradván és azok eránt olyan kérdés adván elő magát minthogy Alsó-járási Esküdt Uraméknak Személyly földek nincsen, a Felsőjárási utczák számára fordittssanak-e vagy felső járási Eskütt Uramék között mint személyföldek osztassanak fel? Mint hogy nem széna termőföld és az utczák hasznát nem vehetik, determinaltatott, hogy további Dispositióig most az egyszer mint Személy föld Felső járási Eskütt Uramék között egyaránt osztassék fel Deputatus Uramék által.

(Prot. Relationum 1742—1755. 178 l.)

1745. Die 3. 8-bris in Senam et Communitate.

Determinaltatott, hogy a *Köselyszeg*-ben a szántás meg tilalmaztassék és kaszállónak hagyattassék; az *Elep* pedig szántani fel osztassék, mivel már igen meg gyepesedett és a szénatermesre alkalmatlan.

(Prot. Relationum 1742—1755. 235 l.)

1746. Die 27. Martii. in Szenatus et Communitates Congregatione

Az Elepnek szántásra ebben az esztendőben fel osztatni kellestven, determinaltatott:

1-o. Pénz nélkül osztassék a föld.

2-o. Adódgýék ne csak a magános Gazdáknak, hanem mind a T. N. Tanács, mind a M. Cummunitas Tagjainak.

3-o. Minthogy a földtől pénzt nem adnak, a kilenczedet stricte meg kell venni azokon, a kiken illik.

Azon földnek meg mérésére, hány nyilas lehet, Deputaltatnak Fürmender N. Szőke János, Senator Csatári István, Szilágyi Mihály, Vecsei István Uramék, a N. Cummunitasból: Kis György, Szoboszlai Vas István és Bencze István Uramék.

(Prot. Relationum 1742—1755. 235 l.)

1746. Die 12. Aprilis in Senatu et Communitate.

Az Elepnek elosztása iránt Determinaltatik:

A N. Tanácsnak és Gommunitasnak szakasztassék ki egy darab, a melyből Senator Uramék közül egynek-egynek négy nyilas, T. Biró Urnak a proportione, a N. Communitasbeli személyeknek pedig két-két nyilas adattassék. Annakutána a közönséges Népnék uttzák számára szakasztassék úgy mind az által, hogy mivel a Piacz uttzai lakosoknak feles béres földei vadnak, úgy hogy két uttzának is több nem volt, azért az uttzának szakasztassék ki öt egy forma darab föld, Piacz uttzának pedig felényi, melly azután a lakosok között Portio és szolgálat után osztassék, és inkább az olyanoknak akiknek *ide be*¹⁾ szántóföldei nem volnának.

Az osztás formája.

Vagyon az Elepen nyilas	1391.
T. Biró Urnak jut ebből	8
Fürmender Urnak	6
14 Senator Uraméknak, ki hagyván N. Király István Uramat	48
Notarius Szeremley József Urnak	4
A N. Communitasnak 52 személyre, kivéven Matolcsi Samuel Uramat, két nyilassal számlálván	104
Marad	1221.
Ezek elosztván tizenegy részre Piacznak jut egy rész	111.
Marad 1110.	
Ez öt utczára egyenlőképen H(atvan) P(éterfia) Cs(apó) Cz(egled), V(arga), felosztván jut egy uttzának	222.
a többinek hasonlóképpen.	

Közli: *Zoltai Lajos.*

(Prot. Rel. 1742—1755. 256—257 l.)

A KAPUVÁRI URAD. SZÁMVITELE 1686-BAN.

a) *Kapuvár készpénzjövedelméről való generalis commissio. 1686.*

Kapuvári jószágban az urbarium szerint való jövedelem perceptioja és erogatioja, commissiónk mellett a mint azok documentumja, mellyek a számadásban szükségesek, ugymint: elégséges quietantiák és recognitiók, kiktől köllessék perceptiókban és erogatióban azokat venni, kiadatott generalis commissiónk *kapuvári tisztartónknak Borsos Ferencz-nek*, melly mellett jövendőbeli számadásit difficultás nélkül befogjuk venni.

¹⁾ Tudniillik akiknek az Ondódon, mely a városhoz közel fekszik, ház utáni földjeik nincsenek. (Zoltai.)

A mely helyeken a victuálét pénzül fizetik meg, percipialjon egy özért

egy ebéd halért	1 f. 50	d.;
egy vödör csikért	1 f. 50	"
egy gyékény rákért	6	"
egy tyukért	7	"
egy kappanért	10	"
egy ludért	20	"
egy med ¹⁾ vajért	20	"
egy turóért	3	"
három tyukmonyért	1	"

Mindenütt vegyen azon helység birájától elégséges recognitiót.

Az eladott buza, gabona, árpa, zab mint költ, azokról az ispán és kasznár adjon számot és recognitiót.

A várban ha mi épület szükséges, vagy elromlott eszközök megcsináltatása kívántatnék, a minemű költség reá megyen, a mesteremberektől vegyen recognitiót; a több aprólékokról pedig a porkolábtul.

Kapuvári majorságban, ha mi szükséges eszközök vételére és csináltatására kívántatik költség, a porkoláb és pallér recognoscálja.

Kapuvári béres szekerekhez való szükséges munkákat és eszközök megvételét a porkoláb és pallér recognoscálja.

A taligás kocsihoz lovakhoz a mit veszen és azokra költ, porkoláb és pallér recognoscálja.

Kapuvári tiszteink szállásin való épületeket, és beléjük szükséges eszközökre való költségeket, a mester emberek, az aprólékosokat porkoláb és pallér recognoscálja.

Hasonlóképen az ott való kertész házához építesse s szükséges eszközöket vegyen a kertésznek, melyeket recognoscáljon pallér és a mesteremberek.

A korcsmákon való szükséges épületeket és eszközöket a mesteremberek és a helységnek birái recognoscálják. Hasonlóképpen a vámházakon és hidakon tölt költségeket is a vámosok recognoscálják.

Babothi salétromos kemencéktől való épületeket és *salétromfőzők*höz szükséges eszközök vásárlását a mesteremberek és a salétromos recognostrálják.

Kapuvári, beledi, babothi, vitnyédi *malmokon* való szükséges épületeket a mesteremberek, a több eszközök vásárlását pedig és csináltatását, malomkövek két- s harmadrész vásárlása árát a négy malomban a molnárok recognoscálják.

Pordányi major építésére való költségeket a mesteremberek, a szükséges eszközök vásárlását pedig, recognoscálja az ispán vagy a bíró.

Gulya és juhok szükségére, úgy mint a vaj főzéshez, sajt csináláshoz, a mennyi só kívántatik, arról az ispán adjon recognitiót.

Boldogasszong képe előtt való lámpásokhoz minden pénteken estve mikor besötétedik, olajt adjon, mely téssen napszámot Nr. 52. A hét Boldogasszony napokon estvéin is, a mely téssen napszámot Nr. 14. Az szerint Szombatokon, Karácsony ujesztendő, három husvét, három

¹⁾ Meszöl.

pünkösöd, Szentháromság, Krisztusurunk mennybemenetele, Urnap, Mindszent, halottak napjaiban, mindenik estvéivel együtt, melly teszen napot tizenhölczet. Mivel husvét, pünkösöd, Szentháromság napjainak estéi¹⁾ szombatra esnek, in toto esztendőn által teszen napot Nr. 84. A két lámpásra vegyen szükséges olajt, kiket a tisztartónál köll tartani.

A koldusoknak járandó tizenkét karjczárt, mind az olajat, a plébános recognoscálja.

A *malom-Rába* halászatjára hálót és kötelet és más eszközöket vegyen, melyet a hálócsináló és pallér recognoscáljon.

*Barbacsia*k és *bésárkányiak* a fiscus idején száraz koresma pénzt harminczöt forintot adtanak és mindenik falu egy-egy hordó bort árolt ki. Most pedig száraz csap pénzt és mindenik falu az egy-egy hordó bort árolja ki. *Belediek* az urbarium szerint sem tartoznak borárolással. Mindazonáltal az *Új híd*ra a mennyi bor kívántatnék, tartoznak eleendő bort hordani.

*Barbacs*i tóra szükséges hajókat vegyen, és a mi ahhoz kívántatik megcsináltassa. (A bíró recognoscáljon róla.) Füvellésnek idején a lovászok hadnagyanak asztalára, a mint a lovászoknak héti pénzekre, sőbéli praebendájokra, a mit proviedál, a hadnagy adjon recognitiót róla.

Az atyámfiai közül, ha valamelyik általmenvén megtalálna szállani, avagy magunk szolgálai is, ha mi gazdálkodással leszen nekik, porkoláb adjon recognitiót róla.

A fölküldött halakról, rákokról, csikokról és más vad, szükséges konyhára valókról a quietantiákat azon várunkbeli sáffárunk adja ki, a hol adminisztrálta.

Nem lévén Kapuvárott conventiók pékünk, mikor kenyér sütése kívántatik, a sütőnek, — lékai és kereszturi szokás szerint sütő asszont még olcsóbban találhat, — magunk avagy a lovászok ha ott vannak, adjon a porkoláb recognitiót róla.

Juhok nyírésekor, az előbbeni szokás szerint, a nyírókre az ispán és a bíró recognoscálja a költséget.

A szolga rendeknek conventiójuk szerint köll megfizetni. A porkolábtól, pallértól avagy ispántól vegyen recognitiót contentálásokrul.

A számtartósághoz a mennyi papiros, spanyor viasz, spagét és tenta eszközök kívántatnak, azoknak illendő vásárlásokról vegyen recognitiót, noha ezek accidentiákból is kitelhetnének.

Mivel mindent nem specificálhatni, a ki szükségképpen történik néha a költség dolgában: azért az olyan occurrentiákban, *praefectusunkat* ő kegyelmét requirálván, mindenekről az ő dispoziტიójátul engedelmes-séggel várjon, quietantiákat elegendes recognitiókat vévén olyan személyektől. Látván az olyan occurrentiákat is szükségesnek lenni, jövőndöbeli számadásiban diffikultás nélkül bevezesszük.

Minthogy tisztviselőink documentumiban feles fogyatkozások estek: annyiban, hogy subscriptió nélkül, paraszt és falusi pecsétek föltételekkel vagy kereszt vonásokkal állítják perceptiójukat és erogatiójukat, kibén kétség lehet, kárunk is történhetett: azért az ilyen helytelen, suspitióra való szokás eltávztatására ennek utánna minden idén²⁾ jószágbeli

¹⁾ Vigiliái. — ²⁾ Évben.

bíráknak és interessatus szolgarendeknek; mester embereknek bizonyos terminus praefigáltassék, a hol praefectus uram jelenlétében praedio et quidem sub fide examine de continentiis documentorum ő kegyelme által azon produktumok coramizáltassanak, nemcsak az írástudóké, hanem a többi is.

Jószáginkból járandó és percipialandó úgy erogalandó proventusról minden fertály esztendőben igaz extractust a cassában levő pénzzel együtt kezünkhöz hozzák vagy küldjék, igazán föl tévén, mennyit, honnan és mely nap, kiki közülök percipíált és erogált legyen. Nem külömben a kulcsárok és kasznárok is tudhassák hol mi legyen tovább való teendő dispositiókra nézve, kivel a szegénység között is a restantiák szaporítása távoztathassék.

Malmok és majorok épületire s reparatiójára feles költség menvén esztendőnként, mit ekkoráig csak a sáffár subscriptiója és paraszt pecsétek vagy kereszt vonások alatt emanált documentumokkal állítanak: ezek ennek utánna praefectus uram által vidímáltassanak, magunknak is az ilyen végbeviendő és végbevitt épületekről relátiót tévén.

Majorbeli szolgarend és cseléd, hogy ne csak az ordináriumból várja fizetését, igyekezzenek arra a tisztek, hogy azon szolga rendnek szorgalmatosságából szokott fizetésök a majorság szaporaságából kitellessék.

Szalmában vagy kepekben proveniált gabonáról némely tiszt számot nem adván, a *kasznárok* elégségesnek vélik, ha csak a bírák és sáffár által a pajtákból szemül bemérendő gabonáról csinálnak számadást, a többit csak közgondra hagyván; minthogy kárunkban járhat ez is: a dolognak bizonyos voltáért tartozzanak mindenféle gabona kepek száma szerint is — etiam in stramine — számot adni, a mely procreatiórul nekünk is minden évben extractus submitáltassék.

Hasonlóképpen a kulcsárok is, majorság-, hegyvám- és dézsmabeli boroknak partiale registrumit is számadásuk mellé tegyék, excerpalandó és subscribálandó extractussal együtt, kinek mássát nekünk is megküldeni köteleztetnek.

A jószágnak alkalmatosságához és situssához képest a minemű marhák és majorságnak mennél több tartása kitelhetik, azoknak számát augeálni igyekezzenek, úgy az oeconomiabeli industriát, marhák hizlaltatását, a jószágban való mézeknek megvételét s haszonra való dolgok praeemptióját, viszont pénzzé tehető majorságnak eladását és quaesturát, in summa minden módon és tehetséggel hasznunkat követni és kárunkat távoztatni köteleztetnek. Lévéen arra hűtél is kötelezve:

Datum in arce nostra Kismarton die 1ma januarii. 1686.

Szülességrül ugymint szénarul és sarjúrul eddig a tisztek számot egészben nem, hanem csak arról adván, kit pénzen adtak, hogy ebben is ne láttassék valami kinn maradni, minden évben öl- vagy szekérszám föltétessék perceptióra és erogációra, számadásba vétetvén:

egy tehénre télen sarju vagy széna	...	2	szekér.
Egy borjura	...	1	"
Vonó ökörre és szekeres lóra minden-			
kére sarju vagy széna	...	3	"
100 juhra széna	...	10	"

A több uraság és uraimék, s jövő vendégek lovaira kelendőrül arra rendelt emberünk tartson számot, kiről specificációval az *Amtha* tartozzék.

Nem különben pénzen vásárlott és veendő vas eszközök, szegek és oeconomiabeli vásárlások, némellyek számban, némellyek pedig inventáriumban, kiket illet, be és föl irattassanak.

b) *Kapuvári kasznár, kulcsár és konyhasáfárságrul való generalis commissio 1686.*

Ami kapuvári, pordányi majorinkban majorság- és dözma-asztagok avagy keresztszámokból, hasonlóképpen azok elcsépletéséből proveniál. a kapuvári porkoláb, tömlöcztartó, pallér, pordányi bíró avagy ispánytul vegyen recognitiót elégségest.

Kapuvári jószágunkban levő malmunkban (a minthogy a *kapuvári* malomnak negyed része avagy negyedik köből jár, a *vitnyédi, baboti, beledi* molnároknál harmadik,) a mi a malmokból proveniál, molnárinktől vegye annak idejében recognitiót róla.

Némely helyeken *földköböllel* tartoznak, a mikor bevetik köblöt adnak róla, minden bevetett hold földtől egy köböllel (az *öreg köböllel*, mely a sopronyi mértéknél egy octállal és tizenhatod részzsel nagyobb), a mi proveniál, azon helységbeli bírótul vegyen recognitiót róla, tisztartónk coramizációja alatt.

Borokat, a mi felső jószágunkból az oda való korcsmaházakon kapuvári jószágunkban levőkre adottakat és ott a kapuvári várunkban levő pinczékbe lerakottakat a porkoláb vagy tömlöcztartó jelenlétében töltse meg, a mi az első töltelékre a gántárfán megyen, a kik jelen voltak azoktól vegyen elégséges recognitiót magának.

Kézi töltelékül szokás szerint minden tiz akó borra egy soproni meszlöt acceptálunk; a soproni csöbör borral 80 med., a fraknai csöbörrel 90, az akó szerint pedig 60 med. adjon számot; régi szokás szerint a korcsmárosoknak adja oda a söpreit: a mennyi bor a korcsmákon elkél azon helységbeli korcsmárostul vegyen recognitiót.

Esztendőn által a kapuvári plébánusnak a szombati votivum miséje szolgáltatásáért a hat akó bort adja meg és a plebanustól vegyen recognitiót.

A mi a szolgarendeket illeti, a generalis conventionális szerint mindeneget contentáljon és vegyen recognitiót róla.

A mi buza gabona esztendőn által megöröltetik, minden köböltül hetven font kenyérről és egy fertály korpárul adjon számot, az olyan megöröltetett életről porkoláb avagy tömlöcztartótul vegyen recognitiót.

Szembéli gabona a mi eladatik esztendőn által pénzül, annak eladásán (hogy adván köblit,) mind a mérésén a porkoláb avagy tömlöcztartó legyen jelen, és azoktól vegyen recognitiót.

Azon eladott gabonának az árát kapuvári tisztartónk kezéhez adván recognitiót vegyen róla.

Kapuvári várunkban levő pávák és majorunkban levő marhák avagy egyéb szárnyas majorság (akár pénzen vett) eledelekre mit adna; porkoláb vagy tömlöcztartótul vegyen recognitiót.

A raboknak adja meg napjában a két pár cipőt; hónapszám szerint avagy esztendőn által a mi azokra elkél, porkolábtul tömlőcz-tartótul vegyen recognitiót.

Ott nem létünkben a mi Urfiainkra valami költség lenne, praefectus avagy praeceptortul vegyen recognitiót. Az atyáinkfiai közül valaki által menet megszállana, avagy magunk szolgálai is a magunk dolgaiban, ha mi gazdálkodással leszen nekik, a porkoláb és tömlőcztartó adjon recognitiót rólok.

A füvellésnek idején a lovászok hadnagyának mind a lovászoknak mindeniknek két pár cipőt adjon napjában, a hadnagy asztalára napjában két med. bort, eczetet, szalonnát, lisztet, darát, árpakását, köleskását és a mi konyhájára szükséges leszen.

A mi lovaink Sz. Mihály nap után ha ott lennének Sz. György napig mindenkor egy hatodál abrakot adjon mindeniknek napjában, hasonlóképpen az udvari népeink lovaira, úgy hogy minden köbőlről tizenhatod részzsel adjon számot; minden költséget az oda deputált hadnagyunk recognoscáljon.

Taligás lovainkra esztendőn által minden hétre két köből abrakot adjanak, a porkoláb-, tömlőcztartó- vagy pállértul vévén recognitiót róla.

Jószágunkban sokféle munkások, mesteremberek kívántatnak; a mi bor s kenyérbeli eledelt azoknak adnak, avagy egyéb konyhára való szükségeket, a mi azokra esztendőn által elkél, arról a porkoláb-, tömlőcztartó-, pállér-, pordányi bíró- vagy ispánytul vegyen elégséges recognitiót.

A koldusoknak járandó tizenkét cipőt adja meg (ha azok nem volnának, semmit másnak ne adjanak,) vegyen recognitiót róla.

Hogyha a mi várainkban akármellyik helybe valamit küldenek, a kinek kezéhez küldik, attul vegyen quietantiát.

Minden köből árpátul egy fertály örlött árpakását, töretten peniglen fél köblöt, minden köből kölestül fél köből köleskásáru adjon számot.

Kapuvári jószágunkban levő korcsmárosinknak, mindeniknek a tizenkét köből gabonát adja meg s minden helységbeli korcsmárostul vegyen recognitiót róla.

Az *ásványi* vámon levő vámosnak szokás szerint a hat köből gabonát adja meg s azon vámostul vegyen recognitiót magának.

Vittnyédi erdőőrzőnek hat köből gabonát adjon és véle recognoscáltassa magát.

A péknek, mint a *kereszturi* várban, minden megsütött egy köből lisztül az egy meszől bort adja meg.

Porkoláb-, tömlőcztartó-, vagy pállértul vegyen recognitiót, ha a mi tisztartónk mesterembereknek vagy munkásoknak segédségök vagy munkájok fejében parancsolna adatni gabonát, bort, avagy egyéb konyhára való eszközt vagy szükségeket. Porkoláb vagy tömlőcztartó jelenlétében adja meg és azoktul vegyen recognitiót.

Barbacsí tón való halászatnak idején az oda deputált halászmesternek kenyér, bor és konyhára való gazdálkodása legyen; a mi elkél, azon halászmestertül és a helységbeli bírótul vegyen recognitiót magának.

Juhok nyirésének idején a nyírókre szokás szerint bor- és kenyérbeli gazdálkodással legyen; a mi azokra elkelne, a *pordányi* bíró- és ott való ispánytul vegyen recognitiót.

Néha marháink majorinkban megbetegednek; szükségképpen kívántatik a hozzájuk való látás vagy orvoslás. Az olyan embernek, a melly gyógyíthatna, szolgálatjához képest gabonával fizessen meg, s a porkolábtul, pallértul, pordányi bíró- és ispánytul vegyen recognitiót.

Vármegyében ha valakit deputálnának, azoknak gazdálkodással legyen, és vegyen recognitiót.

Praefectusunk valamit nevünkkel parancsolna, akármiben legyen, engedelmesen a tévő legyen.

Mivel mindent nem specificálhatni, a mi néha szükségképpen történik erogatiók dolgában, azért a mi olyan occurálna, s szükséges dolgainkban valamit erogálna, akár mi névvel nevezett legyen, elégséges quietantiát vegyen róla, ha azt akarja, hogy jövődöbéli számadásiba mindin difficultás nélkül bevegyük.

Datum in arce nostra *Kismartoniensi* die 1ma Januarii, Anno 1686.

A kasznárok számadásukban feles költséget tévén föl majorságokra, s a majorságnak számát föl nem írván: hogy abban is illendő és nem tékozlásképpen foljon a rendtartatás, engedtetik *egy hétig*

száz sörtvésre korpa	-----	Cub: 2
és árpa vagy zab, vagy buzaalja avagy haj-		
dina nyárban	-----	Cub: 1
télen	-----	Cub: 2

málé teremvén ezt megkimélhetni.

40 pókára	}	árpa	-----	Cub: 8
100 ludra		buzaalja	-----	Cub: 5
200 tikfira és tikra		köles vagy gabona	-----	Cub: 2
50 réczére		zab vagy hajdina:	10	
És galambházhoz zab vagy hajdina		-----	Cub: 5	

esztendőnként és nem több.

(A kismartoni Hg: Eszterházy-féle levéltárban levő eredetiről.)

Közli: *Dr. Merényi Lajos.*

VEGYESEK.

Marhahizlalók szövete 1833-ban. Magyarország évszázadokon át nagyban pénzelt a marhahizlalás után. A hizlalók a prima áruval — mint most is — különösen a bécsi piacot keresték fel. Az ottani mészárosokkal azonban mindig sok bajuk volt a magyar hizlalóknak, a kik méltán panaszkodtak ezek önkénykedései miatt. Különösen a felvidéki gazdáknak volt nehéz a helyzetük, a kik moslékon hizlalták göbölyeiket. Ismételten próbát is tettek, hogy a közvetítőket mellőzhessék, a kik a várt haszon java részét bezsebelték; de csakhamar meg kellett arról győződniök, hogy sem a bécsi mészárosokkal, sem a velük szövetkezet piaci közvetítőkkal nem bírnak. Érdekes e tekintetben egy magyar gazdának, a bécsi vágóhídon a személyesen ellenőrzött próbavágással tett szomorú tapasztalata. 1830-ban maga utazott fel Bécsbe, hogy személyesen ellenőrizze az u. n. regie-vágást és hizó márháinak értékesítését. Azt kellett ott tapasztalnia, hogy a próbavágáshoz kiszemelt 15 darab java göbölyét nem is egészen egy óra alatt vágták le, bele számítva a lemázsálásra fordított 17 perczet is. A lemérés és kivágásnál vagy félszáz mészáros legény foglalatoskodott, a kik oly módon dolgoztak, hogy a szakértők által átlag 6 bécsi mázsa vágássúlyra becsült göbölyökből csak 433 font hús és 55 font faggyú, összesen 488 fontot hoztak ki. De ezzel meg nem elégedtek, hanem még 11 darabot kihánytak a csapatból, vágósúlyukat a próbavágásnál nyers súly két harmadára számítatván! De még ezzel sem telt be a keserűség pohara, a jámbor magyar gazda még 4 göbölyt „ráadásul“ volt kénytelen oda adni: Csak ily módon vált u. i. lehetségessé, hogy a 161 darabból álló egész csapatért készpénzben kapta meg az árt, mikor már úgy is nyolcz napig húzódott volt a göbölyök eladása. Mindegyik nap pedig 100 váltó forintjába került a szerencsétlen felföldi gazdának.

Ily körülmények között megérthető, hogy az elkeseredett felföldi gazdák oly helyeken, hol tirkát tarthattak: szarvasmarha istállóikat juhodájukká alakították át; míg a többiek azon törték a fejüket, hogy ha már másutt, mint Bécsben nem lehet a jobb hizómarhát értékesíteni, mi módon lehetne legalább a hajtói és közvetítő díjaknál némi megtakarítást keresztül vinni?

A bécsi piacnak marhahússal való ellátásánál aránylag sokkal kedvezőbb helyzetük volt a „százazon“ hizlalóknak, a mennyiben túlnyomó

részük örmény kereskedő volt Ezek az alföldi marhavásárkon olcsó áron összeszedgették a sovány marhát, aztán nyáron át a Tiszamenti püstkák buja fűvében legeltették, télen át pedig az akkorában jóformán értéktelen szénán és szemes takarmányon hizlalták tovább. Magát a felhajtást örményeink pontosan szervezték volt, az eladást pedig ügyes trafikával monopolizálták. A hajtóutak mellett rendes állomások voltak, hol a marha megtalálta a neki megfelelő takarmányt és nyugalmat, úgy hogy általában csekély súlyvesztéssel érkezett föl Bécsbe, a hol az élelmes örmény összeköttetéseit a konjunktúrák ügyes kihasználásával előnyösen tudta érvényesíteni.

A szárazon hizlaló alföldi gazdák maguk nem is merték — ezt tudva — a bécsi piacot felkeresni, hanem megelégedtek azzal, hogy Debreczenbe hajtsák hízómarhájukat, a hol mégis otthonosabban érezték magukat, mint a nagy német városban, bár a piacot monopolizáló mészárosok és kereskedők kénye-kedvének ott is csak kivoltak szolgáltatta.

A felföldi gazda sovány marháját szintén csak a Tiszavidéken vagy az erdélyi részekben szerezte be, mi magától érthetőleg már nagyobb költséggel járt, mert sokszor kölcsönpénzen folyt a bevásárlás és az utazási és hajtási költségek is megdrágították a beállítandó sovány marha árát. Mikor pedig azt 5-6 hónapi moslékolás és drágább széna és szemes eledelnek adagolásával felhizlalta, akkor a jószágnak lábon való hajtása ismét nagy visszaesésekkel és veszteségekkel járt. Nem ritkán megesett a felföldi gazdával az is hogy a Bécsbe felhajtott göbölyöket olyan szorultsági áron volt kénytelen eladni, hogy a sovány marha beszerzési költségeit sem kapta vissza, mint mondani szokás, még a veszett fejsze nyele sem térült meg neki.

Mert, ha a hivatalos árjegyzés a Bécsi mársa húsnak árát 37 frt 30 krajczár váltó pénzben alapította is meg, nagyobb felhajtás esetében a bécsi mészárosok a hús árát 34, sőt 33 váltó forintba szorították le mindjárt. A mi pedig a Mária Terézia által a tenyésztők érdekében való regievágást illeti, azt — mint a magyar gazdának főtebb említett szomorú esetéből láthattuk — a czéhbbeliek teljesen kiforgatták jellegéből. Az is jellemző az akkori állapotokra nézve, hogy a szabályzat nem jelent meg nyomtatásban, az eladó szóbeszéd után tudta meg csak, hogy a mészarost a levágott marhából minden kártalanítás nélkül, teljesen ingyen megilleti: a nyelv, máj és szív, tüdő és lép, a lábak a térdizülettől, a paczal, a fej a szarvakkal s a bőr farkostul; azonkívül megillette ingyen 6 font faggyú és minden a belekre rakodott 2 ujnyinál nem vastagabb faggyúrész. A többi faggyút a húsarában számította a bécsi mészáros, míg a pesti abban az időben a faggyúért a kétszeres húsarát fizette és a bőr értékének a felét is megtérítette a marhatulajdonosnak; nem is említve, hogy a hússúlyba nemcsak a veséket, hanem nyelvet, szívet, májat, lépét is beszámította.

Ezekből megérthető, hogy a helyi viszonyokról tájékozott örményeknek nem is kellett a regievágás, hanem ők sommás becsú alapján egyezkedtek

a mészárosokkal, a kik — a mit ezek révén, esetleg veszítettek — a birtokos gazdánál alkalmazott regievágás vámján busásan nyerhették vissza.

Ilyen tapasztalatok birták reá aggteleki Bujánovich Ede táblabíró és habsáni (sárosmegyei) birtokost, hogy a „Kaschauer Bote“ útján 1833 évi május 27-én felhívást intézzen a marhahizlalással foglalkozó felvidéki gazdákhöz, melyben őket tömörülésre, illetve érdekeik hathatósabb védelmének szempontjából társulásra buzdította.

Javaslatának főbb pontjai ezek voltak: Az egyesület (helyesebben szövetkezet) működését az ősz kezdetén indítja meg és folytatja a jövő nyárig, amíg az utolsó göbölly eladva, illetve minden eladás teljesen lebonyolítva nincsen. A szövetkezet azonban kívánatra mindjárt hosszabb időre is megalakulhat.

Tagja lehet a szövetkezetnek minden hizlaló, a ki írásban arra kötelezi magát, hogy legalább 50 db és legkevesebb 7½ mázsa élő súlyú göböllyel belép a szövetkezetbe és darabonként 10 conv. ért forinttal járul a költségekhez, miből az aláírásnál azonban csak 5 frt fizetendő le, a másik fele a göböllyök eladási árából jutván levonásba.

A szövetkezet alapításának helyéül a felvidéki marhahizlalás valamelyik góczpontja — Homonna vagy Nagy-Mihály — vététt tervbe, oly módon, hogy ha a szeptemberi vásár alkalmával 12 nagyobb hizlaló kimondja a hozzájárulást, az egyesület megalakultnak tekintendő, mely különben is csak 20 fegfőlebb 30 taglétszámmal terveztetett.

A résztvevők az üzlet lebonyolítására 3 tagot kijelölván, ezek feladata az lett volna, hogy az eladásokat és bevásárlásokat intézzék, melyeket a könyvelő a kereskedelmi könyvitel szabályai szerint vezetni tartozik, kinek székhelyéül sz. kir. Kassá városa jelöltetett ki.

Ide kellett volna február havától kezdve minden hétfőn a kész hízókat felhajtani, hogy azok az egyesületi mérlegén való lemázszálás után Pest vagy Bécs felé irányíttassanak.

Az egyesület az egyenkint lemérlegelt és szarvaikon a tulajdonos nevét és az állat folyó számát feltüntető bélyeggel ellátott marhákat megbizottjai által kívánta az illető piacokra felhajtatni és értékesíteni, kötelezván magát arra, hogy az elért ár és a levonandó költségekről pontos jegyzéket vezet. Egyúttal azonban kikötendőnek tartotta, hogy minden esetben ha a hizlaló a felhajtásra kijelölt időt be nem tartaná, azt hallgatagon visszalépésének tekinthesse és a befizetett konvencziós értékű öt frtot bánatpénzül, ez az egyleti pénztár javára essék. A marhahizlalók figyelmeztettek, hogy hízómarhákat lehetőleg az évad elejére vagy végére jelentsék be. A többi időre tervbe vététt, hogy az egyesület a vidéken oly kisebb hizlalóktól, — kik az egyesület tagjai nem lehetnek, hízott állataik csekélyebb számánál fogva is — vegye meg az eladásra kínált árút, hogy azon a főbb piacokon — némi nyereséggel — tudadjon. A tervezőnek ezen javaslatával az lebegett szeme előtt, hogy ilyen módon a kis hizlalókon segíthet, kik különben néhány mészáros összebeszélésének teljesen ki vannak szolgáltatva. Azt remélte, hogy az ilyen tulajdonosok

a tekintélyes gazdákból alakult egyesületnek szívesebben fogják a marhát némi készpénzelőleg mellett átengedni, mint a vidéki mészárosoknak, a kik rendszerint szintén csak hosszabb terminusban fizették meg az átvett árút. Azonfelül abban is reménykedett, hogy az uradalmak az egyesület adós levelét az ő bérlőik fizetéseknél készpénzül fogják elfogadni.

A tervező végül abban reménykedett, hogy a pesti és bécsi vásárokon sikerülni fog az élősúly szerinti eladást a tulajdonsok meglegedésére keresztülvinni azon föltevésben, hogy a mészárosok 7.5–10 q élősúly után átlagban $\frac{2}{3}$ részt vagósúlyul fognak megfizetni. E tekintetben főleg dr. Burger Jánosnak, az akkori kor egyik gazdatekintélyének számításaira alapította föltevését, a melyek szerint kellő erőben, de nem hízott állapotban levő marha élősúlya után 52–54% hús számítható; faggyú beszámításával pedig 56–59%. Félíg hízott árú után 57–60% hús és a faggyú beszámításával 59–65%, végül teljesen kihízott marhánál 61–64% hús, a faggyú hozzászámításával egészen 70%. A csekélyebb értékű húsrészek a fejfel és a lábakkal együtt a tiszta húshoz az által 4 negyedében Bujánovich felfogása szerint úgy volt számításba veendő, hogy az a sovány marhánál mint 20–22, félíg hízottnál mint 15–20, a kövér marhánál mint 8–12 viszonylik a százhoz.

* * *

Talán mondanom sem kell, hogy Bujánovich javaslata a pusztában elhangzó szó maradt; a mint az másképen nem is lehetett egy olyan korban, a hol még a magyar gazdánál merőben hiányzott az, a mit az angol public spirit-nek mond, mikor másfelől az idealista tervező oly egyesület alakítására biztatta őket, mely tulajdonképen egy szövetkezetnek és kereskedelmi társaságnak mixtum compositum lett volna. Ez a terv kezdettől fogva magán hordozta a kivihetetlenség stigmáját; mindazáltal érdekes gazdaságtörténeti adat az akkori kor kiválóbbjainak idealisztikus felfogásáról.

Dr. Rodiczky Jenő.

Nagyszombat városának halastava. Régi idők emléke gyanánt még a 18. század közepén is állott ama halastó, melyet a nagyszombatiak sok száz évvel azelőtt, még a halastavak virágzakaszában építettek. Közvetlen a város falai alatt (extra portam superiorem) terült el ez a szép magas töltésekkel körülvett tó. Vízét a tavaszi olvadások alkalmával a szomolyáni és a nádasi hegyekből nagy bőségben kapta. A tóból mesterséges folyócska indult ki, s a városon keresztül folyt. A halastónak kettős czélja volt. Először is megvédte a várost a tavaszi áradásoktól, mivel a hegyekről leömlő víztömeget magába fogadta; aztán a benne tenyészett halak szép jövedelmet hajtottak a városnak. Azonkívül a marhák részére itatóul szolgált, s a várost ellátta vízzel. Idők folytán a halastavat felverte a nád, s inkább a mocsár mint a halastó jellegét viselte magán. Ennek oka természetesen maga a város volt, mivel az évek hosszú során át a tavat és a folyócskát nem tisztogattatta, egy fillért reá nem költött, s hagyta a maga sorsára. S még így is haszna volt belőle. A halastó ugyanis az

1738. évben 1050 frt 22 kr., 1743-ban 1008 frt 68 kr. és 1746-ban 739 frt 89 kr. tiszta hasznot hajtott.¹⁾ Ez a jövedelem tisztán a tó halászatából folyt be. Pedig ebben az időben már teljesen felhagytak a czélszerű hal-szaporítással!

Eközben az 1747. évben nagy szárazság és égető forróság uralkodott. A tisztátlan tóból bűzhödt kigőzölgés szállt fel, s megrontotta a környék levegőjét. Volfart György városi orvos jelentése szerint ez a kigőzölgés a városban sok nyaválát okozott. Különösen egy sajátságos, minden harmadnap visszatérő, fájdalmas lázbetegség uralkodott erősen. Volfart, nem minden ok nélkül, e lázbetegséget a városi halastónak tulajdonította.²⁾ Ezt az állítást látszott bizonyítani az a körülmény is, hogy a tóhoz közelebb lakók között mintegy hatvan ilyen lázbetegét találtak. Ez a dolog úgy a kamaráknak, mint a helytartótanácsnak tudomására jutván, tanakodtak a teendők felől. Mivel az a hír volt elterjedve, hogy a láz járványos és ragadós, s hogy annak egyedüli oka a városi halastó, a helytartótanács 1747. szept. 22-én elrendelte, hogy avatott orvosok vizsgálják meg a Nagyszombatban duló nyavalyákat.³⁾ Két orvos is megvizsgálván a betegeket és kutatván a betegség okait, részben eltérő jelentést adtak be. Az egyik orvos nem a halastónak, hanem az időjárásnak tulajdonította a járványt, a mely ez időszerint más vidéken is pusztít. Abban meg mindakét orvos megegyezett, hogy a lázbetegség egyáltalán nem ragadós.⁴⁾ Erre a helytartótanács 1747. év őszén a halastó és a városi viszonyok megvizsgálására bizottságot küldött ki. Ott volt az esztergomi érsek, a váci püspök, Schlossberg László és Bobok Mihály helytartótanácosok. Ez összejövetel alkalmával megbeszélték a tó lecsapolására szolgáló terveket is. Nagyszombat városa rémülettel vette a hírt, hogy egyetlen vizét, a halastavat lecsapolják! A helytartótanács 1747. nov. 21-én tudatta a várost, hogy a halastavat meg kell szüntetnie, s helyette más jövedelmi forrásról gondoskodnia.⁵⁾ A község kétségbeesve küzdött eme határozat ellen. Egyik könyörgő felterjesztést a másik után meneszti a kormányzókékekhez. Kimutatja, hogy a halastó századok óta áll és soha semmi bajt nem okozott, s nem is 13 frt jövedelmet hajt, mint a hogy a helytartótanács írja, hanem ezernél is többet. A város ünnepélyesen ígéri, hogy úgy a halastavat, mint a levezető folyócskát teljesen megtisztíttatja és szennyves vizet s mocskot nem enged többé belé vezetetni.⁶⁾ A helytartótanács

1) *Extractus ex rationibus cameralibus liberae regiaeque civitatis Tyrnaviensis erutus etc.*

2) Köz. p.ánz. levélt. Hungarica 15135. fasc. Volfart jelentése 1747. szept. 27.

3) Ekkor már az a hír terjedt el, hogy Nagyszombatban a dögvész pusztít.

4) Az egyik jelentést Volfart városi orvos, a másikat Dussik, az esztergomi káptalan orvosa írta.

5) „quod febres in civitate hac grassantes, et quas medici epidamias vocant. a dicta piscina civitatis immediate vicina in parte proveniant“ etc.

6) 1747. okt. 18-án a helytartótanácsához és 1747. nov. 8-án ugyanakkor, aztán 1747. decz. 1-én a kamarához.

azonban ragaszkodott a tó lecsapolásához, s a városnak azt írta, hogy a tó helyén pompás kerteket lehet alakítani, s abból a városnak több jövedelme lesz, mint a tóból. A magyar kamara már inkább hallgatott a város könyörgésére. 1747. decz. 15-én ugyanis felírt ő felségéhez. Először is kijelenti, hogy e halastó ügye nem is tartozik a helytartótanács elé, hanem tisztán kamarai ügy, s keményen kikel a helytartótanács illetéktelen beavatkozása ellen. Majd 1747. decz. 20-án védelmébe veszi a nagyszombatiakat és a halastavukat, s kifejti, hogy a tó egyáltalán nem ártalmas, s lecsapolása igen sokba kerülne, s a város nagyon sokat veszítené.¹⁾ E felterjesztésre az udvari kamara is a város mellé állott, s a halastó meghagyása ügyében közbenlépésre kérte a magyar kancelláriát.²⁾

Ezalatt a város a helytartótanács követelésére nov. 21-én megkezdé a tó lecsapolását az átadott tervek szerint. A munka december 14-ig folyt, mikor az új levezető csatorna befagyott, s a városba egy csepp víz sem jött többé. A halastó mellett lévő serfőzőháznak meg nem lévén elegendő vize, a munka abbahagyására készült. Ami vizet levezettek, az még a város falai alatt megállott, ott poshad s a falakat ledöntéssel fenyegette. Mind e bajhoz járult még az is, hogy a halastó megszüntetése mód nélkül leverte a várost.³⁾

Dr. Takáts Sándor.

Viaszkivitel Velenczébe 1747-ben. Ismeretes dolog, hogy Mercy tábornok majdnem monopoliumszerű kereskedést űzött a viasszal. A temesi kereskedelmi társaság is nagy mennyiségű viaszt szállított évenként a fiumei és triesti kikötőkbe, hogy onnét hajókon külföldre vigyék. Mivel a törökkel kötött béke alapján, az öt perczent megfizetése után, a török kereskedők szabadon jöhettek árúikkal Magyarországra, ők is meglehetősen mennyiségű viaszt vittek Magyarországon keresztül Velenczébe. Így 1747-ben Hatschi Bazil török alattvaló Mehadián, Temesváron és Légrádon át 113 bál sárga viaszt vitt Velenczébe. Ez a 113 bál viasz 243 mázsát és 90 fontot nyomott. (10581 okkát) Mivel a mehadiai harminczad czédula csak 224 mázsáról szólt, a légrádi harminczados a különbözetet mint csempész árút lefoglalta. Hatschi Bazil erre Mária Teréziánál panaszt emelt a légrádi harminczados ellen. A királyné 1747. nov. 5-én a kereskedő javára döntött. Kimondta ugyanis, hogy a viasz a nedvességet magába szívja, s így nehezebb lesz. S mivel a mértékek között is némi eltérés van, valószínűnek látszik, hogy csalás esete nem forog fent. Különben is — írja a királyné — a viaszt 27 napon át vízen szállították, s így nagyon sok nedvességet magába szívott. Ezért a lefoglalt sárga viaszt

1) Mindkettő a k. p. levélt-ban 15135. fasc-ban van.

2) „quae singula camera ista aulica eidem cancellariae Hungaricae finem in illum peramice notificanda duxit, ut consilio locumtenentiali significare non gravaretur, quatenus sublationem eiusdem piscinae usque ad peragendam praefatam investigationem non urgeret, verum in statu suo relinqueret“.

3) „Populus super attactae piscinae cassatione consternatur“.

viSSzaadatni rendelte.¹⁾ Hatschi Bazil bizonyára maga is csodálkozott rajta, hogy olyan viaszt visz magával, a mely 19 mázsa vizet szívott magába!

Dr. Takáts Sándor.

A temesi kereskedelmi társaság útlevele 1724-ből. Minő arányban űzte e társulat a kereskedést, s mily árukat szállított külföldre, arra nézve kellő felvilágosítást adhat III. Károly királynak a temesi kereskedelmi társulat részére 1724 október 20-án kiállított szabad útlevele. E szerint a király megengedi, hogy a szokásos három perczent lefizetése mellett a társulat próbaképpen 2000 mázsa viaszt, 1000 mázsa dohányt, 11000 mázsa gabnát, 4000 akó bort, 2000 akó pálinkát, 1000 mázsa viza ikrát (kaviárt) szállíthat az adriai kikötőkbe, illetve e kikötőkből a külföldre. Az útlevél kimondja, hogy a viaszt, dohányt és a viza ikrát a társulatnak nem szabad Magyarországon vásárolnia, hanem a temesi Bánságban, Erdélyben, Oláhországban vagy Szerbiában! A bort, pálinkát és gabnát Magyarországon esetleg az örökös tartományokban veheti. Ezt az útlevelet 1724 nov. 15-én — úgy látszik e társulat nevében — Mercey gróf köszönte meg. Érdekes levelében elmondja, hogy a temesi kereskedelmi társaságnak az a célja, hogy a Bánát fölös termékeit kivigye, és pénzt hozzon e földre! Épp ezért nem méltányos, hogy a temesi kereskedelmi társaságot ugyanazokkal a terhekkal sújtják, mint a külföldi török kereskedőket. A törökök ugyanis semmit sem fizetnek készpénzzel, hanem árukat hoznak be, s tőlünk is árucikket visznek ki. Így azután nagy haszonnal kereskednek, s megrontják a temesi kereskedelmi társaságot, melynek terhei nem is három, hanem 7 $\frac{1}{2}$ százalékra rugnak.

(Köz. pénz. levélt. Hungr. 1724.)

Dr. Takáts Sándor.

¹⁾ K. p. levélt. Hung. 1747. nov.

POZSONY VÁROSÁNAK HÁZTARTÁSA A XV. SZÁZADBAN. I.

Irta : KOVÁTS FERENCZ.

A városok középkori háztartásáról fenmaradt emlékek igen érdekesek, s úgy pénzügytani, mint történelmi szempontból egyaránt tanulságosak. Beható tanulmányozásukat különösen két szempont teszi kívánatossá. Az egyiket azon körülmény szolgáltatja, hogy a középkori városi pénzügyek igazgatása sok tekintetben az ujkori államháztartás szervezésének mintája volt¹⁾, a másik akkor merül föl, a midőn összehasonlítjuk, hogy a modern nagyobb városok költségvetése a századok folyamán hogy fejlődött, hogy érte el mai terjedelmének bámulatos nagyságát²⁾. Míg az utóbbi szempont követésénél a rendelkezésünkre álló levéltári anyag *számszerű feldolgozása* fogja megállapítani a középkori városok jövedelmeinek és kiadásainak viszonylagos nagyságát, addig, tekintettel az első szempontra a kutatás főleg a középkori városi háztartás szervezetének, a pénzügyi igazgatás *technikájának* elemzésére irányul.

Kutatásaink alapján megbízható eredményeket azonban csak ott érhetünk el, a hol, mint épen *Pozsony* városa levéltárában, oly anyaggal rendelkezünk, a melynek terjedelme a középkori városi háztartás teljes, vagy legalább megközelítően teljes képeinek rekonstruálását engedi meg. Köztudomású dolog, hogy a városi levéltárak azon anyaga, a mely pusztán a belügyekre vonatkozik, csak hézagosan maradt fenn napjainkra. Megemlíthetjük itt továbbá azt is, hogy eltekintve a XVIII—XIX. század levél- és irattári selejtezésénél követett eljárástól, már az illető kor emberei nem azon iratokat őrizték meg, a melyek céljainkra nézve fontosak, hanem azokat, a melyeknek fontossága az ő szempontjukból elsőrendű volt. Igen tanulságos és érdekes okmányok csak a véletlen szeszélye miatt menekültek meg a pusztulástól.

¹⁾ Y. ö. *Földes Béla*. Az államháztartástan (pénzügytan). Budapest, 1900. 11. 1.

²⁾ *Stieda Vilmos*. Städtische Finanzen im Mittelalter. (Jahrb. f. Nat.-Oek. u. Stat. III. Folge, 17. Bd. 1899.) — 1. l. — Az u. o. felsorolt külföldi forrásokon kívül v. ö. még különösen: *Bücher K.* Der öffentliche Haushalt der Stadt Frankfurt im Mittelalter (Zeitschr. f. d. ges. Staatswiss. 52. évf. Tübingen 1896.) és *Huber P.* Der Haushalt der Stadt Hildesheim etc. Leipzig 1901.

Mindezekből az következik, hogy a középkori városi pénzügyek tanulmányozását alapos forrás-kritikának megelőznie kell. Ezen feladatot azon számos kiadványok (különösen Bél Mátyás, Katona, Fejér György okmánytárai¹⁾ és monografiák könnyítik meg, a melyek a középkori Pozsony, vagy a város egyes intézményei történetével foglalkoznak²⁾. Az anyag eképpen nagyrészt ismeretes vagy éppen feldolgozva is lévén, czélszerűnek tartom, hogy az anyagkritikát egyesítsem a pozsonyi háztartás technikájának vázolásával, a melynek terjedelme ugyancsak a fentidézett monografiákra, különösen *Ortway* város történetére való hivatkozással szintén korlátozható. Így jelen tanulmányomat két részre osztom. Az elsőben a feldolgozandó anyagot, valamint azon eljárást mutatom be, a melyet a város intézői a pénzügyigazgatásnál követtek, a másodikban pedig meg fogom kísérelni, hogy a városi háztartás tényleges nagyságát kiszámítsam.

I.

Forráskritika.

Pozsony középkori háztartásának elsőrendű forrásai a *kamarakönyvek* (számadáskönyvek, kamaraszámadások, *Kammerpuch*), a melyeket a XV. században a városi kamarások irnokai szerkesztettek. A kamarakönyvek kemény bőrhártyába kötött papiroskódexek, terjedelmük 400—900 lap között váltakozik.³⁾ Az írás szép és tiszta. Az összegeket római számokkal jegyezték fel, arabs számokat csak elvétve, a fejezetek jelölésére használtak. A nyelvezet német, még pedig a középfelnémet nyelv bajor nyelvjárása.⁴⁾

1) Ujabban pedig különösen: *Fejérpataky László*. Magyarországi városok rég számadáskönyvei. Budapest, 1885.

2) *Király János*. A pozsonyi nagy-dunai vám- és révjog története, Pozsony, 1890. — *U. a.* Pozsony város joga a középkorban. Budapest, 1894. — *Kováts Ferencz*. Városi adózás a középkorban. Pozsony, 1900. — *U. a.* Pénzügyviszonyok Pozsonyban 1435—60 közt. (Ezen folyóirat VII. köt. 385., 433. l.) — *U. a.* Nyugatmagyarország áruforgalma a XV. században. Budapest, 1902. — *Ortway Tivadar*. Pozsony város története. Pozsony, 1892—1900., különösen a II. kötet 3. része: A város középkori háztartása 1300—1526. Pozsony, 1900. — *Vámosy István*. A pozsonyi katolikus polgári ápoló-intézet. Pozsony, 1898. — A régibb kiadványok közül különösen *Rakovszky István* „Das Pressburger Rathhaus und der Stadtrath. Pressburg 1872“ czimű fejtegetése emelendő ki.

3) Megjegyzendő, hogy az aránylag vastag kötetekben igen sok üres lap akad úgy, hogy a kamarakönyvek tényleges tartalma kisebb annál, mint a melyet vaskosságuk ígér.

4) Idézésüket *K* betűvel és római sorszámmal eszközölöm, mely sorszámról lásd az alább felhozandókat.

Elsőrendű forrás még azonkívül a *nagy városi számkönyv* (*der Stat Rechenpuch*,¹⁾ a mely vászonnal és bőrrel bevont fatáblák közé kötött nagy-ívrét nagyságú papirkódex. Ezen könyvbe a pozsonyi városi jegyző (Notarius civitatis. Statschreiber) azon jegyzőkönyveket írta be, a melyek a városi pénzügyi hivatalnokok, jelesül a kamarások, adószedők, pénztárnokok és harminczadosok végelszámolásairól felvételtek. A feljegyzéseket az 1438. évben kezdték meg s némely megszakítással az 1620. évig folytatták. A Szkv fontossága abban rejlik, hogy sok oly jegyzőkönyvet foglal magában, a melyre vonatkozó eredeti okmányok (kamarakönyvek. adókönyvek stb) teljesen elvesztek.

Úgy a kamarakönyvek sorozata, mint a Szkv jegyzőkönyvei között a XV. században több hézag támadt. A XV. század első (I. számú, idézve K I) kamarakönyve az 1434/35. pénzügyi évre (május-május) vonatkozik. Az ezt követő kamarakönyvek az 1439. év november haváig elvesztek, s csak a Szkvben maradtak meg azon végelszámolások, a melyek az 1437. év november—1439. év november közti háztartási időszakra vonatkoznak. Az 1439. év november havától az 1458. év július haváig egy félesztendő kivételével (1440. november—1441. május) a Szkvben összefüggően foglaltatnak a kamarások végelszámolásai. A hiányzó félévre vonatkozó kamarakönyv (K III) azonban eredetiben fennmaradt s az abban foglalt végelszámolási jegyzőkönyvvel ezen időszak sorozata kiegészíthető, mely időszakból huszonöt kamarakönyv található a városi levéltárban (K II—K XXVI). Az 1459. év január 1-étől az 1464. év végéig terjedő időre öt kamarakönyv (K XXVII—K XXXI) és két végelszámolás (1464 ?) maradt fenn. Az 1464. év után nagyobb terjedelmű rés támad úgy a kamarakönyvek sorozatában, mint a Szkv jegyzőkönyveiben, a kamarakönyvek csak a XV. század 80-as éveitől kezdve következnek ismét, a végelszámolások pedig az 1470. évtől kezdve.

Tekintettel az anyag ezen időrendi tagoltságára tanulmányom jelen első részét csak is azon összefüggő anyagrészletre építettem, a mely az 1437. év végétől az 1458. év közepéig, tehát majdnem huszonegy esztendőre terjed. Azon válságos és viszontagságos események, a melyek ezen időszak alatt hazánkban egymást érték, kiválóan érdekessé teszik a források tartalmát. Pozsony ezen idő alatt hat kormányt uralt. Rövid egymásutánban Albert (1437—1439), annak özvegye Erzsébet (1439—40), I. Ulászló (1440—1444), Hunyadi János kormányzó (1445—1452), V. László (1452—1457) és I. Mátyás (1458) fogadták a város hírneves ujévi ajándékait.²⁾ Súlyos belviszályok dúltak az országban, s az örökös párt-

¹⁾ Első lapjának faksimilejét közzétette *Ortvay* (i. m. III. kötet, XI. melléklet). Idézése = *Szkv*.

²⁾ *Ortvay* i. m. II. 3., 346. l.

ütések nem egy alkalommal Pozsonyt az ostromlás veszélyének tették ki. A város kiadásai tekintélyes összegekkel gyarapodtak, a melyeknek fedezése növekedő nehézséget okozott a polgárságnak. A költségvetés egyensúlyát mindjobban bonyolult intézkedésekkel tartották fenn. Ezen nyomasztó viszonyok között fejlődött ki a város háztartásának rendszeressége. A város üzletekbe, vállalkozásokba bocsátkozik, kölcsönöket vesz fel, az adókulcsot felemeli, szigorúbban ellenőrzi jövedelmeinek kezelését, szóval: a XV. század közepe táján az előbb patriarchális jellegű, egyszerű városi háztartás lassanként komplikáltabbá válik. A háztartás ezen bonyolódottsága megváltoztatja, illetve fejleszti a pénzügyi szervezetet is, a mint azt alkalmam lesz alantabb kimutatni.

Mielőtt a Szkv jegyzőkönyveinek kiadásösszegeit közölném, csak röviden az akkor érvényben volt pénznemet akarom elemezni.¹⁾ Ezüst pénz a bécsi (fél-) denár volt, a melyet sellíngbe (solidus = 30 denár) és fontokba (phunt, talentum, libra = 240 denár) olvastak össze. Aranypénz az aranyforint (floreus auri vagy aureus, Goldguldein) volt s ezen érme szolgált tulajdonképen szorosabb értelemben vett értékmérő gyanánt. Az aranyforint színsúlya 3·5045 gramm²⁾ volt, mai értéke 11¹/₂ korona (pontosan 11·4948 korona). A bécsi denárok 1437. évtől 1458-ig folyvást csökkentek értékükben, mely értékcsökkenést és az annak megfelelő mai értékösszegeket koronákban az I. táblázat mutatja be a végszámolási árfolyamok szerint³⁾.

I. Táblázat.

Az árfolyam érvényének ideje	Az aranyforint-tal egyenértékű denárösszeg	1000 denár	30 denár	240 denár
		ér	arany	koronát
1437—1439	200	57·47	1·72	13·79
1439—1449. V.	210	54·74	1·64	13·41
1449. V—1451. V.	220	52·25	1·57	12·54
1451. V—1452	224	51·32	1·54	12·32
1452—1454	225	51·09	1·53	12·26
1455—1456	230	49·98	1·50	12·00
1456—1457. IV.	240	47·89	1·43	11·49
1457. IV—1458. VII.	250	45·98	1·38	11·04

¹⁾ Bővebben tárgyalva *Pénzviszonyok* cz. i. munkámban.

²⁾ *Pénzviszonyok* 393. l.

³⁾ T. i. azon árfolyamok szerint, a melyekkel a kamarások elszámoltak. A finomabb érték-, illetve árfolyamingadozások, mint szükségtelenek, itt nem vétettek figyelembe. Azokra nézve v. ö. *Pénzértékviszonyok* cz. értekezésem második közleményét. (Ezen Szemle VII. k. 433. sk. l.)

Czélyszerű lesz a kamarakönyvek tartalmának tüzetes feldolgozása előtt a Szkvben foglalt jegyzőkönyvek adatait előrebocsátani. Ezen jegyzőkönyvek tartalmazzák:

- a) az elszámolás (helyének és) idejének feljegyzését,
- b) az elszámolásnál jelen voltak nevét és állásuk megjelölését,¹⁾
- c) a számonkért tisztviselő nevét s működésének idejét,
- d) a számadás bevételi és kiadási főösszegeit,
- e) az esetleges pénztári maradvány befizetésére vagy a túlkiadás megtérítésére vonatkozó határozatokat, s végül

f) a számonkért tisztviselő felmentését. Minthogy ezen jegyzőkönyvek a bevételt és a kiadást csak egy-egy főösszegben adják, céljainkra csak kisegítőképpen és akkor használhatók fel, a midőn az eredeti kamarakönyvekkel nem rendelkezünk. Az összegek közül pedig csupán a kiadási összegeket tesszük közzé, mert a jegyzőkönyvek az itt felteendő két alapkérdésnek csak egyikére adnak választ, arra t. i., hogy mily nagyok voltak a város szükségletei, arra azonban nem felelnek, hogy mily *módon* fedeztettek ezen szükségletek. A második kérdés megoldását csak a bevételek és kiadások részletes megvizsgálása által ejtjük meg, mely vizsgálatra csupán a kamarakönyvek nyújtanak alkalmat.

A II. táblázat tehát csak a Szkv. jegyzőkönyveinek kiadási összegeit tünteti fel s egyidejűleg felvilágosítást nyújt arról, hogy mely időre maradtak meg az eredeti kamarakönyvek. Megjegyzem, hogy a 3. és 4. számú végelszámolás közé azon jegyzőkönyvet szúrtam be, a mely nem a Szkvben, hanem a megfelelő kamarakönyvben foglaltatik. A kiadási összegeket az összehasonlítás céljából aranyforintokba számítottam át.²⁾

¹⁾ A kamarások egy bizottságnak adtak számot, a melynek elnöke rendszerint a polgármester, tagjai a belső („Rat“) és külső („aus der Gemain“ vagy „Genannte“) tanács 2—2 vagy több tagja, jegyzője a városi jegyző volt. Például: „Vermerkt das zu den zeiten Bartholmei Scharrach Burgermaister der Stat zw Prespurk geraitt ist worden mit dem Erbern Jorig Meindl von des kameramhts wegen..... vnd bey der Raytung sein gewesen der benannt Burgermaister, Stephan List vnd Niclas Huetl gesworn purger des Rats auch Peter Kraus vnd Mathia Ochsel Mitburger der Stat zu Prespurk aus der gmain darzu geschafft.“ (12. számú jkv.) — A legrégebb (kamarással felvett) jegyzőkönyv másolatát „Pénzviszonyok“ cz. értekezésemben ezen Szemle VII. kötet 437. l. 4. jegyzet alatt közzétettem. A K III. jegyzőkönyvét lásd u. o. 435. l. más jegyzőkönyv-kivonatokat u. o. 443. l. 4. jegyzet, 451. l. 3—5. jegyzet alatt.

²⁾ Az eredeti összegeket forintokban és dénárokbán jegyezték fel. Miután azonban a dénárók értéke változott (v. ö. az I. táblázatot), a dénárösszegeket az illető árfolyam alapján forintösszegekre változtattam át.

II. Táblázat.

Végelszámolás sorszáma	A végelszámolásra vonatkozó idő				Kamara-könyv sorszáma	A kamarás neve	Összkiadás összegei ¹⁾ magyar aranyokban
	kezdetre		vége				
	év	hó	év	hó			
1	1437	XI.	1438	XI.	—	Meindl György (I.)	5456:31
2	1438	XI.	1439	XI.	—	Woduscher Farkas (I.)	5867:33
3	1439	XI.	1440	XI.	II.	Wintperger Ulrik	9131:28
—	1440	XI.	1441	V.	III.	Walher Keresztély	1992:46*
4	1441	V.	1442	V.	—	Frantz Miklós	10419:01
5	1442	V.	1443	V.	IV., V.	Weynbachter György (I. II.)	5255:07
6	1443	V.	1443	XI.	VI.	Woduscher Farkas (II.)	1974:10
7	1443	XI.	1444	XI.	VII., VII.	Kugersauf Fülöp	4718:36
8	1444	XI.	1446	V.	IX., X., XI.	Meindl György (II—IV.)	3168:72
9	1446	V.	1447	V.	—	Lintacher Márton	3391:45
10	1447	V.	1449	III.	XII. XIII. XIV.	Schilber Erhart (I—III.)	8983:14
11	1449	III.	1449	V.	—	„ „ (IV.)	528:46
12	1449	V.	1449	XII.	—	Meindl György (V.)	1804:75
13	1449	XII.	1450	V.	—	„ „ (VI.)	2467:42
	1450	V.	1450	XI.	XV.	„ „ (VII.)	
14	1450	XI.	1451	II.	—	Weynbachter Gy. (III.)	2087:53
	1451	II.	1451	V.	XVI.	„ „ (IV.)	
15	1451	V.	1451	VII.	XVII.	„ „ (V.)	363:28
16	1451	VII.	1451	X.	XVIII.	Meindl György (VIII.)	1654:62
17	1451	X.	1452	V.	—	„ „ (IX.)	3043:95
18	1452	V.	1453	VI.	—	„ „ (X.)	8615:65
19	1453	VI.	1454	I.	—	„ „ (XI.)	4847:80
	1454	I.	1454	VI.	XIX.	„ „ (XII.)	
20	1454	VI.	1454	IX.	—	Weniger András (I.)	3464:20
	1454	IX.	1454	XII.	XX.	„ „ (II.)	
21	1454	XII.	1455	V.	XXI.	„ „ (III.)	2129:70
22	1455	V.	1455	VIII.	—	„ „ (IV.)	1612:86
23	1455	VIII.	1456	I.	XXIII.	„ „ (V.)	1429:26
24	1456	I.	1456	V.	XXII.	„ „ (VI.)	1253:89
25	1456	V.	1457	I.	XXIV.	Meindl György (XIII.)	4547:50
26	1457	I.	1457	V.	—	„ „ (XIV.)	1606:66
27	1457	V.	1458	VII.	XXV. XXVI.	Weniger András (VII., VIII.)	9383:14

¹⁾ A *-gal jelölt összeg a vonatkozó kamarakönyvből vétetett.

A táblázatból kitűnik, hogy az elszámolási időszakok igen különbözők voltak. A kamarások ugyan rendszerint csak egy évre választattak, úgy mint a városi tanács tagjai s az önkormányzati tisztviselők általában, azonban a működési év eltelte után újból elfogadhatták a reájuk eső választást. Viszont előfordult az is, hogy a kamarások egy évnél rövidebb ideig működtek. A fenti táblázat mindkét esetre példákat nyújt. Ebből következik, hogy az elszámolások nemcsak egy-egy évről, hanem hosszabb vagy rövidebb időszakról is szóltak. A táblázatban feltüntetett kiadási összegek áttekintése ezáltal nehézkessé válik s meg kell kísérelnünk, hogy azon kiadási összegeket állapítsuk meg, a melyek egyenlő időszakokra, lehetőleg egy-egy évre esnek. Ezen számítást úgy véltem megejthetőnek, hogy az egy-egy hónapra jutó kiadási összegeket kiszámítottam és tizenkét egymásra következő ily hónap-átlag összeadása által évösszegeket alakítottam. Eljárásom módszertani szempontból ugyan kifogás alá esik, azonban azt jegyzem meg, hogy ezen számítások csak tájékoztatásul szolgálni hivatvák, míg a tényleges kiadási összegeket, a melyek az itt bemutatandó átlag-összegektől az alább említendő okoknál fogva lényegesen eltérni fognak, a kamarakönyvek adatai alapján fogom megállapítani.

Tekintettel az első három végelszámolás időhatáraitra, időegységnek nem a naptárévet, hanem egy, november havától—november haváig, pontosabban Szt-Márton napjától—Szt-Márton napjáig¹⁾ terjedő pénzügyi évet választottam. A havi átlagok alapján a következő évösszegeket nyerjük :

III. Táblázat.

Pénzügyi év	Kiadási összeg aranyforintokban	Pénzügyi év	Kiadási összeg aranyforintokban
1437—38....	5456·31	Áthozatal ...	58723·93
1438—39....	5867·33	1448—49....	3708·69
1439—40....	9131·28	1449—50....	2725·24
1440—41....	7201·97	1450—51....	4540·28
1441—42....	7837·03	1451—52....	6585·55
1442—43....	4601·64	1452—53....	6659·12
1443—44....	4718·36	1453—54....	5714·96
1444—45....	2112·48	1454—55....	5391·92
1445—46....	2751·96	1455—56....	5021·84
1446—47....	4145·68	1456—57....	6764·88
1447—48....	4899·89	1457—58. (csak 8 hó)	5361·79
Átvitel ...	58723·93	Összesen ...	111,198·20

¹⁾ Vermerkt. das Sy Ingenomen habn von ainem Sand Mertleins tag bis auf den andern ain ganzes Jar. Szkv. 1. számú jkv.

Ezen összeállítás szerint, figyelmen kívül hagyva az utolsó csonka pénzügyi évet, húsz esztendő alatt a pozsonyi kamarások 105,836'41 aranyforintot, vagyis mai értékben 1.217,118'71 koronát adtak ki. Egy évre átlagban 5291'82 aranyforint, illetve 60,855'93 korona kiadás esett, mely átlag körül erősen oscillálnak az egyes évek tényleges eredményei.

A III. táblázatban a legmagasabb évi összeg az 1439/40. pénzügyi évre jut, utána pedig az 1441/42. és az 1440/41. évekre. Tényleg pedig, a mint a II. táblázat mutatja, azon pénzügyi évre esett a legnagyobb kiadási összeg (10,419'01 arft, illetve 119,818'61 korona) a mely az 1441. év május havától az 1442. év május haváig terjedt¹⁾. A III. táblázatban ezen pénzügyi év az előtte és utána való, sokkal alacsonyabb összegeket feltüntető fél évekkel összekapcsolatván, az 1440/41. és 1441/42. pénzügyi évekre eső átlag jóval kisebb, mint az 1439/40. évi átlag. A jegyzőkönyvek tényleges számai után indulva azon harmadtél esztendőben, a mely az 1439. év november havától az 1442. év május haváig terjed, s mely időszakban a két legmagasabb összeg foglaltatik, az összkiadás 21,542'75 arft, illetve 247,741'62 korona összegre rúgott, egy évre pedig átlagban ezen összeg $\frac{2}{5}$ része, vagyis 8617'10 arft, illetve 99,096'65 korona esik. Ezen időszakra, a mely az itt elemzett húsz esztendő 12'50%-ának megfelel, az összkiadásoknak 20'35%-a jut. Az összkiadások, a melyek az első két évben az átlagnál csak kevéssel nagyobbak voltak, a harmadik évben rohamosan szaporodnak, mely szaporodás harmadfél évig eltart. Az 1442/43. pénzügyi évben a kiadások csökkenése kezdődik, a mely az ötvenes évek elejéig eltart. Az aránylag legalacsonyabb évi kiadásról a 8. számú jegyzőkönyv (II. táblázat) tanuskodik, a mely a III. táblázatban az 1444/45. és 1445/46. pénzügyi évek rendkívül alacsony eredményeire hat ki. Az egész sorozat legkisebb kiadási összege az 1444/45. pénzügyi évben található, a mikor a 2112'48 arft illetve 23,243'52 korona összegre rúgó kiadás az átlag fele részén is jóval alul maradt. Az ötvenes években az évi összegek rendesen magasabbak az átlagnál, a legnagyobb kiadásokat az 1452/53. és 1456/57. pénzügyi éveknél találjuk. Azonban még ezen összegek sem érik el azon magasságot, a melyet az 1439—1443. évek között találtunk.

Ha a megvizsgált húsz esztendőt négy egyenlő öt-öt évi időszakra osztjuk, a következő összegek esnek egy-egy ilyen lustrumra:

1) A határnapok pontosan Szt. György ünnepére (ápr. 24.) esnek.

IV. Táblázat.

Pénzügyi időszak	Kiadási összeg aranyforintokban	Kiadási összeg koronákban	Száza- lékban
1437/38—1441/42	35,493·92	408,180·08	33·53
1442/43—1446/47	18,330·12	210,796·38	17·34
1447/48—1451/52	22,459·65	258,285·97	21·22
1452/53—1456/57	29,552·72	339,856·28	27·91
Összesen ---	105,836·41	1.217,118·71	100·00

Az egyes lustrumokban a következő évi átlagokat számíthatjuk ki:

V. Táblázat. (Évi átlagösszegek.)

a) Öt-öt évenként:

	Aranyforint	Korona
1437/38—1441/42 ---	7098·78	81,635·97
1442/43—1446/47 ---	3666·02	42,159·23
1447/48—1451/52 ---	4491·93	51,657·19
1452/53—1456/57 ---	5910·16	67,966·84

b) Tíz-tíz évenként:

1437/38—1446/47 ---	5382·40	61,897·60
1447/48—1456/57 ---	5201·24	59,814·26

A tíz évi átlagok csekély eltéréseket mutatnak, minthogy a IV. táblázat tanúsága szerint az első tíz évre az összkiadásoknak 50·87⁰/o-a, a második tíz évre pedig azoknak 49·13⁰/o-a esett.

Ezen megállapításokkal szemben feladatunk már most oda fog irányulni, hogy megvizsgáljuk a kiadási összegek ezen sajátságos hullámozásának okait. Kutatásaink ezen folytatására, a mint említettük, már nem használhatjuk a Szkvben foglalt jegyzőkönyveket, hanem a kamarakönyvek rovatait kell feldolgoznunk. Mielőtt azonban ezen feldolgozást megejtenők, röviden foglalkoznunk kell Pozsony középkori háztartásának technikájával.

A város gazdasági főtisztviselője a *kamarás* (*Kamrer*, *Kümmerer*) a kit a városi belső tanács (*Rat*) választott. A kamarás, a ki hivatalára, a kamarahivatalra (*Kameramt*) rendszerint önkényt vállalkozott, működéséért fizetést vagy díjazást nem húzott, kivéve ha „urai“ (*meine Herren*) (a tanács azon tagjai, a kik előtt számadást tett), kivételesen jutalmat állapítottak meg számára. Közvetlen felebbvalója a polgármester volt, a ki a városi fizetési személyzetet felfogadta, a városi munkások bérét megállapította, s a ki — hogy modern kifejezéssel éljünk, — utalványozott a különböző városi pénztárakra. A kamarás segédje a *kamaraírnok* (*Kammerschreiber*), a kit nem tekinthetünk szorosabb értelemben

vett városi tisztviselőnek, miután ezen egyént a kamarás alkalmazta és (természetesen a város számlájára) díjazta is. A kamarairnokok valószínűen azon egyének sorából kerültek ki, a kik az írásmesterségből éltek s hol valamely uraság vagy hivatalnok szolgálatába szegődtek, hol pedig a nagyközönséget szolgálták (levelek, szerződések stb. tollbamondás utáni szerkesztésével), tehát *íródeákok* voltak. Ezen egyének szerkesztették a kamarakönyveket, s jellemző, hogy míg a kamarások gyakran változtak, egy és ugyanazon kamarairnok aránylag hosszú időn keresztül működött.

A kamarakönyvek tartalma két részre, a bevételekre és a kiadásokra oszlik fel. Mindkét rész több *címet* foglal magában, mely címek alatt az egységes forrásból eredő bevételeket, illetve az egységes *célra* fordított kiadásokat könyvelték el. A *címek* ismét *tételekre* oszlanak. Minden tétel az egyszeri bevételnek, illetve kiadásnak keltét, részletes leírását és összegét tartalmazza. Az egyes oldalak alján oldalösszegek találhatók, (a melyek azonban nem mindig helyesek) a címek összegeit szintén kiírni szokták az illető utolsó tétel után. A bevételek címeit nyolcz csoportra oszthatjuk, úgymint: 1. az adókból, 2. a (királyi kisebb) haszonvételekből, 3. a kölcsönökből, 4. a bérletekből, 5. a városi magángazdaságból, 6. az illetékekből, 7. a közbiztonsági díjakból s 8. a városi pénztárból eredő bevételekre.

A kamarás ezen bevételeket a következő főcsoportokba osztott közszükségletek fedezésére fordította: 1. a városi személyzet fizetése 2. erődítési és védelmi, 3. magán (városi belső) gazdasági, 4. utazási és hírküldési, 5. vendéglátási, 6. forgalmi (hid, út), 7. közbiztonsági és közegészségügyi kiadások, 8. a bevételek 2.—4. számú csoportjaira fordított kiadások (kölcsönmegtérítés, bérösszegek, bérletek és haszonvételek kezelése), 9. királyi adó és egyéb (közjogi) szolgáltatások s végül 10. egyéb (rendszerint jelentéktelen összegeket felemészítő) célokra szolgáló kiadások.

Míg a bevételek módszeres csoportosítása az eredeti címek alapján rendszerint minden nehézség nélkül eszközölhető, addig a kiadások feljegyzése nagyon rendszertelen, úgy, hogy sok kiadási címet (s gyakran a legnagyobbakat) tételtől-tételre boncsolnunk kell, hogy a kiadásokat az imént felsorolt csoportokra feloszthassuk. Elsősorban az „*összesített kiadás*“ (*czeancziges Ausgeben*) elnevezéssel illetett címre áll ezen megjegyzés, a melynek tételei ugyan nagyobbbrészt az erődítési és védelmi kiadásokra vonatkoznak, de azért más főcsoporthoz tartozó kiadást is tüntetnek fel. Így a K II-ben ezen cím alatt, a mely e kamarakönyv 133. lapjától annak 338. lapjáig terjed s 2227 tételt tartalmaz, az erődítés és védelem céljaira szolgáló kiadásokon kívül közigazgatási,

közbiztonsági, közegészségügyi, forgalmi és magángazdasági kiadásokra, valamint a városi cselédség fizetésére, ajándékokra és utazásokra vonatkozó számos tételt is találunk.

A bevételek és kiadások feljegyzései — közelebbről megtekintve — mindenekelőtt arról tanuskodnak, hogy a városi költségvetés tulajdonképpen főösszege nem foglaltatik a kamarakönyvekben. A bevételek egyfelől nem szerepelnek azon nagyságban, a melylyel azok a város jövedelmeit szaporították. Másfelől pedig a kiadások korántsem teszik ki a városi háztartás összkiadásait. Itt is, ott is azt fogjuk észlelni, hogy Pozsony tényleges jövedelmei és kiadásai jóval felülmúlták azon összegeket, a melyekről a kamarások elszámoltak.¹⁾ Először is azt tapasztalhatjuk, hogy a bevételeket a kamarás maga nem kezeli közvetlenül, hanem hogy az illető jövedelmek kezelőitől bizonyos összegeket kap, a melyek rendszerint az illető jövedelmi forrás kezelési költségei levonása után fenmaradt *tiszta bevételek* jellegével bírnak. Ilyen városi jövedelemkezelők az adószedők (*Gaber*, rendszerint négyen egyszerre), a haszonvételeknél és a bérleteknél alkalmazott egyének (vámsszedők, hídpénzszedők, vagyis hídmesterek, tizedsszedők, harminczadosok, városi ital-kimérők stb.), valamint idesorolhatjuk még a városi tanács azon tagjait is, a kik a tanács részéről valamely kölcsön felvételével megbízattak és a folyósított kölcsönösszegeket kezelték. A kamarás kezéhez csak a városi jövedelmek egy része folyt be *közvetlenül* és *nyersen*, s még ennél sem állapíthatjuk meg teljes bizonyossággal, vajjon a kamarás az idetartozó összegeket is más kézből kapta-e vagy sem?

A kiadások megvizsgálásánál viszont azt észlelhetjük, hogy a kamarakönyvekben sok oly kiadás nem foglaltatik, a melyről más úton tudomást szerezhethünk. Igaz ugyan, hogy a kamarás által teljesített fizetésekkel a városi kiadások legnagyobb része fedeztetett, úgy, hogy joggal nevezhetjük őt a város pénzügyi *főtisztviselőjének*, de léteztek oly kiadások is, a melyeket a kamarás éppenséggel nem, vagy csak elvétve, kivételesen teljesített. A kamarás más szóval csak bizonyos, meghatározott kiadások megtérítését eszközölte, mely célból a városi bevételek kezelőitől megfelelő összegeket kapott. Ha azt kérdezzük, hogy ki teljesítette hát Pozsony egyéb kiadásait, akkor — bizonyos kivételektől eltekintve — csak a *városi tanácsot* nevezhetjük meg. Alkalmam lesz az egyes kamarakönyvek tartalmának elemzése kapcsán ezen állítást közelebbről részletes adatokkal megerősíteni.

Végül meg kell emlékeznünk még a középkori könyvelés azon sajátosságáról, hogy csak a készpénzbevételek és kiadások könyveltetnek

1) V. ö. *Ortway* i. m. II. 3. 167. l.

el, míg a természetbeli bevételek és kiadások (jelen esetben különösen só, fa és bor) vagy egyáltalán nem jegyeztetnek fel, vagy pedig becsértékük meghatározása nélkül a költségvetés összegeibe be nem tudatnak. A városi költségvetés ezen irányú kiegészítése természetesen igen nehéz lesz.

II.

Az 1439/40. pénzügyi év bevétele.

1439. évi november hó 5-én *Wymperger* (azaz *Wienerbergi*) *Ulrik* szatócs (*Kramer*)¹⁾ vállalta el a pozsonyi városi kamarahivatalt, a melyben eleinte *Uebelfail Miklós* segédkezett, de úgy látszik, nem sokáig, mert utóbbnevezett egyén neve csak egynehány 1439. évi feljegyzésben említettetik.²⁾ A kamarás irnoka gyanánt *Zipser György* (Jörig) szerepelt, aki rövid megszakitásokkal az ötvenes évek végéig teljesítette ezen functiót.

Wymperger működését igen háborús időben kezdte meg és az ellenséges támadások, a melyek a várost, a kamarás feljegyzései szerint, már 1439. november havában fenyegették, a pénzügyi év végéig tartottak. Így a kamarás 1439. év november 17-én azt írja, hogy az emberek a *Dévénynben* (Pozsonymegye) lévő ellenség elől menekültek. A kamarásnak munkásokat kellett felfogadnia, hogy a dunai hajóhidat lehordassa, de azok csak egy fél napig dolgoztak, minthogy holmijaikat az ellenség elől féltvén, a városba vitték s a hídnál nem maradtak meg.³⁾ 1440. év márczius havában az ellenség *Stomfát* bevette s egyes portyázó csapatok Pozsony közvetlen szomszédságát háborgatták (*Vereknye*, *Vöröskő* stb.).⁴⁾ Május-június hónapok Csallóközben garázdálkodott az

¹⁾ Ugyanaz, a ki az 1457/58. évi harminczad lajstromban *Kramer Ulreich* néven mint igen tekintélyes pozsonyi behozó szerepel, *Kováts*. Nyugalm. áruforg. 152. s. k. l.

²⁾ K. II. 1. 1: „Hye ist vermerkcht was ich Vreich Kramer, und ich Niklas Vbl(er)fael, enphangen haben klayn vnd gros, als man das hernach geschriben findt, Als wir vns payde des kamer ampts vnderwunden haben, Am Mitichen noch aller heyligen tag, Anno XXXVIII⁹.“ — Ugyancsak mindkét egyén megnevezi magát a „Czeancziges Ausgeben“ czimű rovat elején. *Uebelfail* 1439. évben adószedő volt.

³⁾ K. II. 137. 1: „Item eodem die, als das gelaufft ward von der veint wegen dy dy Zeit zu Teben waren XIII aribatern, dy wir gewonnen zu der pruk ab zetragen, als dy anderen aribater von der pruk fuder wichen, vnd prachten Ir hab von der veint wegen dy zu Teben waren In dy Stat da hab wir igleichen geben ein halbs tagwerich.“

⁴⁾ K. II. 416—419. (Küldönczdíjak jegyzékéből.) Item Am pfincztag noch Letare (III.) 1 poten kon Stampha dy mer zu erfrogen als dy veint In der kirichen waren 32. d. — Item Am Montag noch Ostern schuef der Ludweig Kunigsfelder (polgármester) zu geben ainem poten von Sel(den)darif (*Vereknye*) der potschaft präch wie 10 veint reytund den weg pey dem heyligen prün beschawet bietten 2 gros den, stb.

ellenség,¹⁾ szeptember 5-én pedig a város ellen komoly támadást intézett, de ezen támadást Pozsony polgársága visszaverte.²⁾ Az ellenség úgy látszik a hussziták valamely nagyobb csapatja volt, a mint a fentidézett helyekből is kitetszik, a hol arról van szó, hogy Stomfán is, Csallóköz-Somorján is a templomot szállta meg az ellenség. A kamarás egy helyen „Dy vom Prod“ névvel illeti az ellenséget, mely elnevezés is a hussziták mellett szól, a kiket a kamarás ezen kitéttel Németbród csehországi városból származóknak mondja.³⁾ *Teleki* gróf, a Hunyadiak korának mesteri történetírója, felemlíti ugyan az ellenséget is, Pozsony szorult helyzetét is ismerteti, de nem tudja, „hogy micsoda ellenség szorongatta Pozsonyt“.⁴⁾

A város ezen nehéz állapotát az akkori költségvetés számai is híven tükrözik vissza. A pozsonyiak a belviszályoktól feldult országtól segélyt nem remélhettek s különben is meglehetősen kényes helyzetük volt a miatt, hogy I. Ulászló ellen a korai özvegységre jutott Erzsébetnek, V. László anyjának, pártját fogták. Erzsébet ígért ugyan a városnak segélyt, pénzt is, zsoldosokat is, de ezen ígéreteit nemcsak, hogy nem tartotta meg, de maga is pénzt és támogatást kért és kapott a várostól.⁵⁾ A királyné támogatása azonban sokkal kisebb terhet rótt a polgárságra, mint a város védelme. A kamarakönyv kiadási tételei megörökítették azon erőfeszítést, a melylyel a polgárság a védművek jókarban tartását, védelmi eszközök beszerzését és a zsoldos hadierő fizetését teljesítette. Eltekintve a nagy erkölcsi áldozatoktól, a melyeket a polgárok Pozsony védelme érdekében hoztak, a védekezés mindenekelőtt tetemes pénzösszegekbe került. Ezen összegek egy részét a városi tanács kölcsönökkel fedezte ugyan, más részét azonban a polgárság adójának felemelése által szerezte be.

Az 1439—40. pénzügyi évre vonatkozó végelszámolási jegyzőkönyv⁶⁾ a következő összegeket tünteti fel:

¹⁾ Item auch an dem tag (Sambstag nach gotes Auffart: V. 7.) 1 poten ken sand Marein (Csallóköz-Somorja) der Maer zu erfragen als man saget man het dy kyrichen gewonnen.

²⁾ K. II. 305. l: Item Am Montag vor Natinitatis Marie (IX. 5) als dy veint dy postey (hástyá) berantt haben . . .

³⁾ K. II. 417. l: Item vnd mer 1 poten ken Posing zu Graf Jorigen als man saget dy vom prod weren do . . .

⁴⁾ *Teleki J.* Hunyadiak kora. I. köt. Pest 1852. — 189. l. 2. jegyzet.

⁵⁾ Erzsébet ígéreteire nézve v. ö. *Teleki* fentidézett helyét, a város kölcsöneire nézve pedig a kiadások tárgyalására utalok.

⁶⁾ Ezen jkv. úgy a Szkvben, mint a K. II. utolsó (788.) lapján is található. Szövegének az elszámolásra vonatkozó része a következő: *Innemen*: Summa dez Innemen nach ausweysung Ires Registers als daz amczigen geschriben stet facit. 4294¹/₂ g 27 den wyenner — 4185 flor aurj — Vnd mer hat er [enphangen] (törölve)

Bevételek: $4294\frac{1}{2}$ *fl* 27 den, 4185 arfrt, azonkívül még 38 arfrt és $31\frac{1}{2}$ den.

Kiadások: 4489 *fl* 51 den. és $4000\frac{3}{4}$ arfrt.

Ha ezen összegeket denárookra átszámítjuk (egységesítés céljából), úgy a következő főösszegeket kapjuk:

$$\begin{array}{rcl}
 4294\frac{1}{2} \times 240 & = & 1.030,680 \\
 4185 \times 210 & = & 878,850 \\
 38 \times 210 & = & 7,980 \\
 27 + 31\frac{1}{2} & = & 58\frac{1}{2} \\
 \hline
 \text{tehát bevételi főösszeg} & & 1.917,568\frac{1}{2}, \\
 4489 \times 240 & = & 1.077,360 \\
 4000\frac{3}{4} \times 210 & = & 840,157\frac{1}{2} \\
 51 & = & 51 \\
 \hline
 \text{tehát kiadási főösszeg} & & 1.917,568\frac{1}{2},
 \end{array}$$

vagyis a bevételek teljesen fedezik a kiadásokat. A fenti denárszám aranyforintokra átszámítva, a II. táblázatban feltüntetett 9131·28 arfrt összegnek felel meg.

A bevételek és kiadások összegeinek ily szép egybevágása azonban ne ejtsen tévedésbe senkit, a ki ezen jelenségből talán azon következtetést akarná levonni, hogy a kamarás számadása pontos és megbízható volt. Ha a kamarakönyv adatait részletesen megvizsgáljuk, úgy igen sok számhibát, tévedést, helytelen összeadást és átszámítást észlelhetünk. A bevételeknél aránylag kicsiny a tévedés: ugyanis eltekintve a jegyzőkönyvben utólagosan a főösszeghez toldott 38 frt $31\frac{1}{2}$ denár összegétől,¹⁾ a mely a kamarakönyv czimei között fel nem jegyeztett, a címek összeadása alapján nyert összeg csak 10 denárral kisebb a bevételek végösszegénél.

A bevételek a következő főcímek szerint csoportosíthatók:

der Stat gelihen Als man daz In dem Stat Rechenpuch ertindt — 38 flor auri $31\frac{1}{2}$ den wiener. — *Ausgeben da engegen*: Also bringt Seins Ausgebens da entgegen nach Inhaltung vnd ausweysung Irs Regis'ers facit Summa Expositorum 4489 *fl* 51 den wyenner 4000 fl vnd 3 fl ortter [aurj] (ort = $\frac{1}{4}$ forint).

1) Ezen toldást figyelmen kívül hagyja a bevételek sommázata az utolsó bevételi cím végén, a mely a következőképen hangzik: Summa Summarum Alles Innemens facit $4294\frac{1}{2}$ lb. 27 d. vnd 4175 flor. auri. (K. II. 105. l.)

VI. táblázat.

Az 1439—40. pénzügyi év bevételei.

Hid- és révjog	85,163	denár
Vásárjog	1,350	„
Közigazgatás	3,259	„
Rendkívüli (hadi) adó	230,472 ¹ / ₂	„
Rendes adó	214,550	„
Kölcsönök	319,830	„
Belgazdaság	2,100	„
Italmérés	688,242 ¹ / ₂	„
Tizedbérlet	310,899	„
Harminczadbérlet	53,060	„
Pénztári maradvány a múlt évről	630	„

Összesen ... 1.909,547 denár,

mely összeg 10 denárral kisebb, mint 4294¹/₂ font 27 d. és 4185 arfrt denárookra átszámított összege.

A főcímeket a pénztári maradványtól eltekintve,¹⁾ a melyre a bevételek 0·03⁰/₀-a esik, három csoportra oszthatjuk, ú. m. a város *saját* jövedelmeire, azután a polgárok megadóztatásából folyt és végül a kölcsönműveletekből eredt jövedelmekre. Ezen három csoport százalékos eloszlása a következő:

VII. táblázat.

Hid- és révjog	4·45 ⁰ / ₀
Vásárjog	0·09 „
Közigazgatás	0·16 „
Belgazdaság	0·11 „
Italmérés	36·04 „
Tizedbérlet	16·28 „
Harminczadbérlet	2·78 „
A) Saját jövedelmek	59·91 ⁰ / ₀
B) Adók	23·31 „
C) Kölcsönök	16·75 „
Pénztári maradvány	0·03 „
Összesen	100·00 ⁰ / ₀ .

1) K. II. 11. l. „Item Am pfincztog vor Oculi in der vasten (1440. III. 3.) als der Wolfgang Boduscher Raitung Im Rathaus den herren Gab vnd tet vnd auch der gemayn do hab wir von ym enphangen noch der herren vnd der gemain gescheft das er von dem Stat wein gesamelt hat fuer 3 fl pös gelt.“ — Boduscher a kamarás elődje volt; a borért való gyűjtés említése csak is azon tény megokolására szolgált, hogy mért kapott a kamarás annyi rossz, azaz hamis pénzt. Ezt az összeget különben Wymperger, minthogy túl nem adhatott rajta, a kiadásoknál (338. l.) mint veszteséget számolta el.

Pozsony városa tehát saját jövedelmeiből kiadásainak körülbelül háromötödrészét (60%) fedezte, míg a fedezetben kiadásokhoz két harmadrészben a polgárok adói, egy harmadrészben pedig a felvett kölcsönök szolgáltatták a fedezetet.

Ezen összeállítás azonban csak durván körülvonalzott vázlatát nyújtja Pozsony akkori bevételei képének. Az eredeti feljegyzések vizsgálata bizonyítja, hogy nyers és tiszta bevételek keverve fordulnak elő a kamarakönyvben, sőt hogy a nyers bevételek az eredeti tételeknek csak egy kis részében jegyeztettek fel. Ezen tételek az első három főcímre vonatkoznak, vagyis a kamarás csak a híd- és révjog, valamint a vásárjogból eredő és a közigazgatási bevételeket tünteti fel teljes nagyságukban.

A híd- és révjog gyakorlásából eredő bevételek (a melyek, a mint a kiadások tárgyalásánál látni fogjuk, csak kevés haladják meg a dunai hajóhíd és a komp fentartására és a személyzet fizetésére fordított kiadásokat) a következő eredeti czimek alatt könyveltettek el:

1. *Ald pruk gelt vnd vrfar gelt* (régi hajópénz és révpénz), az 1439. évben bevett híd- és révpénzek,¹⁾ még pedig:

hidpénz ²⁾ 34 fl 60 d. és 1 fl. auri	=	8430 d.
révpénz ³⁾ 10 fl 7 β 17 dn.	=	2627 „
híd- és révpénz egy tételben ⁴⁾ együt-		
tesen 8 $\frac{1}{2}$ fl d.	=	2040 „
Összesen ---		13,097 d.

2. *Von dem Vrfar Innemen* (révjogi bevétel) az 1440. év február—június hava között, a mely idő után július hó végéig a pozsonyi halászok átvették a révcomp kezelését,⁵⁾ még pedig révpénz 84 fl 78 dn. és 4 flor auri = 21,378 d.

¹⁾ K. II. 2. l.

²⁾ Item Am Sambstag vor Martini (1439, XI. 7.) hab ich Vreich Wimperger kromer zu dem ersten mal enphangen von der pruk aus der Lad... 9 lb 60 fl wiener vnd 1 flor auri... stb. Ezen itt említett láda nem tévesztendő össze a pozsonyi főpénztárral, a melyet „der Stat Lad”-nak hittak. Ugyanis volt a hidpénzszedőnek is egy ládája, a melyhez való kulcsot valószínűen vagy a kamarás, vagy a városi tanács egy tagja birta. Egy ilyen ládát épen ezen évben be is szerzett a kamarás, a miről az Összesített Kiadások czime alatti tétel tanuskodik: Item eodem die (1440. XII. 9.) vmb ein ladel dar in man das pruk gelt legt in zwaytail was zu der pruk vnd zu der Mawt gehort noch des purgermaister gescheft (parancsára) 35 d. (K. II. 153. l.) V. ö. evvel szemben *Ortway* ellentétes véleményét i. m. II. 3. 137. l.

³⁾ ... von dem vrfar ...

⁴⁾ ... von der pruk aus der lad vnd ains tails auch von dem vrfar ...

⁵⁾ K. II. 55. l. (két végső tétel) Item Am pfincztag noch sannd veits tag (1440. VI. 16.) hab wir enphangen von dem vrfar ... 4 flor auri 5 β wyenner. Item vnd an

3. *Gelt von der pruk* (hídpénz) 1440. július végétől novemberig, még pedig:

hid- és révpénz együtt¹⁾ 12 lb. 6 β 9 d. = 3069 d.
csak hídpénz 197 lb, 6 β 9 d. = 47469 d.

Ezen hid- és révpénzeken kívül még 1 font denárt és 1 aranyforintot jövedelmezett használhatatlan hídhajórészek eladása, mely bevételeket más természetűekkel együtt „*Klayn Innemen*“ (kis bevétel) nevű cím alatt könyvelt el a kamarás.²⁾ Az eladott hídrészekért befolyt pénz denárookra átszámítva 450 d.-t tett ki.

Vásárjog címén, szintén a „*Klayn Innemen*“ alatt elkönyvelve, hat kézműves fizetett a városnak vásárbódéért Szt.-György napján, még pedig:

3 késkovács (Niklas, Wentzlab és Michel Mesrer)	à 1 $\mathfrak{z}$ d.	= 720 d.
1 tükészítő (Hanns Nodler)	1 $\mathfrak{z}$ d.	= 240 „
1 övkészítő (Hanns Schawenring Gurtler)	1 $\mathfrak{z}$ d.	= 240 „
és 1 paszomántos (Hanns Snurmacher)	5 β d.	= 150 „
Összesen		1350 d.

magasságban.

A *közigazgatási bevételeket* azon díjak képezték, a melyeket a város a polgárjog elnyerése alkalmával az új polgároktól (*Purgerrecht*), valamint a városi telekkönyvbe vezetett ingatlanok tulajdonváltásainál az új tulajdonosoktól (*Kaufrecht*) szedett.

Az 1439/40. pénzügyi év folyamán két egyén nyert polgárjogot, az egyik 300 d., a másik 400 d. díjat fizetett. A tulajdonost cserélt ingatlanok száma 4 volt, a díjak 240, 360, 750 és 1200 d. összegre rugtak.³⁾ A főcím tehát a következő tételeket foglalja magában:

Felvételi díjak	700 d.
Átruházási illetékek	2550 d.
Összesen	3250 d.

dem tag haben sich dy fischer des vrfar vnder wunden. A következő lapon pedig olvassuk: *Nota*. Item am Sambstag vor Sannd Jacob tag (1440. VII. 23.) haben sich mein genedigen Herren (a vár. tanács) des vrfares von den fiscern hinwider vnderwunden, Anno domini Millesimo quadringentesimo quadragesimo.

¹⁾ K. II. 56. l. Item am Sambstag noch sannd Jacob tag (1440. VII. 30.) hab wir enphangen ains tais von dem vrfar vnd ains tails von der pruk als das wasser drey Jocher fuder gefuert hat, zu dem ersten mal 12 lb 6 β 9 d. wyen. Item vnd dy ausser pruk ist hin wider gemacht worden Am Erichtag vor Inuencionis sancti Stephani (1440. VIII. 2.)

²⁾ K. II. 11. l.: Item an sannd Philipp vnd Sannd Jacob tag (V. 1.) hab wir enphangen von dem Rosz mulner von laden wegen von einem poten (helyesen boden = fenék) aus ainem Schiff 1 lb d. — Item Am Suntag von Assumpcionis Márie (VIII. 13.) hab ich enphangen von dem Veitel Schopper (hajóács) vmb 1 drum von 1 Schiff das er verchauft hat 1 flor auri.

³⁾ K. II. 67—69. l.

A többi bevételi cím nem tünteti fel a város e című teljes jövedelmét, hanem csak azon összeget, a melyet a kamarás az illető jövedelemnek kezelőitől kézhez kapott. Ez első sorban az adókra nézve áll, a melyeket az adószedők (Gaber) hajtottak be. A Szkvben az adószedők elszámolásáról felvett jegyzőkönyvek találhatók, s ezen becses adatokból kiegészíthetjük a kamarás feljegyzéseit.¹⁾ E kiegészítés megejtése előtt azonban szükséges lesz a kamarás feljegyzéseit részletesen elemezni, a ki adójövedelem címén a következő összegeket könyvelte el:

A négy városi adókerület adószedőjének beszolgáltatlása: ²⁾

I. Negyed	(Zistler Mihály)	88 $\mathfrak{r}$	6 β 10 dn. w.	=	21,310 d.
II. Negyed	(Goldinger János)	177 $\mathfrak{r}$	— —	=	42,480 d.
III. Negyed	(Haszil János)	262 $\mathfrak{r}$	— —	=	62,910 d.
IV. Negyed	(Hainburger Jakab)	322 $\mathfrak{r}$	4 β 20 dn.	=	77,650 d.
		összesen	815 $\mathfrak{r}$ 5 β 20 dn.		204,350 d.

A rendes adóhoz még hozzá kell számítanunk azon összeget, a melyet az idegenek (polgárjoggal nem bíró pozsonyi lakosok) boradó fejében fizettek.³⁾ s mely összeg $22\frac{1}{2}$ $\mathfrak{r}$ d.-ra rúgott (5400 denár.) Szintügy ide számítandó még azon 20 font denár (4800 den.), a mely összeget egy polgár nem adószedőjének, hanem közvetlenül a kamarásnak fizetett.⁴⁾

E két tétel hozzáadásával a *rendes adó* gyanánt elkönyvelt összeg 215,180 denárt tett ki.

Ezen összegeken kívül adókból eredő bevételekként még olyan summák szerepelnek, a melyeket különleges rendeltetésüknél fogva a rendes adóktól elválasztottam. Az ide tartozó bevételek legnagyobb része „háromféle kölesön“ cím alatt könyveltetett el, számszerint a kamarás ezen cím bevételét $968\frac{1}{2}$ arfrt 6 β és $22\frac{1}{2}$ denár összegre teszi.⁵⁾ A cím tulajdonképen fizetési lajstromnak tekinthető, s 197 pozsonyi polgár nevét és az illetők által fizetett összeget tartalmazza. Az egyes lerovások igen különböző magasságúak és $82\frac{1}{2}$ den.—71 arfrt között váltakoznak.

¹⁾ Az pozsonyi adóról, adószedőkről, adókerületekről v. ö. *Városi adózás* című munkámat passim.

²⁾ K. II. 71—89. l.

³⁾ K. II. 47. l.: „Gelt von dem freuwden (recte fremden) Gesten von dem Hainreich Ach von walischen wein.“ (3. tétel).

⁴⁾ K. II. 3. l.: Item Am Montag In vigilia Concepcionis Marie hab wir enphangen von dem Hanns eylausimrokch das wir ym an seiner Gob ab haben laszn gen, dar vmb wir seinen Gober den Jacob Hainburger quit haben vmb 20 lb wiennér d.

⁵⁾ K. II. 37. l.: „Vermerkt dreyerlay Anlehen. — Item Andre wakahutl . . . 2 fl — Item Stephan stabeinantel . . . 4 fl“ stb. stb., . . . u. o. 44. l.: „Summa Summarum der dreyr Anlehen faciunt VIIIIC LXVIIIJ flor auri VI β d. wiennér XXIIJ d.“

Az összegezés pontos, de meg kell jegyezni, hogy egyes polgárok neveinél két összeg áll, a mely közül az egyik (heti) zsoldokra vonatkozik.¹⁾ Ilyen zsoldot, a mely egyenként $6\frac{1}{2}$ β-ba, azaz 195 denárba számíttatott, különböző számban találunk az egyes neveknél. 36 polgár 1—12 zsoldot, összesen 114 zsoldot fizetett. A zsoldok összegei a kamarás által feljegyzett címösszegben nem foglaltatnak.

Az egyes polgárokra kivetett összegek nagysága részint elrendezett lajstromot a 452. oldalon lévő táblázat mutatja.

A táblázat összegei 969 frt $97\frac{1}{2}$ den (vagy $968\frac{1}{2}$ fl 6 β és $22\frac{1}{2}$ d., mert 1 fl = 210 den, $\frac{1}{2}$ fl pedig = 105 den) és 105 frt 6 β (= 180 d.), denárookra átszámítva a cím főösszege 203,587 $\frac{1}{2}$ denárra, a zsoldok összege pedig 22,230 denárra rúg. Egy a jegyzékben foglalt polgárra átlagban a zsoldok beszámítása nélkül 1033 denár (4 fl 193 den), azok beszámításával 1146 denár (5 fl 96 den.) esik.²⁾

A zsoldokat a kamarás a bevételek más helyén számolja el, a midőn *Adlat János* nevű polgártól, a ki ugyanazon időben mint tizedszedő is szerepelt, 113 zsoldot, egyenként $6\frac{1}{2}$ β-ba számítva, vett kézhez.³⁾ Azon jelenséget, hogy a kamarás 1 zsolddal kevesebbet vételez be, mint a mennyit a lajstrom magában foglal, a középkori számfejtés hanyagságának tudjuk be. Ezen tétel beszámítása mellett a rendkívüli adóbevétel összege 22,035 denárral szaporodik. Ugyancsak ideszámítandók, még a zsidóktól a városi védművek költségeire fizetett 750 denár magaságú összeg is,⁴⁾ nemkülönben egy az adószedők közt nem szereplő városi tisztviselőtől kapott „Anslag“ vagyis kirovás című 2700 denár összeg is.⁵⁾ A rendkívüli adóbevételeket még azon összeggel is kell kiegészítenünk, a melyet az 1439. évi rendes adó maradéka gyanánt vett kézhez a

1) K. II. 38. l.: Item Caspar Ventur 5 fl 1 Soldner per $6\frac{1}{2}$ β d. wyen. Item Partel Scharrach 59 fl 8 Soldner per $6\frac{1}{2}$ β wiener d. facit 7 fl 3 β d., stb.

2) A történet-statisztikai feldolgozásra érdemes anyaggal itt körülményesebben nem foglalkozhatván, csak egy pár adatot akarok felhozni, mely bizonyítja, hogy a középkori polgárság vagyoni viszonyai mily különbözőek voltak: a (zsoldok leszámításával nyert) átlagnál kevesebbet fizetett 139 (70·56%)^o, többet pedig 58 polgár (29·44%)^o. A 23 legnagyobb összegekkel megrótt polgár (11·68%) pedig az összes teljesítményeknek felerészét fizette.

3) K. II. 1. l.: Item Am Erich tag An aller heiligen tag (1440. XI. 1.) hab wir enphangen von dem Johannes Adlat von 113 Soldner wegen fuer yden Soldner $6\frac{1}{2}$ β d. wiener facit Quit 91 lb $6\frac{1}{2}$ β d. wiener.

4) K. II. 11. l., idézve *Ortway* i. m. II. 3, 158. l.

5) K. II. 11. l.: Item Am freitag vor Sannd Larenzen tag (1440. VIII. 5.) hab wir enphangen von der tagwerich wegen (a védművek (melésénél fizetett napszámok) von dem Niklas Franczen, das dy herren an hatten geslagen auff dy Stat leüt, der Stat zu huff 1800 new d. facit 11 lb 60 d. wiener.

VIII. Táblázat.

Az 1439/40. évben kivetett pozsonyi rendkívüli adó.

Adóösszeg egyenként	Polgárok száma	Adóösszeg zsoldok nélkül összesen		Fizetett zsoldok száma	Zsoldok pénz- összege	
		Flor	den.		Flor	β. d.
82 ¹ / ₂ den	1	—	82 ¹ / ₂	—	—	—
¹ / ₂ fl	1	—	105	—	—	—
¹ / ₂ fl den	1	—	120	—	—	—
4 zs	1	—	—	4	3	5
1 fl	71	71	—	—	—	—
2 fl	25	50	—	—	—	—
3 fl	10	30	—	—	—	—
3 fl és ¹ / ₂ zs	1	3	—	¹ / ₂	1	2 ³ / ₄
3 fl és 2 zs	1	3	—	2	1	6
4 fl	19	76	—	—	—	—
4 fl és 1 zs	1	4	—	1	—	6 ¹ / ₂
4 fl és 2 zs	2	8	—	4	3	5
5 fl	15	75	—	—	—	—
5 fl és 1 zs	3	15	—	3	2	5 ¹ / ₂
5 fl és 3 zs	1	5	—	3	2	5 ¹ / ₂
5 fl és 4 zs	1	5	—	4	3	5
6 fl	5	30	—	—	—	—
6 fl és ¹ / ₂ zs	1	6	—	¹ / ₂	1	2 ³ / ₄
6 fl és 4 zs	1	6	—	4	3	5
7 fl	5	35	—	—	—	—
7 fl és 1 zs	2	14	—	2	1	6
7 fl és 2 zs	2	14	—	4	3	5
8 fl	3	24	—	—	—	—
8 fl és 3 zs	1	8	—	3	2	5 ¹ / ₂
8 fl és 4 zs	1	8	—	4	3	5
9 fl és 3 zs	1	9	—	3	2	5 ¹ / ₂
10 fl	1	10	—	—	—	—
10 fl és 2 zs	2	20	—	4	3	5
10 fl és 3 zs	2	20	—	6	5	4
10 fl és 4 zs	1	10	—	4	3	5
14 fl	1	14	—	—	—	—
15 fl	2	30	—	—	—	—
15 fl és 1 zs	1	15	—	1	—	6 ¹ / ₂
15 fl és 4 zs	1	15	—	4	3	5
20 fl és 3 zs	4	80	—	12	11	1
26 fl	1	26	—	—	—	—
26 fl és 3 zs	1	26	—	3	2	5 ¹ / ₂
40 fl és 8 zs	1	40	—	8	7	3
44 fl és 8 zs	1	44	—	8	7	3
59 fl és 8 zs	1	59	—	8	7	3
60 fl és 12 zs	1	60	—	12	11	1
Összesen	197	968	307 ¹ / ₂	114	89	118

kamarás. Ezen összeg 1400 denárra rugott.¹⁾ Eme összegek hozzászámításával az 1440. évi rendkívüli adó főösszege 230,472¹/₂ denárt tesz ki.

Bizonyítandó lesz azonban, hogy tényleg rendkívüli adó volt-e ezen összeg, a melynek legnagyobb részét a pozsonyiak kölcsönnek nevezték? Ezen kérdés megoldása igen fontos, még pedig különösen azért, mert a városi költségvetés tényleges nagyságát igen érzékenyen módosítja. Az adószedők fentemlített elszámolásai ugyanis minden évben meglehetősen nagy összegeket tüntetnek fel oly adókról, a melyeket az illető polgárok már a rendes adóbehajtás ideje előtt közvetlenül a városházán fizették, a hol (valószínűen a városi tanács részéről) írásbeli nyugtát, u. n. *czédulát* (*Zedl*) kaptak, mely nyugtákkal azután az adófizetők az adószedők előtt, utóbbiak ismét a városi tanács előtt számoltak be.²⁾ Nagyon természetesnek látszik immár most azon feltevés, hogy a kamarás a „kölcsönjegyzékben” foglalt összegeket szintén mint adóelőlegeket kapta kézhez, és hogy a kamarás czéduláival számoltak el a következő év adószedői. Ha ezen feltevés igazoltnak bizonyulna, úgy akkor az itt bemutatott rendkívüli adót az 1440. évi rendes adó egy részének kellene tartanunk.

Ezen feltevés ellen azonban igen sok érv szól. Az 1439—1441. években a következő adószedők szerepeltek:

1439: Hafner P., Spies Gy., Uebelfail M. és Feiertag J.

1440: Zistler M., Goldinger J., Hazzil J. és Hainburger J.

1441: Gremleich S., Hopher K., Raner F. és Hager M.

Ezek között tehát *Adlat János* nem található, a ki a kölcsönjegyzékben foglalt 113 (114) zsoldot a kamarásnak fizette. Az 1440/41. évi (III. számú) kamarakönyvben a kamarás Uebelfail Miklós és Pollaner Miklós „adószedőktől” 31 font denárt vételezett be, mint a tanács által zsoldosok fizetésére a polgárságra kivetett összeget.³⁾ Az egyik esetben tizedszedő, a másikban külön adószedők jártak el a rendes adószedők mellett. Főltűnő továbbá, hogy a jegyzék nagyobbára aranyforintokról szól, noha a rendes adót denárokból (vagyis ezüstben!) vetették ki.

1) K. II. 3. l.: Item auch an dem tag (1439. XII. 13.) hab ich U. W. kr. enphangen von dem Niklas Vblfael dy zeit Gober von dem Anlehen das dy Stat getan hat zu dem polberich fuer 7 fl auri klain gelt ye 200 d. wiener fuer 1 facit. 5 lb 6 β 20 d. w.

2) Szkv. 14. l.: Item So bringt die Sum So man den Statlewten schuldig gewesen ist, dar umb yn tzedel geben wurden facit Summa cedularum . . . V. ö. még Ortvay i. m. II. 3. 161. l.

3) K. III. 45. l.: Niklas Vbelfail Gober. Item Ich Cristan Walher dy zeit Stat kamrer beken das ich enphangen hab von den erbern Niklas Vblfael vnd Niklas Pollaner paide Gober das dy Stat getan hat auf dy Soldner Am heiligen plumostertag. Anno etc XLI° (1441. IV. 9.) 31 lb d. wien.

A legfontosabb és döntő bizonyítékot pedig végül a zsoldosok fizetés-jegyzékében találjuk. Itt 1440. év augusztus hó 27.-én a kamarás az eddigi zsoldosok mellé, a kiknek 140 denár heti bér járt, másokat jegyez be, a kiknek 195 denárt fizet. Utóbbiak névsora előtt minden egyes bérfizetés alkalmával világosan megjegyzi, hogy ezeket a polgároknak kell fizetniök, hogy ezeket a polgárok számára (der purger wegen) „fogadta fel“ a város.¹⁾ Miután azonban a kamarás fizette a zsoldokat, úgy világos, hogy ezen célra külön összegeket követelt a polgárságtól. Nehogy azt higgyük, hogy ezen célra elegendő volt az a bizonyos 113 zsold, itt a tényleg fizetett heti zsoldok számát mutatom be. A kamarás a „polgárok számlájára.“

1440.	VIII.	27.	---	31 zsoldot
	IX.	3.	---	47 zsoldot
	IX.	10.	---	45 zsoldot
	IX.	17.	---	47 zsoldot
	IX.	24.	---	42 zsoldot
	X.	1.	---	33 zsoldot
	X.	8.	---	32 zsoldot
	X.	15.	---	39 zsoldot
	X.	22.	---	42 zsoldot
	X.	29.	---	42 zsoldot
	XI.	5.	---	37 zsoldot
	XI.	12.	---	38 zsoldot

összesen tehát 475 zsoldot

egyenként $6\frac{1}{2}$ β (195 denár) összegben fizetett ki.

A polgárság tehát 441 frt 15 denárt (vagyis 92,625 denárt) tartozott a kamarának fizetni, mely összeg a „kölsönnek“ majdnem felére rúg. A kölsön tehát tulajdonképen tartozás volt. De máskülönben is bizonyítható, hogy azon összegek, a melyekről czédulákkal számoltak el az adószedők, ezen kölsönbe nem tudhatók. Az olyan elszigetelt és kicsiny

¹⁾ K. II. 673. 1.: Item Am freitag noch vnser liben frawentag der Schidung (Assumptio Mariae, 1440. VIII. 19.) hat herr Ludweig Kunigsfelder (polgármester) Soldner noch der herren gescheft (aufgenommen), den dy purger lanen schullen, vnd man schol geben ydem 1 wochen $6\frac{1}{2}$ β d. das dy hueten sullen tag vnd nacht, wo dy herr Ludweig Kunigsfelder an schikt an dy wart, vnd su'len an geen mit dem Solt auff den Nagst kumftigen Sambstag an Sannd Stephanns tag (VIII. 20.) . . . — Az első fizetést azonban tényleg csak a következő héten jegyezte fel a kamarás. Augusztus 20-án 15 zsoldos kapott ily magas zsoldot ugyan, s valószínű, hogy ezeket is a polgároknak kellett fizetniök, de kétséget kizáró adat hiányában eltekintettem azoktól. V. ö. még K. II. 678. 1.: Soldner, dy man auff dy Purger angeslagen hat . . . Világos tehát, hogy az „Anlehen“ szó tollhiba, és hogy helyesen „Anslag“ olvasandó.

összegekről szóló adatokon kívül, mint a melyet a rendes adónál a 450. oldalon, illetve az 1439. évi adóra nézve a 453. oldalon idéztünk, az előlegekről teljesen hallgatnak a kamarakönyvek. Ezen előlegek pedig igen magasak voltak, a mint azt a következő, a Szkv adatai alapján összeállított táblázat is mutatja.

IX. Táblázat.

A pozsonyi adószedők elszámolásai 1438—1443. közt.

(Az összegek bécsi denárookra átszámítvák.)

Év és adónem	Előírt adóösszeg	Befolyt adóösszeg			Levonás	
		a kamarásnak beszállítva	czédulák- kal elszám- olva	összesen	behajt- hatlan adó	behajtási költségek
A) Rendes adó						
1438	433,012	350,310	71,370 ^{1/2}	421,680 ^{1/2}	8715 ^{1/2}	2616
1439	272,067	214,259	38,392	252,651	17,238	2178
1440	339,388	210,359	103,375	313,734	21,832	3822
1441	791,817 ^{1/2}	361,988	378,393 ^{1/2}	740,381 ^{1/2}	48,412	3024
1442	287,553	196,915	73,493	270,408	14,620	2525
1443	503,842	250,074	218,046 ^{1/2}	468,120 ^{1/2}	32,078	3643 ^{1/2}
Összesen	2.627,679 ^{1/2}	1.583,905	883,070 ^{1/2}	2.466,975 ^{1/2}	1.2895 ^{1/2}	17,808 ^{1/2}
B) 1442. évi rendkiv. adó						
I.	213,419 ^{1/2}	127,558 ^{1/2}	67,843	165,401 ^{1/2}	16,828	1190
II.	11,800	11,650	—	11,65	—	150
Összesen	225,219 ^{1/2}	139,208 ^{1/2}	67,843	207,051 ^{1/2}	16,828	1340
Összesítés:						
A) Rendes adó	2.627,679 ^{1/2}	1.583,905	883,070 ^{1/2}	2.466,975 ^{1/2}	142,895 ^{1/2}	17,808 ^{1/2}
B) Rendk. adó	225,219 ^{1/2}	139,208 ^{1/2}	67,843	207,051 ^{1/2}	16,828	1340
Főösszeg	2.852,899	1.723,113 ^{1/2}	950,913 ^{1/2}	2.674,027	159,723 ^{1/2}	19,148 ^{1/2}

Az 1439/40. évi kamarakönyvben kimutatott kölcsönt, ha az tényleg adóelőleg volna, az 1440. évi rendes adóba kellene számítanunk. Az ottani *czédulás* összeg azonban ezen kölcsönnek felerészét sem üti meg. Az 1441. évi magas czédulás összegébe való beszámításra már csak azért sem gondolhatunk, mert igen valószínűtlen, hogy a pozsonyi polgárság az előző évben oly nagy adóelőleget fizetett volna kölcsönképen.

a mely az illető év adóösszegét meghaladta. Másrészt pedig kimutattuk azt, hogy a polgárságot nagyszámú heti zsold fizetésére kötelezték, mely zsoldokról azonban a kamarás számolt el. Ha ezek után a kamarás eszejárása szerint akarjuk magyarázni a kölcsön szót, akkor azon feltevésnek adnatunk kifejezést, hogy a kamarás, a ki polgárok különös — az azok által birt házak fekvése által meghatározott — védkötelezettségét és abból folyó zsoldostartási kötelezettségét ismerte, a fizetési köteles polgárok lajstromát összeállította és hozzávetőlegesen meghatározta, hogy ki-ki mily összegekkel járuljon a zsoldos összegekhez. A „háromféle“ jelző arra enged következtetni, hogy a kamarás eredetileg csak korlátolt számú polgárokat írt össze, a kiknek védköteleességét elsőrendűeknek nevezhetjük. A midőn az ezekre kivetett járulékok elégtelennek bizonyultak, a lajstromba a másodrendű védköteleseket is bevezette, végül pedig, a mikor még ezen összegek sem voltak elegendők, a hozzátoldott 114 zsoldot a legelsőrendű házbirtokosokra, a legvagyonosabb polgárookra osztotta el. Az első és a második „kölcsönt“ maga hajtotta be a, míg a harmadikat a tizedszedő szolgáltatta a kamarás kezébe. „Kölcsön“-nek pedig azért nevezte a kamarás ezt a rendkívüli adót, mert hiszen azt remélhette, hogy ha a háború veszélye idejekorán elmúlik, az egyszerre behajtott összegből zsoldokat tovább fizetnie nem kellett volna és így visszatéríthette volna ezen összegeket.

Kihez folytak be hát akkor a *czédulás* előlegek? Erre a felelet könnyen adható, ha figyelmünkre méltatjuk azon körülményt, *hogy a kamarás nem teljesítette a város összes kiadásait.*

Ezen körülményre már *Ortway* is figyelmeztette a szaktudományt, a ki erről a következően nyilatkozik: Meg kell . . . jegyeznünk, hogy a kamarás elszámolása t. i. a bevételek és kiadások felsorolása még nagyon elégtelen ahhoz, hogy magunknak kimerítő tudomást szerezzünk a város pénzügyi háztartásáról. A kamarás nem sorol fel minden jövedelmet, s nem minden kiadást. *Ő csak arról számol el, amit maga bevett és kiadott, de tudjuk, hogy a városi jövedelmek egy jelentékeny része a láda-urak, a polgármester vagy bíró (szabatosan a városi tanács) kezeihez jutott, kiktől aztán részben vagy talán részben sem jutottak a kamarás kezébe.*¹⁾

A középkori városi pénzügyi igazgatás ilyen rendje különben általában dívott Németországban is, a mint azt többek közt például *Bücher* Majna melletti Frankfurt városára nézve felhozza.²⁾

1) I. m. II. 3. 167—168. l.

2) „Zunächst kannte das Mittelalter das Princip der fiskalischen Kasseneinheit nicht . . . Vielmehr fiel der städtische Haushalt in eine Reihe getrennter Departements auseinander . . .“ *Zeitschr. f. Staatsw.* 52. k. 7. l.

X. Táblázat.

Az 1440. évi adójövedelem teljes nagysága.

A d ó n e m	Előírás	L e r o v á s					Lerovási összege
		a kama- rásoak fizetve	a városi tanácsnak fizetve	behajt- hatlan adórészlet	behajtási költség	Hátralék	
Rendes adó hátraléka 1439. évről	1400	1400	—	—	—	—	1400
1440. évi rendes adó	339,388	209,150	98,575	21,832	3822	6009	332,388
Idegének boradója	5400	5400	—	—	—	—	5400
Zsoldosok fizetése előírt rendkiv. adója.....	225,817 ¹ / ₂	225,622 ¹ / ₂	—	195	—	—	225,817 ¹ / ₂
Napszámok „ „ „ „	2700	2700	—	—	—	—	2700
Zsidók rendkívüli adója	750	750	—	—	—	—	750
Összesen	575,455 ¹ / ₂	445,022 ¹ / ₂	98,575	22,027	3822	6009	575,455 ¹ / ₂

összeget.¹⁾ Denárookra átszámítva a felvett kölcsönök összege 319,830 denárt tett ki.

Belgazdasági bevétel csak 10 arftra (2100 denár) rugó-tételben lett feltüntetve, a midőn a kamarás eladott só árából vételezte be ezen összeget.²⁾ A középkori számvitel kezdetlegességéből következik, hogy ezen bevételi főcím alatt oly kis összeget mutattak ki. Itt ugyanis mindazon nyerstermények becsárait kellett volna elkönyvelni, a melyeket a pozsonyi tanács a városi gazdaságban termelt és legnagyobb részben fel is használt. Más kamarakönyvekből arról is értesülünk, hogy a város ház- és pinczebérek fejében még készpénzjövödelmekhez is jutott, a melyeket szintén ezen főcím rovatai közé kellene iktatnunk. Utóbb említett jövedelmek ugyan meglehetősen csekélyek voltak, azonban annál nagyobb azon nyerstermények értéke, a melyet a város saját gazdasági üzeimeiben termelt. Ugy a városi kőbányák,³⁾ mint a városi erdők⁴⁾ azon nyersanyagokat szolgáltatták, a melyekből a város erdősítései épültek. Természetes, hogy ép oly érdekes, mint tanulságos volna ezen termények értékének pontos megállapítása. Ettől azonban eltekintünk kell, miután úgyszólván minden támpontot nélkülözünk arra nézve, hogy az e fajta bevételeket legalább megközelítően kiszámíthassuk.

Másképen áll ez a város által a maga üzemében behozott, szétosztott és elárusított sóra nézve. A szabad sóbevétel királyi engedélye már régtől fogva a város legbecsebb kiváltságához tartozott. Pozsony ezen engedély alapján bárhonnan szabadon importálhatott sót, csak a harminczadot, még pedig természetben (azaz 30 mértékegység után egyet) kellett fizetnie. A midőn a város a harminczadot kibérelte, úgy akkor ezen sóharminczad jövedelméhez is jutott, ámbár nem tartom kizártnak, hogy a sóharminczad, — a mint azt *Ortway* felteszi,⁵⁾ — külön bérletnek substratumát képezte. A két feltevés közötti döntés annyiban fontos, a mennyiben a külön sóbérlet beigazolásánál a város ezen jövedelmét csak azon időponttól kezdve számíthatjuk, a mikor tényleg külön sóharminczadról van tudomásunk. Ezen időpontot az 1444. évben keltezhetjük. Ezen évtől kezdve úgy a kamaraszamadá-

¹⁾ K. 3 II. 3—5. 1. idézve *Ortway* II. 3. 132—134. 1. A keresztény polároktól felvett összegek között egy 1000 frtos kölcsönnek két, összesen 256 frtra rugó részlete, borvételre ad hoc felvett 200 frt, és egy részben zálogra felvett 189 frtos kölcsön szerepel. Egyházi személyek közül a pozsonyi káptalan 50 frttal, két szerzeteskonvent pedig összesen 165 frttal segítette ki Pozsonyt akkori pénzzavarából.

²⁾ K. II. 1.: . . . „von des Salczs wegen von dem Niklas Leynbater das vnser genediger Herr der kuenigk der Stat geben hat 10 flor auri.“ Idézve *Ortway* II. 3. 107. 1.

³⁾ *Ortway* i. m. II. 3.

⁴⁾ *Ortway* i. m. II. 3.

⁵⁾ *Ortway* i. m. II. 3. 108. 1.

sokban, mint más forrásokban a sóharminczad jövedelmének rendszeres elszámolását találjuk.¹⁾ A sóharminczad jövedelme évi 100—160 aranyforint körül ingadozott, a mi egy 3000—4800 arft értékű évi sóbehozatalnak felel meg.²⁾ Így hát az 1439/40. pénzügyi évben, még akkor is, ha felteszük, hogy a sóharminczadot ezen időben külön kezelte a város, ezen nehezen igazolható tétel a költségvetést alig 1—2⁰/₀-al emelné, a miért is nyugodtan eltekinthetünk attól, hogy a bevételt ezen évben is supponáljuk.

A kiadási tételekből azonkívül még az világlik ki, hogy különösen az erődítések építésénél, valamint más czelokra is, városi fát és köveket használtak fel a pozsonyiak. Ezen terményeknek a becserértékét hozzávetőleg — természetesen csak igen felületesen — más adatok híján akképen állapíthatjuk meg, ha az erődítési munkálatoknál fizetett munkabéreket összehasonlítás czéljából megtekintjük. Ezen pénzügyi évben fizetett a kamarás az erődítések építkezéseinél:

kézművesek munkabéréért	7792 denárt
napszámokért	174,423
összesen	182,215 denárt

Nem lesz túlmerész azon állítás, hogy az ezen munkálatoknál felhasznált anyag (a készpénzen vett anyagtól eltekintve) legalább is annyiba került, mint a mennyit napszámokért fizettek. Nagyon is valószínű, hogy a város belgazdaságában termelt építési anyag értéke ezen becslést jóval felülmulta, de céljainkra való tekintettel megelégedhetünk avval, ha ezen anyagot kerekszámban 180,000 denárba becsüljük. Ezen összeget természetesen a kiadások tárgyalásánál figyelembe fogjuk venni.

Sokkal fontosabb a következő két főcím, a melyet czélszerűségi okokból együttesen fogunk tárgyalni. A kamarás feljegyzéseiben úgy a *tizedbérlet*, mint az *italmérés* jövedelmei gyanánt igen tekintélyes összegeket találunk. A tételek részletezése a következő:

¹⁾ A sóbevételt azon cím alatt: Innemen des Salcz dreyssigist,“ így K. VIII. 21. l., K. IX. 31. l., K. X. 33 l. stb., a bevett só eladásából került összegeket pedig „Gelt von dem Salcz“ cím alatt, pl : K. VII. 35. l. (a nyerssót akkor külön hivatalnok, a „Salczkammer“ kezelte, v. ö. *Ortway* i. m. 107. l.), K. VIII. 25. l. K. IX. 33. l. stb.

²⁾ *Ortway* (i. m. 108. l.) téved, a midőn a sófogyasztás jelenkori „óriási“ emelkedéséről beszél. Meg kell ugyanis jegyeznünk, hogy a sóharminczad bruttójövedelmét harminczezal szoroznunk kell, hogy a városi sóimport nagyságát kapjuk. Ezt pedig a lakosság számához kell viszonyítanunk. Ha az *Ortway* által kimutatott pozsonyi évi sójövedelmet a jelenkorban (19650 kor.) a lakosságnak 60000-re leszállított számához viszonyítjuk, akkor jut egy egyénre évi sófogyasztás 10327 korona. 1447—49. években, a mely időben Pozsony lakossága 4000 főre becsülhető, az egy főre jutó évi sófogyasztás mai értékben 8—12 korona között ingott. Tekintetbe veendő, hogy a só ára a középkorban bizonyára csekélyebb volt mint mostanában.

A) Italmérés.

Kimérés czéljából összevásárolt bor után¹⁾ 1169 w 4 β 6 dn és 52 forint,

„Tramini“ bor kimérése után²⁾ 479 w 83 dn,

„font“ (geflochten) bor kimérése után³⁾ 168 fl, 37 w 4 β és 17 dn,

kicsinyben kimért tizedbor után⁴⁾ 1288 w 5 β 26 $\frac{1}{2}$ dn folyt be a kamarás kezéhez. Ezen összegek denárookra átszámítva a következően vonhatók össze:

Kimért közönséges bor	291,606	denár
Tramini bor	43,043	„
Font bor	44,297	„
Tizedbor	309,296 $\frac{1}{2}$	„

Italmérés nyers jövedelme 688,242 $\frac{1}{2}$ denár

B) Tizedbérlet.

Gabonatzized készpénzjövedelme⁵⁾ 70 w és 18 arft, — bortized készpénzjövedelme⁶⁾ 6 w 2 β , — megnevezetlen termények készpénzjövedelme⁷⁾ 25 w volt. Azonkívül nagyban (hordószámra) adott el a város természetben behajtott bortizedet, még pedig egy ízben 656 arft 46 w 4 β és 24 d., egy másikban 637 $\frac{1}{2}$ arft összegért.⁸⁾ Ezen főczim bevétele denárookban kitett:

Készpénztized után	28,080	denárt
Nagyban eladott bor után	282,819	„

Tehát összesen 310,899 denárt

A tételek eme részletezésénél elsősorban kifogásolható volna, hogy miért soroltam a kicsinyben eladott tizedbor utáni jövedelmet az italmérési bevételekhez. Ezen intézkedést azért tartottam szükségesnek, mert e bevételben kétféle jövedelmi elem foglaltatik, a mely csak úgy választható el, ha kiszámítjuk a tizedbor nagybani árát (tizedjövedelem), ezen átlagárt a kicsinyben kimért borok térfogata után megállapítjuk, és az így nyert összeget a kimérés jövedelméből levonjuk. Vagy hogy modern kifejezéssel éljünk: a tizedjövedelemnél *bevételbe*, az italmérés jövedelménél pedig *kiadásba* helyezzük a kicsinyben kimért tizedbor nagybani átlaga után megállapított értéket.

1) K. II. 13—28. l., idézve *Ortway* i. m. II. 3. 41. sk. l.

2) K. II. 10. l., idézve *Ortway* u. o. 43. l.

3) K. II. 53—54. l., id. *Ortway* u. o. 45. l.

4) K. II. 93—104. l., id. *Ortway* u. o. 42. l.

5)—7) K. II. 1. l. idézve *Ortway* u. o. 156—157. l.

8) K. II. 59, 60, 93. és 94. l. Id. *Ortway* u. o. 46. l.

Ezen számítást egyúttal össze kell kapcsolnunk azon vizsgálatokkal, a melyek a természetbeli tizedjövedelem teljes nagyságának megállapítására czéloznak. A kamarás ugyanis nemcsak az eladott tizedborokról, de a tizedképen bevett borról általában számol el. A város ezen bornak csak egy részét adta el és mérte ki készpénzért, a fennmaradó bormennyiséget egyesek részben hitelben vásárolták, részben pedig ajándékba kapták. A kamarás összesen 139 ternarius (dreyling = 20 akó), vagyis 2780 akó bort kapott tized fejében.¹⁾ Ebből először is 7×20 akót feltöltésre használtak, a megmaradt 132 huszas-akóból 45-öt kicsinyben mértek ki, 11-et pedig elajándékoztak. A megmaradt 76 huszas-akót nagyban adták el.²⁾ Utóbbi czimben ismét hármas felosztást eszközölhetünk. Így maga a tizedszedő is adott el borokat, a melyeknek vételára csak részben folyt be a kamaráshoz, továbbá a kamarás készpénzen adott el bizonyos bormennyiséget, a hátralék pedig hitelben kelt el. A készpénzért eladott bor után a kamarás bevételezett:

9(6) húsz-akós-ért, egyenként 32 ⁴ / ₁₀ aranyforint- jával számítva	292 aranyforintot ³⁾
2 húszakós-ért à 31 arft	62 „
5 „ à 29 „	145 „
4 „ à 28 „	112 „ ⁴⁾

¹⁾ K. II. 100. 1: Item der czechent wein sind gebesen 100 vnd 40 dreiling minus 1 Ternarius). A bormértékekre nézve v. ö. *Városi adózás* cz. munkámat passim.

²⁾ A kicsinyben kimért bor részletes kimutatásától itt helyszűke miatt el kell tekintenem; az ajándék borból kaptak a pozsonyi várnagy 2, a városi agghajlék szegényei 1, a királyné és Czillei Ulrik gróf 6, Albrecht osztrák herczeg 1 és az esztergomi primás írnoka a izedbérlet ügyében tanúsított jóvoltáért 1 huszas-akót.

³⁾ Ezen tétel egyike a kamarakönyv legérdekesebbjeinek. A kamarás feljegyzése szerint egy olmuői polgár 6 huszakóst vett 32 frtjával, de a vételárral adós maradt. Két pozsonyi polgár utólag kifizette tartozását, az egyik 200 frtot, a másik 92 frtot adott. De $6 \times 32 = 192$! Így tehát első látszatra *óriási számhibával* állunk szemben: a kamarás — még pedig saját *kárára* — száz aranyforinttal tévedt. Ezt a pontatlanságot bírálatlanul nem fogadhatom el, noha a kamarakönyvek beható tanulmányozása elég alapos számhibákkal ismertetett meg. Magyarázatul azt hozom fel, hogy az adós valószínűen előbb (tán még a tizedszedőtől) vásárolt bor vételára fejében tartozott 100 frttal, vagy hogy a kamarás a hordó jelölésében tévedt, s nem 6 ternariust hanem 6 *fudert* (à 30 akó) kell olvasnunk. Az utóbbi feltevés elfogadása mellett kapjuk a fenti tételt, ugyanis 9 huszakós (= 6 fuder) per 32⁴/₁₀ frt = 292 frt.

⁴⁾ Ideszámítva 2 huszas-akót 28 forintjával, a forintot 204 *denárba* számítva, mely összeg 47 $\frac{1}{2}$ 4 $\frac{1}{2}$ 24 dnár-ra rug. Számhiba itt 1 $\frac{1}{2}$ denár (240 denár), árfolyam-vesztesség pedig 336 denár (azaz 56×6 denár.)

XI. Táblázat.

A tizedbérlet borbevételének előirányzata aranyforintokban.

A bevételezett bormennyiség			Előirányzat ösz- szege	A kamarás kész- pénzbevétele	Más városi közeg bevétele	Ajándék és ár- folyamvesztés	Hátralékban maradt
hova fordításának megnevezése	köb- tartalm ban	huszas-akók- ban egységár aranyforint- ban					
1. Ajándék ---	11	28-431	312-741	—	—	312-741	—
2. Előbb eladva ---	8	28-431	227-448	101 000	126-448	—	—
3. Nagyban eladva	20	28—32	611-000	608-257	—	2-743	—
4. Hitelben „	48	27—36	1501-000	637 500	—	—	863-500
5. Kimérve ---	45	28-431	1279-395	1279-395	—	—	—
Összesen	132	27—36	3931-584	2626-152	126-448	315-484	863-500

Ezen táblázat negyedik hasábjának első három száma egyenlő azon összeggel, a melyet a nagyban eladott bor után befolyt jövedelemként ezen fejtegetések elején in crudo kimutattunk,¹⁾ a negyedik szám pedig azon összegnek felel meg, a melyet a kimért tizedborok értéke után a tizedbérlet főcíme alatt elkönyvelnünk kell. Az italmérés főcímét természetesen ezen összeggel apasztani fogjuk. Ha a kimért tizedbor jövedelmét aranyforintokra átszámítjuk, úgy ezen összeg, vagyis 1427-84 arft²⁾ a levonás megejtése után 193-445 aranyforintra, vagyis 40,625^{1/2} denár-ra zsugorodik össze. Megemlítjük, hogy a kicsinyben eladott tizedbor egy huszas-akója után átlagban 32-729 arft folyt be, így a nagyhani átlagértékkel szemben a nyereség egy huszas-akónál 4 298 arftot, vagyis 15-12^{0/0}-ot tett ki.

A tizedbérlet és az italmérés tiszta jövedelmét alkalmam lesz a kiadások részletezése kapcsán kimutatni. Itt csak azt említem meg, hogy a város ezen évre az érseki tizedet 4000 aranyforintért bérelte ki,³⁾ s így nyilvánvaló, hogy ezen üzlet nem hajtott nagy jövedelmet a városnak, sőt hogy egyáltalán jövedelmező sem volt. A tizedbérletet tisztán oly célú pénzügyi műveletnek kell tekintenünk, a melylyel a város ad hoc nagyobb összegeket iparkodott kézhez kapni. Az esztergami

¹⁾ 45 3/4 3 24 d. = 53-257 arft, így: tehát 656 + 53-257 + 637-5 = 101 + 608-257 + 637-5.

²⁾ 308 296-5 : 210 = 1427-84.

³⁾ Ortvay i. m. II. 3. 329. l.

primás csak hosszas utánjárás után, elkésve kapta meg a bérösszeget, s úgy látszik, hogy a várossal üzleti összeköttetésbe ezután nem is bocsátkozott egyhamar, mert a XV. század hatvanas éveit végéig tizedbérletről többé nem értesülünk.

A két főcímben a kamarás készpénzjövedelmét a kimért tizedbor bevételének felosztása után következően határozhatjuk meg:

Italmérés	419,571 ¹ / ₂ denár
Tizedbérlet	579,570 „

A *harminczad* kezelését Pozsony 1440. év június hó 2-án kezdette meg.¹⁾ U. a. év július hó 9-én első ízben kapta a kamarás a harminczad bevételének egy részletét.²⁾ Összesen 51 ℥ 9 ß 20 d. és 193 arft folyt be e címen a kamaráshoz, vagyis 53,060 denár. Nyilvánvaló, hogy ismét tisztajövedelem jellegével bíró bevételről van szó. A harminczados egy 3 év és 1 hó nagyságú időről számolván el, a harminczad ez időbeli nyers bevételeit 3370 arft 91 denár, azaz 707,791 denár összegére teszi. Feltéve, hogy a harminczad nyers bevétele az egész időszakra egyenletesen eloszlott, egy hónapra 19,129¹/₂ denárnyi nyers bevétel jut. Az 1439/40. pénzügyi évben csak az utolsó négy hónap ideje alatt működött a harminczados és így ezen időszak nyers harminczadbevétele a fenti feltevés mellett 76,518 denárra becsülhető. Ugyancsak működésének egész ideje alatt 100 arft és 42 denár összegre rugott a harminczados fizetése, a melyből egy évre majdnem teljes pontossággal 32 arft, egy hónapra pedig 2²/₃ arft, vagyis 560 denár jutott, négy hónap alatt a harminczados pedig 2240 denárnyi fizetést élvezett. Így tehát a pozsonyi harminczadbérlet nyers jövedelmét az 1439/40. p. ü. évben 76,518 denárra becsülvén, ezen összegből dologi kiadásokra (különösen a bérösszegre) 21,218 denár, személyi kiadásokra (a harminczados fizetésére) 2240 denár, tiszta bevételre pedig a kamarás által bevételezett 53,060 denár esik.

A múlt pénzügyi kornak pénztármaradványáról már fentebb emlékeztünk meg és így fejtegetéseink végére értünk. Összefoglalván az eddig felhozottakat, Pozsony városának 1439/40. évi költségvetését a következően állapíthatjuk meg.

1) Szkv. 277. l. (F. 71.). Vermerkt das . . . geraitt ist worden mit dem Mathia Ochsel der da das dreyssigist hat Inn gehabt an hannden der Stat und hat das Ingenomen an phincztag noch peternelle virginis Anno XL mo . . . (Az első városi harminczados (Stat dreyssker) elszámolásának kezdete.)

2) K. II. 49. l: Item Am Sambstag vor Margarethe virginis hab wir enphangen zu dem ersten Mal von dem dreissigist von dem Mathia Össl . . .

XII. Táblázat.

Az 1439/40. évi előirányzat és nyersbevétel denároiban.

Bevételi főcím	Előirányzat az 1439/40. pénzügyi évre	N y e r s b e v é t e l			Hátrá- lékban maradt
		kamarás	más városi hatóság	összesen	
Hid- és révjog... ---	85,163	85,163	—	85,163	—
Vásárjog ... ---	1350	1350	—	1350	—
Közigazgatás ... ---	3250	3250	—	3250	—
Adók ... ---	375,455 ^{1/2}	445,022 ^{1/2}	102,397	547,419 ^{1/2}	28,036
Kölcsönök ... ---	319,830	319,830	—	319,830	—
Belgazdaság ... ---	182,100	182,100	—	182,100	—
Italmérés ... ---	419,571 ^{1/2}	419,571 ^{1/2}	—	419,571 ^{1/2}	—
Tizedbérlet ... ---	853,712 ^{1/2}	579,570	92,807 ^{1/2}	672,377 ^{1/2}	181,335
Harminczadbérlet ...	76,518	53,060	23,458	76,518	—
Pénztári maradvány	630	630	—	630	—
Összesen	2.517,580 ^{1/2}	2.089,547	218,662 ^{1/2}	2.308,209 ^{1/2}	209,371

A XII. táblázatban a kamaráshoz befolyt összeg a kamarakönyv adatai alapján kimutatott összegnél azon 180,000 denárral nagyobb, a melyre a házilag előállított építési anyagot becsültük. A más hatóságokhoz befolyt jövedelemként kimutattuk: a) az adóknál a czédulás összegeket és az adóbehajtási költségeket, mely utóbbiak ugyanezen czímen kiadásba helyezendők, b) a tizedbérletnél a tizedszedőhöz közvetlenül befolyt összeget, valamint az ajándékbór becsértékét, s végül c) a harminczadbérletnél a nyers és tiszta jövedelem közötti különbözetet. Hátralékban maradt az adóknál a tényleges adóhátralék és a behajtatlan adóösszeg, a tizedbérletnél pedig a hitelben eladott bór eladási árának a pénzügyi év végéig be nem folyt része. Az előiránnyal szemben a város bevétele 8·32⁰/o-al kisebb, a tényleges bevételből pedig 89·54⁰/o jutott a kamarás kezéhez. Ismét látjuk tehát, hogy ezen tisztviselőt joggal illeti meg a város *pénzügyi főtisztviselőjének* czíme.

ADATOK.

HG. ESTERHÁZY PÁL NÁDOR UTASÍTÁSA KÖSZEGI KULCSÁRJÁHOZ.

(Szuklics Tamás keöszeghi kulcsárunk instructiója.)

1-mo.

Mindenek fölött az Isten félelmét, ura méltóságát, és maga becsületit előtte viselvén, jó istenes tiszta életben, dicséretes józanságban, és előmeneteles szorgalmatosságban foglalatoskodjék, kivel Istentől áldást, emberektől dicséretet, tőlünk pedig promotióját remélheti.

2-do.

Tőlünk és kedves atyánkfiatul fog függni, és a többi tiszteinkkel minden jóban s hasznunkra czélozó dolgokban egyetértsen, és ha más akármilyen rendben lévő becsületes embertől is hasznunk animadversiójára s kárunk eltávoztatására oktatik: mindenben hogy szót fogadjon okossan illik, hivatalja is azt hozván a jó szolgának magával, hogy mindenekben ura hasznát keresse s kárát távoztassa; járván fizetése hasznos szolgálatra s nem tunyaságra. Holott másként is jó viselete által dicséretet s promotiót nyer, kölömbet pedig ha cselekszik, gyalázatot vall; mind a kettőben, de nem egyaránt való haszonnal, lehet reménsége.

3-tio.

Tudván pedig azt föllyül megirt kulcsárunk, hogy kezéhez *inventarium* szerint és azon kívül adatott s ezután adandó borokról erős számadásra köteleztetik, az okaért ha kárát vallani s magáébul pótolni nem akar: commissiönk nélkül semmit erogálni ne merészeljen, hanem minden kiadása commissiönkon, és commissiönkat praesentáló személynek quietantiáján fundáltassék. Másként, commissiója quietantia nélkül s a quietantia commissio nélkül számvételkor bé nem vétetik tőle.

4-to.

Számodásának rendes folyására nézve úgy alkalmaztassa perceptióját, hogy az inventáriumbeli borok a dézmában, majorságbul juttatott, pénzünkön szörzött, borokkal ne confundáltassanak; hanem mindenikét nevezet szerint, magán való titulus alatt (kit *rubricának* szoktak nevezni) számadásában föltegye perceptumában numerus szerint, el kezdvén az elsőtől, egész utolsóig, akó és esztendő számát helységnek

nevezetivel specificálván, az szerint a fenekére ragasztott czédulás jegyzéssel hordóját is megjegyeztetvén.

5-to.

Pinczékben czédulák alatt, rendes bevett szokás szerint tisztán tartsa a borainkat; minden héten, nyári idővel pedig egy héten kétszer is megtöltse, előbb hordók száján, belül boreczettel megtisztogatván azokat nagy szorgalmatossággal; úgy léssen, hogy a borok meg nem virágoznak sem pedig meg nem nyulósodnak. Ha pedig valamelyikét virágosnak lenni észbe venné: az olyant tiszta vízben megmosott friss csolánynyal (egy kis ideig azon hordóban tartván, a ki azon fejér undokságot hozzáragasztva ki szokta huzni), kihuzogassa, s megint friss vízben megmosogassa, mind addig, míg tisztulását nem látja; azután megtöltvén az egész hordókat akónájok bécsínálva tartsa.

6-to.

Hogy azért kívül is a hordókat penész, és nedvesség (mely miatt gyakrabban abroncsok elpattanása avagy szakadása nedves voltával esni és történni szokott) ne fogja, és szép szárazon maradjanak: egy héten legalább egyszer száraz ruhával megtörülgettesse, kiben segítségül a pintér is concurráljon neki.

7-mo.

Tudván azt, hogy a bor apadni, és nem áradni szokott, hogy a föllyebb megirt tisztulásban fogyatkozás ne legyen: minden héten töltelékül minden tiz akóra engedtetik neki egy-egy icze bor és nem több, lévén szintén elegendő és előbbi kulcsárink panasza nélkül is illendő quantum.

Azon töltelékrül: pedig magános regestumot tartson, melybe hetenként specificált töltelékkal egész borainknak való summáját is föl tegye; kiből számvételkor kitessék, ha többet nem usurpált-e szabott rendi ellen, megírván mind csapra mind máshova erogált borok számát is akó szerint, — nem lévén elegendő sem pedig hiteles, ha csak azt írja, töltelékre ment ennyi s ennyi, hanem declerációval mutassa ez iránt való szorgalmatosságát. Mely regestum számadása mellett helyes documentumul acceptáltatni fog tüle.

8-vo.

Pinczénkben álló boros hordókat mindennap reggel és estve gyertyával megnézzze, vagy a pintérrel megnézesse, és ha mi fogyatkozást észre veszen, azonnal minden halladás nélkül eleit vegye; máskint, ha gondatlansága miatt abroncsok elpattanásával kár történik, könnyves szemmel fogja maga kárát szemlélni.

9-no.

Történik gyakorta oly istentelen álnokságos practica is, hogy a kulcsárok magok hasznára nézve (noha gyakorta az olyan, Istennek méltó büntetése szerint, gyalázatjokra s rabságukra válik,) vízzel töltik és vesztegetik Istennek jó adományát. Kiben hogy őrizkedjék s hasonlót

próbálni nehéz animadversiónk alatt ne mérészeljen, pinczénkben titkos és alattomba való dözsölést s részegséget gyűlölje, és rossz társaságtól oldja magát, hogy reméllett jó barátságokat maga fején gyalázattal s kissebbséggel ne experálja.

10-mo.

Koresmákra adandó borokrul a magunk és kedves atyánkfia dispositióját és rendelését várja, azokrul magános regestumot tartson, kiben szorgalmatosan fölírja, melyik hordó, micsoda numerus alatt való, mely nap és melyik koresmára adatott, — az iránt való erogátíójáruł tölünk vagy az atyánkfiátul quietáltatván magát. Commissiónk nélkül pedig senkinek csak egy meszely bort se adjon, hanem ha magáéval pótolni akarja.

Történvén mindazáltal, hogy a mi távozásunkkor valami nagy renden levő urak vagy jó akaróink érkeznének: olyankor helyben maradt tisztviselőinkkel egyetértvén; illendő és tékozlás nélkül való gazdálkodással lehet és róla quietáltassa magát; kinek számadásában is hely adatik.

11-mo.

A mi az udvari cselédünk állapotját illeti, arrul adatott, az atyánkfiátul szabott, rendhez alkalmaztassa magát, úgy hogy azon kívül ne járjon, se többet *dietáriumába* ne írjon; mellyet az atyánkfia hetenkint megnézzvén: ha kitörültetik belőle, magára vessen.

Az asztalunkra adandó bor állapotjában *rovást* tartson, kinek egyik része magánál, a másik innyaadónknál álljon, és dietariuma beadásakor beadja, hogy megláthassuk, ha azon számban egyez-e írása is, mely a rováson vagyon. Mely innyaadónk által leendő tékozlásnak is utja is meggátolódik, ha gyakrabban maga is palotánkra betekint s vgyázásba veszi dolgát.

12-do.

Szokott igaz meszelyeket és mértéket tartson. Kinek kinek az ő igazát csalárdság és panasz nélkül megadja, sem az aránt conscientiáját ne sértse, *mindenik akóra hatvan icze tiszta bort* és négy meszely seprűt computálva.

A söprüről atyánkfiátul várja a rendelést, s hordóban sokaig ne tartsa, hanem mentül előbb kiüresítse, és *a hordókat* megmosassa, s tiszta száraz helyre állíttassa.

13-tio.

Eczetre való gondviselés is a kulcsárt illetvén, szorgalmatoskodjék az iránt is, hogy jó helyen és tisztán tartassék; valami veszett bor aljával ne töltse és el ne rontsa, hanem töltelékből jóval tartsa, kinek minden tíz akójára 2 icze töltelék acceptáltatik a számadásába. A konyha szükségére pedig minden napra, egyik napot a másikba számálván, öt icze s nem több engedtetik.

14-to.

Hordókra szorgalmatos gondja legyen, hogy nedves helyre ne állíttassanak, eső víztül megoltalmaztassanak, ki miatt penészszel és

káros szagokkal ne corrupáltassanak, hogy a beléjük jövődében öntendő borok el ne vesztegetődjenek. Gyakorta finum borok is a hordók fogyatkozása miatt corruptióra jutnak.

A hordók fenekére is számot tartson, hogy a sok között el ne tévedjenek, hanem kinek kinek az ő fenekje hordójába tétessék s vele együtt tartassék.

15-to.

Minden idén, januáriusnak kezdetén, számodását jó rendbe hozván, mindennémű szükséges documentumokkal (mellyeket rend szerint numerusok alá véve s számadásának margójára bal kéz felől hasonló és egyenlő czifrákat rotálván) be adja; mely valamint magunknak úgy neki is hasznára s könnyebbségére válik.

16-to.

Végezetül, mivel mindent papirosra nem tehetni, azon legyen ezen instructióban föltett oktató punctumokon kívül is, ha mit hasznunkra valót el követhet, viszont kárunkban távoztathat, hiven és szorgalmatossan el járjon benne, igaz szolgálai kötelessége is azt hozván magával, kiben — a mint föllyül írva vagyon — előmenetelt es isteni áldást csalhatatlanul remélhessen.

Actum Kőszegh.

(Instructio pro Thoma Szuklics clavigero Keőszeghiensi. Fasc: G. No. 34- Repos: 60, a kismartoni herczegi főlevéltárban.)

Közli: Dr. Merényi Lajos.

A KAPUVÁRI URADALOM SZEMÉLYZETI KIADÁSAI 1690-BEN.

Anno 1690. Die 1-ma Januarii.

Kapuvári jőszágban lévő szolgarendnek generalis conventiójok, vagy fizetések.

<i>Tisztartó és számtartó készpénzfizetése</i>	frt 100 d. —
Gabona	Cub: 20
Zab	„ 31
Tehénhus	Cent: 3
Kőso	Nro: 2
Vaj	Quart: 20
Bor	Akó: 12
Gyertya	Libr: 15
Sórtésmarha	Nro: 1
Két lovára széna.	
<i>Porkolábnak készpénz fizetése</i>	frt 30 d. —
Gabona	Cub: 12
Tehénhus	Cent: 2
Bor	Akó: 6
Vaj	Quart: 6

Kösó	Nro : 1		
Gyertya	Libr : 10.		
<i>Kaszvár, kulcsár, konyhasáffár</i> fizetése		frt	36 d. —
Gabona	Cub : 16		
Zab	" 16		
Tehénhus	Cent : 2		
Vaj	Quart. Nro : 8		
Kösó	" 1		
Bor	Akó " 9		
Gyertya	Libr : 8		
<i>Tömlőcztartó</i> fizetése készpénz		frt	20 d. —
Gabona	Cub : 15		
Só	Libr : 18		
Tehénhus	" 50		
<i>Négy drabantnak</i> , mindeniknek fizetése készpénz	frt 16		
d. 16, facit		frt	64 d. 64
Gabona mindeniknek	Cub : 12, facit Cub : 48		
Buza mindeniknek	Cub : 2, facit " 8		
Sója mindeniknek	Librae 12, facit Libras : 48		
<i>Hanyispán</i> fizetése, készpénz		frt	20 d. —
Gabona	Cub : 10		
<i>Erdőispán</i> fizetése, készpénz		frt	16 d. —
Buza	Cub : 2		
Rozs	" 12		
Só	Libr : 16		
<i>Kapuvári pallér és majorgazda</i> fizetése		frt	20 d. —
Buza	Cub : 2		
Rozs	" 18		
Só	Libr : 18		
Malacz	Nro 1		
<i>Kapuvári 6 béresnek</i> , mindeniknek készpénz	frt 20, facit	frt	120 d. —
Buza mindeniknek	Cub. 2, facit Cub : 12		
Rozs mindeniknek	Cub. 18, facit " 108		
Sója mindeniknek	Libr. 18, facit Libras : 108		
Item mindeniknek egy-egy malacz és egy-egy pár bocskor.			
<i>Kapuvári taliqás</i> készpénz fizetése		frt	6 d. —
Dolmányaért		frt	6 d. —
Aba nadrágért		frt	1 d. 25
3 pár vargavarta saruért		frt	3 d. 75
Egy szűrért		frt	2 d. —
Buza	Cub : 2		
Rozs	" 15		
Sója	Libra 18		
<i>Babothi salétromos</i> fizetése à Centenar		fl.	10 d. —
Gabona a két salétromos kemenczétől	Cub : 30		
Kösó	Nr 2, vel Cent : 1		
<i>Kapuvári kertész</i> készpénz fizetése		fl.	10 d. 75
Gabona	Cub : 15		
Sója	Librae 18		

<i>Pordányi ispány</i> készpénzfizetése	fl. 24 d. —
Gabona	Cub: 15
Zab	15
Tehénhus	Cent: 1
<i>Pordányi majorgazda</i> fizetése	fl. 12 d. —
Gabona	Cub: 12
Tehénhus	Cent: 1
Vaj	Quart: 4
Bor	Akó: 5
<i>Pordányi béresgazdának és 3 béresnek</i> , mindeniknek készpénz frt 20, facit	fl. 80 d. —
Buza mindeniknek Cub. 2, facit	Cub: 8
Rózsa mindeniknek Cub. 18, facit	72
Sója mindeniknek Librae 18, facit	Libras 72
Item mindeniknek egy-egy malacz és egy pár bocskor.	
<i>Pordányi gulyásnak és juhásznak</i> mindeniknek fl. 13 és azok két bujtárjának mindeniknek fl. 5, tészen	fl. 36 d. —
<i>Gulyásnak, juhásznak</i> , mindeniknek	
Gabona	Cub: 15
és azok két bujtárjának mindeniknek Cub. 8, facit	Cub: 46
Só, gulyásnak, juhásznak és azok két bujtár- jának	Libr: 54
<i>Babothi salétromos</i> kádaknál munkálodó <i>pintérnek</i> kész- pénz fizetése	fl. 20 d. —
Gabona	Cub: 16
Tehénhus	Cent: 1
<i>Kapuvári dísznőpásztor</i> fizetése	fl. 15 d. —
Gabona	Cub: 18
Sója	Libr: 8
Item malacz	Nro: 1
<i>Keczközi dísznőpásztor</i> fizetése készpénz	fl. 15 d. —
Gabona	Cub: 18
Sója	Libr: 18
Item egy malacza	Nro: 1
Actum in Arce nostra <i>Lakompák</i> , Anno et die ut supra.	
Summa Summarum tészen:	
Készpénz	fl. 669 d. 39
Buza	34
Rózsa	225
Gabona	291
Zab	62
Bor	32 akó.
Tehénhus	10 ² / ₄ mázsa.
Gyertya	33 font.
Vaj	38 quart.
Kősó	6 darab.
Libr. (Font) só	334 font.

Sörtésmarhá	1. darab.
Malacz	13 „
Bocskor	10 pár.

(Eredetije a kismartoni hercegi főlevéltárban.)

Közli: Dr. Merényi Lajos.

HG. ESTERHÁZY PÁL NÁDOR ÁLTALÁNOS UTASÍTÁSA TISZTTARTÓIHOZ.

(1688.)

(Instructio generalis provisorum arcium et bonorum meorum. (1688.)

1-mo.

Legelsőben tisztartónk az igaz római catholica religióban s hitben megmaradván s az isteni félelmet előtte viselvén, mindennemű jobbagyinkat azon igaz hitben megtartson, s más valláson valót hirünk nélkül ne tartson.

2-do.

A jövedelemre szorgalmatos gondja légyen akár *ordinarium* s akár *extraordinarium* légyen az, s azt hiven s igazán (hiti is azt tartván) minden kántorra, a mennyire bé lehet szedni, szolgáltassa kezünkhöz.

3-tio.

A várakat, kastélyokat, malmokat, pajtákát, majorokat, s egyszóval a mi az urassághoz való, conserválja, s a mi aprólékos kívántatik azokhoz, megvévén, csináltassa meg, hogy azaránt nagyobb kárt ne valljunk, *quétantiát* vévén a mesteremberektől, falusi biráktul s porkoláboktul.

4-to.

A minemű fundációkat csináltunk a várakban ugymint a szombati miséket, lámpások égését, szegényeknek való szombati alamisnát, azt adják meg ezután is, quétáltatván a porkolábokkal s papokkal magokat.

5-to.

A szőlőket, földeket, réteket, az ő idejében munkáltassák, ganojztassák, tisztogattassák; s a szedés, aratás, takarás idejében magok is a hol lehet hozzá lássanak, vigyázzván, hogy kárunk ne legyen, s mindeneket szorgalmatossan conscribálván hiven és igazán administraljanak.

6-to.

Ha mi oly dolgok interveniálnak kiről bennünköt kívántatik tudósítani, mind minket, mind praefectusunkat tudósítsák mindenekről, tovább való halasztás nélkül.

7-timo.

A határookra szorgalmatos gondja legyen s néha maga is hozzá lászson, s ha mi kérdés vagyon a jobbagyság közt ha maga el nem

igazíthatja tudósítson bennünköt; ugy a külső szomszédokkal való határ állapotjában mindenkor magunkat tudósítson.

8-tavo.

Ha valamit a mi szükségünkre erogál, arról vagy a porkoláboktul vagy a bíráktul, vagy a kiknek mit ad, vegyen azoktól recognitiót s quétantiát.

9-no.

Mivel praefectusunknak authoritást adtunk hogy a hol mi szükséges dolgok vannak a mi hasznunkra, azokról a mi aprólékosabb parancsolhasson. azért fogadják szavát; s ha mit költenek, arról recognitiót vegyenek. Ha penig valami nagyobb állapot volna, arról minket tudósítsanak.

10-mo.

Egy szóval viseljék igazán s hiven magokat a mint hitek is tartja. Hasznunkat szaporítsák a hol lehet, kárunkat távoztassák. Uj esztendő után penig három hónappal számadásukat bizonyosan beadják büntetés alatt mind a tisztartók mind a többi tisztek. A perceptióról penig s erogatióról minden kántorra írott informátiót adjanak kezünkhöz.

(A nádornak saját kezeirása a kismartoni főlevéltárban.)

Közli: *Dr. Merényi Lajos.*

IRODALOM.

AZ 1902. ÉVBEN MEGJELENT FONTOSABB KÜLFÖLDI GAZDASÁG-
TÖRTÉNELMI MUNKÁK SOROZATA.

Közli: DR. KOVÁTS FERENCZ.

- Adler S.* Zur Rechtsgeschichte des adeligen Grundbesitzes in Oesterreich. Leipzig, Duncker & Humblot, 1902. 8°. VII—167. I. M. 4.40.
- Baasch E.* Forschungen zur hamburgischen Handelsgeschichte. III. 1. Die Organisation des alten Land-, Fuhr- und Frachtwesens in Hamburg. 2. Die hamburger Waarenauktionen vor Einführung der Reichsgewerbeordnung. 3. Geschichte des Hamburg. Preiscourant. Hamburg, Herold, 1902. 8°. IV—186. I. M. 5.—.
- Bernhard L.* Die Entstehung und Entwicklung der Gedingeordnungen im deutschen Bergrecht. (Staats- und sozialwiss. Forschungen XX. 7.) Leipzig, Duncker & Humblot, 1902. 8°. 74. I. M. 1.80.
- Böhme K.* Gutsherlich-bäuerliche Verhältnisse in Ostpreussen während der Reformzeit von 1770 bis 1830. (Staats- und sozialwiss. Forschungen. XX. 7.) Leipzig, Duncker & Humblot, 1902. 8°. VII—107. I. M. 2.60.
- Brunstermann Fr.* Die Geschichte der kleinen oder St. Johannisgilde (Riga) in Wort und Bild. Riga, Kymmell, 1902. 8°. XVI—752. I. M. 18.—.
- Bücher K.* Die Allmende in ihrer wirtschaftlichen und sozialen Bedeutung. Berlin, Harrwitz utód. 1902. 8°. 22. I. M. —.50.
— Études d'histoire et d'économie politique. Bruxelles, Lamertin 1901. 8°. 356. I.
- Bulmerincq A. v.* Zwei Kämmereregister der Stadt Riga. Ein Beitrag zur deutschen Wirtschaftsgeschichte. Leipzig, Duncker & Humblot, 1902. 8°. XI—279. I. M. 6.40.
- Chone H.* Die Handelsbeziehungen Kaiser Friedrichs II. zu den Seestädten Venedig, Pisa, Genua. (Histor. Studien. 32.) Berlin, Ebering, 1902. 8°. VII—134. I. M. 3.60.
- Cust A. M.* The ivory workers of the Middle Ages. New-York, Macmillan, 1902. 8°. 169. I. \$ 2.—.
- Demolins E.* Les grandes routes des peuples, essai de géographie sociale. Tome I; Les routes de l'antiquité. Paris, Firmin-Didot, 1901. 8°. 463 I.
- Doebner R.* Studien zur Hildesheimischen Geschichte. Hildesheim, Gerstenberg, 1902. 8°. 240. I. M. 3.—.

- Dutt Romesh.* The economic history of British India. London, Kegan, 1902. 8°. 484. 1. 7/6.
- Ehrenberg R.* Grosse Vermögen, ihre Entstehung und ihre Bedeutung. Die Fugger-Rothschild-Krupp. Jena, Fischer, 1902. 8°. VIII—210. 1. M. 3.—.
- Ellering B.* Die Allmenden im Grossherzogtum Baden. Eine historische, statistische und wirtschaftliche Studie. (Volkswirtsch. Abhandlungen der Badischen Hochschulen. V. 5.) Tübingen, Mohr, 1902. 8°. VIII—97. 1. M. 3.—.
- Faure J. M. L.* Histoire de l'octroi de Limoges, de 1370 à 1900, suivie de considérations générales sur les octrois. Limoges, Ducourtieux, 1902. 8°. 476. 1.
- Flour de Saint-Genis.* La propriété rurale en France. Paris, Colin, 1902. 8°. XVIII—445. 1. fr. 6.—.
- Forcella V.* Le industrie e il commercio a Milano sotto i Romani. Milano, Bellini, (1901). 8°. 125. 1. L. 8.—.
- Goltz, von der.* Geschichte der deutschen Landwirtschaft I.: Von den ersten Anfängen bis zum Ausgange des 18. Jahrhds. Stuttgart, Cotta, 1902. 8°. VIII—485. 1. M. 10.—.
- Grosse R.* Das Postwesen in der Kurpfalz im 17. und 18. Jahrhundert. (Volkswirtsch. Abhandlungen der Badischen Hochschulen V. 4.) Tübingen, Mohr, 1902. 8°. VII—65. 1. M. 3.—.
- Hecht F.* Die Mannheimer Banken 1750 bis 1900. (Staats- und sozialwiss. Forschungen XX. 6.) Leipzig, Duncker & Humblot, 1902. 8°. 153. 1. M. 3.80.
- Kanter, H.* Die Entwicklung des Handels mit gebrauchsfertigen Waren von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis 1866 zu Frankfurt a. M. (Volkswirtsch. Abhandlungen der Badischen Hochschulen V. 3.) Tübingen, Mohr, 1902. 8°. VIII—143. 1. M. 4.—.
- Kriapp Th.* Gesammelte Beiträge zur Rechts- und Wirtschaftsgeschichte vornehmlich des deutschen Bauernstandes. Tübingen, Laupp, 1902. 8°. XII—485. 1. M. 9.—.
- Kötzschke R.* Studien zur Verwaltungsgeschichte der Grossgrundherrschaft Werden an der Ruhr. Leipzig, Teubner, 1901. 8°.
- Kowalewsky M.* Die ökonomische Entwicklung Europas bis zum Beginne der kapitalistischen Wirtschaftsform. B. II: Die Feudalisierung des Grundbesitzes in ökonomischer Beziehung. Berlin, Prager, 1902. 8°. V. 466. M. 6.—.
- Lafargue P.* Evolution of property from savagery to civilization. New ed. London, Sonnenschein, 1902. 8°. 182. 1. 2/6.
- La Paquerie C. de.* La vie féodale en France du de siècle à la fin du 15e. Tours, Cattier 1902. 8°. 288. 1.
- Luschin von Ebengreuth. A.* Wiens Münzwesen, Handel und Verkehr im späteren Mittelalter. Separatabdruck aus Band II. der „Geschichte der Stadt Wien“, herausgegeben vom Alterthumsvereine zu Wien. Wien, Holzhausen, 1902. Imp.-Fol. 126. 1. Kor. 58.—.
- Meyer Ch.* Chronik der Familie Fugger vom J. 1599. München, 1902. 8°. XXVII—95. 1. M. 3.—.

- Michel C.* Geschichte des Bieres von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1900. Augsburg, Reichel, 1901. 4°. 155. I. M. 4.—.
- Mises L. V.* Die Entwicklung des gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisses in Galizien (1772—1848). (Wiener staatswiss. Studien IV. 2.) Wien, Deutike, 1902. 8°. VI—144. I. M. 5.—.
- Parker E. H.* China, her history, diplomacy and commerce from the earliest times to the present day. London, Murray, 1901. 8°. XX—332. I.
- Raab C. v.* Das Amt Plauen im Anfang des 16. Jahrhunderts und das Erbbuch vom J. 1506. Plauen, Neupert, 1902, 8°. V—332. I. M. 6.—.
- Sander P.* Die reichsstädtische Haushaltung Nürnbergs. Dargestellt auf Grund ihres Zustandes von 1431 bis 1440. I. Leipzig. Teubner, 1902. 8°. 418. I. M. 16.—.
- Schönefeld E. D.* Der isländische Bauernhof und sein Betrieb zur Sagazeit. Strassburg, Trübner, 1902. 8°. XVI—286. I. M. 8.—.
- Sombart W.* Der moderne Kapitalismus. I. Die Genesis des Kapitalismus. II. Die Theorie der kapitalistischen Entwicklung, Leipzig, Duncker & Humblot, 1902. 8°. XXXIV—669. és VIII—646. I. M. 20.—.
- Steffen G. F.* Studien zur Geschichte der englischen Lohnarbeiter mit besonderer Berücksichtigung der Veränderungen ihrer Lebenshaltungen. I. Stuttgart, Hobbing & Büchle, 1901. 8°. VI—511. I. M. 11.—.
- Stieda W.* Die Anfänge der Porzellanfabrikation auf dem Thüringerwalde. Volkswirtschaftlich-historische Studien. Jena, Fischer, 1902. 8°. VIII—245. I. M. 8.—.
- Théry E.* Histoire économique de l'Angleterre, de l'Allemagne, des États-Unis et de la France. 2. éd. Paris, Économiste Européen, 1902. 8°. 451. I. fr. 3.50.
- Tschierschky S.* Die Wirtschaftspolitik des schlesischen Kommerzkollegs 1716—1740. (Geschichtl. Studien 2.) Gotha, Perthes, 1902. 8°. VIII—132. I. M. 2.40.
- Tschuprov A. A.* Die Feldgemeinschaft. Eine morphologische Untersuchung. Abhandlungen aus dem staatswiss. Seminar zu Strassburg, Trübner, 1902. 8°. VIII—304. I. M. 8.—.
- (*Waldhausen A. v.*) Geschichte des Steinkohlenbergwerks Vereinigte Sälzer und Neuak nebst historisch-statistischen Abhandlungen mit besonderer Berücksichtigung von Stadt und Stift Essen. Essen, Baedeker, 1902. 8°. 446. I. M. 6.—.
- Yver G.* Le commerce et les marchands dans l'Italie méridionale au 13e et 14e siècle. Paris, Fontemoing, 1903. 8°. VIII—447. I.

VEGYESEK.

A zsidó-adó és a kóser bor. A zsidók türelmi adója, meg a kóser bor után szedett illeték a városoknak és a kamarának nem megvetendő hasznót hajtottak. S ez a haszon a 18. században rohamosan emelkedik. A török kiűzése után ugyanis a zsidók bevándorlása Felső-Magyarországba évről-évre növekedett, s így adójuk is folyton fokozódott. A szepesi kamara területén a kamarai zsidók adóját a 18. században bérbe adták. Az „Extractus demonstrans qualiter videlicet census tolerantialis de anno ad annum accreverit“ című kimutatás szerint 1717-ben az adó bérlete csak 400 frt volt, de 1719-ben már 600 frt, 1722—1724-ben 1000 frt, 1725—27-ben pedig 1500 frt volt. Az utóbbi években a zsidó-adó és a kóser bor bérlője bizonyos Salamonovics Mihály nevű homonnai zsidó volt. Az 1728. évben letelvén a régi bérlet, új árverést tűztek ki. Mindössze két ajánlat érkezett be. Sztáray Imre és Neffzer Farkas évi 2000 frt-ot ajánlottak, a volt bérlő, Salamonovics pedig 2150 frt-ot. Így állván a dolog, a szepesi kamara ő felsége jóváhagyásával a bérletet újra Salamonovicsnak adta.¹⁾ Az ezúttal kötött egyesség három évre szólott, 1728. május 1-től 1731. április 30-ig. A szepesi kamara az egyességben kimondta, hogy minden, Lengyelországból, Sziléziából és Morvából bevándorolt zsidó köteles az úgynevezett zsidó-adót megfizetni. S mivel a zsidók saját használatukra kóser bort szoktak készíteni, a zsidó-adóval együtt ezt is Salamonovics kapja bérbe. A bérlő csak a bérösszeg aránya szerint szedheti az adót, túlsokat nem szabad követelnie. A fizetni vonakodó zsidók ellen („et adversus morosos Judaeos“) a hivatalos hatalmat is igénybe veheti.²⁾

Salamonovics, úgy látszik, nem sokat adott a szerződés kikötéseire, mert a felső-magyarországi és a lengyel zsidók keservesen panaszkodtak túrhetlen zsarolásai miatt. Sőt — amint Isak Dániel (Palatinischer Schutz-Jud) írja —. Salamonovicsot még a lengyel királynál is bepanaszolták.³⁾ Mojses Jákob (Rabiener), Lőv Baruch (Burgermaister), Jakob Márkus (Richter), Isak Joseph (Bergermaister) a maguk és a többi zsidó nevében

1) Közös pénzügyi levéltár: Hungarica 14,942. fasc. A magyar kamara 1728. máj. 14-én értesíti az udvari kamarát a zsidó-adó bérbeadásáról.

2) Ugyanott van az 1728. április 30-án kötött szerződés.

3) K. p. levélt. Hungarica 14,980. fasc.

meg amiatt panaszkodtak, hogy Salamonovics minden hordó bortól 2 frt. 30 kr-t szed tőlük.¹⁾

Lejárván Salamonovics szerződése, 1731-ben újra árverésre bocsátották a zsidó-adó és a kóser bor bérletét. Ezúttal Bécsy László, Uhlein Dávid kamarai tanácsos és Dalovics munkácsi zsidó tettek ajánlatot. Az utóbbi 3000 frt. évi bért ígért. Bár ő volt a legtöbbet ígérő, a bérletet még sem ő kapta meg. Károly király ugyanis 1731. nov. 5-én kimondotta, hogy zsidónak nem adja a bérletet, mivel egyben sem lehet megbízni.²⁾ Ezért tehát Uhlein Dávid báró kamarai tanácsos kapta meg a bérletet évi 2600 frt-ért.³⁾ A szerződés megkötése alkalmával a szépesi kamara összeíratta a zsidókat. Az összeírás szerint e zsidók majd mind korcsma bérlok és borkereskedők voltak. Akadt köztük olyan is, akinek öt korcsmája volt; s az ilyenek jelentékeny bérösszeget fizettek. Így Huzko Salamonovich 583 frt, Michael Salamonovich 333 frt, Vulf Jakób 333 frt, Lazár Jösephovics 1400 frt, Eliás Abraham 250 frt, Jacob Elias 280 frt korcsmabért fizettek.

Uhlein Dávidnak szintén sok baja volt a zsidó-adó beszédésével. A mikor ugyanis a fizetés ideje elérkezett, a zsidók egyszerre eltűntek. Így 1734-ben hetvenöt zsidó családtól nem lehetett az adót beszédni, mivel mindannyi elrejtőzött.⁴⁾ Pedig Uhlein nemcsak nem üldözte őket, hanem embereivel egyenest csalogatta Lengyelországból; főleg a borkereskedőkkel tette ezt. Ezekért a borvásárlásoknál aztán jót is állott.⁵⁾ A borkereskedés ilyen módon meglehetősen neki indult. Azon négy év alatt, amíg Uhlein bírta a zsidó-adó bérletét, csupán a kincstártól 30,142 frt. 12 kr. árú bort vásároltak a zsidók.⁶⁾ Maguk a zsidók is meg voltak elégedve Uhlein báróval. Erre nézve a zsidók nyilatkozatot is adtak.⁷⁾ Azonkívül Kiesekovszky Kazimir dobromili kormányzó maga elé hivatván a zsidókat és kereskedőket, azok kijelenték, hogy amióta Uhlein báró bírja a zsidó-adó bérletét, semmi káruk, semmi bajuk sem történt, ellenben Salamonovics zsidó kimondhatatlanul zsarolta őket.⁸⁾

1) Ugyanott: 15: monat dewoss nach judische Rechnung.

2) Ugyanott: „Clementer interim considerantes, quod in Judaeis sufficiens securitas vix sperari possit, distulisse vero arendam aerario nostro dispendiosum evenire posset; ob id contractum praescitum cum memorato consiliario Uhlein initum ad quatuor annos clementer ratificavimus“.

3) Ugyanott: Kassa 15. marc. 1731-én kelt a szerződés.

4) K. p. levélt. Hungr. „Specification deren jenigen Juden, welche sich be der Toleranzelder Eincassierung verstecket, und mann auch noch nicht gewesen ist pro anno 1734.“ A gömöri és tornai zsidók egy fillért se fizettek.

5) Mint maga Uhlein írja „ex puro zelo promovendi servitium summi principis“ állott jót a zsidókért és a lengyel kereskedőkért.

6) Uhlein János Dávid báró jelentése az udvari kamarához: „pro continuatione arendae census Iudaici tolerantialis“.

7) Humillimum Memoriale universorum quaestorum et Iudaeorum ex Dobromil.

8) K. p. levélt. 1735. június 15. Dobromil.

Letelvén Uhlein báró szerződése, a szepesi kamara a zsidó-adó és a kóser bor bérletére újabb árverést tűzött ki. Az ajánlat-tevők közt volt Uhlein, aztán a dobromili zsidók, Berko Dalovics. Begel és Salamonovics. Ezek között csak Uhlein volt keresztény, s ő ígért legtöbbet, az az 3050 frt évi bért. és kincstár részére 5000 frt-nyi kölcsönt. A szerződés már el is készült, s Uhlein épp beakarta tenni a kölcsönt, mikor hirtelen meghalt, A kamara s Károly király ekkor ugyancsak 3050 frt-nyi évi bérért Salamonovicsnak, a zsidónak adák a bérletet.¹⁾

A magyarországi és a lengyel zsidók rémülettel hallották, hogy régi zsarolójuk, Salamonovics kapta meg a bérletet! A lengyel kereskedők és a Dobromil kerületi zsidók az udvari kamarához fordultak panaszukkal, s előadván Salamonovics bűneit,²⁾ „s ó h á j t v a k ö n y ö r ö g t e k“, adná ő fölsége a zsidó-adót másnak bérbe, s ha nem akad más, ők maguk is bérbe veszik! Bár mások is panaszkodtak Salamonovics ellen, a dolgon a királyi végzés megjelenése után már nem igen lehetett változtatni.

Dr. Takáts Sándor.

¹⁾ K. p. levélt. 1736. január 21. Károly király rendelete a magyar kamarához.

²⁾ Siquidem vero idem Judaeus Michael Salamonovics in prioribus etiam annis eundem censum in arenda tenens, omnibus excogitandis modis nos cruciasset, ad ferramenta et vincula saepius imposuisset, quin imo unico verbo dicendo, modo plane tyrannico nos tractasset ac subinde etiam spoliasset“. etc